

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community
in Surin Province

โดย

พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร.

พระปรัชญา ชยวฑฺฒโฒ

ดร.ธนรัฐ สะอาดเอียด

พระอธิการเวียง กิตติวณฺโณ, ผศ.ดร.

นายธีรทิพย์ พวงจันทร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๖๔

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

MCU RS 800764017

รายงานการวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community
in Surin Province

โดย

พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร.

พระปรัชญา ชยวุฑโฒ

ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

พระอธิการเวียง กิตติวณฺโณ, ผศ.ดร.

นายธีรทิพย์ พวงจันทร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

พ.ศ. ๒๕๖๔

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
MCU RS 800764017

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Plan Research Report

Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community
in Surin Province

BY

Phrakhru Pariyatwisutthikhun, Assoc. Prof. Dr.

Phra Parachya Chayawutto/Tinkeaw

Dr.Thanarat Sa-ard-iam

Phra Athikarn Weang Kittiwanno, Asst. Prof. Dr.

Mr. Theerathip Phuangjantra

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Surin Campus

B.E.2564

Research Project Funded

by Science Research and innovation Promotion Found

MCU RS 800764017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อรายงานการวิจัย : การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
ผู้วิจัย : พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร., พระปรัชญา ชยวุฑโฒ,
ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม, พระอธิการเวียง กิตติวัฒน์, ผศ.ดร.
นายธีรทิพย์ พวงจันทร์
ส่วนงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ปีงบประมาณ : ๒๕๖๔
ทุนอุดหนุนการวิจัย: กองทุนส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประเด็น คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๒) เพื่อพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๓) เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๔) เพื่อศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ โดยใช้รูปแบบการวิจัยแบบปฏิบัติการ (Action Research) และการออกแบบการวิจัยแบบพัฒนา (Research and Development) โดยศึกษาข้อมูลจากการศึกษาเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง และจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๙๘ รูป/คนและ ใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า

๑) ประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่าจากหลักฐานโบราณคดีที่ขุดพบในพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์ยังพบแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ของชุมชนโบราณยุคโลหะตอนปลายเป็นจำนวนมากแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ศาสนา เศรษฐกิจ และการปกครอง และปราสาทหินที่เก่าแก่ที่สุดและมากที่สุดในประเทศไทย ที่สร้างมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “อาณาจักรเจนละ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์พบว่ามีจำนวน ๓๙ แห่ง ใน ๑๕ อำเภอ ที่ปรากฏว่ามีปราสาทขอมตั้งอยู่ ได้แก่ อำเภอเมืองสุรินทร์ อำเภอกาบเชิง อำเภอปราสาท อำเภอบัวเขต อำเภอศีขรภูมิ อำเภอจอมพระ อำเภอท่าตูม อำเภอสังขะ อำเภอพนมดงรัก อำเภอโนนนารายณ์ อำเภอรัตนบุรี อำเภอเขวาสินรินทร์ อำเภอลำดวน อำเภอสำโรงทาบ และอำเภอสนม ซึ่งในแต่ละแห่งมีสภาพของตัวอาคารและพื้นที่ๆ แตกต่างกันไป บางแห่งสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ ส่วนของกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษพบว่าปราสาทขอมมีจำนวน ๑๒ แห่งเท่านั้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภาคเอกชน และชุมชน สนับสนุนให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ปราสาทขอม โดยนิยมจัดในรูปแบบของการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการแสดงแสง สี เสียง เล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาและ

ตำนานที่เกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่กำหนดจัดขึ้นตามกรอบระยะเวลา เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวจึงต้องมาในช่วงที่มีการจัดกิจกรรมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่านั้น เพราะกิจกรรมที่สามารถทำได้ในพื้นที่ชุมชนปราสาทขอมมีกิจกรรมที่จำกัด ซึ่งสามารถทำได้เพียงการถ่ายภาพคู่กับปราสาท การศึกษาประวัติของปราสาทแห่งนั้นๆ และมีบางแห่งที่สามารถเลือกซื้อสินค้าที่มาจากภายในบริเวณปราสาทได้ ซึ่งปราสาทขอมทั้ง ๑๒ นั้นได้แก่ ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทข่างปี ปราสาทบ้านอนันต์ ปราสาทภูมิโปน ปราสาทบ้านจารย์ ปราสาทหมื่นชัย ปราสาทตาเมือนธม ปราสาทตาควาย ปราสาทเบง ปราสาทยายเหงา ปราสาทตามอญ ปราสาทตระเปียงเตีย เป็นต้น ที่สามารถต่อยอดกิจกรรมในพื้นที่และสร้างเศรษฐกิจในชุมชนต่อไป และในประเด็นการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากข้อจำกัดในหลายๆด้านทั้งพื้นที่ และความสำเร็จของตัวปราสาทขอมเอง ส่งผลให้ความน่าสนใจของตัวปราสาทขอมมีน้อยลง การจัดการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ยังคงเป็นหน่วยงานหลัก คือ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ (นครราชสีมา) กรมศิลปากร เป็นเจ้าของพื้นที่ในการบริหารจัดการและจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นในพื้นที่ แต่ด้วยจำนวนของปราสาทขอมทั้งที่ขึ้นทะเบียนแล้ว และยังไม่ขึ้นทะเบียนมีประมาณ ๓๙ แห่งนั้น

๒) การพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า ๑) ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า : จังหวัดสุรินทร์ซึ่งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นจังหวัดที่มีทุนทางสังคมทั้งมี ๕ รูปแบบ คือ (๑) จิตวิญญาณ: แบ่งออก ๒ กลุ่มใหญ่ คือ (๑.๑) กลุ่มความเชื่อหรือศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นฐาน คือ เป็นกลุ่มที่มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง (๑.๒) กลุ่มความเชื่อท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน (๒) ทุนทางปัญญา : ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงช้างหรือเรียกว่า คชศาสตร์, ความรู้เกี่ยวกับการสร้างปราสาทขอม, ความรู้ด้านการทำการเกษตร, ความรู้ด้านการวางผังเมือง, ความรู้ด้านการทำเครื่องปั้นดินเผา เช่นที่ชุมชนบ้านปราสาทข่างปี เป็นต้น ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ เป็นต้น (๓) ทรัพยากรมนุษย์: บรรพบุรุษกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของตนเอง จังหวัดสุรินทร์มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ของเผ่าสุรินทร์ ที่มีเอกลักษณ์ เช่น ลาว กูย เขมร ที่มีวัฒนธรรมการกิน การแต่งกาย วิถีชีวิต ภาษาที่ต่างกัน (๔) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ : มีที่ราบสำหรับปลูกข้าวหอมมะลิ มีแม่น้ำที่สำคัญไหลผ่าน คือ แม่น้ำมูล, แม่น้ำชี และมีแหล่งน้ำที่สำคัญหลายแห่ง เช่น ห้วยเสนง, ห้วยลำพอก, ห้วยทับทัน เป็นต้น รวมทั้งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ติดชายแดนกัมพูชา โดยมีเทือกเขาพนมดงรัก เป็นจุดเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยกับชาวกัมพูชา ภูเขาสวย (๕) ทุนโคกทรัพย์ คือ ปราสาทขอม ซึ่งเป็นมรดกที่บรรพบุรุษของชาวสุรินทร์ได้ร่วมกันสร้างซึ่ง มีปราสาทขอมในเขตอีสานใต้ของประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งแห่งมรดกทางวัฒนธรรมแห่งอารยธรรมขอมปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เหล่านี้ ในส่วนของทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์ พบว่า สุรินทร์เป็นจังหวัดเก่าแก่ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นทางศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิต คชศาสตร์ชาวกูย, เจริญ, กันตริ้ม ประเทืองสุรินทร์, ภาษาเขมรถิ่นไทย ภาษากูย-กวย กะโน้บติง รำตริต และมะมัวต ๒) การพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า การสร้างสินค้าจาก

ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดสุรินทร์ มีทั้งที่ยังคงรักษาอยู่ แต่กระจัดกระจายและถูกทำให้ลดจำนวนลงอย่างมาก ยังไม่เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว รวมทั้งรูปแบบผลิตภัณฑ์ยังไม่มี ความหลากหลาย ทั้งมีราคาถูกและด้อยคุณภาพสาเหตุเนื่องจากตลาดชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ยังไม่เป็นที่สนใจของนักลงทุนเท่าที่ควร และนักท่องเที่ยวยังมีไม่มากพอหากเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ ในประเทศไทย ดังนั้น ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปราสาทขอมนั้น คือ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีปราสาทขอมซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นฐานคิดทางความคิด โดยผู้วิจัยได้แบ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทุนวัฒนธรรมปราสาทขอม โดยแบ่งสินค้าใน ๓ รูปแบบ คือ (๑) *ตราสัญลักษณ์สินค้า*: ตราสัญลักษณ์สินค้าหรือโลโก้ (Logo) ของแต่ละชุมชนปราสาท โดยมีลวดลายจากปราสาทขอมนำมาออกแบบเป็นตราสัญลักษณ์ (๒) *กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหม*: จังหวัดสุรินทร์เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมจำนวนมาก มีลวดลายที่หลากหลาย แต่กล่องบรรจุภัณฑ์ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมยังไม่เป็นที่สนใจแก่นักท่องเที่ยว ดังนั้น การออกแบบกล่องบรรจุภัณฑ์ผ้าไหมประจำชุมชนปราสาทขอม ๔ ชุมชน โดยใช้ฐานคิดทุนทางวัฒนธรรม คือ องค์ปราสาทขอม เป็นต้นแบบการออกแบบ และ (๓) *แก้วน้ำลายปราสาทขอม*: สินค้าหนึ่งที่ยังไม่มีการวางขายตามร้านตลาดในชุมชนปราสาทขอม และร้านขายของที่ระลึกในจังหวัดสุรินทร์ นั่นคือ แก้วน้ำใส่แต่มีลวดลายปราสาทขอม ที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันเป็นทุนที่ทรงคุณค่า คู่ควรแก่การอนุรักษ์ (๓.๑) *แก้วน้ำลายเส้นปราสาทขอมศิขรภูมิ*: ใช้รูปนางอัปสรถือดอกบัวพร้อมนกแก้วที่มีปรากฏในองค์ปราสาทมาเป็นลวดลายประดับแก้วน้ำ และลายเส้นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุภัณฑ์ (๓.๒) *แก้วน้ำลายเส้นปราสาทช่างปี*: ใช้ลายเส้นปราสาทช่างปีและตราลายเส้นสีทองเข้มเป็นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุภัณฑ์ (๓.๓) *แก้วน้ำลายเส้นปราสาทภูมิโปน*: ใช้ลายเส้นของดอกผักกูดที่เป็นลายขอมโบราณที่ปรากฏในหน้าบันทางเข้าองค์ปราสาทภูมิโปนและซุ้มประตู พร้อมด้วยตราลายเส้นสีทองเป็นตราสัญลักษณ์ และกล่องบรรจุภัณฑ์ และ (๓.๔) *แก้วน้ำลายเส้นปราสาทตาเมือน*: ใช้ลายเส้นของปราสาทตาเมือนธมเป็นสัญลักษณ์ และตราลายเส้นสีทองเข้มเป็นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุภัณฑ์ ๓) การพัฒนารูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า การพัฒนารูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นั้น ในแต่ละชุมชนปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่งแบ่งรูปแบบการท่องเที่ยวออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ ๓.๑) รูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนปราสาทขอม: (๑) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน ใน ๔ ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย ๑) ชุมชนปราสาทศิขรภูมิ: มีรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย ซ้อปิงตลาดชุมชน แวะซื้อกาละแม :ของฝากขึ้นชื่อจากอำเภาศิขรภูมิ และของอร่อยแห่งจังหวัดสุรินทร์ แวะชิมผักกาดหวาน...ตำนานการเกษตรสู่คำขวัญจังหวัดสุรินทร์ : เทียวตลาดนักรักศิขรภูมิ : เลือกซื้อสินค้าและผลิตภัณฑ์จากแหล่งชุมชน และเข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ณ ชุมชนปราสาทศิขรภูมิ ๒) ชุมชนปราสาทช่างปี: มีรูปแบบกิจกรรม ดังนี้ สืบสานตำนานงานปั้นหม้อ ชมเตาโบราณบ้านช่างปี อันหอมสะเล็กโดงจูงใจ หลุมนี้มีรักพักใจ ประดิษฐ์เตยหอม ผูกรักป็นใจ ฐานแปรรูปข้าวอินทรีย์ เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ๓) ชุมชนปราสาทภูมิโปน ประกอบด้วย ปั่นใจให้ภูมิโปน นายล่ออังกอกระ

โอบ หัตถกรรมสวยด้วยมือคุณ น้ำพริกถ้วยใหม่สดในกว่าเดิม รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ฟาร์มห้องนั่ง
 สะอื้น จักสานสำราญใจ สวนจินจู กิจกรรมสบู่อูกลตาลเนียงดอยหอม และเข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น
 ๔) ชุมชนปราสาทตาเมือน: ประกอบด้วยการท่องเที่ยวตลาดนัด ๒ ประเทศ-ไทย/กัมพูชา รูปแบบ
 กิจกรรมขับรถแรลลี่ชมวิถีชุมชนกลุ่มปราสาทตาเมือน รูปแบบโครงการยุวมัคคุเทศก์ และรูปแบบ
 กิจกรรมเข้าที่พักโฮมสเตย์ (๒) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ใน ๔ ชุมชนปราสาทขอม
 ในจังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ประกอบด้วย กิจกรรมไหว้ปราสาทตำนานพันปี
 กิจกรรมสืบสานประเพณีไทยร่วมใจตักบาตรหน้าปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทช่างปี ประกอบด้วย
 กิจกรรมต้อมนต์ศิลา เยี่ยมชมวัตถุโบราณตำนานหลัง กิจกรรมหนุ่มสาวร่วมรักปักษะนา และวิธี
 ข้าวสารตำนานเจียงแป๊ะ: ๓) ปราสาทภูมิโปน ประกอบด้วยสืบสานตำนานพันปี ประเพณี“ปะอ็อกเปรี
 ยะแค ลำเจียก มัดใจ ชมแสง สี เสียง ตำนานเนียงเต๊ะหอม ๔) ปราสาทตาเมือน ประกอบด้วย
 กิจกรรมเยี่ยมชมปราสาทตาเมือน ไหว้พระศิวะ และ ร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อปราสาทตาเมือน ในช่วง
 เทศกาลสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ของไทยและชาวกัมพูชา

๓) การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า ในจังหวัด
 สุรินทร์มีเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมคือที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของ
 มนุษย์ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในระยะเวลานั้น ๆ จากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง โดยเส้นทาง
 การท่องเที่ยวปราสาทขอมในงานวิจัยนี้มี ๔ แห่ง คือปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทช่างปี ปราสาทภูมิโปน
 และปราสาทตาเมือน ในการเดินทางเพื่อไปเยี่ยมชมหรือไปศึกษาปราสาทศีขรภูมินั้นสามารถเดินทาง
 ได้ทั้งรถยนต์ส่วนตัว รถไฟและรถโดยสารสาธารณะ เส้นทางเดินทางมีดังนี้ เส้นทางหลัก รถยนต์
 ส่วนตัว ใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๒๖ การเดินทางมาเพื่อท่องเที่ยวที่ปราสาทช่างปี มีเส้นทาง
 เดินทางดังนี้ เส้นทางหลัก การเดินทางมาปราสาทช่างปี ให้ใช้เส้นทางหมายเลข ๒๒๖ สายสุรินทร์ –
 ศรีสะเกษ เมื่อเข้าเขตอำเภอศีขรภูมิประมาณกิโลเมตรที่ ๑๙ แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าไปประมาณ ๑
 กิโลเมตร การเดินทางไปปราสาทภูมิโปนนั้นสามารถเดินทางจากตัวจังหวัดสุรินทร์ซึ่งเป็นเส้นทางหลัก
 หรือจะใช้เส้นทางรองโดยเมื่อเดินทางมาจากประโคนชัยใช้เส้นทางประโคนชัยเดชอุดมก็ได้ การ
 เดินทางไปชมกลุ่มปราสาทตาเมือน สะดวกที่สุดคือการเดินทางไปด้วยรถยนต์ส่วนตัว ส่วนรถยนต์
 สาธารณะนั้นไม่ค่อยมีให้บริการการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีความ
 เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมกับจังหวัดใกล้เคียง
 เช่นนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและอุบลราชธานี การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวเส้นทาง
 ชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ นอกจากจะมีประโยชน์ในการเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
 แล้วยังได้นำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวด้านอื่นที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ด้วย

๔) กลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
 พบว่า กลไกที่ขับเคลื่อนการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ประกอบด้วย รัฐธรรมนูญนโยบาย
 ของรัฐบาลที่สนับสนุนส่งเสริมการอนุรักษ์และการท่องเที่ยวสถานที่โบราณสถานและการท่องเที่ยว
 ชุมชน กรมศิลปากรโดยพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุรินทร์ เป็นแหล่งข้อมูลในการให้ความรู้เกี่ยวกับ

โบราณสถานโบราณวัตถุและข้อมูลเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และเป็นหน่วยงานที่คอยดูแลรักษาบูรณปฏิสังขรณ์ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์เป็นหน่วยงานที่สนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ สนับสนุนงบประมาณให้ชุมชนจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเช่นกิจกรรมบวงสรวงปราสาทขอมการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในงานวิจัยนี้ประกอบด้วยชุมชนปราสาทขอม ๔ แห่งคือ ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทข่างปี ปราสาทภูมิโปนและปราสาทตาเมือน ซึ่งได้มีการแบ่งประเด็นในการศึกษาประกอบด้วยประเด็นด้านต่าง ๆ ๕ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้านบุคคล ๒) ด้านการประสานงานระหว่างเครือข่าย ๓) ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ระหว่างเครือข่าย ๔) ด้านกระบวนการทำงาน ๕) ด้านผู้นำวิสัยทัศน์ นโยบายและยุทธศาสตร์การประยุกต์ใช้กระบวนการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมสรุปตามเครือข่ายที่มีอยู่เดิมจากการศึกษาสภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ ด้านการรวมตัวกันและความเป็นอิสระของเครือข่าย การขยายผลการท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น การเรียนรู้แล้วประสบการณ์ร่วมกัน

๕) องค์ความรู้ที่ค้นพบ พบว่า รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ รูปแบบการพัฒนา “ขอมสุรินทร์-โมเดล (Khmer Surin-Model)” อันประกอบด้วยรายละเอียดแต่ละข้อดังนี้ (๑) K= Knowledge คือ การมีองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นพัฒนาสู่สากล (๒) H =Honesty คือ ความซื่อสัตย์ต่อลูกค้า และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกภาคส่วน (๓) M= Morality คือ ยึดหลักสัมมาชีพในการดำเนินธุรกิจ (๔) E= E-commerce คือ สร้างรูปแบบและช่องทางการค้าขายในโลกอินเทอร์เน็ต (๕) R= Resource คือ ทรัพยากร สิ่งที่เป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม (๖) S= Speech คือ สัมมาวาจา การสื่อสารเชิงสร้างสรรค์ (๗) U= Unity คือ ความเป็นหนึ่งเดียว ความสามัคคีของคนในชุมชน และ (๘) R= Responsibility คือ ความรับผิดชอบต่อตนเองสังคมและส่วนรวม

Research Title: Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community in Surin Province

Researcher: Phrakhru Pariyatwisutthikhun, Assoc. Prof.
Phra Parachya Chayawutto/Tinkeaw
Dr. Thanarat Sa-ard-iam,
Phra Athikarn Weang Kittiwanno, Assist. Prof. Dr.
Mr.Theerathip Phuangjantra

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Surin Campus

Fiscal Year: 2564 / 2021

Research Scholarship Sponsor: Science Research and innovation Promotion Found

ABSTRACT

The research consisted of the following objectives: 1) to study the history and activities of Khmer community in Surin province, 2) to product development and tourism service model of Prasat Khmer community in Surin province 3) to develop tourist routes of Prasat Khmer community in Surin province and 4) to study management mechanisms and tourism networks of Prasat Khmer community in Surin province. The study applied the research and development method. The analytical description method presented the data collected from the educational documentaries and in-depth interviews and focus groups with the 198 key informants.

The results of the research showed that:

1) The history and activities of the Khmer community in Surin province were found regarding the history of the Khmer castle community in Surin, from the archaeological evidence excavated in the area of Surin province. Many ancient civilizations of the ancient age community represent the prosperity of art, architecture, culture, religion, economy, and governance, and the oldest most ancient stone castle. The best in Thailand built during the 12th Buddhist century as part of Chenla Empire Khmer castles in Surin province found 36 places in 15 districts. 2. Tourism activities of the Prasat Khmer community in Surin, from the study, there were only 12 Khmer castles that the local government, the private sector, and the community-supported tourism activities in the Khmer castle area. This is popularly organized in the form of sacrificial offerings. A light and sound show tells the story of

the history and legends about the Khmer castle in each area organized according to the time frame. When tourists come to travel, they must only come during activities organized by the local government because activities that can be done in the Khmer castle community area are limited. Besides, they can be done only by taking pictures and studying the history of that castle. All of them are still beautiful and complete. If they are further developed, they will attract the attention of specific tourists who are interested in Khmer castles. These tourist groups are the specific group that has a small number.

2) The product development and tourism service model of the Prasat Khmer community in Surin province found that: 1) There are five forms of Prasat Khmer communities social and cultural costs of Surin province, namely: (1) spirituality: divided into two large groups: (1.1) Buddhism-based beliefs or beliefs are groups with Buddhist rituals involved (1.2) Local faith groups are folk wisdom. (2) Intellectual capital: knowledge of elephant farming, also known as chrysanthemum, knowledge of the construction of Khom castle, knowledge of agriculture, knowledge of urban planning, knowledge of tribal blender making, such as at Ban Prasat Mechapi community, etc. Wisdom of muddy silk weaving, etc. (3) Human resources: ancestors of different ethnic groups with specializations. Surin province has a unique ethnic diversity of Surin tribes such as Lao Gui Khmer with eating, dressing, lifestyle, other languages. (4) Natural Resource Funding: There is a plain for growing jasmine rice. Major rivers are running through the Mul River and the Chee River. There are many essential water bodies such as Huai Seng, Huai Lam Pok, Huai Thap Tan, etc., and a province on the Cambodian border, with the Phanom Dong Rak Mountains. This natural resource connects Thais and Cambodians. Khao Sawai (Phnom Sawai) (5) The capital is Khom Castle, a legacy that the ancestors of the Surin people created. There is a Khom castle in The South East of Thailand as part of the cultural heritage of the Khom Prasat Khom Civilization in these Surin provinces. There are also idol sculptures in Khom Castle, such as Avalokiteswora, Phra Watcharathorn, Phra Watcharasat, etc. In the cultural capital of Surin Province. Surin was an old province with a distinctive cultural and lifestyle identity. Three cultural pearls of wisdom have been declared as follows Gajasatra of Gui, Cha Riang, Kantruam, Ram Trod (Folk Music), and Mamut were declared national cultural wisdom heritage.

2) Product development of Khmer Castle Community in Surin Province found that the creation of goods from the social and cultural costs of Khmer Castle Community is a local cultural heritage in Surin Province. There are both scattered and significantly reduced in number. The products are distributed in the Khmer Castle community, and it is not yet a tourist focus, and the product model is not diverse, cheap, and underwhelming. The Prasat Khom Community Market in Surin province is not as appealing to investors as it should be. Therefore, in developing Khmer Castle products, the development of products with Khmer Castle, cultural capital in the community, is a conceptual basis. The researchers divided the products between developing and creating added value for Prasat Khmer Cultural Capital, dividing them into three forms: (1) Brand: The logo of each, with a motif from Khmer castle, which is culturally capitalized, designed as a symbol, taking into account the distinctiveness and vibe of the Khmer civilization. Help make it a tourist spotlight. (2) Silk product packaging: Surin province is home to many silk products. There are various patterns, and Surin province has announced seven provincial silk patterns, but since in general, silk in Surin province, which is mass-produced (3) Khom Castle Pattern Glass: One item that has not yet been sold at a market shop in Prasat Khom community and a souvenir shop in Surin province is a glass of water with a Khom castle pattern that indicates a valuable capital cultural identity worth preserving and continuing to develop to create added value. Prasat Srikhoraphum: Use a picture of Apsara holding a lotus flower with a parrot that appears in the castle as a motif adorning the glass and a striped emblem with a product box. 3.2) Prasat Chan Pee mug: Uses mechanic's castle stripes and dark gold stripes as a badge with product box (3.3) Prasat Bhumbon Saliva Glass: Use the stripes of ancient khom goods that appear in front of the entrance to Bhumibol Castle and the arch. with a gold emblem and a product box, and (3.4) Prasat Ta Muean Saliva Glass: Use the stripes of Ta Sham Castle as a symbol and a dark gold emblem as a badge, with a product box.3) Development of the tourism service model of Khom Castle community in Surin Province was found that the development of the tourism service model of the Khom Castle community in Surin province was found. In each of the four Khom Castle communities, the tourism patterns are divided into two forms: 3.1) Tourism style by Khom Castle Community: (1) Community-Based Tourism -CBT in four Khom Castle communities in Surin Province includes: 1) Prasat Srikhoraphum Community: There is a form of tourism activity. Shopping Community Market: Famous souvenirs from Sikaramphum District

and Surin's delicious treats. Stop by for a taste. Sweet lettuce agricultural legend to Surin motto: beets or radish are native plants of Asia. Raksirabhum Flea Market: Shop and products from community sources, and enter a cozy homestay at Prasat Srikhoraphum Community. 2) Prasat Chan Pee Community: There is seven activities model consisting of continuing pottery legends, Ban Chan Pee Ancient Furnace, Un Som Sa Leok Dong Chan Chai: Coconut leaf porridge is the name of the ancient dessert used in various auspicious ceremonies. Tie Rak Panjai: Community learning activities Enjoy making flowers from pandan leaves in different ways, Organic Rice Processing Base: This activity model is an organic rice processing base model and enter a warm homestay. 3) Prasat Bhumbon Community: There are six types of activities, including spinning the mind to Bhumibol: Cycling program learns history through buildings experience the community and Nay La, or Uang Kor Kra Op means steamed rice and Khao Sarai is a demonstration of traditional rice cooking and rice cooking with a visit to Prasat Bhumbon community's rice mill, Beautiful Hand: Community learning, Fresher cups of chili paste: community way learning program Enjoy traditional chili paste recipes with Ta Bal tom with two or three people, choose to learn how to make different pastes and community way Learning program of Nieang Tou Tom: Enter a warm homestay.4) Prasat Ta Muean Community: activities include two market tours in Thailand and Thailand/Cambodia. Patterns of rally driving activities to see the community way of The Ta Muean castle Group: *Yu Wa Makkudes* (Tour Guide) and warm homestay activity model at Prasat Ta Muean Community. (2) Cultural tourism activities in for Khmer castle communities in Surin province include 1) Prasat Srikhoraphum community: There is an activity style consisting of paying homage to the legendary millennial castle and continuing Thai traditions. 2) Prasat Chan Pee Community: There is an activity model: this type is consists of a magic stone. Magical mythical artifacts young, love Sa Ba Na and Re Re Khow San, a legend of Chan Pee: 3) Prasat Bhumbon: There are activity formats including Continuing millennial myths Tradition Pa Cak Prei Khea, Lum Jiek Mudjai (4) See the light, color, sound, legend Niang Tou Tom. 4) Prasat Ta Muean: There is an activity model and visit Prasat Ta Muean during Songkran festival, Thai and Cambodian New Year's day.

3) The developed tourist routes of Prasat Khmer community in Surin province were found that there are religious and cultural tourism routes used for

human travel for short-term recreation from one place to another in Surin province. There are 4 Khmer castle tourism routes in this research: Prasat Sikhorphum, Prasat Chang Pee, and Prasat Phum Phon. And Ta Muen Castle To travel to visit or study Sikhorphum castle can be traversed by private car. Trains and public buses. The travel route is as follows: the main route, private car Take Highway 226 to travel to Chang Pee Castle. Travel routes are as follows: The main route: Getting to Chang Pee Castle Take route number 226, Surin-Sisaket route, when entering Sikhorphum district about 19 km, then turn left for about 1 kilometer. When traveling, traveling to Prasat Phum Phon can be traversed from Surin Province, which is the main route or takes a secondary route. Coming from Prakhon Chai, you can use the Prakhon Chai Det Udom route. A trip to see the Ta Muen Castle group. The most convenient is traveling by private car. Public vehicles are rarely available. The development of Khmer castle tourism routes in Surin province is linked to Khmer castle tourism or religious and cultural tourism with neighboring regions such as Nakhon Ratchasima, Buriram, Surin, Sisaket, and Ubon Ratchathani. Development of a tourism guide on the Khmer castle community route, Surin province In addition to being helpful in visiting the Khmer castle in Surin, it also presents other attractions that exist in Surin, such as Traveling to pay homage to sacred Buddha images such as Luang Pho Phra Chee, Burapharam Temple Phra Sri Ariyamettri, Sala Loi Temple, National Museum of Surin Province, etc.

4) The management mechanisms and tourism networks of Prasat Khmer community in Surin province were found that mechanisms that drive tourism to the Khmer castle in Surin include: constitution. This government policy supports the conservation and tourism of ancient sites and community tourism. The fine arts department by the Surin national museum is a resource to educate about ancient relics, antiques, and information about the Khmer castle in Surin., and it is an agency that maintains and restores the Khmer castle in Surin. Surin provincial administrative organization is an agency that supports tourism promotion in Surin province, and support the budget for the community to organize tourism activities such as worshipping the Khmer castle. The strengthening of tourism networks of Prasat Khmer communities in this research consisted of 4 Khmer Prasat communities, namely Prasat Sikhorphum. Chang Bei Castle Prasat Phum Phon and Prasat Ta Muen The issues in the study were divided into five different areas as follows: 1) the aspect of the

people 2) the coordination between the networks 3) the exchange of knowledge and experiences between the networks 4) the work process 5) Vision Leader policy and strategy. The application of building a Khmer castle tourism network was summarized according to the existing network from a study of the condition of the Khmer castle tourism network in Surin province.

5) The body of Knowledge was found that the model of foundation economic development of Prasat Khmer community in Surin province known as the development model known as “Khmer Surin-Mode”l The details are as follow: (1) *K- Knowledge* means having Knowledge that is local wisdom develops internationally, (2) *H -Honesty* means loyalty to customers and stakeholders in all sectors, (3) *M- Morality* means adherence to business symmetrical principles, (4) *E- E-commerce* means create patterns and channels of trading on the internet. (5) *R- Resource* means resources what is a social and cultural cost, (6) *S- Speech* means right speech and creative communication (7) *U- Unity* means solidarity community unity and (8) *R- Responsibility* means responsibility to oneself, society and the public.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” นี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ทั้งนี้ เพราะได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานและบุคคลหลายท่าน ดังนั้น คณะผู้วิจัยขอนำมากล่าวถึงดังต่อไปนี้

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบขอบคุณต่อสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นำโดย พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ และพระมหาชุตีภัก อภินนโท ป.ธ.๙ ผู้อำนวยการส่วนงานวางแผนและส่งเสริมการวิจัย และเจ้าหน้าที่ทุกภาคส่วนของสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ได้ให้ความกรุณาในการให้ข้อเสนอแนะเพื่อแก้ไขปรับปรุงงานวิจัยนี้ได้ สำเร็จลงอย่างสมบูรณ์ และขอขอบขอบคุณเจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยทุก ๆ ท่านที่ได้ช่วยเหลือในการประสานงานและตรวจรูปเล่มให้มีความสมบูรณ์

ขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญประจำโครงการ อันประกอบด้วย ๑) พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ๒) รศ.ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง คณะสังคมศาสตร์ ๓) รศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน มหาวิทยาลัยมหิดล ๔) รศ.ดร.สุวิญ รัชสัทย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และ ๕) รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ ที่ได้รับเป็นผู้ให้คำปรึกษาในงานวิจัย และตรวจเครื่องมือการวิจัยในครั้งนี้กระทั่งได้สำเร็จลุล่วงอย่างสมบูรณ์

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ โดยมีพระเดชพระคุณพระพรหมวชิรโมลี, ดร. รองอธิการบดีวิทยาเขตสุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อำนวยความสะดวกในด้านอุปกรณ์สำนักงานที่ใช้ในการวิจัยเป็นอย่างดี เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร พร้อมกับสถานที่เพื่อให้ผู้วิจัยได้ใช้เป็นสถานที่ทำวิจัยในหน่วยงานด้วย และคณาจารย์สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ที่ได้ให้การช่วยเหลือในการทำสารบัญชั้วคร่าว เพื่อให้ระดมความคิดเห็นและเป็นแนวทางในการทำงานและค้นหาแหล่งข้อมูลจากส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย และช่วยรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และขออนุโมทนาขอบคุณเจ้าหน้าที่ห้องสมุด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ที่ได้ความร่วมมือช่วยค้นหาและรวบรวมข้อมูลที่เป็นหนังสืออันเกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย และเอกสารรายการการวิจัยที่เกี่ยวข้อง และสิ่งตีพิมพ์ต่าง ๆ ด้วย จนกระทั่งงานวิจัยครั้งนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณกลุ่มพระสงฆ์และผู้ทรงคุณวุฒิที่เป็นนักวิชาการทางด้านพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม การผลิตสินค้าและการท่องเที่ยวที่กรุณาให้สัมภาษณ์และเต็มใจให้ข้อมูลเพื่อทำการวิจัย

พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร. และคณะ

๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ท
สารบัญรูปภาพ.....	ด
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	๕
๑.๓ ปัญหาการวิจัย.....	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๖
๑.๕ คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	๘
๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๙
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๙
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐
๒.๑ แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจฐานราก.....	๑๑
๒.๒ แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชน.....	๒๓
๒.๓ แนวคิดเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่.....	๓๒
๒.๔ แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	๓๗
๒.๕ แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	๔๑
๒.๖ แนวคิดเรื่องการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน.....	๔๗
๒.๗ แนวคิดเรื่องการสร้างปราสาทขอม.....	๕๑
๒.๘ ข้อมูลพื้นที่การวิจัย.....	๕๘
๒.๙ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๖๖
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๘๕
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๘๕
๓.๒ พื้นที่การวิจัย ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง.....	๘๘

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย.....	๙๐
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๙๒
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๙๓
๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย	๙๓

บทที่ ๔ ผลการศึกษาวิจัย.....๙๕

๔.๑ ผลการศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม ในจังหวัดสุรินทร์.....	๙๕
๔.๒ ผลการพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาท ในจังหวัดสุรินทร์.....	๑๒๓
๔.๓ ผลการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม ในจังหวัดสุรินทร์.....	๑๖๐
๔.๔ ผลการศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม ในจังหวัดสุรินทร์.....	๑๘๔
๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๒๓๐

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ..... ๒๔๗

๕.๑ สรุปผลการวิจัย.....	๒๔๗
๕.๑.๑ สรุปผลการศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชน ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์.....	๒๔๗
๕.๑.๒ สรุปผลการพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของ ชุมชนปราสาทในจังหวัดสุรินทร์.....	๒๔๙
๕.๑.๓ สรุปผลการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม ในจังหวัดสุรินทร์.....	๒๖๐
๕.๑.๔ สรุปผลการศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชน ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์.....	๒๖๓
๕.๒ อภิปรายผล.....	๒๖๖
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๒๘๒
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	๒๘๒
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ.....	๒๘๓
๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป.....	๒๘๕

บรรณานุกรม..... ๒๘๗

ภาคผนวก.....	๒๙๗
ภาคผนวก ก หนังสือขอความอนุเคราะห์ข้อมูล.....	๒๙๘
ภาคผนวก ข รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants).....	๓๐๙
ภาคผนวก ค เครื่องการวิจัย.....	๓๑๙
ภาคผนวก ฉ รูปภาพการทำวิจัย.....	๓๓๕
ภาคผนวก ง ต้นแบบสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์.....	๓๔๕
ภาคผนวก จ ผลผลิต ผลิตภัณฑ์ และผลกระทบจากการวิจัย.....	๓๕๐
ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๓๕๔

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ ๔.๑	รวมกิจกรรมการแสดงแสง สี เสียง ของปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์....	๑๑๖
ตารางที่ ๔.๒	รายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชี (ระหว่าง พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๖๒) จังหวัดสุรินทร์.....	๑๒๘
ตารางที่ ๔.๓	กลไกการขับเคลื่อนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ.....	๑๘๕
ตารางที่ ๔.๔	แสดงกลไกการจัดการปราสาทขอม.....	๑๙๑
ตารางที่ ๔.๕	การวิเคราะห์ SWOT ชี้ดความสามารถและข้อจำกัด ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้านการ ท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทศีขรภูมิ.....	๑๙๓
ตารางที่ ๔.๖	แสดงกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ.....	๑๙๔
ตารางที่ ๔.๗	การวิเคราะห์ SWOT ชี้ดความสามารถและข้อจำกัดด้านการจัดการ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้านการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขางปี.....	๑๙๘
ตารางที่ ๔.๘	แสดงกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขางปี.....	๑๙๙
ตารางที่ ๔.๙	การวิเคราะห์ SWOT ชี้ดความสามารถและข้อจำกัด ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้าน การท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทภูมิโปน.....	๒๐๑
ตารางที่ ๔.๑๐	แสดงกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขางปี	๒๐๒
ตารางที่ ๔.๑๑	การวิเคราะห์ SWOT ชี้ดความสามารถและข้อจำกัด ด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้าน การท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทตาเมือน.....	๒๐๕
ตารางที่ ๔.๑๒	แสดงกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน.....	๒๐๖
ตารางที่ ๔.๑๓	การจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมสุรินทร์.....	๒๐๗
ตารางที่ ๔.๑๔	รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัด สุรินทร์.....	๒๔๔
ตารางที่ ๔.๑๕	รายละเอียดของ “Prasat Khmer-Model”	๒๔๕
ตารางที่ ๔.๑๖	รูปแบบการพัฒนา “ปราสาทขอม-โมเดล”	๒๔๖

สารบัญรูปภาพ

รูปภาพที่		หน้า
รูปภาพที่ ๑.๑	กรอบแนวคิดการวิจัย.....	๙
รูปภาพที่ ๒.๑	เครื่องมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม.....	๔๐
รูปภาพที่ ๔.๑	กลุ่มภาพปราสาทศิขรภูมิ.....	๑๕๐
รูปภาพที่ ๔.๒	สืบสานประเพณีไทย ร่วมใจต่อกบตรหน้าปราสาทศิขรภูมิ.....	๑๕๑
รูปภาพที่ ๔.๓	แผนที่แสดงพิกัดปราสาทศิขรภูมิ.....	๑๖๗
รูปภาพที่ ๔.๔	เส้นทางการเดินทางไปปราสาทศิขรภูมิ.....	๑๖๙
รูปภาพที่ ๔.๕	ป้ายปราสาทบ้านอนันต์.....	๑๖๙
รูปภาพที่ ๔.๖	ป้ายนิเทศปราสาทข้างปี.....	๑๗๐
รูปภาพที่ ๔.๗	แผนผังการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทข้างปี.....	๑๗๐
รูปภาพที่ ๔.๘	เส้นทางการเดินทางไปปราสาทข้างปี.....	๑๗๒
รูปภาพที่ ๔.๙	ป้ายนิเทศปราสาทภูมิโปน.....	๑๗๒
รูปภาพที่ ๔.๑๐	ปราสาทภูมิโปน.....	๑๗๓
รูปภาพที่ ๔.๑๑	แผนผังการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทภูมิโปน.....	๑๗๓
รูปภาพที่ ๔.๑๒	เส้นทางการเดินทางไปปราสาทข้างปี.....	๑๗๔
รูปภาพที่ ๔.๑๓	พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์.....	๑๘๐
รูปภาพที่ ๔.๑๔	ป้ายประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวปราสาทศิขรภูมิ.....	๑๙๒
รูปภาพที่ ๔.๑๕	ป้ายนิเทศปราสาทข้างปี.....	๑๙๕
รูปภาพที่ ๔.๑๕	ภายในองค์ปราสาทข้างปี.....	๑๙๖
รูปภาพที่ ๔.๑๖	ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวบ้านข้างปี.....	๑๙๖
รูปภาพที่ ๔.๑๖	แผนผังการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทข้างปี.....	๑๙๗
รูปภาพที่ ๔.๑๗	ป้ายนิเทศปราสาทภูมิโปน.....	๑๙๙
รูปภาพที่ ๔.๑๘	ปราสาทภูมิโปน.....	๒๐๐
รูปภาพที่ ๔.๑๘	กรอบประตู ปราสาทภูมิโปน.....	๒๐๐
รูปภาพที่ ๔.๑๙	ป้ายทางเข้าปราสาทตาเมือน.....	๒๐๓
รูปภาพที่ ๔.๒๐	ภายในองค์ปราสาทตาเมือน.....	๒๐๔

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจและสังคมรวมทั้งความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมกับความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรมจากการพัฒนาเศรษฐกิจกระแสหลักภายใต้ระบบทุนนิยมทำให้เกิดกระแสการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก (Grass Root Economy) หรือเศรษฐกิจชุมชนด้วยเชื่อว่าจะเป็นทางเลือกหนึ่งของการพัฒนาประเทศได้อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน เศรษฐกิจชุมชนถือว่าเป็นเศรษฐกิจระดับชุมชนอันเป็นส่วนหนึ่งของสังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของผู้คน^๑ ในส่วนของประเทศไทยนั้น ได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำมากที่สุดอีกประเทศหนึ่ง ซึ่งสะท้อนได้จากจากคำกล่าวที่ว่า “รวยกระจุก จนกระจาย” คำกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นภาพความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในสังคมไทยที่เป็นปัญหาเรื้อรังมานาน ข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี ๒๕๕๘ ที่ผ่านมา ระบุว่า คร่าวเรือนทั่วประเทศมีทั้งหมดประมาณ ๒๑ ล้านครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเดือนละ ๒๖,๙๑๕ บาท มีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยเดือนละ ๒๑,๐๑๕๗ บาท มีครัวเรือนที่มีหนี้สินประมาณ ๑๐.๔ ล้านครัวเรือน มีหนี้สินเฉลี่ยครัวเรือนละ ๑๕๖,๗๗๐ ในจำนวนนี้ เป็นหนี้จากการทำการเกษตรร้อยละ ๑๔.๓ ขณะเดียวกัน “Forbs” นิตยสารธุรกิจระดับโลกได้จัดอันดับ ๕๐ เศรษฐีไทยที่มั่งคั่งที่สุดในปี ๒๕๕๙ พบว่า เศรษฐีไทยที่ร่ำรวยอันดับ ๑ มีทรัพย์สินรวมราว ๖๖๐,๓๐๐ ล้านบาท เศษ และรวนลดหลั่นลงไปจนถึงอันดับที่ ๕๐ มีทรัพย์สินทั้งหมดประมาณ ๑๒,๐๐๐ บาท^๒

---

^๑ สมคิด แก้วทิพย์ และคณะ, การศึกษาสถานการณ์ ศักยภาพและข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาภาคเหนือ, รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น, ๒๕๖๒), หน้า ๘.

^๒ สุวัฒน์ กิขุนทด, “รวมพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก สร้างชุมชน “มั่งคั่ง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ในคู่มือการส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก”. คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน และสำนักงานสื่อการการพัฒนา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), ๒๕๕๙), หน้า ๑-๓.

ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจนำมาซึ่งปัญหาต่าง ๆ และเกี่ยวพันกันเป็นลูกโซ่ ไม่ว่าจะเป็นด้าน การเมือง เศรษฐกิจสังคม สิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต การศึกษา ฯลฯ โดยเฉพาะประชาชนส่วนใหญ่ ของประเทศที่อยู่ในภาคชนบทและมีอาชีพเกษตรกรรมซึ่งถือเป็นรากฐานของประเทศไทย แต่หลายสิบปีที่ผ่านมาฐานของประเทศอยู่ในสภาพที่ไม่มั่นคง มีปัญหาขาดปัจจัยการผลิต ไร่ที่ดินทำกิน เข้าไม่ถึงแหล่งทุน ขาดความรู้ในการผลิต เมื่อมีผลผลิตล้นเกินก็เกิดปัญหาด้านการตลาดพืชผลราคาตกต่ำ ทำให้มีปัญหาหนี้สินมีปัญหาในครัวเรือนและสังคมติดตามมา คนหนุ่มสาววัยแรงงานต้องอพยพเข้ามาหาเงินในเมือง ฯลฯ ขณะที่ภาครัฐที่ผ่านมาจะเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจมุ่งไปสู่อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ทำให้ช่องว่างความเหลื่อมล้ำห่างกันมากขึ้น จนกระทั่งรัฐบาลชุดปัจจุบัน...ได้ทบทวนเศรษฐกิจของประเทศ โดยหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาและส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ^๓

การขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐถือว่าเป็น ๑ ใน ๑๒ นโยบายสานพลังประชารัฐที่รัฐบาลมีเป้าหมายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำสร้างเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็ง ประชาชนมีความสุขและมีรายได้เพิ่มขึ้น เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาชน และภาคประชาชน^๔ ซึ่งเศรษฐกิจฐานราก คือ ระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ^๕ ส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น มีการรวมกลุ่มเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายเพื่อทำกิจกรรม ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมเพื่อแก้ปัญหาและสนองตอบความต้องการของชุมชนได้ดีขึ้น อาทิ ชุมชนจัดการภัยพิบัติการจัดทำแผนชุมชนที่ครอบคลุมทุกพื้นที่และบูรณาการเป็นแผนตำบลเพื่อเชื่อมโยงกับแผนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น แผนพัฒนาอำเภอ แผนพัฒนาจังหวัดและการรวมกันเป็นกลุ่มธุรกิจชุมชนและอาชีพ^๖

ดังนั้น การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก จึงเป็นเป้าหมายสำคัญประการหนึ่ง ตามนโยบายรัฐบาลปัจจุบัน ด้วยเหตุที่มีข้อสรุปเชิงสถิติหลายด้านที่ชี้ให้เห็นพัฒนาการความเป็นความเป็นมาของ

^๓ สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) “ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ด้วยเกษตรแปรรูป “เศรษฐกิจฐานราก” ทางเลือกใหม่ประเทศไทย, (ออนไลน์) แหล่งข้อมูล: <https://sme.go.th/upload/mod_download/download-20181005081823.pdf>, เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๓.

^๔ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, คู่มือการส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชนและสำนักสื่อสารการพัฒนา, ๒๕๕๙), หน้า ๔-๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^๖ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๖๔), (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๖๐), หน้า ๑๑.

ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยหลายเรื่อง จากผลพวงวิถีการพัฒนามาทั้งในด้านช่องว่าง รายได้ ปัญหาด้านสาธารณสุข ปัญหายาเสพติด ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความอบอุ่น และอยู่อย่างมีความสุขของครอบครัว ซึ่งทั้งหมดพันผูกกันซับซ้อนเป็นลูกโซ่จนยากที่จะหาจุดเริ่มต้น แก้ไข ปัญหาอย่างหนึ่งอย่างใดแบบแยกส่วนคิดได้

อย่างไรก็ดี เป็นที่ยอมรับว่าปัญหาเศรษฐกิจครัวเรือนของสมาชิกสังคมกลุ่มใหญ่ที่สุด คือ คนส่วนใหญ่ที่เป็นเกษตรกรและอาศัยอยู่ในชนบท ส่วนหนึ่งอพยพมารับจ้างหรือค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่ในเมืองหรือใช้แรงงานอยู่ในย่านอุตสาหกรรม ซึ่งในภาพทั่วไป คือ มีอาชีพที่ให้รายได้น้อย ไม่มั่นคง ขาดการออมและมีแนวโน้มจะมีหนี้สินที่สะสมเรื้อรัง ก่อเกิดปัญหาอื่นตามมาอีกมาก และแน่นอนความเป็นชุมชนที่สุขสงบ เรียบร้อย พึ่งตนได้และพึ่งพากัน เป็นภาพที่จางเลือนลงทุกขณะ การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก จึงเป็นความคาดหวัง ความพยายามของรัฐบาลในการที่จะคิดหาวิธี จัดการแก้ไขอย่างถูกต้องและมีความยั่งยืน หรืออาจกล่าวสรุปว่าเป็นการสร้าง “ความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ในระดับชุมชน^๗

ปราสาทขอม ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมโบราณ และถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สำคัญของ ชุมชนในจังหวัดสุรินทร์หรือในเขตอีสานใต้ เพราะในบรรดาอารยธรรมที่สำคัญในโลกนี้ “อารยธรรม ขอมโบราณ ซึ่งเจริญขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘ คือ อารยธรรมที่มีความสำคัญมากแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อำนาจทางวัฒนธรรมของขอมแผ่ขยายไปกว้างไกล จนได้รับการ ยกย่องให้เป็น “มหาอำนาจ” ยุคโบราณของภูมิภาคนี้ โดยมีพื้นที่ครอบคลุมตั้งแต่บริเวณทะเลสาบ เขมร ไปจนถึงภาคอีสานตอนล่างของไทย และพื้นที่ของตอนใต้ของลาวรวมไปถึงบริเวณปากแม่น้ำ โขง ทางตอนใต้ของเวียดนาม

จังหวัดสุรินทร์ ได้ชื่อว่าเป็นเมืองแห่งอารยธรรมขอมโบราณ หลักฐานที่แสดงถึงคำกล่าวนี้นี้ ได้ดีก็คือ ปราสาทขอมที่มีอยู่อย่างมากในทุกอำเภอของจังหวัดสุรินทร์ ตามคำขวัญจังหวัดสุรินทร์ที่ว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อม วัฒนธรรม” จากหลักฐานทางโบราณคดีพบว่า “...ช่วงอารยธรรมเขมรหรือขอมในประเทศกัมพูชาได้ เจริญรุ่งเรืองถึงขีดสูงสุดในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘ ได้แผ่ขยายเข้ามาเจริญขึ้นในดินแดนแถบ อีสานตอนล่าง ดังปรากฏหลักฐานของอารยธรรมเขมรเป็นจำนวนมาก ทั้งที่เป็นปราสาทหิน และ เมืองโบราณ” และจังหวัดสุรินทร์เป็นหนึ่งในจังหวัดชายแดนระหว่างไทยกับกัมพูชา และเป็นอีก จังหวัดหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อีสานใต้ของประเทศไทย และมีหลักฐานทางโบราณคดีของอารย ธรรมขอมตั้งอยู่เป็นจำนวนมาก และสัญลักษณ์ของอารยธรรมขอมที่ปรากฏเด่นชัด โดยผ่านการสื่อ

^๗ กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, แนวทางการดำเนินงานนโยบายสานพลังประชารัฐในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ, (กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๖๐), หน้า ๘.

จากดวงตราของจังหวัดสุรินทร์ที่เป็นรูปของพระอินทร์ทรงช้าง และด้านหลังเป็นรูปปราสาทขอม ซึ่ง “จังหวัดสุรินทร์นี้มีช้างมาแต่โบราณ และมีผู้จับช้างปามาเลี้ยงเสมอ ๆ ดวงตราของจังหวัดสุรินทร์จึงมีรูปช้าง ชื่อของจังหวัดเป็นคำสนธิของคำสองคำ คือ “สุระ” กับ “อินทร์” หมายถึง พระอินทร์ผู้เก่งกล้าสามารถ ภาพเจดีย์สลักปรีกั้ง เบื้องหลังแสดงถึงอิทธิพลการก่อสร้างของขอมโบราณ ซึ่งมีอยู่มากมายแห่งในภูมิภาคนี้” จังหวัดสุรินทร์นั้นมีอาณาเขตดังนี้ อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดร้อยเอ็ด ทิศใต้ติดต่อกับประเทศกัมพูชา ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์ ห่างจากกรุงเทพมหานคร ๔๕๔ กิโลเมตร พื้นที่ ๙,๑๐๑.๓๘๑ ตารางกิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๗ อำเภอ คือ อำเภอเมืองสุรินทร์, อำเภอปราสาท, อำเภอท่าตูม, อำเภอจอมพระ, อำเภอสนม, อำเภอเขวาสินรินทร์, อำเภอสนม, อำเภอรัตนบุรี, อำเภอสำโรงทาบ, อำเภอโนนนารายณ์, อำเภอสังขะ, อำเภอบัวเชด, อำเภอศีขรภูมิ, อำเภอลำดวน, อำเภอกาบเชิง, อำเภอพนมดงรัก, อำเภอชุมพลบุรี”^๙ ปราสาทที่สำคัญในเขตจังหวัดสุรินทร์ โดยแยกออกเป็นกลุ่มปราสาทของแต่ละอำเภอ เรียงลำดับจำนวนปราสาทจากมากไปน้อย ได้ดังนี้ อำเภอสังขะ มี ๖ ปราสาท อำเภอปราสาท มี ๔ ปราสาท อำเภอเมืองสุรินทร์ มี ๓ ปราสาท อำเภอศีขรภูมิ จำนวน ๓ ปราสาท อำเภอบัวเชด จำนวน ๑ ปราสาท อำเภอท่าตูม จำนวน ๒ ปราสาท อำเภอลำดวน มีจำนวน ๓ ปราสาท อำเภอพนมดงรัก มีจำนวน ๓ ปราสาท อำเภอเขวาสินรินทร์ มีจำนวน ๒ อำเภอสำโรงทาบ มีจำนวน ๑ ปราสาท อำเภอจอมพระ มีจำนวน ๑ ปราสาท อำเภอสนม มีจำนวน ๑ ปราสาท จะเห็นได้ว่าจังหวัดสุรินทร์นั้นมีปราสาทขอมอยู่เกือบทุกอำเภอในจังหวัดสุรินทร์ จึงได้ชื่อว่าจังหวัดสุรินทร์เป็นเมืองแห่งปราสาทขอม

แผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ (พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๕) รอบปี ๒๕๖๓ ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ไว้ว่า “เมืองเกษตรอินทรีย์ ศูนย์เศรษฐกิจชายแดน ท่องเที่ยววิถีชุมชน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี” โดยกำหนดประเด็นการพัฒนาจังหวัดเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ ๖ ด้าน คือ ๑) การพัฒนาและส่งเสริมเกษตรอินทรีย์อย่างครบวงจร ๒) การส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพการค้า การลงทุน การบริการ และเชื่อมโยงเศรษฐกิจชายแดน ๓) การพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชน ๔) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ๕) การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน ๖) การเสริมสร้างความมั่นคงและความปลอดภัย จากแผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ดังกล่าวจะเห็นได้ว่าประเด็นการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีชุมชนนั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยวและเพื่อเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์

^๙ สุพร ประเสริฐราชกิจ, **รวมประวัติและสัญลักษณ์ ๗๖ จังหวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ: รวมสาส์น (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๓๗, หน้า ๘๓.

^{๑๐} อ่างแล้ว, สุพร ประเสริฐราชกิจ, **รวมประวัติและสัญลักษณ์ ๗๖ จังหวัด**, หน้า ๘๓.

การที่นักท่องเที่ยวจะมาเที่ยวจังหวัดสุรินทร์นั้นส่วนมากจะมาตามฤดูกาลหรือมีงานที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว เช่นงานช้างสุรินทร์ งานแห่เทียนพรรษา หรืองานบวชนหลังช้าง เป็นต้น รายได้จากนักท่องเที่ยวจึงไม่มีตลอดทั้งปีเหมือนจังหวัดอื่น ๆ ทั้ง ๆ ที่จังหวัดสุรินทร์มีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมคือปราสาทขอมอยู่เป็นจำนวนมาก แต่ก็ยังไม่สามารถยกระดับการท่องเที่ยวปราสาทขอมให้เป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยวได้มากเท่าที่ควร

ดังนั้น กลุ่มนักวิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ การพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์และศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ เพื่อนำไปสู่การสร้างกิจกรรม การสร้างนวัตกรรมในด้านการท่องเที่ยวการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ทำให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองในด้านเศรษฐกิจ ทำให้มีรายได้เพิ่มจากอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
๒. เพื่อพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
๓. เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
๔. เพื่อศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑.๓ ปัญหาการวิจัย

๑. ประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ มีส่วนช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของจังหวัดสุรินทร์มากน้อยเพียงใด
๒. สินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ มีต้นแบบและรูปแบบอย่างไรที่ช่วยส่งเสริมการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
๓. เส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ มีความเหมาะสมและปลอดภัยที่เอื้อต่อการคมนาคมตามเส้นทางการท่องเที่ยวโดยชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มากน้อยเพียงใด

๔.กลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีความเหมาะสม และเอื้อต่อการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนฐานรากของจังหวัดสุรินทร์มากน้อยเพียงใด

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

แผนงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ โดยกำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

กำหนดกรอบขอบเขตเนื้อหาไว้ ๔ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้านประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๒) ด้านการผลิตสินค้าและรูปแบบการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๓) ด้านเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๔) ด้านกลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นี้เลือกชุมชนรอบปราสาทจำนวน ๔ แห่งประกอบด้วย ๑) ชุมชนรอบปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๒) ชุมชนรอบปราสาทช้างปี ตำบลช้างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๓) ชุมชนรอบปราสาทภูมิโปน ตำบลตม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ และ ๔) ชุมชนรอบกลุ่มปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เหตุผลของการเลือกพื้นที่ในการวิจัยจำนวน ๔ แห่งดังกล่าวนี้ เพราะว่าแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมนี้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงในจังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีของนักท่องเที่ยวทั่วไป และในแต่ละปีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามแหล่งปราสาทนั้น ๆ มีการจัดกิจกรรมเชิงศาสนาและวัฒนธรรมเป็นประจำทุกปี และมีนักท่องเที่ยวได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชม และเลือกซื้อสินค้าที่ระลึกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกสถานที่ดังกล่าวนี้ในการทำวิจัย

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ขอบเขตของประชากรนั้น ประกอบด้วยกลุ่มประชากรจำนวน ๗ กลุ่ม ประกอบด้วย ๑) กลุ่มนักวิชาการ ประกอบด้วยนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์, นักวิชาการด้านการสร้าง, นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว, นักวิชาการด้านโลจิสติกส์, นักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน และนักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ ด้านละ ๑ คน รวม ๖ คน ๒) กลุ่มผู้บริหารโบราณสถานจำนวน ๔ แห่ง ๆ ละ ๑ คน ๓) กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์, นักปราชญ์ท้องถิ่น เป็นต้น จำนวน ๔ แห่ง ๆ ละ ๑ คน ๔) กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวนแห่ง ๆ ละ ๔ คน ๕) กลุ่มผู้ประกอบการค้าของที่ระลึกแห่งละ ๕ คน รวมเป็น ๒๐ คน ๖) กลุ่มวิสาหกิจชุมชน จำนวน ๔ แห่ง ๆ ละ ๒๐ คน รวมเป็น ๘๐

คน และ ๗) กลุ่มนักท่องเที่ยว จำนวน ๔ แห่ง ๆ ละ ๒๐ คน รวมเป็น ๘๐ คน กลุ่มประชากรทั้งหมด ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection)

๑.๔.๔ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ประชากร	กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)	การได้มาของ กลุ่มตัวอย่าง	การเก็บข้อมูล
๑.กลุ่มนักวิชาการ ด้านประวัติศาสตร์ ศา ส น า แ ล ะ วัฒนธรรม ด้านการ ท่องเที่ยว ด้านโลจิส ติกส์ ด้านการ พัฒนาชุมชน และ ด้านการสร้าง เครือข่าย	-นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ๑ คน -นักวิชาการด้านการสร้างผลิตภัณฑ์ ๑ คน -นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว ๑ คน -นักวิชาการด้านโลจิสติกส์ ๑ คน -นักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน ๑ คน -นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ ๑ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
	รวม ๖ รูป/คน		
๒.กลุ่มผู้บริหาร โบราณสถาน	-ผู้บริหาร/เจ้าหน้าที่แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน ปราสาทขอม หรือกรรมการมูลนิธิแหล่งท่องเที่ยว ปราสาทขอม ตามแหล่งโบราณสถาน ๔ แห่ง ๆ ละ ๑ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
	รวม ๔ คน		
๓.กลุ่มนักปราชญ์ ท้องถิ่น	-พระสงฆ์/ปราชญ์ท้องถิ่น ๔ รูป/คน ตามแหล่งโบราณสถาน ๔ แห่ง ๆ ละ ๑ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
	รวม ๔ รูป/คน		
๔.กลุ่ม ผู้ประกอบการ ท่องเที่ยว	-เจ้าของกิจการบริษัทนำเที่ยว / กลุ่มมัคคุเทศก์ ตามแหล่งโบราณสถาน ๔ แห่ง ๆ ละ ๑ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
	รวม ๔ คน		
๕.กลุ่ม ผู้ประกอบการ ค้าขายของที่ระลึก	-กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถานปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่ง ๆ ละ ๕ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
	รวม ๒๐ คน		
๖.กลุ่ม ผู้ประกอบการ วิสาหกิจชุมชน	-กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจำนวน ๔ แห่ง ๆ ละ ๒๐ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
	รวม ๘๐ คน		
๕.กลุ่มนักท่องเที่ยว	-นักท่องเที่ยวผู้เดินทางมาท่องเที่ยว ณ โบราณสถานปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่ง ละ ๒๐ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
	รวม ๘๐ คน		
รวมทุกกลุ่ม	รวม ๑๙๘ รูป / คน		

๑.๕ นิยามศัพท์ในการวิจัย

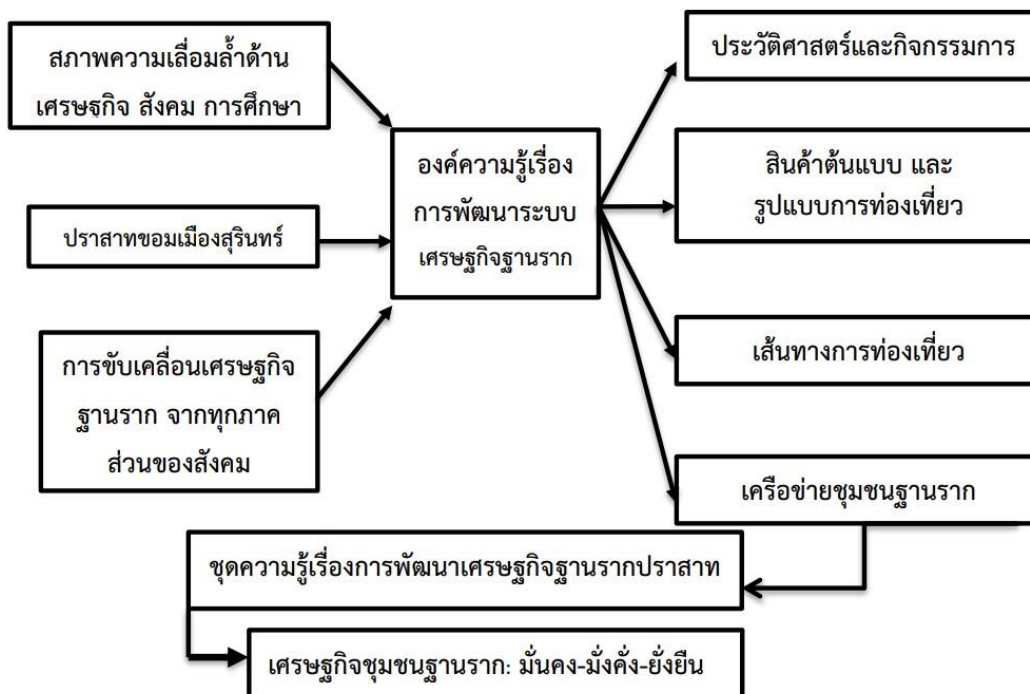
การพัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญกว่าสภาวะเดิมที่เป็นอยู่ ซึ่งเกิดขึ้นจากการใช้ปัจจัยนำเข้า และกระบวนการต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดผลผลิตตามที่พึงประสงค์

เศรษฐกิจฐานราก หมายถึง ระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ที่สามารถพึ่งตนเองภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน

ปราสาทขอม หมายถึง สถาปัตยกรรมที่สร้างด้วยหิน ซึ่งเป็นอารยธรรมขอมโบราณ มีความเจริญรุ่งเรืองในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๘ และมีความสำคัญมากแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อำนาจทางวัฒนธรรมของขอมแผ่ขยายไปกว้างไกล จนได้รับการยกย่องให้เป็น “มหาอำนาจ” ยุคโบราณของภูมิภาคนี้

ชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ หมายถึง ชุมชนที่ตั้งอยู่โดยรอบปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ โดยในวิจัยนี้กำหนด ๔ ชุมชนหลัก คือ ๑) ชุมชนรอบปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๒) ชุมชนรอบปราสาทขอมช้างปี ตำบลช้างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๓) ชุมชนรอบปราสาทของภูมิโปน ตำบลตม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ และ ๔) ชุมชนรอบกลุ่มปราสาทตาเมือน ตำบลบ้านตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์

๑.๖ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับการวิจัย

๑. เกิดองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์และกิจการมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
๒. ได้สินค้าต้นแบบและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
๓. ได้รูปแบบการพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
๔. ได้ทราบกลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
๕. ชุมชน หน่วยงาน องค์กร และผู้เกี่ยวข้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ระบบหรือโครงสร้างการพัฒนาที่อาจส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานราก และพร้อมที่จะปรับตัวเพื่อรับมือกับความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประเด็น คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๒) เพื่อพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๓) เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๔) เพื่อศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบในการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องทั้งแนวคิด ทฤษฎี ข้อมูลพื้นที่การวิจัย รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงขอกำหนดประเด็นเกี่ยวกับแนวคิดในการศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจฐานราก
- ๒.๒ แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชน
- ๒.๓ แนวคิดเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่
- ๒.๔ แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
- ๒.๕ แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- ๒.๖ แนวคิดเรื่องการสร้างเครือข่ายทางสังคม
- ๒.๗ แนวคิดเรื่องการสร้างปราสาทขอม
- ๒.๘ ข้อมูลพื้นที่การวิจัย
- ๒.๙ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเรื่องเศรษฐกิจฐานราก

๒.๑.๑ ที่มาของแนวคิดระบบเศรษฐกิจฐานราก

ที่มาของแนวคิดระบบเศรษฐกิจฐานรากนี้ มาจากประเด็นความเหลื่อมล้ำ ดังคำกล่าวที่ว่า “รวยกระจุก จนกระจาย” คำกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นภาพความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจในสังคมไทยที่เป็นปัญหาเรื้อรังมานาน ข้อมูลจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ปี ๒๕๕๘ ที่ผ่านมาระบุว่าครัวเรือนทั่วประเทศมีทั้งหมดประมาณ ๒๑ ล้านครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนเดือนละ ๒๖,๙๑๕ บาท มีค่าใช้จ่ายเฉลี่ยเดือนละ ๒๑,๐๑๕๗ บาท มีครัวเรือนที่มีหนี้สินประมาณ ๑๐.๔ ล้านครัวเรือน มีหนี้สินเฉลี่ยครัวเรือนละ ๑๕๖,๗๗๐ ในจำนวนนี้เป็นหนี้จากการทำการเกษตรร้อยละ ๑๔.๓ ขณะเดียวกัน “Forbs” นิตยสารธุรกิจระดับโลกได้จัดอันดับ ๕๐ เศรษฐีไทยที่มั่งคั่งที่สุดในปี ๒๕๕๙ พบว่า เศรษฐีไทยที่ร่ำรวยอันดับ ๑ มีทรัพย์สินรวมราว ๖๖๐,๓๐๐ ล้านบาทเศษ และรวันลดหลั่นลงไปจนถึงอันดับที่ ๕๐ มีทรัพย์สินทั้งหมดประมาณ ๑๒,๐๐๐ บาท^๑ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจนำมาซึ่งปัญหาด้านต่าง ๆ และเกี่ยวพันกันเป็นลูกโซ่ ไม่ว่าจะเป็นด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิต การศึกษา ฯลฯ โดยเฉพาะประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่อยู่ในภาคชนบทและมีอาชีพเกษตรกรรมซึ่งถือเป็นรากฐานของประเทศไทย แต่หลายสิบปีที่ผ่านมาฐานของประเทศอยู่ในสภาพที่ไม่มั่นคง มีปัญหาขาดปัจจัยการผลิต ไร้ที่ดินทำกิน เข้าไม่ถึงแหล่งทุน ขาดความรู้ในการผลิต เมื่อมีผลผลิตล้นเกินก็เกิดปัญหาด้านการตลาดพืชผลราคาตกต่ำ ทำให้มีปัญหาหนี้สินมีปัญหาลูกหนี้ในครัวเรือนและสังคมติดตามมา คนหนุ่มสาววัยแรงงานต้องอพยพเข้ามาหาเงินในเมือง ฯลฯ ขณะที่ภาครัฐที่ผ่านมาจะเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจมุ่งไปสู่อุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ทำให้ช่องว่างความเหลื่อมล้ำห่างกันมากขึ้น จนกระทั่งรัฐบาลชุดปัจจุบัน...ได้ทบทวนเศรษฐกิจของประเทศโดยหันมาให้ความสำคัญกับการพัฒนาและส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ^๒

^๑ สุวัฒน์ กิขุนทด, “รวมพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก สร้างชุมชน “มั่งคั่ง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ในคู่มือการส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก”. คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน และสำนักงานสื่อการการพัฒนา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), ๒๕๕๙), หน้า ๑-๓.

^๒ สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) “ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ด้วยเกษตรแปรรูป “เศรษฐกิจฐานราก” ทางเลือกใหม่ของประเทศไทย, (ออนไลน์) แหล่งข้อมูล: <https://sme.go.th/upload/mod_download/download-20181005081823.pdf>, เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๓.

ดังนั้น เศรษฐกิจฐานราก (Local Economy) จึงเป็น ๑ ใน ๑๒ นโยบาย “ประชารัฐ” ที่รัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา หมายมั่นปั้นมือว่าจะช่วยลดปัญหาความเหลื่อมล้ำ ผ่านการทำให้เศรษฐกิจ ชุมชนเข้มแข็ง มีรายได้เพิ่มขึ้น โดยมีการตั้งคณะกรรมการทำงานขึ้นมาตั้งแต่เดือนธันวาคม ๒๕๕๘ ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และภาคประชาชน จากประเด็นดังกล่าวนี้ แนวคิดของเศรษฐกิจฐานรากภายใต้นโยบายประชารัฐ คือ การสร้างความเข้มแข็งของเศรษฐกิจฐานรากภายใต้หลักการเศรษฐกิจพอเพียง ที่เชื่อว่า หากสามารถทำให้เศรษฐกิจฐานรากเชื่อมกับเศรษฐกิจมหภาคได้จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างบูรณาการ และนั่นจะทำให้ชาติบ้านเมืองเติบโตอย่างสมดุล ยั่งยืน และก้าวหน้า ซึ่งหากจะก้าวไปถึงจุดนั้นได้ ต้องมี “สัมมาชีพ” และ “วิสาหกิจชุมชน” ในพื้นที่อย่างเข้มแข็ง โครงการนี้ดำเนินการเรื่อยมาตั้งแต่รัฐบาล คสช. กระทั่งรัฐบาลชุดปัจจุบันก็ยังคงเดินหน้าผลักดันอย่างต่อเนื่อง สมคิด จาตุศรีพิทักษ์ รองนายกรัฐมนตรี (ในขณะนั้น) ถึงกับวาดฝันว่าต่อไปประเทศไทยต้องเป็น Smart Nation ใช้เทคโนโลยีและวิทยาการเข้ามาช่วยพัฒนาความรู้ มีการดึงองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชนมาเสียบปลั๊กทำงานร่วมกัน เพื่อให้คนไทยหลุดพ้นจากความขัดแย้ง ยาอกจน และความเหลื่อมล้ำ^๓

๒.๑.๒ ความหมายของเศรษฐกิจฐานราก

คำว่า “เศรษฐกิจฐานราก” แยกออกเป็น ๓ คำ คือ คำว่า ‘เศรษฐกิจ’ คำว่า ‘ฐานราก’ และ คำว่า ‘ราก’ ในส่วนคำว่า ‘เศรษฐกิจ’ นี้เป็นคำนาม (น.) หมายถึง ‘งานอันเกี่ยวกับการผลิต การจำหน่ายจ่ายแจก และการบริโภคใช้สอยสิ่งต่าง ๆ ของชุมชน’^๔ แต่ในส่วนของ คำว่า ‘ฐาน’ เป็นคำนาม (น.) แปลว่า ‘ที่ตั้ง’^๕ คำว่า ‘ราก’ เป็นคำนาม แปลว่า ‘ส่วนของต้นไม้ ตามปรกติอยู่ใต้ดิน มีหน้าที่ดูดอาหารเลี้ยงลำต้น, โดยปริยายเรียกสิ่งที่มีลักษณะคล้ายคลึง...เรียกฐานที่อยู่ใต้ดินทำหน้าที่รองรับตัวอาคารว่า รากตึกหรือ ฐานราก, ต้นเดิม, เค้าเดิม’^๖ ดังนั้น คำว่า “ฐานราก” เป็นคำนาม (น.) จึงหมายถึง โครงสร้างตอนล่างสุดที่รองรับอาคารหรือสิ่งปลูกสร้าง^๗ และนอกจากนี้ยังปรากฏมีคำที่ใช้ในลักษณะเดียวกัน คือคำว่า “รากฐาน” ซึ่งหมายถึง หลักสำคัญอันเป็นพื้นฐานรองรับ, ส่วนที่เป็นพื้นที่รองรับสำหรับพัฒนาต่อไป^๘ ในงานวิจัยนี้ใช้คำว่า ‘ฐานราก’ ดังมีการให้คำนิยามความหมาย

^๓ โกวิท โพธิสาร, “บทสัมภาษณ์ สันติภาพ ศิริวัฒน์ไพบุลย์: เคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากในอีสาน ต้องไม่ล้างผลาญฐานทรัพยากร”. (ออนไลน์) แหล่งข้อมูล <https://waymagazine.org/local-economy-to-bio-hub/>, เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๓.

^๔ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊คส์ พับลิเคชันส์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๔๘.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙๒.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๕.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙๒.

ของคำว่า “เศรษฐกิจฐานราก” นั้นของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ให้คำนิยามเอาไว้ว่า คือ “ระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่นที่สามารถพึ่งตนเองภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีการช่วยเหลือเอื้อเพื่อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเข้มแข็งและยั่งยืน ระบบเศรษฐกิจฐานรากหรือเศรษฐกิจชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจแนวราบที่ส่งผลและสร้างความสัมพันธ์ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมระหว่างผู้คนในชุมชนท้องถิ่น มิใช่เป็นเฉพาะเศรษฐกิจแนวตั้งแบบปัจเจกแต่สามารถทำให้เกิดความร่วมมือ เกิดโอกาสและความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างเศรษฐกิจร่วมของชุมชนกับเศรษฐกิจของปัจเจก เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีลักษณะความร่วมมือเป็นหุ้นส่วนสร้างความสัมพันธ์ทั้งชุมชนท้องถิ่น และในระดับที่กว้างขวางอื่น ๆ และภายนอก^๙ นอกจากนี้ เศรษฐกิจฐานรากจะต้องมีแนวทางการพัฒนาและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่นให้ครบวงจรมากที่สุด มีการสร้างทุนและกองทุนที่เข้มแข็ง มีการผลิตอาหารและความจำเป็นพื้นฐานต่าง ๆ สำหรับคนในพื้นที่อย่างพอเพียง และพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือเป็นธุรกิจของชุมชน”^{๑๐}

๒.๒.๓ หลักการสำคัญของระบบเศรษฐกิจฐานราก

ระบบเศรษฐกิจฐานราก จะต้องมีแนวทางการพัฒนาและการจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น ให้ครบวงจรมากที่สุด มีการสร้างทุนและกองทุนที่เข้มแข็ง มีการผลิตพื้นฐาน การแปรรูป การบริการ การตลาด การผลิตอาหาร และความจำเป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต การอยู่ร่วมกัน สำหรับคนในพื้นที่อย่างพอเพียง และพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมหรือธุรกิจของชุมชน (ในมิติของการถือกุศลเอื้อเพื่อ การมีส่วนร่วมของคนในตำบล) ต่าง ๆ ทั้งขนาดย่อมหรือขนาดใหญ่ขึ้น โดยใช้ทั้งความรู้ที่สั่งสมในพื้นที่ หรือที่เป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมของพื้นที่ และมีการพัฒนาให้ทันสมัย พร้อมกับมีเทคนิควิทยาการและความรู้เทคโนโลยี มาพัฒนาเพิ่มเติมให้เหมาะสมกับตลาด หรือสังคมเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้คนและชุมชนท้องถิ่นโดยรวมสามารถพึ่งตนเอง มีรายได้มากกว่ารายจ่าย และสามารถพัฒนาเป็นผู้ผลิต ผู้สร้างงานบริการต่าง ๆ จากท้องถิ่นที่เข้มแข็ง สร้างสรรค์ หลากหลายมีเอกลักษณ์ ทันสมัย และเชื่อมโยงกับระบบตลาดอย่างมีประสิทธิภาพ

^๙ สุวัฒน์ กิขุนทด, “รวมพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก สร้างชุมชน “มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ในคู่มือการส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก”. หน้า ๑๙.

^{๑๐} ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ด้วยเกษตรแปรรูป “เศรษฐกิจฐานราก” ทางเลือกใหม่ของประเทศไทย, กิจกรรมจัดทําคำความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบธุรกิจ งานพัฒนาองค์ความรู้สำหรับ SME (Knowledge Center) ปีงบประมาณ ๒๕๖๑, (ออนไลน์) แหล่งที่มา : https://sme.go.th/upload/mod_download/download-20181005081823.pdf , เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๓.

ระบบเศรษฐกิจฐานราก จะต้องมีความหลากหลาย พอเพียง เพื่อเปิดโอกาสแบ่งปันให้คนทุกกลุ่มทุกวัยสามารถมีพื้นที่ รวมทั้งสามารถเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจอื่น ๆ ได้อย่างดี อย่างมีฉันทมิตรเป็นธรรม และมีความสัมพันธ์อย่างเท่าเทียม

๒.๒.๔ องค์ประกอบของเศรษฐกิจฐานรากที่เข้มแข็ง

๑) มีการร่วมกลุ่ม เพื่อสร้างพลังในการทำงานร่วมกัน ความสามารถที่จะเจรจาต่อรอง และประสานงานทั้งภายในและกับภายนอกอย่างมีประสิทธิภาพ

๒) มีการจัดระบบการเงินของชุมชน การบูรณาการทุนร่วมกัน มีกองทุนของชุมชนที่เข้มแข็ง สามารถเป็นกลไกการเงินของชุมชนในการพัฒนาทั้งเศรษฐกิจ สังคม อาชีพ วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมชุมชน และของคนในชุมชน

๓) มีระบบการจัดการทุนชุมชนที่ครอบคลุมทุนทางสังคม ทุนคน ฟื้นฟูทรัพยากร วิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญา อัตลักษณ์ของชุมชนท้องถิ่น ประวัติศาสตร์

๔) มีระบบข้อมูลที่ทันสมัยรอบด้านทั้งภายในและภายนอก เพื่อการวิเคราะห์ระบบท้องถิ่น อาชีพ รายได้ รายจ่าย การผลิต ฐานเศรษฐกิจ ที่ดิน ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ข้อมูลความรู้ ระบบเศรษฐกิจเกี่ยวข้องภายนอก เป็นฐานสำคัญในการวางแผนชุมชน การวางแผนเพื่อการตัดสินใจ การติดตาม วัดผลและรายงานผล

๕) มีระบบการผลิตของชุมชนทั้งขั้นพื้นฐานและก้าวหน้า ที่ได้มาตรฐาน มีมูลค่าเพิ่ม และสามารถเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจภายนอกได้

๖) สร้างความร่วมมือในทุกระดับและทุกมิติ เพื่อให้เกิดความร่วมมือให้บรรลุเป้าหมายและสัมพันธภาพที่ดี ทั้งระดับกลุ่มต่อกลุ่ม กลุ่มกับชุมชน ตำบล อำเภอ จังหวัดภูมิภาค ภูมิภาค หรือรวมตัวเป็นเครือข่ายประเด็นต่าง ๆ ได้ เช่น เครือข่ายเกษตรอินทรีย์ เครือข่ายข้าว เครือข่ายประมงพื้นบ้าน เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาวิถีวัฒนธรรม หรือการสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานต่าง ๆ เป็นต้น

๗) มีระบบการอยู่ร่วมกัน หรือเคารพกติกา จารีตประเพณีในการอยู่ร่วมกัน ระบบสวัสดิการการดูแลซึ่งกันและกันและการอยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสร้างสรรค์และเกื้อกูล

๘) มีคุณธรรม จริยธรรม ในการทำกิจกรรม การประกอบกิจการ ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม หรือการดำรงชีวิต

๙) ความเป็นเจ้าของร่วมกัน โดยคนในชุมชนร่วมทุนร่วมกิจกรรมหรือกิจการ ในการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน มีสำนึกถึงความเป็นเจ้าของร่วมกัน

๑๐) คนในพื้นที่ของชุมชนสามารถมีส่วนร่วม มีความรู้เรื่องราวการพัฒนาในพื้นที่ รวมทั้งความรู้ในสังคมอื่น ๆ มีคุณภาพ มีความมั่นใจที่จะให้ความรู้เห็น ร่วมคิดร่วมทำตื่นรู้ มีความสร้างสรรค์ มีคุณธรรมจริยธรรมพื้นฐานครอบครัวมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ ได้มากที่สุด^{๑๑}

๒.๒.๕ แนวทางและกระบวนการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก^{๑๒}

เพื่อให้การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก เห็นผลรูปธรรมที่ชัดเจน จึงกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากที่จะใช้เป็นแนวทางตั้งต้น ดังนี้

๑. ใช้พื้นที่ตำบลเป็นตัวตั้ง โดยกำหนดให้มี

- เป้าหมาย คือ ระบบเศรษฐกิจชุมชนสร้างความสุขยั่งยืน
- ยุทธศาสตร์ คือ สร้างระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชนฐานราก ด้วยหลักเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อสังคมมีความสุข
- เครื่องมือ คือ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ภูมิปัญญาท้องถิ่น และนวัตกรรมเทคโนโลยี
- มาตรการ คือ กำหนดให้พื้นที่ทุกระดับเป็นเขตเศรษฐกิจชุมชนพิเศษ
- หลักการ คือ เศรษฐกิจปลอดภัย หรือเศรษฐกิจสีเขียว
- พื้นที่ดำเนินงาน คือ ตำบลหรือท้องถิ่น
- พื้นที่บูรณาการ คือ การรวม ๒-๓ ตำบลขึ้นไป ภายใต้ประเด็นร่วมที่ตำบลได้ปรึกษาหารือ และตกลงร่วมกัน
- พื้นที่จัดการ คือ ใช้พื้นที่ระดับอำเภอ จัดการเป็น “เครือข่ายระดับอำเภอจัดการตนเอง” ครอบคลุม (ผลิต บริโภค แปรรูป ซื่อขาย ทุน กำไร)

๒. สร้าง และพัฒนาแกนนำตำบล อำเภอ จังหวัด โดยตำบล และหน่วยงานในพื้นที่ ทั้งภาครัฐ และภาคธุรกิจเอกชน ต้องรับรู้ ทำความเข้าใจต่อเป้าหมาย และวางแผนงานร่วมกัน

๓. การสร้างกลไกการขับเคลื่อนทั้งในระดับประเทศ จังหวัด อำเภอ ตำบล และชุมชน เช่น

- มีการกำหนดตัวแทนในแต่ละระดับร่วมกับหน่วยงานภาคี

^{๑๑} สุวัฒน์ กิขุนทด, “รวมพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก สร้างชุมชน “มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ในคู่มือการส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก”. หน้า ๑๙-๒๒.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๖.-๓๘.

- วางเป้าหมาย และกำหนดแผนงานในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ร่วมกัน
- จัดทำแผนพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น แผนการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการผลิต แผนการจัดระบบการกระจายสินค้า แผนการสร้างพื้นที่ทางการตลาด การเพิ่ม รายได้ การลดหนี้สิน การมีคุณภาพชีวิตที่ดี การมีสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นต้น
- จัดทำแผนพัฒนาในด้านต่าง ๆ เช่น แผนการพัฒนาคุณภาพมาตรฐานการผลิต แผนการจัดระบบการกระจายสินค้า แผนการสร้างพื้นที่ทางการตลาด การเพิ่ม รายได้ การลดหนี้สิน การมีคุณภาพชีวิตที่ดี การมีสิ่งแวดล้อมที่ดี เป็นต้น

๔.การพัฒนาองค์ความรู้ ที่มาจากกรอบคิดการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากโดยชุมชน เพื่อพัฒนาเป็นระบบข้อมูลองค์ความรู้ ขยายผล เผยแพร่ ใช้ประโยชน์ให้เหมาะสมกับการจัดการ ทรัพยากรในชุมชน

๕.การจัดการองค์กรชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น

- การจัดการทุนชุมชน
- การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคน กลไกในระดับต่าง ๆ
- การจัดการความสัมพันธ์ของระบบเครือข่ายทั้งแนวราบ และแนวดิ่ง เพื่อให้เอื้อต่อ การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก
- การสร้างระบบเศรษฐกิจในระยะต่าง ๆ ภายใต้ต้นทุนที่มีอยู่ เช่น ระยะสั้น ดำเนินการจัดการทรัพยากรในชุมชนให้เหมาะสม ระยะกลาง พัฒนาคนให้เข้าใจ ระบบ เศรษฐกิจฐานรากที่ยั่งยืน และระยะยาว การตลาดภายในภายนอก และ การสร้างและพัฒนาเทคโนโลยี เป็นต้น

๒.๒.๖ ประโยชน์ของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก^{๑๓}

การพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานรากนั้น กรมการพัฒนาชุมชน ได้ดำเนินการตามนโยบาย เร่งด่วนของรัฐบาลเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของพี่น้องประชาชนในชนบท และเขตเมือง กระตุ้น เศรษฐกิจระดับฐานรากของประเทศ ให้เกิดศักยภาพ/ความเข้มแข็งของประชาชนหมู่บ้าน/ชุมชน เมือง โดยได้กำหนดเป็นแผนยุทธศาสตร์ให้ทุกหน่วยงาน ภาครัฐ เอกชนและภาคประชาชน เข้ามา มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ให้กับประชาชน ตลอดจนส่งเสริม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการกิจกรรมขององค์กรชุมชนและเครือข่าย รวมทั้งเสริมสร้างศักยภาพ

^{๑๓} กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก”, ออนไลน์ แหล่งข้อมูล http://www.mahadthai.com/html/kan100_day/moi_5.htm, เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๑.

และส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีการดำเนินงานตามโครงการที่สำคัญ ได้แก่ ๑) การจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ๒) โครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ (นตผ.) เป็นต้น จากการศึกษาที่กระทรวงมหาดไทยได้ส่งเสริมทุกกิจกรรมนี้ ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์ของโครงการเหล่านี้ ซึ่งจัดอยู่ในโครงการของการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งย่อมก่อให้เกิดประโยชน์กับประชาชนที่ได้รับ ดังนี้

๑. ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น มีคุณภาพชีวิตดีขึ้น
๒. ส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่ชุมชน และส่งเสริมให้องค์กรชุมชนเป็นกลไกของประชาชนในการบริหารจัดการเงินของท้องถิ่นและชุมชน
๓. ประชาชน ผู้นำชุมชน องค์กรชุมชน และเครือข่ายองค์กรชุมชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนโดยใช้ทรัพยากรในชุมชนของตนเอง
๔. ประชาชนมีความรู้ ความเข้าใจในการดำเนินการค้า การผลิตและการตลาด และมีช่องทางในการกระจายสินค้าตามสถานที่ต่าง ๆ ได้แก่ ศูนย์สาธิตการตลาด ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์แหล่งท่องเที่ยว
๕. หน่วยงานราชการสามารถสนับสนุนด้านเทคนิค วิชาการแก่องค์กรชุมชนอย่างต่อเนื่อง

๒.๒.๗ ตัวชี้วัดความสำเร็จ^{๑๔}

ตัวชี้วัดความสำเร็จของการเปลี่ยนแปลงจากการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ประกอบด้วย ตัวชี้วัดระดับบุคคล/สมาชิก ตัวชี้วัดระดับกลุ่ม ตัวชี้วัดระบบชุมชน/หมู่บ้าน ตัวชี้วัดระดับตำบล และตัวชี้วัดระดับจังหวัด โดยมีรายละเอียดของตัวชี้วัดในแต่ละระดับ ดังนี้

ระดับตัวชี้วัด	เชิงคุณภาพ	เชิงปริมาณ
ระดับบุคคล/สมาชิก	๑.มีการทำบัญชีครัวเรือน ๒.มีอาชีพและรายได้ที่มั่นคงสมาชิกครัวเรือนในวัยทำงานมีงานทำ ๓.คนในครอบครัวมีสุขภาพแข็งแรง (ไม่เป็นโรคเจ็บป่วยจากสารเคมี/ยาฆ่าแมลง/ความเครียด) ๔.ปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตวิถีการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนที่ไม่เบียดเบียนตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม ๕.มีจิตสาธารณะเพิ่มมากขึ้น	๑.มีเงินออมในรอบปีเพิ่มมากขึ้น...บาท ๒.มีหนี้สินที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ในรอบปีที่ผ่านมาลดลง...บาท ๓.มีทรัพย์สินในรอบปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นจำนวน...รายการ
ระดับกลุ่ม	๑.สมาชิกกลุ่มมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมด้านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ร่วมกันอย่างสม่ำเสมอ ๒.กลุ่มมีการบริหารจัดการที่เป็นระบบ โปร่งใส และ	๑. ร้อยละ... ของครัวเรือนในชุมชนที่เป็นสมาชิกกลุ่มด้าน

^{๑๔} อ่างแก้ว สุวัฒน์ กิขุนทด, “รวมพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก สร้างชุมชน “มั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน” หน้า ๒๓-๓๕.

	<p>ตรวจสอบได้ (มีการรายงานผลการดำเนินงานรายงานการเงิน ต่อสมาชิก/สาธารณะ ทุก...เดือน)</p> <p>๓.มีฐานข้อมูลสมาชิกกลุ่มที่เป็นลายลักษณ์อักษร หรือไฟล์ข้อมูล ถูกต้อง ครบถ้วน</p> <p>๔.มีการจัดสรรผลกำไรรายได้ผลการดำเนินงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมหรือประโยชน์สาธารณะ</p> <p>๕.มีคนทำงานที่มาจากหลากหลาย (วัย เพศ อายุ กลุ่ม/องค์กร) มีการแบ่งบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจนและทำงานอย่างต่อเนื่อง</p> <p>๖.กิจกรรมที่ดำเนินการต้องไม่เบียดเบียนตน ผู้อื่นและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม</p> <p>๗.มีการขยายกิจกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจากเรื่องหนึ่งไปสู่อีกเรื่องหนึ่ง</p> <p>๘.มีการผลิต แลกเปลี่ยนหรือแบ่งปันปัจจัยการผลิต/ผลผลิต และหรือเชื่อมโยงปัจจัยการผลิต/ผลผลิตกับตลาดภายนอกได้</p>	<p>เศรษฐกิจชุมชน (องค์กรการเงิน กลุ่มอาชีพ)</p> <p>๒.จำนวนสมาชิกกลุ่มเพิ่มขึ้น...คน</p> <p>๓.จำนวนเงินกองทุนหรือเงินหมุนเวียนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง</p> <p>๔.จำนวนรายได้/ผลกำไรจากการดำเนินงานของกลุ่มเพิ่มขึ้น</p>
<p>ระดับชุมชน/หมู่บ้าน</p>	<p>๑.มีการวิเคราะห์ศักยภาพปัญหา ทิศด้านต่าง ๆ ของชุมชนทุกปี</p> <p>๒.มีแผนชีวิตชุมชน/แผนแม่บทชุมชน และเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่มาจากความร่วมมือของคนในชุมชน ครอบคลุมด้านปัจจัยสี่ และนำแผนไปปฏิบัติเพื่อการพัฒนาคน พัฒนาอาชีพ พัฒนาสวัสดิการ ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนได้</p> <p>๓.มีการเชื่อมโยงกลุ่มการผลิต การแปรรูปและการบริการในชุมชนเพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน</p> <p>๔.มีการเชื่อมโยง/บูรณาการทุนชุมชน (ที่เป็นเงินและไม่ใช้ตัวเงิน) เพื่อใช้เป็นกองทุนกลางในการสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน</p> <p>๕.มีระบบข้อมูล และชุดความรู้ของชุมชนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้</p>	<p>๑.ร้อยละ ๕๐ ของครัวเรือนในชุมชนมีการทำบัญชีครัวเรือน</p> <p>๒.ร้อยละ... ของครัวเรือนในชุมชนมีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง</p> <p>๓.ร้อยละ ๒๐ ของครัวเรือนในชุมชนสามารถผลิตเพื่อบริโภคได้เอง</p> <p>๔.ร้อยละ... ของครัวเรือนในชุมชนมีสมาชิกในวัยทำงานมีงานทำ</p> <p>๕.ร้อยละ ๒๐ ของครัวเรือนในชุมชนมีหนี้สินที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ลดลง</p>

		<p>๖. ร้อยละ... ของครัวเรือนในชุมชนมีทรัพยากรเพิ่มขึ้น</p> <p>๗. ร้อยละ... ครัวเรือนในชุมชนมีเงินออมเพิ่มขึ้น</p> <p>๘. ร้อยละ ๕๐ ของครัวเรือนที่ทำเกษตรในชุมชนมีการปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตที่ไม่เบียดเบียนตนเองผู้อื่น และทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม</p> <p>๙. จำนวนพื้นที่ที่ทำเกษตรอินทรีย์/เกษตรยั่งยืนเพิ่มขึ้น...ไร่</p>
<p>ระดับตำบล</p>	<p>๑. มีแผนพัฒนาตำบลทุกมิติ (สังคม วัฒนธรรม ประเพณี การเมือง ฯลฯ) ที่เห็นแผนด้านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างชัดเจน</p> <p>๒. เชื่อมโยงกลุ่มการผลิต การแปรรูปและการบริการในระดับชุมชน เป็นเครือข่ายระดับตำบล (เพื่อแลกเปลี่ยนสินค้า ความรู้ การต่อรอง ฯลฯ)</p> <p>๓. เชื่อมโยงกลุ่ม/เครือข่ายการผลิต การแปรรูปและการบริการเป็นเครือข่ายระหว่างตำบล (คลัสเตอร์) หนุนช่วยกัน</p> <p>๔. เชื่อมโยงเครือข่ายการผลิตการแปรรูปและการบริการกับภาคธุรกิจ ภาคีการพัฒนา</p> <p>๕. มีกองทุนระดับตำบลที่เป็นนิติบุคคล และคนในตำบลเป็นเจ้าของ (กองทุนระดับตำบล หมายถึง การบูรณาการทุนระดับตำบล ที่อาจทำหน้าที่แตกต่างกัน แต่มีความเข้าใจในการทำงานและมีข้อมูลภาพรวมของกลุ่มต่าง ๆ หรือมีการลงหุ้นร่วมในนามของกลุ่ม หรือ การมีธนาคารของคนในตำบลเป็นธนาคารกลางของชุมชนเพื่อจัดการการเงินทั้ง</p>	<p>๑. ร้อยละ ๕๐ ของครัวเรือนในตำบลมีการทำบัญชีครัวเรือน</p> <p>๒. ร้อยละ... ของครัวเรือนในตำบลมีอาชีพและรายได้ที่มั่นคง</p> <p>๓. ร้อยละ ๒๐ ของครัวเรือนในตำบลสามารถผลิตเพื่อบริโภคได้เอง</p> <p>๔. ร้อยละ ๒๐ ของครัวเรือนในตำบลมีหนี้สินที่ไม่ก่อให้เกิดรายได้ลดลง</p> <p>๕. ร้อยละ...</p>

	<p>ระบบร่วมกัน)</p> <p>๖.มีกลไกการจัดการร่วมกัน ที่เป็นศูนย์กลางการซื้อขาย / รวบรวม/ กระจายสินค้า และเชื่อมโยงการตลาด และเจรจาทางการค้า ทั้งในระดับชุมชน ตำบล และจังหวัด โดยอาจใช้ระบบสหกรณ์ รวมถึงมีข้อมูลเพื่อสนับสนุนการพัฒนากระบวนการผลิตและการตลาด</p> <p>๗.มีการพึ่งตนเองของการสร้างเศรษฐกิจฐานรากโดยอาจพิจารณาจาก</p> <p>๗.๑ สามารถบริหารจัดการหนี้สินได้</p> <p>๗.๒ มีรายได้มากกว่ารายจ่าย</p> <p>๗.๓ มีระบบเศรษฐกิจฐานรากที่ครบวงจร (ผลิต/ บริโภค/แปรรูป/จำหน่าย/แบ่งปัน)</p> <p>๗.๔ มีการวิจัย พัฒนาและถ่ายทอดความรู้</p> <p>๗.๕ มีการจัดการทรัพยากรอย่างสมดุล และมีประสิทธิภาพ</p> <p>๗.๖ มีความร่วมมือที่ดีกับภาครัฐกิจและภาคีการพัฒนา</p> <p>๗.๗ มีแผนนโยบายของหน่วยงานที่สนับสนุนชัดเจน</p>	<p>ครัวเรือนในตำบลมีทรัพย์สินเพิ่มขึ้น</p> <p>๖. ร้อย ละ . . . .</p> <p>ครัวเรือนในตำบลมีเงินออมเพิ่มขึ้น</p> <p>๗.จำนวนกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ที่หลากหลายและครอบคลุมระบบการผลิต การแปรรูป การตลาด การสื่อสาร การจัดการข้อมูลและการบริการเชื่อมโยงตั้งแต่ระดับกลุ่มสู่ระดับตำบล</p> <p>๘.จำนวนกลุ่มด้านเศรษฐกิจชุมชนที่มีการดำเนินการกิจกรรมต่อเนื่อง....กลุ่มหรือร้อยละของกลุ่มด้านเศรษฐกิจชุมชนที่มีความเข้มแข็ง (ตามตัวชี้วัดระดับกลุ่ม) ต่อจำนวนกลุ่มเศรษฐกิจชุมชนทั้งหมดตำบล</p> <p>๙.ร้อยละที่เพิ่มขึ้นของผลตอบแทนจากการดำเนินการกิจกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากเมื่อเปรียบเทียบกับปีที่ผ่านมา</p> <p>๑๐. จำนวนผลิตภัณฑ์ของชุมชน</p>
--	---	--

		<p>ที่มีคุณภาพ สามารถจำหน่ายในตลาดท้องถิ่นและ/หรือตลาดภายนอกท้องถิ่นได้...ชนิด/รายการ</p> <p>๑๑. จำนวนพื้นที่ที่ทำเกษตรอินทรีย์/เกษตรยั่งยืนเพิ่มขึ้น...ไร่</p>
<p>ระดับจังหวัด</p>	<p>๑. มีแผนพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก ซึ่งอาจประกอบด้วย</p> <p>๑.๑ แผนปฏิบัติการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของภาคชุมชนระดับจังหวัด</p> <p>๑.๒ แผนปฏิบัติการร่วมของภาคชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐระดับตำบล อำเภอ</p> <p>๑.๓ แผนพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากระดับจังหวัดที่มาจากกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและหน่วยงานภาคี ในแต่ละประเด็นงานจากฐานการผลิตอาชีพที่หลากหลาย และครอบคลุมทุกประเด็นงาน/คลัสเตอร์ (ท่องเที่ยวโดยชุมชน การผลิต การแปรรูป ประมง ผลไม้ ฯลฯ)</p> <p>๑.๔ แผนพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากระดับจังหวัดที่สามารถตอบสนองต่อการฟื้นฟู พัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น</p> <p>๑.๕ แผนพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานที่เป็นแผนที่เกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นโดยเปิดเผย โปร่งใส และตอบสนองต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก</p> <p>๒. มีกลไกร่วมในการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานรากในระดับจังหวัดที่ประกอบด้วย ภาคชุมชน ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคประชาสังคม ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังนี้</p> <p>๒.๑ มีกลไกที่มีคุณภาพ โดยชุมชนสามารถมีส่วนร่วมได้อย่างเท่าเทียม</p>	<p>๑. มีการจัดระดับคุณภาพของระบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก ประกอบด้วย</p> <p>๑.๑ คุณภาพระดับเพิ่มขึ้น</p> <p>๑) จำนวนชุมชน/ตำบลที่มีการเริ่มดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากมีความเข้มแข็ง มีกลุ่มหลากหลาย มีรายได้มากกว่ารายจ่าย</p> <p>๒) จำนวนตำบลที่มีรูปธรรมการพัฒนา ระบบเศรษฐกิจชุมชน</p> <p>๓) ร้อยละของตำบลในจังหวัดที่มีการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานรากอย่างเป็นรูปธรรม</p> <p>๑.๒ คุณภาพระดับกลาง</p> <p>● จำนวนชุมชน /</p>

	<p>๒.๒ มีตัวแทนจากองค์กรชุมชนในพื้นที่มาจากการประเดิมงานหรือฐานการผลิตที่หลากหลาย (เช่น การผลิต กลุ่ม การ ท่องเที่ยว โดย ชุมชน ผู้ประกอบการชุมชน) และเข้าร่วมไม่น้อยกว่าร้อยละ ๒๐ ของจำนวนองค์ประกอบของกลไกและเข้าร่วมเพิ่มขึ้นโดยลำดับ</p> <p>๒.๓ มีระบบการตัดสินใจร่วมกัน</p> <p>๓.มีผังเมืองทางกายภาพ ผังการใช้พื้นที่ที่แสดงศักยภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในจังหวัดอย่างมีส่วนร่วม และเป็นเจ้าของร่วม</p> <p>๔.มีกลไกร่วมในการบริหารจัดการสินค้าจากชุมชนตำบล และกระจายสินค้าระหว่างชุมชน จังหวัด โดยเชื่อมกับภาคเอกชน (ศูนย์กระจายสินค้าที่ชุมชนเป็นเจ้าของ)</p> <p>๕.มีการเชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจฐานรากระดับจังหวัดสามารถต่อรองเชื่อมโยงทุนชุมชนให้เกิดการพัฒนา และมีผลลัพธ์ที่ชัดเจน และขยายผลประเดิมงานหรือฐานการผลิตที่หลากหลาย เช่น ผลไม้ ท่องเที่ยวโดยชุมชน การผลิต การแปรรูปประมง เป็นต้น</p> <p>๖.มีการผลักดันนโยบายรัฐในการส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ในหลากหลายรูปแบบ ทั้งในระดับพื้นที่และในระดับชาติ</p>	<p>ตำบลที่มีการเริ่มกระบวนการและอยู่ระหว่างจัดการ</p> <p>๑.๓ คุณภาพระดับเริ่มต้น</p> <ul style="list-style-type: none"> ● จำนวนชุมชน/ตำบลที่มีปัญหาและยังไม่ได้เริ่มดำเนินการ <p>๒.จำนวนผลผลิตที่โดดเด่นของจังหวัดที่มาจากภูมิปัญญาวัฒนธรรม ประเพณีของคนในจังหวัด</p> <p>๓. การปรับเปลี่ยนกฎ กติกา หรือการสนับสนุนในการระดับนโยบายที่เอื้อต่อการประกอบกิจการของชุมชน ดูจากจำนวนกฏกติกานโยบายที่มีการกำหนดหรือรับรองหรือปรับเปลี่ยนในจังหวัดต่อปี</p> <p>๔.จำนวนเอสเอ็มอี (SME) ของชุมชนท้องถิ่นที่มีมาตรฐานเชิงคุณภาพ (มาตรฐานเชิงคุณภาพของเอสเอ็มอีแบบชุมชนท้องถิ่น คือ เป็นมาตรฐานที่ชุมชนเป็นเจ้าของ)</p>
--	---	---

		<p>๕. มีพื้นที่ทำการเกษตรอินทรีย์ไม่น้อยกว่าร้อยละ ๕๐ ของพื้นที่เกษตรกรรมทั้งหมดในจังหวัด</p> <p>๖. จำนวนพื้นที่ที่มีการจัดโซนการผลิต (ผังชุมชน/ตำบล) อย่างมีประสิทธิภาพ</p>
--	--	--

๒.๒ แนวคิดเรื่องการพัฒนาชุมชน

๒.๒.๑ ที่มาของแนวคิดการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนานั้น มีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกันทั้งในแง่ของความหมายและปรากฏการณ์ ซึ่งในบางครั้งและนักวิชาการบางคนก็ใช้แทนกันและมีความหมายอย่างเดียวกัน ในขณะที่บางครั้งนักวิชาการคนอื่นก็ต้องการชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างกันและใช้ในความหมายที่แตกต่างกันออกไป แนวคิดต่าง ๆ ดังกล่าวได้แก่ การทำให้ทันสมัย การเปลี่ยนแปลง การทำให้เป็นอุตสาหกรรม และการทำให้เป็นแบบตะวันตก^{๑๕}

๒.๒.๒ ความหมายของการพัฒนาชุมชน

คำว่า การพัฒนาชุมชน ประกอบด้วย ๒ คำ คือ คำว่า พัฒนา และคำว่า ชุมชน โดยผู้วิจัยจะนำเสนอความหมายของแต่ละคำ ดังที่มีนักวิชาการหลาย ๆ ท่านได้ให้ความหมาย และจำกัดความเอาไว้ดังนี้

ก. คำว่า “พัฒนา” ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “Development” และตรงกับคำภาษาบาลี คือ “วฑฒาปน, สมปาก”^{๑๖} พจนานุกรมภาษาอังกฤษฉบับ Oxford Advanced Learner’s Dictionary ให้ความหมายของคำว่า “Development” หมายถึง การค่อยๆ เติบโตของบางสิ่ง ซึ่ง

^{๑๕} ประมะ สตะเวทิน, “หน่วยที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ใน เอกสารการสอนชุดสื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ ๑-๘, บรรณาธิการโดย ปรีชา เวสารัชช, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นนทบุรี: สาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๖๙.

^{๑๖} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ.๙), พจนานุกรมไทย-บาลี, (กรุงเทพมหานคร: พจนานุกรมไทย-บาลี, (กรุงเทพมหานคร: ปัญญมิตร์ การพิมพ์), หน้า ๔๗๓.

กลายเป็นเติบโต, แข็งแรงขึ้น เป็นต้น (Development means the gradual growth of something so that it become more advanced, stronger, etc.)^{๑๗}

นอกจากนี้ก็ยังมักมีการนานาชาติ ได้ให้คำนิยามคำว่า “พัฒนา” เอาไว้ดังนี้

ซิงห์ (P.R.R.Sinha, 1976) ให้คำจำกัดความของการพัฒนาว่า “เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอไม่หยุดนิ่ง”^{๑๘}

เซียร์ (D.Seers) ให้ความเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาว่า หมายถึง การมีอาหารกินอย่างเพียงพอ มีระดับรายได้เพียงพอที่จะสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน อันได้แก่ เครื่องนุ่งห่มและที่อยู่อาศัย มีงานทำ มีความเสมอภาคกันในสังคม ถ้าหากว่าประชาชนส่วนใหญ่ยากจนลง มีคนว่างงานเพิ่มขึ้น มีความยุติธรรมในสังคมมากขึ้น แม้ว่ารายได้ต่อหัวของประชาชนเพิ่มมากขึ้นจากเดิมสองเท่าก็ไม่สามารถเรียกว่ามีการพัฒนาเกิดขึ้น แผนการใด ๆ ที่ไม่มีเป้าประสงค์ที่จะลดความยากจนลดการว่างงานและลดความไม่เสมอภาคกันในสังคมแล้ว ก็เป็นการยากที่จะเรียกแผนนั้นว่าแผนพัฒนา^{๑๙}

---

^{๑๗} Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 8th Edition, (Oxford University Press, 2010), p.415

^{๑๘} PRR. Shinha. “Towards a Definition of Development Communication.” Paper presented at the Study Seminar and Development Communication organized by Asian Mass Communication Research and Information Centre, Singapore April 1976, p.2. อ้างถึงใน ประมะ สตะเวทิน, “หน่วยที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ใน เอกสารการสอนชุด สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ ๑-๘, บรรณาธิการโดย ปรัชญา เวสารัชช, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นนทบุรี: สาขานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๗๐.

^{๑๙} D.Seers. “The Meaning of Developing.” Paper presented at the 11th World Conference of the Society for International Development, Delhi: November 1969, pp.2-6 อ้างถึงใน ประมะ สตะเวทิน, “หน่วยที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ใน เอกสารการสอนชุด สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ ๑-๘, บรรณาธิการโดย ปรัชญา เวสารัชช, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นนทบุรี: สาขานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๗๐. ประมะ สตะเวทิน, “หน่วยที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ใน เอกสารการสอนชุด สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ ๑-๘, บรรณาธิการโดย ปรัชญา เวสารัชช, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นนทบุรี: สาขานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๖๙.

โรเจอร์ส และสเวนนิ่ง ให้คำนิยามว่า “การพัฒนา หมายถึง การที่ความคิดใหม่ถูกนำมาใช้ในสังคมเพื่อให้รายได้ต่อหัวของประชาชนเพิ่มขึ้น และมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นโดยใช้วิธีการผลิตที่ทันสมัยขึ้น ตลอดจนการมีสถาบันสังคมที่ดีขึ้น”^{๒๐}

จากความเห็นต่าง ๆ ดังข้างต้นเราจึงพอสรุปได้ว่า การทำให้ทันสมัยและการพัฒนา คือ การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมีแผนในสังคมเพื่อให้มีสภาพดีขึ้น การทำให้ทันสมัยเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับบุคคลซึ่งปะเนสมาชิกของสังคม ในขณะที่การพัฒนาเป็นการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมโดยรวม^{๒๑}

ข.คำว่า “ชุมชน” ตรงกับคำภาษาอังกฤษว่า “Community” และตรงกับคำภาษาบาลีว่า “ชนตา, ปริสา”^{๒๒} ดังที่พจนานุกรมภาษาอังกฤษฉบับ Oxford Advanced Learner’s Dictionary ให้ความหมายเอาไว้ว่า “ประชาชนส่วนมากผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เฉพาะ, ประเทศ เป็นต้น แต่เมื่อพูดถึงก็จะหมายถึงกลุ่มคน (all the people who live in a particular area, country, etc. when talked about as a group)”^{๒๓}

ทวี ทิมขำ ได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า การที่จะประกอบเป็นชุมชนได้นั้นต้องประกอบไปด้วย ๑) กลุ่มของบุคคลจำนวนหนึ่ง ๒) มีอาณาเขตหรือขอบเขตทางภูมิศาสตร์ที่แน่นอน ๓) มีการดำเนินวิถีชีวิตในสังคมอย่างเดียวกัน ๔) มีความสัมพันธ์ติดต่อกัน และ ๕) มีผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้น เมื่อรวมทั้งสองคำนี้เป็น “การพัฒนาชุมชน” ก็จะได้ความหมายว่า การพัฒนาชุมชน คือการเปลี่ยนแปลงชุมชนให้มีความเจริญทุก ๆ ด้าน ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม^{๒๔}

^{๒๐} Everett M. Rogers with Lynne L. Svenning. *Modernization Among Peasants; The Impact of Communication*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969, pp.51-56. อ้างถึงในประมะ สตะเวทิน, “หน่วยที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ใน เอกสารการสอนชุด สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ ๑-๘, บรรณาธิการโดย ปรัชญา เวสารัชช, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นนทบุรี: สาขานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๗๐.

^{๒๑} ประมะ สตะเวทิน, “หน่วยที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ใน เอกสารการสอนชุด สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ ๑-๘, บรรณาธิการโดย ปรัชญา เวสารัชช, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (นนทบุรี: สาขานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐), หน้า ๗๐.

^{๒๒} พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ.๙), *พจนานุกรมไทย-บาลี*, (กรุงเทพมหานคร: พจนานุกรมไทย-บาลี. (กรุงเทพมหานคร: ปัญญมิตร การพิมพ์), หน้า ๑๙๘.

^{๒๓} Oxford Advanced Learner’s Dictionary, 8th Edition, (Oxford University Press, 2010), p.301

^{๒๔} ทวี ทิมขำ, *การพัฒนาชุมชน*. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๒-๓.

๒.๒.๒.๑ ความหมายของการพัฒนาชุมชนในระดับองค์กร

องค์การสหประชาชาติ (UN) ได้ให้คำนิยาม ซึ่งถือเป็นมาตรฐานอยู่เวลานี้ คือ การพัฒนาชุมชน เพื่อปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชนนั้น ๆ ให้เจริญยิ่งขึ้น และผสมผสานชุมชนเหล่านั้นเข้าเป็นชีวิตของชาติ และเพื่อให้ราษฎรสามารถอุทิศตนเอง เพื่อความก้าวหน้าของประเทศชาติได้อย่างเต็มที่

๒.๒.๒.๒ ความหมายของการพัฒนาชุมชนของนักวิชาการ

(๑) นักวิชาการนานาชาติ

Dunham กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน คือ การรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพเป็นความเป็นอยู่ของชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่น และดำเนินการไปในแนวทางที่ตนต้องการ โดยอาศัยความร่วมมือกำลังของราษฎรในชุมชนนั้น ในการช่วยเหลือตัวเอง และร่วมมือกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยราชการ หรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ

Jack Rathman ได้แยกแยะวิธีการพัฒนาออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้ ๑) การปฏิบัติทางสังคม ๒) การวางแผนทางสังคม ๓) การพัฒนาท้องถิ่น Jack Rathman เขาใช้คำว่า พัฒนาท้องถิ่นแทนคำว่า พัฒนาชุมชน และอธิบายว่า การพัฒนาท้องถิ่น มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้การเปลี่ยนแปลงของชุมชน หนทางนำไปสู่การเข้ามีส่วนร่วมของประชาชนในระดับท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง อันจะเป็นทางนำไปสู่เป้าหมายและการปฏิบัติการต่าง ๆ

John Badeau กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นโครงการชนิดหนึ่ง ซึ่งช่วยให้ราษฎรในหมู่บ้านสามารถยื่นมือออกมาให้บริการต่าง ๆ ของรัฐบาลซึ่งมีอยู่แล้วไปใช้ประโยชน์

Louis Miniclier ได้ให้คำนิยามไว้ว่า การพัฒนาชุมชน เป็นขบวนการทางสังคม ซึ่งประชาชนในชุมชนนั้นได้มีส่วนร่วมในการวางแผน และปฏิบัติการก่อตั้งกลุ่มและวางแผนในการแก้ไขปัญหาของเขา ตลอดจนขอความช่วยเหลือจากองค์การรัฐบาลหรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ

(๒) นักวิชาการเมืองไทย

ปรีชา กรินทร์ กล่าวว่า การพัฒนาชุมชน เป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน และควรจะเป็นความคิดริเริ่มของประชาชนเองด้วย แต่ถ้าประชาชนไม่รู้จักริเริ่ม ก็ให้ใช้เทคนิคกระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่ม ทั้งนี้ เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับความตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง

สุวิทย์ ยี่วรพันธ์ ให้ความหมายของคำว่า การพัฒนาชุมชน ไว้ดังนี้ คือ

๑. การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนโดยชุมชนหนึ่งดีขึ้น หรือมีวิวัฒนาการดีขึ้น
๒. การส่งเสริมให้ชุมชนนั้น ๆ มีวิวัฒนาการดีขึ้น คือ เจริญทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

๓. การพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องพัฒนาทางด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ

๓.๑ การพัฒนาด้านวัตถุ คือ การสร้างความเจริญให้แก่ชุมชน เพื่อส่งเสริมให้เกิดมีหรือเปลี่ยนแปลงในสิ่งที่เห็นโดยแจ้งชัด เช่น การส่งเสริมด้วยการผลิตผล การส่งเสริมระบบขนส่ง การคมนาคม การชลประทาน ฯลฯ

๓.๒ การพัฒนาด้านจิตใจ คือ การสร้างความเจริญ โดยมุ่งให้การศึกษาอบรมประชาชน ซึ่งรวมทั้งการให้การศึกษาตามโรงเรียน มหาวิทยาลัย ตามโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ และการศึกษานอกระบบโรงเรียน ให้ได้รับการศึกษาอย่างดี

๔. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ทั้งนี้โดยประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินงานเอง

๒.๒.๓ หลักการสำคัญของการพัฒนาชุมชน^{๒๕}

หลักการการดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมายแห่งการพัฒนาชุมชน หรือเรียกว่าเป็นการพัฒนาคุณภาพของประชาชนนั้น จะต้องเริ่มจากภาวะความเป็นอยู่ของชุมชน พยายามดึงประชาชนให้เข้าไปในกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เป็นการเข้าใจและระลึกรู้สึกว่า งานใด ๆ ในชุมชนนั้นเป็นงานและกิจกรรมของเขาเอง และการกระทำกิจการใด ๆ ก็ตาม ให้เป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยคำนึงถึงประกอบอื่น ๆ ในชุมชน ทั้งนี้ เพื่อเป็นการปลูกฝังนิสัยและส่งเสริมให้คนได้รู้จักคิด ตัดสินใจวางแผน และดำเนินการด้วยตนเองอยู่เสมอ เพราะการทำงานอยู่เสมอ ๆ ได้เป็นการพัฒนาทางสมองของตน นอกจากนี้ ในการพัฒนา ควรจะมีหลักการดังนี้ควบคู่ไปด้วย เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติให้มากยิ่งขึ้น คือ

๑. หลักการช่วยตนเอง คือ สนับสนุนให้ประชาชนได้ช่วยเหลือตนเอง การช่วยเหลือภายนอกให้อยู่ในขอบเขตที่จะเป็นการช่วยให้เขาได้ช่วยตนเองได้เท่านั้น

๒. หลักการให้ประชาชนมีส่วนร่วม ในกิจกรรมทุกอย่างให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ เพื่อให้เขาได้เป็นผู้ตัดสินใจทำงาน ลงมือทำงานตามที่เขาได้ตัดสินใจไปแล้วด้วยตนเอง

๓. หลักประชาธิปไตยในการดำเนินการ คือ ในการดำเนินการกิจการใด ๆ ทุกคนมีสิทธิ์มีเสียงเท่ากัน ไม่มีใครใหญ่กว่าใครด้วยสถาบรรดาศักดิ์ ยากดีมีเงินหรือระดับการศึกษา แต่ถือว่าเป็นคนหนึ่งที่มียุติธรรมในการลงคะแนนเสียงหรือออกเสียง

๔. หลักการใช้ประโยชน์จากผู้นำท้องถิ่น เพราะผู้นำท้องถิ่นเป็นบุคคลในท้องถิ่นที่มีผู้เคารพนับถือ ไว้วางใจ หรือมีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิด และการตัดสินใจของมหาชนในชุมชน เข้าใจจะเป็นผู้ช่วยเหลือเผยแพร่ให้เกิดความนิยมจากประชาชน ให้มาร่วมงานด้วยอย่างมีประสิทธิภาพและบางครั้งยังช่วยเป็นวิทยากรในบางสาขาให้อีกด้วย

^{๒๕} ทวี ทิมขำ, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘), หน้า ๙-๑๑.

๕.หลักความเข้าใจวัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะแต่ละท้องถิ่นย่อมจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีท้องถิ่นเป็นของตนเอง ซึ่งเหมือนคล้ายคลึงหรือต่างไปจากชุมชนอื่น ผู้มีหน้าที่จำต้องทราบและยึดถืออย่างน้อยขั้นแรก ๆ การเข้าสู่ชุมชน

๖.หลักการประเมินผล ย่อมเป็นหลักการที่ดีของทุกโครงการหรือกิจกรรม การที่ได้มีการประเมินผลงานภายหลังที่ได้ดำเนินการไปแล้วชั่วระยะเวลาหนึ่ง เพื่อเป็นการตรวจสอบว่าโครงการหรือกิจกรรมเหล่านั้น ได้ดำเนินการไปสู่เป้าหมายที่ได้ตั้งไว้หรือไม่ มีปัญหาอุปสรรคในการดำเนินการอย่างไรบ้าง จะได้หาทางแก้ไขข้อบกพร่องเหล่านั้น และจะได้หาวิธีการดำเนินการที่ดีกว่ามาดำเนินการต่อไป เพื่อให้บรรลุเป้าหมายแห่งโครงการนั้น ๆ

๒.๒.๔ องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชน

ถ้าพิจารณาจากลักษณะที่สำคัญของการพัฒนาชุมชนแล้ว องค์ประกอบของการพัฒนาชุมชนมีดังนี้

๑. **คนในชุมชน** เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุด เพราะการพัฒนาชุมชนเป็นเรื่องของคนในชุมชนโดยตรง โดยเฉพาะศักยภาพหรือพลังความสามารถของคนในชุมชน
๒. **สิ่งแวดล้อมในชุมชน** ทั้งสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ และสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น การจัดระเบียบทางสังคม สถาบันทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม เทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการสนับสนุนงานพัฒนาชุมชน
๓. **วัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา** เช่น วัสดุสำนักงาน วัสดุก่อสร้าง เครื่องมือ อำนวยความสะดวกต่าง ๆ ยานพาหนะ เครื่องมือ เครื่องจักร เป็นต้น วัสดุอุปกรณ์เหล่านี้ ต้องมีคุณภาพเหมาะสม และเพียงพอกับกิจกรรมการพัฒนาชุมชนที่กำหนดขึ้น
๔. **กลวิธีหรือวิธีการพัฒนาชุมชน** การพัฒนาชุมชนมีหลากหลายกลวิธี เช่น การให้การศึกษอบรม การจัดระเบียบชุมชน การสร้างผู้นำ การสร้างกลุ่มและองค์กร การวางแผนและโครงการ การประสานงาน เป็นต้น
๕. **กระบวนการพัฒนาชุมชน** ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดำเนินงาน คือ การศึกษาชุมชน การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการของชุมชน การวางแผนแก้ปัญหาในลักษณะของโครงการ การพิจารณาวิธีดำเนินงาน การดำเนินงาน การประเมินผลงาน และการทบทวน เพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรค
๖. **การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชน** เป็นการสนับสนุนช่วยเหลือเฉพาะในสิ่งที่มีความจำเป็น เกินขีดความสามารถของชุมชน หรือเพื่อกระตุ้นเตือนเร่งเร้าให้ประชาชนเกิดความตื่นตัวและเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนา ไม่ใช่เรื่องพื้นฐานของการพัฒนา

๗. **การบริหารและการจัดการ** การพัฒนาชุมชนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับคน กลุ่มคน องค์กร และหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน มีวิธีการและกระบวนการหลายขั้นตอน จึงจำเป็นต้องมีการบริหารและการจัดการที่ดี ทั้งในระยะเตรียมการ ระหว่างการดำเนินงาน และหลังจากได้รับผลของการพัฒนาแล้ว
๘. **นักพัฒนาชุมชน** นักพัฒนาชุมชนเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ ในการพัฒนาชุมชนมีเทคนิควิธีในการจูงใจ การระดมพลัง หรือศักยภาพของคนในชุมชนใช้พัฒนาชุมชนของตนเองตามปรัชญา แนวคิดและวิธีการพัฒนาชุมชนที่แท้จริง ในระยะแรกนักพัฒนาชุมชน อาจจะมาจกภายนอกชุมชนที่เป็นข้าราชการหรือนักพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้ นักพัฒนาชุมชนดังกล่าวนี้จะต้องสร้างนักพัฒนาที่เป็นคนในชุมชนขึ้นมารองรับงานพัฒนาชุมชนของตนต่อไป
๙. **การประสานงาน** การพัฒนาชุมชนมีลักษณะและองค์ประกอบหลายประการ ดังได้กล่าวมาแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การประสานงาน เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ดำเนินกิจกรรมพัฒนาอย่างประสาน สอดคล้อง เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ถูกต้องตามขั้นตอนที่วางไว้
๑๐. **ผลงานที่เกิดขึ้น** องค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาชุมชน คือ ความสำเร็จในการพัฒนา ดังนั้น กระบวนการพัฒนาชุมชนที่ผ่านไปในแต่ละขั้นตอน จึงอาจจะมีผลเกิดขึ้น ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ไม่มากก็น้อย เพื่อสร้างความมั่นใจในความสำเร็จของการพัฒนาชุมชน ผลงานที่เกิดขึ้นนี้ ต้องเป็นของประชาชนในชุมชนอย่างทั่วถึงและยุติธรรม

องค์ประกอบเหล่านี้ต่างมีความสัมพันธ์กัน ส่งผลกระทบซึ่งกันและกัน ทั้งเกื้อหนุนและเหนี่ยวรั้ง จึงต้องดำเนินงานไปพร้อม ๆ กัน และมีความสำคัญต่อการพัฒนาชุมชนมาก เพราะการดำเนินงานพัฒนาชุมชนให้ประสบความสำเร็จ คือ การพัฒนาองค์ประกอบเหล่านี้ให้มีคุณภาพ มีปริมาณที่เพิ่มขึ้น และเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมนั่นเอง^{๒๖}

๒.๒.๕ วิธีการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนโดยแท้จริงแล้ว คือ การพัฒนาคนในชุมชนนั่นเอง การพัฒนาชุมชน อาจจะทำได้ ๓ วิธีการ คือ

๑. **การให้การศึกษาแก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาชุมชน** (Community Education for Development) เป็นการกระตุ้นและส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนได้เรียนรู้และศึกษาร่วมกันใน

^{๒๖} สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๑-๕๓.

ข้อเท็จจริงต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและตระหนักถึงปัญหาความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ตลอดจนสามารถค้นหาและกำหนดวิธีการต่าง ๆ ในการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลด้วยตนเอง

๒.การจัดระเบียบชุมชน (Community Organization) การจัดระเบียบชุมชน เป็นวิธีการพัฒนาชุมชนที่สำคัญอีกวิธีการหนึ่ง เป็นกระบวนการส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือระหว่างปัจเจกชนต่อปัจเจกชนในชุมชน ระหว่างกลุ่มชนต่อกลุ่มชน หรือระหว่างปัจเจกชนกับกลุ่มชนในชุมชน

๓.การดำเนินงานในลักษณะของกระบวนการ การพัฒนาชุมชนมีลักษณะประการหนึ่ง คือ เป็นกระบวนการ ดังนั้น วิธีการพัฒนาชุมชนวิธีการหนึ่ง คือ การดำเนินงานในลักษณะของกระบวนการ^{๒๗}

๒.๒.๖ ประโยชน์ของการพัฒนาชุมชน

- ๑.ทำให้เข้าใจปัญหาของชุมชน
- ๒.ทำให้ได้นำปัญหานั้นมาสู่การพัฒนาและแก้ไข
- ๓.กำหนดเป้าหมายการแก้ไขปัญหา
- ๔.แสวงหาทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน
- ๕.ช่วยเหลือกรรมวิธีแก้ปัญหา
- ๖.ช่วยกระตุ้นใจในการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน
- ๗.ช่วยในการวางแผนการปฏิบัติงาน
- ๘.ช่วยสนับสนุนในการมอบหมายการดำเนินการตามแผน
- ๙.มีผลงานในการรายงานต่อชุมชน
- ๑๐.ช่วยติดตามในการวัดผลและประเมินผล

๒.๒.๗ ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชน

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มทฤษฎี คือ

๑.ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม

นักทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมมีหลายคน ยกตัวอย่างเช่น ทฤษฎีวิวัฒนาการของออกุสต์ คอหม์ ที่กล่าวถึงสังคมมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงมาแล้ว ๓ ยุคสมัย คือ ๑) ยุคแห่งเทววิทยา ๒) ยุคแห่งอภิปรัชญา และ ๓) ยุคแห่งวิทยาศาสตร์และอุตสาหกรรม, เลวิส เฮนรี มอร์แกน ผู้สร้างทฤษฎีวิวัฒนาการของเลวิส เฮนรี มอร์แกน ที่มีการแบ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมออกเป็น ๓ ยุคสมัย คือ ๑) ยุคโหดเหี้ยม ๒) ยุคป่าเถื่อน และ ๓) ยุคอารยธรรม รวมทั้งทฤษฎี

^{๒๗} สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, หน้า ๖๕-๖๖.

วิวัฒนาการของเฮอริเบิร์ต สเปนเซอร์, ทฤษฎีวิวัฒนาการของเอมิลี เดอร์ไคม์, ทฤษฎีวิวัฒนาการของเอตเวิร์ด บี.ไทเลอร์ และทฤษฎีวิวัฒนาการของจูเลียน สจวต

ทฤษฎีวิวัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมมีความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจะเป็นแบบช้า ๆ ในเวลายาวนานเช่นเดียวกับวิวัฒนาการของสิ่งมีชีวิต โดยจะเปลี่ยนแปลงจากสังคมที่มีโครงสร้างง่าย ๆ ไปสลับซับซ้อนไปสู่โครงสร้างที่มีความหลากหลายซับซ้อนขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนที่ไม่สามารถปรับตัวได้ก็จะสูญหายไป ส่วนที่ปรับตัวได้ก็จะวิวัฒนาการสืบต่อไป และยังเพิ่มความหลากหลายและความซับซ้อนมากขึ้นเป็นตามลำดับ

๒.ทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดระเบียบทางสังคม

สังคมและวัฒนธรรมมีลักษณะสำคัญประการหนึ่ง คือ การเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมมีบางครั้งทำให้สมาชิกในสังคมละเมิดกฎระเบียบหรือบรรทัดฐานทางสังคมและวัฒนธรรมเกิดความไร้ระเบียบทางสังคม (Social Disorganization) ขึ้น ทำให้สังคมไม่ปกติสุข สมาชิกไม่สามารถดำเนินชีวิตของตนได้ และสังคมไม่อาจจะดำรงอยู่ได้ จึงต้องมีการจัดระเบียบทางสังคม โดยการจัดให้มีกฎเกณฑ์ ข้อบังคับ หรือบรรทัดฐานทางสังคม (Social Norms) ขึ้นใช้ร่วมกัน

๓.ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาแบบผสมผสาน

ทฤษฎีการพัฒนาแบบผสมผสาน เป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นจากการสังเคราะห์แนวความคิดและแนวทางของการพัฒนาจากหลากหลาย แนวความคิดและหลาย ๆ แนวทางในลักษณะของสหวิทยาการ จึงทำให้ทฤษฎีการพัฒนาแบบผสมผสานมีความหลากหลายครอบคลุมแนวความคิดและแนวทางการพัฒนาที่กว้างขวางมากขึ้น นับว่าเป็นการพัฒนาทฤษฎีอีกแนวทางหนึ่ง ทฤษฎีการพัฒนาแบบผสมผสานที่สำคัญและนำมาถ่วงน้ำหนักในตรงนี้ประกอบด้วย ทฤษฎีศักยภาพการพัฒนาและการแพร่กระจายที่เสนอว่าการพัฒนาขึ้นอยู่กับปัจจัย ๖ ประการ คือ ทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ องค์กรทางสังคม ภาวะผู้นำ การติดต่อกับโลกภายนอก การฝึกอบรม ทฤษฎีการกระทำทางสังคมที่เชื่อว่าบุคคลจะกระทำทางสังคมหรือเข้าร่วมในกิจการพัฒนาขึ้นอยู่กับปัจจัย ๑๐ ประการคือ เป้าประสงค์ ความเชื่อที่สืบทอดกันมา ค่านิยมมาตรฐาน นิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณี ความคาดหวัง ข้อผูกมัด แรงจูงใจ โอกาส ความสามารถและการสนับสนุน^{๒๘}

^{๒๘} สนธยา พลศรี, ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน, หน้า ๒๒๖.

๒.๓ แนวคิดเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

๒.๓.๑ ที่มาของแนวคิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

กระบวนการพัฒนาผลผลิตภัณฑ์ใหม่ผ่านลำดับขั้นตอนในการค้นหา พัฒนาแนวความคิด และปรับปรุงผลิตภัณฑ์ใหม่ ประกอบด้วย ๘ ขั้นตอนหลักสำคัญ การสร้างความคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใหม่เป็นขั้นตอนแรก ซึ่งเป็นวิธีการค้นหาความคิดต่าง ๆ ที่เป็นไปได้และมองเห็นช่องทางในการขายผลิตภัณฑ์โดยมีแหล่งที่มาของแนวคิด และเทคนิคในการค้นหาความคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใหม่จากนั้นจะต้องมีการกลั่นกรองและประเมินความคิด เพื่อที่จะคัดเลือกความคิดต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นมาให้เลือกเฉพาะความคิดที่เหมาะสมและเป็นไปได้ ซึ่งจะเป็นการลดความคิดให้เหลือน้อยลง ซึ่งเท่ากับเป็นการลดต้นทุนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในขั้นต่อไปที่ผู้ผลิตได้สร้างขึ้น และการสร้างความคิดที่มีผลต่อผลิตภัณฑ์ให้เกิดขึ้นกับผู้บริโภค รวมทั้งภาพลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ที่ผู้บริโภคมองผลิตภัณฑ์ นอกจากนี้ยังต้องมีการพัฒนากลยุทธ์การตลาดซึ่งเป็นการพัฒนาเครื่องมือการตลาดเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดเป้าหมาย การวิเคราะห์ทางธุรกิจเพื่อคำนวณยอดขายว่าสูงพอที่จะทำให้เกิดกำไรหรือไม่ และไม่เพียงพอเท่านี้ การที่ผลิตภัณฑ์ใหม่ที่พัฒนาขึ้นจะต้องตอบโจทย์อย่างแท้จริงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เพื่อแก้ไขปัญหาหรือตอบสนองความต้องการทางสังคมยังต้องทำการศึกษาถึงทฤษฎีพฤติกรรม ตลอดจนทฤษฎีความพึงพอใจของผู้บริโภคอีกด้วย^{๒๙}

๒.๓.๒ ความหมายของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

การพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ (New Product) หมายถึง การผลิตภัณฑ์ใด ๆ ที่ใช้สำหรับกิจการ อาจเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีแนวคิดใหม่หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่แล้ว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะต้องมีผลทำให้ผู้บริโภคพึงพอใจผลิตภัณฑ์มากขึ้นกว่าการบริโภคผลิตภัณฑ์เดิม หรืออาจจะจะเป็นผลิตภัณฑ์เดิมที่นำเสนอในตลาดใหม่^{๓๐}

๒.๓.๓ หลักการสำคัญของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

หลักการสำคัญของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ คือ การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงหรือทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ใหม่ หรือทำให้ผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมดีขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้ผลิตภัณฑ์ตรงตามความต้องการของผู้บริโภค การพัฒนาผลิตภัณฑ์เป็นเครื่องมือที่มีความจำเป็น อาศัยทั้งระบบกลยุทธ์ที่ก่อให้เกิดผลิตภัณฑ์ใหม่ในเชิงพาณิชย์ โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญ คือ ต้องการผลิตภัณฑ์ใหม่ (new product) ที่สร้างผลกำไรในการประกอบการ^{๓๑}

๒.๓.๔ ประเภทของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

^{๒๙} อมรรัตน์ อนันต์วราพงษ์, หลักการวิจัยเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๕๘-๖๔.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

โดยทั่วไปแล้วประเภทของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ประกอบด้วย ๑) ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการขยายสายการผลิต โดยใช้กระบวนการผลิตที่มีอยู่ ๒) ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการสร้างแนวคิดใหม่ในผลิตภัณฑ์เดิม ๓) ผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมแต่ปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ ๔) ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการปรับปรุงสูตรที่มีอยู่แล้ว ๕) ผลิตภัณฑ์ใหม่ในการบรรจุผลิตภัณฑ์ ๖) ผลิตภัณฑ์ที่เป็นนวัตกรรม ๗) ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์

๒.๓.๕ กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ มีอยู่ ๘ ขั้น^{๓๒} ดังนี้

ขั้นที่ ๑ การสร้างความคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใหม่ (Idea Generation) เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ เป็นการค้นหาความคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใหม่ ซึ่งเป็นความคิดที่มองเห็นช่องทางที่จะขายผลิตภัณฑ์นั้น ในขั้นนี้จึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับการค้นหาแหล่งความคิดและวิธีการในการค้นหาความคิด

ขั้นที่ ๒ การกลั่นกรอง และประเมินผลความคิด (Screening and Evaluation of Ideal) เป็นการพิจารณากลั่นกรองความคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใหม่ที่สร้างขึ้นจากขั้นที่หนึ่งว่าความคิดที่จะนำมาวิเคราะห์และพัฒนาผลิตภัณฑ์ในขั้นต่อไป

ขั้นที่ ๓ การพัฒนาแนวคิดผลิตภัณฑ์ และการทดสอบแนวความคิดผลิตภัณฑ์ (Concept Development and Testing) เป็นงานที่จะต้องกระทำหลังจากผ่านกระบวนการกลั่นกรองความคิดในขั้นที่ ๒ แล้ว ในขั้นที่ ๓ นี้เป็นการพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่ผู้ผลิตได้สร้างขึ้นและการสร้างความคิดที่มีต่อผลิตภัณฑ์ให้เกิดกับผู้บริโภค รวมทั้งภาพลักษณ์เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่ผู้บริโภคมองผลิตภัณฑ์ ผู้บริโภคมองผลิตภัณฑ์จริง ๆ ส่วนการทดสอบความคิด (Concept Testing) หมายถึง การนำความคิดไปทดสอบกับกลุ่มผู้บริโภคเพื่อความรู้สึกนึกคิดและการยอมรับความคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ ถ้าความคิดนั้นมีความเป็นไปได้ก็จะนำไปสู่ขั้นการพัฒนาผลิตภัณฑ์

ขั้นที่ ๔ การพัฒนากลยุทธ์การตลาด (Marketing Strategy Development) เป็นการพัฒนาเครื่องมือการพัฒนาเพื่อตอบสนองความต้องการของการตลาดเป้าหมาย ประกอบด้วย ๓ ส่วน คือ (๑) ขนาดโครงสร้างและพฤติกรรมของตลาดเป้าหมาย (Target Market's Size, Structure and Behavior) (๒) การพัฒนากลยุทธ์ทางการตลาด (Marketing Strategy) (๓) ยอดขายและกำไรตามเป้าหมายในระยะยาว (Long – run Sales and Profit Goods) และกลยุทธ์ทางการตลาด (Marketing Mix Strategies)

ขั้นที่ ๕ การวิเคราะห์ธุรกิจ (Business Analysis) เป็นการพิจารณาว่า ความคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ที่คัดเลือกไว้จะมีความเป็นไปได้เพียงใดในทางธุรกิจ งานในขั้นนี้ประกอบด้วย (๑)

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๖๔.

กำหนดลักษณะผลิตภัณฑ์ (๒) คาดคะเนความต้องการซื้อของตลาด (๓) คาดคะเนต้นทุนและกำไร (๔) กำหนดภาระความรับผิดชอบเพื่อศึกษาความเป็นไปได้สำหรับผลิตภัณฑ์

ขั้นที่ ๖ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ (Product Development) เป็นการเปลี่ยนความคิดที่ผ่านการวิเคราะห์แล้วเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปเป็นร่าง (Physical Product) ขึ้นมาประกอบด้วย การพัฒนาด้านรูปลักษณ์ผลิตภัณฑ์ (Product Prototype) และการพัฒนาหน้าที่การทำงานของผลิตภัณฑ์

ขั้นที่ ๗ การทดสอบตลาด (Market Testing) เป็นการนำผลิตภัณฑ์ที่พัฒนาแล้วไปทดสอบการยอมรับของลูกค้าเป้าหมายในอาณาเขตที่จำกัด โดยมีการใช้โปรแกรมการตลาดที่กำหนดให้ ในขั้นนี้ จะทำให้ทราบข้อบกพร่องที่จะต้องแก้ไขปรับปรุงต่าง ๆ

ขั้นที่ ๘ การดำเนินธุรกิจ (Commercialization) เป็นการนำผลิตภัณฑ์ใหม่ออกสู่ตลาดจริง ตามแผนการตลาดที่กำหนดไว้

๒.๓.๖ กระบวนการยอมรับสินค้าของผู้บริโภค

กระบวนการยอมรับสินค้าของผู้บริโภค (The consumer-adoption process) เป็นการศึกษาถึงกระบวนการหรือขั้นตอนในการยอมรับความคิดใหม่ของคุณบุคคล รวมทั้งศึกษาว่าผู้บริโภคที่มีวิธีการเรียนรู้เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ และมีการยอมรับหรือปฏิเสธผลิตภัณฑ์

ทฤษฎีการยอมรับสินค้าของผู้บริโภคกล่าวไว้กล่าวไว้เกี่ยวกับกระบวนการยอมรับสินค้าแลของผู้บริโภค ดังนี้

- ๑) บุคคลตามเป้าหมายทางการตลาด จะมีเวลาที่แตกต่างกันสำหรับผลิตภัณฑ์ใหม่ และการทดลองใช้ผลิตภัณฑ์ใหม่
- ๒) กลุ่มผู้ยอมรับผลิตภัณฑ์แรกเริ่ม (early adopters) ลักษณะนิสัยแตกต่างจากกลุ่มใหญ่ที่ใช้ผลิตภัณฑ์ในภายหลัง (late majority)
- ๓) ใช้สื่อที่มีประสิทธิภาพในการเข้าถึงกลุ่มผู้ยอมรับผลิตภัณฑ์แรกเริ่ม
- ๔) กลุ่มบุกเบิก (Innovators) จะมีความคิดเห็นเป็นผู้นำ และการโฆษณาผลิตภัณฑ์ใหม่ จะช่วยแนะนำให้กลุ่มรู้จักผลิตภัณฑ์^{๓๓}

๒.๓.๗ การประยุกต์ใช้

การประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ก็เพื่อที่จะ “ขายสินค้าในตลาดเดิม” ด้วยการนำสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ที่ทำตลาดอยู่มาเป็นเวลานานแล้ว มาปรับปรุงพัฒนาเสียใหม่ ด้วยแนวทาง ดังนี้

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

๑. สินค้าใหม่ที่ปรับปรุงจากสินค้าดั้งเดิม เป็นการนำสินค้าเดิมของเราที่มี มาปรับปรุง พัฒนารูปร่างหน้าตาเสียใหม่รสชาติใหม่ กลิ่นใหม่ แพคเกจจิ้งใหม่ หรือแม้กระทั่งรูปทรงใหม่ ฯลฯ เพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงและแตกต่างจากเดิมที่ลูกค้ารู้สึกจำเจและคุ้นเคยมาเป็นเวลานาน อันจะเป็น การเปิดช่องทางให้กลุ่มลูกค้า กลุ่มใหม่ ๆ หันมาสนใจสินค้าของเราอีกทางหนึ่งด้วย

๒. ใส่ความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ลงไปในสินค้าเดิมนี้จึงเป็นเหตุผลว่า บริษัทใหญ่ ๆ จึงต้องมีฝ่าย “Research and Development” หรือ R & D ทำหน้าที่ในการพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ให้ ล้ำนำสมัยอยู่เสมอเพื่อสร้างความแตกต่าง

การสร้างความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ลงไปในสินค้าจึงต้องดูให้เหมาะสมและสอดคล้อง กันกับสินค้าและบริการของเราด้วย อย่าให้โดดเด่นเกินไปจนลูกค้ารับไม่ได้เช่น ถ้าเป็นน้ำนมถั่วเหลือง เราพัฒนาจากรสดั้งเดิมให้มีรสจืด รสช็อคโกแลต รสใบเตย รสวานิลลา ฯลฯ อันนี้ก็ถือว่าเป็น การพัฒนาไปในทางที่ลูกค้าพอรับได้ แต่ถ้าถึงพัฒนาไปถึงนมถั่วเหลืองรสแกงเขียวหวาน รสต้มยำกุ้ง รส ผัดไทย อันนี้ดูจะโดดเด่นไป กว่าลูกค้าจะรับความแตกต่างของสินค้าเราได้

๓. การจับมือเป็นพันธมิตรใหม่ ๆ กับบริษัทอื่นเป็นการเปิดโอกาสให้ธุรกิจตัวเอง เปิด ช่องทางการตลาดที่กว้างและเร็วออกไป แทนที่จะให้สินค้าและผลิตภัณฑ์ของเราอยู่ในวงแคบ ๆ ด้วยการให้หลัก WIN WIN ต่างคนต่างได้ สมประโยชน์ ซึ่งกันและกัน ด้วยการเปิดใจกว้าง ๆ ยอมรับซึ่ง กันและกันว่า “เราจะมีส่วนที่เราได้และส่วนที่เราเสียไปบ้าง” เพราะมันคือ การแบ่งสรรปันส่วนกัน

๔. ปรับกลยุทธ์ทางการตลาดใหม่ ๆ อย่างยอมให้ธุรกิจเราหนึ่งอยู่กับที่นานเกินไป เพราะการ หนึ่งนานเกินไป คือ การไม่เติบโต เสมือนแข่งแข่งตัวเอง ดังนั้น จึงต้องมีการปรับกลยุทธ์ใหม่ ๆ ในด้าน ต่าง ๆ ที่เหมาะสมตลอดเวลา เช่น

๔.๑. ปรับปรุงหน้าตาและแพคเกจจิ้งใหม่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยน ลูกค้าก็เปลี่ยน เราจึง ต้องปรับให้สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป การออกแบบแพคเกจจิ้ง ใหม่ทำให้สะดุดตาลูกค้า ใหม่และเพิ่มความตื่นตาตื่นใจให้กับลูกค้าเก่า และนั่นก็เป็นเหตุผลหนึ่งที่จะทำให้เราดึงดูดความสนใจ ลูกค้าที่เคยคิดจะเปลี่ยนใจไปซื้อสินค้าของคู่แข่งก็ได้ เพราะรู้สึกจำเจกับสินค้านานมาแล้ว

๔.๒ ปรับสูตรใหม่ ถือเป็นนวัตกรรมใหม่ที่ทำให้ลูกค้าสนใจมากยิ่งขึ้น เพราะเมื่อ ความทันสมัยเปลี่ยน เทคโนโลยีเปลี่ยน วิทยาการมีการพัฒนา ฯลฯ ย่อมมีสิ่งที่ยังค้นพบใหม่ ๆ เกิดขึ้น เพราะฉะนั้น สูตรใหม่ ๆ จึงเป็นหนทางแห่งการดึงดูดความสนใจให้เกิดขึ้นกับลูกค้า และแข่งขันคู่แข่ง ไปอีกมิติหนึ่ง ถึงความก้าวหน้าของผลิตภัณฑ์ และสินค้าของเราและถึงแม้ว่าเราจะรักษาสูตรดั้งเดิม เอาไว้ การพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์จากสูตรดั้งเดิมขึ้นอีกตัวหนึ่ง ก็เป็นการเปิดช่องทางการขายใหม่ ๆ ให้กับตลาดของเรามีใช้หรือ

๔.๓ ปรับให้มีสไตล์ใหม่ ๆ ต้องพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ของเราให้ดูดีมีสไตล์ ดู ทันสมัยสอดคล้องกับโลกที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดจนสอดคล้องกับเทรนด์ของคนรุ่นใหม่ในแต่ละยุคสมัย

เพราะการที่เราพัฒนาไม่หยุดนิ่ง ยังเป็นการแสดงศักยภาพให้ลูกค้าและคู่แข่งได้เห็น ว่า องค์กรของเรา ก้าวหน้ากว่าคู่แข่งหนึ่งก้าวเสมอ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ ต้องอาศัยข้อมูลเป็นสำคัญว่า สไตล์ของแต่ละยุคสมัย กำลังไปในทิศทางใด เช่น ถ้าในยุคหนึ่งผู้คนหันมาสนใจสุขภาพ สินค้าเราก็ต้องปรับสไตล์ให้เข้ารับกับเรื่องราวของสุขภาพ แต่ถ้ายุคสมัยนั้นหันมาสนใจสิ่งแวดล้อม สินค้าและผลิตภัณฑ์เรา ก็ต้องหันมาสนับสนุน

๔.๔ กระบวนการใหม่เป็นการปรับกระบวนการใหม่ เพื่อเปิดช่องทางการตลาดใหม่ ๆ ที่สร้างความน่าสนใจให้กับสินค้าและผลิตภัณฑ์ของเรา เช่น

- กระบวนการผลิตของสินค้าและผลิตภัณฑ์เราให้ลูกค้าได้ทราบถึงความทันสมัย ความสะอาดปลอดภัยช่วยรักษาคุณภาพของสินค้าและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

- กระบวนการเหล่านี้จะช่วยสร้างความมั่นใจให้กับลูกค้าอันจะเป็นส่วนสำคัญที่จะนำไปสู่การตัดสินใจซื้อของลูกค้าได้ง่ายขึ้น

- กระบวนการตลาดและการขาย เป็นกระบวนการที่เราต้องปรับปรุงให้ทันสมัยสอดคล้องกับโลกแห่งการเปลี่ยนแปลง และแข่งขันอยู่ตลอดเวลา เพราะคู่แข่งเราน่ากลัวขึ้นทุกวัน เราต้องปรับให้รวดเร็วเข้าถึง เข้าใจธรรมชาติของลูกค้าในแต่ละยุค แต่ละสมัยด้วย เพราะพฤติกรรมของลูกค้าเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัยเสมอ^{๓๔}

๔.๕ บริการใหม่ ๆ ธุรกิจเราต้องพุ่งไปสู่จุดสูงที่เป็นเป้าหมาย คือ “ความพึงพอใจของลูกค้าเป็นสำคัญ” เพราะฉะนั้น การแข่งขันในโลกปัจจุบันและอนาคต ต้องเอาลูกค้าเป็นศูนย์กลาง เพราะลูกค้าเป็นคนตัดสินใจและเป็นคนที่ซื้อซ้ำกับธุรกิจเรา เพราะฉะนั้น ไม่ว่าเทคโนโลยีจะทันสมัยสักแค่ไหน ความพึงพอใจบริการที่ดี “ดี...เร็ว...ถูก” ก็ยังเป็นสิ่งที่ลูกค้าต้องการอยู่เสมอ เราจึงต้องคิดพัฒนาการให้บริการที่แตกต่าง จากคู่แข่ง ไปในทางที่ดีกว่า เหนือกว่า...เร็วกว่า...คุ้มค่ากว่า จนลูกค้าไม่กล้าปฏิเสธ บริการที่ดี มีคุณภาพของเราไป

๔.๖ สีสันและภาพลักษณ์ใหม่ “ลูกค้าเปลี่ยนเรา หรือเราเปลี่ยนลูกค้า” นี้คือโจทย์ที่เราต้องนำมาคิดว่า เราจะพัฒนา ภาพลักษณ์ของเราไปในทิศทางใด เพราะมันเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ลูกค้ารู้สึกอย่างไรกับสินค้าและผลิตภัณฑ์ของเรา ซึ่งเราอาจจะต้องใจกล้าที่ปรับเปลี่ยนสีสันและภาพลักษณ์ของเราให้ดูทันสมัยวันนี้ อาจจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ลูกค้าดั้งเดิมรู้สึกดีขึ้น ที่อยากให้ตนเองมีภาพลักษณ์และรสนิยมที่ดูทันสมัยก็เป็นไปได้

๒.๓.๘ ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ มีดังนี้ ทฤษฎีพฤติกรรมผู้บริโภค คือ พฤติกรรมซึ่งผู้บริโภคทำการค้นหา การซื้อ การให้ การประเมินผล การใช้สอยผลิตภัณฑ์ และการ

^{๓๔} นิรัส สุดสังข์, การวิจัยออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

บริการ ซึ่งคาดว่าจะสนองความต้องการของผู้บริโภคซึ่งมีกรอบของทฤษฎีทั้งหมด ๕ ด้าน ประกอบด้วย ๑) ด้านการศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภค ๒) ด้านการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค ๓) ด้านโมเดลพฤติกรรมผู้บริโภค ๔) ปัจจัยภายในและภายนอก ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมผู้บริโภคของผู้บริโภค^{๓๕}

๒.๔ แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

๒.๔.๑ ที่มาของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการเดินทางไปยังสถานที่ท่องเที่ยวหนึ่ง เพื่อท่องเที่ยวหาประสบการณ์ใหม่ ๆ ให้แก่ตนเอง พร้อมทั้งได้เรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นนั้น ๆ เข้าถึงเอกลักษณ์ที่สวยงามของท้องถิ่นในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นภาษา การแต่งกาย สถาปัตยกรรม ประเพณีโบราณสถาน โบราณวัตถุ สิ่งต่าง ๆ นี้เป็นส่วนหนึ่งในการดึงดูด และกระตุ้นคนมาท่องเที่ยวท้องถิ่นนั้น ๆ ที่สำคัญคือการท่องเที่ยวเกี่ยวกับวัฒนธรรมท้องถิ่นได้เกื้อหนุนให้เกิดประโยชน์ซึ่งกันและกัน และให้ความสำคัญต่อความยั่งยืนทั้งเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยยึดหลักก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวยังตั้งใจไปท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาความรู้ ศึกษาความหลากหลายจากท้องถิ่นอื่นแล้วนำมาเปรียบเทียบกับท้องถิ่นที่ตนเองอยู่อาศัย แล้วนำมาพัฒนาให้ดีขึ้น ภายใต้ความเข้าใจในวัฒนธรรมที่อยู่รอบตัวมนุษย์โดยจะคำนึงถึงผลกระทบต่อของถิ่นในการท่องเที่ยวแต่ละครั้งเป็นหลัก สิ่งเหล่านี้ทำให้นักท่องเที่ยวได้เข้าใจถึงคุณค่าที่มีอยู่ในวัฒนธรรมเกิดเป็นความภาคภูมิใจและช่วยกระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวในท้องถิ่นมากขึ้นเพื่อจะได้นำข้อดีของท้องถิ่นอื่นมาไปปรับใช้กับท้องถิ่นของตน และรักษาเอกลักษณ์ วัฒนธรรมต่าง ๆ ของตนเองให้คงอยู่อย่างไรเสียการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้มีการแบ่งรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแตกต่างกันออกไปตามแต่ละลักษณะของแหล่งท่องเที่ยว ท้องถิ่น และกิจกรรม รวมถึงมีการแบ่งองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งจะคำนึงถึงผลประโยชน์ของการท่องเที่ยวในหลากหลายด้านมากขึ้น

๒.๔.๒ ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

คำว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” กำหนดขึ้นมาอย่างชัดเจนในการประชุมสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monuments and Sites: ICOMOS) ที่เมืองออกซ์ฟอร์ด ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ หรือ ค.ศ. 1969 ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา นักวิชาการได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้อย่างหลากหลาย อย่างไรก็ตาม ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่าง ๆ ล้วนมีจุดมุ่งเน้นในทำนองเดียวกันคือ “เป็นรูปแบบ การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยว

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖-๗๑.

ได้รับแรงตลใจหรือสิ่งกระตุ้นให้เดินทางไปยังจุดหมายปลายทางเพื่อสังเกต เรียนรู้ มีประสบการณ์ร่วม และตระหนักคุณค่าวัฒนธรรมของชุมชนในจุดหมายปลายทางนั้น ซึ่งครอบคลุม ถึงงานสร้างสรรค์ ประเพณีขนบธรรมเนียม และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนจุดหมายปลายทาง ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวและคนในชุมชนต้องเคารพ เรียนรู้ และเข้าใจวัฒนธรรมของกันและกันเพื่อให้เกิดมิตรภาพ และสันติภาพระหว่างชุมชนอย่างยั่งยืน”^{๓๖} ดังนั้น การท่องเที่ยวนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวชาว ต่างประเทศ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวอเมริกันและยุโรป ที่ต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงาน สถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในประเทศนั้น โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียและแอฟริกา รวมถึงชื่อของ ที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมผลงานฝีมือที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในประเทศนั้น การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”

๒.๔.๓ หลักการสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมและการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาคบคู่กันซึ่งการรักษา มรดก วัฒนธรรมเป็นประโยชน์ด้านองค์ความรู้และการให้คุณค่าแก่สังคม ในขณะที่การพัฒนาการท่องเที่ยว ไปสู่การเติบโตทาง เศรษฐกิจและรายได้ของชุมชน การจัดหาแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมจึงเป็นเรื่องสำคัญ ทั้งนี้แนวคิดหลัก เพื่อใช้ในการจัดการมรดกทางวัฒนธรรมประกอบด้วยแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและแนวคิด เศรษฐกิจและการ ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ซึ่งแต่ละแนวคิดจะประกอบด้วยกลยุทธ์และแนวทางสนับสนุนที่จะนำไปสู่การจัดการมรดกวัฒนธรรมและ การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมเป็นไปอย่างเหมาะสม

๒.๔.๔ องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา^{๓๗} ได้กล่าวว่าสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ถือเป็น ผลลัพธ์ของการท่องเที่ยว โดยแบ่งองค์ประกอบไว้ ๓ ประเภท ดังนี้

๑) **สิ่งดึงดูดที่ใจ (Attraction)** เป็นสิ่งที่ดึงดูดให้คนเข้าไปท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยว นั้น ๆ อาจจะมาในรูปแบบการให้ความรู้ สร้างความเพลิดเพลินใจแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งแต่ละสถานที่ท่องเที่ยวจะมีสิ่งดึงดูดที่แตกต่างกันไป เนื่องจากนักท่องเที่ยวมีความสนใจหลายกลุ่มซึ่งแต่ละกลุ่มก็มีเป้าหมายในการท่องเที่ยวแตกต่างกัน ยกตัวอย่างเช่น เน้นการท่องเที่ยวแบบวัฒนธรรม วิถีชีวิตของชุมชน พักผ่อนอย่างแท้จริง รวมไปถึงกิจกรรมในแต่ละสถานที่ท่องเที่ยวด้วย

^{๓๖} นุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย. “กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑, ๒๕๕๔, หน้า ๓๒.

^{๓๗} บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. การพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพรส แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐-๑๒.

๒) การเข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยว (Accessibility) เป็นเส้นทางที่เข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยวได้อย่างสะดวก ง่ายต่อการเข้าถึงความปลอดภัยในการเดินทาง และมีสถานที่ท่องเที่ยวอื่นอยู่ในบริเวณรอบเพื่อเกิดความคุ้มค่า หรือสร้างความแตกต่างในการมาท่องเที่ยวแต่ละครั้ง

๓) สิ่งอำนวยความสะดวกในสถานที่ท่องเที่ยว (Amenity) เป็นการบริการด้านต่าง ในขณะท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างให้เกิดความประทับใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและอยากกลับมาอีกครั้ง โดยแบ่งสิ่งอำนวยความสะดวกไว้ ๓ อย่างดังนี้

๓.๑ สิ่งอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ เช่น จุดจำหน่ายบัตรเข้าชมอยู่ด้านหน้า สามารถเห็นได้ชัดเจน ร้านอาหารอยู่รวมตัวกันเพื่อความสะดวกและมีความหลากหลาย ห้องน้ำกระจายอยู่ทุกจุด และห้องน้ำสำหรับคนชรา หรือผู้พิการ

๓.๒ สิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัยจากขโมย เหตุฉุกเฉิน เช่นอุบัติเหตุ ระหว่างการท่องเที่ยวทั้งจากที่เกิดขึ้นด้วยตัวเอง คนรอบข้าง หรือจากธรรมชาติ และการหลงทาง พลัดหลงในระหว่างท่องเที่ยว

๓.๓ สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการบริการ เช่น การมีแผ่นพับบอกข้อมูล เกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยว ป้ายต่างไม่ว่าจะเป็นป้ายบอกทาง ป้ายเตือนระวังอันตรายจากสิ่งต่าง ๆ ป้ายแผนที่ เป็นต้น

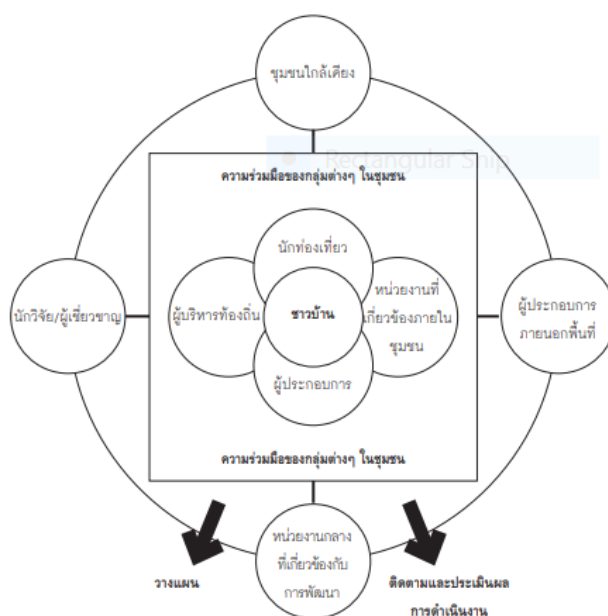
๒.๔.๕ รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

กรวรรณ สังขกร^{๓๘} ได้แบ่งรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ ๗ แบบ แต่ละรูปแบบก็จะมุ่งเน้นสถานที่ และกิจกรรมแตกต่างกันออกไป ดังนี้ ๑) การท่องเที่ยวแหล่งมรดก (Heritage Tourist) เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ต่าง ๆ แหล่งโบราณคดี เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น ๒) การท่องเที่ยวศิลปะ (Arts Tourist) เช่น โรงละคร การแสดงต่าง ๆ เทศกาล งาน ประเพณี เป็นต้น ๓) การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) เช่น การถ่ายภาพ วาดภาพ เครื่องปั้น ทำอาหาร หัตถกรรม ๔) การท่องเที่ยววัฒนธรรมเมือง (Urban Culture Tourist) เช่น แหล่งประวัติศาสตร์ แหล่งอุตสาหกรรม ๕) การท่องเที่ยววัฒนธรรมชนบท (Rural Culture Tourist) เช่น การท่องเที่ยวเชิงเกษตร ชุมชน พิพิธภัณฑ์ ธรรมชาติ เป็นต้น ๖) การท่องเที่ยววัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous Culture Tourist) เช่น เดินป่า ศูนย์วัฒนธรรม ศิลปะ และหัตถกรรม เป็นต้น และ ๗) การท่องเที่ยววัฒนธรรมทันสมัย (Popular Culture Tourist) เช่น สวนสนุก งานแข่งขันกีฬา เป็นต้น

^{๓๘} กรวรรณ สังขกร, การท่องเที่ยววัฒนธรรมกับวิถีไทย. (เชียงใหม่: การอบรมการพัฒนาความร่วมมือระหว่างผู้ประกอบการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบนเส้นทาง P3A สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘), หน้า ๒๓.

๒.๔.๖ กลยุทธ์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม^{๓๙}

ชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจำนวนมากกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่ไม่มีคุณภาพ เพราะขาด การจัดการที่เหมาะสมกับสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม สาเหตุสำคัญที่ก่อให้เกิดปัญหาดังกล่าวคือ หน่วยงานต่าง ๆ และชุมชนท้องถิ่นมีบทบาทที่ไม่สมดุลในการวางแผน การบริหารงาน และการตลาด ทั้งนี้เพราะแหล่งท่องเที่ยวจำนวนมากได้รับการพัฒนาไปตามนโยบายของรัฐ ซึ่งหน่วยงาน ส่วนกลางของ ภาครัฐมักมีบทบาทในการกำหนดนโยบาย วางแผนงาน และดำเนินงาน ในขณะที่ชุมชนท้องถิ่นในแหล่ง ท่องเที่ยวมีส่วนร่วมน้อยมาก จึงทำให้ไม่เข้าใจแผนและวิธีการพัฒนาพื้นที่ของตนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้ การมีส่วนร่วมอย่างสมดุลระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่สุดในการ พัฒนาการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ เพื่อความยั่งยืน ทั้งนี้การมีส่วนร่วมของทุกกลุ่มต้องครอบคลุมเรื่องการ วางแผน และการกำหนดเครื่องมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวร่วมกัน ซึ่งแต่ละประเด็นจำเป็นต้องมีความ สัมพันธ์และสอดคล้องกันอย่างเป็นวงจร ดังแสดงในแผนภาพต่อไปนี้

เครื่องมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

^{๓๙} นุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย. “กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑, ๒๕๕๔, หน้า ๓๒.

- การกำหนดดัชนีระดับการพัฒนา
- การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว
- การกำหนดมาตรฐานสิ่งก่อสร้าง
- การพัฒนาคนท้องถิ่น
- การตลาด

๒.๔.๗ ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจะพัฒนาได้อย่างยั่งยืนและเป็นประโยชน์สูงสุดต่อ ทั้งคนท้องถิ่นซึ่งเป็นเจ้าของมรดกทางวัฒนธรรมและนักท่องเที่ยวได้นั้น จำเป็นต้องเริ่มต้นจาก “การมีส่วนร่วม” ของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มทั้งผู้ที่อยู่ในชุมชนและผู้อื่นที่ได้รับจากการใช้มรดกทางวัฒนธรรม เป็น ทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนท้องถิ่นที่เป็นผู้อยู่อาศัยในชุมชนจำเป็นต้องมีบทบาทสูงสุด ในการตัดสินใจว่าจะให้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนนั้นพัฒนาไปในทิศทางใด โดยผ่านกระบวนการของ การวางแผนที่เป็นระบบ และกลยุทธ์การพัฒนาอื่น ๆ ได้แก่ การกำหนดดัชนีระดับการพัฒนา การกำหนด ขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว การกำหนดมาตรฐานสิ่งก่อสร้าง การพัฒนาคนท้องถิ่น และ การตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม^{๕๐}

๒.๕ แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community based Tourism-CBT)

๒.๕.๑ ที่มาของแนวคิดการสร้างเครือข่ายทางสังคม

จากการประชุมระดับโลกเรื่องสิ่งแวดล้อมโลก “Earth Summit” ในปี ๒๕๓๕ นับเป็นจุดเริ่มในการผลักดันความคิดเรื่อง “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ส่งอิทธิพลถึงการให้ความสำคัญเรื่อง “การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน” จากกระแสการพัฒนาการท่องเที่ยว ๓ ประการ กล่าวคือ

๑. กระแสความต้องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
๒. กระแสความต้องการของนักท่องเที่ยวที่สนใจการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้
๓. กระแสความต้องการในการพัฒนาคนและให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น

^{๕๐} นุชนารถ รัตนสุวงศ์ชัย. “กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”, วารสารมนุษยศาสตร์, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑, ๒๕๕๔, หน้า ๔๙.

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นความพยายามหนึ่งของการสร้างทางเลือกในการพัฒนาในประเด็นการท่องเที่ยวที่ผู้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและได้รับประโยชน์จากท่องเที่ยว และมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการพัฒนา

กำเนิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: ช่วงที่โลกตื่นตัวเรื่องการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและหาทางเลือกใหม่การท่องเที่ยว ช่วงปี ๒๕๓๖-๒๕๔๐ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เข้ามาเป็นกระแสใหม่และกระแสใหญ่ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย โดยการผลักดันของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในขณะที่การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism-CBT) เริ่มก่อตัวขึ้นเติบโตคู่ขนานกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการทำงานในระดับพื้นที่ของโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (Rest) ซึ่งในช่วงดังกล่าว ชื่อที่เรียกขานการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ มีหลากหลายชื่อ อาทิ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวสีเขียว

หลักจากวิกฤตเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ รัฐบาลไทยใช้การท่องเที่ยวเป็นตัวกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยประกาศในปี ๒๕๔๑-๒๕๔๒ เป็นปีส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย (Amazing Thailand) ในปี ๒๕๔๔ มีโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (One Tambon One Product-OTOP) หลังปี ๒๕๔๕ การท่องเที่ยวเข้าไปในชนบทหลากหลายรูปแบบ ในปี ๒๕๔๗ มีการใช้มาตรฐานโฮมสเตย์

ณ ปัจจุบัน หากให้ชุมชนนิยามตนเองว่าเรียกชื่อการดำเนินการท่องเที่ยวของตนชื่อว่าอะไร จะพบว่า มีชื่อเรียก ๔ ชื่อด้วยกันในกลุ่มชุมชนที่ทำการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวโดยชุมชน และการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์

การท่องเที่ยว: เครื่องมือในการพัฒนาชุมชน CBT เป็นเครื่องมือสร้างความเข้มแข็งขององค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยว

ในขณะเดียวกันในภาพรวมของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชนได้เข้าไปมีบทบาทในการสร้างคุณภาพใหม่ของการท่องเที่ยวให้มีความหลากหลายกว่าการพักผ่อน ความสนุกสนาน และความบันเทิง หากได้เปิดมิติของการท่องเที่ยวเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และเคารพคนในท้องถิ่น

๒.๕.๒ ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism-CBT) คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางการพัฒนาโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน

ดังนี้

๒.๕.๓ หลักการสำคัญของการสร้างเครือข่ายทางสังคม

การทอ่งเที่ยวโดยชุมชน ที่ใช้การทอ่งเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนมีหลักการ

๑. ชุมชนเป็นเจ้าของ
๒. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
๓. ส่งเสริมความภูมิใจในตนเอง
๔. ยกระดับคุณภาพชีวิต
๕. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
๖. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
๗. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างต่างวัฒนธรรม
๘. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์
๙. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
๑๐. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

การที่จะให้ชุมชนดำเนินการทอ่งเที่ยวตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมความพร้อม และสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการการทอ่งเที่ยว ในขณะเดียวกันก็ต้องรณรงค์กับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการทอ่งเที่ยวโดยชุมชนกับการทอ่งเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้คนในสังคมเห็นความสำคัญและเป็นนักทอ่งเที่ยวที่สนใจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผู้มาเยือน นอกจากนี้เป็นการเพิ่มการรับรู้และความเข้าใจในบทบาทของชุมชนท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นกำลังใจหรือสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องในการทำงานอนุรักษ์ทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม

๒.๕.๔ องค์ประกอบของการจัดการทอ่งเที่ยวโดยชุมชน

องค์ประกอบหลักของ CBT มีอยู่ ๔ ด้านกล่าวคือ

- ๑) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ๒) องค์กรชุมชน ๓) การจัดการ ๔) การเรียนรู้
- ประเด็นสำคัญของแต่ละองค์ประกอบของ CBT ได้แก่

๖.๑ ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ได้แก่ ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิธีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

๖.๒ ด้านองค์กรชุมชน ได้แก่ ชุมชนมีระบบสังคมที่เข้าใจกัน, มีปราชญ์หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย, ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

๖.๓ ด้านการจัดการ ได้แก่ มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการทอ่งเที่ยว, มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการทอ่งเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการทอ่ง

ที่เนวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้, มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และมีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

๖.๔ ด้านการเรียนรู้ ได้แก่ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวนสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง, มีระบบการจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้าน กับผู้มาเยือน และ สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งใน ส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

CBT กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม: การท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์กับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวมเนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวเกี่ยวกับทรัพยากรที่ชุมชนใช้เป็นฐานการผลิตเป็นทรัพยากรเดียวกัน วัฒนธรรมและสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนเรื่องจิตวิญญาณของชุมชนในการสร้างสัมพันธ์กันภายในชุมชนและการสัมพันธ์กับภายนอก ควรจะเชื่อมโยงให้เห็นการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นองค์รวม

๒.๕.๕ กระบวนการทำงานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ในการทำงานเพื่อให้ CBT ประสบความสำเร็จจำเป็นต้องมีกระบวนการทำงานที่ครอบคลุมถึงเรื่อง

- ๑) การเตรียมความพร้อมชุมชน
- ๒) การเตรียมความพร้อมเรื่องการตลาด
- ๓) กระบวนการทำงานเพื่อเชื่อมโยงกับเรื่องชุมชนกับตลาด

การเตรียมความพร้อมชุมชน	กระบวนการทำงานเพื่อเชื่อมโยงเรื่องชุมชนกับตลาด	การเตรียมความพร้อมเรื่องการตลาด
-ค้นหาของดี -สร้างการมีส่วนร่วม -การบริหารจัดการ	-คัดเลือกชุมชนทำ CBT และ ค้นหาตลาดที่เหมาะสม -เตรียมความพร้อมชุมชนและ การตลาดเชื่อมโยงชุมชนกับ ตลาด -ติดตามและประเมินผล	4 P - Product - Place - Price - Promotion

- ๑) การเตรียมความพร้อมชุมชน
- ๒) กระบวนการทำงานเพื่อเชื่อมโยงเรื่องชุมชนกับตลาด
- ๓) การเตรียมความพร้อมเรื่องการตลาด

๒.๕.๖ การท่องเที่ยวโดยชุมชนในมิติของ “ผลิตภัณฑ์ด้านการท่องเที่ยว”

๒.๕.๖.๑ โปรแกรม/กิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การที่นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสัมผัสวิถีชีวิตอันแท้จริงของคนในท้องถิ่นกิจกรรมในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ได้เรียนรู้ และร่วมได้เห็นความผูกพัน ระหว่างคนกับทรัพยากร และอัตลักษณ์ของคนในท้องถิ่น คือหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวแบบ CBT ตัวอย่างกิจกรรม อาทิ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติ, เดินเที่ยวภายในหมู่บ้าน, ร่วมกิจกรรมในวิถีชีวิต, กิจกรรมท่องเที่ยวในหมู่บ้าน เช่น การทำอาหาร ทอผ้า ทำบุญใส่บาตร กิจกรรมท่องเที่ยวนอกหมู่บ้าน เช่น การทำสวน การทำนา หาปลา, ร่วมกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ของชุมชน เช่น การทำกิจกรรมกับเด็กนักเรียนในโรงเรียน การปลูกป่า ทำแนวกันไฟ, เรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น เรียนดนตรี เรียนการแกะสลัก เรียนการทอผ้า เรียนการย้อมสีธรรมชาติ และ กิจกรรมศึกษาธรรมชาติอื่น ๆ เช่น ดูนก ดูผีเสื้อ พายเรือ ที่จกระยาน วาดรูป ฯลฯ

๒.๕.๖.๒ บริการด้านการท่องเที่ยว

แม้ว่าการท่องเที่ยวจะเป็นเพียงรายได้เสริม แต่เมื่อชุมชนดำเนินการท่องเที่ยว และมีการจัดเก็บค่าใช้จ่าย การมีระบบเป็นการแสดงออกถึงความพร้อม ความน่าเชื่อถือและเป็นการนำเสนอความเป็นท้องถิ่นที่มีมิติเชิงลึก เพราะเกิดการปฏิสัมพันธ์กับคนท้องถิ่นที่มึนยะมากกว่าการใช้บริการ แต่เป็นบริการที่มาจากภายในผ่านการคิดวิเคราะห์ และเป็นบริการท่องเที่ยวที่จัดโดยชุมชน อาทิ นักสื่อความหมายท้องถิ่น, ที่พัก, อาหาร, ยานพาหนะ และการละเล่น/การแสดงพื้นบ้าน

๒.๕.๖.๓ สิ่งอำนวยความสะดวก

การเตรียมโครงการสร้างพื้นฐานเพื่อการรองรับและให้บริการนักท่องเที่ยวเพื่อให้ นักท่องเที่ยวเกิดความสะดวกรสบาย ปลอดภัยในการท่องเที่ยวในขณะเดียวกันก็ต้องไม่ก่อผลกระทบต่อทางด้านสิ่งแวดล้อม องค์ประกอบในการวางแผนเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่

๑. การวางผังของสิ่งปลูกสร้างต้องสอดคล้องกลมกลืนกับภูมิทัศน์และศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น

๒. คำนึงถึงผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เช่น มีระบบการจัดการของเสีย การจัดโซนของเสีย การจัดโซนให้บริการที่ไม่รบกวนศาสนสถานของชุมชน

๓. มีระบบป้องกันอันตรายที่อาจเกิดกับนักท่องเที่ยว

๔. มีป้ายหรือแผนที่ ที่ให้ข้อมูลเบื้องต้นกับนักท่องเที่ยว

๒.๕.๖.๔ ระบบการบริหารจัดการ

การที่จะวัดว่าองค์กรที่เข้ามาทำหน้าที่จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นตัวแทนผลประโยชน์ที่แท้จริงของชุมชนหรือไม่ องค์กรต้องให้ความสำคัญกับองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วม
๒. การกระจายบทบาทการทำงาน
๓. การกระจายผลประโยชน์อย่างเสมอภาคและยุติธรรม
๔. มีระบบการทำงานที่โปร่งใส/ตรวจสอบได้
๕. มีการจัดสรรรายได้ส่วนหนึ่งเข้าสาธารณะประโยชน์ของชุมชน
๖. มีมาตรการในการควบคุมและป้องกันผลกระทบทางด้านสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม
๗. มีอัตราค่าบริการที่เป็นมาตรฐานและราคาที่เป็นธรรม เช่น ค่าพาหนะ ค่าโทรศัพท์ อาหาร/น้ำดื่ม และของที่ระลึก
๘. มีการเก็บสถิติ เพื่อนำไปประมวลผลสำหรับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้

๒.๕.๗ ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน

๑) **ด้านสังคมและวัฒนธรรม** ได้แก่ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางวัฒนธรรมระหว่างเจ้าของบ้านและแขกผู้มาเยือน สร้างการเคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่าง, ความสนใจใคร่รู้ของคนภายนอกกระตุ้นความภาคภูมิใจของคนในชุมชน, เกิดการพัฒนาความรู้ ความสามารถและทักษะในการทำงานให้กับสมาชิกกลุ่ม CBT, สร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน เป็นการสร้างพลังชุมชนในการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอกอย่างมีศักดิ์ศรี, เป็นการสร้างโอกาสให้แก่ผู้หญิง ผู้อาวุโสชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำงานและแสดงศักยภาพได้อย่างเต็มที่, การพัฒนาคุณภาพชีวิต, แบ่งบทบาทในการทำงาน และสร้างความสามัคคีภายในชุมชน

๒) **ด้านสิ่งแวดล้อม** ได้แก่ สร้างจิตสำนึกเรื่องสิ่งแวดล้อมทั้งชาวบ้านและผู้มาเยือน, เกิดแบบแผนการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน โดยมีเรื่องการท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งและมีกฎกติกาในการดูแลรักษาเพื่อการใช้้อย่างยั่งยืน และมีระบบจัดสรรรายได้เข้าไปดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น กองทุนสิ่งแวดล้อม

๓) **ด้านเศรษฐกิจ** ได้แก่ ก่อให้เกิดรายได้เสริม, มีกองทุนในการต่อยอด/พัฒนาให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น, มีการกระจายรายได้สู่ส่วนต่าง ๆ ในชุมชน เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจที่หลากหลาย และ สร้างงานหรือกิจการที่ต่อเนื่องจากการท่องเที่ยว

๒.๕.๘ ปัจจัยแห่งความสำเร็จ

กว่า ๑๐ ปีการทอ้งเที่ยวโดยชุมชนเติบโต อย่างค่อยเป็นค่อยไป จากที่ชุมชนเคยเป็น “ผู้ถูกทอ้งเที่ยว” กลายเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญและมีส่วนร่วมในการวางแผนการทอ้งเที่ยวในชุมชน มีชุมชนหลายแห่งสามารถดำเนินการทอ้งเที่ยวได้อย่างต่อเนื่อง และประสบผลสำเร็จ ในทางกลับกันชุมชนแห่งไม่มีนักท่องเที่ยวเข้าไปอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ CBT ประสบความสำเร็จ ได้แก่

๑) **ฐานชุมชนที่เข้มแข็ง** ได้แก่ ชุมชนมีการผลิตที่พึ่งตนเอง มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์, ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองได้ระดับหนึ่ง และมีความสามัคคีในชุมชน

๒) **ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์** ได้แก่ความอุดมสมบูรณ์ของป่าชุมชน หรือทรัพยากรชายฝั่ง แหล่งน้ำธรรมชาติ และที่ดินทำกินที่เพียงพอ

๓) **ผู้นำสร้างศรัทธาหรือมีความสามารถ** ได้แก่ สามารถประสานทรัพยากร, นำทางความคิด และลงมือทำอย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม, มีการสืบทอด ผลัดเปลี่ยนผู้นำ และสร้างผู้นำใหม่ ผู้นำมีวุฒิภาวะการณเป็นผู้นำ มีความมั่นคงทางจิตใจ หนักแน่น และให้เกียรติเพื่อนร่วมงาน และมีการถ่วงอำนาจแลถูกตรวจสอบอยู่ตลอดเวลา

๔) **ฐานวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง** ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์และยังคงสืบทอด

๕) **การมีส่วนร่วม** ได้แก่ ผู้หญิง ผู้ชาย เยาวชนหนุ่ม-สาว ผู้อาวุโส ผู้นำทางการ และไม่เป็นทางการเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาชุมชน

๖) **ความต่อเนื่องในการทำงาน** ได้แก่ มีนักท่องเที่ยวเข้าไปอย่างต่อเนื่อง, มีการสรุปทเรียนเป็นระยะ

๒.๖ แนวคิดเรื่องเครือข่ายการทอ้งเที่ยวโดยชุมชน

๒.๖.๑ ที่มาของแนวคิดการสร้างเครือข่ายทางสังคม

จากการที่การทอ้งเที่ยวชุมชนมีพลวัตไม่หยุดนิ่ง มีการปะทะทางความคิดอยู่ตลอดเวลา กลุ่มชุมชนมีโอกาสพบปะกลุ่ม/องค์กร/หน่วยงานที่หลากหลาย การควบคุม/การกำกับของรัฐจะลดบทบาทลง และมีการปรับตัวเป็นผู้สนับสนุนมากขึ้น คนในชุมชนมีโอกาสพบปะแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน และกันมากขึ้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องเปรียบเสมือน “คนนอก” ชุมชนจะมีบทบาทเพียงผู้ช่วยบางเรื่องเท่านั้น แต่ “คนใน” ชุมชนต้องเป็นผู้นำกระทำหลักเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในชุมชนตนเอง ดังนั้น สิ่งสำคัญของการขับเคลื่อนชุมชนโดยชุมชนและเพื่อชุมชน ก็คือการสร้างเครือข่ายการทอ้งเที่ยวโดยชุมชนนั่นเอง

๒.๖.๒ ความหมายของเครือข่ายการทอ้งเที่ยวโดยชุมชน

เครือข่าย คือ การประสานความร่วมมือระหว่างกัน โดยมีข้อตกลงร่วมกันกว้าง ๆ ไม่มีลักษณะการบังคับบัญชา แต่เป็นไปในลักษณะพันธะสัญญา (Commitment) องค์กรสมาชิกสามารถ

ดำเนินการได้โดยอิสระ หากแต่การรวมตัวกันเป็นเครือข่าย สามารถทำให้องค์กรเครือข่ายมีพลังสร้างการยอมรับและสร้างการต่องกับหน่วยงานภายนอกได้ นอกจากนี้ระหว่างสมาชิกเครือข่ายด้วยกันยังสามารถพูดคุย-แลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์การทำงานได้ เครือข่ายจึงเป็นทั้งพลังของคนทำงาน และพลังต่องเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ของมวลสมาชิกในเครือข่าย

๒.๖.๓ หลักการสำคัญของการสร้างเครือข่ายทางสังคม

N (Natural)	เป็นไปตามธรรมชาติอิสระและมีความยืดหยุ่น
E (Empower)	เสริมพลัง
T (Timing)	อยู่บนฐานข้อมูลที่เป็นจริงเป็นปัจจุบัน
W (Workable)	สามารถขับเคลื่อนได้
O (Organization)	มีรูปแบบการจัดการ
R (Right)	เคารพสิทธิของกันและกันและสิทธิของผู้อื่น
K (Knowledge)	สรุปทเรียน รวบรวมเป็นองค์ความรู้ได้

๒.๖.๔ องค์ประกอบของการสร้างเครือข่ายทางสังคม

๑) มีการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน (Connectivity) ได้แก่ ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนแลถ่ายทอดความรู้ ข้อมูลข่าวสารเป็นการเชื่อมโยง ทั้งแนวตั้งและแนวนอน การเชื่อมโยงไม่ได้จำกัดอยู่เพียงผู้ประกอบการเท่านั้น แต่รวมถึงสถาบันการศึกษา/วิจัยและพัฒนา สถาบันการเงิน องค์กรภาครัฐ สมาคม เอกชน

๒) มีความร่วมมือ (Collaboration) ได้แก่ สมาชิกในจะร่วมกัน โดยมีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันรวมทั้งกลยุทธ์ในการทำงาน

๓) เกิดประสิทธิภาพโดยรวม (Collective Efficiency) ได้แก่ มีการเชื่อมโยงที่เป็นระบบ การแลกเปลี่ยนข้อมูล ความรู้ตลอดจนทรัพยากรต่าง ๆ จะทำให้เกิดประสิทธิภาพโดยรวม

๒.๖.๕ เป้าหมายของเครือข่าย CBT

ณ วันนี้ ชุมชน CBT สามารถจะเลือกกำหนดทิศทางการพัฒนาตนเองได้ว่าจะพัฒนาสู่เครือข่ายรูปแบบใด ซึ่งเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา CBT คือ การพัฒนาชุมชนในทุกมิติทั้งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม การมีส่วนร่วม และการพัฒนาคน

ปัจจุบัน CBT มีพัฒนาการด้านองค์ความรู้ในการจัดการท่องเที่ยวแต่สาธารณชนยังขาดการรับรู้ ในส่วนของรัฐยังไม่มี การสนับสนุนเท่าที่ควร จึงยังมีช่องว่างในการบูรณาการเรื่องการท่องเที่ยวกับการพัฒนาด้านอื่น ๆ หรือแม้แต่การต่อยอดงาน CBT กับงานการตลาด ดังนั้น ก่อนที่จะมีการสร้างการยอมรับและขอการรับสนับสนุนจากรัฐ ชุมชน CBT เองจำเป็นต้องพัฒนาตนเองสู่คำว่า “คุณภาพ”

๒.๖.๖ เครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์เพื่อสร้างเครือข่าย

การจัดเวทีประชุมเพื่อให้สมาชิกเครือข่ายได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันดูเหมือนเป็นเรื่องง่ายและคุ้นเคย สำหรับการประชุมเพื่อการวิเคราะห์สถานการณ์ การกำหนดเป้าหมาย หรือยุทธศาสตร์องค์กร การเตรียมการประชุม และมีเครื่องมือในการพูดคุยเพื่อให้สมาชิกที่เข้าร่วมประชุมมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น ซึ่งสามารถประมวลเครื่องมือหลัก ๆ ที่กลุ่มองค์กร พี่เลี้ยงหรือผู้นำชุมชนบางส่วนคุ้นเคยมาเพื่อพิจารณา ทั้งนี้ ไม่มีสูตรสำเร็จว่า เครื่องมือใดดีและเหมาะสม ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของเครือข่ายและความถนัดในการใช้เครื่องมือของผู้ดำเนินการประชุม ยกตัวอย่างเช่น

- ๑) เทคนิคการวิเคราะห์ปัจจัยสภาพแวดล้อม (SWOT)
- ๒) การสนทนากลุ่ม (Focus Group)
- ๓) การประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshop)
- ๔) เทคนิคการระดับความคิดเห็นเชิงสร้างสรรค์ (AIC)
- ๕) การสัมมนาระดมความคิดเห็นเชิงเปรียบเทียบ (Brain Storming)
- ๖) การวิเคราะห์ระบบพฤษาแห่งปัญหา (Problem Tree)

๒.๖.๗ ยุทธศาสตร์และแผนงานการพัฒนาเครือข่าย CBT

ความเข้มข้นของการวางยุทธศาสตร์ขึ้นอยู่กับเป้าหมายของเครือข่ายและลักษณะของเครือข่าย หากเครือข่ายมีแนวโน้มจะบริหารงานเป็นรูปแบบองค์กร การใช้ SWOT มาวิเคราะห์ศักยภาพ-ข้อจำกัด โอกาส-ความเสี่ยงในการพิจารณาเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ขององค์กรก็มีความจำเป็น

จากสภาพปัจจุบันของเครือข่ายหากจะพัฒนาไปในการจัดรูปองค์กรที่เป็นทางการ อาจมียุทธศาสตร์ ดังนี้

- ๑) การพัฒนาคน/องค์กรเครือข่าย
- ๒) การพัฒนาแหล่ง/การพัฒนาบริการ
- ๓) การพัฒนาเชิงบูรณาการ
- ๔) การพัฒนาด้านการประชาสัมพันธ์การตลาด
- ๕) การประสานงานเชิงนโยบาย
- ๖) การหาทุน

๒.๖.๖ ประโยชน์ของเครือข่ายชุมชน

การทำงานเครือข่ายเป็นการทำงานที่ต้องทำงานกับคนหลากหลายคน กลุ่มหลากหลายความคิด คนทำงานต้องทุ่มเทแรงกาย-แรงใจ จึงจะได้มาซึ่งประโยชน์ของการทำงานร่วมกันเป็น

เครือข่าย งานบางอย่างไม่สามารถทำได้เพียงลำพังได้ งานบางอย่างทำเองก็ได้ไม่จำเป็นต้องมีเครือข่าย แต่เมื่อร่วมกันสร้างเครือข่ายแล้ว สมาชิกเครือข่ายมีส่วนร่วมให้ความสำคัญและแบ่งบทบาทการทำงาน เพื่อให้เครือข่ายเป็นองค์กรที่มีพลังและตอบคำถามย้อนกลับได้ว่า “ทำไมต้องเป็นเครือข่าย” ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว การรวมตัวกันเป็นเครือข่ายสามารถก่อให้เกิดประโยชน์ได้ดังนี้

๑. ช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิด การแลกเปลี่ยนข้อมูลประสบการณ์ แรงบันดาลใจ และทักษะต่าง ๆ มีแง่มุมมองหลายแง่มองจากหลายคนหลายองค์กร

๒. มีเพื่อนที่มีความต้องการคล้ายกัน คิดและอุดมการณ์เหมือนกันก่อให้เกิดความสามัคคีให้กำลังใจกันและช่วยเหลือกันในรูปแบบต่าง ๆ

๓. ร่วมมือกันทำ แบ่งงานกันทำช่วยเหลือกันและกัน ลดงานที่ซ้ำซ้อนลง และลดการสิ้นเปลืองทรัพยากร

๔. ทำการรณรงค์ได้กว้างขวางกว่าและมีประสิทธิภาพมากกว่า ยกย่องการนำเสนอทางเลือกใหม่สู่สาธารณชน เสริมพลังอำนาจในการต่อรอง

๕. เครือข่ายช่วยเชื่อมหน่วยงานวิชาการและแหล่งทุนกับผู้ที่มีความต้องการช่วยเหลือ

๒.๖.๗ ปัจจัยความสำเร็จของเครือข่าย

หลายครั้งองค์กรเครือข่ายถูกมองว่าเป็น “เสือกระดาษ” เนื่องจากมีชื่อแต่ไม่มีพลังในการทำงาน ซึ่งการมองถึงปัจจัยความสำเร็จจะทำให้เกิดการเตรียมการที่ดี เรียนรู้จากผู้ที่มิประสบความสำเร็จ โดยภาพรวมการที่จะทำให้เครือข่ายมีความสำเร็จในการทำงาน ควรคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

๑. องค์กรพื้นฐานของสมาชิกเครือข่ายมีความชัดเจนในเป้าหมายและการทำงานในองค์กรของตนเอง

๒. สมาชิกเครือข่ายมีส่วนร่วม มีความรู้สึกเป็นเจ้าของไว้วางใจกัน มีพันธะสัญญาที่หนักแน่นระหว่างกันและเชื่อมั่นต่อเป้าหมายของเครือข่าย

๓. มีวิสัยทัศน์และแนวทางการทำงานที่ชัดเจน

๔. มีทีมงานหรือคณะกรรมการทำหน้าที่ผลักดันงานเครือข่ายให้เป็นไปตามแนวทางที่กำหนด

๕. มีกลไกในการบริหารจัดการที่เข้มแข็งและมีประสิทธิภาพ

๖. สามารถระดมคน ระดมทุน หรือทรัพยากรอื่น ๆ มาทำงานได้

๗. มีความต่อเนื่อง พัฒนาอยู่ตลอดเวลา

๘. มีการสื่อสาร

๙. มีระบบข้อมูลที่ทุกฝ่ายสามารถเข้าถึง ใช้ประโยชน์ได้ มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งกันและกัน ภายในเครือข่าย

๑๐. การกระจายผลประโยชน์
๑๑. ได้การยอมรับจากภายนอก
๑๒. สามารถขยายผลการทำงานได้

๒.๖.๘ ข้อจำกัดและปัญหา

การทำงานในทางสังคมและกลุ่มคนที่หลากหลาย คำว่า “ปัญหาและข้อจำกัด” เป็นสิ่งที่จำเป็นที่คนทำงานต้องเผชิญ การรู้จักข้อจำกัดและปัญหาล่วงหน้า มีส่วนช่วยในการวางแผน การบริหารงาน และกระบวนการทำงานให้รอบคอบ รอบด้าน สิ่งที่สามารถเป็นปัญหาและข้อจำกัดของการทำงานเครือข่าย พอประมวลได้ ดังนี้

๑. สมาชิกไม่เข้าใจเป้าหมาย
๒. สมาชิกมีความแตกต่างกันมากเกินไป
๓. การรวมศูนย์การทำงาน
๔. คณะกรรมการหรือผู้แทนสมาชิกเครือข่ายใช้ทรัพยากรของเครือข่ายเพื่อประโยชน์ของตนเอง
๕. สมาชิกมีการแข่งขันกันเอง
๖. ไม่มีแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน
๗. ขาดการประสานงาน
๘. ไม่มีทุนหรืองบประมาณในการดำเนินกิจกรรม
๙. โดยแทรกแซงจากองค์กรผู้ให้ทุน

๒.๗ แนวคิดเรื่องการสร้างปราสาทขอม

๒.๗.๑ ที่มาของแนวคิดการการสร้างปราสาทขอม

ปราสาทขอม เป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ ที่สร้างขึ้นโดยอาณาจักรเขมร ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ เป็นต้นมา พบมากในประเทศกัมพูชา และในเขตอีสานใต้ของประเทศไทย ปราสาทขอมก่อสร้างด้วยวัสดุอิฐ หินทราย และศิลาแลง ด้วยศิลปะเขมร ในประเทศไทยมีปราสาทขอมในที่ราบสูงอีสานทั้งสิ้น ๑๕๕ แห่งได้แก่ จังหวัดนครราชสีมาจำนวน ๓๗ แห่งแล้ว จังหวัดบุรีรัมย์อีก ๕๐ แห่ง จังหวัดสุรินทร์มีอยู่จำนวน ๓๑ แห่ง จังหวัดชัยภูมิ ๖ แห่ง จังหวัดร้อยเอ็ด ๑๔ แห่ง จังหวัดศรีสะเกษ ๑๑ แห่ง และจังหวัดอุบลราชธานีอีก ๖ แห่ง ส่วนมากมักถูกทำลายเหลือเพียงบางส่วน^{๕๑}

^{๕๑}ปราสาทขอม,(ออนไลน์),แหล่งที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/>,เข้าถึงเมื่อ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.

จากหลักฐานทางโบราณคดีทำให้ทราบว่าชนชาติเขมรเริ่มรวมตัวเป็นอาณาจักรหรือรัฐ มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ โดยพัฒนามาจากเมืองท่าที่ติดต่อกับอินเดียน มีความสำเร็จภายใต้พื้นฐานของอารยธรรมอินเดีย ใช้ชื่อว่า อาณาจักรฟูนัน มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง (เวียดนามตอนใต้) และแม่น้ำโขงตอนใต้ (กัมพูชา) จนถึงบางส่วนของบริเวณของภาคอีสานตอนใต้ของประเทศไทย โดยมีเมืองออกแก้ว (ตะวันออกเฉียงใต้ของเวียดนาม) เป็นเมืองท่าในการติดต่อกับชายฝั่ง และมีราชธานีนามว่า “วยาธปุระ” ใกล้เขาบาพนมในประเทศกัมพูชา อาณาจักรฟูนันมีการติดต่อกับต่างประเทศทั้งกับอินเดียนและจีน หลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับอาณาจักรนี้ยังดูรางเลือนหาข้อสรุปไม่ได้แน่ชัดนัก ทราบแต่เพียงว่ากษัตริย์องค์สุดท้ายคือ รุทรวรมัน และนับถือศาสนาพราหมณ์ที่ได้รับมาจากอินเดียนเป็นหลัก

พุทธศตวรรษที่ ๑๒ อาณาจักรเจนฬา ซึ่งแต่เดิมเป็นรัฐหนึ่งของอาณาจักรฟูนัน มีอาณาบริเวณตั้งแต่เมืองจำปาศักดิ์-ภูเขาวัดภู ในปัจจุบันคือบริเวณทางตอนใต้ของประเทศไทยและทางภาคเหนือของประเทศไทย ราชธานีของอาณาจักรเจนฬาคือ เมือง “เศรชฐปุระ” อาณาจักรเจนฬามีพื้นฐานอารยธรรมสืบต่อมาจากอาณาจักรฟูนันรวมทั้งการนับถือศาสนาพราหมณ์ด้วย

พระเจ้ากัรวรมัน ปฐมกษัตริย์ของเจนฬาได้ยึดวยาธปุระจากรุทรวรมัน ต่อมาพระอนุชาของกัรวรมันคือ พระเจ้ามเหศวรมันที่ ๑ ได้เข้ายึดฟูนันและปราบปรามได้ ทำให้อาณาจักรเจนฬาได้ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าเดิม จนล่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ อาณาจักรเจนฬาได้ถูกกษัตริย์ชวาจากราชวงศ์ไศเลนทร์แห่งอาณาจักรชวาภาคกลางรุกราน จึงทำให้เจนฬาแตกออกเป็น ๒ ส่วนคือ เจนฬาบก และ เจนฬาน้ำซึ่งถูกชวียึดครองได้ นอกจากนี้อาณาจักรชวายังได้นำตัวรัชทายาทคือ เจ้าชายชัยวรมันที่ ๒ ไปเป็นตัวประกันที่อาณาจักรชวาอีกด้วย ซึ่งเป็นระบบที่เรียกว่าตัวจำนำเพื่อรับรองความจงรักภักดีของอาณาจักรเขมร

ต่อมาในปี พ.ศ. ๑๓๕๐ ชัยวรมันที่ ๒ ได้ยกทัพขึ้นมาประกาศเอกราชจากอาณาจักรชวาและยังรวมอาณาจักรเจนฬาบกและเจนฬาน้ำที่แตกแยกเข้าด้วยกัน สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับอาณาจักรเขมรใหม่ และขนานนามใหม่ว่า เมืองกัมโพชนตะวันออกเฉียง โดยแยกตัวมาจากอาณาจักรลโวทยหรือละโว้ หรือปัจจุบันเรียกว่า ลพบุรี พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ทรงตั้งราชธานีของเมืองกัมโพชนในบริเวณทางเหนือของทะเลสาบเขมร พระองค์ทรงขยายพระราชอำนาจเข้าไปถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำบริเวณอีสานใต้ของประเทศไทยในจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์และศรีสะเกษ^{๔๒}

^{๔๒}ปราสาทขอม,(ออนไลน์),แหล่งที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/>,เข้าถึงเมื่อ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.

คติในการสร้างปราสาทเชื่อว่า จักรวาล (โลก) ประกอบด้วยทวีปต่างๆ ๕ ทวีป โดยมีชมพูทวีปเป็นศูนย์กลางและมีเขาพระสุเมรุอยู่ในตำแหน่งแกนกลางของจักรวาล การออกแบบสร้างศาสนสถานนั้นผู้ออกแบบต้องพยายามสื่อให้เห็นถึงการติดต่อกันระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าเบื้องบน ดังนั้นปราสาทที่สร้างขึ้นจึงเป็นการจำลองจักรวาลและดินแดนแห่งเทพเจ้าเพื่อให้เป็นที่ประทับของเหล่าเทพเมื่อยามเสด็จลงสู่พื้นดินโดยประดิษฐานรูปเคารพไว้ในห้องกลางศาสนสถานหรือที่เรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” ซึ่งมักจะอยู่ตรงปราสาทประธานเสมอ

๒.๗.๒ ความหมายของปราสาทขอม

จากการบันทึกของโจวตาทวนกล่าวว่าพวกขอมนับถือศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธซึ่งรับมาจากอินเดีย ทั้งสองศาสนาต่างเชื่อเรื่องเวียนวายุ ตายเกิด ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่ยุ่ยากและเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ แต่มีลัทธิใหญ่ๆ อยู่ ๒ ลัทธิคือ ไศวนิกาย กับไวษณพนิกายในขณะที่พุทธศาสนาก็แบ่งออกเป็น ๒ นิกาย คือเถรวาท หรือหินยานและอาจารย์วาทหรือมหายานซึ่งเป็นฐานความเชื่อในการสร้างศาสนสถานหรือที่เรียกว่า “ปราสาท”^{๔๓}

ปราสาท เป็นชื่อเรียกสถาปัตยกรรมประเภทหนึ่งของศิลปะขอม โดยเป็นอาคารที่มีเรือนยอดซ้อนกันหลายชั้น และมีห้องครรภคฤหะภายในนั้น ซึ่งได้รับอิทธิพลจากงานสถาปัตยกรรมของอินเดียทางใต้ โดยเรียกตามภาษาสันสกฤตว่า “ปราสาท” (Prasada) อันเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพที่สำคัญในศาสนา และมีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ โดยมียอดรูปโดมอยู่ข้างบนหลังคาแต่ละชั้นมีรูปจำลองอาคารตั้งประดับอยู่ด้วย

เหตุผลดังกล่าวคำว่า “ปราสาท” ในที่นี้จึงหมายถึงอาคารที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นศาสนสถานเท่านั้นมิได้เกี่ยวข้องกับพระราชมนต์เชียร อันเป็นสถานที่ประทับของพระมหากษัตริย์ดังเช่นความหมายที่เคยเข้าใจ

๒.๗.๓ หลักการสำคัญของการสร้างปราสาทขอม

แนวคิดเรื่องการสร้างปราสาทขอม ซึ่งเป็นแนวคิดที่มีการสร้างศาสนสถานเป็นรูปปราสาท มีลักษณะของอาคารทรงปราสาทหิน ที่ใช้เป็นศาสนสถาน สายธารของอารยธรรมขอมนั้นมีที่มาจากอารยธรรมของชาวอินเดียอินเดีย กล่าวคือชาวอินเดียได้สร้างปราสาทขึ้นเพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนาเรียกว่า “เทวาลัย” โดยสร้างเป็นอาคารที่มีหลังคาซ้อนชั้นขึ้นไปหลายชั้น แต่ละชั้นมีการประดับอาคารจำลองสามารถแยกออกเป็น ๒ สายวัฒนธรรม ได้แก่ อินเดียภาคเหนือ เรียกว่า “ทรงศิขร” (สิ-ชะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในอินเดียภาคใต้ เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้น ๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคารจำลองจากรูปแบบของปราสาทขอมใน

^{๔๓} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติเมืองพระนครของขอม, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ ๕, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑๕.

ระยะแรกเชื่อกันว่า ได้รับอิทธิพลของทรงศิขรจากอินเดียภาคเหนือส่วนทรงวิมานนั้นส่งอิทธิพลมายัง ศิลปะขอม ต่อมาภายหลังช่างขอมได้นำเอารูปแบบทั้ง ๒ สายวัฒนธรรมมาผสมผสานกันจนกลายเป็น รูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น “โบราณสถานแบ่งตามลักษณะทางกายภาพมี ๒ ประเภท คือ (๑) โบราณสถานที่มีรูปทรงชัดเจนได้แก่ พระราชวัง วัด ค่าย กำแพงเมือง คลอง บ่อ สระ อ่างเก็บน้ำ โบราณ พระบัง เขื่อน เจดีย์ ปราสาท (๒) ซากโบราณสถาน หมายถึง สิ่งก่อสร้าง หรือสถาปัตยกรรม ที่เคยมีรูปทรงและใช้ประโยชน์มาแต่อดีต แต่ชำรุดผุพังจนมองไม่เห็นรูปทรงชัดเจน โบราณสถาน เหล่านี้ไม่ได้ใช้ประโยชน์ตามหน้าที่เดิมแต่ก็ยังมีคุณค่าในฐานะที่เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรม”^{๔๔}

การสร้างอาคารทรงปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียนั้นว่าเทพเจ้าทั้งหลายสถิต อยู่ ณ ยอดเขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาลซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึง เปรียบเสมือนการจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูป เคารพของเทพเจ้าขึ้นเพื่อประดิษฐานไว้ภายในโดยตัวปราสาท ซึ่งปรากฏมีสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ สื่อสัญลักษณ์แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ เช่น มีปราสาทประธานตรงกลาง มีปราสาทบริวาร ล้อมรอบถัดออกมามีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง การที่ทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อน ชั้น ก็หมายถึงสวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลก มนุษย์ และเป็นที่สถิตของเทพเจ้าจึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนา อย่างเคร่งครัดตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โตและใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน^{๔๕}

๒.๗.๔ ประเภทของปราสาทขอม

ปราสาทขอมที่มีอยู่ในเขตอีสานตอนใต้ประกอบด้วยจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์และจังหวัดศรีสะเกษเมื่อจัดประเภทแล้วมีดังนี้

๑) **ปราสาทขอมที่เป็นศาสนสถาน** จะมีการออกแบบการก่อสร้างอย่างมีระเบียบ เนื่องจากคติการสร้างเพื่อเป็นที่ประดิษฐานของเทพเจ้า โดยทั่วไปจะมีแผนผัง 2 แบบ แบบแรกคือ แผนผังแบบล้อมรอบจุดศูนย์กลาง ซึ่งมีปราสาทประธานอยู่ตรงกลาง ล้อมรอบด้วยระเบียงคด อาจมี สระน้ำและกำแพง ล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง ส่วนใหญ่ ได้แก่ ศาสนสถานที่ตั้งอยู่บนพื้นราบ เช่น ปราสาทเมืองต่ำ ปราสาทหินพิมาย ส่วนแผนผังแบบที่ 2 คือ แผนผังแบบตรงเข้าสู่จุดศูนย์กลาง ได้แก่ ศาสนสถานที่ตั้งอยู่บนภูเขา มีบันไดทางเดินและสิ่งปลูกสร้างเป็นระยะ ๆ นำขึ้นไปสู่ปราสาทประธานที่ อยู่บนยอดเขา เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเขาพระวิหาร

๒) **ปราสาทขอมที่เป็นอารยศาลา หรือธรรมศาลา** จากการศึกษาพบว่าใน จารึกปราสาทพระขรรค์กล่าวถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โปรดให้สร้างอารยศาลา และ บ้านมีไฟ หรือ ธรรมศาลา เพื่อเป็นที่พักคนเดินทาง บนเส้นทางสายหลักในราชอาณาจักรจากเมืองพระนครหลวง ๓

^{๔๔} เทพประวิณ จันทรแรง, “ศึกษาภาพและการอนุรักษ์โบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวี วงศ์”, รายงานวิจัย, หน้า ๑๐๙ - ๑๑๐.

^{๔๕} คติการสร้างปราสาทขอม, แหล่งที่มา:

<https://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology/ปราสาทขอมในประเทศไทย-๐> [เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๓].

สาย สายหนึ่งไปยังเมืองวิชัยปุระ เมืองหลวงของราชอาณาจักรจาม สายหนึ่งมายังเมืองพิมาย และอีกสายหนึ่งไปยังภาคกลางของประเทศไทย เมื่อตรวจสอบดูจากตำแหน่งปราสาทศิลาแลงและจารึกในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จะพบว่ามีทั้งที่มีลักษณะเป็นอโรคยศาลาและธรรมศาลา (ปราสาทศิลาแลงมีมุขด้านหน้ายาวออกมาเป็นห้องโถง มีช่องหน้าต่างเจาะทะลุไว้ด้านทิศใต้ด้านเดียว เช่น ปราสาทตาเมือน จังหวัดสุรินทร์ และปราสาทบ้านบุ จังหวัดบุรีรัมย์) โดยมีอโรคยศาลาตั้งอยู่บนเส้นทางเข้าเมืองในตำแหน่งนอกกำแพงเมืองหรือชานเมือง และบนเส้นทางจารึกสัญจรมุ่งสู่เทวบรรพตสำคัญ หลายแห่งดังนี้

(๑) กุฏิฤๅษี นอกกำแพงเมืองพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ห่างออกมา ๓๗๕ เมตร บนถนนราชมรรคาในอดีต ที่มุ่งเข้าสู่ประตูชัยของเมืองพิมาย มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒

(๒) ปราสาทเมืองเก่า ก่อนเข้าสู่พื้นที่เมืองโคราชปุระ ซึ่งเป็นที่ตั้งของปราสาทเมืองแขก และปราสาทโนนกู่ ในศาสนาฮินดู มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒

(๓) กุฏิฤๅษีเมืองต่ำ บ้านโคกเมือง อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ มีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ชานเมือง บนถนนสายหลักเชื่อมระหว่างปราสาทเมืองต่ำกับปราสาทพนมรุ้ง โดยอยู่ห่างประมาณ ๕๐๐ เมตรจากใจกลางเมือง มีปราสาทเมืองต่ำ เทวาลัยในศาสนาฮินดูเป็นศูนย์กลางชุมชนเขมร มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๑๖ เป็นต้น

๒.๗.๕ พัฒนาการของปราสาทขอม

ปราสาทขอม^{๕๖} เป็นศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ที่สร้างขึ้นอาณาจักรเขมร ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 ในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 2 เป็นต้นมา พบมากในประเทศกัมพูชา และในเขตอีสานใต้ของประเทศไทยปราสาทขอมก่อสร้างด้วยวัสดุอิฐ ศิลาทราย และศิลาแลงในศิลปะเขมร จากหลักฐานทางโบราณคดีทำให้ทราบว่าชนชาติขอมเริ่มรวมตัวเป็นอาณาจักรหรือรัฐมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๖ โดยพัฒนามาจากเมืองท่าที่ติดต่อกับชายกับอินเดีย มีความเจริญภายใต้พื้นฐานของอารยธรรมอินเดีย ใช้ชื่อว่าอาณาจักรฟูนัน มีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง (เวียดนามตอนใต้) และแม่น้ำโขงตอนใต้ (กัมพูชา) จนถึงบางส่วนในบริเวณของภาคอีสานตอนใต้ของประเทศไทย โดยมีเมืองออกแก้ว (ตะวันออกเฉียงใต้ของเวียดนาม) เป็นเมืองท่าในการติดต่อกับชาย และมีราชธานีนามว่า “วยาธปุระ” ใกล้เขาบาพนมในประเทศกัมพูชา พุทธศตวรรษที่ 12 อาณาจักรเจนฬา ซึ่งแต่เดิมเป็นรัฐหนึ่งของอาณาจักรฟูนัน มีอาณาบริเวณตั้งแต่เมืองจำปาศักดิ์-ภูเขาวัดภู และในปัจจุบันคือบริเวณทางตอนใต้ของประเทศลาวและทางภาคเหนือของประเทศเขมร และราชธานี

^{๕๖}ปราสาทขอม,(ออนไลน์),แหล่งที่มา <http://daowareesukawong.blogspot.com/>เข้าถึงเมื่อ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ของอาณาจักรเจนฬา คือ เมือง “เศรษฐปุระ” อาณาจักรเจนฬามีพื้นฐานอารยธรรมสืบต่อมาจากอาณาจักรพุนันรวมทั้งการนับถือศาสนาพราหมณ์ด้วย

พระเจ้าภวรมัน ปฐมกษัตริย์ของเจนฬาได้ยึดวยาธปุระจากรุทรมัน ต่อมาพระอนุชาของภวรมันคือ พระเจ้ามเหศวรมันที่ 1 ได้เข้ายึดพุนันและปราบปรามได้ ทำให้อาณาจักรเจนฬาได้ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวางยิ่งกว่าเดิม จนล่วงพุทธศตวรรษที่ 13 อาณาจักรเจนฬาได้ถูกกษัตริย์ชวาจากราชวงศ์ไศเลนทร์แห่งอาณาจักรชวาภาคกลางรุกราน จึงทำให้เจนฬาแตกออกเป็น ๒ ส่วนคือ เจนฬาบก และ เจนฬาน้ำ ส่วนของเจนฬาน้ำนั้นถูกชวายุทธครองได้ นอกจากนี้อาณาจักรชวายังได้นำตัวรัชทายาทคือ เจ้าชายชัยวรมันที่ 2 ไปเป็นตัวประกันที่อาณาจักรชวาอีกด้วย ซึ่งเป็นระบบที่เรียกว่าตัวจำนำเพื่อรับรองความจงรักภักดีของอาณาจักรขอม ต่อมาในปี พ.ศ. 1350 ชัยวรมันที่ 2 ได้ยกทัพขึ้นมาประกาศเอกราชจากอาณาจักรชวา และยังรวมอาณาจักรเจนฬาบกเจนฬาน้ำที่แตกแยกเข้าด้วยกัน สร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับอาณาจักรขอมใหม่ และขนานนามใหม่ว่า เมืองกัมโพชน์ตะวันออก โดยแยกตัวมาจากอาณาจักรลโวทย หรือละโว้ หรือปัจจุบันเรียกว่า ลพบุรี ซึ่งมีกัมโพชน์อยู่แล้ว

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ทรงเลือกตั้งราชธานีของเมืองกัมโพชน์ในบริเวณทางเหนือของทะเลสาบเขมร พระองค์ทรงขยายพระราชอำนาจขยายเข้าไปถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำ บริเวณอีสานใต้ของประเทศไทยด้วยในจังหวัดนครราชสีมาสุรินทร์ ศรีสะเกษ

พระเจ้าชัยวรมันที่ ๒ ทรงสถาปนาลัทธิเทวราชา คือยกฐานะกษัตริย์ให้เป็นเทพเจ้าหรือเทวราชา (Deva-Raja) เป็นกษัตริย์สูงสุด จึงเป็นการปูพื้นฐานระบบเทวราชาให้อาณาจักรอื่นๆ เอาเป็นแบบอย่าง รวมถึงสยามของเราก็รับระบบนี้มาใช้ด้วยเช่นกัน ระบบเทวราชานี้มีส่วนทำให้พราหมณ์เข้ามามีบทบาทในราชสำนัก ในฐานะผู้เชี่ยวชาญศิลปศาสตร์ต่างๆ และประกอบพิธีราชาภิเษกให้กับกษัตริย์

ลัทธิเทวราชาหรือระบบเทวราชา ต่างจากลัทธิไสวณิกายแลไวษณพนิกาย คือ ก่อนหน้านั้นกษัตริย์เป็นเพียงมนุษย์ที่นับถือเทพเจ้า แต่ลัทธิราชานี้ถือว่ากษัตริย์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเทพเจ้า คือเทพเจ้าแบ่งภาคลงมาจุติเป็นกษัตริย์นั่นเอง เมื่อกษัตริย์เสวยราชย์แล้วต้องกระทำ ๓ สิ่ง คือ

๑. ขุดสระชลประทานหรือที่เรียกว่า บาราย นี้ก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เขมรมีความยิ่งใหญ่ เพราะเนื่องจากเขมรก็ไม่นิยมตั้งถิ่นฐานใกล้แม่น้ำเท่าใดนัก ที่เมืองพระนครก็มีบารายขนาดใหญ่หลายบาราย เช่น บารายอินทรรฆกะ มะละกอดั้นระบ่า

๒. กษัตริย์ต้องสร้างศาสนสถานบนฐานเตี้ยๆ อุทิศถวายบรรพบุรุษ หรือปราสาทขอมสร้างบนฐานเตี้ยๆเพียงชั้นเดียว เช่น ปราสาทพะโค ที่พระเจ้าอินทวรมันที่ ๑ สร้างขึ้นเพื่ออุทิศให้กับบรรพบุรุษของพระองค์

๓. และยังต้องสร้างศาสนสถานบนฐานเป็นชั้น หรือปราสาทขอมแบบยกฐานเป็นชั้นสูงหลายชั้นเพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า หากเป็นศาสนาพราหมณ์ลัทธิไสวณิกายก็จะประดิษฐานศิวลึงค์ของสัญลักษณ์แห่งองค์พระอิศวร หรือศาสนาพราหมณ์ลัทธิไวษณพนิกายก็จะประดิษฐานเทว รูปพระ

วิชญ์ และมีความเชื่อว่าเมื่อกษัตริย์สิ้นพระชนม์วิญญาณของพระองค์จะไปเสด็จร่วมกับเทพเจ้าที่ปราสาทที่พระองค์สร้างไว้นั่นเอง เช่น พระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ทรงสร้างปราสาทนครวัด อุทิศถวายแด่องค์พระวิชญ์ เมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ก็มีพระนามว่า บรมพิชญ์โลก

จากเหตุผล ๒ ข้อหลังนี้เองที่เป็นประเพณีที่กษัตริย์เขมรทุกพระองค์จะต้องสร้างปราสาทขอมอย่างน้อยที่สุด ๒ หลัง ส่วนรูปแบบของปราสาทขอมนั้น ก็พัฒนารูปแบบมาจากศาสนสถานในประเทศอินเดียที่เรียกกันว่า ศิขร เป็นศาสนสถานของศิลปะอินเดียในภาคเหนือ และ วิมาน เป็นศาสนสถานของอินเดียภาคใต้ นอกจากนี้ก็ยังได้รับอิทธิพลของ จันติ ศาสนาสถานในศิลปะชวาเมื่อครั้งที่อาณาจักรเจนละตกเป็นเมืองขึ้นของอาณาจักรชวาด้วย

ด้วยปัจจัยทั้งหมดนี้จึงก่อให้เกิดรูปแบบงานศิลปกรรมเขมรที่เรียกกันว่า ปราสาทขอม หรือก็คือ ศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์ ที่มีความสวยงามและคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นอย่างยิ่ง และเนื่องด้วยปราสาทขอมเหล่านี้สร้างด้วยวัสดุที่เป็นอิฐ ศิลาทราย และศิลาแลงเป็นต้น ซึ่งเป็นถาวรวัตถุจึงทำให้มีความคงทนจนถึงในปัจจุบัน

แต่ว่าปราสาทขอมก็มีได้มีเพียงในเขตของประเทศเขมรเท่านั้น ยังพบในบริเวณภาคอีสานของประเทศไทยก็มีปราสาทขอมอยู่มากมายด้วยเช่นกัน เนื่องจากในบางช่วงเวลาพระราชอำนาจของกษัตริย์ที่เมืองพระนครมีความเข้มแข็ง ทำให้อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรกัมพูชาโบราณที่มีเหนือดินแดนประเทศไทยขยายเข้ามา ด้วยเหตุนี้ปราสาทขอมจึงถูกสร้างขึ้นในดินแดนของประเทศไทยด้วย

๒.๗.๖ คุณค่าของปราสาทขอมในสังคมไทย

ปราสาทขอมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนรุ่นก่อนที่ได้รังสรรค์ไว้และตกทอดมาถึงคนในรุ่นปัจจุบัน โดยผ่านกาลเวลามาเป็นระยะเวลายาวนาน ปราสาทขอมทำให้เกิดคุณค่าในด้านต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑) คุณค่าด้านการศึกษา ปราสาทขอมทำให้เกิดคุณค่าด้านการศึกษาแก่คนในสังคมทั้งในระดับชุมชนและในระดับมหาวิทยาลัยเช่นมหาวิทยาลัยศิลปากรได้การศึกษาในด้านนี้ทั้งในระดับปริญญาตรีถึงปริญญาเอกเรียกว่าคณะโบราณคดี ทั้งนักการศึกษา นักประวัติศาสตร์ ได้ทำการศึกษา อ่านเรื่องราวจากภาพแกะสลักจากตัวปราสาท สถาปัตยกรรม รู้เรื่องราวจากภาพวัตถุประสงค์ของการสร้าง จากภาพแกะสลัก สถาปัตยกรรมจากตัวปราสาท ทำให้ได้อรรถความรู้เพื่อพัฒนาต่อยอดอีกมากมายที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมประเทศชาติ

๒) คุณค่าด้านเศรษฐกิจ ปราสาทขอมทำให้เกิดคุณค่าด้านเศรษฐกิจในแต่ละด้าน เช่น ด้านการท่องเที่ยว ทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณปราสาทขอมมีรายได้จากนักท่องเที่ยวโดยการจำหน่ายสินค้าของที่ระลึก ทำร้านอาหาร ทำที่พักเป็นต้น นอกจากนี้ปราสาทขอม ทำให้เกิดช่างฝีมือต่าง ๆ มากมาย เช่น ช่างทอผ้าไหม ช่างทอเสื่อกกช่างแกะสลักหินทราย และช่างศิลปะและการออกแบบสามารถนำเอกลักษณ์ของปราสาทขอมทั้งด้านโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม

๓) **คุณค่าด้านสังคม** ทำให้สังคมมีระเบียบแบบแผนในการปฏิบัติ ผู้คนในสังคมเกิดความเข้มแข็งในการดำเนินชีวิต ผู้คนเกิดความรักความศรัทธาต่อโบราณสถานปราสาทขอม บุคคลในชุมชนและสังคมนั้นได้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ของบุคคลเพื่อให้เกิดความปกติสุข ตัวปราสาทยังได้สะท้อนความคิด ความเชื่อของคนในอดีตในด้านต่าง ๆ ที่ปรากฏให้เห็นบนตัวปราสาท และยังได้ปลูกจิตสำนึกในผู้คนในชุมชนได้เกิดความหวงแหนในการที่จะช่วยกันรักษาไว้ซึ่งปราสาทขอมอันเป็นมรดกอันล้ำค่าให้อยู่คู่กับชุมชนสืบต่อไป

๔) **คุณค่าด้านสุนทรียะ** ปราสาทขอมทำให้เกิดความงามด้านสถาปัตยกรรม ภาพแกะสลัก ลวดลายบนตัวปราสาทได้สนองต่ออารมณ์ หรือความรู้สึกในแง่ของความงาม ในการตัดสินใจคุณค่าทางสุนทรียะคือการตัดสินใจวัตถุไม่ใช่ผู้รับรู้ แต่สัมพัทธนิยมเชื่อเหมือนจิตวิสัยว่า คุณค่าทางสุนทรียะไม่ใช่สิ่งสัมบูรณ์หรือมีค่าในตัวเองมันสัมพันธ์กับการรับรู้ทางสุนทรียะของผู้รับรู้ ดังนั้น ถึงแม้คุณค่าทางสุนทรียะจะเป็นคุณสมบัติของวัตถุแต่การตัดสินใจคุณค่าทางสุนทรียะอาศัยเพียงวัตถุอย่างเดียวไม่ได้ เราต้องอาศัยหลักฐานจากการรับรู้ทางสุนทรียะด้วยเช่นกัน

๒.๘ ข้อมูลพื้นที่การวิจัย

๒.๘.๑ ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับจังหวัดสุรินทร์^{๔๗}

๑. ข้อมูลทางกายภาพ

(๑) **ความเป็นมา:** จังหวัดสุรินทร์ เป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์เป็นมาอันยาวนาน จังหวัดหนึ่ง จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบในจังหวัดสุรินทร์ สันนิษฐานได้ว่าเป็นพื้นที่ที่เคยมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์เมื่อประมาณ ๒,๕๐๐ ปีล่วงมาแล้วในสมัยที่พวกขอมเรืองอำนาจอยู่ในบริเวณนี้ เมื่อขอมเสื่อมอำนาจลง เมืองสุรินทร์ได้ถูกทิ้งร้างจนกลายเป็นป่าอยู่นานจนกระทั่งถึง พ.ศ. ๒๓๐๖ หลวงสุรินทร์ภักดี (เซียงปุม) ซึ่งเดิมเป็นหัวหน้าหมู่บ้านเมืองที่ ได้ขอให้เจ้าเมืองพิมายกราบบังคมทูลขอพระกรุณาโปรดเกล้าฯ จากพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยามรินทร์ย้ายหมู่บ้านจากบ้านเมืองที่มาตั้งที่บริเวณคูประทาย บริเวณซึ่งเป็นที่ตั้งเมืองสุรินทร์ในปัจจุบันนี้ เนื่องจากเห็นว่าเป็นบริเวณที่มีชัยภูมิเหมาะสม มีกำแพงค่ายคูน้ำล้อมรอบ ๒ ชั้น มีน้ำอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การประกอบอาชีพและอยู่อาศัย ต่อมาหลวงสุรินทร์ภักดีได้กระทำความดีความชอบเป็นที่โปรดปราน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อยู่บ้านคูประทายเป็น “เมืองประทายสมันต์” และเลื่อนบรรดาศักดิ์ หลวงสุรินทร์ภักดี “พระสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง” ให้เป็นเจ้าเมืองปกครอง

^{๔๗} องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์, “แผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๕ (ฉบับทบทวน พ.ศ. ๒๕๖๓)”, ออนไลน์ แหล่งข้อมูล < <http://www.surinpaoo.org/> > เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๓.

ต่อมาในสมัยรัชการที่ ๑ (พ.ศ.๒๓๒๙) พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อ “เมืองประทายสมันต์” เป็น “เมืองสุรินทร์” ตามสร้อยบรรดาศักดิ์ของเจ้าเมือง เมืองสุรินทร์มีเจ้าเมืองปกครองสืบเชื้อสายมารวม ๑๑ คน จนถึง พ.ศ.๒๔๑๕ ได้มีการปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดินเป็นแบบเทศาภิบาล ส่วนกลางได้แต่งตั้งพระกรังศรีบุรีรักษ์ (สุม สุมานนท์) มาดำรงตำแหน่งข้าหลวงประจำจังหวัดหรือผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นคนแรกของจังหวัดสุรินทร์

(๒) **ที่ตั้ง:** จังหวัดสุรินทร์ตั้งอยู่ทิศใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ระหว่างเส้นแวงที่ ๑๐๓ และ ๑๐๕ องศาตะวันออก เส้นรุ้งที่ ๑๕ และ ๑๖ องศาเหนือ อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร ทางรถยนต์ประมาณ ๔๕๐ กิโลเมตร ทางรถไฟ ๔๒๐ กิโลเมตร อยู่ในกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ๑ ซึ่งประกอบด้วย จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ ชัยภูมิ และสุรินทร์

(๓) **ขนาดของพื้นที่:** จังหวัดสุรินทร์ มีเนื้อที่ประมาณ ๘,๑๒๔,๐๖ ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ ๕,๐๗๗,๕๓๕ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๑.๕๘ ของพื้นที่ประเทศ หรือร้อยละ ๔.๘๐ ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

๒. ลักษณะทางกายภาพ

อาณาเขตติดต่อ

ทิศเหนือ ติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดมหาสารคาม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์

ทิศใต้ ติดกับจังหวัดอุดรธานี ราชอาณาจักรกัมพูชา ในพื้นที่ ๔ อำเภอ

คือ บัวเชด สังขะ กาบเชิง และพนมดงรัก ความยาวตลอดแนวชายแดนประมาณ ๑๒๕ กิโลเมตร

ลักษณะภูมิประเทศ จังหวัดสุรินทร์ตั้งอยู่บนที่ราบสูงโคราช มีลักษณะภูมิประเทศทั่วไปที่ราบสลับสันดอนต่ำจากทิศใต้ไปทางทิศเหนือสู่มแม่น้ำมูล สภาพภูมิประเทศแบ่งออกได้เป็น ๓ เขต ดังนี้

เขตตอนเหนือของจังหวัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ (อำเภอจอมพระ อำเภอสนม) และที่ราบลุ่ม (อำเภอชุมพลบุรี อำเภอท่าตูม อำเภอรัตนบุรี และอำเภอโนนนารายณ์) พื้นที่ทางตอนเหนือจะมีป่าโปร่งและทุ่งใหญ่เป็นบางตอน ซึ่งอยู่ในที่ราบลุ่มแม่น้ำมูลในเขตของ “ทุ่งกุลาร้องไห้” พื้นที่จะต่ำมากในเขตอำเภอท่าตูม และอำเภอชุมพลบุรี ทำให้มีน้ำท่วมในฤดูฝน

เขตตอนกลางของจังหวัด พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม แต่มีพื้นที่ส่วนเป็นที่ดอนสลับลุ่มดอนลาด เช่นเดียวกัน (อำเภอเมืองสุรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ อำเภอสำโรงทาบ อำเภอลำดวน และอำเภอศรีณรงค์) แต่ไม่มากเท่าทางตอนใต้ของจังหวัด

เขตตอนใต้ของจังหวัด สภาพพื้นที่เป็นที่ราบสูง มีภูเขาสลับซับซ้อนหลายลูก มีป่าทึบ สลับป่าเบญจพรรณตามบริเวณแนวชายแดน (อำเภอบัวเขต อำเภอสังขะ อำเภอกาบเชิง และอำเภอพนมดงรัก) ที่ติดต่อกับประเทศกัมพูชาประชาธิปไตย ถัดจากบริเวณภูเขาลงมา จะเป็นบริเวณที่ราบสูงลุ่ม ๆ ดอน ๆ ลาดเทมีลักษณะเป็นลูกคลื่นลาดมาก (ด้านทิศเหนือของอำเภอปราสาท และอำเภอสังขะ) และจะค่อย ๆ ลาดเทไปทางตอนกลาง และตอนเหนือของจังหวัด

ลักษณะภูมิอากาศ โดยทั่วไปเป็นแบ่งทุ่งหญ้าสะวันนา คือ ฤดูฝนแตกต่างจากฤดูแล้งอย่างเห็นได้ชัด คล้ายคลึงกับทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในปี พ.ศ. ๒๕๖๐ ฤดูฝนมีฝนตกหนักในเดือนสิงหาคม ฝนตกเฉลี่ยประมาณ ๑๐๗ วัน ประมาณน้ำฝนที่วัดได้ ๑,๕๑๒,๐๐๐ มิลลิเมตร สูงกว่าปีที่แล้ว ๑๐๕.๘๐ มิลลิเมตร อุณหภูมิสูงสุด ๓๓,๐๘ องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุด ๒๓.๑๔ องศาเซลเซียส

๓. การปกครอง

จังหวัดสุรินทร์แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๗ อำเภอ ๑๕๘ ตำบล ๒,๑๒๒ หมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) ๑ แห่ง เทศบาลเมือง ๑ แห่ง เทศบาลตำบล ๒๗ แห่ง และ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ๑๔๔ แห่ง ชุมชน ๔๑ ชุมชน

การบริหารราชการแผ่นดิน จังหวัดสุรินทร์ มีส่วนราชการ หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ และหน่วยงานต่าง ๆ ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของจังหวัด จำนวน ๓๒๘ หน่วยงาน แยกเป็น

- ส่วนราชการที่ขึ้นตรงต่อส่วนกลาง	จำนวน ๘๘ หน่วยงาน
- ส่วนราชการส่วนภูมิภาคประจำจังหวัด	จำนวน ๓๔ หน่วยงาน
- ส่วนราชการส่วนท้องถิ่น	จำนวน ๑๗๓ หน่วยงาน
- รัฐวิสาหกิจ	จำนวน ๑๔ หน่วยงาน
- หน่วยงานพิเศษ	จำนวน ๑๕ หน่วยงาน
- หน่วยงานในกำกับของกระทรวงการคลัง	จำนวน ๑ หน่วยงาน
- หน่วยงานในกำกับดูแลของกระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศฯ	จำนวน ๓ หน่วยงาน

๔. โครงสร้างพื้นฐานและการเข้าถึงบริการ

จังหวัดสุรินทร์แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๗ อำเภอ ๑๕๘ ตำบล ๒,๑๒๒ หมู่บ้าน สำหรับการบริหารจัดการเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานและบริการสาธารณะในด้านต่าง ๆ ของจังหวัด ประกอบด้วย การไฟฟ้า การประปา โทรศัพท์ การคมนาคม การสื่อสาร แหล่งน้ำ ฯลฯ เป็นต้น

๕. ข้อมูลด้านเศรษฐกิจ: จากข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ อัตรการเติบโตทางเศรษฐกิจของจังหวัดสุรินทร์ พิจารณาจากผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดแบบปริมาณลูกโซ่ (ปีอ้างอิง พ.ศ. ๒๕๔๕) (Gross Provincial Product Chain Volume Measures (Reference Year = ๒๐๐๒)) พบว่า จังหวัดสุรินทร์มีมูลค่าผลิตภัณฑ์จังหวัดเพิ่มขึ้นจาก

๓๙,๕๗๐ ล้านบาท ในปี พ.ศ.๒๕๕๗ เป็น ๔๐,๐๒๘ ล้านบาท ในปี พ.ศ.๒๕๕๘ หรือมีอัตราการเติบโตทางเศรษฐกิจคิดเป็น ร้อยละ ๑.๑๖ อยู่ลำดับที่ ๑๓ ของภาค หรืออยู่ลำดับที่ ๓ ของกลุ่มภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ๑ รองจากจังหวัดนครราชสีมา และบุรีรัมย์ และอยู่ในลำดับที่ ๗๐ ของประเทศ (จากจำนวน ๗๗ จังหวัด) ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด ณ ราคาประจำปี (Gross provincial product : GPP) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ (ตัวเลขเบื้องต้น) จังหวัดสุรินทร์มีผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดมูลค่า ๗๐,๔๗๓ ล้านบาท ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัดต่อหัว (GPP per capita) เท่ากับ ๖๓,๔๖๒ บาท เพิ่มขึ้นจากปีที่แล้ว คิดเป็นร้อยละ ๓.๘๘ โครงสร้างเศรษฐกิจจังหวัดสุรินทร์ ยังคงพึ่งพาภาคเกษตรเป็นหลัก คิดเป็นสัดส่วน ร้อยละ ๒๕.๖๑ ได้แก่ สาขาเกษตรกรรม ร้อยละ ๒๕.๒๓ และสาขาประมง ร้อยละ ๐.๓๘ ทั้งนี้เศรษฐกิจนอกภาคเกษตร สาขาการผลิตที่สำคัญต่อโครงสร้างเศรษฐกิจของจังหวัด ๓ อันดับแรก ได้แก่ สาขาการศึกษา ร้อยละ ๑๖.๓๓ สาขาการขายส่ง การขายปลีก การซ่อมแซมยานยนต์ จักรยานยนต์ ของใช้ส่วนบุคคลและของใช้ในครัวเรือน ร้อยละ ๑๒.๓๙ และ สาขาตัวกลางทางการเงิน ร้อยละ ๙.๓๗

๖. ข้อมูลด้านการท่องเที่ยว จังหวัดสุรินทร์มีรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง และมีผู้มาท่องเที่ยวในจังหวัดเพิ่มขึ้นทุกปี โดยในปี ๒๕๕๙ จังหวัดมีรายได้จากการท่องเที่ยวจำนวน ๒,๔๔๘,๙๒๒ ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปีก่อน ร้อยละ ๑๐.๘๓ สูงเป็นอันดับ ๑ ของกลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง ๑ จังหวัดมีผู้มาเยี่ยมเยือนจำนวนทั้งสิ้น ๑,๒๒๒,๔๕๖ คน เพิ่มขึ้นจากปีก่อน ร้อยละ ๘.๕๑ (เป็นนักท่องเที่ยว ร้อยละ ๗๖.๔๕ และนักท่องเที่ยว ร้อยละ ๒๓.๕๕) ระยะเวลาพำนักเฉลี่ยของนักท่องเที่ยวประมาณ ๕ วัน ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยอยู่ที่ ๙๗๙ บาท/คน/วัน

๗. ข้อมูลด้านประชากร: จากสภาพภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ จังหวัดสุรินทร์ มีชุมชนพื้นเมือง ๓ ชชาติพันธ์ ได้แก่ เขมร ลาว และกวยหรือส่วย ข้อมูลสำนักบริการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ณ เดือนธันวาคม ๒๕๖๐ จังหวัดสุรินทร์มีจำนวนประชากร รวม ๑,๓๙๗,๑๘๐ คน จำแนกเป็นชายจำนวน ๖๙๗,๔๐๒ คน เป็นหญิง จำนวน ๖๙๙,๗๗๘ คน มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น ๓๘๗,๑๘๐ ครัวเรือน ประชาชนส่วนใหญ่ร้อยละ ๙๓.๒๘ อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาล ส่วนในเขตเทศบาลมีร้อยละ ๖.๗๒ อำเภอที่มีประชากรอาศัยมากที่สุดได้แก่ อำเภอเมืองสุรินทร์ ร้อยละ ๑๘.๘๒ รองลงมาคือ อำเภอปราสาท ร้อยละ ๑๑.๒๗ และอำเภอศีขรภูมิร้อยละ ๙.๗๓ ความหนาแน่นประชากรเฉลี่ยอยู่ที่ ๑๗๑.๙๘ คนต่อตารางกิโลเมตร อำเภอที่มีจำนวนประชากรหนาแน่นมากที่สุด คือ อำเภอรัตนบุรี จำนวน ๔๖๓.๘๕ คนต่อตารางกิโลเมตร ส่วนอำเภอที่มีจำนวนประชากรหนาแน่นน้อยที่สุด คือ อำเภอบัวเขต จำนวน ๘๕.๙๒ คนต่อตารางกิโลเมตร

๘. ข้อมูลด้านการศึกษา: ในปีการศึกษา ๒๕๕๙ จังหวัดสุรินทร์มีจำนวนสถานศึกษา ๘๕๗ แห่ง มีห้องเรียน ๙,๘๗๐ ห้อง มีครูจำนวน ๑๑,๕๒๒ คน นักเรียน ๒๐๕,๒๐๘ คน โดย

อัตราส่วนนักเรียนต่อครูเท่ากับ ๑๘:๑ มีสถาบันการศึกษาในพื้นที่เปิดการสอนระดับอุดมศึกษา ๖ แห่ง มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี วิทยาเขตสุรินทร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดสุรินทร์ และสำนักงานคณะกรรมการอาชีวศึกษาสุรินทร์ และมีการจัดศึกษาตั้งแต่ระดับก่อนประถมศึกษาถึงระดับมัธยมศึกษา แบ่งออกเป็น ๔ เขตพื้นที่การศึกษา

๙. ข้อมูลด้านลักษณะสังคม จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลาย ประเพณีและความเป็นอยู่เนื่องจากประชากรที่พูดภาษาต่างกัน ๓ กลุ่ม หรือ “สุรินทร์ ๓ เผ่า” คือ เขมร กูย และลาว แต่ประชากรทั้งหมดมีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความสามัคคี อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ต่างได้รักษาวัฒนธรรมประเพณี ภาษา ของตนไว้เป็นอย่างดี และเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่น

๑๐. ข้อมูลด้านศาสนา จังหวัดสุรินทร์มีวัด ๘๙๐ วัด และสำนักสงฆ์ ๔๐๘ แห่ง มีโบสถ์คริสต์ ๒๗ แห่ง มัสยิด ๑ แห่ง พระภิกษุ ๘,๕๐๔ สามเณร ๙๗๙ รูป โดยมีพระอารามหลวง คือ วัดศาลาลอย และ วัดบูรพาราม (เป็นวันสำคัญเก่าแก่ของจังหวัดสุรินทร์ มีอายุประมาณ ๒๐๐ ปี เป็นที่ประดิษฐานหลวงพ่อบุญรอด พระพุทธรูปสำคัญประจำจังหวัด) รวมทั้งอุทยานพนมสวาย มีพระพุทธรูปสุรินทร์มงคล (นาม พระราชทาน) พระพุทธรูปองค์ใหญ่ที่สุดในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งผู้เดินทางไปสักการะจะได้ไคระระฆัง ๑,๐๘๐ ใบ เสริมสิริมงคลแก่ชีวิตด้วย

๑๑. ข้อมูลด้านขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรม จังหวัดสุรินทร์มีประเพณีที่สำคัญมากมาย ได้แก่ ประเพณีบวชนาคช้าง งานประเพณีขึ้นเขาสวาย เคาะระฆังพันใบ ไหว้ ๙ สิ่งศักดิ์สิทธิ์งานช้างและกาชาดสุรินทร์ ประเพณีแห่นาฏเกวียน ถิ่นต๋อม การกวนข้าวทิพย์ การแต่งงาน หรือแซนการกัณฑ์ปดิงตอง เรือมอันเร หรือลูดอันเร เรือมตรด เรือมอಾಯโซง สะบ้า ลิกเขมร มโหรี เจริญ และเจริญเบริน มีวัฒนธรรมการเลี้ยงช้าง เสมือนเป็นสัตว์เลี้ยงภายในบ้าน เป็นวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันของคนกับช้างอันเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่นไม่เหมือนที่แห่งใดในโลก

๒.๘.๒ ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จากข้อมูลของพงศาวดารเมืองสุรินทร์ พบว่า “บริเวณนี้เป็นหลักแหล่งของชนชาติไทยสมัยเรืองอำนาจ เจ้าเมืองผู้มีนามว่าขุนเกตุสร้างโบราณไว้หลายแห่ง และมีตัวอักษรภาษาไทยภาคอีสานจารึกไว้ด้วย ไทยเสื่อมอำนาจลงจนถอยร่นไปอยู่ที่อื่น เมืองขอมตั้งราชธานีที่เมืองพิมาย” ดังมีปรากฏตามอักษรศิลาจารึกที่บ้านปราสาท ดังนี้

“สิทธิการियะ บรมนารถชาติภิมรมย์ สมชตาปะสีการาชา เจ้าสังข์ราชาพุทธวงษา และเจ้าสมเด็จจตุตมะวรปัญญา และเจ้าหม่อมเกษ เจ้าสมเด็จจโฆตวงษา เจ้ากุ

หลวงชา เจ้านครวิงษา และเจ้าเมืองเทพราชา ขุนไกร ขุนแก้ว ขุนศรี ต่างตา ขุนจัน
 เฒ่าแก่ พ่อแม่พี่น้องญาติกาวงษา ลูกหลานทั้งมวล พร้อมกันสร้างพระมหาธาตุ ๓
 ลูกนี้ ไว้กับศาสนาพระเจ้า トラบต่อห้าพันวัสสา นิพพานะ ปัจติโยโหตุ”^{๔๘}

จังหวัดสุรินทร์นั้นมีอาณาเขตดังนี้ อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดมหาสารคามและ
 จังหวัดร้อยเอ็ด ทิศใต้ติดต่อกับประเทศกัมพูชา ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ ทิศตะวันตก
 ติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์ ห่างจากกรุงเทพมหานคร ๔๕๔ กิโลเมตร พื้นที่ ๙,๑๐๑.๓๘๑ ตาราง
 กิโลเมตร แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๗ อำเภอ คือ อำเภอเมืองสุรินทร์, อำเภอปราสาท, อำเภอท่า
 ตูม, อำเภอจอมพระ, อำเภอสนม, อำเภอเขวาสินรินทร์, อำเภอสนม, อำเภอรัตนบุรี, อำเภอสำโรงทาบ,
 อำเภอโนนนารายณ์, อำเภอสังขะ, อำเภอบัวเชด, อำเภอศีขรภูมิ, อำเภอลำดวน, อำเภอกาบเชิง,
 อำเภอพนมดงรัก, อำเภอชุมพลบุรี”^{๔๙}

ปราสาทที่สำคัญในเขตจังหวัดสุรินทร์ โดยแยกออกเป็นกลุ่มปราสาทของแต่ละอำเภอ
 เรียงลำดับจำนวนปราสาทจากมากไปน้อย ได้ดังนี้

อำเภอสังขะ มี ๖ ปราสาท ประกอบด้วย (๑) ปราสาทภูมิโปน ตำบลดม (๒) ปราสาทสิงห์
 ศิลปะชัย ตำบลกระเทียม (๓) ปราสาทมีชัยหรือปราสาทหมื่นชัย ตำบลกระเทียม (๔) ปราสาทยาย
 เหงา ตำบลสังขะ (๕) ปราสาทบ้านจารย์ ตำบลจารย์ และ (๖) ปราสาทบ้านด่าน ตำบลบ้านด่าน และ
 นอกจากปราสาทขอมโบราณแล้ว ก็ยังมีธาตุเก่าแก่องค์สำคัญอีก ๑ แห่ง คือ ธาตุบ้านธาตุ ตำบลพระ
 แก้ว

อำเภอปราสาท มี ๔ ปราสาท ประกอบด้วย (๑) ปราสาทบ้านพลวง อำเภอปราสาท (๒)
 ปราสาทบ้านไพล หรือวัดโคกปราสาท อำเภอปราสาท (๓) ปราสาทบ้านทะนง อำเภอปราสาท และ
 (๔) ปราสาทอังกัญโพธิ์ อำเภอปราสาท

อำเภอเมืองสุรินทร์ มี ๓ ปราสาท ประกอบด้วย (๑) ปราสาทเมืองที ตำบลเมืองที อำเภอ
 เมืองสุรินทร์(๒) ปราสาทโอรंगा ตำบลเฉนียง และ (๓) ปราสาทเขาพนมสวาย อำเภอเมืองสุรินทร์
 และนอกเหนือจากปราสาทหินแล้ว ก็ยังมีปรากฏร่องรอยเมืองโบราณในเขตอำเภอเมืองสุรินทร์ คือ
 กำแพงเมืองสุรินทร์และคูเมือง ทั้งชั้นนอกและชั้นใน

อำเภอศีขรภูมิ จำนวน ๓ ปราสาท ประกอบด้วย (๑) ปราสาทช่างปี่ ตำบลช่างปี่ (๒)
 ปราสาทศีขรภูมิ หรือ ปราสาทบ้านระแรง ตำบลระแรง และ (๓) ปราสาทบ้านอนันต์หรือปราสาทอา
 นาร์ ตำบลยาง

อำเภอบัวเชด จำนวน ๑ ปราสาท คือ ปราสาทตามอยหรือตามอญ ตำบลบัวเชด และอีก
 ๑ ภู คือ ภูศาลา ซึ่งตั้งอยู่ตำบลบัวเชดเหมือนกัน

^{๔๘} บรรณ สวันตรัจฉ์, พงศาวดารเมืองสุรินทร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, สุรินทร์: สำนักงานปลัดกระทรวง
 วัฒนธรรม, ๒๕๕๓, หน้า ๒๘.

^{๔๙} สุสุพร ประเสริฐราชกิจ, รวมประวัติและสัญลักษณ์ ๗๖ จังหวัด, หน้า ๘๓.

อำเภอท่าตูม จำนวน ๒ ปราสาท ประกอบด้วย (๑) ปราสาทบ้านบัลลังก์ ตำบลท่าตูม (๒) ปราสาทนางบัวตูม อำเภอท่าตูม และมีแหล่งโบราณคดีอีก ๑ แห่ง คือ โนนแท่น ตำบลโพนครก

อำเภอลำดวน มีจำนวน ๓ ปราสาท คือ (๑) ปราสาทบ้านตะเปียงเตี้ยหรือปราสาทระเปียงเตี้ย ตำบลตะเปียงเตี้ย (๒) ปราสาทบ้านกระดุก ตำบลลำดวน และ (๓) ปราสาทบ้านลำดวน ตำบลลำดวน

อำเภอพนมดงรัก มีจำนวน ๓ ปราสาท คือ (๑) ปราสาทตาเหมือน ตำบลปักไผ่ (๒) ปราสาทตาเหมือนโต้ง ตำบลปักไผ่ และ (๓) ปราสาทตาเหมือนธม อำเภอพนมดงรักอำเภอกาบเชิง จำนวน ๒ ปราสาท คือ (๑) ปราสาทเบ็ง ตำบลปราสาทเบง (๒) ปราสาทหมอนเจริญ ตำบลกาบเชิง

อำเภอเขวาสินรินทร์ มีจำนวน ๒ ปราสาท คือ (๑) ปราสาทแก้ว ตำบลบ้านแร่ (๒) ปราสาททอง ตำบลตาถูก

อำเภอสำโรงทาบ มีจำนวน ๑ ปราสาท คือ ปราสาทหมื่นศรีน้อย ตำบลหมื่นศรี

อำเภอจอมพระ มีจำนวน ๑ ปราสาท คือ ปราสาทจอมพระ ตำบลจอมพระ

อำเภอสนม มีจำนวน ๑ ปราสาท คือ ปราสาทบ้านสนม ตำบลสนม

อนึ่ง จากกลุ่มปราสาทขอมโบราณแล้ว ก็ยังมีปรากฏแหล่งโบราณคดีที่มีลักษณะเป็นปราสาท ในเขตอำเภอรัตนบุรี อีก ๒ แห่ง คือ (๑) ปราสาทวัดโพธิ์ศรีธาตุ ตำบลธาตุ (๒) ปราสาทวัดบ้านหนองหิน ตำบลแรด และอีก ๑ โบราณสถาน คือ โบราณสถานวัดป่าดงน้ำคำ ตำบลเข็ด

จากหลักฐานทางโบราณคดีทั้งหมดที่มีปรากฏ พบว่าปราสาทที่เป็นพุทธสถานของพระพุทธศาสนา ในนิกายมหายาน แบบวัชรยาน ดังมีหลักฐานปรากฏใน “ในจารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (ซึ่งได้) กล่าวถึงพระปณิธานในการสถาปนาอโรคยาศาลหรือสถานพยาบาลในปิมหาคักราช ๑๑๐๘ (พ.ศ.๑๗๒๙) จำนวน ๑๐๒ แห่ง ทุกๆ รัชย์ (เมือง) ทั่วพระราชอาณาจักร”^{๕๐} และจากหลักฐานจารึกปราสาทตาพรหมของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ได้ระบุไว้ว่า “อโรคยาศาลจำนวน ๑๘ แห่ง ปรากฏจารึกที่มีข้อความคล้ายคลึงกันหมดทุกแห่ง โดยพบในประเทศไทยจำนวน ๗ หลัก และอโรคยาศาลที่ ๑๗ แห่ง โดยพบในดินแดนประเทศไทย มีความคล้ายคลึงกันทางรูปแบบสถาปัตยกรรม”^{๕๑} ซึ่งการก่อสร้าง “อโรคยาศาล (นั่นจะ) ประกอบด้วย ๒ ส่วน คือ (๑) สถานพยาบาล และ (๒) สุตตาลัย (ศาสนสถานประจำอโรคยาศาลหรือปราสาทศิลา) อันเป็นที่ประดิษฐาน “พระโภษะชยคุรุไวฑูรยประภาสุต” หรือพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นครูของแพทย์ที่มีแสงประกายมณฑลประดุจดั่งแสงแก้วไพฑูรย์”^{๕๒} ในส่วนของการจัดการสถานพยาบาลหรืออโรคยาศาลนั้น จารุวรรณ พึ่งเทียร ได้ระบุไว้ว่า “อโรคยาศาลขนาดใหญ่มีเจ้าหน้าที่คอยให้บริการทั้งหมด ๒๐๐ คน ขนาดเล็กมีเจ้าหน้าที่ ๕๐ คน และพระองค์

^{๕๐} อัญญาณ์ ชาติ, ร้อยเรื่อง เมืองสุรินทร์ (มัลย์ ๒), สุรินทร์: สำนักพิมพ์สุรินทร์สมเสร, ๒๕๕๒, หน้า ๑๒๓.

^{๕๑} จารุวรรณ พึ่งเทียร, อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๔.

^{๕๒} อัญญาณ์ ชาติ, ร้อยเรื่อง เมืองสุรินทร์ (มัลย์ ๒), หน้า ๑๒๔.

จะทรงบริจาคการรักษาโรคแก่โรคยาศาลเหล่านี้ปีละ ๓ ครั้ง”^{๕๓} และ“ในปัจจุบัน เฉพาะในดินแดนภาคอีสานของประเทศไทย พบสุคตาลัยที่เป็นศาสนสถานประจำโรคยาศาลจำนวนทั้งสิ้น ๓๐ แห่ง ซึ่งเกือบราวหนึ่งในสามของจำนวนโรคยาศาลทั้งหมด ทั้งยังพบศิลาจารึกโรคยาศาลอีก ๑๒ หลัก”^{๕๔} “สำหรับในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ได้มีการสำรวจพบสุคตาลัย จำนวน ๕ แห่ง คือ (๑) ปราสาทบ้านปราสาท บ้านถนน ตำบลกระเทียม อำเภอสังขะ (๒) ปราสาทช่างปี บ้านช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอศีขรภูมิ (๓) ปราสาทจอมพระ บ้านจอมพระ ตำบลจอมพระ อำเภอจอมพระ (๔) ปราสาทบ้านฉะนิยง ฉะนิยง ตำบลบ้านฉะนิยง อำเภอเมืองสุรินทร์ และ (๕) ปราสาทตาเมือนตุ้จ บ้านนอกคันทนา ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก”^{๕๕} “นอกจากนี้ยังพบจารึกในกลุ่มจารึกพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ จำนวน ๓ หลัก คือ (๑) จารึกปราสาท (สร.๔) (๒) จารึกตาเมือนตุ้จ (สร.๑) และ (๓) จารึกสุรินทร์ (สร.๖)”^{๕๖} “ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้ได้ปรากฏการสร้างประติมากรรมรูปเคารพเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งรูปเคารพในพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น พระพุทธรูปปางสมาธิ พระพุทธรูปนาคปรก พระวัชรสัตว์ พระโพธิสัตว์วัชรปาณี พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เป็นต้น” โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน ๒ ปราสาทหลัก คือ ปราสาทตาเมือน และปราสาทตาเมือนตุ้จ ซึ่งจากการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีนั้นได้“พบศิลาจารึกของพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ประจำโรคยาศาล ๑ หลัก เป็นอักษรขอมภาษาสันสกฤต กล่าวถึงพระโภชชัยคุรุ พระโพธิสัตว์ผู้ประทานความไม่มีโรคแก่ประชาชนผู้นับถือ”^{๕๗} และในปราสาทจอมพระ อำเภอจอมพระ จากการค้นพบหลักฐาน “จากการดำเนินการขุดแต่งของกรมศิลปากรเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๐ พบโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ เศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระวัชรสัตว์”^{๕๘} ซึ่งหลักฐานของวัตถุทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในปราสาทขอมเหล่านี้ เป็นข้อมูลเชิงประจักษ์ทางโบราณคดี ซึ่งเป็นข้อมูลที่สามารถระบุได้ว่า ในเขตพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์ ได้เคยเป็นพื้นที่ ซึ่งมีพระพุทธศาสนาเถรวาท แบบวิชัยยาน ได้เผยแผ่เข้ามา มีอิทธิพลต่อความเชื่อและฝังรากลึกในจิตใจของประชาชนในเขตพื้นที่อย่างมาก กระทั่งมีพุทธศาสนิกชนผู้มีจิตศรัทธาอย่างมั่นคงต่อพระรัตนตรัย และได้สร้างศาสนวัตถุ และประติมากรรมทางด้านพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นพุทธบูชาและได้ประกาศพลังศรัทธาที่มีต่อหลักธรรมคำสั่งสอนของพุทธศาสนิกชนในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ด้วยการสร้างปราสาทเพื่อน้อมถวายเป็นพุทธบูชา และสร้างศาสนสถานอื่นๆ เพื่อเกื้อกูลแก่คนทั่วไป อันเป็นการบำเพ็ญบารมีแบบพระโพธิสัตว์ ตามแบบคติความเชื่อของพระพุทธศาสนาเถรวาท

^{๕๓} จารุวรรณ พึ่งเทียร, อ้างแล้ว หน้า ๑๑๔.

^{๕๔} อัมภักดิ์ ชมดี, ร้อยเรื่อง เมืองสุรินทร์ (มัลย์ ๒), หน้า ๑๒๖.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๒๖.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๔.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๖.

๒.๙ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๙.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก

บุหงา ชัยสุวรรณ, พรพรรณ ประจักษ์เนตร และกิริติ คชนทวา ได้ทำการศึกษาวิจัย และเผยแพร่ในปี พ.ศ.๒๕๖๒ เรื่อง ปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดชายแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ถอดบทเรียนปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนต้นแบบ ๒) พัฒนาและตรวจสอบความสอดคล้องของแบบจำลองเชิงสาเหตุปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ และ ๓) ศึกษาอิทธิพลทางตรงและทางอ้อมของตัวแปรต่าง ๆ ในแบบจำลอง ผลการศึกษาพบว่า แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน ส่วนที่ ๑ ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า องค์ประกอบด้านธรรมชาติ คน สังคม การเมือง/นโยบายการค้า การค้า โครงสร้างพื้นฐาน ศิลปวัฒนธรรม การเงิน และการสื่อสาร เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีของทุกชุมชน ในขณะที่ผลการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า ปัจจัยด้านการเมือง/นโยบายการค้า ด้านการค้าและด้านการสื่อสาร มีอิทธิพลทางอ้อมเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็งและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน ในขณะที่ปัจจัยด้านการเงินมีอิทธิพลทางอ้อมเชิงลบต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน^{๕๙}

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และคณะ, ได้ทำการศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๖๐ เรื่อง “การค้นหาต้นแบบ การต่อยอด และขยายผลความสำเร็จการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๐”^{๖๐} โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อ ๑) ประมวลผลการดำเนินงานร่วมกับคณะกรรมการประสานงานและขับเคลื่อนนโยบายสานพลังประชารัฐประจำจังหวัด (คสป.) และบริษัทประชารัฐรักสามัคคีจังหวัด (วิสาหกิจและสังคม) จำกัด ๒) ประมวลผลความสำเร็จของการจัดองค์กร การจัดการธุรกิจ และผลลัพธ์ต่อเศรษฐกิจและสังคม และ ๓) จัดทำข้อเสนอแนะเพื่อพัฒนาต้นแบบ การสร้างความร่วมมือและการสื่อสารต่อสาธารณชน ผลการศึกษา

^{๕๙} บุหงา ชัยสุวรรณ, พรพรรณ ประจักษ์เนตร และกิริติ คชนทวา, “ปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดชายแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้”, วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๕๓, มกราคม-เมษายน ๒๕๖๒, หน้า ๘๗-๘๘.

^{๖๐} สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ และคณะ. “การค้นหาต้นแบบ การต่อยอด และขยายผลความสำเร็จการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ ประจำปีงบประมาณ”, รายงานฉบับสมบูรณ์, (กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๖๐), หน้า (๑).

พบว่า ความสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่ดำเนินงานโดยคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ (E3) นั้น เป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศที่มุ่งสร้างรายได้ให้กับประชาชนในระดับฐานราก ลดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม และเร่งสร้างการขยายตัวของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ เพื่อนำไปสู่การก้าวข้ามลักษณะทางเศรษฐกิจของประเทศที่ติดกับดักประเทศที่มีรายได้ระดับปานกลาง มีความสอดคล้องกันอย่างใกล้ชิดกับการทำงานของคณะกรรมการชุดอื่นที่เป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจตามนโยบายเดียวกันนี้ เช่น คณะทำงานด้านการพัฒนาการเกษตรสมัยใหม่ (D6) คณะทำงานด้าน SMEs และ Productivity (D2) เป็นต้น มีความสอดคล้องกับการส่งเสริมเศรษฐกิจสร้างสรรค์และวัฒนธรรม การพัฒนาวิสาหกิจตั้งใหม่ ตามแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ สอดรับกับการสนับสนุนและส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากในระดับชุมชน ภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง การดำเนินการโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ โครงการที่เกี่ยวข้องกับการต่อยอดการประกอบวิสาหกิจและสัมมาชีพชุมชน ซึ่งเป็นงานตามแผนงานหลักของกรมการพัฒนาชุมชน

สมคิด แก้วทิพย์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยในปี ๒๕๖๒ เรื่อง “การศึกษาสถานการณ์ศักยภาพและข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากกรณีศึกษาภาคเหนือ” โดยมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาสถานการณ์เศรษฐกิจฐานราก ศักยภาพ และข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของภาคเหนือ และ ๒) เพื่อค้นหาทิศทางและกระบวนการในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ภาคเหนือ ผลการศึกษาพบว่า ศักยภาพเศรษฐกิจภาคเหนือ มีจุดแข็งด้านการค้าและการบริการกับนานาชาติ การท่องเที่ยว ความหลากหลายของสินค้าเกษตรและการแปรรูป รวมไปถึงหัตถกรรมเชิงสร้างสรรค์ มีโอกาสในแง่การขยายการค้า การท่องเที่ยว การศึกษานานาชาติกับ สปป.ลาว และจีนตอนใต้ นโยบายเขตเศรษฐกิจพิเศษในตากและเชียงราย การเสริมสร้างข้อตกลงทางการค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน ยุทธศาสตร์การพัฒนาดิจิตอล และการเชื่อมโยงการท่องเที่ยว ส่วนจุดอ่อน ได้แก่ ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมโทรม การขาดการบริหารจัดการการขยายตัวของเมือง และการเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ภัยคุกคามสำคัญ ได้แก่ ความเสี่ยงการเคลื่อนย้ายสินค้าระหว่างประเทศ ภัยธรรมชาติ และการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ภายใต้นโยบายสานพลังประชารัฐเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก รัฐให้การสนับสนุนธุรกิจเพื่อสังคมในพื้นที่ต่าง ๆ ของภาคเหนือ รวมไปถึงการใช้มาตรการอัดฉีดวงเงินเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในรูปแบบของการให้สินเชื่อ การพักชำระหนี้ และการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย เป็นต้น ในส่วนของการช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อย รัฐให้สวัสดิการผ่านบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ โดยพบว่าในปี ๒๕๖๒ ภาคเหนือมีจำนวนผู้มีสิทธิถือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐมากที่สุดคือ ร้อยละ ๓๐.๐๑...สำหรับสัดส่วนจังหวัดที่มีสัดส่วนผู้ใช้บัตรมากที่สุดเ็นภาคเหนือ คือ น่าน ร้อยละ ๓๕.๑๘... ทิศทางและกระบวนการวิจัยพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากระดับพื้นที่ พบว่า การแลกเปลี่ยนและวิเคราะห์สถานการณ์ร่วมกับผู้เกี่ยวข้องในพื้นที่ก่อให้เกิดการพัฒนาชุดโครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

แบบมีส่วนร่วมเกี่ยวกับเศรษฐกิจฐานรากภาคเหนือจำนวน ๔ โครงการภายใต้บริบทพื้นที่และทุนทางสังคมอันแตกต่างกัน ซึ่งจะนำไปสู่รูปธรรมต้นแบบการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากอย่างมีส่วนร่วมกับภาคส่วนที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับสถานการณ์และทิศทางการพัฒนาของพื้นที่ต่อไป ทั้งนี้จำเป็นต้องจัดกระบวนการติดตามหนุนเสริมการดำเนินงานของทุกโครงการอย่างต่อเนื่อง เพื่อยกระดับรายได้ของชุมชนอย่างมั่นคงและยั่งยืนควบคู่ไปกับดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนและการดูแลฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมไปถึงการยกระดับองค์ความรู้และขยายผลการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากสู่พื้นที่อื่นต่อไป^{๖๑}

ประสงค์ ตันพิชัย และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ เรื่อง “การศึกษาสถานการณ์ ศักยภาพ ต้นทุน และเงื่อนไขข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาภาคกลางตะวันตก” มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาสถานการณ์ ศักยภาพ ต้นทุน เงื่อนไขและข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ภาคกลางตะวันตก ๒) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการก่อเกิดการค้ารายอยู่ของชุมชนเศรษฐกิจฐานรากกรณีศึกษารายในพื้นที่ภาคกลางตะวันตก ๓) กำหนดกรอบแนวทางในการขับเคลื่อนชุมชนเศรษฐกิจฐานรากในภาคกลางตะวันตก และ ๔) พัฒนาทิศทางและชุดโครงการวิจัยเพื่อเป็นต้นแบบในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างยั่งยืนในพื้นที่ภาคกลางตะวันตก ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากการผลิตด้านการเกษตร พื้นที่ภาคกลางตะวันตกมีผลผลิตข้าวเฉลี่ยสูงกว่าผลผลิตข้าวเฉลี่ยรวมทั้งประเทศ ราคาข้าวมีแนวโน้มลดลง ต้นทุนการผลิตข้าวทั้งนาปีและนาปรังมีแนวโน้มสูงขึ้น มีระบบการผลิตเชิงพาณิชย์ที่เน้นปริมาณการผลิตเพื่อการส่งออก แนวทางการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจึงเป็นการเพิ่มพูนมูลค่าการผลิตจากแปลงการผลิตไม่ผลมีการปลูกไม้หลากหลาย กลายเป็นผลไม้ท้องถิ่นมีการบริโภคภายในประเทศมากกว่าการส่งออก การขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจึงใช้แนวคิดของการวิจัยและการพัฒนาผลิตภัณฑ์จากกล้วยให้มีความหลากหลาย ส่วนด้านการผลิตพืชผักที่ปลูกในเขตพื้นที่ภาคกลางตะวันตก มีจำนวนทั้งสิ้น ๗๐ รายการ แนวทางขับเคลื่อนคือมาตรฐานความปลอดภัยและช่องทางการตลาดและการเพิ่มมูลค่าผลผลิต

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้านการบริการ มิติการจัดการสุขภาพชุมชน ค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพของคนไทยมีสูงขึ้นตลอดระยะเวลา ๑๐ ปีที่ผ่านมาคิดเป็นอัตราการเพิ่มขึ้นร้อยละ ๗๐.๖๒ แนวทางที่เป็นทิศทางในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก คือการสร้างความตระหนัก การพัฒนาต้นแบบการจัดการสุขภาพชุมชน และการจัดการสุขภาพชุมชนในลักษณะวิสาหกิจ มิติด้านการตลาดพบว่า ตลาดนัดเป็นตลาดอีกประเภทหนึ่งที่กระจายลงไปสู่รากหญ้าได้อย่างทั่วถึง การขับเคลื่อนประกอบไปด้วยเครือข่ายความร่วมมือ สิ่งแวดล้อม การพัฒนาศักยภาพมนุษย์ กลไก

^{๖๑} สมคิด แก้วทิพย์ และคณะ, การศึกษาสถานการณ์ศักยภาพและข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากกรณีศึกษาภาคเหนือ. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ๒๕๖๒), หน้า ๑๖๙-๑๗๐.

การตลาด การบริหารจัดการ และได้การหนุนเสริมจากภาครัฐ ส่วนมิติการท่องเที่ยวมีนักท่องเที่ยวมากที่สุด ๓ อันดับแรก คือ กรุงเทพมหานคร กาญจนบุรี และเพชรบุรี แนวทางการขับเคลื่อนโดยใช้ทุนชุมชนเป็นฐานในการจัดการการท่องเที่ยวจึงเป็นทางออกที่สำคัญ

เศรษฐกิจฐานรากบนฐานของชุมชนจัดการตนเอง จากการวิเคราะห์ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) ปี ๒๕๖๑ พบว่า ความยากจนคนในภาคกลางตะวันตกมีค่าเฉลี่ยร้อยละคนยากจนเท่ากับร้อยละ ๙.๕๗ การขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนโดยใช้แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองและการสานพลังประชารัฐจังหวัดกาญจนบุรีเป็นแนวทางที่มีความเหมาะสม

จากการถอดบทเรียนในระยะที่ ๑ สามารถสรุปประเด็นวิจัยในระยะที่ ๒ ได้ ๓ ประเด็น ดังนี้ ๑) การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากภายใต้ความร่วมมือของภาคีภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ในการขับเคลื่อนการพัฒนาโซ่แห่งคุณค่าของอาหารปลอดภัยในจังหวัดกาญจนบุรี ๒) การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากคนเมือง กรณีศึกษา: เกษตรในเมืองกรุงเทพมหานคร ๓) การสร้างเศรษฐกิจฐานรากบนฐานอาหารปลอดภัยจังหวัดสมุทรสงคราม: กรณีศึกษาผักปลอดภัย^{๖๒}

๒.๙.๒ งานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรม

ภัชรบด ฤทธิเต็ม ได้ศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๕๐ เรื่อง “รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมในวัด” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพและความพึงพอใจของการท่องเที่ยววัดใน จังหวัดเชียงใหม่ และรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวในวัดในจังหวัด ผลการศึกษาพบว่า จังหวัดเชียงใหม่ มีแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ โดยเฉพาะกลุ่ม แหล่งท่องเที่ยววัดในตัวเมืองเชียงใหม่ ประกอบด้วยแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ คือ วัดต่าง ๆ รวม ๘๖ วัด มีวัดที่สำคัญและมีชื่อเสียง เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรมหาวิหาร วัดพระสิงห์ราชวรมหาวิหาร วัดเจดีย์หลวง วัดสวนดอก วัดเจ็ดยอด วัดเชียงยืน เป็นต้น ดังนั้น การที่ นักท่องเที่ยวเดินทางมาเยือนเชียงใหม่เป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมของแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งมีถึง ๑๓ แห่งในจังหวัดเชียงใหม่ เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรมหาวิหาร วัดเจดีย์ หลวง วัดถ้ำเชียงดาว เป็นต้น ทำให้เกิด ปัญหาด้านการท่องเที่ยว ๕ ประเด็นหลัก คือ ปัญหาด้าน อุปทานทางการท่องเที่ยว ปัญหาการพัฒนาสถานที่และสินค้าของการท่องเที่ยว ปัญหาด้านบุคลากร การท่องเที่ยว ปัญหาสภาพแวดล้อม และปัญหาด้านนโยบายการท่องเที่ยว จากผลการสำรวจความพึงพอใจการท่องเที่ยววัดในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า นักท่องเที่ยวมี ความพึงพอใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและการจัดการท่องเที่ยว อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย ๓.๔๒ เรียง ตามลำดับจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านทรัพยากร

^{๖๒} ประสงค์ ต้นพิชัย และคณะ, “การศึกษาสถานการณ์ ศักยภาพ ต้นทุน และเงื่อนไขข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษา ภาคกลางตะวันตก,” รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๒), หน้า ๒๗-๒๘.

การท่องเที่ยว อยู่ในระดับมาก ค่าเฉลี่ย ๓.๖๖ และ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ค่าเฉลี่ย ๓.๔๗ ส่วนความพึงพอใจ ในระดับปานกลาง เรียงตามลำดับจาก มากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านกลยุทธ์การท่องเที่ยว ค่าเฉลี่ย ๓.๓๔ ด้านบุคลากร ค่าเฉลี่ย ๓ .๒๗ และ ด้านประชาสัมพันธ์ ค่าเฉลี่ย ๒.๘๗ นักท่องเที่ยวมีความเห็นว่าสิ่งที่วัดควรปรับปรุง เรียงตามลำดับ ๓ ลำดับจากมากไปหา น้อย ดังนี้ การจัดหาถังขยะและจัดระเบียบสถานที่ที่ทิ้งขยะให้เพียงพอ ร้อยละ ๗๙ .๘ การดูแลรักษา ความสะอาดของห้องน้ำ ร้อยละ ๗๔.๐ และ ควรมีแผนผังแสดงแหล่งท่องเที่ยวในวัด ร้อยละ ๖๐.๓ จากผลการศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวในวัด สรุปได้ดังนี้ ๑. การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว ได้แก่ การจัดหาผังการใช้สอยพื้นที่ของวัด การ จัดทาแผนพัฒนาวัดทั้งในระยะสั้นและระยะยาว และการจัดทำแผนพัฒนาฟื้นฟูโบราณสถานหรือวัด ร้าง ๒. การจัดการระบบสื่อความหมาย ได้แก่ การจัดทำข้อมูลและฐานข้อมูลของวัดในระบบสารสนเทศ และการประชาสัมพันธ์กิจกรรมของวัดในวันสำคัญหรือเทศกาลสำคัญ ๓. การจัดการบุคลากรการท่องเที่ยว ได้แก่ การพัฒนาบุคลากรของวัดในด้านการท่องเที่ยวและการพัฒนาจริยธรรมการท่องเที่ยวในวัด

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), ได้ศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๕๒ เรื่อง **“รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”** ผลการศึกษาพบว่า ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานและความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างนักท่องเที่ยวกับการจัดการท่องเที่ยวของวัดและผลการเรียนรู้ด้านการพัฒนาจิตใจและปัญญา พบว่า นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมีความสนใจในการเรียนรู้และการปฏิบัติตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเจริญจิตภาวนา และการเจริญปัญญา กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ระบุว่าทางวัดได้จัดให้มีข้อมูลข่าวสารสถานที่และการแนะนำความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสม มีรูปแบบการฝึกอบรมด้านจิตใจที่ดี ซึ่งสิ่งนี้นักท่องเที่ยวได้รับจากการปฏิบัติ คือ การเห็นคุณค่าของการเกิดเป็นมนุษย์ การเห็นคุณค่าของการพัฒนาจิตใจและปัญญา เห็นคุณค่าของพระรัตนตรัย การเห็นคุณค่าของการรักษาศีลการเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีชาวพุทธและสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ในการดำเนินชีวิตประจำวันได้ผลศึกษากระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวพบว่า วัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวมีกระบวนการสื่อสารคุณค่าและการพัฒนาจิตใจแก่นักท่องเที่ยวตามหลักการทางพระพุทธศาสนาโดยมีการสื่อสารและการพัฒนาจิตใจที่อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนา เช่น การให้ไหว้พระสวดมนต์ การฝึกสมาธิ การเจริญปัญญา และการจัดกิจกรรมเชิงประเพณีเป็นต้น โดยใช้สื่อที่สำคัญ ๔ ประเภท คือ ๑) สื่อบุคคล ๒) สื่อธรรมชาติ ๓) สื่อประเพณี และ ๔) สื่อมวลชน^{๖๓}

^{๖๓} พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน), “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย), ๒๕๕๒. หน้า (ก).

สุเทพ สารบรรณ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๖๐ เรื่อง “กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนต่อการส่งเสริมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดพะเยา” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษากระบวนการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน ต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดพะเยา ๒) เพื่อพัฒนาเครือข่ายกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดพะเยา และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพและเครือข่ายของชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดพะเยา ผลการศึกษาวิจัยพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน ๒๑๘ คน คิดเป็น ร้อยละ ๕๗.๕ มีอายุระหว่าง ๓๑-๔๐ ปี จำนวน ๑๔๐ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๖.๙ สถานภาพ ส่วนใหญ่ โสด จำนวน ๑๙๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๗ มีการศึกษาระดับอนุปริญญา/ปวส./ปวท. จำนวน ๑๖๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๒.๗ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว จำนวน ๑๐๐ คน คิดเป็น ร้อยละ ๒๖.๔ มีรายได้ ๑๐,๐๐๐-๑๕,๐๐๐ บาท จำนวน ๒๑๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๗.๐ และส่วนใหญ่มี ถิ่นที่อยู่อาศัยในภาคเหนือ จำนวน ๒๙๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๗.๐ กระบวนการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดพะเยา โดยรวม (วัดศรีโคมคา (วัดพระเจ้าตนหลวง) วัดอนาลโยทิพยาราม (ดอยบุษราคัม) และ วัดพระเจ้านั่งดิน) อยู่ในระดับปานกลาง ($X = ๓.๑๐$) วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ศักยภาพของชุมชนต่อ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดพะเยา ๑) ด้านการจัดการการท่องเที่ยวของวัดอยู่ใน ระดับปานกลาง ($X = ๓.๒๓$) พบว่า มีความพร้อมในระบบการให้บริการขั้นพื้นฐาน ได้แก่ ถนน ไฟฟ้า ห้องสุขา ศาลา ที่นั่งพัก ถังขยะ ป้ายบอกเส้นทาง ฯลฯ ๒) ด้านรูปแบบการจัดการการท่องเที่ยว อยู่ในระดับปานกลาง ($X = ๓.๒๙$) พบว่า ชุมชนโดยรอบมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนา และ ทางวัดมีการจัดกิจกรรมทางศาสนา และรณรงค์ ส่งเสริม สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ท้องถิ่น ๓) ด้านผลกระทบจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม อยู่ในระดับปานกลาง ($X = ๒.๗๘$) พบว่า ควรให้เด็ก เยาวชน เข้ามามีบทบาทในกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น มีคฤหาสน์อาสนา แนนนาแหล่งท่องเที่ยว วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ การพัฒนาเครือข่ายกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพของชุมชน ต่อ การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดพะเยา ควรเริ่มจากคนในชุมชนต้องมีความช่วยเหลือ เกื้อกูลกัน คิดถึงผลประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตน รวมทั้งให้หน่วยงานทุกภาคส่วนที่ เกี่ยวข้องออกนโยบาย และจัดทำโครงการต่าง ๆ อย่างเป็นทางการ เพื่อส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ยั่งยืน และวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ วิเคราะห์ศักยภาพและเครือข่ายของชุมชน ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดพะเยา ทั้ง ๓ วัดส่วนใหญ่มีศักยภาพสิ่งอำนวยความสะดวกที่ค่อนข้างพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยว ซึ่งแต่ละวัดมีสิ่งที่เหมาะสมแตกต่างกันเป็น อันดับต้น ๆ เช่น วัดศรีโคมคา (วัดพระเจ้าตนหลวง) ไม่มีแผ่นพับ/เอกสารแนะนำแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงเจ้าหน้าที่ที่ให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว วัดพระเจ้านั่งดิน มีเส้นทางเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวบางแห่งมีถนนขรุขระ เสื่อมสภาพ และติดกับแหล่งชุมชนที่

พุกพุลาน ทำให้การเดินทางไม่ สะดวก และวัดอนาลโยทิพยาราม (ดอยบุษราคัม) มีการก่อสร้างที่ใหม่ ๆ ซึ่งบดบังสถานที่สำคัญ ของวัด และสภาพแวดล้อมโดยรอบเป็นป่าขึ้น ซึ่งมียุงหรือแมลงต่าง ๆ อาจจะไม่ปลอดภัยและสร้าง ความรำคาญแก่นักท่องเที่ยว

ทองคำ ดวงจันทร์เพชร และคณะ ได้ศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๖๑ เรื่อง “การพัฒนา ศักยภาพของชุมชนและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย-ลาว” มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษา หลักการ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ๒) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนและองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย – ลาว ๓) เพื่อศึกษาแนวทางการ พัฒนาศักยภาพของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริม การท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย – ลาว ผลการศึกษาพบว่า ๑. หลักการ แนวคิด และทฤษฎี เกี่ยวกับการท่องเที่ยว แบ่งได้เป็น ๔ ส่วน คือ ๑) แนวคิด ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ๒) แนวคิดเกี่ยวกับ ทรัพยากรการท่องเที่ยว ๓) การท่องเที่ยวเชิงพุทธและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และ ๔) แนวคิด เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพของชุมชนและท้องถิ่น ๒. ผลการศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนและ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริม การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย-ลาว พบว่า ๑) การท่องเที่ยวทาง พระพุทธศาสนามีข้อจำกัดด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีจำนวนน้อย และมักประสบปัญหาจากภัย ธรรมชาติ ด้านการบริหารจัดการขาดแนวทางการบริหารจัดการที่ มุ่งเน้นในการส่งเสริมการท่องเที่ยว และขาดทักษะด้านการบริการ ไม่มีมีคหุเทศก์ให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว ด้านการจัดกิจกรรมการ ท่องเที่ยว ขาดกิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ที่ส่งเสริมอาชีพและ รายได้ของชุมชน กิจกรรมส่วนมากเป็น ข กิจกรรมทานบุญตามประเพณีชาวพุทธ คือการไหว้พระ ขอ พรพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ กราบนมัสการพระ ธาตุ ด้านการมีส่วนร่วม ยังขาดการมีส่วนร่วมในกิจกรรม การส่งเสริมการท่องเที่ยวมีลักษณะการมี ส่วนร่วมตามประเพณีเท่านั้น ส่วนการท่องเที่ยวทาง วัฒนธรรม มีข้อจำกัดในเรื่องความต่อเนื่องของ กิจกรรมที่มีขึ้นตามช่วงเวลาของเทศกาลเท่านั้น การ บริหารจัดการส่วนใหญ่มีปัญหาหลักในการ อำนวยความสะดวกด้านการจราจร สถานที่จอดรถ ห้อง น้ำ ห้องสุขา นอกจากนี้ยังขาดการบูรณา การร่วมกันของวัด ภาคประชาชน และภาครัฐ ๓. ผล การศึกษาแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการส่งเสริม การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทย-ลาว พบว่า ๑) ด้านทรัพยากร การท่องเที่ยว ต้องส่งเสริมและอนุรักษ์วิถีดั้งเดิมของชุมชนให้มีความโดดเด่นสามารถดึงดูด นักท่องเที่ยว พร้อมทั้ง พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกให้เพียงพอต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวและ ให้เป็น มาตรฐานสากล ๒) ด้านการบริหารจัดการ ต้องมุ่งเน้นการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมโดย ภาครัฐให้การสนับสนุนทั้งองค์ความรู้ บุคลากร และงบประมาณ โดยบูรณาการการบริหารจัดการ ระหว่างวัด ภาครัฐ และภาคประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ ๓) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ต้องพัฒนา กิจกรรม

ในเชิงสร้างสรรค์ มีความหลากหลาย เหมาะสมกับวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นและกฎหมาย บ้านเมือง
๔) ด้านการให้ความร่วมมือ ต้องสร้างความร่วมมือทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นวัด ชุมชน ภาครัฐ จิตอาสา
ทุกขั้นตอนของกิจกรรมการท่องเที่ยว

ทวิศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๖๐ เรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ในอีสานใต้” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เส้นทางท่องเที่ยว ทางศาสนาและวัฒนธรรม และผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ ผลการศึกษาพบว่า ๑) ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอีสานใต้ คำว่าอีสานใต้หมายถึงจังหวัดในพื้นที่ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย มีน้ำมูลไหลผ่าน ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้และทิศ ตะวันออกติดเทือกเขาภูหลวงและประเทศกัมพูชา ในดินแดนนี้เคยมีกลุ่มคนอาศัยอยู่มาไม่น้อย กว่า ๓,๐๐๐ - ๔,๐๐๐ ปี ก่อนเกิดอาณาจักรขอมและสุโขทัย เห็นได้จากภาพเขียนยุคก่อน ประวัติศาสตร์ที่ถ้ำวัดเขาจันทร์งาม อำเภอสีคิ้ว จังหวัดนครราชสีมา หรือภาพเขียนที่อุทยานแห่งชาติ ผาแต้ม อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี วัฒนธรรมสำคัญอีสานใต้เกิดจากคน ๔ กลุ่ม คือ เขมร กูย ลาว และไทยโคราช แต่ละกลุ่มมีวัฒนธรรม ภาษาพูด เป็นของตนเอง คือ ภาษาเขมร กูย ลาว และไทยโคราช มีวิถีชีวิตเรียบง่าย อนุรักษ์ภาษา วัฒนธรรม ของตนไว้ได้อย่างดี ๒) เส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เลือกมาเป็นตัวอย่างใน การวิจัยมี ๘ แห่ง อยู่ใน ๕ จังหวัด ๑) จังหวัดนครราชสีมา คือ อุทยานมหาวิหารหรือมูลนิธิสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) และอุทยานประวัติศาสตร์พิมาย ๒) จังหวัดบุรีรัมย์ คือ อุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง และปราสาทเมืองต่ำ ๓) จังหวัดสุรินทร์ คือ วัดเขาสถาปัตถฐานะจาโร และ วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) ๔) จังหวัดศรีสะเกษ คือ วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) ๕) จังหวัดอุบลราชธานี คือ วัดสิรินธรวนารามภูพร้าว ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของ นักท่องเที่ยวทั่วไป มีความเชื่อมโยงกับศาสนาและวัฒนธรรม ด้านศาสนา มีกิจกรรม ท่องเที่ยว เชื่อมโยงกับองค์ประกอบศาสนา คือ พระพุทธรูปหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรม ด้านวัฒนธรรม มีกิจกรรมท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับประเพณีวัฒนธรรม คือ วัดถุธรรม วัฒนธรรมทางวัตถุ คติธรรม วัฒนธรรมเป็นหลักการดำเนินชีวิต เนติธรรม วัฒนธรรมเกี่ยวกับ กฎหมาย และ สหธรรม วัฒนธรรมมารยาททางสังคม ๓. ผลกระทบของการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ พฤติกรรม นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเที่ยวแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ก่อให้เกิดผลกระทบด้านบวกมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยรวม เท่ากับร้อยละ ๘๘.๐๔ คือ ๑) สภาพทั่วไปด้านสาธารณูปโภคพื้นฐานพื้นฐาน ห้องน้ำ มีความพอเพียง สะอาด ปลอดภัย น้ำอุปโภคบริโภคพอเพียง ระบบโทรคมนาคมใช้การได้ดี ระบบไฟฟ้าเข้าถึงใช้การได้ดี มีทางเข้าถึงสะดวกปลอดภัย ๒) สภาพทั่วไปด้านสิ่งปลูกสร้าง วางผังสิ่ง ปลูกสร้างเป็นระเบียบ ทรัพยากรการท่องเที่ยวสวยงาม ๓) สภาพทั่วไปด้านสถานที่และ สภาพแวดล้อม มีการบริหารจัดการ

ของเสียดี อาคารสถานที่สะอาดปลอดภัย มีบริเวณนั่งพักผ่อน ได้รับบริการดีจากเจ้าหน้าที่ ๔) พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่มีต่อศาสนา มีความเคารพพระพุทธรูปหรือ รูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรม ๕) พฤติกรรมนักท่องเที่ยวที่มีต่อ วัฒนธรรม วัตถุธรรม ใช้สอยปัจจัยสี่อย่างถูกต้อง คติธรรม ปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีงาม เนติธรรม ปฏิบัติตามกฎหมายและข้อห้าม สหธรรม ปฏิบัติตามมารยาทของสังคม

ทวิศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๖๑ เรื่อง “ศาสนาและวัฒนธรรม : การใช้ประโยชน์จากอัตลักษณ์ของฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ การพัฒนา การสร้างมูลค่าเพิ่มของทรัพยากร การท่องเที่ยว และการใช้ประโยชน์อัตลักษณ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวในหมู่บ้านท่องเที่ยวจังหวัด สุรินทร์” ผลของการวิจัยพบว่า อัตลักษณ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวของหมู่บ้านท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ หมู่บ้านช้าง ผ้าไหม ประเพณี กลุ่มปราสาทขอม และทางพระพุทธศาสนา จำแนกเป็น ๘ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้านลักษณะที่อยู่อาศัย เช่น บ้านมีช้างมีโรงช้างช้างบ้านสูงประมาณ ๔ เมตร ๒) ด้านอาหารพื้นบ้าน เช่น แกงกล้วย ปลายอนทอดกรอบ แกงไก่บ้านใส่แตงโมสุก แกงมะละกอใส่ปูนา ขนมหักบัว นางเล็ด กาละแม ๓) ด้านผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เครื่องประดับกระดุกช้าง ฟันช้าง หางช้าง ของตกแต่งรถและบ้าน เครื่องนอน เครื่องนุ่งห่ม ผ้าไหม ประเพณี เสื้อแขว หัวซิ่น ลูกประคบ เสื้ออก กาละแม ๔) ด้านวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น เช่น การเลี้ยงช้าง เช่นผีปะกำ แห่นาคบนหลังช้าง จดทะเบียนสมรสบนหลังช้าง แชนโถงตา สืบสานตำนานปราสาท ฮีตสิบสอง เรือมมะมวด ๕) ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว เช่น ชมการแสดงช้าง นั่งช้างเที่ยว ชมช้างอาบน้ำ นำเที่ยวกลุ่มผ้าไหม เครื่องเงิน ปราสาทขอม วัด ๖) ด้านสถานที่ท่องเที่ยว เช่น ศูนย์ศึกษา พิพิธภัณฑสถาน ขชอาณาจักร วังทะเล สุสานช้าง ศาลาเอราวัณ ศาลปะกำ เจดีย์ไม้โบราณ กลุ่มผ้าไหม เครื่องเงิน ปราสาทภูมิโปน กลุ่มปราสาทตาเมือน ปราสาทข่าปี ปราสาทศีขรภูมิ วัดป่าอาเจียง วัดตะเคียน วัดเขาศาลา ๗) ด้านศาสนสถาน เช่น วัดป่า อาเจียง(สุสานช้าง) ศาลาเอราวัณ ปราสาทภูมิโปน กลุ่มปราสาทตาเมือน ปราสาทข่าปี ปราสาทศีขร ภูมิ ๘) ด้านศาสนวัตถุหรือวัตถุมงคล เช่น พระเครื่องกระดุกช้างหรือฟันช้าง แหวนหางช้าง เครื่องมือ ควาญช้าง และนวดช้างโขลง พระเครื่องหรือรูปเหมือนหลวงปู่ดูลย์ อดุล เป็นต้น การพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวในหมู่บ้านท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ หมู่บ้านช้าง ผ้าไหม ประเพณี กลุ่มปราสาทขอม และทางพระพุทธศาสนา จำแนกเป็น ๖ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้านการ สร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวนำเสนอสร้างสรรค์น่าสนใจ เช่น เครื่องประดับกระดุกช้าง ฟันช้าง หางช้าง ของตกแต่งรถและบ้าน เครื่องนอน เครื่องนุ่งห่ม ผ้าไหม ประเพณี เสื้อแขว หัวซิ่น ลูกประคบ เสื้ออก กาละแม มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น อนุรักษ์วัฒนธรรม เขมร กูย ลาว ๒) ด้านการจัดรูปแบบผลิตภัณฑ์บรรจุภัณฑ์ที่มีคุณภาพสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตัวสร้างสรรค์น่าสนใจ เช่น ดึงดูดความสนใจ มีสีและลาย ให้เลือกมาก ๓) ด้านการเตรียมความพร้อมเข้าสู่การรับรองมาตรฐาน เช่น กอบรูปช้างไม้แก่น

ขาม ชุด เครื่องประดับกระดูกสัตว์ ผ้าไหม ประเทียม กาละแมศีขรภูมิ ได้รับรางวัล OTOP ระดับสี่ และห้าดาว ๔) ด้านการสร้างผลิตภัณฑ์ที่ผลิตซ้ำได้ในปริมาณและคุณภาพใกล้เคียงกัน เช่น เครื่องประดับกระดูก ช้าง ฟันช้าง หางช้าง ของตกแต่งรถ บ้าน เครื่องนอน เครื่องนุ่งห่ม ผ้าไหม ประเทียม เสื้อผ้า หวีขึ้น ลูกประคบ เสื้ออกก กาละแม ๕) ด้านการหาช่องทางตลาดผลิตภัณฑ์ เช่น เผยแพร่ตามหน่วยงานรัฐ สื่อ สิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ออนไลน์ เปิดร้านขายเอง ส่งขายในตัวเมือง ขายลูกค้า นักท่องเที่ยว ขายตาม ปิมน้ำมัน ขายออนไลน์ ให้ที่วัดจัดแสดงสินค้า ออกร้านตามงาน ประเพณีต่าง ๆ ๖) ด้านอนุรักษ์ เมนูอาหารท้องถิ่น เช่น แผ่นพับพิมพ์เผยแพร่ แกงกล้วย ปลายอน ทอดกรอบ แกงไก่บ้านใส่กล้วยหรือ แตงโมสุก แกงมะละกอใส่ปูนา ขนมฝักบัว ขนมนางเล็ด กาละแม เป็นต้น การสร้างมูลค่าเพิ่มของทรัพยากรการท่องเที่ยวในหมู่บ้านท่องเที่ยวจังหวัด ได้แก่ หมู่บ้าน ช้าง ผ้าไหม ประเทียม กลุ่มปราสาทขอม และทางพระพุทธศาสนา จำแนกเป็น ๘ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้านตอบสนองความต้องการการลูกค้า เช่น สร้างผลิตภัณฑ์ยึดโยงกับอัตลักษณ์จังหวัดสุรินทร์ คือ ช้าง ปราสาทขอม ๒) ด้านตัวผลิตภัณฑ์ที่เป็นจุดขาย คือ ช้าง ผ้าไหม ประเทียม ปราสาทขอม วัดป่าอาเจียง (สุสานช้าง) วัดตะเคียน วัดเขาศาลา ๓) ด้านการคัดเลือกวัตถุดิบ คือ ทุนของชุมชนและทุนทาง วัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงกับช้าง ผ้าไหม ประเทียม ปราสาทขอม วัด ๔) ด้านกระบวนการหรือวิธีการ ผลิต คือ สร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทุนชุมชนและวัฒนธรรม สร้างอัตลักษณ์ ดัดแปลง พัฒนาให้เกิดความ ประทับใจ จดจำ เข้ากับยุคสมัย ใช้วัสดุคุณภาพ มีขั้นตอนการผลิตชัดเจน ๕) ด้านบรรจุภัณฑ์หรือการ นำเสนอ เช่น ออกแบบสวยงาม ดึงดูดใจ ๖) ด้านบริการและจัดช่องทางจำหน่าย เช่น ให้ความรู้ เข้าถึงง่าย สะดวก รวดเร็ว ๗) ด้านการสร้างแบรนด์ผลิตภัณฑ์ เช่น สร้างสัญลักษณ์ยึดโยงกับช้าง หมู่บ้านผ้าไหม ประเทียม ปราสาทขอม วัด ๘) ด้านการเข้าถึงผู้บริโภค เช่น เผยแพร่ตามหน่วยงานรัฐ สื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ออนไลน์ เปิดร้านขายเอง ส่งขายในตัวเมือง ขายลูกค้า นักท่องเที่ยว ขาย ตามปิมน้ำมัน ขายออนไลน์ ให้ที่วัดจัดแสดงสินค้า ออกร้านตามงานประเพณีต่าง ๆ เป็นต้น การใช้ ประโยชน์อัตลักษณ์ทรัพยากรการท่องเที่ยวหมู่บ้านท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ หมู่บ้านช้าง ผ้า ไหม ประเทียม กลุ่มปราสาทขอม และทางพระพุทธศาสนา จำแนกเป็น ๓ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้าน เศรษฐกิจ เช่น เป็นแหล่งรายได้เงินตราต่างประเทศ ดุลการชำระเงิน การลงทุน สร้างรายได้ สร้าง งาน กระจายรายได้ ความเจริญสู่ภูมิภาค สร้างความมั่นคงปลอดภัยพื้นที่แหล่งท่องเที่ยว สร้าง สัมพันธ์ อันดีต่อกันระหว่างคนในชาติและต่างชาติ เกิดการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณี ๒) ด้าน การเมือง เช่น เป็นสื่อสร้างความเข้าใจอันดีทางการเมือง สร้างภาพพจน์ที่ดีกับคนในชาติและต่างชาติ เป็น เครื่องมือพัฒนาท้องถิ่นที่ดี ๓) ด้านสังคม เช่น สร้างความรู้เข้าใจที่ดีต่อกันระหว่างคนในท้องถิ่น พัฒนายกระดับความเจริญท้องถิ่น เกิดความมั่นคงปลอดภัยในสังคม สร้างและกระจายรายได้ให้ ท้องถิ่น สร้างเสริมสุขภาพกายและจิตที่ดี เกิดการแลกเปลี่ยนอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น

กระตุ้นให้นำประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นออกเผยแพร่ เพื่อดึงดูดให้เกิดการท่องเที่ยวมากขึ้น สร้างความภาคภูมิใจในศิลปวัฒนธรรม เกิดการพัฒนาภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมให้ดีและสวยงาม

๒.๙.๓ งานวิจัยเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน

สมใจ อินทนนท์ และคณะ, ได้ทำการศึกษาวิจัยและตีพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ.๒๕๕๘ เรื่อง “การจัดการโลจิสติกส์และการท่องเที่ยวรูปแบบท่องเที่ยวหมู่บ้านช้าง จังหวัดสุรินทร์”^{๒๔} โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษารูปแบบและแนวทางการบริหารจัดการโลจิสติกส์ เพื่อรองรับการเติบโตและขยายตัวด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้านช้าง ๒) ประเมินและวิเคราะห์ระบบสาธารณูปโภค สิ่งอำนวยความสะดวก ระบบการขนส่ง และระบบสารสนเทศของหมู่บ้านช้าง และ ๓) เพื่อศึกษารูปแบบการพยากรณ์จำนวนนักท่องเที่ยวและอุปสงค์ของการท่องเที่ยวหมู่บ้านช้าง โดยใช้หลักการจัดการโลจิสติกส์เข้ามาใช้กับการท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า อนุกรมเวลาแบบจำลองเฉลี่ยที่แบบถ่วงน้ำหนักเป็นรูปแบบการพยากรณ์ที่เหมาะสม โดยพบว่าอีก ๑๐ ปีข้างหน้า จำนวนนักท่องเที่ยวจะเพิ่มขึ้นประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ คน/ปี ซึ่งจะมีผลต่อการวางแผนและพัฒนาระบบการขนส่ง ระบบสาธารณูปโภค และระบบสารสนเทศ ซึ่งปัจจุบันยังขาดความพร้อมในการวางแผน และผลการศึกษาระดับความสำคัญและความพึงพอใจของกลุ่มนักท่องเที่ยวหมู่บ้าน พบว่า ระดับความสำคัญและความพึงพอใจของกลุ่มนักท่องเที่ยว คือ ๑) เรื่องการเดินทางและการขนส่งจากตัวเมืองสุรินทร์ไป-กลับหมู่บ้านช้าง ให้มีความสำคัญในเรื่องของความปลอดภัยและเมื่อได้ใช้บริการแล้วพึงพอใจมากที่สุดในเรื่องของกิจกรรมการฝึกช้างหลากหลายกิจกรรม และไม่พึงพอใจคือเรื่องของผู้รับความคิดเห็นหลังใช้บริการแล้ว ๓) เรื่องระบบสาธารณูปโภคในแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านช้าง ให้มีความสำคัญในเรื่องของห้องน้ำ และห้องสุขา และเมื่อได้ใช้บริการแล้ว พึงพอใจมากที่สุดในเรื่องของบริเวณที่จอดรถ และพึงพอใจน้อยที่สุดคือเรื่องของห้องสุขา และห้องน้ำ ๔) เรื่องระบบสารสนเทศและการติดต่อสื่อสารให้มีความสำคัญในเรื่องของความสะดวกสบายด้านสารสนเทศ และเมื่อได้ใช้บริการแล้ว พึงพอใจมากที่สุดในเรื่องความพร้อมในระบบสารสนเทศและการติดต่อสื่อสาร พึงพอใจน้อยที่สุดคือ เรื่องการประสานงานของเจ้าหน้าที่ของศูนย์คชศึกษา ๕) เรื่องระบบโลจิสติกส์ท่องเที่ยวหมู่บ้านช้าง ให้มีความสำคัญในเรื่องของความสะดวกและรวดเร็วของการเดินทางจากตัวเมืองสุรินทร์ไปยังหมู่บ้านช้างและเมื่อได้ใช้บริการแล้ว พึงพอใจมากที่สุดในเรื่องของความถี่ของยานพาหนะไปยังหมู่บ้านช้าง พึงพอใจน้อยที่สุด คือ เรื่องความสะดวกและรวดเร็วของการเดินทางจากตัวเมืองสุรินทร์ไปหมู่บ้านช้าง

^{๒๔} สมใจ อินทนนท์ และคณะ, “การจัดการโลจิสติกส์และการพัฒนารูปแบบแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านช้าง จังหวัดสุรินทร์”, วารสารช่อพะยอม. ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๘), หน้า ๙๙.

นลินทิพย์ พิมพ์กัลด และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยและตีพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ.๒๕๖๑ เรื่อง “ศักยภาพสินค้าและบริการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กีฬาและนันทนาการที่สามารถดึงดูดและเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวได้ของจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ”^{๖๕} มีวัตถุประสงค์คือ เพื่อศึกษาและประเมินศักยภาพสินค้าและบริการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กีฬาและนันทนาการที่สามารถดึงดูดและเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวได้ของจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ ผลการศึกษาพบว่า นิว ไอ-โมบายสเตเดียม/สนามช้างอินเตอร์ จังหวัดบุรีรัมย์ ตลาดการค้าช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ และตลาดการค้าชายแดนช่องสะง่า จังหวัดศรีสะเกษ มีศักยภาพที่สามารถดึงดูดและเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวได้ของจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษเป็นลำดับแรก และจากการประเมินศักยภาพพบว่า สินค้าและบริการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กีฬาและนันทนาการที่สามารถดึงดูดและเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวได้ของจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์และศรีสะเกษนั้นสามารถเชื่อมโยงระหว่างสามจังหวัดได้ทั้งในเชิงระยะเวลา การจัดกิจกรรม ระยะทางระหว่างแหล่งท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงไปยังประเทศกัมพูชา โดยควรให้ความสำคัญในเรื่องคุณภาพของที่พัก อาหารและร้านอาหารจำหน่ายของฝากของที่ระลึก และการประชาสัมพันธ์ของช่องทางสื่อสารข้อมูลทางการท่องเที่ยว

๒.๙.๔ งานวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

อภิชา พรเจริญกิจกุล และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยและตีพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ.๒๕๖๐ เรื่อง “การพัฒนารูปแบบการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือตามแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบ้านประทุน ตำบลแตล อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์”^{๖๖} การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการพัฒนารูปแบบการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือตามแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบ้านประทุน จังหวัดสุรินทร์ เป็นการวิจัยและพัฒนา โดยใช้วิธีการผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ รูปแบบผลิตภัณฑ์การสร้างมูลค่าเพิ่มผ้าไหมทอมือตามแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนผ้าไหมทอมือบ้านประทุน ได้รูปแบบ “BAN PRATOON Model” ประกอบด้วย องค์ประกอบย่อย ได้แก่ ระดมความคิดพัฒนาผลิตภัณฑ์ (B=Brainstorm Product Development) กำหนดราคา (A=Appraise) สร้างเครือข่ายเพิ่มช่องทางทางการค้า (N=Networking) สร้างศักยภาพให้ชุมชน (P=Potentiality Community) ยกกระตือรือร้นสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น (R=Raising Knowledge) ความช่วยเหลือจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

^{๖๕} นลินทิพย์ พิมพ์กัลด และคณะ, “ศักยภาพสินค้าและบริการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กีฬาและนันทนาการที่สามารถดึงดูดและเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวได้ของจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ”. วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn University, ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม-เมษายน ๒๕๖๑, หน้า ๕๐๕.

^{๖๖} อภิชา พรเจริญกิจกุล และคณะ, “การพัฒนารูปแบบการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือตามแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบ้านประทุน ตำบลแตล อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์”, วารสารการบริหารปกครอง (Governance Journal). ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๐), หน้า ๔๓๓.

(A=Assistance from Local Administration Organization) นำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาประยุกต์ (T=Technologies) ศูนย์กระจายสินค้า (O=Outlet to Customers) สร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ (ON=Opportunity & New Market) โดยผ่านการรับรองรูปแบบจากผู้เชี่ยวชาญอันนำไปสู่ความพึงพอใจของลูกค้าต่อผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือที่ได้ประยุกต์ขึ้น กลุ่มผ้าไหมทอมือชุมชนบ้านประทุนสามารถนำรูปแบบไปสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือตามแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ได้

อัจฉรา หลาวทอง, ภรณ์ หลาวทอง ได้ทำการศึกษาวิจัยและตีพิมพ์เผยแพร่ในปี พ.ศ. ๒๕๖๐ เรื่อง “ยุทธศาสตร์การพัฒนากลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมศรีบูรินทร์” วัตถุประสงค์ คือ ๑) ศึกษาศักยภาพปัญหาและความต้องการในการรวมกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจการท่องเที่ยว ๒) เพื่อจัดทำแผนแม่บท แผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจการท่องเที่ยว ผลการศึกษาพบว่า ศักยภาพในการรวมกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมกลุ่มจังหวัด พบมี ๔ ด้าน คือ ๑) การครบถ้วนและความหลากหลายของวิสาหกิจทางการท่องเที่ยวตามแนวคิดห่วงโซ่อุปทาน ๒) กลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจทางการท่องเที่ยวในพื้นที่ ๓) การสนับสนุนของภาคีเครือข่ายภาครัฐ เอกชน และชุมชน และ ๔) ระดับความสามารถดึงดูดของสินค้าและบริการของวิสาหกิจการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม แต่มีปัญหาของการรวมกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจการท่องเที่ยว ๕ ประเด็น คือ ๑) แรงขับเคลื่อนของผู้นำ ๒) ความมุ่งหวังประโยชน์ส่วนตนมากกว่าส่วนรวม ๓) ทิศทางและแผนงานดำเนินการ ๔) ความขัดแย้งของวิสาหกิจอุตสาหกรรมเดียวกัน และ ๕) ความเข้าใจการบริหารกลุ่มเครือข่าย ดังนั้น จึงส่งผลต่อ ความต้องการ การรวมกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจการท่องเที่ยว ๓ ประเด็น คือ ๑) การเพิ่มโอกาสทางการตลาด ๒) การพัฒนาสมรรถนะทางธุรกิจ และ ๓) การสร้างความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายเพื่อเพิ่มขีดความสามารถทางการแข่งขันของธุรกิจ

แผนแม่บท แผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจการท่องเที่ยว ปี ๒๕๕๔-๒๕๖๙ มีวิสัยทัศน์ เป็นองค์กรความร่วมมือกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจการท่องเที่ยวสู่การยกระดับผลิตภาพสินค้าและบริการ การท่องเที่ยวอารยธรรมขอมศรีบูรินทร์ มีพันธกิจ ๕ ด้าน คือ ๑) กำกับ ดูแลสมาชิกวิสาหกิจการท่องเที่ยว ๒) พัฒนาและส่งเสริมศักยภาพและผลิตภาพการบริการของสมาชิกวิสาหกิจการท่องเที่ยว ๓) พัฒนาช่องทางการตลาดการท่องเที่ยวของกลุ่มสมาชิกวิสาหกิจการท่องเที่ยว ๔) พัฒนาระบบข้อมูลสมาชิกวิสาหกิจท่องเที่ยวร่วมกับภาคีเครือข่ายทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งมียุทธศาสตร์ ๔ ด้าน คือ ๑) การบูรณาการ และส่งเสริมความร่วมมือสมาชิกกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมศรีบูรินทร์ ๒) การสร้างระบบสารสนเทศและการประชาสัมพันธ์กลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมศรีบูรินทร์ ๓) การสร้างและพัฒนา

ช่องทางการตลาดการท่องเที่ยวเชิงอารยธรรมขอมศรีบูรินทร์ ๔) การพัฒนาผลิตภัณฑ์และมาตรฐานสินค้า และบริการ วิสาหกิจและบุคลากรบริการการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมศรีบูรินทร์^{๖๗}

สุทัศน์ ประทุมแก้ว และคณะ ได้ศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๖๒ เรื่อง “การพัฒนาผลิตภัณฑ์และส่งเสริมสัมมาชีพของหมู่บ้านรักษาศิล ๕ ในจังหวัดศรีสะเกษ” มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาหลักสัมมาชีพที่ปรากฏในคัมภีร์ทาง พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาการพัฒนาผลิตภัณฑ์และส่งเสริมสัมมาชีพของหมู่บ้านรักษาศิล ๕ ใน จังหวัดศรีสะเกษ และ ๓) เพื่อวิเคราะห์ศิลปะ ๕ กับการส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์และสัมมาชีพในจังหวัด ศรีสะเกษ ผลการศึกษาพบว่า การส่งเสริมสัมมาชีพของชุมชนต้องมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต ๒ ด้าน คือ (๑) ด้านเศรษฐกิจ คือ การแก้ไขปัญหาความยากจนโดยการเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย ลดหนี้สิน ซึ่งจะสามารถเพิ่มทรัพย์สินได้ (๒) ด้านสังคม คือ การพัฒนาด้านความสัมพันธ์ของคนใน สังคมให้ปราศจากความขัดแย้ง มีความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยปฏิบัติตาม “โครงการหนึ่ง ตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” ซึ่งเป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนโดยมุ่งเน้นการ เสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนอันเป็นเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ ด้วยการนำทุนชุมชนที่มีอยู่ในท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางชีวภาพ และทุนทางสังคม มาเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อน วิสาหกิจชุมชน ดังนั้น มูลเหตุที่มาของการนำศิลปะ ๕ มาสอนนั้น ก็เพื่อให้สังคมได้ตระหนักถึง ความสำคัญของศิลปะ ๕ มิใช่แต่เป็นเพียงความประเพณีที่ดั่งงาม เป็นศีลธรรมในระดับบุคคลเท่านั้น แต่ยังสัมพันธ์ไปถึงความประเพณีในระดับสังคมด้วย หากว่าสังคมหมู่ใดก็ตามมีผู้ฝึกศิลปะ ไม่ว่าจะเป็น ข้าราชการ ย่อมสร้างความเปี่ยมเย็นซึ่งกันและกันในสังคมให้ขยายมากขึ้น ศิลปะ ๕ ในระดับบุคคลนั้น ข้อหินนาทาน เป็นจุดเริ่มของการฝึกศิลปะ ทำให้เกิดการละเมียดศิลปะข้ออื่นตามมาด้วย

๒.๙.๕ งานวิจัยเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายทางสังคม

ธนู, ศรีทอง และคณะ ได้ศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๖๐ เรื่อง “การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ : ประวัติศาสตร์ เส้นทาง และการเสริมสร้างเครือข่ายในประชาคมอาเซียน” การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทาง

^{๖๗} อัจฉรา หลาวทอง, ภรณ์ หลาวทอง. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคัลสเตอร์การท่องเที่ยวอารยธรรมขอมศรีบูรินทร์. วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ปีที่ ๙ ๒๐๑๗ (ฉบับพิเศษ), หน้า ๕๓.

ศาสนาและ วัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทาง ศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ เพื่อเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของ อีสานใต้กับประชาคมอาเซียน และเพื่อนาเสนอผลการวิเคราะห์ปัญหา ผลกระทบ และยุทธศาสตร์ การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคม อาเซียน ผลการศึกษาพบว่า ๑) ประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยว พบว่า อีสานใต้คือ จังหวัดในพื้นที่ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย มีพื้นที่แบ่งเป็น ๕ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครราชสีมา จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และ อุบลราชธานี ตั้งอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าที่ราบสูง มีกลุ่ม ชชาติพันธุ์ชนเผ่าไทยในอีสานใต้ ๔ กลุ่มใหญ่ คือ (๑) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร (๒) กลุ่มชาติพันธุ์กูย (๓) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว (๔) กลุ่มชาติพันธุ์ไทยโคราช มีเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนา ศาสนาและ วัฒนธรรมตามแนวเส้นทางเทือกเขาพนมดงรักที่เชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดา หรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ เช่น อุทยานมหาวิหารหรือมุนินิสมเด็จพะพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ปราสาทพิมาย หรืออุทยาน ประวัติศาสตร์พิมาย ปราสาทพนมรุ้งหรืออุทยานประวัติศาสตร์พนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ วัดเขาศาลา หรือพุทธอุทยานเขาศาลาอตุลฐานะจาโร วัดป่าอ้อเจียง (สุสานช้าง) วัดไพรพัฒนา (หลวงปู่สรวง) และวัดสิรินธรวรารามภูพร้าว ๒) การพัฒนาศักยภาพชุมชนและผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและ วัฒนธรรมในอีสานใต้ พบว่า มีแนวทางพัฒนาศักยภาพของชุมชนและผู้ประกอบการ ๖ แนวทาง ประกอบด้วย (๑) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (๒) แนวทางการจัดการ ศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก (๓) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความปลอดภัย (๔) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านความสามารถในการรองรับของพื้นที่ (๕) แนวทางในการจัดการศักยภาพ ด้านทรัพยากรท่องเที่ยว (๖) แนวทางการจัดการศักยภาพด้านการมีส่วนร่วมของชุมชน ๓) การพัฒนาศักยภาพในการสื่อสารภาษาอังกฤษของผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ พบว่า ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนรู้หลังการฝึกอบรมด้วยชุดกิจกรรมการ ฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารด้านการท่องเที่ยวสำหรับผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนา และวัฒนธรรมในอีสานใต้ปรากฏว่าผู้ประกอบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้ มี คะแนนหลังเรียนด้วยชุดกิจกรรมการฝึกอบรมภาษาอังกฤษเพื่อการสื่อสารด้านการท่องเที่ยวสูงกว่า คะแนนก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญที่ ๐.๐๕ (ค่า $t = ๒๒.๑๗$) ๔) การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้ พบว่า เครือข่ายการท่องเที่ยวทั้งระดับชาติ ระดับเขตพื้นที่ และระดับชุมชน ควรจัดกิจกรรมให้เกิดความ ร่วมมือมากยิ่งขึ้น เพื่อนาไปสู่การพัฒนาในด้านการรวมตัวกันและความเป็นอิสระของเครือข่าย ด้าน การขยายผลการท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น และด้านการเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกัน สำหรับด้าน กระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชนต่าง ๆ และด้านความร่วมมือในการสร้างคุณภาพการบริการ ควรจัดกิจกรรมนา

แหล่งท่องเที่ยวที่ประสบความสำเร็จเป็นแม่บท ส่วนด้านความร่วมมือในการพัฒนา บุคลากรการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพตลอดถึงด้านการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยว ร่วมกันควรสร้างกิจกรรมให้เกิดความตื่นรู้ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยว ๕) สภาพปัญหาผลกระทบการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความ ร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียนพบว่า สภาพปัญหาโดยรวมเป็นเรื่องเกี่ยวกับการบริหาร จัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ไม่ดีพอ ทำให้มีผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของ อีสานใต้กับความ ร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียนโดยรวม ส่วนประเด็นข้อเสนอเชิง ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับความ ร่วมมือทางเศรษฐกิจในประชาคมอาเซียน ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์จำนวน ๙ ยุทธศาสตร์ ๑๐ เป้าหมาย และ ๓๖ มาตรการ ได้แก่ (๑) ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการ มี ๑ เป้าหมาย ๑ มาตรการ (๒) ยุทธศาสตร์ ด้านการพัฒนาศักยภาพชุมชนผู้ประกอบการท่องเที่ยว มี ๒ เป้าหมาย ๖ มาตรการ (๓) ยุทธศาสตร์ ด้านการพัฒนาบุคลากรของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๕ มาตรการ (๔) ยุทธศาสตร์ด้าน งบประมาณของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ (๕) ยุทธศาสตร์ด้านการประชาสัมพันธ์ ของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๖ มาตรการ (๖) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดการสถานที่ของแหล่ง ท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๕ มาตรการ (๗) ยุทธศาสตร์ด้านบริบทสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๔ มาตรการ (๘) ยุทธศาสตร์ด้านการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยว มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ (๙) ยุทธศาสตร์ด้านความเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวกับประชาคมอาเซียน มี ๑ เป้าหมาย ๓ มาตรการ

๒.๙.๖ งานวิจัยเกี่ยวกับปราสาทขอม

ทองแดง, พุทธเกตตุ; นายมนูญ, พันนา ได้ทำการศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๕๗ เรื่องการศึกษาเชิงสำรวจลักษณะและอิทธิพลความเชื่อประเพณีศิลปกรรม ปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี” มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของปราสาทขอมในจังหวัดอุบลราชธานี ผลการศึกษาพบว่า ความเชื่อและอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอม ว่ามีการสร้างฐานของปราสาทขอม มักทำเพิ่มมุมที่มีความกว้างโดยเฉพาะด้านประกอบมุมตรงกลางเท่านั้น ซึ่งมีลักษณะและอิทธิพลเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมภาพเขียน ภาพแกะสลัก และประติมากรรม นูนต่ำ – นูนสูง ประกอบด้วยมีตัวปราสาท ศิลปะแบบขอมก่อด้วยอิฐฉาบเรียบแนบกันแต่ละก้อนตั้งอยู่บนฐานศิลาเดียวกันในแนวทิศเหนือและทิศใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก และมีทางเข้าทิศตะวันออกด้านเดียว ไปด้วยศิลาแลง มีผนังเรือนธาตุและรูปเทพนพเคราะห์ ๙ องค์ นิยมประทับไว้บนซุ้มประตูปราสาทขอมเท่านั้น ด้านลักษณะและอิทธิพลความเชื่อเรื่องจักรวาลเป็นความเชื่อของพวกเขาวินดูว่าโลกจักรวาลประกอบไปด้วยทวีปทั้ง ๗ ทวีป แต่ละทวีปแผ่ขยายออกเหมือนดอกบัวแต่ละทวีปมี ๙ ภูมิภาค แต่ละภูมิภาคประกอบด้วย ๑. เขาพระสุเมรุที่เป็นแกนกลางของโลก ซึ่งเป็นที่อยู่ของเทพ ๒.

ดินพระสุเมรุเชื่อมไปถึงนรก ๓. ยอดเขาพระสุเมรุบนเขาหิมาลัยเป็นที่อยู่ของพรหม ด้านความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับทางพุทธศาสนาด้านวัฒนธรรมและอารยธรรม ซึ่งปรากฏร่องรอยภาพเขียนเชิงประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน ได้แก่ ภาพเขียนก่อนประวัติศาสตร์บริเวณผาขาม ผาแต้ม ผาหม่อน ภาพเครื่องมือในการจับสัตว์ ภาพวัตถุ ภาพคน และฝ่ามือ หลักศิลาจารึกปากแม่น้ำมูล และแม่น้ำชี ได้พบเห็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งมีอยู่ ๒ หลัก คือ จารึกของพระเจ้าจิตรเสนและจารึกของพระเจ้าอินทรวรมัน และมีหลักฐานสำคัญที่เหลืออยู่ มีความเชื่อและประเพณีเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมบูชาเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ของศาสนาพราหมณ์ทั้ง ๓ องค์ คือ พระพรหม พระวิษณุ (พระอิศวร) และพระศิวะ ถือว่าเป็นเทพเจ้าที่อินดูชนนับถือเคารพยำเกรงมากที่สุด พิธีกรรมประเพณีที่พราหมณ์นิยมจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ณ เสาชิงช้าหน้าโบสถ์พราหมณ์ นิยมเรียกว่า “พิธีตรียัมปวาย” หรือ “ตรีปวาย” จัดขึ้นปีละ ๑ ครั้ง ๆ ละ ๑๐ วัน (ตรงกับเดือน มาฆะมาส) ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมาย เพื่อแสดงความเคารพบูชาต่อเทพเจ้าองค์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ ลักษณะและอิทธิพลความเชื่อศิลปกรรมปราสาทขอมในสมัยโบราณได้ยึดโยงอยู่กับคติความเชื่อของมนุษย์ในยุคอดีตกาล ประกอบด้วย ๑. การนับถือผี (Spirit won ship) ซึ่งเป็นการเคารพนับถือผีของบรรพบุรุษเป็นสิ่งสำคัญ เพราะคนโบราณมีความเชื่อว่า ชีวิตยังคงมีอยู่หลังตาย จึงยังมีการติดต่อเชื่อมโยงกันระหว่างผู้ที่ตายไปแล้วกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อให้พลังอำนาจของผู้ที่ตายไปแล้ว โดยเฉพาะผู้เป็นบรรพบุรุษมาคอยให้ความช่วยเหลือ ค้ำครองตนเอง และครอบครัว จึงมีการทำพิธีพิธีกรรมไปให้ท่านเหล่านั้น ๒. การนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นี่ก็คือ ความต้องการให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ความปลอดภัยในการดำเนินชีวิตของตน ลัทธินี้ น่าจะเกิดมาก่อนลัทธิศาสนาหลัก คือ อินดูและพุทธศาสนา ซึ่งเข้ามาผสมผสานในภายหลัง ซึ่งจะยืนยันได้ถึงแนวความเชื่อของชนเผ่าขอมโบราณ ๓. พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับเทพเจ้า ๓ องค์ ซึ่งประชาชนหรือชุมชนส่วนมากยังมีความเชื่อในองค์ประติมากรรมความเชื่อจักรวาล การบูชาในเทพเจ้าอินดู การบูชาพญานาค และเรื่องคัมภีร์ พระเวท วัฒนธรรมของขอมหรือเขมรโบราณได้มาครอบครองผสมผสานและนำเอาวัฒนธรรมเดิมมาเผยแพร่ด้วยปรากฏอยู่ยังทรงมีอิทธิพลศิลปกรรมปราสาทขอมแทบทุกแห่งในเอเชีย เขมรและประเทศไทย

พระมหาดนอม อานนโท และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๕๖ เรื่อง **“คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์”** ผลการศึกษาพบว่าด้านคติความเชื่อพบว่า การสร้างปราสาทขอมเริ่มแรกเป็นการสร้างคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เพื่อเป็นการจำลองจักรวาล โดยเฉพาะเมืองสวรรค์ ว่ามีอะไรเป็นส่วนประกอบบ้าง ที่เห็นเด่นชัดที่สุดคือ การจำลองเขาไกรลาสอันเป็นที่ประทับของพระศิวะ หรือเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางของจักรวาล ซึ่งแต่ละส่วนประกอบก็จะแฝงไปด้วยคติความเชื่อ ทำให้ผู้ที่พบเห็นสามารถจินตนาการถึงศูนย์กลางจักรวาล และที่ประทับของพระศิวะ ด้านคุณค่าพบว่า ทำให้เกิดเอกลักษณ์ประจำถิ่นของจังหวัดบุรีรัมย์ ไม่ว่าจะเป็นของที่ระลึก อาคารบ้านเรือน ที่อยู่อาศัย แหล่งเรียนรู้ด้านโบราณสถาน

ทำให้เกิดรายได้ชุมชน จากการนำเอาเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของปราสาทขอมมาสร้างสรรค์งานฝีมือและของที่ระลึก เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานทางประวัติศาสตร์ ด้านสังคม และการเมืองนั้นก็มีความสงบสุข เพราะเกิดการเกรงกลัวต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่กล้าทำผิดต่อคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ต่อโบราณสถานนั้น ๆ นักการเมืองยังนำไปใช้อ้างอิงเพื่อประโยชน์ทางการเมืองอีกด้วย ความงามจากสถาปัตยกรรมที่สร้างสรรค์ดีแล้วก่อให้เกิดสุนทรีย์แก่ผู้พบเห็น^{๖๘}

กฤษนันท์ แสงมาศ และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยในปี พ.ศ.๒๕๖๑ เรื่อง **การพัฒนา ระบบ GPS เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ปราสาทโบราณจังหวัดสุรินทร์** มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและบริบทพื้นที่แหล่ง ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรมปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ๒) ศึกษาสารสนเทศและระบบการเข้าถึงแหล่ง ท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์วัฒนธรรม ปราสาทจังหวัดสุรินทร์ และ ๓) เพื่อพัฒนาระบบ GPS แหล่งท่องเที่ยว อนุรักษ์วัฒนธรรมปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ผลการศึกษาพบว่า ข้อมูลทั่วไปขั้นพื้นฐานที่เป็นสิ่งอำนวยความสะดวกตามปราสาท โบราณ สถานที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่การวิจัย มีสภาพที่เก่า ถูกการใช้งานมาหลายปี สิ่งอำนวยความสะดวกที่เป็นส่วนช่วยเสริมนักท่องเที่ยวเพื่อความเข้าใจ เข้าถึง แหล่งข้อมูลเพิ่มเติม ยังไม่มี ที่มีความหลากหลายที่สามารถเลือกศึกษาได้ แผ่นพับที่ปรากฏมีเพียง ปราสาทบ้านพลวง ตำบล บ้านพลวง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ เท่านั้น ที่สามารถให้บริการได้ ก่อนเข้าเที่ยวชม พร้อมทั้ง เสียค่าบริการ จัดทำขึ้นโดยกรมศิลปากร นอกจากนั้นคือ ปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัด สุรินทร์ ยังไม่มีการบริการแผ่นพับที่มีคุณภาพที่สามารถบอกพื้นที่ท่องเที่ยวเพิ่มเติมได้ และข้อมูลด้าน อื่น ๆ น้อย ปราสาทบ้านไพล ตำบลเชื้อเพลิง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ยังไม่มีการบริการแผ่น พับ และข้อมูลการเข้าถึงน้อยมากทั้ง ๆ ที่พื้นที่ดังกล่าวมีแหล่งท่องเที่ยวเพิ่มเติมในสถานที่ชุมชน มี ฐานการเรียนรู้ และสามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวตามแบบวิถีชุมชนได้ส่วนมากเป็นข้อมูลที่ต้องเข้า ศึกษาดูในอินเทอร์เน็ตเสียส่วนใหญ่ แต่ข้อมูลก็ไม่ครอบคลุมในด้านอื่น ๆ ที่จำเป็น ปราสาทตาควาย ตำบลบักได อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ถือเป็นปราสาทที่นักท่องเที่ยวต้องการเข้าเที่ยวชม เพราะมีความน่าสนใจ ทั้งแหล่งธรรมชาติที่สมบูรณ์ และอยู่ติดเขตแดนระหว่าง ราชอาณาจักรไทย และราชอาณาจักรกัมพูชาสร้างความน่าสนใจมาก พื้นที่ได้รองรับทั้งสถานที่จอดรถ ห้องน้ำ ร้านอาหารเครื่องดื่ม และสามารถดูแลความปลอดภัยแก่นักท่องเที่ยวได้ สิ่งที่ขาดการนำเสนอในพื้นที่ นี้คือ แผ่นพับ ที่สามารถบอก ความเป็นมา การสร้าง งานประเพณีประจำปี การให้ความสำคัญของ ระหว่าง ๒ ประเทศ และกิจกรรมอื่น ๆ ที่สำคัญ ตลอดถึงเพิ่มเติมแหล่งท่องเที่ยวสำคัญที่อยู่แถบ บริเวณนั้นได้ จึงถือเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเพื่อการดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามา เป็นต้น ความสำเร็จของ

^{๖๘} พระมหาดอนอม อานนโท และคณะ, คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคน ท้องถิ่นจังหวัดบุรีรัมย์, **รายงานการวิจัย**, (พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย), หน้า บทคัดย่อ.

ปราสาทขอมในพื้นที่การศึกษานี้ ถือเป็นพื้นที่ที่จะมีการพัฒนาในรูปแบบ การนาเสนอ การกระจาย ข้อมูลพื้นฐาน เพราะปราสาทขอมเป็นโบราณสถานในศาสนาพราหมณ์ ฮินดู ที่ถูกสร้างขึ้นและยังคง อยู่ให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมและถือเป็นสมบัติของชาติด้วย ในแต่ละ พื้นที่ควรให้ความสำคัญ และ ร่วมรักษา สืบทอดและจัดกิจกรรมทางศาสนาเพื่อเป็นจุดสนใจ และ สร้างความโดดเด่นของพื้นที่ด้วย ดังนั้นจากการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมาย ผู้ประกอบการค้า และ นักท่องเที่ยวบางกลุ่ม ได้ให้การ สัมภาษณ์ โดยสรุปว่า แผ่นพับถือเป็นความสำคัญ เพื่อการเข้าถึง แหล่งข้อมูลขั้นพื้นฐาน ที่จำเป็น และสำคัญมาก เมื่อมีการพัฒนาในรูปแบบเชิงการท่องเที่ยว และ ภาวการณ์พัฒนาชุมชนขั้นพื้นฐาน เรียบร้อยแล้ว ก็สามารถนาเสนอข้อมูลเพิ่มเติมในอินเทอร์เน็ต เว็บไซต์ เอกสารอื่น ๆ เพราะดึงดูดนัก ท่องเที่ยวทั้งชมชุมชนเอง และนอกพื้นที่ให้เข้ามาเที่ยวได้ ดังนั้น แผ่นพับตาม พื้นที่การวิจัย ๔ พื้นที่ จึงมี ความจำเป็น และสำคัญมาก กระบวนการช่วยเสริมศักยภาพของชุมชน ที่มีต่อการส่งเสริมการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดสุรินทร์ มีความสำคัญมากต่อการพัฒนาการ ท่องเที่ยว เช่น ๑. ช่วย ส่งเสริมภูมิความรู้ในการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ที่ได้จากปราสาทขอมตาม พื้นที่ ๒. ช่วย ส่งเสริม เพื่อพัฒนา เด็ก เยาวชน ผู้สนใจ ในการนาเสนอข้อมูล พื้นฐาน ที่เกี่ยวข้องกับ ปราสาท แหล่งท่องเที่ยว และอาหารที่สำคัญ ที่มีการจัดงานประจำปี ๓. ภาครัฐ หรือ มหาวิทยาลัย คิด แนวทางช่วยส่งเสริม รักษา ดูแล ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านแต่ละที่และช่วยรักษา ส่งเสริมให้เป็นกิจ ลักษณะพื้นที่จัดการแสดงในเวทีที่สำคัญเพื่อโปรโมท และร่วมกันรักษาสิ่งที่สามารถบอกเล่าถึง ตัวตน เอกลักษณ์ ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่างไว้ให้น่าสนใจตามพื้นที่ เป็นต้น ปัญหาของกระบวนการเสริมสร้าง ศักยภาพของชุมชน ต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ยังขาดการ ร่วมมือจากหน่วยงาน องค์กรภาครัฐ และเอกชน ในการเข้าถึงแหล่งข้อมูล และการช่วยเหลือ สนับสนุน และพัฒนา รวมทั้งชุมชนเองยังขาด การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยว และแหล่งเรียนรู้ เชิง วัฒนธรรมในท้องถิ่น เพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้อย่างหลากหลาย เป็น ต้น

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” เพื่อให้ได้ข้อมูลในประเด็นที่ต้องการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดวิธีการดำเนินการวิจัยตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ พื้นที่การวิจัย ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง
- ๓.๓ เครื่องมือการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นี้ เป็นแบบการวิจัยแบบปฏิบัติการ (Action Research) ประกอบด้วย การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การวิเคราะห์ สังเคราะห์เนื้อหาจากเอกสาร งานวิจัย การสัมภาษณ์เชิงลึก สนทนากลุ่ม แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สรุปและเขียนบรรยายเชิงพรรณนา และการออกแบบการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยลำดับขั้นตอน ดังนี้

๓.๑.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้องทั้งปฐมภูมิ และทุติยภูมิ ทั้งนี้ได้กำหนดกรอบในการศึกษาค้นคว้า ดังนี้ ๑) ที่มาของแนวคิด ๒) ความหมาย ๓) หลักการสำคัญ ๔) รูปแบบ ๕) กระบวนการ/วิธีการ ๖) ประโยชน์ และ ๗) แนวทางในการประยุกต์ใช้กับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑) ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย รายงานการประชุม และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัย โดยอาศัยแนวคิดที่เกี่ยวกับการสร้างผลิตภัณฑ์และการออกแบบการท่องเที่ยวปราสาทขอม

๒) การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๓) สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงแนวคิด ความหมาย หลักการ ความเป็นมา รูปแบบ กระบวนการ/วิธีการ ประโยชน์ และแนวทางการประยุกต์ใช้กับการพัฒนาชุมชนฐานรากในจังหวัดสุรินทร์

๓.๑.๒ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีขั้นตอนในการดำเนินการ ดังนี้

๑) สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มกับตัวแทนหน่วยงานภาครัฐ ประกอบด้วย วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, การท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์, พัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์, ภัณฑารักษ์ประจำพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในการการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๒) ลงพื้นที่ ๔ ชุมชนปราสาทขอม ประกอบด้วย ๑) ชุมชนปราสาทขอมศิขรมภูมิ ๒) ชุมชนปราสาทขอมช่างปี ๓) ชุมชนปราสาทขอมภูมิโปน และ ๔) ชุมชนกลุ่มปราสาทขอมตาเมื่อน เพื่อสนทนากลุ่ม สัมภาษณ์ และรวบรวมข้อมูลจาก พระสงฆ์และปราชญ์ท้องถิ่น, ผู้ประกอบการขายของที่ระลึก, ผู้ประกอบการท่องเที่ยว, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และนักท่องเที่ยว เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๓) สัมภาษณ์นักวิชาการที่เกี่ยวกับประเด็นการวิจัย ๖ ด้าน คือ ๑) นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ๒) นักวิชาการด้านศิลปวัฒนธรรม ๓) นักวิชาการด้านการสร้างผลิตภัณฑ์ และ ๔) นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว, ๕) นักวิชาการด้านโลจิสติกส์, และ ๖) นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์

๔) นำข้อสรุปจากการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์สรุปอุปนิสัย และวิเคราะห์ที่ส่วนประกอบ แล้วเขียนบรรยายเชิงพรรณนา เพื่อนำไปพัฒนาสินค้าต้นแบบ และการท่องเที่ยวต้นแบบของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๓.๑.๓ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) โดยการลงพื้นที่สำรวจชุมชนปราสาทขอมในเขตจังหวัดสุรินทร์ เพื่อหาข้อมูลเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาท

ขอมในจังหวัดสุรินทร์แล้วนำไปดำเนินการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในรูปแบบของการวิจัย และพัฒนา (R&D) มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ ๑ การวิเคราะห์สภาพปัญหาให้ชัดเจนจากการสำรวจเชิงเอกสาร เชิงคุณภาพ และปริมาณ รวมถึงการศึกษากรอบแนวคิด ทฤษฎี การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์ (R๑: Research ครั้งที่ ๑)

ขั้นที่ ๒ พัฒนาการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (D๑: Development ครั้งที่ ๑)

ขั้นที่ ๓ ทดลองใช้การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (R๒)

ขั้นที่ ๔ ปรับปรุงรูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์ (D๒)

ขั้นที่ ๕ นำรูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ที่ สมบูรณ์ไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีขนาดใหญ่ขึ้น (R๓) ซึ่งมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จนกว่าผู้วิจัยจะ มั่นใจได้ว่า สามารถนำรูปแบบการพัฒนาสินค้าและบริการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเน้นที่ ชุมชนรอบปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ที่สมบูรณ์นั้น แล้วนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายและสามารถ แก้ไขปัญหาได้อย่างครบถ้วน

ขั้นที่ ๖ ประเมินประสิทธิผลของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์และนำเสนอรูปแบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ โดย เน้นที่ชุมชนรอบปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ โดยการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ และสร้างเครือข่าย ของชุมชนรอบปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๓.๒ พื้นที่การวิจัย ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

๓.๒.๑ พื้นที่การวิจัย

พื้นที่การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นี้เลือกชุมชนรองปราสาทจำนวน ๔ แห่งประกอบด้วย ๑) ชุมชนรอบปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๒) ชุมชนรอบปราสาทช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๓) ชุมชนรอบปราสาทภูมิโปน ตำบลตม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ และ ๔) ชุมชนรอบกลุ่มปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เหตุผลของการเลือกพื้นที่ในการวิจัยจำนวน ๔ แห่งดังกล่าวนี้ เพราะว่าแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมนี้ เป็นแหล่งท่องเที่ยวศาสนาและวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงในจังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีของนักท่องเที่ยวทั่วไป และในแต่ละปีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามแหล่งปราสาทนั้น ๆ มีการจัดกิจกรรมเชิงศาสนาและวัฒนธรรมเป็นประจำทุกปี และมีนักท่องเที่ยวได้เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชม และเลือกซื้อสินค้าที่ระลึกเป็นจำนวนมาก ดังนั้นผู้วิจัยจึงเลือกสถานที่ดังกล่าวนี้ในการทำวิจัย

๓.๒.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรนั้นประกอบด้วยกลุ่มประชากรจำนวน ๗ กลุ่ม ประกอบด้วย

๑) กลุ่มนักวิชาการ ประกอบด้วยนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์, นักวิชาการด้านการสร้างผลิตภัณฑ์, นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว, นักวิชาการด้านโลจิสติกส์, นักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน และนักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ ด้านละ ๑ คน รวม ๖ คน

๒) กลุ่มผู้บริหารโบราณสถานจำนวน ๔ แห่ง ๆ ละ ๑ คน

๓) กลุ่มนักท่องเที่ยวท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์, นักปราชญ์ท้องถิ่น เป็นต้น จำนวน ๔ แห่ง ๆ ละ รูป/คน

๔) กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวนแห่ง ๆ ละ ๔ คน

๕) กลุ่มผู้ประกอบการค้าของที่ระลึกแห่งละ ๕ คน รวมเป็น ๒๐ คน

๖) กลุ่มวิสาหกิจชุมชน จำนวน ๔ แห่ง ๆ ละ ๒๐ คน รวมเป็น ๘๐ คน

๗) กลุ่มนักท่องเที่ยว จำนวน ๔ แห่ง ๆ ละ ๒๐ คน รวมเป็น ๘๐ คน กลุ่มประชากรทั้งหมดใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Selection)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

ประชากร	กลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants)	การได้มาของ กลุ่มตัวอย่าง	การเก็บข้อมูล
๑.กลุ่มนักวิชาการ ด้านประวัติศาสตร์ ศา ส น า แ ล ะ วัฒนธรรม ด้านการ ท่องเที่ยว ด้านโลจิส ติกส์ ด้าน การ พัฒนาชุมชน และ ด้านการสร้าง เครือข่าย	-นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ๑ คน -นักวิชาการด้านการสร้างผลิตภัณฑ์ ๑ คน -นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว ๑ คน -นักวิชาการด้านโลจิสติกส์ ๑ คน -นักวิชาการด้านการพัฒนาชุมชน ๑ คน -นักวิชาการด้านรัฐประศาสนศาสตร์ ๑ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
รวม ๖ รูป/คน			
๒.กลุ่มผู้บริหาร โบราณสถาน	-ผู้บริหาร/เจ้าหน้าที่แหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน ปราสาทขอม หรือกรรมการมูลนิธิแหล่งท่องเที่ยว ปราสาทขอม ตามแหล่งโบราณสถาน ๔ แห่ง ๑ ละ ๑ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
รวม ๔ คน			
๓.กลุ่มนักปราชญ์ ท้องถิ่น	-พระสงฆ์/ปราชญ์ท้องถิ่น ๔ รูป/คน ตามแหล่งโบราณสถาน ๔ แห่ง ๑ ละ ๑ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
รวม ๔ รูป/คน			
๔.กลุ่ม ผู้ประกอบการ ท่องเที่ยว	-เจ้าของกิจการบริษัทนำเที่ยว / กลุ่มมัคคุเทศก์ ตามแหล่งโบราณสถาน ๔ แห่ง ๑ ละ ๑ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
รวม ๔ คน			
๕.กลุ่ม ผู้ประกอบการ ค้าขายของที่ระลึก	-กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถานปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่ง ๑ ละ ๕ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
รวม ๒๐ คน			
๖.กลุ่ม ผู้ประกอบการ วิสาหกิจชุมชน	-กลุ่มวิสาหกิจชุมชนจำนวน ๔ แห่ง ๑ ละ ๒๐ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
รวม ๘๐ คน			
๕.กลุ่มนักท่องเที่ยว	-นักท่องเที่ยวผู้เดินทางมาท่องเที่ยว ณ โบราณสถานปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่ง ละ ๒๐ คน	เลือกแบบ เจาะจง	-แบบทดสอบ -แบบสัมภาษณ์ -แบบสนทนากลุ่ม
รวม ๘๐ คน			
รวมทุกกลุ่ม	รวม ๑๙๘ รูป / คน		

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

๓.๒.๑ เครื่องมือในการวิจัย

การดำเนินการตามโครงการวิจัยดังกล่าวนี้ เน้นการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ ดังนั้น เครื่องมือการวิจัยประกอบด้วย ๑) แบบสัมภาษณ์ ๒) แบบสอบถาม ๓) แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมระหว่างชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง ๔ แห่ง ผู้วิจัยจึงได้กำหนดเครื่องมือในการวิจัย ดังนี้

๑) **แบบสัมภาษณ์** แบบสัมภาษณ์ (Interview Form) เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้างปลายเปิด (Structure In-depth interview) จำนวน ๑ ฉบับ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาข้อมูลที่จะทำให้ทราบ หรือแสดงนัยให้ทราบถึงหลักการและสภาพทั่วไปของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ในพื้นที่การศึกษาวิจัย โดยดำเนินการ

๑) กำหนดประเด็นหลักในการสัมภาษณ์ และรายการข้อคำถามแต่ละประเด็น

๒) จัดทำร่างแบบสัมภาษณ์และรายการข้อคำถามแต่ละประเด็น

๓) ตรวจสอบคุณภาพของแบบสัมภาษณ์ โดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๓ ท่าน เพื่อพิจารณาตรวจสอบความตรงตามเนื้อหาและการใช้ภาษา จากนั้นปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๓ ท่าน

๔) แก้ไขและปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ให้สมบูรณ์ แล้วจึงนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลจริงตามกลุ่มประชากรตัวอย่างที่เลือกเอาไว้

๒) แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group)

แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญในพื้นที่ชุมชนรอบปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๔ แห่ง ได้แก่ นักวิชาการด้านต่าง ๆ ผู้บริหารภาครัฐ/ผู้นำท้องถิ่น ผู้บริหารโบราณสถาน ประชาชนท้องถิ่น/พระสงฆ์ กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก กลุ่มผู้ประกอบการท่องเที่ยว กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และนักท่องเที่ยว ในการอภิปรายกลุ่มย่อย เป็นการสนทนาที่เกิดขึ้นได้โดยทั่ว ๆ ไป โดยไม่เจาะจงเรื่องสถานที่ เช่น การสนทนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน การสนทนากลุ่มกับผู้บริหารภาครัฐ/ผู้นำท้องถิ่น โดยมีเนื้อหาสำคัญ เช่น

(๓.๑) ประวัติความเป็นมาของปราสาทขอมในเมืองสุรินทร์

(๓.๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

(๓.๓) สินค้าของที่ระลึกจากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์จากอดีตถึงปัจจุบัน

(๓.๔) รูปแบบการท่องเที่ยวในกลุ่มปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์จากอดีตถึงปัจจุบัน

(๓.๕) แนวทางการพัฒนาสินค้าต้นแบบ และการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวในกลุ่มปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ เพื่อสร้างเป็นสินค้าต้นแบบและการท่องเที่ยวต้นแบบ

(๓.๖) การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

(๓.๗) การสร้างกลไกเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๓.๓.๒ ขั้นตอนในการสร้างและการตรวจสอบเครื่องมือ

๑) การกำหนดเนื้อหาแบบสัมภาษณ์ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการศึกษาจากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดเนื้อหาของแบบสัมภาษณ์

๒) ร่างเครื่องมือนำร่องตามประเด็นที่กำหนดให้ครบถ้วนทุกตอน

๓) นำเครื่องมือเสนอผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๓ ท่านเพื่อตรวจสอบ ประกอบด้วย

(๑) พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

(๒) รศ.ดร.สุวิญ รักษัตย์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

(๓) รศ.ดร.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

๔) แก้ไขเครื่องมือการวิจัยตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

๕) ปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยและจัดทำเครื่องมือการวิจัยฉบับสมบูรณ์

๓.๓.๓ ขั้นตอนและรูปแบบการทดลอง

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาข้อมูลและแนวทางการพัฒนาสินค้าและการบริการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ให้มีประสิทธิภาพทั้งในด้านการใช้งานและด้านการตลาดให้ตรงตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

ประชากร ได้แก่ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว, ผู้จำหน่ายสินค้าที่ระลึก, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และนักท่องเที่ยวทั่วไป

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว, ผู้จำหน่ายสินค้าที่ระลึก, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และนักท่องเที่ยวทั่วไป จำนวน ๑๘๘ คน

ขั้นตอนที่ ๒ พัฒนาปรับปรุงการพัฒนาสินค้าและการบริการท่องเที่ยวปราสาทขอมให้มีประสิทธิภาพในด้านการใช้งาน ด้านการตลาด

ประชากร ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านการผลิตและการออกแบบสินค้าและการท่องเที่ยว

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้าน จำนวน ๑๒ ท่านประกอบด้วย

๑) ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์และสินค้า จำนวน ๓ ท่าน คือ

๑. ผศ.สมบัติ สมัครสมาน มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

๒. รศ.สมบัติ ประจัญศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์

๓. ผศ.ดร.นิคม ลนขุนทด มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

๒) ผู้เชี่ยวชาญด้านการการท่องเที่ยว จำนวน ๓ ท่าน คือ

๑. รศ.ดร.จิรายุ ทรัพย์สิน มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

๒. ผศ.ดร.อารยา อังไพบุลย์กิจ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์

๓. ดร.ศิวาพร พัยคณนันทน์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

๓) ผู้เชี่ยวชาญด้านโลจิสติกส์ จำนวน ๓ ท่าน จากสาขาโลจิสติกส์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

๔) ผู้เชี่ยวชาญด้านรัฐประศาสนศาสตร์ จำนวน ๓ ท่าน จากสาขารัฐศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

ขั้นตอนที่ ๓ การประเมินความพึงพอใจของผู้บริโภคที่มีต่อผลิตภัณฑ์สินค้าและรูปแบบการท่องเที่ยวปราสาทขอม

ประชากร ได้แก่ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว, ผู้จำหน่ายสินค้าที่ระลึก, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และนักท่องเที่ยวทั่วไป

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ประกอบการท่องเที่ยว, ผู้จำหน่ายสินค้าที่ระลึก, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และนักท่องเที่ยวทั่วไป จำนวน ๑๘๔ คน

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาข้อมูลและแนวการพัฒนาสินค้าและและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมให้มีประสิทธิภาพทั้งในด้านการใช้งานและด้านการตลาดให้ตรงตามความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ และได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร ตำรา วิทยานิพนธ์ การสังเกต และการศึกษาของจริงที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสินค้าและและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม โดยผู้วิจัยได้แบ่งเป็นขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

๑.๑ ขั้นตอนการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลจากหนังสือ ตำรา เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาสินค้าและและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม โดยใช้แหล่งที่มาของข้อมูล ได้แก่ (๑) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ (๒) ห้องสมุดสถาบันและหน่วยงานสถานศึกษาที่ใกล้เคียง (๓) สำนักงานห้องสมุดแห่งชาติ (๔) การสืบค้นข้อมูลจากวารสารออนไลน์

๑.๒ การสร้างแบบสัมภาษณ์ การสร้างแบบสอบถามขึ้นมาเพื่อนำไปสู่แนวทางการออกแบบ โดยผู้วิจัยได้สอบถามข้อมูลสินค้า และด้านพฤติกรรมทางเลือกซื้อ ความต้องการทั้งทางด้านรูปแบบ สี สัน ลวดลาย และแนวทางในการออกแบบจากผู้ประกอบการ และผู้ใช้ผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ และข้อมูลด้านการท่องเที่ยวจากผู้ประกอบการ เพื่อสอบถามรูปแบบการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวกลุ่มปราสาทขอม และนักท่องเที่ยวกลุ่มตัวอย่าง เกี่ยวกับพฤติกรรมการท่องเที่ยว และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายของกลุ่ม

ขั้นตอนที่ ๒ พัฒนาและปรับปรุงการออกแบบสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมให้มีประสิทธิภาพในด้านการใช้งาน ด้านการตลาด โดยใช้แบบสอบถามความพึง

พอใจรูปแบบผลิตภัณฑ์สินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม และความ ต้องการทางด้านต่าง ๆ ที่มีผลต่อการออกแบบ เช่น วัสดุ รวมไปถึงต้นทุนการผลิต ตลอดจน กลุ่มเป้าหมายการตลาด โดยสอบถามความคิดเห็นจากผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๓ ท่าน โดยนำภาพจำลองผลิตภัณฑ์สินค้าและหุ่นจำลอง (Model Study) รวมทั้งรูปแบบกิจกรรมการ ท่องเที่ยว พร้อมทั้งแบบประเมินการออกแบบ และแบบประเมินกิจกรรมการท่องเที่ยว เพื่อให้ ผู้เชี่ยวชาญทำการประเมินเลือกแบบที่ดีที่สุด เพื่อทำการปรับปรุงแบบในขั้นต่อไป

ขั้นตอนที่ ๓ เพื่อประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการจัดกิจกรรมการ ท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือ ขายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัด

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ ๑ วิเคราะห์ข้อมูลและแนวการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์ให้มีประสิทธิภาพทั้งในด้านการใช้งานและด้านการตลาดให้ตรงตามความต้องการของ กลุ่มเป้าหมาย โดยผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ในภาคเอกสาร โดยการนำมาจัดเรียงลำดับความสำคัญ และสรุปข้อมูลเพื่อทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์, การสอบถาม และการสนทนากลุ่ม

ขั้นตอนที่ ๒ พัฒนาปรับปรุงการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การ ออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์ให้มีประสิทธิภาพในด้านการใช้งาน ด้านการตลาด

ขั้นตอนที่ ๓ เพื่อประเมินความพึงพอใจของผู้ใช้ที่มีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว, การ พัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชน ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์โดยใช้เกณฑ์การประเมินของเครื่องมือที่ใช้ และสรุปวิเคราะห์ผลที่ได้ใช้ สถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ และค่าเฉลี่ย

๓.๖ สรุปกระบวนการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนฐานรากของปราสาทขอมในจังหวัด สุรินทร์” ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสม (Mixed Method Research) ประกอบด้วย

๑) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)) โดยใช้การศึกษาข้อมูลเชิง เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง (Documentary Data) ในประเด็นที่ครอบคลุมด้านการผลิตสินค้าและ การออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม

๒) งานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant Interview) จำนวน ๓๖ รูป/คน และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียแล้ววิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลวิธีการพรรณนาวิเคราะห์

๓) การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งมีอยู่ ๖ ขั้นตอนประกอบด้วย ขั้นที่ ๑ การวิเคราะห์สภาพปัญหาให้ชัดเจนจากการสำรวจเชิงเอกสาร (R๑: Research ครั้งที่ ๑) ขั้นที่ ๒ พัฒนารูปแบบการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (D๑: Development ครั้งที่ ๑) ขั้นที่ ๓ ทดลองใช้รูปแบบการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (R๒) ขั้นที่ ๔ ปรับปรุงรูปแบบการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (D๒) ขั้นที่ ๕ นำรูปแบบการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างที่มีขนาดใหญ่ขึ้น (R๓) แล้วนำไปใช้กับกลุ่มเป้าหมายและสามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างครบถ้วน และขั้นที่ ๖ ประเมินประสิทธิผลของการจัดการกิจกรรมการท่องเที่ยว, การพัฒนาสินค้า, การออกแบบการท่องเที่ยว, การพัฒนาเส้นทาง, การสร้างกลไกเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

บทที่ ๔

ผลการศึกษาวิจัย

ผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนฐานรากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” ผู้วิจัยได้แบ่งขอบข่ายเนื้อหาในการนำเสนอไว้ ๔ ประเด็นหลัก ตามวัตถุประสงค์ คือ (๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์, (๒) เพื่อพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์, (๓) เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ (๔) เพื่อศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

วิธีดำเนินการวิจัย คณะผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูล โดยใช้เครื่องมือวิจัยด้วยกัน ๓ แบบ คือ

๑) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ด้วยการศึกษาจากเอกสาร และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย

๓) แบบเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการเรียนรู้เชิญผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นในการวิจัยนี้ มามีส่วนร่วมในการวิจัยแบบการวิจัยและพัฒนา (R&D) เมื่อนำข้อมูลที่เกี่ยวข้องได้จากเครื่องมือวิจัยดังกล่าวแล้ว นำมาวิเคราะห์เรียบเรียงแล้วจึงได้ผลการวิจัย โดยมีรายละเอียดผลการวิจัย ดังนี้

๔.๑ ผลการศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๔.๑.๑ ประวัติความเป็นมาของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า ในการศึกษาประวัติปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ได้ศึกษารูปแบบและศิลปะการก่อสร้าง และใช้การเรียกชื่อศิลปะ

อย่างเดียวกับศิลปะขอมในประเทศกัมพูชาเป็นหลัก ซึ่งในการกำหนดอายุของปราสาทขอมนั้นได้แบ่งออกเป็น ๒ สมัยใหญ่ๆ ได้แก่ สมัยก่อนเมืองพระนคร (พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๔) และสมัยเมืองพระนคร (พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๘) และแบ่งออกเป็นสมัยย่อยเรียกเป็นชื่อศิลปะแบบต่างๆ ดังนี้

๔.๑.๑.๑ ปราสาทขอมสมัยก่อนเมืองพระนคร

(๑) ปราสาทภูมิโปน^๑

ปราสาทภูมิโปน ตั้งอยู่ที่บ้านภูมิโปน ตำบลตม อำเภอสังขะ จ.สุรินทร์ ลักษณะของปราสาทภูมิโปน ประกอบด้วย โบราณสถาน ๔ หลัง คือ ปราสาทก่ออิฐ ๓ หลัง และศิลาแลง ๑ หลัง มีอายุการก่อสร้างอย่างน้อย ๒ สมัย ปราสาทก่ออิฐหลังใหญ่ และหลังทางทิศเหนือสุด นับเป็นปราสาท แบบศิลปะเขมร ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย คือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑-๑๒ ส่วนปราสาทอิฐหลังเล็ก ที่ตั้งตรงกลาง และปราสาทที่มีฐานศิลาแลง ด้านทิศใต้นั้น สร้างขึ้นในสมัยหลังปราสาทภูมิโปน คงจะสร้างขึ้นเป็นศาสนสถาน ในศาสนาฮินดู ไศวนิกาย แบบเดียวกัน กับศาสนสถานอื่น ๆ ในรุ่นเดียวกัน แม้จะไม่พบรูปเคารพ ซึ่งควรจะเป็นศิวลึงค์ อยู่ภายในองค์ปรางค์แต่ที่ปรางค์องค์ใหญ่ยังมี ท่อโสมสูตร คือ ท่อน้ำมนต์ ที่ต่อออกมาจากแท่นฐานรูปเคารพในห้องกลาง ติดอยู่ที่ผนังในระดับพื้นห้อง

(๒) ปราสาทโทะลัน^๒

ปราสาทโทะลันตั้งอยู่ที่หมู่ ๓ บ้านโทะลัน ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทโทะลันหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าปราสาทตะเปียงรุณ เป็นปราสาทที่อยู่บริเวณกลางอ่างเก็บน้ำทำนบ ซึ่งอยู่ติดกับชายแดนไทย-กัมพูชา โดยต้องเดินเท้าเข้าไประยะทางกว่า ๑ กิโลเมตร ก็จะพบซากปรักหักพังของชิ้นส่วนปราสาทที่ยังพอเหลือเค้าโครง ตัวปราสาท ๓ องค์ สร้างอยู่เคียงคู่กันเป็นปราสาทเก่าแก่ เดิมปราสาทมีความสูงกว่า ๑ เมตร ช่วงเวลาน้ำหลากก็จะจมน้ำหายไป เวลาช่วงหน้าแล้งน้ำลด ชิ้นส่วนปราสาทถึงจะโผล่ขึ้นมาให้เห็น ปราสาทแห่งนี้สันนิษฐานว่าเป็นศิลปะขอมแบบกำพองพระ แห่งที่ ๒ ที่ค้นพบในประเทศไทย ราวสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ หรือประมาณ ๑,๓๐๐ - ๑,๒๕๐ ปีที่แล้ว

^๑ สมัย สุทธิธรรม, สารคดีชุดเส้นทางปราสาท ปราสาทศีขรภูมิ, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗-๒๑.

^๒ ประวัติปราสาทโทะลัน.ปราสาทขอมอายุ ๑๒๐๐ ปีโผล่กลางน้ำสุรินทร์ หนังสือพิมพ์คมชัดลึก. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.komchadluek.net/news/local/๒๑๔๑๐๗>. [๕ ก.ย.๒๕๖๔].

๔.๑.๑.๒ ปราสาทขอมในสมัยเมืองพระนคร

(๑) ปราสาทศิขรภูมิ

ปราสาทศิขรภูมิ ตั้งอยู่ข้างวัดบ้านปราสาท บ้านปราสาท ตำบลระแงง อำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ มีลักษณะเป็นปรางค์หมู่ ๕ องค์ เป็นปราสาทก่ออิฐไม่สอปูน ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน โดยตัวฐานก่อด้วยศิลาแลงกว้าง ๒๕ เมตร ยาว ๒๖ เมตร สูง ๑.๕ เมตร โดยมีคูน้ำกว้าง ๑๒๕ เมตร ล้อมรอบสามด้าน โดยเว้นด้านตะวันออกอันเป็นทางเข้าไว้

ปรางค์ประธานสูงประมาณ ๓๒ เมตร ทับหลังเป็นภาพพระศิวนาฏราชเสกขจรทรวงพื่อนร่าอยู่เหนือเกียรติมุข ภายใต้วงโค้งลายท่อนมาลัย ซึ่งสลักเป็นภาพพระคเณศ พระวิษณุ และพระอุมาโดยทับหลังชั้นนับเป็นทับหลังที่มีความสวยงามและสมบูรณ์ที่สุดชิ้นหนึ่งของเมืองไทย บริเวณเสากรอบประตูสลักเป็นรูปนางอัปสรถือดอกบัว และทวารบาลยืนกุมกระบอง ซึ่งนางอัปสรที่ปราสาทศิขรภูมินี้มีลักษณะคล้ายกับนางอัปสรที่ปราสาทนครวัดประเทศกัมพูชา ซึ่งไม่พบที่ปราสาทศิลปะเขมรโบราณแห่งใดอีกเลยในประเทศไทย พบที่ปราสาทศิขรภูมิเพียงแห่งเดียวเท่านั้น จากลักษณะทางศิลปกรรม สันนิษฐานว่าสร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นศาสนสถานในลัทธิไศวนิกาย และในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ มีการบูรณะเพิ่มเติมที่องค์ปราสาทแถวหลังฝั่งทิศใต้ เป็นแบบศิลปะล้านช้าง และยังมีจารึกอักษรธรรมปรากฏอยู่ ณ ปราสาทหลังนี้

(๒) ปราสาทช่างปี

ปราสาทช่างปี ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๑ บ้านช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทช่างปี เป็นอโรคยศาล หรืออโรคยศาลา หรือโรงพยาบาล หนึ่งในจำนวน ๑๐๒ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรขอมโบราณ โปรดให้สร้างขึ้น สร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยศิลาแลง และหินทราย ปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ ได้รับการบูรณะชุดแต่ง พบศิลปะวัตถุหลายชิ้น ไม่ว่าจะเป็นเทวรูป ประธาน พระคเณศวร์ กลีบขมุนที่ยอดปราสาท ซึ่งมีความสมบูรณ์หลายชิ้น ซึ่งไม่น่าจะพบในโบราณสถานปัจจุบัน ศิลปวัตถุบางส่วนเจ้าหน้าที่ได้นำไปเก็บไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ เช่น เศียรเทวรูปประธาน

(๓) ปราสาทหลังขี้ศิลป์ชัย^๓

ปราสาทแห่งนี้ตั้งอยู่ที่ บ้านจารย์ ตำบลบ้านจารย์ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ มีลักษณะเป็นปราสาทองค์เดียว หลังค่อนข้างใหญ่แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมสิบสอง ตั้งอยู่บนฐานสูง ปัจจุบันหลังคาได้พังทลายลงมาเหลือผนังบางส่วนและกรอบประตูด้านทิศตะวันออก สิ่งสำคัญของ

^๓ กรมศิลปากร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒), หน้า ๔๗.

ปราสาทหลังนี้คือ ทับหลังที่พบบริเวณด้านหน้า มีขนาดใหญ่กว่าที่พบทั่วไปคือ ขนาดยาว ๒.๗๐ เมตร สูง ๑.๑๐ เมตร และหนา ๐.๘๕ เมตร ตรงกลางสลักเป็นภาพพระอินทร์ ทรงช้างเอราวัณทำร้าย ราชพนมมือประกอบ แนวทับหลังตอนบนเป็นภาพเทพพนมในซุ้มเรือนแก้ว ๑๐ ซุ้มเรียงกันจากทับหลังที่ เหลือให้เห็นในปัจจุบันมีลักษณะคล้ายกับทับหลังแบบเกาะแกร์ ดังนั้นปราสาทสังขีศิลป์ชัณษาจะสร้างขึ้น ในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๕ นอกจากนี้ ยังพบเสาประดับกรอบประตูแปดเหลี่ยม สลักรูปภาชนะนั่งอยู่ภายใน ซุ้มบริเวณโคนเสาดด้วย

(๔) ปราสาทหมื่นชัยและปราสาทบ้านปราสาท^๔

ปราสาทหมื่นชัยและปราสาทบ้านปราสาท ตั้งอยู่ที่บ้านถนน ตำบลกระเทียม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทหมื่นชัยมีลักษณะเป็นปราสาทก่ออิฐหลังเดียว ผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาดกว้าง ๖.๕ เมตร ยาว ๖.๕ เมตร ปัจจุบันหักพังเหลือเพียงผนังสองข้าง และส่วนผนังด้านหน้ามีร่องรอยคูน้ำ ล้อมรอบ แต่ไม่พบภาพสลักใดๆ จึงไม่อาจสันนิษฐานอายุการก่อสร้างได้ถัดมาทางด้านทิศตะวันออก ประมาณ ๗๕ เมตร เป็นที่ตั้งของปราสาทบ้านปราสาท ซึ่งเป็นอโรคยศาลหรือศาสนสถานพยาบาลแห่ง หนึ่งในจำนวน ๑๐๒ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ (พ.ศ.๑๗๒๔-ราว พ.ศ.๑๗๖๓) แห่งอาณาจักรขอมโปรด ให้สร้างขึ้นทั่วพระราชอาณาจักร ประกอบด้วยปราสาทประธานวิหารหรือบรรณาลัย กำแพงแก้วและสระ น้ำ

(๕) ปราสาทยายเหงา^๕

ปราสาทยายเหงา ตั้งอยู่ที่บ้านพุนทราย ตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ลักษณะ ปราสาทของปราสาทยายเหงา เป็นศาสนสถาน แบบขอม ที่ประกอบด้วยปรางค์ ๒ องค์ ตั้งอยู่เรียงกัน ใน แนว ทิศเหนือ-ใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก องค์ปรางค์ก่อด้วยอิฐ ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลง มีการ แกะสลักอิฐเป็นลวดลาย เช่น ที่กรอบหน้าบันเป็นรูปมังกร คาบนาค ๕ เศียร ลักษณะแผนผังของอาคาร ปราสาทยายเหงา แต่เดิมน่าจะประกอบด้วยปราสาท ๓ หลัง ตั้งเรียงกัน แต่ปัจจุบัน เหลือเพียง ๒ หลัง เท่านั้น ภายในบริเวณปราสาท พบชิ้นส่วนสถาปัตยกรรมที่แกะสลักด้วยหินทราย เช่น กลิบบนุนยอด ปราสาท เสาประดับกรอบประตู สันนิษฐานว่าปราสาทแห่งนี้ สร้างขึ้นในสมัยศิลปะขอมแบบปาปวน ตอนปลาย หรือนครวัดตอนต้น อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓-๙๖.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓.

(๖) ปราสาทบ้านพลวง^๖

ปราสาทบ้านพลวงตั้งอยู่ที่บ้านพลวง ตำบลบ้านพลวง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ เป็นศาสนสถานขนาดเล็ก จำนวน ๑ หลัง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก สร้างตามแบบศิลปะแบบบาปวน โดยใช้วัสดุหินทรายสีขาว ล้อมรอบด้วยคูน้ำรูปตัวยู องค์กรปราสาทมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด ๔ x ๔ เมตร ฐานศิลาแลงมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดประมาณ ๘ x ๒๓ เมตร ปราสาทบ้านพลวงได้รับการสันนิษฐานกันว่าด้วยฐานศิลาแลงขนาดใหญ่เพียงนี้ จึงมีความเป็นไปได้ที่จะมีความตั้งใจสร้างให้มีปราสาท ๓ องค์กร บนฐานเดียวกัน แต่คงมีเหตุการณ์สำคัญ เช่น สงคราม โรคระบาด ความแห้งแล้ง จึงส่งผลให้การสร้างปราสาทชะงักไปปราสาทมีประตูทางเข้าเพียงทางเดียว อีกทางด้านเป็นประตูหลอก ทับหลังด้านตะวันออกและด้านใต้สลักภาพพระอินทร์ ทรงช้างเอราวัณ ทับหลังด้านทิศเหนือสลักเป็นภาพพระศิวะปราบนาคกาลิยะ ส่วนทับหลังด้านตะวันตกยังไม่ได้สลักภาพใด ๆ ปราสาทบ้านพลวงเป็นปราสาทที่ยังสร้างไม่เสร็จ สันเกตได้จากภาพแกะสลักยังไม่เสร็จ โดยภาพส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวของเทพปกรณัมในลัทธิไศวะนิกาย แต่มีการ สลักภาพสัตว์ เช่น สลักภาพกระรอกกระแต และกวางป่าไว้เหนือใบระกาด้านต่อดอกพันธุ์พฤกษา ซึ่งไม่ปรากฏในปราสาทแห่งใดเลยปราสาทบ้านพลวง ได้รับการบูรณะเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๖ ด้วยวิธีอนัสติโลซิส คือการรื้อมาและประกอบเป็นจิ๊กซอร์ชิ้นใหม่ เสริมโครงสร้างและรากฐานใหม่ หินส่วนไหนขาดก็เติมหินเข้าไปใหม่ให้สมบูรณ์ โดยไม่ขัดกับลวดลายและศิลปะเดิมของตัวปราสาท โดยนายแวนส์ เรย์ ซิลเดรส นักศึกษาปริญญาเอกแห่งมหาวิทยาลัยคอร์เนล ประเทศสหรัฐอเมริกา

(๗) ปราสาทบ้านไพล^๗

ปราสาทบ้านไพล ตั้งอยู่ในเขตบ้านปราสาท ตำบลเชื้อเพลิง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ เป็นโบราณสถานศิลปะขอมสร้างขึ้นเนื่องในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดู ศิลปะขอมแบบ บาปวน เมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ หรือประมาณ ๙๐๐-๑๐๐๐ ปีมาแล้ว

ปราสาทบ้านไพล มีลักษณะเป็นปราสาทสามหลังก่อสร้างด้วยอิฐตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน วางตัวในแนวทิศเหนือ-ใต้ มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ปราสาทยังคงสภาพค่อนข้างสมบูรณ์อยู่เพียง ๒ หลังคือ ปราสาทประธานองค์กลาง และปราสาทบริวารด้านทิศเหนือ

^๖ โชติกา วีรณะ, *เสน่ห์สุรินทร์*, สำนักงานจังหวัดสุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทกรังด์ปรีซ์ อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, ๒๕๕๕) หน้า ๗๗.

^๗ จังหวัดสุรินทร์, *เส้นทางอารยธรรมรดกล้ำค่าสุรินทร์*, (สำนักงานจังหวัดสุรินทร์ : ๒๕๕๖) หน้า ๑๑๐.

ส่วนปราสาทบริวารด้านทิศใต้อยู่ในสภาพพังทลายเหลือเพียงผนังอาคารบางส่วนและหินกรอบประตูอาคารทั้งหมดมีคูน้ำขนาดใหญ่ล้อมรอบ

กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนโบราณสถานปราสาทบ้านไพลเป็นโบราณสถานของชาติ ประกาศในราชกิจจานุเบกษาเล่มที่ ๕๒ ตอน ๗๕ วันที่ ๕ มีนาคม ๒๔๗๘ และเล่ม ๙๙ ตอน ๑๕๕ วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๒๕ เนื้อที่ ๖ ไร่ ๑ งาน ๖๕ ตารางวา

(๘) ปราสาททง^๘

ปราสาททงหรือปราสาทบ้านปราสาท ตั้งอยู่ที่บ้านปราสาท ตำบลปราสาททง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ลักษณะเป็นศาสนสถานตามแบบศิลปะขอม มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมเป็นอาคารขนาดใหญ่ ก่อสร้างด้วยอิฐปนหินทราย และศิลาแลงจำนวน ๒ กลุ่ม ตั้งเรียงหันหน้าไปทางทิศตะวันออกตามลำดับ คือ พลับพลาและปราสาทประธาน พลับพลาตั้งอยู่ด้านหน้าปราสาทประธานก่อด้วยศิลาแลง เป็นกำแพงหนาล้อมพื้นที่ไว้ตรงกลาง มีแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๒๓ เมตร ยาว ๓๑ เมตร มีบันไดทางขึ้นทางด้านหน้าและด้านหลัง ปราสาทประธานตั้งอยู่บนฐานก่อด้วยศิลาแลง ประกอบด้วยอาคารสำคัญ ๓ หลังคือ ปรารค์ประธานสำหรับประดิษฐานเทวรูปเทพเจ้าสูงสุดประจำปราสาท ตั้งอยู่กึ่งกลางแผนผังโดยมีวิหารสำหรับเก็บคัมภีร์ทางศาสนา มีประตูทางเข้า-ออก ด้านเดียวทางด้านหน้า ส่วนด้านหลังประตูหลอก หลักฐานสำคัญที่พบระหว่างการ ขุดแต่ง คือทับหลังหินทรายคล้ายศิลปะขอมแบบบาปวน (กลางราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗) สลักเป็นรูปเทพที่สำคัญของศาสนาพราหมณ์ เช่น ทับหลังสลักรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ทับหลังสลักเป็นรูปเทวดาประทับนั่งเหนือหน้ากาล เป็นต้น กำหนดอายุปราสาทอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษาเล่ม ๑๑๘ ตอนที่ ๓๓ ง เมื่อวันที่ ๙ เมษายน ๒๕๔๔

(๙) ปราสาทอังกัญโพธิ์^๙

ปราสาทอังกัญโพธิ์ ตั้งอยู่ที่บ้านอังกัญโพธิ์ ตำบลโคกยาง อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ จากคำบอกเล่าของนายทองพูน เพ็งแจ่ง บ้านอังกัญโพธิ์ ได้บอกว่าเดิมบริเวณปราสาทเป็นที่รกร้าง ชาวบ้านเรียกว่าโคกปราสาท เนื่องจากเป็นที่ตั้งของปราสาทขนาดเล็ก ๓ หลัง ก่อด้วยอิฐตั้งอยู่บนฐานเดียวกัน ปัจจุบันเหลือเพียงส่วนฐานที่ก่อด้วยศิลาแลง ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๗ มีผู้ลักลอบขุดหาของโบราณ ได้ขุดรื้อเอาฐานปราสาทบางส่วนออก ลึกลงไปประมาณ ๒ เมตร ได้พบฐานปราสาทถมด้วยทรายหยาบสีเหลืองอัดแน่น บริเวณโดยรอบของปราสาทแห่งนี้ ชาวบ้านได้ไถพรวนดินหรือขุดสระได้พบโบราณวัตถุ

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

^๙ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๔.

แบบขอมจำนวนมากส่วนใหญ่เป็นเครื่องถ้วยซึ่งมักเรียกกันว่า เครื่องถ้วยเขมรจากกลุ่มเตาบ้านกรวด ซึ่งมีช่วงของการผลิตอยู่ระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๕-๑๗ เช่นเศษเครื่องถ้วยแบบไหเท้าช้าง เคลือบสีน้ำตาลดำ เศษเครื่องถ้วยเคลือบสีเขียวอ่อน และหินบดยา เป็นต้น

ตัวปราสาทอังกูโธร์ ตั้งอยู่บนเนินดินขนาดเล็ก กว้างประมาณ ๒๕x๓๐ เมตร สภาพของเนินดินรูปกลมรี มีวัชพืชและต้นไม้ขนาดใหญ่ปกคลุมสลับกับผืนหญ้า ตัวปราสาทตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของเนินดิน มีสภาพชำรุดหักพังถูกเนินดินทับถมเห็นเพียงแนวศิลาแลงและส่วนยอดปราสาทหินทรายเท่านั้น รอบๆเนินดินด้านทิศเหนือ-ใต้ มีแนวคูน้ำรูปตัวยูล้อมรอบ

(๑๐) ปราสาทโอรัง^{๑๐}

ปราสาทโอรัง ตั้งอยู่ที่บ้านโคกปราสาท ตำบลเทนมีย์ อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ตัวปราสาทสร้างด้วยอิฐขัดเรียบมีกรอบประตูหินทรายสร้างเลียนแบบเครื่องไม้ เสาประดับกรอบประตูทำด้วยหินทรายเช่นกัน โบราณสถานตั้งอยู่บนฐานศิลาแลง นอกจากนี้ยังพบคันคูดินอยู่ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ ตลอดจนพบประติมากรรมหินทรายด้วย ในบริเวณมีศาลหลังเล็กๆ นั้นมีแท่นฐานโยนี (แท่นประดิษฐานรูปเคารพ) ตั้งอยู่หนึ่งชิ้นด้วย นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า ปราสาทโอรังสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ปัจจุบันโบราณสถานถูกทับถมเป็นเนินดินสูง

(๑๑) ปราสาทเขาพนมสวาย^{๑๑}

ปราสาทเขาพนมสวาย ตั้งอยู่ในวัดพนมศิลาราม ตำบลนาบัว อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ตัวปราสาทตั้งอยู่ที่ไหล่เขา พนมเปราะแปลว่ายอดเขาชาย ซึ่งเป็นหนึ่งใน ๓ ของกลุ่มยอดเขาในเทือกเขาพนมสวาย ปราสาทหันหน้าไปทางทิศเหนือ เป็นปราสาทสามหลังอยู่ในฐานเดียวกัน ในปัจจุบันตัวปราสาทได้ปรักหักพังและถูกรื้อทำลายเกือบหมด เหลือเพียงฐานศิลาแลง นอกจากนี้ยังพบสระใหญ่ ๒ สระ ปัจจุบันทางวัดได้ขุดรวมเป็นสระเดียวกัน พบบารายขนาดใหญ่ ซึ่งได้รับการปรับปรุงให้เป็นอ่างเก็บน้ำตามโครงการในพระราชดำริ ชาวบ้านมักเรียกปราสาทแห่งนี้ว่าปราสาทสนชัย และได้ขุดพบโบราณวัตถุเป็นจำนวนมากในอาณาบริเวณนี้ เช่น กระพรวนสำริด ครุฑสำริด เป็นต้น นักโบราณคดีจึงสันนิษฐานจากวัตถุโบราณที่พบว่ามี ความคล้ายคลึงกับศิลปะขอมราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๘

^{๑๐} อ่างแก้ว กรมศิลปากร, ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย (จังหวัดสุรินทร์) เล่ม ๓, หน้า ๖๑.

^{๑๑} อ่างแก้ว จังหวัดสุรินทร์, เส้นทางอารยธรรมรดกล้ำค่าสุรินทร์, หน้า ๓๘.

(๑๒) ปราสาทบ้านฉะเชิง

ปราสาทบ้านฉะเชิงตั้งอยู่ที่ บ้านฉะเชิง ตำบลฉะเชิง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์ ลักษณะของปราสาทบ้านฉะเชิงทำด้วยศิลาแลง แต่ถูกรื้อใช้เป็นฐานพระอุโบสถสุญลีลักษณะของปราสาทหินโบราณหมดแล้ว สภาพปัจจุบันปรากฏมุมตะวันออกมีสระน้ำกรูท่อนศิลาเก่าเหลืออยู่แห่งหนึ่งโดยมีความกว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๒๙ เมตร ปราสาทบ้านฉะเชิง ได้รับการขึ้นทะเบียนและประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ หน้า ๓๗๑๒ เมื่อ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าปราสาทบ้านฉะเชิง ถูกสร้างขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นอโรคยศาล

(๑๓) ปราสาทบ้านอนันต์

ปราสาทบ้านอนันต์ ตั้งอยู่ที่บ้านอนันต์ ตำบลยาง อำเภอสี่ขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ปราสาทบ้านอนันต์ เป็นปรangkองค์เดียว ตั้งอยู่บนฐานสูงที่ก่อด้วยศิลาแลง มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยอิฐและมีหินทรายเป็นส่วนประกอบ มีประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกด้านเดียว ด้านหนึ่งมีทับหลังเป็นหินทราย สลักภาพพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ในซุ้มเรือนแก้วเหนือหน้ากาล สองข้างหน้ากาลคล้ายรูปสิงห์คาบท่อนพวงมาลัยเหนือท่อนพวงมาลัย เป็นลายไปไม้ท้อยลงมา จากลักษณะดังกล่าวของปราสาทสันนิษฐานว่าเป็นศิลปะแบบปาปวนมีอายุประมาณ พุทธศักราช

(๑๔) ปราสาทนางบัวตูม

ปราสาทนางบัวตูมตั้งอยู่ในเขตพื้นที่วัดปทุมศิลาวารีปราสาท บ้านปราสาท หมู่ที่ ๕ ตำบลท่าตูม อำเภوتاตูม จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทนางบัวตูม ลักษณะก่อด้วยศิลาแลง ๓ หลัง และตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเดียวกัน เรียงกันในแนวเหนือ-ใต้ มีบันไดทางขึ้นด้านทิศตะวันออก และมีประตูหลอกอีก ๓ ด้าน ทำด้วยหินทราย เสาประดับกรอบประตูไม้สลักลวดลาย ส่วนที่ประตูทางเข้าสลักรูปดอกบัวอยู่ในกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัส เสาประดับกรอบประตูทางเข้าสลักลวดลาย พื้นธรณีประตุมีลวดลาย นอกจากนี้ยังมีทับหลังศิลาทรายสลักอีก ๓ ชิ้น และแท่นประติมากรรมหินทรายอันงดงามอีกด้วย สันนิษฐานว่าก่อสร้างในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ (แบบปาปวน) ปราสาทนางบัวตูมได้รับการขึ้นทะเบียนและประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๑๑๘ ตอนที่ ๓๓ง. เมื่อวันที่ ๙ เมษายน ๒๕๔๕

^{๑๒} อ่างแล้ว กรมศิลปากร, ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย (จังหวัดสุรินทร์) เล่ม ๓, หน้า ๕๘.

^{๑๓} ศิริพร สุขเมธารัตน์, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔, หน้า ๙๘.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๙.

(๑๕) ปราสาทโนนแท่น^{๑๕}

ปราสาทโนนแท่น ตั้งอยู่ที่บ้านโนนครก ตำบลโนนครก อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทโนนแท่นหรือโนนคอกม้า ห่างจากบ้านห้วยอารีย์มาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ ๒ กิโลเมตร สภาพปราสาทเป็นเนินดิน ๒ เนิน มีคูน้ำล้อมเกือบรอบยกเว้นด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือและด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ คูน้ำตื้นเขินกลายเป็นท้องนาเกือบหมดแล้ว ตัวโบราณสถานอยู่ในสภาพที่พังทลายมาก พบซากปราสาทพังทลายบนเนินดิน ซึ่งยังพอเห็นแนวฐานศิลาแลงอยู่บ้าง นอกจากนี้พบเศษกระเบื้องดินเผาซึ่งมีทั้งชนิดเคลือบสีน้ำตาลดำแบบเขมรและไม่เคลือบกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณนี้ สันนิษฐานว่าคงเป็นที่ตั้งชุมชนโบราณแห่งหนึ่ง และยังมีร่องรอยการลักลอบขุดหาของมีค่าตรงกลางโบราณสถานด้วย นักโบราณคดีสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗

(๑๖) ปราสาทตาเมือนธม^{๑๖}

ปราสาทตาเมือนธม ตั้งอยู่ที่ บ้านหนองคันนา ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตาเมือนธม เป็นปราสาทขนาดใหญ่ก่อสร้างด้วยหินทรายและศิลาแลง ๓ องค์ ประกอบด้วยปราสาทประธานขนาดใหญ่ แผนผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ภายในห้องกลางปราสาทประดิษฐานศิวลึงค์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนพระศิวะ(พระอิศวร) เทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ลักษณะของศิวลึงค์นี้ต่างจากแห่งหินทรายธรรมชาติที่มีรูปร่างคล้ายศิวลึงค์ที่ตั้งอยู่บริเวณนี้มาแต่เดิม ภายหลังจึงสร้างปราสาทครอบ สันนิษฐานว่านี่น่าจะเป็นศิวลึงค์ที่เกิดขึ้นเอง เรียกว่า “สวามัญลึงค์” ซึ่งเป็นศิวลึงค์ที่สำคัญที่สุดของลัทธิไศวนิกาย ตัวปราสาทมีซุ้มประตู ๔ ทิศ ประตูมุขด้านทิศใต้ต่อเข้ากับมุขหน้าหรือมณฑปยื่นออกมา โดยแบ่งเป็น ๓ คูหา หลังคาทำด้วย หินทราย ปราสาทประธานมีการสลักลวดลายที่บริเวณฐาน โดยสลักเป็นรูปเทวรูปยืน นอกจากนี้ยังพบทับหลังหินทรายสลักภาพเทวดานั่งชันเข่าอยู่ภายในซุ้มบนแท่นเหนือหน้ากาลที่คายนพวงมาลัย

ปราสาทบริวาร หรือ ปรารงค์น้อยมี ๒ องค์ สร้างด้วยหินทราย ตั้งอยู่ด้านหลังเยื้องไปทางซ้ายและขวาของปราสาทประธาน แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม มีซุ้มประตูเข้าออกอยู่ด้านทิศใต้ ส่วนอีก ๓ ด้านทำเป็นประตูหลอก บรรณาลัย จำนวน ๒ หลัง หลังหนึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ส่วนอีกหลังหนึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

^{๑๕} อ่างแล้ว กรมศิลปากร, ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย (จังหวัดสุรินทร์) เล่ม ๓, หน้า ๑๒๙-๑๓๑.

^{๑๖} อ่างแล้ว ศิริพร สุเมธรัตน์, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสุรินทร์, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔, หน้า ๙๒.

ปราสาทประธาน ปรากฏบริวาร และบรรณาลัย มีระเบียงคดล้อมรอบ ชุ่มประตูดสร้างด้วยหินทราย มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีช่องทางเดินภายในกว้างประมาณ ๑.๔๐ เมตร มีชุ่มประตู่ทั้ง ๔ ด้าน โดยชุ่มประตู่ด้านทิศเหนือ ตะวันออก และตะวันตก มีลักษณะเหมือนกัน ส่วนชุ่มประตู่ด้านทิศใต้ จะมีขนาดใหญ่ที่สุด เป็นชุ่มประตู่หลัก โดยแบ่งออกเป็น ๓ คูหา คูหากลางมีแผนผังเป็นรูปกากบาท มีหน้าต่างติดลูกกรงหินและบริเวณระเบียงคดนี้ได้พบศิลาจารึกอักษรขอมโบราณ ภาษาสันสกฤตและเขมร ซึ่งเป็นตัวอักษรที่ใช้ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ มีเนื้อหากล่าวสรรเสริญพระศิวะและกล่าวถึงนามของทาสและเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลรักษาเทวสถานแห่งนี้(อ่านแปลโดยนางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร) เมื่อพิจารณาจากลักษณะรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ศิลาจารึก ประติมากรรมรูปเคารพ และลวดลายบนทับหลังที่พบที่ปราสาทแห่งนี้ กล่าวได้ว่า ปราสาทตาเมือนธมเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย สร้างขึ้นราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ศิลปะขอมแบบบาปวน ปัจจุบันปราสาทตาเมือนธมได้รับการบูรณะจากกรมศิลปากรแล้ว และโบราณวัตถุบางส่วนจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์

(๑๗) ปราสาทตาเมือนตุ้จ^{๑๗}

ปราสาทตาเมือนตุ้จ ที่ตั้งบ้านหนองคันนา ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตาเมือนตุ้จ เป็นศาสนสถานพยาบาลเรียกว่า “อโรคยศาล” เพื่อให้เป็นสถานที่รักษา พยาบาลผู้เจ็บป่วย สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ อยุธยาพุทธศตวรรษที่ ๑๘ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของอโรคยศาล จะมีลักษณะเหมือนกันทุกแห่ง คือ ปราสาทประธาน ๑ หลัง สร้างด้วยศิลาแลงและหินทราย แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม ส่วนยอดสลักด้วยหินทราย ลายกลีบบัว มีประตูทางเข้าออกด้านเดียว ส่วนอีก ๓ ด้านทำเป็นประตูหลอก ประตูทางเข้าออกนี้ทำเป็นห้องยาวๆ ด้านหน้าเป็นมุข หลังคาทำจากหินทรายและศิลาแลง และด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธาน มีบรรณาลัยสร้างด้วยหินทรายและศิลาแลง แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีประตูทางเข้าออก ๑ ประตูด้านทิศตะวันออก ทั้งหมดอยู่ในเขตกำแพงแก้วและชุ่มประตูดสร้างด้วยศิลาแลง กำแพงแก้วมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีชุ่มประตู่อยู่ทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ คูหา และบริเวณคูหากลางพบศิลาจารึก ๑ หลัก ปัจจุบันอยู่ที่อาคารหอพระสมุทวชิรญาณ กรุงเทพมหานคร เป็นจารึกอักษรขอม ภาษาสันสกฤต สร้างขึ้นเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๘ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ข้อความ กล่าวถึง “พระโภษัชยครุไวฑูรยะ” หมายถึงพระโพธิสัตว์ผู้ประทานความไม่มีโรคแก่ประชาชนผู้นับถือ และกล่าวถึงเรื่องการสร้างอโรคยศาล หรือโรงพยาบาลให้เป็นสถานที่รักษาโรค โดยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงบริจาควัสดุอุปกรณ์พร้อมทั้งจัดเจ้าหน้าที่ให้อยู่ประจำสถานพยาบาลด้วย ส่วนด้านทิศตะวันออก เฉียงเหนือของ

^{๑๗} อ่างแล้ว สมัย สุทธิธรรม, สารคดีชุดเส้นทางปราสาท-ปราสาทตาเมือนตุ้จ ปราสาทตาเมือนธม, หน้า ๔๔-๔๘.

ปราสาท นอกกำแพงแก้วมีสระน้ำ ๑ สระ ปัจจุบันปราสาทตาเมือนตุ๋จได้รับการบูรณะแล้ว นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

(๑๘) ปราสาทตาเมือน^{๑๘}

ปราสาทตาเมือน ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านหนองคันนา ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตาเมือนเป็นสิ่งก่อสร้างที่เชื่อว่าเป็นที่พักคนเดินทางแห่งหนึ่งใน ๑๗ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ มหาราชองค์สุดท้ายแห่งเมืองพระนคร โปรดฯ ให้สร้างขึ้นจากเมืองยโสธรปุระ เมืองหลวงของอาณาจักรขอมโบราณ ไปยังเมืองโบราณพิมาย ปราสาทตาเมือนสร้างด้วยศิลาแลงเช่นเดียวกับโบราณสถานสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ที่พบในดินแดนประเทศไทย มีลักษณะเป็นปราสาทเดี่ยวมีห้องยาวเชื่อมต่อมาทางด้านหน้า ผนังด้านหนึ่งปิดทึบ แต่สลักเป็นหน้าต่างหลอก ส่วนอีกด้านมีหน้าต่างเรียงกันโดยตลอด เหนือประตูทางเข้ามีทับหลังรูปพระพุทธรูปปางสมาธิในซุ้มเรือนแก้ว

(๑๙) ปราสาทตาควาย^{๑๙}

ปราสาทตาควาย ตั้งอยู่ที่บ้านไทยนิยมพัฒนา หมู่ ๑๗ ตำบลบักได อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตาควาย (ปราสาทควาย) หรือ ปราสาทตากระบะเบย (ในภาษา-เขมร ระเบย/กรอเบย หมายถึง ควาย) ตั้งอยู่บนสันเขาห่างจากหน้าผา สูงประมาณ ๑๐ เมตร ของเทือกเขาพนมดงรัก ที่บริเวณช่องตาควาย ลักษณะการก่อสร้างเป็นปราสาทจตุรมุข ตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผนังของปราสาทเป็นรูปกากบาท ส่วนฐานต่ำ ส่วนล่างสุดก่อด้วยศิลาแลง ส่วนบนก่อด้วยศิลาทรายทั้งหมด หลังคาห้องครรภคฤหะ ก่อเป็นทรงพุ่มยอดปราสาท ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ๕ ชั้น ส่วนหลังคามุขก่อเป็นรูปประทุน จรดหน้าบันทั้ง ๔ ด้าน ภายในห้องมีประติมากรรม ลักษณะคล้ายสวายยัมภูวาลิงค์ ๑ ชั้น ปราสาทตาควายเป็นปราสาทหลังเดี่ยวโดด ๆ และไม่มีอาคารประกอบอื่น ๆ ทำให้เชื่อว่า ปราสาทตาควาย เป็นปราสาทที่ยังสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ดังเช่นปราสาทอื่น ๆ เพียงแต่ทำการก่อขึ้นรูปไว้เท่านั้นยังมิได้มีการขัดแต่งผิวหินหรือ แกะสลักลวดลายใด ๆ จึงทำให้ปราสาทตาควายยังคงรูปอยู่ได้ โดยไม่ถูกทำลายหรือถูกกลืนกลบ กะเทาะขึ้นส่วนต่าง ๆ ไป เช่นที่เกิดขึ้นกับปราสาทอื่น ๆ ตามแนวชายแดน และการที่ไม่ปรากฏลวดลายอย่างหนึ่งอย่างใดนั้นทำให้กำหนดอายุปราสาทตาควายได้แต่เพียงกว้าง ๆ โดยการดูจากรูปทรงของตัวปราสาททำให้คาดได้ว่า น่าจะอยู่ในราวช่วงปลายสมัยนครวัด ตอนต้นในสมัยบาเยน หรือรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ถึงรัชกาลพระเจ้า-ชัยวรมันที่ ๗

^{๑๘} อ่างแล้ว ศิริพร สุขธรรตน์, ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสุรินทร์, หน้า ๙๓.

^{๑๙} อ่างแล้ว จังหวัดสุรินทร์, เส้นทางอารยธรรมมรดกล้ำค่าสุรินทร์, หน้า ๑๐๓.

(๒๐) ปราสาทจอมพระ^{๒๐}

ปราสาทจอมพระที่ตั้งบ้านศรีดงบัง ตำบลจอมพระ อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์ปราสาทจอมพระเป็นอโรคยศาลหรือศาสนสถานพยาบาลแห่งหนึ่ง ในจำนวนหลายร้อยแห่งที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ โปรดให้สร้างขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ เนื่องจากพระองค์ทรงนับถือพระพุทธ ศาสนา ลัทธิมหายาน และทรงสนับสนุนให้ประชาชนของพระองค์นับถือศาสนาด้วย ทำให้สิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมของวัฒนธรรมเขมรที่เคยมีขนาดใหญ่โต เนื่องในศาสนาฮินดูเปลี่ยนไปเป็นสิ่ง ก่อสร้างที่มุ่งเน้นที่การสร้างกุศล เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนของพระองค์ ตามหลักของศาสนาพุทธ

จากหลักฐานต่างๆ และจารึกที่สร้างไว้ตามอโรคยศาลนั้น ทำให้ทราบว่าพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงโปรดให้สร้างอโรคยศาลหรือโรงพยาบาลขึ้นไว้ตามเมืองต่างๆ ทวีพระราชอาณาจักร โดยมอบให้เจ้าเมืองเป็นผู้ดูแล พร้อมทั้งจัดหาแพทย์ พยาบาล และยารักษาโรค ไว้เพื่อแจกจ่ายรักษาประชาชนผู้เจ็บป่วย อโรคยศาลทุกแห่งมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมคล้ายคลึงกัน คือ ปราสาทประธาน ๑ องค์ ตั้งอยู่ตรงกลาง ด้านหน้าขามวิหาร ๑ หลัง ล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว และด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือนอกกำแพงแก้วมีสระน้ำขนาดเล็กรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ๑ สระ

ปราสาทจอมพระ มีปราสาทประธาน ๑ องค์ ก่อด้วยศิลาแลง แพนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุม มีประตูทางเข้าออกอยู่ทางทิศตะวันออก หน้าประตูมีมุขยื่น ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของปราสาทประธานมีบรรณาลัย ๑ หลัง ก่อด้วยศิลาแลงแพนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีประตูทางเข้าออกอยู่ทางทิศตะวันตก ทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วก่อกด้วยศิลาแลง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า บริเวณด้านทิศตะวันออกมีซุ้มประตูรูปกากบาท ที่ผนังประตูมีช่องหน้าต่าง ๑ ช่อง นอกเขตกำแพงแก้วมีสระน้ำ ๒ สระ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของปราสาท จากการขุดแต่งของกรมศิลปากร พบโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ พระวัชระสัตว์ และ เศียรพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร ในปัจจุบันปราสาทจอมพระได้รับการบูรณะแล้ว

(๒๑) ปราสาทตระเปียงบัว^{๒๑}

ปราสาทตระเปียงบัวตั้งอยู่หมู่ที่ ๘ บ้านตระเปียงกู ตำบลลำดวน อำเภอลำดวน จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตระเปียงบัวมีสภาพถูกขุดรื้อทำลาย ลักษณะตั้งอยู่บนเนินดิน ข้างสระน้ำมีลักษณะเป็นแท่นหินสำหรับนั่งช้าง ๆ บริเวณนั้นจะมีศิลาแลงอยู่เรียงรายไปทั่ว มีต้นไม้ปกคลุมมีร่องรอยคูน้ำโบราณล้อมรอบบางส่วน ถัดไปเป็นท้องทุ่งนา สาเหตุที่เรียกว่าตระเปียงบัวนี้เนื่อง จากบริเวณนี้มี

^{๒๐} อ่างแล้ว จังหวัดสุรินทร์, เส้นทางอารยธรรมมรดกล้ำค่าสุรินทร์, หน้า ๑๘-๑๙.

^{๒๑} อ่างแล้ว กรมศิลปากร, ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย (จังหวัดสุรินทร์) เล่มที่ ๓, หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

สระน้ำ ซึ่งภาษาเขมรท้องถิ่นสุรินทร์เรียกสระน้ำว่า สระเปียง และมีแท่นฐานประติมากรรมศิลาทรายซึ่งมีลักษณะเป็นแท่น ชาวบ้านเรียกว่า บัลลังก์ เป็นหลักฐานที่แสดงอิทธิพลวัฒนธรรมขอมในดินแดนแถบนี้ หลักฐานทางโบราณคดีที่พบ คือ แท่นประติมากรรมศิลาทราย ตั้งอยู่บนเนินดิน ปราสาทแห่งนี้ยังไม่ได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน โดยห่างจากที่ว่าการอำเภอลำดวนประมาณ ๕ กิโลเมตร อยู่ห่างทิศใต้ของบ้านสระเปียงกู

(๒๒) ปราสาทบ้านสนม^{๒๒}

ปราสาทบ้านสนม หรือ ปราสาทวัดธาตุ ตั้งอยู่ในวัดธาตุ บ้านสนม ตำบลสนม อำเภอสนม จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทบ้านสนม หรือปราสาทวัดธาตุ สันนิษฐานว่าได้สร้างขึ้นในสมัยอาณาจักรขอมเรื่องอำนาจประมาณ พ.ศ. ๑๘๐๐ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ทรงนับถือศาสนาพุทธนิกายมหายาน พระองค์โปรดให้สร้างที่พักคนเดินทาง และสร้างอโรคยาศาล หรือสถานพยาบาลขึ้นในชุมชนต่าง ๆ มากมาย ปราสาทแห่งนี้มีขนาดโดยประมาณ กว้าง ๒๐ เมตร ยาว ๒๕ เมตร สูงประมาณ ๕ เมตร สร้างด้วยศิลาแลงและหินทราย อยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรม เดิมมีต้นไม้ขนาดใหญ่ ประมาณ ๒ - ๓ โอบ จำนวนมาก ได้แก่ ประดู่ ตะแบก ยาง ตะคร้อ ตาเสือ คำไก่ ซึ่งปราสาทหลังนี้มองจากทุ่งนา นอกบ้านเห็นเด่นชัด บริเวณรอบ ๆ ปราสาทมีสระน้ำเรียงรายทั้งสี่ด้าน

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ ทางวัดได้รื้อปราสาทลง และก่อสร้างอุโบสถแทน และนำชิ้นส่วนปราสาทไปทิ้งไว้ด้านหลังวัด อดีตเคยขุดได้พระพุทธรูปปางต่าง ๆ และเทวรูป ปัจจุบันมี ๒ องค์ ๑ องค์ อยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ และอีก ๑ องค์ อยู่ที่ศาลเจ้าพ่อศรีนครเตาห้าแฉก คาดว่าสร้างสมัยเดียวกับปราสาทจอมพระ แต่รูปร่างเป็นแบบเดียวกันกับปราสาทศีขรภูมิ

(๒๓) ปราสาทโอทะเล้น^{๒๓}

ปราสาทโอทะเล้นตั้งอยู่ที่หมู่ ๓ บ้านโอทะเล้น ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทโอทะเล้นหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าปราสาทตะเปียงรุณ เป็นปราสาทที่อยู่บริเวณกลางอ่างเก็บน้ำทำนบ ซึ่งอยู่ติดกับชายแดนไทย-กัมพูชา โดยต้องเดินเท้าเข้าไประยะทางกว่า ๑ กิโลเมตร ก็จะพบซากปรักหักพังของชิ้นส่วนปราสาทที่ยังพอเหลือเค้าโครง ตัวปราสาท ๓ องค์ สร้างอยู่เคียงคู่กันเป็นปราสาทเก่าแก่ เดิมปราสาทมีความสูงกว่า ๑ เมตร ช่วงเวลาน้ำหลากก็จะจมน้ำหายไป เวลาช่วงหน้าแล้งน้ำลด ชิ้นส่วนปราสาทถึงจะโผล่ขึ้นมาให้เห็น ปราสาทแห่งนี้สันนิษฐานว่าเป็นศิลปะขอมแบบกำพองพระ แห่งที่

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

^{๒๓} ประวัติปราสาทโอทะเล้น.ปราสาทขอมอายุ ๑๒๐๐ ปีโผล่กลางน้ำสุรินทร์ หนังสือพิมพ์คมชัดลึก. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.komchadluek.net/news/local/๒๑๔๑๐๗>. [๕ ก.ย.๒๕๖๓].

๒ ที่ค้นพบในประเทศไทย ราวสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ หรือประมาณ ๑,๓๐๐ - ๑,๒๕๐ ปีที่แล้ว

(๒๔) ปรากฏวัดโพธิ์ศรีธาตุ^{๒๔}

ปรากฏวัดโพธิ์ศรีธาตุ ตั้งอยู่ที่หมู่ ๑ ตำบลธาตุ อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ปรากฏวัดโพธิ์ศรีธาตุ แต่เดิมเป็นปราสาทขอมสร้างด้วยหินศิลาแลงและหินศิลาทราย ต่อมาทางวัด ได้รื้อปราสาทออกจนเหลือเพียงฐานศิลาแลง และได้นำวัสดุที่ได้จากการรื้อมาสร้างเจดีย์รูปทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัสทับซ้อนอยู่บนฐานปราสาทในบริเวณวัด ยังพบแท่นประติมากรรมศิลาทรายและฐานศิลาแลงรูปแบบต่างๆ จากหลักฐานปรากฏให้เห็นว่าเคยเป็นปราสาทขอมมาก่อน แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมขอมในดินแดนแถบนี้ ในพื้นที่ยังพบคูเมืองด้านทิศใต้ กั้นเขตบ้านธาตุกับบ้านน้ำคำ คูเมืองด้านทิศตะวันตก กั้นเขตบ้านธาตุกับบ้านดู่ คูเมืองด้านทิศตะวันออกจะเป็นหนองน้ำ ชื่อว่า หนองกอลอ และคูเมืองด้านทิศเหนือก็เป็นหนองน้ำ ชื่อว่าหนองบัวและหนองหัวช้าง เมื่อพุทธศักราช ๒๓๒๕ สมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีชนกลุ่มหนึ่งอพยพจากเขตนครศรีธรรมราชมาพบว่าเป็นเมืองเก่ามีความอุดมสมบูรณ์ จึงได้ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย และเรียกชื่อบ้านว่า “บ้านธาตุ” ตามชื่อหินที่ปรากฏและได้สร้างวัดขึ้น ณ บริเวณซากหินนี้ และในบริเวณวัดนี้มีต้นโพธิ์ใหญ่หลายต้นจึงได้ตั้งชื่อวัดนี้ว่า “วัดโพธิ์ศรีธาตุ”

ในส่วนพระธาตุมณฑป ก่อสร้างเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๗ เดือนมิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๐๙ ตรงกับวันแรม ๑๔ ค่ำเดือน ๗ ปีมะเมีย ร.ศ.๑๘๕ รอบฐาน ๔๘ เมตร กว้างด้านละ ๑๒ เมตร สูง ๕๓ เมตร ๙ ชั้น ระหว่างชั้นติดหัวนาคและช่อฟ้า ยอดรูปบายศรีหรือพระเศวตฉัตร ๗ ชั้น สร้างเสร็จเมื่อ ๒๕๑๘ สิ้นเงินค่าก่อสร้าง ๓๙๙,๐๓๙.๐๐ บาท (สามแสนเก้าหมื่นเก้าพันสามสิบเก้าบาทถ้วน) เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จมาทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ และพระอรหันตธาตุ เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๑๓ เดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๙

เมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๐ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จมายกช่อฟ้าอุโบสถเมื่อวันที่ ๔ เดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๓๐ ทั้งนี้เทศกาลไหว้พระธาตุประจำปี ทางวัดจัดขึ้นให้มีงานนมัสการพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันตธาตุ พระพุทธบาทจำลอง ในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๓ (วันมาฆบูชา) ของทุกปี

^{๒๔} อ่างแล้ว กรมศิลปากร, ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย (จังหวัดสุรินทร์) เล่มที่ ๓, หน้า ๑๑๐-๑๑๑.

(๒๕) ปรากฏวัดบ้านหนองหิน^{๒๕}

ปรากฏวัดบ้านหนองหินที่ตั้งวัดศิวารรณ หมู่ที่ ๕ บ้านหนองหิน ตำบลดอนแรด อำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะขอมแบบบาปวนเดิมเป็นปราสาทขอม สร้างด้วยศิลาทรายและศิลาแลง ต่อมาทางวัดได้รื้อออก เพื่อก่อสร้างอุโบสถซ้อนทับลงไปแทนที่โบราณสถานเดิม พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ เช่น ทับหลังศิลาทรายสลักภาพเทพนั่งชันเข้าภายในซุ้มเหนือหน้ากาล กลิบบนูนศิลาทรายภาพบุคคลนั่งชันเข้า ปราสาทจำลอง ยอดปราสาท และเสาประดับกรอบประตู คูน้ำล้อมรอบปราสาทเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เว้นทางด้านทิศตะวันออกไว้เป็นทางเข้า-ออก ซึ่งยังคงปรากฏร่องรอยอย่างชัดเจนทางด้านทิศใต้ นักโบราณคดีสันนิษฐานว่ามีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ปราสาทบ้านหนองหิน ได้รับการขึ้นทะเบียนและประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ หน้า ๓๗๑๒ เมื่อ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

(๒๖) ปราสาทเบง^{๒๖}

ปราสาทเบงตั้งอยู่ที่หมู่ ๑๔ บ้านปราสาทเบง ตำบลปราสาทเบง อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทเบง เป็นปราสาทหลังเดี่ยว อยู่ภายในบริเวณซึ่งมีคูน้ำล้อมรอบปราสาทประธาน ก่อด้วยอิฐสอดิน มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสไม่ย่อมุม ขนาด ๔ x ๔ เมตร มีประตูทางเข้าอยู่ทางด้านทิศตะวันออก มีเสาประดับกรอบประตูเป็นเสารูปแปดเหลี่ยม แต่ละเหลี่ยมประดับด้วยลายใบไม้รูปสามเหลี่ยม ๑ ใบ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นรูปแบบที่นิยมในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ผังด้าน ที่เหลืออีก ๓ ด้านได้ทำเป็นประตูหลอก ปราสาทเบงได้รับการขึ้นทะเบียนและประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ หน้า ๓๗๑๒ เมื่อ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

(๒๗) ปราสาทหมอนเจริญ

ปราสาทหมอนเจริญตั้งอยู่ที่หมู่ ๗ บ้านหมอนเจริญ ตำบลกาบเชิง อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทหมอนเจริญ มีลักษณะเป็นปราสาทขอมหลังเดี่ยว ตั้งอยู่ภายในพื้นที่ซึ่งมีคูน้ำล้อมรอบ ในพื้นที่พบแนวหินศิลาแลงกระจายอยู่รายล้อมพื้นที่ก่อสร้างอุโบสถ ซึ่งกรมศิลปากรได้ระงับการก่อสร้างไว้ เมื่อ ๒๐ ปีที่แล้ว ทำให้สร้างไม่เสร็จและถูกปล่อยรกร้างไว้ มีกรอบประตูและทับหลังทำด้วยศิลาทราย สันนิษฐานว่ามีอายุในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ และในปัจจุบันยังไม่ได้รับการบูรณะขึ้นใหม่ คงไว้แค่เพียงร่องรอยแห่งพื้นที่ปราสาทโบราณไว้ให้เราได้ศึกษาเพียงเล็กน้อย

^{๒๕} อ้างแล้ว กรมศิลปากร, ทำเนียบโบราณสถานขอมในประเทศไทย (จังหวัดสุรินทร์) เล่มที่ ๓, หน้า ๑๑๘-๑๑๙.

^{๒๖} อ้างแล้ว กรมศิลปากร, ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์, หน้า ๔๗.

(๒๘) ปราสาทเข็ม^{๒๗}

ปราสาทเข็มตั้งอยู่ที่ บ้านบักจรง ตำบลกาบเชิง อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ปราสาทเข็ม เป็นปราสาทหลังเดียว ตั้งอยู่ในบริเวณซึ่งมีคูน้ำล้อมรอบ การก่อสร้างใช้วัสดุที่ก่ออิฐสอดิน มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดประมาณ ๔ x ๔ เมตร มีประตูทางเข้าอยู่ทางด้าน ทิศตะวันออก ผังด้านที่เหลืออีก ๓ ด้านทำเป็นประตูหลอก ส่วนหลังคาได้พังทลายหมดแล้ว ในบริเวณโดยรอบพบเศษภาชนะดินเผาแบบเครื่องถ้วยลพบุรี ในบริเวณใกล้เคียงยังมีปราสาทหมอนเจริญ และปราสาทเบง ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงถึงอิทธิพลวัฒนธรรมขอมที่ปรากฏขึ้นในดินแดนแถบนี้ปราสาทเข็ม จัดเป็นปราสาทหลังเดียวที่มีขนาดเล็กสภาพปัจจุบันยังไม่ได้รับการขุดแต่งและบูรณะ ปรากฏร่องรอยหลักฐานคือส่วนเรือนธาตุ มีมูลดินที่บถมขึ้นมาถึงส่วนฐาน คูน้ำตื้นเขิน ถนนเข้าถึงตัวปราสาทยังเป็นถนนดินอยู่กลางทุ่งนาและไร่นาสำปะหลัง การเดินทางเข้าต้องใช้รถที่สามารถเข้าพื้นที่ได้เช่น รถกระบะ

๔.๑.๒ กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า กิจกรรมที่สามารถทำได้เลยและมีความสะดวกที่สุดเมื่อมาท่องเที่ยวยังพื้นที่ปราสาทขอม คือการได้ศึกษาประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมทั้ง ๑๓ แห่ง

จากการสัมภาษณ์ นายขอบ สร้อยจิตต์ จากสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์ ได้กล่าวถึงปราสาทขอมที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวไว้ว่า ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีหลายแห่งมาก แต่แทบทุกแห่งเมื่อเข้าไปท่องเที่ยวแล้ว กลับพบว่าไม่มีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้ทำมากนัก หรือบางแห่งไม่มีเลยซึ่งปราสาทขอมที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวและสะดวกในการเข้าไปเที่ยวนั้น ก็มีไม่กี่แห่ง เช่น ปราสาทภูมิโปน ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทยายเหงา ปราสาทบ้านพลวง ปราสาทช้างปีและกลุ่มปราสาทตาเมือน ซึ่งกิจกรรมหลักเมื่อนักท่องเที่ยวเข้าไปคือการเข้าไปหาป้ายที่บอกถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของปราสาทหลังนั้น ซึ่งในแต่ละแห่งก็ยังมีป้ายที่บอกประวัติความเป็นมาด้วย แต่ทุกวันนี้ก็สามารถค้นหาประวัติได้จากสื่อออนไลน์อื่นๆ ได้ด้วย ส่วนในด้านการให้ข้อมูลจากชุมชนนั้นมีไม่กี่แห่งที่สามารถให้ข้อมูลปราสาทได้ และจะต้องประสานงานล่วงหน้าในการเข้าพื้นที่เพื่อเตรียมวิทยากรสำหรับคณะทัวร์ใหญ่ๆ หรือหน่วยงานด้านสถานศึกษา และหน่วยงานรัฐอื่นๆ ซึ่งส่วนมากจะได้รับความอนุเคราะห์วิทยากรบรรยายให้ความรู้จากเจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์^{๒๘}

ปราสาทขอมทั้ง ๑๓ แห่ง ผู้วิจัยได้รวบรวมกิจกรรมการศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปะของปราสาท โดยลงพื้นที่ทั้ง ๑๓ แห่ง และจะได้นำเสนอ ดังต่อไปนี้

(๑) ปราสาทศีขรภูมิในพื้นที่ปราสาทศีขรภูมิ ซึ่งนับว่าเป็นปราสาทที่ได้รับความนิยมอย่างสูงสุดในการเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยว กิจกรรมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และศิลปะที่ปราสาทแห่งนี้มีความโดดเด่นที่สุดในบรรดาปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ เนื่องด้วยปราสาทศีขรภูมิแห่ง

^{๒๗} อ่างแล้ว จังหวัดสุรินทร์, เส้นทางอารยธรรมมรดกล้ำค่าสุรินทร์, หน้า ๙๐.

^{๒๘} สัมภาษณ์ จากสำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์

นี้มีรูปสลักหินทรายนางอัปสร ซึ่งมีปรากฏเพียงไม่กี่แห่งในประเทศไทย และเป็นศิลปะที่มีความงดงามอย่างมาก คล้ายคลึงกับปราสาทสารทนครวัด นักท่องเที่ยวนิยมมาถ่ายภาพคู่รูปสลักนี้ และในพื้นที่ปราสาทยังมีภาพสลักทับหลังที่มีความงดงามที่สุดอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทย

(๒) ปราสาทข่างปี ปราสาทข่างปี เป็นปราสาทที่เพิ่งมีการบูรณะขึ้นใหม่ และได้มีการก่อสร้างป้ายแสดงข้อมูลด้านประวัติศาสตร์ไว้อย่างครบถ้วน การมาท่องเที่ยวยังปราสาทข่างปี นอกจากจะสามารถเข้ามาอ่านและศึกษาประวัติของปราสาทหลังนี้ได้แล้ว ยังสามารถเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวไปยังวัดข่างปีได้ด้วย ซึ่งที่วัดข่างปีนั้นมีโบราณวัตถุหลายชิ้นที่ขุดค้นพบจากบริเวณปราสาทข่างปี และมีศิลปะที่งดงามสำหรับคนที่ชื่นชอบเรื่องศิลปะที่ปราสาทข่างปีจึงมีความเหมาะสมที่สามารถเข้ามาท่องเที่ยวได้ และจะได้ชมปราสาทข่างปีที่มีความสมบูรณ์มากอีกแห่งหนึ่งของจังหวัดสุรินทร์

(๓) ปราสาทบ้านอนันต์ ปราสาทบ้านอนันต์ เป็นปราสาทอีกหลังในอำเภอศีขรภูมิ ที่ไม่ค่อยมีความสมบูรณ์นัก แต่มีที่ตั้งสะดวกในการเข้าไปท่องเที่ยว คืออยู่ติดกับทางหลวงหมายเลข ๒๒๖ ศีขรภูมิ-ลำโรงทับ และตัวปราสาทเองก็ตั้งอยู่ในบริเวณวัดเลย มีป้ายบอกประวัติความเป็นมาของปราสาทแห่งนี้ ส่วนในด้านของลวดลายและศิลปะของปราสาทบ้านอนันต์ยังไม่โดดเด่นเท่าที่ควร นักท่องเที่ยวเมื่อเข้ามาจึงสามารถต่อยอดโดยการท่องเที่ยวเพิ่มเติมในวัดและสามารถทำบุญที่วัดได้เพราะมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ให้กราบไหว้บูชาด้วย

(๔) ปราสาทภูมิโปน ปราสาทภูมิโปน เป็นปราสาทที่โดดเด่นมากแห่งหนึ่งของจังหวัดสุรินทร์ และอำเภอสังขะ ปราสาทภูมิโปนนับว่ามีกิจกรรมในด้านประวัติศาสตร์ของสถานที่ที่น่าสนใจ และยังมีศิลปะที่สวยงามเพราะสถานที่ค่อนข้างสมบูรณ์ เป็นปราสาทขอมในยุคสมัยก่อนเมืองพระนคร มีลวดลายบางส่วนที่สามารถให้เป็นจุดเด่นได้ การเข้ามาในพื้นที่หากต้องการวิทยากรที่ให้ความรู้เกี่ยวกับปราสาทก็สามารถติดต่อประสานงานมาล่วงหน้าได้ที่องค์การบริหารส่วนตำบลม ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีการดูแลพื้นที่ปราสาทร่วมกับทางกรมศิลปากร และเมื่อกกล่าวถึงกิจกรรมเกี่ยวกับประวัติของปราสาทภูมิโปนแล้ว ที่โรงเรียนดมวิทยาคารยังได้ฝึกวิทยากรตัวน้อยให้มีความรู้ในการให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของตัวปราสาทได้อีกด้วย

(๕) ปราสาทบ้านจารย์ ปราสาทบ้านจารย์เป็นปราสาทขอมอีกแห่งหนึ่งของอำเภอสังขะ ที่ยังคงมีร่องรอยทางประวัติศาสตร์โบราณคดี กิจกรรมที่สามารถทำได้คือการเข้ามาศึกษาประวัติศาสตร์ของปราสาทขอม และการชมศิลปะภาพสลักทับหลังในพื้นที่ปราสาท ซึ่งยังคงมีความสมบูรณ์อย่างมาก และตั้งอยู่ในบริเวณปราสาท ที่ปราสาทสังศิลป์ชัยยังคงมีป้ายบอกประวัติความเป็นมาของปราสาทแห่งนี้ไว้อย่างชัดเจน เมื่อนักท่องเที่ยวมาที่ปราสาทแห่งนี้จึงไม่ควรพลาดกิจกรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และการเรียนรู้ด้านศิลปะของปราสาท

(๖) ปราสาทหมื่นชัย/มิชัย ปราสาทหมื่นชัยและปราสาทมิชัย เป็นกลุ่มปราสาทที่มีพื้นที่และโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่ใหญ่โต มีพื้นที่ของตัวอาคารอยู่ ๒ จุด กิจกรรมที่สามารถทำได้เมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามายังพื้นที่ปราสาทคือ การเข้าไปศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและลวดลายศิลปะที่ปรากฏบนทับหลังขนาดใหญ่

(๗) กลุ่มปราสาทตาเมือน กิจกรรมการศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปะในพื้นที่ของกลุ่มปราสาทตาเมือน ซึ่งมีปราสาทอยู่ ๓ จุดด้วยกัน แต่ละจุดจะมีป้ายบอกประวัติของปราสาทอยู่ด้วย ซึ่งปราสาทแต่ละจุดได้รับการบูรณะแล้วจำนวน ๒ ปราสาท คือปราสาทตาเมือนตุ้จ และปราสาทตาเมือน ส่วนปราสาทตาเมือนยังไม่ได้ทำการบูรณะ แต่สภาพของปราสาทก็ยังคงมีความสมบูรณ์อยู่มาก ตรงจุดนี้ กิจกรรมการศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปะสามารถทำได้ด้วยตนเอง แต่ถ้ามาท่องเที่ยวเป็นหน่วยงานหรือหมู่คณะจะต้องประสานงานกับหน่วยทหารที่ดูแลพื้นที่ก่อนเพื่อประสานงานทั้งในด้านวิทยากรให้ข้อมูลสำคัญในด้านประวัติศาสตร์และศิลปะ ซึ่งหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็นวิทยากรนำเที่ยวและทำกิจกรรมจึงเป็นเจ้าหน้าที่จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ สังกัดสำนักศิลปากรที่ ๑๐ (นครราชสีมา) กรมศิลปากร ที่มีบทบาทสำคัญในการนำทำกิจกรรมในด้านประวัติศาสตร์และศิลปะ

(๘) ปราสาทตาควาย ปราสาทตาควายเป็นปราสาทที่อยู่ติดแนวชายแดนไทย-กัมพูชา เป็นปราสาทที่มีความสำคัญมากในแนวเทือกเขาพนมดงรัก และอำเภอพนมดงรัก โดยกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปะ ของปราสาทตาควายนั้น สามารถทำได้เมื่อมาถึงบริเวณปราสาท โดยสามารถศึกษาได้ด้วยตนเอง กรณีมากับคณะใหญ่หรือหน่วยงานสามารถติดต่อประสานงานไปที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ เพื่อประสานขอวิทยากรเพื่อมาให้ข้อมูลได้โดยตรงที่บริเวณปราสาท เนื่องด้วยตัวปราสาทตั้งอยู่ในพื้นที่ความมั่นคง กิจกรรมจึงค่อนข้างจำกัด และมีข้อมูลสื่อที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์และศิลปะในพื้นที่ปราสาทตาควาย ดังนี้

(๙) ปราสาทเบง ปราสาทเบง เป็นปราสาทที่ตั้งอยู่ในอำเภอปราสาทและมีความสำคัญ กิจกรรมในพื้นที่ปราสาท สามารถทำได้คือ กิจกรรมที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และศิลปะ โดยเมื่อนักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมที่ปราสาทแห่งนี้จะพบว่า มีเพียงตัวปราสาทและลวดลายขอบประตูที่แตกหักและไม่สมบูรณ์ ในพื้นที่ปราสาทยังมีป้ายที่อธิบายถึงประวัติของปราสาทแห่งนี้อย่างชัดเจน ทั้งนี้เนื่องด้วยพื้นที่อยู่ห่างไกลชุมชนมาก และกิจกรรมที่สามารถทำได้ในพื้นที่ก็ค่อนข้างจำกัด จึงได้เพียงแคการศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปะ ไม่มีกิจกรรมอื่นเพิ่มเติมไปได้มากกว่านี้ เนื่องด้วยขาดงบประมาณและการพัฒนาพื้นที่รวมทั้งการมีส่วนร่วมของชุมชนด้วย

(๑๐) ปราสาทยายเหงา จากการวิจัยพบว่าพื้นที่ของปราสาทยายเหงา มีกิจกรรมที่สามารถดำเนินการได้คือการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และศิลปะ เพราะพื้นที่ไม่มีเจ้าหน้าที่ประจำและเมื่อมาท่องเที่ยวก็สามารถเข้าไปชมบริเวณปราสาทได้เลย ไม่มีการเก็บค่าเข้าชม พื้นที่บริเวณปราสาทจะมีวัดอยู่ติดกัน และจากการที่ตัวปราสาทมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวทำไม่มาก จึงไม่ค่อยเป็นที่นิยมสำหรับนักท่องเที่ยวเท่าที่ควร ซึ่งนักท่องเที่ยวที่ชอบโบราณสถานประเภทปราสาทก็มีจำนวนไม่มาก ส่วนมากก็นิยมท่องเที่ยวในพื้นที่ปราสาทขนาดใหญ่ที่มีความสวยงามกว่า ทำให้ปราสาทขนาดเล็กลงมาไม่ค่อยได้รับความสนใจ และไม่มีกิจกรรมที่สามารถดึงดูดการท่องเที่ยวได้มากนัก ดังนั้นกิจกรรมในพื้นที่ปราสาทยายเหงาจึงควรมีกิจกรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่ ด้วยถือว่ามีการคมนาคมที่เข้าออกง่าย ปัจจุบันจึงทำได้เพียงแค่เข้ามาศึกษาประวัติศาสตร์และชมศิลปะในพื้นที่เท่านั้น

(๑๑) ปราสาททะนง ปราสาททะนงเป็นปราสาทที่มีพื้นที่ขนาดใหญ่ และพึงได้รับการบูรณะ อยู่ในพื้นที่ของโรงเรียน กิจกรรมที่สามารถทำได้เมื่อนักท่องเที่ยวได้เข้ามาเยี่ยมชมปราสาทแห่งนี้ จึงมีกิจกรรมหลักเพียงไม่กี่อย่างที่เป็นที่นิยม โรงเรียน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้เข้ามาเป็นส่วนในกิจกรรม กล่าวคือ การจัดวิทยากรตัวน้อยมาคอยให้บริการกับนักท่องเที่ยว เมื่อนักท่องเที่ยวต้องการข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปราสาทบ้านทงการทำกิจกรรมในลักษณะนี้เป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มก้อนหรือหน่วยงานต้องการให้เกิดความรู้ความเข้าใจในแง่มุมของประวัติศาสตร์

(๑๒) ปราสาทบ้านพลวง ปราสาทบ้านพลวงเป็นปราสาทที่น่าสนใจโดยเฉพาะเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวด้วยตัวของปราสาทเองที่มีการเข้าถึงได้โดยสะดวกจาก ถนน ๒๑๔ และยังมีความสะดวกและสวยงามอยู่มาก มีลวดลายทางศิลปะที่ปรากฏอย่างสวยงามกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบลวดลายแกะสลักต้องไม่พลาดที่จะเข้าชมปราสาทบ้านพลวง ในด้านกิจกรรมของปราสาทบ้านพลวงก็ไม่แตกต่างจากปราสาทหลายหลังในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ที่พบว่ามีการจำกัดและไม่หลากหลาย สิ่งที่นักท่องเที่ยวสามารถทำกิจกรรมได้เมื่อมาท่องเที่ยวยังปราสาทคือกิจกรรมการศึกษาด้านประวัติศาสตร์และศิลปะซึ่งต้องทำกิจกรรมเหล่านี้เป็นหลัก เพราะไม่มีกิจกรรมอื่นนอกเหนือจากนี้ ที่ปราสาทบ้านพลวง นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาที่นี่จึงมาเพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปะของปราสาท รวมทั้งการได้มาถ่ายภาพเดินชมสถานที่ เพราะมีต้นไม้หลากหลายสายพันธุ์และมีความร่มรื่นในพื้นที่บริเวณปราสาท โดยพื้นที่ปราสาทมีป้ายบอกข้อมูลประวัติของปราสาทอย่างชัดเจนและยังเป็นปราสาท ๑ ใน ๒ แห่งของจังหวัดสุรินทร์ที่มีการเก็บค่าเข้าชมคนละ ๑๐ บาท และมีเจ้าหน้าที่ประจำอยู่ทุกวัน

(๑๓) ปราสาทบ้านไพล ปราสาทบ้านไพล เป็นปราสาทอีกแห่งที่ไม่ค่อยได้รับความนิยมนักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม เนื่องด้วยตัวปราสาทยังขาดการพัฒนาโดยรอบปราสาท และไม่มีกิจกรรมที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวได้มากนัก ปราสาทแห่งนี้อยู่ติดกับชุมชน และมีวัดอยู่ติดกับตัวปราสาท หากนักท่องเที่ยวเข้ามาก็สามารถเข้าท่องเที่ยวได้เลย โดยกิจกรรมที่จะทำได้คือการเข้าไปศึกษาข้อมูลด้านประวัติศาสตร์และศิลปะของปราสาทเป็นหลัก การเก็บภาพเป็นที่ระลึกโดยกิจกรรมในพื้นที่ปราสาทอื่นๆ จะไม่ปรากฏให้นักท่องเที่ยวได้ร่วมกิจกรรม

๔.๒.๒ กิจกรรมการถ่ายภาพ

กิจกรรมการถ่ายภาพปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จะเน้นที่ปราสาทที่ยังมีความสมบูรณ์อยู่ เพราะพฤติกรรมการท่องเที่ยวจะต้องเข้าท่องเที่ยวยังปราสาทที่มีความสมบูรณ์และสวยงาม ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจและศึกษาข้อมูลจากสื่อออนไลน์ พบว่าปราสาทขอมในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๙ แห่ง ได้แก่ ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทช่างปี ๓) ปราสาทภูมิโปน ๔) กลุ่มปราสาทตาเมือน ๕) ปราสาทตาควาย ๖) ปราสาทยายเหงา ๗) ปราสาททะนง ๘) ปราสาทบ้านพลวง ๙) ปราสาทบ้านไพล เป็นกลุ่มปราสาทที่มีความสมบูรณ์ในระดับหนึ่งมีความสวยงาม

กิจกรรมการถ่ายภาพ เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้เลยในการทำกิจกรรมในพื้นที่ปราสาทในจังหวัดสุรินทร์ เพราะเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวทุกคนสามารถทำได้เลย และการถ่ายภาพในปัจจุบันค่อนข้างมี

ความสำคัญต่อการท่องเที่ยวในทุกๆ รูปแบบ การขาดการถ่ายภาพคงไม่เป็นการเดินทางท่องเที่ยวได้อีกในปัจจุบัน เมื่อถ่ายภาพแล้วทุกคนจึงสามารถเป็นนักท่องเที่ยวในการช่วยเผยแพร่ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวได้โดยตรงจากพื้นที่นั้น และเนื่องด้วยข้อจำกัดด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอมกิจกรรมการถ่ายภาพจึงเป็นทางเลือกที่ดี แต่ในด้านของการจัดกิจกรรมการถ่ายภาพปราสาทขอม ยังขาดในเรื่องการต่อยอดสู่การประกวดการถ่ายภาพปราสาทขอม ซึ่งในอนาคตจะได้เห็นการสนับสนุนในด้านนี้ดีขึ้นตามลำดับ^{๒๙}

การถ่ายภาพเป็นหนึ่งในกิจกรรมที่ทำได้ง่ายในทุกพื้นที่ๆ มีปราสาทตั้งอยู่ นักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบการเที่ยวชมปราสาทขอมชอบถ่ายภาพปราสาทขอมมากในหน้าฝน เพราะหน้าฝนมีกลุ่มตะไคร่น้ำสีเขียวที่เกาะพื้นหินของตัวปราสาท สามารถถ่ายภาพได้สวยงามมากยิ่งขึ้น กิจกรรมการถ่ายภาพเป็นกิจกรรมที่กลุ่มของตนเองและเพื่อนๆ ชอบทำยามว่าง โดยเฉพาะในพื้นที่ของปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์^{๓๐} โดยมีกลุ่มปราสาทขอมที่นักท่องเที่ยวชื่นชอบการถ่ายภาพนิยมเข้าไปทำกิจกรรมถ่ายภาพดังนี้

๑) ปราสาทศีขรภูมิ	อำเภอศีขรภูมิ
๒) ปราสาทข่างปี	อำเภอศีขรภูมิ
๓) ปราสาทภูมิโปน	อำเภอสังขะ
๔) กลุ่มปราสาทตาเมือน	อำเภอนมดงรัก
๕) ปราสาทตาควาย	อำเภอนมดงรัก
๖) ปราสาทยายเหงา	อำเภอสังขะ
๗) ปราสาททง	อำเภอปราสาท
๘) ปราสาทบ้านพลวง	อำเภอปราสาท
๙) ปราสาทบ้านไพล	อำเภอปราสาท

จากการรวบรวมกลุ่มปราสาทที่กลุ่มนักท่องเที่ยวชื่นชอบการถ่ายภาพเป็นพิเศษนั้น สามารถสืบค้นข้อมูลกิจกรรมที่ผ่านมาเกี่ยวกับการถ่ายภาพโดยนักท่องเที่ยวที่หลากหลายได้ใช้ปราสาทเป็นส่วนหนึ่งในจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยว ท่ามกลางข้อจำกัดของกิจกรรมในพื้นที่ปราสาท ที่มีกิจกรรมให้ทำไม่มากนัก นอกเหนือจากการถ่ายภาพ การศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปะ สรุปได้ว่า กิจกรรมการถ่ายภาพคู่กับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ได้เป็นกิจกรรมสำคัญที่คนมาท่องเที่ยวยังปราสาทต้องถ่ายภาพเก็บไว้เป็นที่ระลึก และภาพของปราสาทขอมเองได้เป็นส่วนหนึ่งในหน้าสื่อต่างๆ และเมื่อนึกถึงการท่องเที่ยวสุรินทร์ การได้เข้ามาท่องเที่ยวยังปราสาทจึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรพลาดอย่างยิ่ง โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบการถ่ายภาพโบราณสถาน จากกิจกรรมการถ่ายภาพ จังหวัดสุรินทร์ซึ่งขึ้นชื่อเรื่องปราสาทขอมที่มีมากจำนวนหลายแห่ง จึงเป็นอีกหนึ่งพื้นที่ให้กับนักท่องเที่ยวที่ชื่นชอบการถ่ายภาพ

^{๒๙} สัมภาษณ์, นางสาวสุชาร์ตน์ แสงอรุณ , ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา ททท.สำนักงานสุรินทร์ ๘ พฤษภาคม ๒๕๖๔

^{๓๐} สัมภาษณ์, นางสาวศาศินี ผ่องศรี, กลุ่มนักท่องเที่ยวและชื่นชอบการถ่ายภาพ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

๔.๒.๓ กิจกรรมการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จากชุมชนปราสาทขอม

การท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีหลายแห่งที่เป็นที่นิยม มีหลายชุมชนที่อยู่ล้อมรอบปราสาท และมีผลิตภัณฑ์ที่สามารถนำออกมาจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยวได้ ซึ่งผลิตภัณฑ์จากชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ที่มีความโดดเด่น และถือว่าเป็นสินค้า OTOP จังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ กาละแมร์ ผ้าไหม ผักกาดหวาน มะพร้าวแก้ว ไข่เค็ม ผ้าห่มไหมพรม แคบหมู ไวน์ผลไม้ มะขามสามรส การบูร กำไลเงิน กระเป๋าผ้าไหม ขนนางเล็ด และกำไลงาช้าง เป็นต้น แต่ผลิตภัณฑ์ที่กล่าวมานี้ บางผลิตภัณฑ์ไม่ได้มีจำหน่ายในพื้นที่ปราสาทขอม หรือในชุมชน เพราะจะมีจำหน่ายเฉพาะกิจกรรมเฉพาะในแต่ละครั้ง ที่จัดขึ้นเท่านั้น พื้นที่ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์และชุมชนที่มีผลิตภัณฑ์จำหน่ายในพื้นที่ปราสาทและชุมชนที่เป็นที่ตั้งของปราสาท มีไม่กี่แห่งเท่านั้น สถานที่ๆนักท่องเที่ยวจะมาเจอผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นอย่างแน่นอนคือปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทภูมิโปน ปราสาทข่างปี ซึ่งเป็นปราสาทขอมที่มีร้านค้าชุมชนจำหน่ายประจำอยู่ ส่วนปราสาทข่างปี ต้องออกมาหาจุดจำหน่ายสินค้าคือเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งอยู่นอกพื้นที่ปราสาทขอม เป็นการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่มีลักษณะเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับปราสาทข่างปี โดยปราสาทที่มีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากท้องถิ่นที่จะได้นำเสนอใน ๓ ประเด็น ต่อไปนี้ **(๑) อาหารพื้นถิ่น** - อาหารพื้นถิ่น ในท้องถิ่นสุรินทร์ ที่มีจำหน่ายในพื้นที่ปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ โดยส่วนมากเป็นผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นจากชาวบ้านในแต่ละชุมชนและหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่ปราสาทและชุมชนทางผ่านที่เข้าสู่ปราสาท ได้แก่ กาละแมร์ ขนนางเล็ด ซึ่งมีปรากฏเป็นผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นชื่อของจังหวัดสุรินทร์ด้วย **(๒) เครื่องจักรสานและเครื่องประดับเงิน** - ในพื้นที่ปราสาทขอมการจัดจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชนโดยเฉพาะเครื่องจักรสาน เพื่อให้เกิดกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ปราสาทขอมมีเพียงที่เห็นเด่นชัดคือพื้นที่ของปราสาทศีขรภูมิ จะมีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ประเภทเครื่องจักรสานเพื่อให้เกิดกิจกรรมการเดินเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จากท้องถิ่น ซึ่งส่วนมากเป็นเครื่องจักรสานที่สามารถใช้ได้ในชีวิตประจำวันและสามารถเป็นของฝากได้ด้วย โดยมีแหล่งผลิต **(๓) ผ้าไหมและเครื่องนุ่งห่ม**-จากการลงพื้นที่วิจัยพื้นที่ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ผลิตภัณฑ์ประเภทผ้าไหมและเครื่องนุ่งห่ม จะเป็นผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่โดดเด่นมากของจังหวัดสุรินทร์ แต่ข้อจำกัดที่สามารถจัดจำหน่ายได้ในพื้นที่ปราสาทก็เป็นเรื่องยาก เพราะมีปราสาทขอมเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้นที่สามารถดำเนินการได้และมีจำนวนนักท่องเที่ยวมากพอ ที่จะให้กิจการดำเนินต่อไปได้ในระยะยาว เนื่องด้วยตัวผ้าไหมและผลิตภัณฑ์จากผ้าไหมค่อนข้างมีราคาสูง ผ้าไหมที่ขายที่ปราสาทศีขรภูมิเป็นผ้าไหมที่มีกรรมวิธีในการผลิตแบบดั้งเดิมของสุรินทร์ มีลวดลายเฉพาะสวยงาม แต่การจำหน่ายผ้าไหมให้นักท่องเที่ยวเมื่อมาเที่ยวที่ปราสาทแล้ว ก็สามารถแวะเดินมาเลือกซื้อผ้าไหมและเครื่องแต่งกายจากผ้าไหมได้ แต่ด้วยราคาที่ไม่เหมือนกับผลิตภัณฑ์ชนิดอื่นๆ ที่นี้จึงใช้ระยะเวลาในการจำหน่ายพอสมควร กลุ่มนักท่องเที่ยวจากต่างจังหวัดส่วนมากนิยมเลือกซื้อผ้าไหมโดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวผู้หญิงเป็นหลัก นอกจากนี้ในรายค้ายังมีเครื่องนุ่งห่มและหมวกที่ทำขึ้นจากชุมชนในท้องถิ่นที่ทำมาจำหน่ายด้วย^{๓๑)}

^{๓๑)} สัมภาษณ์, นางสุดใจ วงษ์วาท, แม่ค้าขายผ้าไหม, ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

๔.๒.๔ กิจกรรมที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดขึ้น

กิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ปราสาทขอมที่เห็นเด่นชัดในห้วงเวลาหลายปีที่ผ่านมา กล่าวได้ว่าได้รับการสนับสนุนและร่วมมือทั้งจากหน่วยงานในท้องถิ่น คือองค์การบริหารส่วนตำบล และการประสานของงบประมาณกับหน่วยงานที่มีศักยภาพสูงกว่า คือองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ และสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด ที่สามารถสนับสนุนการจัดกิจกรรมให้กับองค์การบริหารส่วนตำบลที่อยู่ในพื้นที่ปราสาทขอม กิจกรรมที่จัดขึ้นจึงมีเจ้าภาพหลักในการจัดงานคือองค์การบริหารส่วนตำบลในแต่ละพื้นที่ โดยเป็นผู้ออกแบบกิจกรรมร่วมกับชุมชน การออกแบบกิจกรรมในพื้นที่ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ มีกิจกรรมที่จัดขึ้นไม่แตกต่างกันมากนัก ที่เป็นกิจกรรมประจำของแต่ละปราสาทคือ

การจัดกิจกรรมในแต่ละครั้งขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ปราสาทจะต้องประสานงานขออนุญาตการใช้พื้นที่กับสำนักศิลปากรที่ ๑๐ (นครราชสีมา) เพื่อเป็นการปกป้องพื้นที่ของปราสาทขอมให้ปลอดภัยจากการเข้าไปใช้พื้นที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น^{๓๒}

กิจกรรมแสดง แสง สี เสียง เกี่ยวกับปราสาท

จากการรวบรวมข้อมูลปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ที่มีกิจกรรมที่เกี่ยวกับการแสดง แสง สี เสียง ในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์มีต้นแบบของการจัดกิจกรรมนี้เป็นแห่งแรก และมีชื่อเสียงคือที่ปราสาทภูมิโปน และหลังจากนั้นหลายหน่วยงานโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจึงได้ขยายผลไปสู่ปราสาทขอมในพื้นที่ต่างของจังหวัดสุรินทร์ การแสดงแสง สี เสียง ของปราสาทขอมจึงมีเป้าหมายให้นักท่องเที่ยวมาเยือนปราสาทขอมในพื้นที่และแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ในจังหวัดเพิ่มมากขึ้น ในการจัดแสดงแสง สี เสียง ในพื้นที่ปราสาท จึงนิยมทำพิธีบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อขอใช้สถานที่และความเป็นสิริมงคลแก่ผู้จัดงาน ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แหล่งโบราณสถานของจังหวัดสุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย จึงได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวทั้งไทยและต่างประเทศ ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมนั้น ได้รับความนิยมมากในปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมเชิงสร้างสรรค์ โดยการเร่งฟื้นฟูและอนุรักษ์การท่องเที่ยวเพื่อให้จังหวัดสุรินทร์ได้เป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม อีกปัจจัยหนึ่งคือ ต้องการยกระดับการจัดงานแสดงแสงสีเสียง ให้เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะปราสาทที่มีความสำคัญเก่าแก่และมีศิลปะสวยงามแห่งหนึ่งของประเทศไทย อีกทั้งเพื่อเป็นสิริมงคลแก่นักท่องเที่ยวผู้มาเยือนปราสาทขอม จำเป็นต้องสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง แก่สาธารณชนถึงประวัติความเป็นมาที่ถูกต้องแห่งสถานที่ อีกทั้งในด้านความเชื่อในเรื่องของเทพเจ้าของคนไทยก็ยังมิได้เสื่อมคลายไปจากสังคมและวัฒนธรรมไทย ยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน ปราสาทขอมถือเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญของจังหวัด โดยการจัดการแสดงแสง สี เสียง ทำให้พบว่า การจัด

^{๓๒} สัมภาษณ์, นางสาวพรเพ็ญ บุญญาทิพย์, หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์, ๑๑ กันยายน ๒๕๖๔

กิจกรรมตามช่วงเวลาในแต่ละแห่งนั้น จะมีนักท่องเที่ยวที่สนใจหลงไหลเข้ามาเพื่อดูการแสดงและเที่ยวชมปราสาทขอมมากกว่าปกติ ก่อให้เกิดรายได้หมุนเวียนจากสินค้าและบริการของชุมชนภายในจังหวัด

การจัดงานแสดงแสงสีเสียง จะได้รับความร่วมมือร่วมใจในหลายภาคส่วนทั้งหน่วยงานหลัก อย่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียนและคนในชุมชนเพื่อผลักดันวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ มนต์เสน่ห์ของพื้นที่ออกมาเผยแพร่ เพื่อให้ผู้พบเห็นเกิดภาพจำและสามารถเพิ่มรายได้แก่ชุมชนและท้องถิ่น ซึ่งงานแสดง สี เสียง มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ โดยการเอาประวัติความเป็นมาของสถานที่และของจังหวัดมาร้อยเรียง เป็นเรื่องราวที่น่าติดตาม มีการนำเอานักแสดง ศิลปิน ดารา ที่เป็นที่ยุ้จักมาร่วมแสดงด้วยเพื่อดึงดูดผู้ที่ชื่นชอบมารับชมการแสดงทั้ง ๓ วันและยังมีการจัดกิจกรรมตลาดนัดวัฒนธรรม และการแสดงศิลปะการแสดงทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจอื่น ๆ ให้รับชมเพิ่มเติมอีกด้วยอย่างไรก็ตาม การจัดงานแสดงแสงสีเสียงดังกล่าว ชุมชนและนักท่องเที่ยวได้ร่วมกันแต่งกายด้วย ผ้าไทย^{๓๓} ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ที่มีการจัดการแสดงแสงสี เสียง โดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ตามข้อมูลสรุปเป็นตาราง ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ : รวมกิจกรรมการแสดงแสง สีเสียง ของปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

รวมกิจกรรมการแสดงแสงสี เสียง ของปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์		
สถานที่จัด	รายละเอียดของการแสดง	ช่วงเวลา
ปราสาทศีขรภูมิ	การแสดงแสงสี เสียง ประกอบฉาก เล่าประวัติความเป็นมาของปราสาทศีขรภูมิ และการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์	ช่วงเดือนพฤศจิกายน ตรงกับงานมหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์
ปราสาทข่างปี	การแสดงแสงสี เสียง ประกอบฉาก เล่าประวัติความเป็นมาของปราสาท และการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์	ช่วงต้นเดือนมีนาคมของทุกปี
ปราสาทบ้านอนันต์	การแสดงแสงสี เสียง ประกอบฉาก เล่าประวัติความเป็นมาของปราสาท	ช่วงต้นเดือนพฤศจิกายน
ปราสาทภูมิโปน	การแสดงแสงสี เสียง ประกอบฉาก เล่าประวัติความเป็นมาของปราสาทและตำนานปราสาทภูมิโปน	ช่วงต้นเดือนเมษายน
ปราสาทบ้านจารย์	การแสดงประกอบเสียง และรำบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยจัดขึ้นในตอนกลางวัน	ช่วงกลางเดือนเมษายน ทุกปี
ปราสาทหมื่นชัย	การแสดงแสงสี เสียง ประกอบฉาก เล่าประวัติ	ช ว ง ก ล า ง เ ตี อ น

^{๓๓} สัมภาษณ์, นายพรชัย มุ่งเจริญพร นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

	ความเป็นมา และการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์	กุมภาพันธ์ทุกปี
กลุ่มปราสาทตาเมือน	การแสดงประกอบเสียง และรำบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยจัดขึ้นในตอนกลางวัน	ช่วงกลางเดือนเมษายน ทุกปี
ปราสาทตาควาย	การแสดงประกอบเสียง และรำบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยจัดขึ้นในตอนกลางวัน	ช่วงปลายเดือนเมษายน
ปราสาทเบง	การแสดงประกอบเสียง และรำบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยจัดขึ้นในตอนกลางวัน	ชั ว ง ป ล า ย เ ตี อ น กุมภาพันธ์ทุกปี
ปราสาทยายเหงา	การแสดงประกอบเสียง และรำบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยจัดขึ้นในตอนกลางวัน	ช่วงต้นเดือนเมษายน
ปราสาททง	การแสดงประกอบเสียง และรำบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยจัดขึ้นในตอนกลางวัน	ช่วงกลางเดือนสิงหาคม ทุกปี
ปราสาทบ้านพลวง	การแสดงแสงสี เสียง ประกอบฉาก เล่าประวัติความเป็นมาของปราสาท และการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์	ช่วงกลางเดือนเมษายน ทุกปี
ปราสาทบ้านไพล	การแสดงแสงสี เสียง ประกอบเรื่องราว ของชุมชนชาวตำบลเชื้อเพลิงและการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์	ช่วงต้นเดือนธันวาคมทุก ปี
ปราสาทจอมพระ	การแสดงแสงสี เสียง ประกอบฉาก เล่าประวัติความเป็นมาของปราสาท และการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์	

๔.๑.๓ การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จากการศึกษาในการลงพื้นที่ปราสาทแต่ละแห่ง พบว่าปราสาทบางแห่งมีสภาพที่ไม่สามารถนำมาพัฒนาคือมีสภาพเป็นซากปรักหักพัง บางแห่งยังไม่สำรวจและบูรณะ พื้นที่เข้าถึงได้ยาก ห่างไกลชุมชน และมีปราสาทขอมเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้นที่ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่เพื่อบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวสามารถเชื่อมโยงการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ดังจะได้นำเสนอ ดังนี้

การจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ เป็นรูปแบบหนึ่งของการท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมอย่างสูงเป็นกลุ่มสินค้าท่องเที่ยวที่มีความสำคัญยิ่งในทางสังคมวัฒนธรรม ที่ผ่านมามากภาคส่วนจึงให้ความสำคัญต่อการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงดังกล่าว โดยกำหนดรูปแบบและจุดขายกันอย่างชัดเจน การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ยังเป็นกิจกรรมที่ร่วมมือกันระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนารูปแบบให้ได้มาตรฐาน มีการนำเสนอแนวทาง

ใหม่ในการจัดการ เพื่อสอดคล้องกับสถานการณ์ท่องเที่ยวโลก บนพื้นฐานเรื่องการอนุรักษ์พร้อมๆ กับพัฒนาการท่องเที่ยวไทยให้ยั่งยืน

(๑) การท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม

การจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอม (Historical Tourism) หมายถึงการเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และโบราณคดี รวมถึงสถานที่ที่มีความผูกพันทางจิตใจของคนรุ่นหลัง เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยว ได้ความรู้ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการ

(๒) นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยือนในชุมชนปราสาทขอม

กลุ่มบุคคลที่มีความสนใจอยากเห็นแหล่งประวัติศาสตร์ที่ได้รับรู้มา เพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยวนั้น มีความรู้มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ โบราณคดีและสุนทรียภาพในท้องถิ่นเพิ่มขึ้น บนพื้นฐานของการท่องเที่ยวอย่างมีความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม

(๓) แหล่งท่องเที่ยวสำคัญชุมชนปราสาทขอม

ในชุมชนปราสาทขอมควรมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสำคัญและคุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดีและศาสนา รวมถึงสถานที่หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่มีอายุเก่าแก่หรือเคยมีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ เช่น โบราณสถาน อุทยานประวัติศาสตร์ ชุมชนโบราณ กำแพงเมือง คูเมือง พิพิธภัณฑสถาน วัด ศาสนสถาน และสิ่งก่อสร้างที่มีคุณค่าทางศิลปะและสถาปัตยกรรม ตัวอย่างแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของไทย ได้แก่ อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปราสาทหินพิมาย อนุสาวรีย์ชาวบ้านบางระจัน สะพานข้ามแม่น้ำแคว เป็นต้น

(๔) รูปแบบของการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม

รูปแบบของการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม หมายถึง การเดินทางท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวประวัติศาสตร์และโบราณคดีเพื่อชื่นชมและเพลิดเพลินในสถานที่ท่องเที่ยวได้ความรู้ มีความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์และโบราณคดีในท้องถิ่นบนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อและมีจิตสำนึกต่อการรักษามรดกทางวัฒนธรรมและคุณค่าของสภาพแวดล้อม โดยที่ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์อาจจัดรายการเส้นทางท่องเที่ยวตามรอยประวัติศาสตร์ต่างๆ อาทิ ทัวร์เส้นทางศิลปะขอม ตามรอยพ่อขุนมั่งราย เที่ยวอุทยานประวัติศาสตร์ ชมซากอารยธรรม โบราณสถานต่างๆ อนุสาวรีย์/อนุสรณ์สถาน สิ่งปลูกสร้างที่มีคุณค่าและความสำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม

(๕) การจัดการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมอย่างมีคุณภาพ

จำเป็นต้องมีการจัดการอย่างเป็นระบบอย่างมีคุณภาพหากขาดการจัดการที่ดีจะมีผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวที่นั่นได้ มักจะมุ่งเน้นที่การดึงดูดนักท่องเที่ยว แต่ควรคำนึงถึงศักยภาพในการรับรองนักท่องเที่ยวเป็นประเด็นหลัก ซึ่งการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวที่ต้องมีการจัดการด้านการอนุรักษ์ด้านการบริหารจัดการทำให้ความรู้สร้างจิตสำนึก การเปิดโอกาสและสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนรวมทั้งการกระจายรายได้สู่ชุมชน ฯลฯ อย่างไรก็ตาม โดยรวมแล้วองค์ประกอบสำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม จึงจำเป็นต้องเร่งจัดการประเด็นสำคัญดังนี้

๑) การจัดการทรัพยากร

ทรัพยากรทางประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยว ได้แก่ โบราณสถาน และโบราณวัตถุต่างๆ ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ขึ้นมาให้ และกลายเป็นสิ่งดึงดูดใจในนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้าไปเยี่ยมชมทรัพยากรทางประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวจึงมีคุณค่าและจำต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้อยู่ในสถานที่สมบูรณ์ตลอดเวลา ในการจัดการกับทรัพยากรทางประวัติศาสตร์เพื่อการท่องเที่ยวที่มีแนวทางดังต่อไปนี้

๑) มีเจ้าหน้าที่คอยดูแลรักษา เพื่อมิให้ถูกทำลายหรือมีการลักลอบเข้าไปขุดค้นหาสมบัติที่มีค่า นอกจากนี้อาจจะจัดส่งผู้เชี่ยวชาญไปทำการดูแลบูรณะให้อยู่ในสภาพเดิมมากที่สุด

๒) ออกกฎหมายคุ้มครองควบคุม เนื่องจากทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นสิ่งที่ทรงคุณค่าของประเทศที่ทุกคนจะต้องช่วยกันดูแลรักษา จึงต้องออกกฎหมายประกาศให้ทรัพยากรประเภทนี้เป็นมรดกของชาติสืบต่อไป โดยประกาศให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นอกจากนี้ยังต้องออกกฎหมายคุ้มครองป้องกันรักษาให้ทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทนี้คงอยู่คู่ประเทศนานๆ พร้อมกำหนดบทลงโทษผู้ละเมิดฝ่าฝืน เช่น ออกพระราชบัญญัติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เป็นต้น

๓) การป้องกันการลักลอบทำลาย เนื่องจากทรัพยากรท่องเที่ยวประเภทนี้เป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ทรงคุณค่า จึงต้องป้องกันดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวเหล่านี้โดยจัดให้มีหน่วยงานพร้อม

๔) การจัดหางบประมาณบูรณะซ่อมแซม เนื่องจากการบูรณะซ่อมแซมทรัพยากรการท่องเที่ยวประเภทประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงมาก รัฐบาลควรจัดหางบประมาณให้เพียงพอในการบูรณะซ่อมแซม บางครั้งอาจจะต้องขอความช่วยเหลือจากต่างประเทศเพื่ออนุรักษ์หลักฐานและร่องรอยทางประวัติศาสตร์เอาไว้ เช่น อาจขอความช่วยเหลือเรื่องงบประมาณบูรณะซ่อมแซมจากองค์การวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) เป็นต้น

๕) การจัดหาสถานที่เก็บโบราณวัตถุ เนื่องจากโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่มีความค่าทางประวัติศาสตร์ ง่ายต่อการถูกโจรกรรม จึงต้องหาสถานที่สำหรับเก็บรวบรวมโบราณวัตถุให้อยู่ในสภาพที่ปลอดภัย สะดวกต่อการดูแลรักษา และสามารถดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมได้อีกด้วย

ด้านการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม มีข้อจำกัดในหลายๆ ด้าน ทั้งพื้นที่และความสมบูรณ์ของตัวปราสาทขอมเอง ส่งผลให้ความน่าสนใจของตัวปราสาทขอมมีน้อยลง การจัดการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ จึงต้องจำเป็นอาศัยหน่วยงานหลักคือสำนักศิลปากรที่ ๑๐ (นครราชสีมา) กรมศิลปากร เป็นเจ้าของพื้นที่ ในการบริหารจัดการและจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นในพื้นที่ด้วยจำนวนแหล่งโบราณสถานหรือปราสาทขอม ทั้ง ๓๙ แห่ง ทั้งที่มีการขึ้นทะเบียนแล้วและยังไม่มี การขึ้นทะเบียนแล้วนั้น ก็เกินขีดความสามารถของสำนักศิลปากรที่ ๑๐ (นครราชสีมา) กรมศิลปากร เหตุผลดังกล่าว ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์บางแห่ง จึงมีการมอบหมายให้หน่วยงานองค์การปกครองในท้องถิ่น ที่มีขีดความสามารถในการช่วยบำรุงรักษา และดำเนินงานบริหารจัดการในชั้นพื้นฐาน เพื่อดูแลพื้นที่ปราสาทขอมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนต่อไป

จากข้อจำกัดดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น ในจังหวัดสุรินทร์ มีปราสาทขอมเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้นที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวชั้นนำของจังหวัดได้ ซึ่งก็มีข้อจำกัดในหลายๆด้าน เช่น ด้านสถานที่ตั้งที่อยู่ห่างไกล สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว การบริการในพื้นที่ปราสาท เป็นต้น ล้วนส่งผลต่อภาพลักษณ์สถานที่ท่องเที่ยวปราสาทขอม โดยปราสาทขอมที่มีศักยภาพโดดเด่นประกอบไปด้วย ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทช่างปี่ ปราสาทบ้านอนันต์ ปราสาทภูมิโปน ปราสาทบ้านจารย์ปราสาทหมื่นชัย กลุ่มปราสาทตาเมือน ปราสาทตาควาย ปราสาทเบง และปราสาทยายเหงา ที่ยังคงความสวยงามและสมบูรณ์อยู่ หากได้รับการพัฒนาต่อจะได้รับความสนใจจากกลุ่มนักท่องเที่ยวเฉพาะที่มีความสนใจเกี่ยวกับปราสาทขอม ซึ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวเหล่านี้ คือกลุ่มเฉพาะที่มีจำนวนไม่มาก เพราะการมาท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวปราสาท ต้องประกอบไปด้วยกิจกรรมการเดินชมปราสาทชิมซบประวัติความเป็นมา ซึ่งไม่ค่อยมีกิจกรรมอื่นๆ สอดแทรกเข้ามาในระหว่างการเดินทางประวัติศาสตร์ หรือกิจกรรมที่น่าสนใจในพื้นที่ปราสาทขอมหรือบริเวณแหล่งโบราณสถานเท่าที่ควร ประเด็นดังกล่าว ผู้วิจัยจึงกำหนดวัตถุประสงค์ที่เชื่อมโยงการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม จังหวัดสุรินทร์ และนำไปสู่การศึกษาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวและสังเคราะห์การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เหมาะสมกับชุมชนพื้นที่ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ เพื่อมุ่งเน้นรูปแบบของการท่องเที่ยวเพื่อสัมผัสเรียนรู้ เกิดประสบการณ์การเรียนรู้จากประสบการณ์การท่องเที่ยว ปราศจากมิติของการปรุงแต่งและสร้างความสมดุลให้แก่ชุมชน อีกทั้งยังผลักดันให้การท่องเที่ยวปราสาทขอมได้รับความนิยมในอนาคต

๒. การจัดการการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทภูมิโปน

ที่ตั้ง บ้านภูมิโปน ตำบลม อำเภอสังขะ จ.สุรินทร์ การเดินทาง จากจังหวัดสุรินทร์ ใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๐๗๗ (สุรินทร์-สังขะ) ระยะทาง ๔๙ กิโลเมตร จากแยกอำเภอสังขะ เข้าทางหลวงหมายเลข ๒๑๒๔ (สังขะ-บัวเชด) ตรงต่อไป จนถึงชุมชนบ้านภูมิโปน ระยะทางอีก ๑๐ กิโลเมตร จะเห็นปราสาท ตั้งอยู่ริมถนน ด้านซ้ายมือ

๑) เศรษฐกิจและบริบทโดยทั่วไปของพื้นที่ ด้านอาชีพประชากรส่วนใหญ่ในพื้นที่ บริบทโดยรอบที่อาศัยโดยรอบของปราสาทภูมิโปน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ โดยมากประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ทำนา) ทำสวน (สวนยางพารา) ปลูกมันสำปะหลัง แบบผสมผสาน ถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีเศรษฐกิจทางการเกษตรที่หมุนเวียนในแต่ละปี ประกรมีรายได้จาก การทำนา ทำยางพารา และมันสำปะหลัง ถือเป็นอาชีพหลัก ส่วนการทำอาชีพรอง ได้แก่ การค้าขาย เลี้ยงสัตว์ หมู ไก่ และหาของป่ามาขาย และรับราชการ เป็นต้น การเข้าทำงานในองค์การบริหารส่วนตำบล ได้แก่ ๑. องค์การบริหารส่วนตำบลดม ๒. องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านขบ ๓. เทศบาลในตัวอำเภอสังขะ ๔. ข้าราชการครูในท้องถิ่น ๕. โรงพยาบาลในอำเภอสังขะ ๖. โรงพยาบาลในตัวอำเภอเมืองสุรินทร์ ๗. สถานีอนามัย และ ๘. สถานตำรวจ หมู่บ้าน แบ่งเขตการปกครอง เป็น ๗ หมู่บ้านประกอบด้วยหมู่บ้าน

๑) บ้านดม	หมู่ ๑	ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
๒) บ้านภูมิคดี	หมู่ ๒	ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
๓) บ้านสนบ	หมู่ ๓	ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
๔) บ้านสตึง	หมู่ ๔	ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
๕) บ้านซีจรุก	หมู่ ๑๐	ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
๖) บ้านปราสาทภูมิโปน	หมู่ ๑๑	ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
๗) บ้านภูมิสวย	หมู่ ๑๓	ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

๒) สถาบันการศึกษา จำนวน ๔ โรงเรียน ได้แก่ ๑.โรงเรียนดมวิทยาคาร ๒. โรงเรียนบ้านสนบ ๓.โรงเรียนศรีมงคล ๔.โรงเรียนเทพอุดมวิทยา และมีสถาบันทางศาสนา ๑) วัด/สำนักสงฆ์ จำนวน ๔ แห่ง ๒) คริสตจักร ๑ แห่ง (ตั้งอยู่ที่หมู่บ้านเทพอุดม) และมีองค์กรธุรกิจที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ได้แก่ (๑) ที่รับซื้อข้าวเปลือก ๑ แห่ง (๒) โรงผลิตน้ำดื่มและน้ำแข็ง ๑ แห่ง (๓) ร้านขายสินค้าเบ็ดเตล็ด ๖ แห่ง (๔) ร้านขายอาหาร ๑๐ แห่ง (๕) ร้านตัดผม ๒ แห่ง (๖) ปั้มน้ำมัน ๒ แห่ง และ (๗) ร้านขายเฟอร์นิเจอร์ ๒ แห่ง

๓) การเข้าถึงคมนาคม ได้แก่ ทางคมนาคมมีถนนลาดยาง สายหลักผ่านอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ไปยังอำเภอบัวเขต อยู่ในสภาพที่สะดวกสบาย แต่การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านและภายในหมู่บ้านยังไม่สะดวกเนื่องจากถนนถูกเขาชะขาดและส่วนมากเป็นถนนดิน ประกอบด้วย

๑. ถนนคอนกรีต จำนวน ๕ สาย
๒. ถนนยางแอสฟัลติกส์ จำนวน ๒ สาย
๓. ถนนลูกรัง จำนวน ๒ สาย
๔. สาธารณสุข สถานีอนามัยประจำตำบล/หมู่บ้าน จำนวน ๑ แห่ง
๕. โทรคมนาคม มีตู้โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน ๒ แห่ง
๖. หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน จำนวน ๓ แห่ง มี
๗. ตู้ไปรษณีย์ จำนวน ๒ แห่ง

๘. สถานีตำรวจ จำนวน ๑ แห่ง (เจ้าหน้าที่ตำรวจ จำนวน ๕๖ คน)

๙. การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (ไฟฟ้าเข้าถึงทุกหมู่บ้านทั่วชุมชน)

๔. สารสนเทศการเข้าแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ทางช่องทางการประชาสัมพันธ์-บอกเล่า (ผู้ที่เคยมาท่องเที่ยว) ทางทางเว็บไซต์ และแผ่นพับ (Brochures) ชื่อชุด “Amazing Thailand Always Amazes You” เกี่ยวกับหัวใจใหม่เมืองไทยยั่งยืน ซึ่งเป็นแผ่นพับที่จัดทำโดยองค์การการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสำนักงานจังหวัดสุรินทร์ โดยเป็นแผ่นพับที่เน้นการนำเสนอหรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์ ภายใต้หัวข้อเรื่องว่า “แหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจในจังหวัดสุรินทร์”

๕. ข้อมูลการเข้าถึงแหล่งที่พักนักท่องเที่ยว,โฮมสเตย์, บ้านพักธรรมชาติจะมีบริการที่พัก โรงแรมและโฮมสเตย์ ในเขตตัวอำเภอสังขะ ซึ่งไม่ไกลจากแหล่งท่องเที่ยวมากนัก ราคา เริ่มตั้งแต่ 200 - 300 ต่อคืน มีบริการน้ำอุ่น ห้องแอร์ อินเทอร์เน็ต ทีวี และอาหาร-เครื่องดื่ม

๖. สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว บริเวณปราสาทภูมิโปน ได้แก่ บริการห้องน้ำชาย และห้องน้ำหญิง ที่นั่งพักผ่อนใต้ต้นไม้แบบธรรมชาติ มีจุดแนะนำการเดินทางให้นักท่องเที่ยวและป้ายแสดงถึงสัญลักษณ์ต่างๆ

กล่าวได้ว่าชุมชนปราสาทภูมิโปนเป็นชุมชนที่มีการบริหารจัดการพื้นที่ปราสาทภูมิโปนได้อย่างเหมาะสมและสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชน เกิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในพื้นที่ได้อีกทางหนึ่ง จึงเป็นตัวอย่งในการเข้าไปบริหารจัดการพื้นที่ของปราสาทขอมได้อย่างเหมาะสม ทั้งในด้านการรักษาความปลอดภัย การอำนวยความสะดวกเรื่องห้องน้ำห้องสุขา การดูแลจัดสรรงบประมาณมาปรับปรุงและดูแลพื้นที่ปราสาท โดยได้ความร่วมมือจากองค์การบริหารส่วนตำบลม กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ และการมีส่วนร่วมคือประชาชนในตำบลม ที่ให้ความร่วมมือด้วยดีจนนับเป็นชุมชนคุณภาพที่มีการบริหารทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ และปราสาทขอมในแต่ละพื้นที่ควรได้รับการดูแลและพัฒนาตามแบบอย่างของปราสาทภูมิโปน หรือตามบริบทของปราสาทขอมในพื้นที่นั้นๆ

๔.๒ ผลการพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทในจังหวัดสุรินทร์

๔.๒.๑ ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า

๔.๒.๑.๑ แนวคิดเรื่องทุนทางสังคม ประกอบด้วย ๑) ที่มาของแนวคิดมา ภาษาอังกฤษว่า “Social Cost” ซึ่งหมายถึงความถึงต้นทุนที่ใช้แล้วไม่สามารถที่จะเรียกคืนมาได้ แต่ทุนทางสังคมนั้นถือเป็นทุนที่มีอยู่ หรือสามารถทำให้เพิ่มขึ้นหรือลดลงได้แต่จะไม่ใช้ทุนที่เมื่อนำไปลงทุนแล้วหมดไปเหมือนกับต้นทุนทางสังคม ๒) ความหมายของแนวคิดทุนทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ภาพที่ดี เอื้ออาทรช่วยเหลือ ความร่วมมือร่วมใจ บนพื้นฐานจิตสาธารณะอันเป็นกระบวนการทางสังคมในทิศทางบวก คือ ช่วยเหลือบูรณาการ ผสมผสานกัน^{๓๔} และการที่คนมารวมกันเอาความดีมารวมกัน เอาความรู้มารวมกัน เรียกว่า เกิดทุนทางสังคม ซึ่งนำไปสู่พลังทางสังคมที่แก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ทุกอย่าง^{๓๕} ๓) หลักการสำคัญของทุนทางสังคม คือ ทุนทางสังคมมีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน ทั้งด้านการสังเคราะห์ การเพิ่มโอกาส การพิทักษ์สิทธิ์ ซึ่งน่าจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น ๔) ขอบเขตของทุนทางสังคม ประกอบด้วย (๑) ทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพ (๒) ทุนที่เป็นสถาบัน (๓) ทุนทางปัญญาและวัฒนธรรม ๕) รูปแบบของทุนทางสังคม มี ๕ รูปแบบ คือ (๑) จิตวิญญาณ (๒) ทุนทางปัญญาได้แก่ความรู้ (๓) ทรัพยากรมนุษย์ / ทรัพยากรบุคคล (๔) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ (๕) ทุนโภคทรัพย์ คือ ทุนที่ชุมชนได้ร่วมกันสร้าง ร่วมกันผลิตจากบรรพบุรุษ มีเรื่องสวนไร่นา เป็นต้น ๖) ระดับขอบเขตของทุนทางสังคม มีอยู่ ๓ ระดับ คือ (๑) ระดับมหภาค (๒) ระดับจุลภาค (๓) ทุนระดับสังคมที่เป็นเรื่องโครงสร้าง อันประกอบด้วย ๕ ระดับอีกเช่นกัน คือ ระดับบุคคล, ระดับครอบครัว, ระดับกลุ่ม/องค์กร, ระดับชุมชน และ ระดับประเทศ ๗) องค์ประกอบของทุนทางสังคม ประกอบด้วย (๑) ทุนทางสังคม (๒) ทุนทางสถาบัน (๓) ทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม (๔) ทุนทางธรรมชาติ ๘) กระบวนการของทุนทางสังคม มี ๒ ส่วน คือ (๑) ส่วนที่เป็นกระบวนการ อันได้แก่ ส่วนที่เป็นระบบความคิด, ส่วนที่เป็นวิถีปฏิบัติ และส่วนที่เป็นผลลัพธ์ (๒) ส่วนที่เป็นปัจจัยสิ่งแวดล้อมของกระบวนการ ได้แก่ รูปธรรม (เงินทุน จากปัจจัยภายนอก เครื่องมือที่ได้ความช่วยเหลือจากภายนอก บุคลากรหรือนักวิชาการจากภายนอก) และนามธรรม (ความช่วยเหลือทางวิชาการจากภายนอก ข้อมูลข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ จากภายนอก) ผลที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยีจากภายนอก ที่มีผลต่อระบบคิด และวิถีปฏิบัติภายในกลุ่ม องค์กร สถาบัน และชุมชน^{๓๖}

^{๓๔} ดาเรศ ชูยก, “ทุนทางสังคมกับนักพัฒนา”, วารสารพัฒนาชุมชน, (ปีที่ ๔๔ ฉบับที่ ๘ ประจำเดือน สิงหาคม, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑.

^{๓๕} ประเวศ วะสี, ชุมชนเข้มแข็ง: ทุนทางสังคมของไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ธนาคารออมสิน, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒.

^{๓๖} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการบริหารจัดการชุมชนการศึกษา, หน่วยที่ ๘-๑๕, (นนทบุรี: คณะกรรมการผู้ผลิตชุดวิชาการบริหารจัดการชุมชน มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๔), หน้า ๔๑-๔๓.

๔.๒.๑.๒ ทูตทางสังคมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษา ข้อมูลเชิงเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ซึ่งได้ได้แสดงทัศนะจากการให้ สัมภาษณ์เกี่ยวกับทูตทางสังคมของจังหวัดสุรินทร์ ดังนี้ จังหวัดสุรินทร์ซึ่งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นจังหวัดที่มีทูตทางสังคมทั้งมี ๕ รูปแบบ คือ

(๑) **จิตวิญญาณ** แบ่งออก ๒ กลุ่มใหญ่ คือ (๑.๑) *กลุ่มความเชื่อหรือศรัทธาใน พระพุทธศาสนาเป็นฐาน* คือ เป็นกลุ่มที่มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น งาน เข้าพรรษา, ออกพรรษา, ทำบุญตักบาตรเนื่องในเทศกาลต่าง ๆ, ประเพณีทำบุญอุทิศให้กับบรรพบุรุษใน วันสารท เรียกว่า “จ่ายแซนโฆนตา” และนอกจากนี้ก็ยังมียุทธพิธีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรง เช่น ประเพณีการขึ้นเขาสวาย การทำบุญกระดูกบรรพบุรุษ การก่อเจดีย์ทราย ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น (๑.๒) *กลุ่มความเชื่อท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน* ซึ่งเป็นต้นทูลด้านจิตวิญญาณอีกแบบหนึ่ง อัน ประกอบไปด้วย (๑) ความเชื่อเรื่องผี (คมอจ) - ผีฟ้า, ผีเมือง/หลักเมือง/ตาละมิง, ผีบรรพบุรุษ, ผีบ้าน/ผี เรือน, ผีเจ้าที่เจ้าทาง (พระภูมิ), ผีที่สิงในสิ่งของและสัตว์ เช่นผีป่าข้าง (บ่วงบาศ) ผีอาหะยะ (ตะกวดบ้านต รีม) ผีปอบ (ทมิฬ) เป็นต้น (๒) ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ (๓) ความเชื่อเรื่องครุฑกำเนิด (๔) ความเชื่อเรื่อง ขวัญ และ (๕) พิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดอยู่ในกลุ่มความเชื่อ เช่น พิธีกรรมทำนาย (โบล), พิธีเข้าทรง (โกลมมัวต) เป็นต้น

(๒) **ทูตทางปัญญา** ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงช้างหรือเรียกว่าคชศาสตร์, ความรู้ เกี่ยวกับการสร้างปราสาทขอม, ความรู้ด้านการทำการเกษตร, ความรู้ด้านการวางผังเมือง, ความรู้ด้าน การทำเครื่องปั้นดินเผา เช่นที่ชุมชนบ้านปราสาทขางปี เป็นต้น นอกจากนี้ ก็ยังมีภูมิปัญญาที่สืบทอดจากรีก ปราสาทขอมต่าง ๆ เช่น จารึกปราสาทศีขรภูมิ จารึกปราสาทตาเมือนธม ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ เป็นต้น

(๓) **ทรัพยากรมนุษย์** ได้แก่ บรรพบุรุษกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะ ด้านของตนเอง จังหวัดสุรินทร์นี้ ....มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ของเผ่าสุรินทร์ ที่มีเอกลักษณ์ เช่น ลาว กูย เขมร ที่มีวัฒนธรรมการกิน การแต่งกาย วิถีชีวิต ภาษาที่ต่างกัน...^{๓๓๗} ซึ่งในจังหวัดสุรินทร์นั้นมี กลุ่มชาติพันธุ์ ๔ กลุ่มหลัก คือ (๑) *กลุ่มชาติพันธุ์กวย-กูย* หรือส่วยก็เชี่ยวชาญด้านการคล้องช้าง เรียกว่า คชศาสตร์ (๒) *กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย* หรือ กลุ่มชาวขอม (กรอม-คแมร (เขมรโบราณ) - กัมพูชา มี ความเชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาในการรักษาโรคตามแพทย์แผนไทยโบราณ และมีภูมิปัญญาด้านทอผ้าไหม เป็นต้น (๓) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว (เลี้ยว) (๔) กลุ่มชนชาวจาม และนอกจากนี้ก็ยังมียุทธกรรมนุษย์ร่วมสมัย เช่น ทางคณะสงฆ์ ก็ประกอบไปด้วย (๑) พระราชวุฒาจารย์ (ตุลย์ อดุล) (๒) พระพรหมวชิรโมลี, ดร.

^{๓๓๗} พระเพ็ญ บุญญาทิพย์ ตำแหน่งภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์. สัมภาษณ์เมื่อ วันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๖๔.

(ทองอยู่ ญาณวิสุโท) เป็นต้น ทางบ้านเมืองประกอบไปด้วย (๑) พระสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง (เชียงใหม่) ผู้สร้างเมืองสุรินทร์ นายเสนอ มุลศาสตราสาร อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น

(๔) **ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ** ได้แก่ เป็นจังหวัดที่มีที่ราบ สำหรับปลูกข้าวหอมมะลิ กระทั่งได้ชื่อว่าเป็นจังหวัดเกษตรอินทรีย์ และนอกจากนี้ก็มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งน้ำ มีแม่น้ำที่สำคัญไหลผ่าน คือ แม่น้ำมูล, แม่น้ำชี และมีแหล่งน้ำที่สำคัญหลายแห่ง เช่น ห้วยเสนง, ห้วยลำพอก, ห้วยทับทัน เป็นต้น รวมทั้งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ติดชายแดนกัมพูชา โดยมีเทือกเขาพนมดงรัก (Phanom Dong Rak) ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นจุดเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยกับชาวกัมพูชา เพื่อเพิ่มมูลค่าด้านเศรษฐกิจอีกด้วย...เป็นทิวเขาหินทรายจะอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดสุรินทร์ โดยมีจุดเริ่มต้นจากช่องตะโก ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างอำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว กับอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ทอดแนวยาวไปทางทิศตะวันออกเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรกัมพูชา โดยทิวเขาจะทอดแนวลำเนาพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ จนถึงจังหวัดอุบลราชธานี เป็นที่สุดทิวเขา ซึ่งบริเวณนี้เป็นเส้นแบ่งเขตแดนของราชอาณาจักรไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิวเขานี้มีความยาวประมาณ ๕๔๔ กิโลเมตร มีช่องเขา ๗๗ ช่องเขา...^{๓๘} ภูเขาสวย (พนมสวย) ที่ประดิษฐาน “พระพุทธรูปสุรินทร์มงคล” ปางประทานพร และเป็นที่บรรจุอัฐิพระราชครูอาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล) นอกจากนี้ ก็ยังมีทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ มีไม้สำคัญได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้พลวง ไม้มะค่า ไม้พะยอม ไม้ประดู่แดง เป็นต้น...สนสองใบ สนสามใบ เป็นต้น

(๕) **ทุนโภคทรัพย์** คือ ปราสาทขอม ซึ่งเป็นมรดกที่บรรพบุรุษของชาวสุรินทร์ได้ร่วมกันสร้างซึ่ง มีปราสาทขอมในเขตอีสานใต้ของประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งแห่งมรดกทางวัฒนธรรมแห่งอารยธรรมขอม^{๓๙} ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เหล่านี้ เป็นรูปแบบด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรมการคิดในการก่อสร้างที่แตกต่างกันไปตามยุคตามสมัย สำหรับ การแบ่งยุคสมัยศิลปะขอมนั้น และนอกจากองค์ปราสาทขอมแล้ว ก็ยังมีปรากฏประติมากรรมรูปเคารพที่ปรากฏอยู่ในปราสาทขอมเช่น พระอวโลกิเตศวร, พระวัชรพร, พระวัชรสัตว์ เป็นต้น

๔.๑.๑.๓ ทุนทางวัฒนธรรมพบว่า มนุษย์นั้นมีวิธีการในการถ่ายทอดสิ่งที่ตนเองได้เรียนรู้มาทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งภูมิปัญญาที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมของมนุษย์นั้น มีระดับการเรียนรู้และการถ่ายทอดของคนในสังคม ซึ่งแบบออกได้ ๓ ส่วน คือ ๑) ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงขอชีวิตผู้นั้นหรือกลุ่มผู้นั้นเอง ๒) ส่วนที่ได้รับมาจากความรู้ ความคิดของผู้อื่นจากประสบการณ์ของผู้อื่นหรือกลุ่มอื่น และ ๓) ส่วนที่ตนสังเคราะห์ขึ้นมาใหม่จากประสบการณ์ของตนเองและจากคำบอกเล่าสั่งสอนของคนอื่น ดังนั้น ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) คือ ทุนที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น, ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือ ภูมิปัญญาไทย คือ องค์ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถที่เกิดจากการเรียนรู้ และ

^{๓๘} อ้าวแล้ว ศิริพร สุเมธรัตน์. **ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์**, หน้า ๘

^{๓๙} สมบัติ ประจัญสานต์, “ออกแบบผ้าไหมมัดหมี่ลายเรขศิลป์จากผืนผ้าของปราสาทขอมในเขตอีสานใต้ประเทศไทย”. **รายงานการวิจัย**. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๗, หน้า ข.

ประสบการณ์ตรงของชาวบ้านที่เป็นคนในท้องถิ่นหรือในสังคม ชุมชนนั้น ๆ ได้ค้นพบ แล้วนำมาใช้ในการดำรงชีวิต เกิดการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ มีการอบรมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ซึ่งทุนทางวัฒนธรรมภูมิปัญญานี้แสดงออกได้ทั้งนามธรรม เช่น ความคิด ความเชื่อ โลกทัศน์ หรือปรัชญาในการดำเนินชีวิต และในรูปธรรม เช่น การเกษตร งานฝีมือ ศิลปะ หัตถกรรม เป็นต้น ดังนั้น ทุนทางวัฒนธรรม จึงเป็นการนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชน ภูมิปัญญา ปราชญ์ท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณี วัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวของตนเอง หลักการสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมนั้นต้องประกอบด้วย ๑) ความคิด ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดภูมิปัญญา ๒) ความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องขององค์ความรู้เฉพาะถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้และวิเคราะห์ด้วยตนเอง ๓) ความเชื่อ เป็นความเชื่อที่ถูกตัดสินด้วยเหตุและผล ๔) ค่านิยม คือ สิ่งที่ต้องถนอมและสังคมนั้นยอมรับ ๕) ความเห็น คือ ความเชื่อของคนในท้องถิ่น และ ๖) ความสามารถ คือ สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างของภูมิปัญญาท้องถิ่น ความสามารถหรือศักยภาพที่มีอยู่ในตัวบุคคลหรือผู้สร้างสรรค์ และนอกจากนี้ภูมิปัญญาซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมนั้น จะต้องประกอบไปด้วยลักษณะที่สำคัญ ๒ ส่วน คือ ๑) ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องเป็นองค์ความรู้ที่มีการสั่งสม ๒) ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะต้องมีลักษณะเป็นพลวัต ในส่วนของประเภทของทุนทางวัฒนธรรมนั้น มีการแบ่งลักษณะของวัฒนธรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) คือ สิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งที่มึรูปร่าง มองเห็นได้ และจับต้องสัมผัสได้ ๒) วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ (Non-Material Culture)

๔.๒.๑.๔ ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จากการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร และการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แสดงทัศนะจากการให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์ ดังนี้

สุรินทร์เป็นจังหวัดเก่าแก่ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นทางศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิต มีงานหัตถกรรมการทอผ้าไหมที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นของคนชาติพันธุ์ไทยลาว, ไทยเขมร และไทยกวย ที่อยู่ร่วมกันภายใต้สภาพแวดล้อมเดียวกันโดยมีแม่น้ำมูล และลำน้ำสายย่อยอีกหลายสายหล่อเลี้ยงชีวิต^{๕๐} สิ่งที่เป็นเครื่องผูกโยงคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขนั่นคือ ประเพณีและวัฒนธรรม โดยภาพรวมแล้วคนสุรินทร์มีคนที่ท้องถิ่นอยู่ ๓ กลุ่ม และพูดภาษาต่างกันอยู่ ๓ ภาษา คือ ภาษาเขมรถิ่นไทย ภาษาส่วย และภาษาลาว ประชากรที่พูดภาษาต่างกันทั้งหมดนี้มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความสามัคคี แต่ละกลุ่มชนต่างก็ได้รับการพัฒนา ประเพณี ภาษาของตนไว้เป็นอย่างดี ถือเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของจังหวัดสุรินทร์ ด้านประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์ คือ ประเพณีบวชนาคช้าง งานประเพณีขึ้นเขาสวาย งานช้างและกาชาดสุรินทร์ ประเพณีแซนโถงตา กันตริ้ม การกวนข้าวทิพย์ การแต่งงานหรือแห่นางแมว กะโน้ปติงตอง เรือมอันเร หรือลูดอันเร เรือมตรด เรือมอายย โขง สะบ้า ลีเกเขมร มโหรีเจรียง และเจรียงเบริน เป็นต้น และ พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑสถาน

^{๕๐} อัจฉรา ภาณุรัตน์ และคณะ. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและโครงการสถาบันนาร่องเครือข่ายภูมิปัญญา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. (สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๐๐.

แห่งชาติ สุรินทร์ ก็ได้แสดงทรรศนะเอาไว้ว่า ทิศทางวัฒนธรรมของชาวจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่... ประเพณีที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ชาวภูย ก็มีแกลมอ...ชาวลาวก็มีการทำบายศรี ส่วนชาวเขมร ก็มีประเพณีการแซนโถงตา เป็นต้น ศิลปวัฒนธรรมเผ่าชาติพันธุ์ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน ของเผ่าสุรินทร์ที่แตกต่างกัน^{๔๑}

ดังนั้น เพื่อให้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์ ได้ปรากฏเด่นชัด และเป็นที่ยอมรับของสังคมว่า จังหวัดสุรินทร์นี้เป็นจังหวัดที่มีอารยธรรมอันเก่าแก่ควรแก่การสืบสารและอนุรักษ์ ดังมีการประกาศในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๙ มาตรา ๔ ได้ระบุไว้ว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งเสริมและรักษาตามพระราชบัญญัตินี้ต้องมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้

๑. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา
๒. ศิลปะการแสดง
๓. แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล
๔. ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล
๕. ช่างฝีมือดั้งเดิม
๖. การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว
๗. ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

กระทรวงวัฒนธรรมได้ประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติในเขตพื้นที่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอีสานใต้ ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๖๒ และในส่วนของจังหวัดสุรินทร์นั้น มีภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชี ๙ รายการ ดังต่อไปนี้

---

^{๔๑} พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ ตำแหน่ง ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ตารางที่ ๔.๒

รายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชี (ระหว่าง พ.ศ. ๒๕๕๑-๒๕๖๒) จังหวัดสุรินทร์^{๔๒}

ปี	รายการ	หมายเหตุ
๒๕๕๒	-	
๒๕๕๓	-	
๒๕๕๔	-	
๒๕๕๕	คชศาสตร์ชาวกูย*, เจริญ*, กันตริ่ม*	*ได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ
๒๕๕๖	ประเพณีสุรินทร์*, ภาษาเขมรถิ่นไทย*	*ได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ
๒๕๕๗	-	
๒๕๕๘	ภาษากูย-กาย*	*ได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ
๒๕๕๙	-	
๒๕๖๐	กะโน้บติงตอง**	**รายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับจังหวัด
๒๕๖๑	-	
๒๕๖๒	รำตรีต* และ มะมัวต*	*ได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ

๑. วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา

ในจังหวัดสุรินทร์นั้น ภูมิปัญญาที่ได้ได้ประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านวรรณกรรมพื้นบ้านและภาษามี ๒ อย่าง คือ

(๑.๑) ภาษากูย หรือ กวย

กลุ่มชาติพันธุ์นี้ เรียกตนเองว่า กูย กุย โกย หรือกวย ซึ่งแตกต่างกันไปตามลักษณะการออกเสียงของแต่ละถิ่น ส่วนคำว่า ส่วย เป็นคำที่คนอื่นเรียก คนกูย ส่วนใหญ่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ลุ่มแม่น้ำโขง และเทือกเขาพนมดงรักบริเวณประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ราชอาณาจักรกัมพูชา

^{๔๒} องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), **องค์ความรู้ด้านมรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมอีสานใต้ เพื่อพัฒนาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพื้นที่พิเศษ ๒ (อพท.๒), ม.ป.ป., หน้า ๗.

สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และประเทศไทย จากงานแผนที่ภาษาและชาติพันธุ์ในประเทศไทยพบว่า มีชาวกูยอยู่ในภาคอีสานหลายจังหวัด ได้แก่ สุรินทร์ บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี เป็นต้น

(๑.๒) ภาษาเขมรถิ่นไทย

ภาษาเขมรมีผู้พูดอยู่ในหลายประเทศ ทั้งในราชอาณาจักรกัมพูชา ประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม และประเทศไทย ภาษาเขมรที่พูดในประเทศไทย เรียกว่า ภาษาเขมรถิ่นไทย ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่นที่พูดในหลายจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคอีสานของประเทศไทย แม้ว่าภาษาเขมรถิ่นไทยจะมีลักษณะทางภาษาใกล้เคียงกันกับภาษาเขมรที่พูดในราชอาณาจักรกัมพูชา แต่ก็มีลักษณะเฉพาะตัวที่แตกต่างออกไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาษาเขมรถิ่นไทยที่หลายพื้นที่ เช่น ภาษาเขมรสุรินทร์ และศรีสะเกษ ยังคงรักษาเสียงพยัญชนะ “ร” อย่างเคร่งครัด

๒. แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล

ในจังหวัดสุรินทร์นั้น ภูมิปัญญาที่ได้ได้ประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านศิลปะการแสดงมี ๔ อย่าง คือ

(๒.๑) กันตรึม

กันตรึม หรือโจ๊ะกันตรึม เป็นวงดนตรีพื้นบ้านของชาวอีสานใต้ นิยมเล่นในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ เป็นต้น ลักษณะเฉพาะที่เป็นเอกลักษณ์ของกันตรึมก็คือ เป็นวงดนตรีพื้นบ้านที่นำเอาจังหวะตีโทน โจ๊ะ-คะครึม-ครึม มาเป็นชื่อวงดนตรี ที่เรียกว่า กันตรึม

(๒.๒) เจริญ

เจริญ หรือ จำเจริญ เป็นภาษาเขมรในจังหวัดสุรินทร์เรียกว่า จริงหรือจำริง เป็นการละเล่นพื้นบ้านที่เน้นการขับร้องมากกว่าการละเล่นพื้นบ้านที่เน้นการขับร้องมากกว่าการร่ายรำขับร้องเป็นเพลงคล้ายทำนองแบบการอ่านทำนองเสนาะ มักจะใช้กลอนสดเป็นส่วนใหญ่ เนื้อร้องเป็นภาษาเขมร บรรยายถึงสภาพทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ในอดีตและปัจจุบัน เจริญมีลักษณะ การขับคล้ายกับการขับวรรณคดีเสภาในภาคกลางที่เรียกว่า “เสภา” ภาคเหนือเรียกว่า “จ้อย”

(๒.๓) เรือมมะมัวต

เรือมมะมัวตเป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการแก้บนจากเหตุการณ์ที่มีอาการเจ็บไข้ได้ป่วยแล้วรักษาไม่หาย ไปหาหมอวิทยาศาสตร์หรือไสยศาสตร์ก็ยังไม่หาย ชาวบ้านจะมีความเชื่อว่า อาการเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นไม่ได้เกิดจากเชื้อโรคหรือโดนคุณไสย แต่เกิดจากความประสงค์ของผีบรรพบุรุษหรือผีเชื้อที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดอยากได้อยู่ด้วยหรือเกิดจากการกระทำผิดอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่เหมาะสม เช่น พูดจาไม่สุภาพ ลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

(๒.๔) เรือมตริต (รำตริต)

เรือมตริต หรือ รำตรุษสงกรานต์ เป็นการละเล่นพื้นบ้านอีสานใต้มาตั้งแต่โบราณ เป็นการละเล่นเพื่อความสนุกสนานในวันขึ้นปีใหม่ของไทยสมัยก่อนใช้เดือนเมษายนของทุกปีเป็นวันขึ้นปีใหม่ซึ่งสอดคล้องกับราชอาณาจักรกัมพูชาที่มีการเรือมตริตเป็นมรดกสืบทอดมาจากวงศ์ตระกูลของกลุ่มชาติพันธุ์สำแระ ซึ่งสันนิษฐานว่า เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งของอารยธรรมในกลุ่มของออสโตเอเชียติกที่ตั้ง

หลักประกันอยู่ในบริเวณประเทศกัมพูชามานานับหลายพันปี เรือมตรัด จัดแสดงขึ้นในโอกาสสำคัญ คือ พิธีขึ้นปีใหม่ เป็นการรำเพื่อตัดขาดปีเก่า หรือกำจัดสิ่งเลวร้าย

๓. ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล

ในจังหวัดสุรินทร์นั้น ภูมิปัญญาที่ได้ได้ประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล มี ๑ อย่าง คือ

(๓.๑) ศาสตร์ชาวกูย

กลุ่มชาติพันธุ์กูย อาศัยอยู่หนาแน่นในพื้นที่ภาคอีสานใต้ พื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ อุบลราชธานี และสระแก้ว บางส่วนคำเรียกขานว่า “กูย” “กุย” หรือ “กวย” เป็นการออกเสียงที่แตกต่างกันไปตามแต่ละท้องถิ่นและยังจำแนกชื่อเรียกตามวิถีชีวิต อาทิ กูยชแระ หมายถึง ชาวกูยที่ประกอบอาชีพตีมีดและ กูยอะจิงหรือกูยอาเจียง คือ กูยเลี้ยงช้าง รักช้างประดุจลูกหลานในครอบครัว ชาวกูยเลี้ยงช้างจึงเต็มเปี่ยมไปด้วยภูมิปัญญาการเลี้ยงช้างตั้งแต่การโพนช้างป่ามาฝึกใช้งาน การรักษาอาการเจ็บป่วย การสื่อสารกับช้างด้วยภาษาเฉพาะกลุ่ม ตลอดจนตำราโหราจารย์ช้างจนพัฒนามาเป็น “ศาสตร์ชาวกูย” หรือ ศาสตร์การเลี้ยงช้างชาวกูย

๔. ช่างฝีมือดั้งเดิม

ในจังหวัดสุรินทร์นั้น ภูมิปัญญาที่ได้ได้ประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านงานฝีมือช่างดั้งเดิม มี ๑ อย่างเท่านั้น คือ

(๑) ประเก็อมสุรินทร์

ประเก็อม เป็นภาษาเขมรหรือภาษากูยโบราณ “ประ” หมายถึง เงิน “เก็อม” หมายถึง “เม็ด” ประเก็อม คือ เงินเม็ดรูปทรงกลมที่นำมาร้อยเรียงกันเป็นเครื่องประดับคอ รูปแบบดั้งเดิมของประเก็อมมี ๑๓ แบบ คือ ถุงเงิน หมอน แปดเหลี่ยม หกเหลี่ยม กรวย แมงดา กระดุม โอง มะเฟือง ตะโพน ฟักทอง จารย์ ตะกรุด มีขนาดต่าง ๆ กัน ตั้งแต่ ๐.๐๕ เซนติเมตรถึง ๓ เซนติเมตร แกะลวดลายที่เลียนแบบจากธรรมชาติรอบตัว เช่น ลายดอกบัว ลายตาราง ลายดอกพิกุล ลายดอกจันทร์ เป็นต้น

๕. การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

ในจังหวัดสุรินทร์นั้น ภูมิปัญญาที่ได้ได้ประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านงานฝีมือช่างดั้งเดิม มี ๕ อย่าง คือ

(๕.๑) ศิลปะการแสดงกันตรึม บ้านดงมัน จังหวัดสุรินทร์

หมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านดงมัน อยู่ห่างจากตัวจังหวัดสุรินทร์ประมาณ ๙ กิโลเมตร บ้านดงมันเป็นหมู่บ้านที่ยังรักษาวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชาวสุรินทร์ไว้ได้มาก เช่น การละเล่นพื้นบ้าน เจริญ ร้องกันตรึม เรือมอันเร ประเพณีประจำเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานบวช งานแต่งงานและงานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น กิจกรรม ประกอบด้วย

- (๑) การแต่งกายชุดกันตรึม เพื่อให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสความเป็นกันตรึม
- (๒) กิจกรรมนาฏะคีตา คือ การสาธิตการออกเสียง และสาธิตท่ารำให้นักท่องเที่ยวลองฝึกการรำท่าพื้นฐานง่าย ๆ เพื่อเป็นการดูแลสุขภาพ
- (๓) เรียนรู้การผลิตเครื่องดนตรี คือ การอธิบายความเป็นมาของเครื่องดนตรีและวิธีการบรรเลงแต่ละชนิด

(๕.๒) หมู่บ้านวัฒนธรรมชาวกูย บ้านอาลี จังหวัดสุรินทร์

“กูย” เป็นชื่อกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่ง อาศัยอยู่บริเวณตอนเหนือของกัมพูชา ตอนใต้ของลาว และทางภาคอีสานของไทย โดยเฉพาะจังหวัดสุรินทร์ และศรีสะเกษ คำว่า กูย หรือ กูย กวย หรือโกย ซึ่งแตกต่างกันออกไปตามชื่อเรียกที่ละถิ่นนั้นมีความหมายว่า “คน” เหมือนกัน กูยมีการทอผ้าใช้เอง มีความเชื่อพิธีกรรม เช่น สรวง สัญลักษณ์มีศาลยะจู้ อยู่กลางหมู่บ้าน มีภูมิปัญญาหลายด้าน และรักความสามัคคี กิจกรรมประกอบด้วย

- (๑) การเข้าร่วมพิธีเซ่นไหว้ปู่ตา คือ พิธีเซ่นไหว้เพื่อขอพรและเสี่ยงทายด้วยคางไก่ต้ม และเซ่นไหว้เพื่อทำพิธีเปิดป่าไหว้ปู่ตาเพื่อขอพรและขออนุญาตเข้าสู่ชุมชน
- (๒) ร้อยสร้อยคอกจากवानเปราะหอม คือ ถือเป็นของดีที่โดดเด่นของชุมชน เป็นวานแห่งความเชื่อและศรัทธา

(๕.๓) วิถีคนเลี้ยงช้าง บ้านขุนไชยทอง จังหวัดสุรินทร์

เดิมทีเป็นหมู่บ้านที่มีการนำช้างออกไปเร่ร่อนหากินในต่างจังหวัดมากที่สุดในประเทศไทย ปัจจุบันได้มีโครงการ “นำช้างกลับบ้าน พาคความคืนถิ่น” ช้างที่บ้านขุนไชยทอง ชีวิตกลับมามีความหวัง จากต้องเคยออกเร่ร่อน ได้กลับคืนสู่บ้านเกิด ด้วยโครงการ “Elephant Lover Home” นำช้างกลับบ้าน พาคความคืนถิ่น พร้อมเปิดเป็นโฮมสเตย์ ให้ช้างกับคนได้ทำกิจกรรมร่วมกันอย่างไร้พรมแดน กิจกรรมประกอบด้วย

- (๑) กิจกรรมทำข้าวปั้นให้ช้าง คือ การทำข้าวปั้นเพื่อสุขภาพให้กับช้างโดยการใช้วัตถุดิบเป็นผักผลไม้ที่มีประโยชน์
- (๒) กิจกรรมป้อนอาหารช้าง คือ เป็นกิจกรรมที่ทำให้นักท่องเที่ยวได้ใกล้ชิดกับช้าง
- (๓) กิจกรรมดูช้างอาบน้ำ / ถ่ายรูปกับช้าง คือ ได้ชมบรรยากาศการเล่นกัน หยอกล้อกันของช้างในขณะอาบน้ำ

(๕.๔) กะโน้บติงตอง บ้านโพธิ์ทอง จังหวัดสุรินทร์

กะโน้บติงตอง เป็นภาษาเขมรแปลว่า ตักแต่นตำข้าว เป็นการละเล่นที่เลียนแบบลีลาท่าทางการเคลื่อนไหวของตักแต่นตำข้าว มีจังหวะลีลาที่สนุกสนานเร้าใจ จึงทำให้การเล่นกะโน้บติงตองเป็นที่นิยมทั่วไปทั้งในแถบอีสานใต้และแถบจังหวัดใกล้เคียง

กิจกรรม ประกอบด้วย

- (๑) การแต่งกายชุดตักแตน คือ การแต่งชุดที่เป็นชุดที่ใช้ในการแสดง แบ่งเป็นชุดตัวผู้ และชุดตัวเมีย
- (๒) เรียนรู้ภาษาเขมรถิ่นไทย คือ พูด อ่านภาษาเขมร คำศัพท์ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน
- (๓) ชมการแสดงกะโน้บติงตอง คือ ระบำตักแตนตำข้าว เป็นการแสดงพื้นเมืองชาวไทยเขมร ด้วยลีลาเลียนแบบมาจากลีลาการขยับตัว และการกระโดดของตักแตนซึ่งการแสดงชุดนี้ต้องใช้การเคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายทุกส่วน

อนึ่ง นอกจากนี้ ในจังหวัดสุรินทร์นั้น ได้ปรากฏมีข้อมูลเชิงประจักษ์ในด้านทุนทางวัฒนธรรม คือ ปราสาทขอม (Prasat Khmer) ตั้งคำขวัญประจำจังหวัดสุรินทร์ “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม” ซึ่งคำว่า ร่ำรวยปราสาท หมายถึง สุรินทร์มีปราสาทกระจายอยู่มากที่สุดในประเทศไทย และมีปราสาทที่อายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย คือ ปราสาทภูมิโปน^{๔๓} และปราสาทนี้จัดเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่เก่าแก่ของชาวจังหวัดสุรินทร์ สมดังที่ สมบัติ สมครสมาน ได้แสดงทัศนะเอาไว้ว่า จังหวัดสุรินทร์มีปราสาทซึ่งเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วในจังหวัดสุรินทร์ และปราสาทขอมในเขตอีสานใต้ของประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งแห่งมรดกทางวัฒนธรรมแห่งอารยธรรมขอม^{๔๔} และ พระพิณ บุญญาทิพย์ ทิพย์ ตำแหน่ง ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ ได้แสดงทรรศนะเกี่ยวกับการเรียงลำดับความสำคัญของปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เอาไว้ว่า สภาพพื้นที่ในปัจจุบันโบราณสถาน เรียงลำดับสำคัญว่า ปราสาทภูมิโปน ปราสาทศีขรภูมิ (เอกลักษณ์ของสุรินทร์) ปราสาทตาเมือน ปราสาทจอมพระ ปราสาทขางปีปราสาทบ้านพลวง ปราสาทกั้งแอน ปราสาททะนง ปราสาทยายเหงา ปราสาทบ้านไทร ...^{๔๕} และอายุสมัยของปราสาทเหล่านี้มีความแตกต่างกัน หากเรียงลำดับความเก่าแก่ตามอายุนั้น พระพิณ บุญญาทิพย์ ได้แสดงทรรศนะว่า ...หากเรียงลำดับเส้นทางตามอายุสมัยของปราสาท ก็จะได้ ปราสาทภูมิโปน ยุคทศวรรษที่ ๑๓ ปราสาทเหมือนชัย ยุคทศวรรษที่ ๑๕ ปราสาทบ้านพลวง ปราสาทบ้านไทร ปราสาทตาเมือน ยุคทศวรรษที่ ๑๖ ปราสาทยายเหงา ปราสาทศีขร ยุคทศวรรษที่ ๑๗ ปราสาทตาเมือนโต๊ด ยุคทศวรรษที่

^{๔๓} อ่างแล้ว จังหวัดสุรินทร์. เส้นทางอารยธรรม มรดกล้ำค่า, หน้า ๙.

^{๔๔} สมบัติ ประจัญสานต์, “ออกแบบผ้าไหมมัดหมี่ลายเรขศิลป์จากผืนของปราสาทขอมในเขตอีสานใต้ประเทศไทย”. รายงานการวิจัย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๗, หน้า ข.

^{๔๕} สัมภาษณ์ พระพิณ บุญญาทิพย์ ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๖๔.

๑๘...^{๔๖} และปัญหาอย่างหนึ่งก็คือการจัดการปราสาทขอมเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด แต่ก็มีข้อปัญหา/ข้อจำกัดบางอย่างที่หน่วยงานราชการมี ดังที่ พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ ได้แสดงทรรศนะเอาไว้เช่นกันว่า... ทางด้านพิพิธภัณฑสถานไม่ได้ดูแลโบราณสถานโดยตรง แต่คนที่ดูแลเป็นกลุ่มโบราณวรรคดี ที่ ๑๐ แต่ในจังหวัดสุรินทร์ที่ขึ้นทะเบียนประมาณ ๑๖๐ กว่าแห่ง ถ้าจะประกาศขึ้นทะเบียนต้องมีความสมบูรณ์ ถ้าไม่สมบูรณ์หรือถูกบุกรุกทำลาย ก็จะประกาศขึ้นทะเบียนยาก^{๔๗} แต่ในมุมมองประเด็นนี้ สมบัติ ประจัญตา สนต์^{๔๘} ก็ได้แสดงทัศนะถึงปัญหาการจัดการปราสาทที่เป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมเอาไว้ว่า... ปัญหาอย่างหนึ่งของการศึกษาวิจัย ในด้านทุนทางสังคม คือ ด้านกฎหมาย เพราะมีองค์กรที่เข้ามาดูแลโบราณสถานหลายองค์กร เช่น คณะสงฆ์ ทหาร กรมศิลปากร ซึ่งหน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้ยังมีปัญหาในการทำงานร่วมกัน อันเนื่องจากปัญหาในแง่ของข้อจำกัดด้านกฎหมาย ในด้านวัฒนธรรมนั้น จะเกี่ยวข้องในเรื่องของสังคม แต่ประเด็นปัญหาอย่างหนึ่ง ก็คือ การสร้างรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นซึ่งจัดโดยหน่วยงานต่าง ๆ นั้น จะจัดขึ้นในรูปแบบของโครงการในลักษณะของอีเวนท์ (Event) ไม่ได้จัดในเรื่องของความเชื่อ เช่น มีการบวงสรวง หรือพิธีใดก็ตาม แต่กิจกรรมอย่างนี้เป็นเพียงแค่การแสดงออกอย่างหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้ใช้ในวิถีชีวิตจริงของชุมชน ในขณะที่ความเชื่อแท้ๆ ยังไม่ได้ถูกขยายความให้เห็นจากความเชื่อ ดังนั้น เรามักจะเห็นได้ว่า การสื่อออกมาในมิติของทุนทางวัฒนธรรมนั้น โดยทั่วไปเรามักจะเห็นในรูปแบบของการแสดง มากกว่าอย่างอื่น ซึ่งจะมีลักษณะเฉพาะกิจ และมีระยะเวลาอันสั้นเป็นครั้งเป็นคราวเท่านั้น และปัญหาหลักของสินค้าปราสาทขอม คือ ต้นทุนของสินค้าเพราะแพงกว่าอย่างอื่น หากถามว่า แก๊ซได้หรือไม่ หากเรามองว่า คนที่ขายของอยู่ตรงนั้น มีการค้าขายมาตั้งแต่รุ่นพ่อรุ่นแม่ ดังนั้น รูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ออกมาใหม่ ๆ จะไม่ค่อยมี และมักมีราคาสูง ส่วนในลักษณะอื่น ๆ เช่น พวงกุญแจ ที่ติดตู้เย็น กลุ่มทุนใหญ่ๆ ยังไม่ออกมาจับธุรกิจนี้โดยตรง เหมือนกับแหล่งอื่น ๆ เช่น ที่เชียงใหม่ เป็นต้น จุดด้อยอย่างหนึ่งของผลิตภัณฑ์จากปราสาทขอมยังคงไม่ทันสมัย เฉยๆ อยู่ ทำให้ภาคลงทุนดูไม่คุ้มทุนในการลงทุนเหมือนกับแหล่งท่องเที่ยวแหล่งอื่น ๆ และกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มายังมีไม่มากกว่าหากเทียบกับแหล่งอื่น ๆ ดังนั้น ก็จะเป็นโจทย์ให้นักวิจัยได้เข้าไปพัฒนาเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้ได้

ดังที่กล่าวมา สรุปความได้ว่า ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นั้น แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ (๑) วัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible culture) ซึ่งมีลักษณะเป็นวัตถุที่จับต้องได้ และ (๒) วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible culture) ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจ และทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเหล่านี้ ก็สามารถนำมาสร้างมูลค่าเพิ่มได้

^{๔๖} สัมภาษณ์ พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๔๗} สัมภาษณ์ พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๔๘} สัมภาษณ์ สมบัติ ประจัญตา สต์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔.

๔.๒.๒ การพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า ๔.๒.๑.๑
แนวคิดเรื่องการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่

๑) แหล่งที่มาของแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาสินค้าหรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ (Product Development) ประกอบด้วยแหล่งที่มา ๖ ส่วน คือ (๑) ลูกค้า (Customer) หมายถึง ลูกค้าที่ยังติดต่อซื้อขายอยู่ในปัจจุบันหรือลูกค้าที่เคยให้การอุดหนุนมาก่อนก็ได้ (๒) ผู้จัดจำหน่าย หมายถึง (Distributor) หมายถึง ผู้ติดต่อซื้อขายโดยตรง มีโอกาสพบปะสนทนากับลูกค้าผู้ใช้จำนวนมาก (๓) คู่แข่งขัน (Competitors) หมายถึง ผู้บริหารที่ชาญฉลาด จะคอยเฝ้ามองคู่แข่งของกิจการ (๔) พนักงานขายหรือผู้แทนการขายของกิจการ (Salesman) บุคคลนี้อยู่ในฐานะของพนักงานที่ต้องออกไปติดต่อกับลูกค้าโดยตรง (๕) ฝ่ายจัดการระดับสูง (Upper Management) ความคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใหม่อาจได้มาจากผู้บริหารหรือฝ่ายจัดการระดับสูงภายในกิจการนั่นเอง และ (๖) นักวิทยาศาสตร์ ที่ปรึกษา หรือผู้เชี่ยวชาญ ที่ควรให้คำปรึกษาหรือแก้ไขปัญหาในเชิงเทคนิคต่าง ๆ ดังนั้น ๒) ความหมายของการพัฒนาสินค้า คือ กระบวนการที่ทำให้ผลิตภัณฑ์หรือสินค้าดีขึ้น โดยการเพิ่มแนวคิดใหม่หรือเป็นการเปลี่ยนแปลงบางอย่างในผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่แล้ว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะต้องมีผลทำให้ผู้บริโภคพึงพอใจผลิตภัณฑ์มากขึ้นกว่าการบริโภคผลิตภัณฑ์หรือสินค้าเดิม หรืออาจจะเป็นสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์เดิมที่นำเสนอในตลาดใหม่ก็ได้ ๓) หลักการสำคัญของการพัฒนาสินค้า คือ การปรับปรุง เปลี่ยนแปลงหรือทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ใหม่หรือสินค้าใหม่ หรือทำให้ผลิตภัณฑ์หรือสินค้าเดิมที่มีอยู่แล้ว เพื่อให้ผลิตภัณฑ์หรือสินค้าตรงตามความต้องการของผู้บริโภค ๔) ประเภทของการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ ประกอบด้วย (๑) ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการขยายสายการผลิต โดยใช้กระบวนการผลิตที่มีอยู่ ๒) ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการสร้างแนวคิดใหม่ในผลิตภัณฑ์เดิม ๓) ผลิตภัณฑ์ที่มีอยู่เดิมแต่ปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ ๔) ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการปรับปรุงสูตรที่มีอยู่แล้ว ๕) ผลิตภัณฑ์ใหม่ในการบรรจุผลิตภัณฑ์ ๖) ผลิตภัณฑ์ที่เป็นนวัตกรรม ๗) ผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ ๕) กระบวนการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ มีอยู่ ๘ ขั้นตอน ดังนี้ ขั้นที่ ๑ การสร้างความคิดเกี่ยวกับผลิตภัณฑ์ใหม่ขั้นที่ ๒ การกลั่นกรอง และประเมินผลความคิด ขั้นที่ ๓ การพัฒนาแนวคิดผลิตภัณฑ์ และการทดสอบแนวความคิดผลิตภัณฑ์ ขั้นที่ ๔ การพัฒนากลยุทธ์การตลาด ขั้นที่ ๕ การวิเคราะห์ธุรกิจ ขั้นที่ ๖ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ ขั้นที่ ๗ การทดสอบตลาด และ ขั้นที่ ๘ การผลิตเชิงพาณิชย์ การนำออกจำหน่ายสู่ตลาด ๖) แนวทางการประยุกต์ใช้การพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ มาปรับปรุงพัฒนาเสียใหม่ ด้วยแนวทางดังนี้ (๑) สินค้าใหม่ที่ปรับปรุงจากสินค้าเดิม (๒) ใส่ความคิดสร้างสรรค์ใหม่ ๆ ลงไปในสินค้าเดิม นี่จึงเป็นเหตุผลว่า บริษัทใหญ่ ๆ จึงต้องมีฝ่าย “Research and Development” หรือ R & D ทำหน้าที่ในการพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ให้ล้ำนำสมัยอยู่เสมอเพื่อสร้างความแตกต่าง (๓) การจับมือเป็นพันธมิตรใหม่ ๆ กับบริษัทอื่นเป็นการเปิดโอกาสให้กับธุรกิจตัวเอง (๔) ปรับกลยุทธ์ทางการตลาดใหม่ ๆ ในด้านต่าง ๆ เช่น (๔.๑) ปรับรูปร่างหน้าตาและแพ็คเกจจิ้งใหม่เพื่อยุคสมัยเปลี่ยน และ ๗) ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาผลิตภัณฑ์ใหม่ มีกรอบของทฤษฎีทั้งหมด ๕ ด้าน

ประกอบด้วย ๑) ด้านการศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภค ๒) ด้านการวิเคราะห์พฤติกรรมผู้บริโภค ๓) ด้านโมเดลพฤติกรรมผู้บริโภค ๔) ปัจจัยภายในและภายนอก ที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมผู้บริโภค^{๔๙}

๔.๒.๑.๒ สีนค้ำของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ในอดีต

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แสดงทัศนะจากการให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการพัฒนาสินค้ำของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ดังนี้

สินค้ำในจังหวัดสุรินทร์นั้นประกอบด้วย (๑) กลุ่มสินค้ำเกษตร ประกอบด้วย การข้าว, สัตว์เลี้ยง เป็นต้น (๒) กลุ่มผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น ประกอบด้วย การทอผ้าไหม, การทำเครื่องประดับประเก้อม การจักสาน เครื่องประดับกระดุกข้าง ฟันข้าง หางข้าง เสื้อแขว หัวขิ่น ลูกประคบ กาละแม เป็นต้น และหากพูดถึงสินค้ำที่มีความโดดเด่นนักท่องเที่ยวส่วนมากจะพูดถึง...ผ้าไหม อาหารพื้นบ้านของชาวสุรินทร์ ..^{๕๐} และหากนักท่องเที่ยวมีความประสงค์เดินทางไปตามแหล่งโบราณสถาน ที่เป็นปราสาทขอมจำนวนมากในจังหวัดสุรินทร์นั้น พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ ตำแหน่ง ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ ได้แสดงทรรศนะว่า...เวลาเราไปเที่ยวปราสาทขอมนั้นให้นึกถึงอดีต แต่งกายย้อนยุค...เราสามารถหาข้อมูลจากอินเทอร์เน็ตก่อนไปศึกษาได้ หรือศึกษาจากป้ายหาหลายที่โดดเด่นมาประยุกต์ใช้กับผลิตภัณฑ์...^{๕๑}

จากการลงศึกษาภาคสนามในกลุ่มปราสาททั้ง ๔ แห่ง พบว่า สินค้ำของชุมชนปราสาทขอมในแต่ละแห่งนั้นมีมากน้อยแตกต่างกันไปตามบริบท และความสำคัญขององค์ปราสาท ทั้งนี้ รูปแบบของสินค้ำนั้นยังไม่มีหลากหลาย และยังไม่เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวที่เดินทางไปเยี่ยมชมปราสาทมากเท่าที่ควร อันมีสาเหตุมาจากหลากหลายเหตุผลด้วยกัน ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยของนำเสนอภาพสินค้ำที่ปรากฏในชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง ๔ แห่ง ดังนี้

๑) สินค้ำประจำร้านค้ำของชุมชนปราสาทศิขรภูมิ ประกอบด้วย ผ้าไหม, เสื้อสกินลวดลายปราสาท, ถูผ้าสกินลายปราสาท, กะละแม, หมวก, ตะคอกข้าง, หัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าง ยาดม, ยาหม่องน้ำ เป็นต้น ซึ่งสินค้ำเหล่านี้โดยส่วนมากจะนำมาจากแหล่งอื่น และสินค้ำที่กลุ่มวิสาหกิจจัดทำเองมีอยู่เป็นจำนวนน้อย ไม่ปรากฏกล่องบรรจุภัณฑ์ และตราสัญลักษณ์สินค้ำยังไม่เป็นเอกภาพเท่าที่ควร และยังไม่เป็นที่สนใจของกลุ่มนักท่องเที่ยวเท่าที่ควร

๒) สินค้ำประจำร้านค้ำของชุมชนปราสาทช่างปี ประกอบด้วย ผ้าไหมมัดหมี่ลายต่าง ๆ เช่น ลายนางอัปสร ลายพญานาค / ลายนกยูง / ลายดอกพิกุล / ลายโฮล / ลายนางสนม นอกจากนี้ก็มี

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖-๗๑.

^{๕๐} สัมภาษณ์ ขอบ สร้อยจิตร ตำแหน่ง การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๔.

^{๕๑} พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ข้าวอินทรีย์ ข้าวหอมนิล และข้าวกล้องอินทรีย์ และ ในส่วนของปราสาทช่วงปีนั้น สินค้าที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านช่างเปลือยก็คือการปั่นภาชนะดินเผา ดังภาพที่นำเสนอ

๓) **สินค้าประจําร้านค้าของชุมชนปราสาทภูมิโปน** ประกอบด้วย ผ้าสไบทำด้วยผ้าไหมปักลวดลายปราสาทภูมิโปน, ผ้าพันคอ, ถุงผ้า, เสื้อยืด และกระเป๋าสาตางค์ที่ทำจากผ้าไหม ซึ่งเป็นหัตถกรรมท้องถิ่นของชุมชนรอบปราสาทภูมิโปน, หมวก, ยาต้ม-ยาหม่องน้ำ เป็นต้น ดังภาพที่นำเสนอ

๔) **สินค้าประจําร้านค้าของชุมชนปราสาทตาเมือน** เนื่องจากกลุ่มปราสาทตาเมือนนั้นตั้งอยู่ติดชายแดนไทย-กัมพูชา และด้วยภาวะการแพร่ระบาดของโรคโควิด-๑๙ ส่งผลให้ตลาดชายแดนที่เป็นแหล่งซื้อขายสินค้าระหว่างคนไทยและชาวกัมพูชานั้นปิดชั่วคราว และเท่าที่นักวิจัยได้ลงภาคสนาม ก็พบบ้างร้านที่ได้เปิดทำงานหัตถกรรมท้องถิ่น เช่น ชื่อร้านคงรักต่อไม้ ซึ่งร้านของนางพรไสว จริยะกิจเจริญกุล ซึ่งเป็นผู้ผ่านวิทยากรผู้นำสัมมาชีพก็ได้เปิดร้านทำหัตถกรรมชุมชนในลักษณะของกระถางปูนปั้นในรูปแบบต่าง ๆ ดังภาพที่นำเสนอ

จากผลการสังเกต ด้วยการลงศึกษา ณ สถานที่จริงของชุมชนปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่ง ได้ปัญหาของสินค้าที่มีจัดจำหน่ายในแต่ละชุมชนปราสาทขอมแต่ละที่นั้น ยังคงประสบปัญหาเหมือนกัน คือ (๑) รูปแบบและชนิดยังไม่หลากหลาย (๒) ตราสัญลักษณ์สินค้า (Logo) ยังไม่เป็นเอกภาพ (๓) รูปแบบของกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ยังไม่เป็นจุดสนใจแก่นักท่องเที่ยว หรือไม่มีเลยในบางปราสาท และ (๔) ผ้าไหม ซึ่งเป็นของดีประจำแต่ละปราสาทนั้น ยังมีการนำมาจัดจำหน่ายส่วนน้อย และมีราคาแพง รวมทั้งระบบการจัดจำหน่ายที่ยังไม่เป็นระบบเพียงพอ ทำให้ไม่เป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยวเท่าที่ควร และสาเหตุอีกประการหนึ่ง หากเทียบกับแหล่งการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมที่ใกล้เคียงกับจังหวัดสุรินทร์ เช่น ปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำ ที่บุรีรัมย์นั้น ปรากฏว่า จำนวน/ปริมาณมีมาก และมีความหลากหลายในประเภทของชนิดสินค้า ประเด็นเหล่านี้เอง ทำให้เป็นโจทย์ให้กับทีมวิจัยในการลงไปศึกษาภาคสนาม แล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อสร้างสินค้า โดยใช้ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ออกมานำเสนอ เพื่อเป็นทางเลือกอีกอย่างหนึ่งของนักท่องเที่ยวที่มาเยือนจังหวัดสุรินทร์

จากการศึกษาเชิงเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ นักวิจัยได้จัดกลุ่มข้อมูลที่ได้มาแล้วมาสังเคราะห์ออกเป็นกลุ่ม และศึกษาความเป็นไปได้ถึงการพัฒนารูปแบบสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ดังนั้น ในกลุ่มปราสาทขอมที่ผู้วิจัยได้เลือกเป็นกลุ่มตัวอย่างในการพัฒนาประกอบด้วย ๔ แห่ง คือ ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาททช่วงปี ๓) ปราสาทภูมิโปน และ ๔) ปราสาทตาเมือน จากข้อมูลการสังเคราะห์ที่ได้ ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปราสาทขอมนั้น คือ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีปราสาทขอมซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นฐานคติทางความคิด โดยผู้วิจัยได้แบ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทุนวัฒนธรรมปราสาทขอม โดยแบ่งสินค้าใน ๓ รูปแบบคือ

(๑.๑) สัญลักษณ์ตราสินค้าของปราสาทศีขรภูมิ

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
	<ul style="list-style-type: none"> - สีไม่ควรมาก เพื่อสร้างจุดสนใจ และ โทนสีควรมีแค่ ๒-๓ สี เท่านั้น - เอาทุนทางวัฒนธรรมประจำชุมชน ปราสาท คือ ลายเส้นปราสาท และ สัญลักษณ์ประจำจังหวัดสุรินทร์ คือ ช้างนำมาประกอบ น่าจะสื่อได้ชัดเจน และเป็นจุดสนใจให้กับนักท่องเที่ยว

(๑.๒) สัญลักษณ์ตราสินค้าของปราสาทข่างปี

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
	<ul style="list-style-type: none"> - ใช้โทนสีไม่มาก - เส้นลายเส้นของปราสาทเป็นสื่อกลาง - เน้นความเรียบง่าย

(๑.๓) สัญลักษณ์ตราสินค้าของชุมชนปราสาทภูมิโปน

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
	<ul style="list-style-type: none"> - สีไม่ควรมาก เพื่อสร้างจุดสนใจ และ โทนสีควรมีแค่ ๒-๓ สี เท่านั้น - เอาทุนทางวัฒนธรรมประจำชุมชน ปราสาท คือ ลายเส้นปราสาท และ สัญลักษณ์ประจำจังหวัดสุรินทร์ คือ ช้างนำมาประกอบ น่าจะสื่อได้ชัดเจน และเป็นจุดสนใจให้กับนักท่องเที่ยว

(๑.๔) สัญลักษณ์ตราสินค้าของปราสาทตาเมือน

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
	<ul style="list-style-type: none"> - สีไม่ควรมาก เพื่อสร้างจุดสนใจ - โทนสีควรมีแค่ ๒-๓ สี เท่านั้น - เอาทุนทางวัฒนธรรมประจำชุมชน ปราสาท คือ ลายเส้นปราสาท และ สัญลักษณ์ประจำจังหวัดสุรินทร์ คือ ช้างนำมาประกอบ น่าจะสื่อได้ชัดเจน และเป็นจุดสนใจให้กับนักท่องเที่ยว

(๒) **กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหม:** จังหวัดสุรินทร์เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมจำนวนมาก มีลวดลายที่หลากหลาย และจังหวัดสุรินทร์ ได้ประกาศให้ลายผ้าไหมประจำจังหวัดจำนวน ๗ ลาย ดังข่าวการประชาสัมพันธ์ของเว็บไซต์สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสุรินทร์^{๕๒} ได้เผยแพร่ข่าว เรื่อง จังหวัดสุรินทร์ประกาศลายผ้าที่เป็นอัตลักษณ์ประจำจังหวัดจำนวน ๗ ลาย ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จังหวัดสุรินทร์ได้ซื้อว่าเป็นเมืองหลวงแห่งผ้าไหม ซึ่งสื่อให้เห็นได้จาก การที่จังหวัดสุรินทร์ประกาศลายผ้าที่เป็นอัตลักษณ์ประจำจังหวัดสุรินทร์ตามที่คณะรัฐมนตรีมีมติรับทราบมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนการใช้และสวมใส่ผ้าไทยเมื่อวันที่ ๙ เดือน มิถุนายน ๒๕๖๓ โดยสนับสนุนให้หน่วยงานทุกภาคส่วน รวมทั้งประชาชนทั่วไป ใช้และสวมใส่ผ้าไทยในชีวิตประจำวัน ให้เกิดความแพร่หลายเกิดการอนุรักษ์และสืบสานผ้าไทยอย่างเป็นรูปธรรมและยั่งยืน เพื่อสืบสานพระราชปณิธานสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี

พันปีหลวง และน้อมนำหลักในพระมหากษัตริย์ที่คุณอันหาที่สุดไม่ได้ ที่ทรงพระวิริยะอุตสาหะปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการส่งเสริมเรื่องผ้าไทยและสิ่งทอท้องถิ่นที่เกือบสูญหายไปให้กลับมาได้รับความนิยมอีกครั้ง พร้อมยกระดับผ้าไทยให้มีความโดดเด่นและมีชื่อเสียงในเวทีโลก เพื่อสร้างอาชีพ สร้างรายได้และนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดียิ่งขึ้นจังหวัดสุรินทร์จึงได้ประกาศลายผ้าที่เป็นอัตลักษณ์ประจำจังหวัดสุรินทร์ ที่แสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์พื้นถิ่นและสะท้อนให้เห็นมรดกภูมิปัญญาวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ อันโดดเด่นของจังหวัดสุรินทร์ ดังนี้ (๑) ผ้าโฮล (๒) ผ้าอัมปรม, อัมปรม (๓) ผ้าสมอ, ผ้าสมอ, ชมอ (๔) ผ้าอันลุษิม, อันลุนซิม, อันลูลุษิม (๕) ผ้าละเบ็ก (๖) ผ้าสาฎ และ (๗) ผ้าหางกระรอก, ผ้ากะเนียว ดังนั้น จังหวัดสุรินทร์ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ นายสุวพงศ์ กิติภัทย์พิบูลย์ จึงได้รณรงค์เชิญชวนหน่วยงาน องค์กรภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนทั่วไปในจังหวัดสุรินทร์ ร่วมกันภูมิใจในผ้าอัตลักษณ์ประจำจังหวัดสุรินทร์ โดยส่งเสริมและสนับสนุนการใช้และสวมผ้าไทยในโอกาสต่างๆ

อนึ่งนอกจากนี้ ก็ยังมีโรงเรียนในระดับต่าง ๆ ได้จัดการส่งเสริมการพัฒนาผ้าไหม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์ทั้งในระดับประถมและมัธยมอยู่หลายแห่งด้วยกัน

^{๕๒} สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดสุรินทร์ <https://surin.prd.go.th/th> เข้าถึงเมื่อ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ.

ดั่งเช่นข่าวประชาสัมพันธ์ เรื่อง “โรงเรียนเมืองสุรินทร์ จ.สุรินทร์ เปิดสอนวิชาสี่สานตำนานไหมสระเร็น ให้กับนักเรียน เพื่อส่งเสริมและพัฒนาอาชีพทอผ้าไหม โรงเรียนเมืองสุรินทร์ จ.สุรินทร์ เปิดสอนวิชาสี่สานตำนานไหมสระเร็น ให้กับนักเรียน เพื่อส่งเสริมและพัฒนาอาชีพทอผ้าไหม ” วันที่ ๑ มกราคม ๒๕๖๕ เวลา ๑๐.๐๐ น. ณ โรงเรียนเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ นายชีวิน ทองศรี ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองสุรินทร์ และคณะครูโรงเรียนเมืองสุรินทร์ ได้เปิดสอนวิชาสี่สานตำนานไหมสระเร็น ให้กับนักเรียน เพื่อส่งเสริมและพัฒนาอาชีพทอผ้าไหม โดยเป็นส่วนหนึ่งในวิชากลุ่มสนใจ เพื่อให้เด็กนักเรียนได้มีทางเลือกในการศึกษาหาความรู้ สร้างอาชีพ ซึ่งเป็นหลักสูตรที่เน้นการจัดการศึกษาอาชีพ เพื่อการมีงานทำ ที่เน้นการบูรณาการเนื้อหาสาระภาคทฤษฎี ควบคู่ไปกับการฝึกปฏิบัติจริง ผู้เรียนสามารถนำความรู้และทักษะไปประกอบอาชีพได้จริงอย่างมีคุณภาพและมี คุณธรรม จริยธรรม นายชีวิน ทองศรี ผู้อำนวยการโรงเรียนเมืองสุรินทร์ ได้เล็งเห็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นของจังหวัดสุรินทร์ ดั่งในคำขวัญของสุรินทร์ที่ว่า “ผ้าไหมงาม” ซึ่งเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมการทอผ้าไหมและสืบทอดเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีกด้วย นางจารุณี สุขประเสริฐ ครูกลุ่มสนใจ สืบสานงานไหมสระเร็น ได้อธิบายกระบวนการสอนโดยเริ่มจากการให้นักเรียนได้เรียนรู้ชนิดของเส้นไหม ย้อมสี กวักไหม ไปจนถึงเทคนิคการทอผ้าไหม ซึ่งนอกจากนักเรียนจะได้ความรู้ และฝีมือในการทอผ้าไหมแล้ว นักเรียนยังได้การอยู่ร่วมกันในสังคม แบ่งปัน และช่วยเหลือกันเมื่อเกิดปัญหาอุปสรรคได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ ผลิตภัณฑ์ผ้าไหมที่ของนักเรียนโรงเรียนเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ได้ทำขึ้นมา ได้มีการนำมาเป็นสินค้าที่สร้างรายได้ให้กับนักเรียนในกลุ่มวิชาสี่สานงานไหมสระเร็น ในราคาประหยัด และเป็นการช่วยส่งเสริมการสร้างอาชีพและสร้างรายได้ให้กับนักเรียนอีก

แต่เนื่องจากโดยทั่วไปแล้วผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีการผลิตเป็นจำนวนมาก แต่ยังคงไม่เป็นจุดสนใจให้กับท่องเที่ยวเท่าที่ควร คือ กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ และตราสัญลักษณ์ของสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์ของชุมชนปราสาทขอมในแต่ละแห่ง ดังภาพที่ผู้วิจัยได้ลงศึกษาภาพสนามดังต่อไปนี้

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหมประจำชุมชนปราสาทขอม ๔ ชุมชน โดยใช้ฐานคติทางวัฒนธรรมคือ องค์ปราสาทขอม เป็นต้นแบบการออกแบบ เพื่อคงไว้ซึ่งกลิ่นอายของอารยธรรมขอม ที่สื่อสารต่อคนภายนอกชุมชนด้วยวิถีของชาวปราสาทขอมเมืองสุรินทร์ โดยเลือกปราสาทเป้าหมายของการวิจัย จำนวน ๔ ปราสาท ดังที่กล่าวมา ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๒.๑) กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของชุมชนปราสาทศีขรภูมิ

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
	<ul style="list-style-type: none"> - สีใช้ได้ - ลวดลายใช้ได้ - ตราสัญลักษณ์รัก ชาตความเป็นเอกภาพ - ตัดข้อความผ้าคลุมไหลออก - ใส่คุณค่าของผ้าไหมสุรินทร์

(๒.๒) กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของชุมชนปราสาทข่างปี

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
	<ul style="list-style-type: none"> - สีใช้ได้ - ลวดลายใช้ได้ - ตราสัญลักษณ์รัก ชาตความเป็นเอกภาพ - ตัดข้อความผ้าคลุมไหลออก - ใส่คุณค่าของผ้าไหมสุรินทร์

(๒.๓) กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของชุมชนปราสาทภูมิโปน

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
	<ul style="list-style-type: none"> - สีใช้ได้ - ลวดลายใช้ได้ - ตราสัญลักษณ์รัก ชาตความเป็นเอกภาพ - ตัดข้อความผ้าคลุมไหลออก - ใส่คุณค่าของผ้าไหมสุรินทร์

(๒.๔) กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหมของชุมชนปราสาทตาเมือน

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
	<ul style="list-style-type: none"> - สีใช้ได้ - ลวดลายใช้ได้ - ตราสัญลักษณ์รัก ชาตความเป็นเอกภาพ - ตัดข้อความผ้าคลุมไหลออก - ใส่คุณค่าของผ้าไหมสุรินทร์

(๓) การพัฒนาสินค้าและผลิตภัณฑ์ใหม่ของชุมชนปราสาทขอมกลุ่มเป้าหมาย ๔ แห่ง

แก้วน้ำลายปราสาทขอม: สินค้าหนึ่งที่ยังไม่มีการวางขายตามร้านตลาดในชุมชนปราสาทขอม และร้านขายของที่ระลึกในจังหวัดสุรินทร์ นั่นคือ แก้วน้ำใส่แต่มีลวดลายปราสาทขอม ที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันเป็นทุนที่ทรงคุณค่า คู่ควรแก่การอนุรักษ์ และการสืบสานพัฒนาต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม

(๓.๑) การพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทศีขรภูมิ

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
 <p>147</p> <p>• มีอัตราความหนาเฉลี่ยของกระดาษพิมพ์ประมาณ 1.5 มม. • ปริมาณสีความถี่สูงจากจอแสดงผล บนจอคอมพิวเตอร์</p>	<p>ข้อเสนอแนะของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ:</p> <p>การพัฒนา: แก้วน้ำลายเส้นปราสาทขอมศีขรภูมิ- ใช้รูปนางอัปสรถือดอกบัวพร้อมนกแก้วที่มีปรากฏในองค์ปราสาทมาเป็นลวดลายประดับแก้วน้ำ และลายเส้นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์</p>

(๓.๒) การพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทข่างปี

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
 <p>147</p> <ul style="list-style-type: none"> • มีน้ำหนักเบาและแข็งแรงจะลดน้ำหนักประมาณ 1.5 กก. • ใช้ปริมาณพลาสติกน้อยกว่าจากออกแบบ นวัตกรรม 10% 	<p>ข้อเสนอแนะของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ:</p> <p>การพัฒนา: แก้วน้ำลายเส้นปราสาทข่างปี- ใช้ลายเส้นปราสาทข่างปี และตราลายเส้นสีทองเข้มเป็นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์</p>

(๓.๓) การพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทภูมិโปน

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามคำแนะนำของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
 <p>FRONT</p> <p>ปราสาทภูมិโปน</p>	<p>ข้อเสนอแนะของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ:</p> <p>การพัฒนา: แก้วน้ำลายเส้น ปราสาทภูมិโปน- ใช้ลายเส้นของดอกผักกูด* ที่เป็นลายขอมโบราณที่ปรากฏในหน้าบันทางเข้าองค์ปราสาทภูมิโปนและซุ้มประตู พร้อมด้วยตราลายเส้นสีทองเป็นตราสัญลักษณ์ และกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์</p>

(๓.๕) การพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทตาเมือน

ครั้งที่ ๒: พัฒนา (Development)	แนวคิดตามข้อเสนอแนะของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
	<p>ข้อเสนอแนะของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ:</p> <p>การพัฒนา: แก้วน้ำลายเส้นปราสาทตาเมือน-ใช้ลายเส้นของปราสาทตาเมือนธมเป็นสัญลักษณ์ และตราลายเส้นสีทองเข้มเป็นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์</p>

๔.๒.๓ การพัฒนารูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนในปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ พบว่า

๔.๒.๓.๑ แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ ๑) ที่มาของแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เริ่มมาจาก ช่วงที่โลกตื่นตัวเรื่องการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนและหาทางเลือกใหม่การท่องเที่ยว ช่วงปี ๒๕๓๖-๒๕๔๐ การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (Ecotourism) เข้ามาเป็นกระแสใหม่และกระแสใหญ่ในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทย โดยการผลักดันของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในขณะที่การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community Based Tourism-CBT) เริ่มก่อตัวขึ้นเติบโตคู่ขนานกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยการทำงานในระดับพื้นที่ของโครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ (Rest) ซึ่งในช่วงดังกล่าว ชื่อที่เรียกขานการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ๒) *ความหมายของการท่องเที่ยวโดยชุมชน* คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชนเพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของมีสิทธิในการจัดการดูแลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ๓) *หลักการสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน* มีอยู่ ๑๐ ข้อด้วยกัน คือ (๑) การมีส่วนร่วม (๒) การกระจายบทบาทการทำงาน (๓) การกระจายผลประโยชน์อย่างเสมอภาคและยุติธรรม (๔) มีระบบการทำงานที่โปร่งใส/ตรวจสอบได้ (๕) มีการจัดสรรรายได้ส่วนหนึ่งเข้าสาธารณะประโยชน์ของชุมชน (๖) มีมาตรการในการควบคุมและป้องกันผลกระทบทางด้านสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม (๗) มีอัตราค่าบริการที่เป็นมาตรฐานและราคาที่เป็นธรรม เช่น ค่าพาหนะ ค่าโทรศัพท์ อาหาร/น้ำดื่ม และของที่ระลึก และ (๘) มีการเก็บสถิติ เพื่อนำไปประมวลผลสำหรับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องได้ ๔) *องค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน CBT* มีอยู่ ๔ ด้าน คือ (๑) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม (๒) ด้านองค์กรชุมชน (๓) ด้านการจัดการ (๔) ด้านการเรียนรู้ ๕) *กระบวนการทำงานเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย* (๑) เตรียมความพร้อมของชุมชน

(๒) การเตรียมความพร้อมเรื่องการตลาด (๓) กระบวนการทำงานเพื่อเชื่อมโยงกับเรื่องชุมชนกับตลาด และ ๖) ผลที่เกิดขึ้นจากการทำงานการท่องเที่ยวโดยชุมชน ประกอบด้วย (๑) ด้านสังคมและวัฒนธรรม (๒) ด้านสิ่งแวดล้อม และ (๓) ด้านเศรษฐกิจ ๗) ปัจจัยแห่งความสำคัญ ได้แก่ (๑) ฐานชุมชนเข้มแข็ง (๒) ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ (๓) ผู้นำสร้างศรัทธาหรือมีความสามารถ (๔) ฐานวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง (๕) การมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน และ (๖) ความต่อเนื่องในการทำงาน

๔.๒.๓.๒ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ ๑) หลักการที่มาของแนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ คำนี้ถูกกำหนดขึ้นมาอย่างชัดเจนในการประชุมสภาการโบราณสถานระหว่างประเทศ (International Council on Monuments and Sites: ICOMOS) ที่เมืองออกซ์ฟอร์ด ใน พ.ศ. ๒๕๑๒ หรือ ค.ศ. ๑๙๖๙ ซึ่งมีแนวคิดมาจากการมีแหล่งท่องเที่ยวหรือทรัพยากรท่องเที่ยว หมายถึงสิ่งของกิจกรรมหรือมิติอื่นใดที่สามารถให้คุณค่าเชิงการท่องเที่ยว เช่น ความสวยงามตามธรรมชาติ คุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปะวัฒนธรรม และการเรียนรู้ประสบการณ์ใหม่แก่นักท่องเที่ยว ทั้งนี้ แหล่งท่องเที่ยวสามารถปรากฏได้ทั้งในลักษณะรูปธรรมที่สัมผัสได้ เช่น สิ่งก่อสร้าง ถ้ำ น้ำตก เป็นต้น และในลักษณะของนามธรรมที่ไม่สามารถสัมผัสได้ด้วยการจับต้อง เช่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภาษา เป็นต้น ๒) ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม คือ การท่องเที่ยวเน้นเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่ได้นำเอาวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวชาวอเมริกันและยุโรป ที่ต่างสนใจที่จะเรียนรู้วัฒนธรรม มรดกทางประวัติศาสตร์ เยี่ยมชมงาน สถาปัตยกรรม และสัมผัสวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในประเทศนั้น โดยเฉพาะประเทศในแถบเอเชียและแอฟริกา รวมถึงชื่อของ ที่ระลึกที่เป็นงานหัตถกรรมผลงานฝีมือที่เกิดจากภูมิปัญญาของคนในประเทศนั้น การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเราเรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ๓) หลักการที่สำคัญของการท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรม คือ การจัดการมรดกทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องพิจารณาควบคู่กันซึ่งการรักษา มรดกวัฒนธรรมเป็นประโยชน์ด้านองค์ความรู้และการให้คุณค่าแก่สังคม ในขณะที่การพัฒนาการท่องเที่ยวนำไปสู่การเติบโตทาง เศรษฐกิจและรายได้ของชุมชน อันประกอบด้วยแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและแนวคิดเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ซึ่งแต่ละแนวคิดจะประกอบด้วยกลยุทธ์และแนวทางสนับสนุนที่จะนำไปสู่การจัดการมรดกวัฒนธรรมและ การท่องเที่ยวเชิงมรดกวัฒนธรรมเป็นไปอย่างเหมาะสม ๔) องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประกอบด้วย ๓ ประเภท คือ (๑) สิ่งดึงดูดที่ใจ (Attraction) ๔) องค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (๑) สิ่งดึงดูดที่ใจ (Attraction) เป็นสิ่งที่ดึงดูดให้คนเข้าไปท่องเที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยววันนั้น ๆ อาจจะมาในรูปแบบการให้ความรู้ สร้างความเพลิดเพลินใจแก่นักท่องเที่ยว (๒) การเข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยว (Accessibility) เป็นเส้นทางที่เข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยวได้อย่างสะดวก (๓) สิ่งอำนวยความสะดวกในสถานที่ท่องเที่ยว (Amenity) เป็นการบริการต่าง ๆ ในขณะท่องเที่ยวเพื่อเสริมสร้างให้เกิดความประทับใจต่อสถานที่ท่องเที่ยวและอยากกลับมาอีกครั้ง โดยแบ่งสิ่งอำนวยความสะดวกไว้ ๓ อย่าง ดังนี้ (๓.๑) สิ่งอำนวยความสะดวกด้านสถานที่ เช่น จุดจำหน่ายบัตรเข้าชมอยู่ด้านหน้า สามารถเห็นได้ชัดเจน (๓.๒) สิ่งอำนวยความสะดวกด้านความปลอดภัยจากขโมย เหตุฉุกเฉิน

(๓.๓) สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการบริการ และองค์ประกอบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น ประกอบด้วยสิ่งดึงดูดใจ ๑๐ ประการ ได้แก่ (๑) ประวัติศาสตร์และร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏให้เห็น (๒) โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ (๓) งานสถาปัตยกรรมเก่าแก่ดั้งเดิมในท้องถื่น และสิ่งปลูกสร้าง ผังเมือง รวมทั้งซากปรักหักพัง (๔) ศิลปะ หัตถกรรม ประติมากรรม ภาพวาด รูปปั้น และงานแกะสลัก (๕) ศาสนารวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา (๖) ดนตรี การแสดง มหรสพต่าง ๆ (๗) ภาษาและวรรณกรรม (๘) วิถีชีวิต เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย การทำอาหาร ธรรมเนียมการรับประทานอาหาร (๙) ประเพณี วัฒนธรรมพื้นฐาน ขนบธรรมเนียมและเทศกาลต่าง ๆ ๑๐) ลักษณะงานหรือเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่นำเข้ามาใช้ในการประชาสัมพันธ์แนะนำเพื่อจูงใจ ที่นำมาใช้เฉพาะท้องถิ่น ๕) *รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประกอบด้วย* (๑) การท่องเที่ยวแหล่งมรดก (Heritage Tourist) เช่น อุทยานประวัติศาสตร์ต่าง ๆ แหล่งโบราณคดี เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เป็นต้น (๒) การท่องเที่ยวศิลปะ (Arts Tourist) เช่น โรงละคร การแสดงต่าง ๆ เทศกาล งาน ประเพณี เป็นต้น (๓) การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (Creative Tourism) เช่น การถ่ายภาพ วาดภาพ เครื่องปั้น ทำอาหาร หัตถกรรม (๔) การท่องเที่ยววัฒนธรรมเมือง (Urban Culture Tourist) เช่น แหล่งประวัติศาสตร์แหล่งอุตสาหกรรม(๕) การท่องเที่ยววัฒนธรรมชนบท (Rural Culture Tourist) เช่น การท่องเที่ยวเชิง เกษตร ชุมชน พิพิธภัณฑ ธรรมชาติ เป็นต้น (๖) การท่องเที่ยววัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่น (Indigenous Culture Tourist) เช่น เดินป่า ศูนย์วัฒนธรรม ศิลปะ และหัตถกรรม เป็นต้น และ (๗) การท่องเที่ยววัฒนธรรมทันสมัย (Popular Culture Tourist) เช่น สวนสนุก งานแข่งขันกีฬา เป็นต้น ๖) *กลยุทธ์ในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม* ประกอบด้วย การกำหนดดัชนีระดับการพัฒนา, การกำหนดขีดความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยว, การกำหนดมาตรฐานสิ่งก่อสร้าง, การพัฒนาคนท้องถิ่น และ การตลาดการตลาด และ ๗) *ประโยชน์ของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม* คือ การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มทั้งผู้ที่อยู่ในชุมชนและผู้อื่นที่ได้รับจากการใช้มรดกทางวัฒนธรรมเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนท้องถิ่นที่เป็นผู้อยู่อาศัยในชุมชน จำเป็นต้องมีบทบาทสูงสุด ในการตัดสินใจว่าจะให้มรดกทางวัฒนธรรมของชุมชนนั้นพัฒนาไปในทิศทางใด โดยผ่านกระบวนการของ การวางแผนที่เป็นระบบ

๔.๒.๓.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant)

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ได้แสดงทัศนะจากการให้สัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ดังนี้

ในบรรดาการท่องเที่ยวที่สร้างชื่อเสียงให้กับจังหวัดสุรินทร์ เป็นอย่างมาก ก็คือ งานช้างสุรินทร์ ซึ่งจัดโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เป็นประจำทุกปีในช่วงระหว่างเดือนพฤศจิกายน-

ธันวาคม ดำเกิง โถทอง และคณะ^{๕๓} ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับรูปแบบการท่องเที่ยวปราสาท ที่มีรูปแบบที่เหมาะสม สอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยว และกำหนดแนวทางยุทธศาสตร์เบื้องต้นในการจัดการท่องเที่ยวเชิงพื้นที่ รวมทั้งได้เส้นทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสม ๔ รูปแบบ คือ (๑) เส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมสามเหลี่ยมมรกตโลก (๒) เส้นทางการท่องเที่ยวสายปราสาทขอม (๓) เส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมของแบบครอบครัว และ (๔) เส้นทางท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เกษตรและธรรมชาติ

ผศ.สมบัติ สัมครสมาน ได้แสดงทัศนะเอาไว้ คนทำชาติภูมิความรู้ ชาติข้อมูล แหล่งศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นวัฒนธรรมในท้องถิ่น...ในส่วนของปราสาทขางปีนั้น เป็นปราสาทที่เรียบง่าย ไม่มีลวดลาย ดังนั้น เราอย่าพึ่งไปจินตนาการว่า จะสร้างมูลค่าเพิ่มจากปราสาทขางปีได้อย่างไร ดังนั้น ข้อมูลที่เป็นแนวคิดในการต่อยอดในการออกแบบลวดลายจากการศึกษาประวัติศาสตร์เพื่อสร้างการออกแบบโดยเชื่อมโยงกับปราสาทขางปี ดังนั้น เราต้องแบ่งศิลปะออกก่อน คือ (๑) แนวสถาปัตยกรรม คือ ลวดลายการสร้าง (๒) ปติมากรรม คือ ปูนปั้น งานหล่อในปราสาท และ (๓) คือ ประวัติศาสตร์ เรื่องราวเล่าขาน ทั้งที่มีเรื่องราว ตามคติความเชื่อของชุมชนในท้องถิ่น ภาษาไทย หากเป็นของสูง คือ ต้องห้าม ไม่นิยมเอามานุ่ง...ทั้งนี้ เราต้องคิดพัฒนาและต่อยอด ดังนั้น การออกแบบ อย่างง่ายสุดมี ๕ ชั้นคือ (๑) ลอกแบบ เช่น การลอกแบบหม้อ การตัดทอนหม้อ และออกแบบสิ่งใหม่ แต่มีเค้าโครงมาจากจุดเดิม มนุษย์เลียนแบบจากธรรมชาติ (๒) ทรงเรขาคณิต (๓) การพบปะคนในสังคม (๔) สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น และ (๕) คือ สิ่งที่เป็นนามธรรมเอามาสร้างให้เป็นรูปแบบ และในส่วนของชุมชนปราสาทภูมิโปนนั้น ก็มีกลุ่มทอผ้า นั้น และนอกจากนี้ต้องสร้างเรื่องราวจากองค์ปราสาท

ผศ.สมบัติ สัมครสมาน ได้แสดงทัศนะเอาไว้ คนทำชาติภูมิความรู้ ชาติข้อมูล แหล่งศิลปวัฒนธรรมพื้นถิ่นวัฒนธรรมในท้องถิ่น อาทิเช่น การสร้างศิลปวัฒนธรรมอย่างอื่น ไม่เฉพาะแต่การสร้างผลิตภัณฑ์ที่เป็นผ้าไหมเท่านั้น แต่ก็ยังมีในเรื่องอื่นๆ ด้วย เช่น ทัศนกรรมเครื่องจักรสาร ...

รศ.สมบัติ ประจวบสาน...ปัญหาอย่างหนึ่งก็คือ โบราณสถานขาดเรื่องเล่า ไม่มีนักเล่าเรื่อง ทำให้ขาดจุดสนใจของนักท่องเที่ยว ขาดบุคลากรการท่องเที่ยว ในส่วนการดูแลสถาปัตยกรรมการท่องเที่ยวนั้น กรมศิลปากรนั้นดูแลได้คืออยู่แล้ว ประเด็นปัญหาเรื่องป้ายนิเทศ ป้ายบอกทางที่ยังไม่ชัดเจน ...ในส่วนของบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว นั้น คือ เจ้าภาพในการดูแลมีความแตกต่างกันไป มีลักษณะต่างคน ต่างๆ ขาดบูรณาการการจริง ๆ ดังนั้น สิ่งหนึ่งที่เป็นทางออก คือ ให้สถาบันการศึกษาเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงทุกภาคส่วนมาทำงานร่วมกันแบบบูรณาการ

^{๕๓} ดำเกิง โถทอง และคณะ. “เส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมในประเทศไทย กัมพูชา และลาว”. รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๗, หน้า ค-ช.

๔.๒.๓.๓ การพัฒนารูปแบบการบริการการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

(๑) การท่องเที่ยวชุมชนปราสาทศีขรภูมิ

บ้านปราสาท ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เป็นชุมชนที่มีปราสาทขอมตั้งอยู่อีกชุมชนหนึ่ง ในเส้นทางของอารยธรรมขอม ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ เป็นชุมชนที่มีปราสาทขอมตั้งอยู่อีกชุมชนหนึ่ง ในเส้นทางของอารยธรรมขอม คำขวัญอำเภอศีขรภูมิ คือ “*ศีขรภูมิลือเลื่อง เมืองหลวงพ้อปิ่น ปราสาทหินงามเด่น ลำพองเย็นน้ำใส ผ้าไหมชวนแล กาละแมรสดี เปรมประสีเหลี่ยม เปี่ยมล้นด้วยภาษา ล้ำค่าวัฒนธรรม*” และโบราณสถานที่ทรงคุณค่า และโดดเด่น ตั้งสง่าอยู่ ณ ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ คือ ปราสาทศีขรภูมิ ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลระแงง ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ ๓๔ กิโลเมตร ตามเส้นทางหมายเลข ๒๒๖ โดยอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอไปอีก ๑ กิโลเมตร ปราสาทหลังนี้อยู่บ้านปราสาท ตำบลระแงง ห่างจากที่ว่าการอำเภอศีขรภูมิ ๕๐๐ เมตร สร้างขึ้นตามรูปแบบศิลปกรรมเขมรโบราณ ตรงกับศิลปะสมัยบาปวนต่อเนื่องถึงสมัยพระนคร ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นศาสนสถานของศาสนา ฮินดูลัทธิไศวนิกาย ที่นับถือพระศิวะหรือพระอิศวรเป็นเทพเจ้าสูงสุด จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ปราสาทศีขรภูมิได้ถูกดัดแปลงให้เป็นวัดในพระพุทธศาสนา นิกายหินยาน แผ่นผังหลักของปราสาท คือ ตัวปราสาทหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ประกอบด้วยปราสาทอิฐ ๕ หลัง ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน มีปราสาทประธานอยู่ตรงกลาง และมีปราสาทบริวารโดยรอบทั้งสี่มุม ปราสาทแต่ละหลังมีลักษณะเหมือนกัน คือ ตัวปราสาทสร้างด้วยอิฐ หินทราย และศิลาแลง มีบันไดทางขึ้นและประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว นอกจากนี้ ยังพบบ่วงยอดปราสาท สลักด้วยหินทราย มีลักษณะเป็นรูปดอกบัวขนาดใหญ่ สำหรับประดับยอดบนสุดของปราสาท ปัจจุบันจัดแสดงอยู่บริเวณด้านหน้าปราสาทศีขรภูมิ

การเดินทาง: ต้องใช้รถส่วนตัว หรือ ทีมจัดทั่วไป

๑) การพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมศีขรภูมิ

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทข่งปี อำเภอศีขรภูมินี้ แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มหลัก ตามแนวคิดที่ปรากฏในการทบทวนวรรณกรรม คือ

(๑) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism)-CBT ชุมชนปราสาทข่งปี จำนวน ๔ รูปแบบ ประกอบด้วย

รูปแบบกิจกรรมที่ ๑.๑ : ซุปปิงตลาดชุมชน แวะซื้อกาละแม

ของฝากขึ้นชื่อจากอำเภอศีขรภูมิ และของอร่อยแห่งจังหวัดสุรินทร์ กาละแมสดคุณภาพระดับประเทศ มีขายหลายเจ้าในตลาดศีขรภูมิ ที่แนะนำมากๆ คือตราปราสาทเดียว เป็นหนึ่งในเจ้าดั้งเดิมได้รับรางวัลการันตีมากมาย รวมทั้งออกรายการทีวีมาแล้วหลายช่องที่เด็ดของกาละแมศีขรภูมิ ตราปราสาทเดียว คือทำสดใหม่ทุกวัน ไม่ใช่วัตถุกันเสียใดๆ ไบตองรีดด้วยเตารีดใช้ถ่านแบบดั้งเดิมทำให้มี

กลิ่นหอมเป็นเอกลักษณ์ มีวิธีกินเก๋ๆ คือแกะออกมาแล้วดมกลิ่นใบตองให้ติดจมูกเสียก่อน จากนั้นค่อยจับกะละแมเข้าปาก หวาน มัน เหนียวนุ่มหนึบกำลังดี

รูปแบบกิจกรรมที่ ๑.๒ : แวะชิม ผักกาดหวาน...ตำนานการเกษตรสู่คำขวัญจังหวัดสุรินทร์ จากคำขวัญจังหวัดสุรินทร์ที่ว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม” ...ผลผลิตทางการเกษตร คือ ผักกาดหวาน ธนกุลตเจียรวัฒนากร เจ้าของ ผักกาดหวานสามฝั่ง (รุ่นลูก) เล่าว่า บิดาของตน ได้อพยพมาจากเมืองจีน และตั้งถิ่นฐานในพื้นที่อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ และได้ทำการเกษตร รวมถึงการปลูกหัวผักกาด โดยได้ใช้กระบวนการถนอมอาหารโดยการหมักน้ำผึ้งในโอ่งมังกร เพื่อรับประทานในครัวเรือน แต่ด้วยหัวผักกาดที่หมักน้ำผึ้งมีจำนวนมาก จึงได้ทำการบรรจุขาย และส่งออกไปทั่ว จนกระทั่งชื่อเสียงเรียงนาม และความหวาน หอม อร่อย ได้ไปสัมผัสลิ้นของท่านมหา เจอ ตุง และจอมพลเจียงไคเช็ค จึงได้มีการสืบประวัติที่มาการผลิตจากการขนส่งรถไฟในสมัยนั้น จนกลายเป็นที่โด่งดังทั่วโลกจากรุ่นสู่รุ่น ส่วนที่มาของสามฝั่ง เกิดจากการใช้น้ำผึ้งหมักหัวผักกาดจนทำให้ผึ้งป่าเข้ามาทำรังในบ้าน และในครอบครัวมีผู้ชายด้วยกันทั้งหมดสามคน จึงตั้งชื่อเป็นสามฝั่งแต่นั้นเป็นต้นมา ถึงแม้เวลาจะผ่านไปก็ชั่วอายุคน แต่ความเป็นเอกลักษณ์โดดเด่นในเรื่องของความหวาน หวาน กรอบ อร่อย ของหัวผักกาดตราสามฝั่ง ก็ยังคงติดใจคนทั่วโลก และสามารถทำได้หลากหลายเมนู เช่น ยำ ผัดไข่ เป็นต้น อีกทั้งในปัจจุบัน ได้มีการส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ให้หันมาปลูกหัวผักกาดเพื่อสร้างรายได้ให้กับครัวเรือนและชุมชนอีกด้วย

รูปแบบกิจกรรมที่ ๑.๓ : เทียวตลาดนัดรักศิษรภูมิ

นักท่องเที่ยวที่มาเยือนชุมชนปราสาทศิษรภูมิ มีโอกาสในการเลือกซื้อสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่นำมาจำหน่ายนั้น เป็นของดีมีคุณภาพจากแหล่งชุมชน กลุ่มผู้ผลิตผู้ประกอบการOTOPกลุ่มเครือข่ายองค์กรสตรี กลุ่มสัมมาชีพและกลุ่มเครือข่ายโคกหนองนาในพื้นที่อำเภอศิษรภูมิ นอกจากนี้ยังมีการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรจากโครงการ “สุรินทร์รุ่งเรืองสู่เมืองเกษตรอินทรีย์” และเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีพื้นเมืองของอำเภอศิษรภูมิอันเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น อีกทั้งยังมีการนำเสนอสาธิตวิธีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ตามนโยบายของจังหวัดสุรินทร์โดยจำหน่ายสินค้า ณ บริเวณ ลานหน้าองค์ปราสาทศิษรภูมิตำบลระแงง อำเภอศิษรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ โดยเปิดจำหน่ายสินค้า ณ บริเวณลานหน้าองค์ปราสาทศิษรภูมิ ตำบลระแงง อำเภอศิษรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ทุกวันเสาร์ ไปตลอดปี และเป็นช่องเลือกเพื่อทางรอดในยุคปัจจุบัน

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๔: เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ณ ชุมชนปราสาทศิขรภูมิ

นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ด้วยการลู่ทำบุญตักบาตรเช้า และเยี่ยมชมกิจกรรม/รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตลอดเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ณ ชุมชนปราสาทศิขรภูมิ

(๒) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำนวน ๒ รูปแบบ ประกอบด้วย

รูปแบบกิจกรรมที่ ๒.๑: ไหว้ปราสาทตำนานพันปี

ปราสาทศิขรภูมิมีชื่อว่า “ปราสาทระแงง” ซึ่งตั้งตามชื่อตำบล เชื่อกันว่าสร้างขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ด้วยสถาปัตยกรรมขอมโบราณแบบนครวัด จากหลักฐานที่ปรากฏทำให้สันนิษฐานได้ว่าสถานที่แห่งนี้เดิมเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดูที่บูชาพระศิวะผู้สร้างโลก เมื่อมาถึงบริเวณปราสาทศิขรภูมิ ปราสาทหินสีแดงถูกล้อมด้วยคูน้ำตั้งเด่นตระหง่านชวนให้สะดุดตามาก บนฐานหินศิลาแลงสูงหนึ่งเมตร ประกอบด้วยปราสาท ๕ องค์ ปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงกลางก่อด้วยอิฐขัดมันไม่สอปูน มีปราสาทบริวารล้อมรอบ ๔ มุม ชมลวดลายที่ปรากฏนั้นเป็นรูป “ศิวนาฏราช” ในท่วงท่าร่ายรำอ่อนช้อยโดยมีเทพอีก ๔ องค์ร่วมบรรเลงอันได้แก่ พระคเณศ พระพรหม พระวิฆณุ และนางปารพตี (นางอูมา) ซึ่งเป็นมเหสีของพระศิวะ รวมถึงเหล่าเทวดา ฤๅษี หงษ์ และสัตว์อีกหลายชนิด ถัดจากหน้าบรรณลงมาที่ซุ้มประตูเราจะได้เห็นเสาหินทรายจำหลักสลักเป็นรูป “นางอัปสรถือดอกบัว” หันหน้าทักทายผู้มาเยือนอยู่ทั้งสองด้าน ส่วนด้านข้างเป็นจำหลักสลักลายรูป “ทวารบาลยืนกุมกระบอง” ที่สำคัญรูปสลักนางอัปสรนี้หลงเหลือให้พบเห็นที่ปราสาทศิขรภูมิเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยเท่านั้น นักท่องเที่ยวจะได้ได้ยลทาบหลัง กับรูปสลักนางอัปสรที่เป็นที่สุดของประเทศด้วยตาตัวเองแบบนี้ ปราสาทศิขรภูมิ เปิดทำการทุกวันตั้งแต่เวลา ๐๗.๓๐-๑๘.๐๐ น. ค่าธรรมเนียม: คนไทย ๑๐ บาท ต่างชาติ ๕๐ บาท และสามารถเข้าร่วมชมได้ทั้งปี

รูปแบบกิจกรรมที่ ๒.๒: สืบสานประเพณีไทย ร่วมใจตักบาตรหน้าปราสาทศิขรภูมิ

กิจกรรมนี้จัดขึ้นในทุกวันเสาร์ เวลา ๐๗.๐๐ น. ณ ลานด้านหน้าองค์ปราสาทศิขรภูมิ โดยสภาวัฒนธรรมอำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เป็นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีฐานคิดมาจากทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีอันดีงามให้คงอยู่ในสังคมไทยสืบไป ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชน และประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสทำบุญ ไกล่ชิดพระพุทธศาสนา เข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนทางศาสนาและสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งนักท่องเที่ยวที่มาเยือน จะได้รับร่วมรับบุญด้วยการร่วมทำบุญตักบาตร ข้าว อาหารแห้งมาถวายพระ เพื่อสร้างกุศลให้กับตนเอง และสัมผัสอารยธรรมขอม ณ ลานปราสาทศิขรภูมิ ทำบุญตักบาตรหน้าองค์ปราสาทศิขรภูมิ ในเช้าวันเสาร์ทุกสัปดาห์

(๒) การท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขางปี

บ้านขางปี ตำบลขางปี อำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เป็นชุมชนที่มีปราสาทขอมตั้งอยู่อีกชุมชนหนึ่ง ในเส้นทางของอารยธรรมขอม “Ban Chang Pi, Khmer Civilization Path” ในชุมชนนี้มีคำขวัญประจำชุมชน คือ “ปราสาทขางปี ดินแดนเกษตรอินทรีย์ ผ้าไหมงามดี มากมีวัตถุโบราณ ข้าวสารหอม พร้อมวัฒนธรรม: Chang Pi Castle: the Land of Organic Agriculture, Luxurious Silk, Rich in Antique, Fragrant Rice with Great Cultural Aspect” หมู่บ้านขางปี เป็นชุมชนเส้นทางการท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอม ซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนาน คำว่า “ขางปี” หรือ ขางปีนหม้อดินโบราณ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญ คือ ปราสาทขางปี และเศษสร้างเตาเผาหม้อดินสมัยโบราณ ปราสาทขางปี สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ลักษณะมีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยอิฐศิลาแลงและหินทราย

การเดินทาง: ต้องใช้รถส่วนตัว หรือ ทีมจัดทั่วไป

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทข่างปี อำเภอศีขรภูมินี้ แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มหลัก ตามแนวคิดที่ปรากฏในการทบทวนวรรณกรรม คือ

(๓) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism)-CBT ชุมชนปราสาทข่างปี จำนวน ๗ รูปแบบ ประกอบด้วย

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๑ : สืบสานตำนานงานปั้นหม้อ

กิจกรรมปั้นหม้อที่สืบทอดมาแต่โบราณ ร่วมชมการสาธิตวิธีการปั้นหม้อและทดลองปั้นรูปแบบต่าง ๆ เรียนรู้วิธีการปั้นหม้อ สนุกสนาน และตื่นตื้นตันกับการปั้นหม้อในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีการสอนทั้งการปั้นด้วยเครื่องและปั้นด้วยมือ

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๒ : เต่าโบราณบ้านข่างปี

กิจกรรมเยี่ยมชมเต่าเผาโบราณ ที่ถูกค้นพบในบริเวณชุมชนข่างปี ชมเต่าเผาแบบโบราณ และวิธีการเผาเครื่องปั้นดินเผา โดยเต่าเผานี้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้รู้ว่าบริเวณนี้เป็นบริเวณของข่างปีในสมัยโบราณ

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๓ : อันซอมสะเล็กโดงจองใจ

อันซอมสะเล็กโดงจองใจ หรือข้าวต้มมัดใบมะพร้าว เป็นชื่อขนมโบราณที่ใช้ในพิธีมงคลต่าง ๆ เรียนรู้วิถีชุมชน วิธีการทำข้าวต้มมัดด้วยใบมะพร้าวและวิธีต้มให้สุก เป็นหนึ่งในเมนูที่หาทานได้ยากในปัจจุบัน ด้วยกรรมวิธีที่ต้องพิถีพิถันและใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติมากมาย ส่วนผสมหลักนั้น ทำมาจากข้าวเหนียว กะทิและน้ำตาล ห่อด้วยใบมะพร้าว โดยข้าวต้มสามารถใส่กล้วย ถั่ว หรือ หมู ได้ตามที่ชื่นชอบ พร้อมกับรับประทานขนมที่คุณทำเองพร้อมห่อกลับบ้าน

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๔: หลุมนี้มีรักพักใจ

หลุมนี้มีรักพักใจ เป็นกิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้วิธีการทำขนมครกสูตรโบราณ และขนมครกแบบใหม่เป็นหน้าต่าง ๆ เช่น ข้าวโพด เผือก มัน เป็นต้น โดยเป็นขนมครกสูตรโบราณต่าง ๆ รับประทานขนมที่คุณทำเองพร้อมห่อกลับบ้าน

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๕: ประดิษฐ์เตยหอม ผูกรักป็นใจ

กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการทำดอกไม้จากใบเตยในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสามารถยืดอายุและความหอมของใบเตยได้ พร้อมนำใบเตยประดิษฐ์ที่คุณทำเองกลับบ้านโดยใบเตยสามารถมีอายุอยู่ได้เป็นอาทิตย์ด้วยวิถีมิปัญญาชาวบ้าน

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๖ : ฐานแปรรูปข้าวอินทรีย์

รูปแบบกิจกรรมนี้เป็นรูปแบบฐานแปรรูปข้าวอินทรีย์ ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับการแปรรูปข้าวอินทรีย์ที่ชาวบ้านปลูกเอง นอกจากจะได้เรียนรู้แล้ว ก็มีการสาธิตการแปรรูปข้าวให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมอีกด้วย หากสนใจตัวผลิตภัณฑ์ นักท่องเที่ยวก็สามารถสั่งซื้อได้

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๗: เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น

นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ด้วยการลู่ทำบุญตักบาตรเช้า และเยี่ยมชมกิจกรรม/รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตลอดเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ณ ชุมชนปราสาทข่างปี

(๒) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำนวน ๔ รูปแบบ ประกอบด้วย

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๒.๑ : ต้องมนต์ศิลาขอม

เริ่มต้นโปรแกรมด้วยการเยี่ยมชมปราสาทข่างปี ซึ่งเป็นปราสาทอโรคยาศาล หรือโรงพยาบาลสมัยโบราณ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรขอมโบราณ โดยสามารถเข้าจักรยานปั่นเพื่อชมบริบทของชุมชนโบราณข่างปี เรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านสิ่งปลูกสร้าง สิ่งแวดล้อม วัตถุโบราณ สัมผัสวิถีชุมชนและเรียนรู้การทำผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยประกอบไปด้วยเส้นทาง

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๒.๒: วัตถุโบราณตำนานขลัง

เยี่ยมชมวัตถุโบราณที่ขุดขึ้นจากปราสาทข่างปีและบริเวณโดยรอบ นำโดยกลุ่มเยาวชนมัคคุเทศก์น้อยในพื้นที่ จำนวนวัตถุโบราณที่ถูกค้นพบในบริเวณชุมชนข่างปีนั้นมีมากที่สุดที่สุดในบริเวณอีสานใต้ เรียนรู้ประวัติศาสตร์และอารยธรรมขอม พร้อมชื่นชมความงามของศิลปะโบราณ ชมหอระฆัง วัดบ้านข่างปี และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๒.๓: หนุ่มสาวร่วมรักปึกสะนา

กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการละเล่นพื้นบ้านระหว่างชายหญิง ในสมัยโบราณ เวลางานประเพณี เช่น ประเพณีสงกรานต์ หนุ่มสาวมาทำบุญก็จะมารวมตัวกันเล่นสละบ่า ถ้าฝ่ายไหนชนะก็จะมีการเชกหัวเข้ากัน เป็นการละเล่นที่หนุ่มสาวสมัยโบราณเล่นเพื่อสานสัมพันธ์กันอย่างสนุกสนาน เพราะช่วงเวลาที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโยนลูกสะบาก็จะมีเสียงทำ และเสียงเชียร์อย่างครื้นเครงสนุกสนาน

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๒.๔: รีรีข้าวสารตำนานเจียงแปีย

กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการละเล่นพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณ ระหว่างเด็ก ๆ หรือหนุ่มสาวที่มาทำบุญที่วัด เป็นการละเล่นโบราณที่หาชมได้ยาก

(๓) การท่องเที่ยวชุมชนปราสาทภูมิโปน

ปราสาทภูมิโปน เส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม “Ban Phum Pon: The Kmer Civilization Village” ตั้งคำขวัญประจำชุมชนว่า “ภูมิโปน เมืองโบราณ ตำนานเนียงดือฮอม ชมสระรอบหมู่บ้าน ชิมอาหารพื้นเมือง ลือเลื่องเรื่องข้าวหอม งามพร้อมผ้าไหม หลากหลายผลิตภัณฑ์ ชาวบ้านสามัคคี” ที่ตั้ง: ปราสาทภูมิโปน ตั้งอยู่บ้านภูมิโปน หมู่ที่ ๕ บ้านตม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ เป็นชุมชนที่มีปราสาทอารยธรรม “ขอม” อีกแห่งหนึ่งที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ปรากฏร่องรอยการทำชลประทานสมัย

โบราณ คือ คูกำแพงเมือง เชื้อดินโบราณและสระน้ำ ที่ถูกออกแบบมาจำนวน ๕ แห่ง ได้แก่ สระราเจียก สระตา สระตราว สระปรือ และคูเมืองชั้นนอก คำว่า “ภูมิโปน” มาจากภาษาเขมร “ปุม” ซึ่งแปลว่า แผ่นดินหรือสถานที่ และคำว่า “โปน” มาจากคำว่า “ปุน” แปลว่า หลบซ่อน ก็มีความสัมพันธ์กับตำนานท้องถิ่น “เนียงตือฮอม” หรือ “นางนมใหญ่”^{๕๔} บ้านภูมิโปน เป็นชุมชนที่เต็มไปด้วยมนต์เสน่ห์ของอารยธรรม “ขอม” ตั้งแต่องค์ปราสาท ไปจนถึงสภาพแวดล้อมวัฒนธรรมในองค์รวม รวมไปถึงร่องรอยการทำชลประทานในสมัยโบราณ คือ มีสระน้ำสองชั้น เป็นลักษณะคันดินล้อมรอบน้ำและน้ำล้อมรอบคันดิน ร่องรอยการชลประทานนี้มักค้นพบว่าเพียงที่เดียวในประเทศไทยในปัจจุบัน พบกับบรรยากาศเมืองโบราณได้ที่นี้ ที่ภูมิโปน

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทภูมิโปน อำเภอสังขะ แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มหลัก ตามแนวคิดที่ปรากฏในการทบทวนวรรณกรรม คือ

(๓.๑) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism)-CBT ชุมชนปราสาทภูมิโปน จำนวน ๙ รูปแบบ ประกอบด้วย

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๑: ปั่นใจให้ภูมิโปน

โปรแกรมปั่นจักรยานหรือนั่งซาเล้ง เพื่อชมบริบทของชุมชนโบราณเมืองภูมิโปน เรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านสิ่งปลูกสร้าง สิ่งแวดล้อม และหลักภูมิศาสตร์ต่าง ๆ ของภูมิโปนสัมผัสวิถีชุมชนและเรียนรู้การทำผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยประกอบไปด้วยสามเส้นทาง

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๒: นายลอออังกอกระโอบ

บายลอออังกอกระโอบ เป็นภาษาเขมร แปลว่า ข้าวสวยและข้าวสารหอม เป็นกิจกรรมสาธิตการทำข้าวและหุงข้าวแบบโบราณพร้อมเยี่ยมชมโรงสีข้าวของชุมชนภูมิโปน เรียนรู้วิถีชีวิต สนุกสนานกับการดำข้าวและเรียนรู้การทำข้าวแบบโบราณกับชาวชุมชน โดยข้าวสารที่ได้ดำและหุงในจุดนี้จะนำไปรับประทานต่อในมือกลางวันและรับข้าวสารที่ระลึก ๑ กิโลกรัม กลับบ้าน

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๓: ทัศนธรรมสวยด้วยมือคุณ

โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการทำพวงกุญแจและกระเป๋าโลกร้อนด้วยมือคุณเอง โดยวัสดุที่นำมาใช้ คือ ผ้าไหม และเศษผ้าไหมมาจากการตัดเสื้อเพื่อเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมรับกระเป๋าและพวงกุญแจที่คุณทำกับมือกลับบ้านได้เลย นอกจากนี้ยังมีบริการอาหารว่างช่วงเช้าและอาหารกลางวัน ๑ มื้อ และสามารถเลือกซื้อผลิตภัณฑ์แปรรูปผ้าไหมหลากหลายอย่างเป็นของที่ระลึกและใช้เองได้

^{๕๔} สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, ชุมชนคุณธรรมน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ขับเคลื่อนด้วยพลังบวร บ้านภูมิโปน. สุรินทร์: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, มปป.

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๔: น้ำพริกถ้วยใหม่สดในกว่าเดิม

โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการทำน้ำพริกแบบโบราณด้วยครกใหญ่ที่ทำจาก (ตะแบก) แบบสองคนตำหรือสามคนตำ สามารถเลือกได้ว่าจะเรียนรู้วิธีการทำน้ำพริกต่าง ๆ อาทิเช่น น้ำพริกแคบหมู น้ำพริกไก่ เป็นต้น พร้อมกับประทานน้ำพริกฝีมือตัวเองเป็นอาหารกลางวัน และสามารถนำกลับบ้านได้

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๕: ฟาร์มร้องน้องสะอื้น

โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้วิธีการเลี้ยงกบ ขยายพันธุ์ จากผู้รู้และมีประสบการณ์โดยตรง ชมการบรรยายวิถีขยายพันธุ์ การดูแล จนถึงการจัดจำหน่าย ปรงเมนูจากกบสนุกสนานกับการจับกบ และรับประทานอาหารกลางวันกับเมนู “ใครทำเธอท้อง?” เมนูกบยัดไส้สูตรโบราณที่เป็นเมนูและนำที่ตัวเอง

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๖: จักสานสำราญใจ

กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้และสนุกสนานกับวิธีการสานของเล่นเด็ก เครื่องประดับของตกแต่งต่าง ๆ จากใบตาล ใบมะพร้าว และสานของใช้ต่าง ๆ ด้วยไม้ไผ่ในแบบโบราณและสามารถเลือกซื้อของใช้ของที่ระลึกจากการจักสานในแบบต่าง ๆ กลับบ้านได้

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๗: สวนจินจุ

โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน เที่ยวชมสวนจินจุ สนุกสนานกับการเก็บผัก เก็บมะนาวเลี้ยงวัว ให้ อาหาร หมู ปลา และไก่ ปลุกผักสวนครัว สวนฝรั่ง บนเนื้อที่ ๒ ไร่กว่า ๆ เรียนรู้การเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกพืชและทำปศุสัตว์บนพื้นที่เดียวกันที่เกื้อกูลกัน ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมพิศุจินโฮมสเตย์ สัมผัสวิถีชีวิตของคนในชุมชน รับประทานอาหารเช้าที่บ้านแต่ละฤดูกาล และสามารถเลือกซื้อพืชผัก มะนาว ปลอดภัยและอื่น ๆ ตามฤดูกาลกลับบ้าน

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๘: สบู่ลูกตาลเนียงด้อฮทม

โปรแกรมวิถีชุมชน เรียนรู้การทำสบู่และการบูรหอมจากวัตถุดิบธรรมชาติ ลงมือทำเอง ตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย โดยสบู่ที่ใช้มีหลากหลายสีและทำมาจากวัตถุดิบธรรมชาติ เช่น กากกาแฟ ขมิ้น น้ำผึ้ง เป็นต้น เรียนรู้ประวัติและเรื่องเล่า ตำนานรักเนียงด้อฮทม ที่มาของชื่อสบู่ พร้อมรับสบู่และการบูรหอมกลับบ้านได้เลย

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๑.๙: เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น

นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ด้วยการลุกทำบุญตักบาตรเช้า และเยี่ยมชมกิจกรรม/รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตลอดเส้นทางท่องเที่ยวอารยธรรมหอม ณ ชุมชนปราสาทภูมิโปน

(๓.๒) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำนวน ๔ รูปแบบ ประกอบด้วย

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๒.๑: สืบสานตำนานพันปี

ต้อนรับนักท่องเที่ยว ณ ลานวัฒนธรรม หน้าปราสาทภูมิโปน ชมปราสาทขอมโบราณกว่า ๑,๐๐๐ ปี เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย กราบสักการะ ขอพร รวมทั้งได้สืบสารตำนานเงี้ยวเดชะทม

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๒.๒ : งาน “ปะอ็อกเปรี๊ยะแค

งาน “ปะอ็อกเปรี๊ยะแค” บูชาพระจันทร์วันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นเทศกาลที่จัดเป็นทุนทางวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นสุรินทร์ ซึ่งจัดขึ้นเพื่อเป็นการเสี่ยงทายข้าวปลา อาหาร ในปีถัดไป ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวจะได้เข้าร่วมพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ เต็มไปด้วยมนต์ขลังด้วยกลิ่นอายของอารยธรรมขอม ซึ่งจะสร้างประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างไม่รู้จักลืม คงไม่ลืม

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๒.๓: ลำเจียก มัดใจ

โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้การทำขนมไทยโบราณ “ปะการ่าเจก” ขนมไทยที่มีความเชื่อมโยงกับตำนานของศาสนสถานโบราณปราสาทภูมิโปน เรียนรู้ประวัติ ตำนาน ของขนมชนิดนี้ โดยมีความเกี่ยวข้องกับดอกลำเจียกในตำนาน ด้วยอัตลักษณ์ของขนมมาจากรูปลักษณะหน้าตา และผิวสัมผัสของขนมที่ทำมาจากเกสรดอกลำเจียก ผสมกับรสชาติที่หอมอร่อยและกระบวนการทำที่แสนสนุกแบบดั้งเดิม จึงเป็นกิจกรรมที่ได้ทั้งความรู้และความสนุก

รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ๒.๔: ชมแสง สี เสียง ตำนานเงี้ยวเดชะทม

ตำนานเงี้ยวเดชะทม หรือ เงี้ยว ด้อฮ ทม มีว่า ที่สระลำเจียก ห่างจากตัวปราสาทไปทางทิศตะวันออกเฉียงประมาณ ๒๐๐ เมตร มีกลุ่มต้นลำเจียกขึ้นเป็นพุ่มๆ ต้นลำเจียกที่สระน้ำแห่งนี้ไม่เคยมีดอกเลย ในขณะที่ต้นอื่นๆนอกสระต่างก็มีดอกปกติ ความผิดปกติของต้นลำเจียกที่สระลำเจียกหน้าปราสาทเป็นที่มาของตำนานปราสาทภูมิโปนการสร้างเมืองและการลี้ภัยของราชธิดาขอม กษัตริย์ขอมองค์หนึ่งได้สร้างเมืองลับไว้กลางป่าใหญ่ชื่อว่าปราสาทภูมิโปน ต่อมาเมื่อเมืองหลวงเกิดความไม่สงบ มีข้าศึกมาประชิดเมือง กษัตริย์ขอมจึงส่งพระราชธิดาพร้อมไพร่พลจำนวนหนึ่งมาหลบซ่อนลี้ภัยที่ภูมิโปน พระราชธิดานั้นมีพระนามว่าพระนางศรีจันทร์หรือ เงี้ยว ด้อฮ ทม แต่คนทั่วไปมักเรียกนางว่าพระนางนมใหญ่

(๔) การท่องเที่ยวชุมชนปราสาทตาเมือน

ปราสาทตาเมือนธมเป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในอุทยานประวัติศาสตร์กลุ่มปราสาทตาเมือน ซึ่งประกอบไปด้วยปราสาทหินสามหลังเรียงลำดับจากขนาดใหญ่ไปขนาดเล็ก คือ (๑) *ปราสาทตาเมือนธม* ตั้งอยู่ที่บ้านหนองคันนาสามัคคี ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ตามรายทางสู่เมืองพระนครของขอม ในอดีตยังไม่มีใครมีความรับรู้ในเรื่องพรมแดนต่างประเทศ มีแต่เพียงแนวทิศเขาดงเร็ก เป็นพรมแดนธรรมชาติที่กั้นผู้คนสองดินแดนไว้ คนโบราณมีการ ใช้เส้นทางผ่าช่องเขาที่มีอยู่ตลอดแนว ในบางช่องเขามีการสร้างปราสาทหินขนาดเล็ก เช่น ช่องสายตะกุ่มีปราสาทบายแบก แต่สำหรับที่ช่องตาเมือน

หรือตาเมียงนี้มีลักษณะพิเศษคือ มีปราสาทหินสามหลังอยู่ใกล้ๆกัน เรียงลำดับจากขนาดใหญ่ไปขนาดเล็ก เรียกว่ากลุ่มปราสาทตาเมือน โดยปราสาทแต่ละหลังมีขนาดและประโยชน์ที่ใช้สอยแตกต่างกันไป ปราสาทตาเมือนธม เป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่ม ตัวปราสาทอยู่บนเนินเขาสร้างคร่อมโขดหินธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์ในรูปของสยมภูศิวิลิ่งค์ และเป็นที่สำคัญประกอบพิธีกรรม อยู่ใกล้ดินแดนเขมรมากที่สุด ปราสาทแห่งนี้หันหน้าไปทางทิศใต้ ผิดแผกจากแห่งอื่นซึ่งมักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก คงจะรับกับเส้นทางที่มาจากเขมรต่ำผ่านมาทางช่องทางตาเมือนนี้ ปราสาทตาเมือนธม ซึ่งแปลตรงกับภาษาเขมรว่า ใหญ่ นอกจากนี้ยังมีอาคารอื่น คือปราสาทก่อด้วยหินทรายสองหลัง อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน บรรณาลัยศิลาแลงสองหลัง และนอกระเบียงคดทางทิศเหนือมีสระน้ำขนาดเล็กสองสระ เนื่องจากปราสาทแห่งนี้อยู่ใกล้เขตชายแดน การเที่ยวชมจึงควรอยู่เฉพาะภายในเขตปราสาทเท่านั้น ไม่ควรเดินออกไปไกลจากแนวต้นไม้รอบปราสาทเพราะพื้นที่นี้ยังไม่ปลอดภัยนัก (๒) *ปราสาทตาเมือนโต๊ด* อยู่ห่างจากปราสาทตาเมือนธม ประมาณ ๗๕๐ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง มีกำแพงล้อมรอบและมีสระน้ำขนาดเล็กอยู่ทางทิศเหนือหนึ่งสระ โดยเชื่อว่าปราสาทแห่งนี้เป็นอโรคยาศาล รักษาพยาบาลของชุมชนหรือตามรายทางที่เป็นเส้นทางคมนาคม ซึ่งนิยมสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ และ (๓) *ปราสาทตาเมือน(บายกริม)* อยู่ห่างจากปราสาทตาเมือนโต๊ดประมาณ ๓๙๐ เมตร เป็นปราสาทที่เล็กที่สุด ก่อด้วยศิลาแลง มีลักษณะเป็นห้องยาว เชื่อว่าเป็นธรรมศาลา คือที่พักสำหรับคนเดินทาง จากการสันนิษฐานของนักวิชาการ ปราสาทตาเมือนธมในอดีตเคยเป็นชุมชนหรือเส้นทางคมนาคมที่สำคัญของภูมิภาคนี้

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทตาเมือน อำเภอพนมดงรักนี้ แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มหลัก ตามแนวคิดที่ปรากฏในการทบทวนวรรณกรรม คือ

(๔.๑) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism)-CBT
ชุมชนปราสาทตาเมือน จำนวน ๕ รูปแบบ ประกอบด้วย

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ ๑.๑: เที่ยวตลาดนัด ๒ ประเทศ-ไทย/กัมพูชา

ปราสาทตาเมือน ตั้งอยู่ ณ พรมแดนที่ติดต่อกันระหว่างประเทศไทยและประเทศกัมพูชา ในทุกวันหยุดเสาร์-อาทิตย์จะมีการเปิดตลาดนัด ๒ ประเทศ เพื่อเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชาวไทยและชาวกัมพูชา ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสถึงวิถีชุมชน ด้วยการเดินท่องเที่ยวเยี่ยมชมผลิตภัณฑ์สินค้าที่มีวางจำหน่ายทั้งจากฝั่งประเทศไทย และฝั่งประเทศกัมพูชา ซึ่งสินค้าก็จะมีหลากหลายผสมผสานในวิถีวัฒนธรรมกลุ่มชนชาวไทย-กัมพูชา ณ ตลาดนัด ๒ ประเทศ-ไทย/กัมพูชา แต่เนื่องจากภาวะการแพร่ระบาดของโรคโควิด-๑๙ ทำให้ตลาดนัด ๒ ประเทศนี้ปิดเป็นการชั่วคราว

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ ๑.๒: ขับรถแรลลี่ชมวิถีชุมชนกลุ่มปราสาทตาเมือน

ปราสาทตาเมือนนั้น เป็นปราสาทที่มีปราสาทหลัก ๆ อยู่ ๓ หลัง คือ ปราสาทตาเมือน, ปราสาทตาเมือนตาเมือนโต๊ด ปราสาทตาเมือน (บายกริม) และปราสาทใกล้เคียง คือ ปราสาทตาควาย ซึ่งตั้งต่อกันในระยะรัศมีการเดินทาง ๕ กิโลเมตร รูปแบบกิจกรรมนี้ ทางชุมชนโดยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่รับผิดชอบ ณ รอบองค์ปราสาท ได้มีกำหนดจัดกิจกรรมขับรถแรลลี่ชมวิถีชุมชนกลุ่มปราสาทตาเมือน ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถใช้รถยนต์ส่วนบุคคล รถมอเตอร์ไซด์ หรือรถทางโครงการร่วมขับแบบแรลลี่เยี่ยมชมทั้งอารยธรรมปราสาทของทั้ง ๔ แห่งในกลุ่มปราสาทตาเมือน และวิถีชุมชนที่ตั้งอยู่ชายแดนไทย-กัมพูชา ด้วยบรรยากาศที่อบอุ่นมิตรไมตรีทั้ง ๒ ประเทศ

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ ๑.๓: ยุวมัคคุเทศก์^{๕๕}

โครงการดีๆ จาก อบต.ตาเมียง และคุณครูที่ช่วยกันหนุนสร้าง “ยุวมัคคุเทศก์” เพื่อบ้านเกิดเมืองนอน ในการเข้าไปช่วยแบ่งเบาภาระเจ้าหน้าที่ทหารที่บริเวณปราสาทตาเมือนธม แม้ไม่ได้ช่วยดูแลรักษาอธิปไตยในพื้นที่ แต่อย่างน้อยได้ช่วยในการเป็นไกด์นำเที่ยวแนะนำและเล่าถึงประวัติความเป็นมาขององค์ปราสาทตาเมือนธม ให้นักท่องเที่ยวได้ฟัง แทนพี่ๆทหาร ซึ่งเด็กๆกลุ่มนี้เอง ก็เต็มใจและมีความภาคภูมิใจมาก ที่ได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระให้กับพี่ๆทหาร ที่เหน็ดเหนื่อยเพื่อพวกเขา ช่วยปกป้องบ้านเกิดเมืองนอนให้พวกเขาได้หลับอย่างอุ่นสบายจนถึงวันนี้ และยังภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมรับใช้ชาติด้วยส่วนหนึ่ง ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้รับการบรรยายทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชนจากเหล่านักเรียน “ยุวมัคคุเทศก์” จากโรงเรียนบ้านหนองคันนาและใกล้เคียง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนและส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของนักเรียนในพื้นที่ปราสาทขอมด้วย

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ ๑.๔: เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ณ ชุมชนปราสาทตาเมือน

นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ด้วยการลุกทำบุญตักบาตรเช้า และเยี่ยมชมกิจกรรม/รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตลอดเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ณ ชุมชนปราสาทศิขรภูมิ

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ ๑.๕: เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ณ ชุมชนปราสาทตาเมือน

นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ด้วยการลุกทำบุญตักบาตรเช้า และเยี่ยมชมกิจกรรม/รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตลอดเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ณ ชุมชนปราสาทตาเมือน

^{๕๕} <https://thailandpressnews.wordpress.com/๒๐๑๘/๐๑/๑๒/จากอดีตสนามรบสู่สนามรัก>,

(๔.๒) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จำนวน ๒ รูปแบบ ประกอบด้วย

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ ๒.๑: เยี่ยมชมปราสาทตาเมือน

ปราสาทตาเมือนธม เป็นหนึ่งในโบราณสถานกลุ่มปราสาทตาเมือน ที่ตั้งอยู่ในอำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ อยู่ติดแนวชายแดนประเทศไทยและประเทศกัมพูชาเลย โดยมีความเชื่อกันว่ากลุ่มปราสาทตาเมือนนี้ เป็นสิ่งก่อสร้างที่เป็นที่พักของคนเดินทางแห่งหนึ่ง ใน ๑๗ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ มหาราช องค์สุดท้ายแห่งเมืองพระนคร โปรตฯ ให้สร้างขึ้นจากเมืองยโสธรปุระ เมืองหลวงของอาณาจักรขอมโบราณ ไปยังเมืองพิมายนั่นเองค่ะ โดย ปราสาทตาเมือนธม จะเป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่มปราสาทตาเมือน ประกอบไปด้วยปราสาท ๓ องค์ โดยปราสาทประธานตรงกลางจะมีขนาดใหญ่ที่สุด ซึ่งปราสาททั้ง ๓ องค์นี้ สร้างด้วยหินทราย หันหน้าออกไปทางทิศใต้ ตัวปราสาทประธานเอง ก็จะมีลวดลายจำหลักที่สวยงามมากเช่นกันค่ะ ไฮไลท์ ของ ปราสาทตาเมือนธม นอกจากนี้อยู่ในห้องกลางของปราสาทตาเมือนธม จะประดิษฐาน ศิวลึงค์ เอาไว้ เป็นเหมือนสัญลักษณ์แทนของพระศิวะ (พระอิศวร) ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย โดยลักษณะของศิวลึงค์นี้ จะแตกต่างจากแท่งหินทรายธรรมดา มีรูปร่างคล้ายศิวลึงค์ที่ตั้งอยู่บริเวณนี้มานานแล้ว และภายหลังมีการสร้างปราสาทครอบเอาไว้สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นศิวลึงค์ที่เกิดขึ้นเอง เรียกว่า “สวายัมภูลึงค์” ซึ่งเป็นศิวลึงค์ที่สำคัญที่สุดของลัทธิไศวนิกาย

กิจกรรม “พิธีบวงสรวงเจ้าพ่อปราสาทตาเมือน” เป็นเทศกาลเยี่ยมเยือนปราสาทตาเมือนเดือนเมษายน ๓ ปราสาทหินขอมโบราณติดแนวชายแดนไทย-กัมพูชาจัดขึ้นเป็นประจำทุกปี เพื่อให้ประชาชนและนักท่องเที่ยวได้ตระหนักหวงแหนโบราณสถานมรดกของชาติและได้เข้าเยี่ยมชมปราสาทหินกลุ่มปราสาทตาเมือน ส่งเสริมการท่องเที่ยวชายแดน เทศกาลเยี่ยมเยือนปราสาทตาเมือน เดือนเมษายน ซึ่งจังหวัดสุรินทร์ร่วมกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก และทหารกองกำลังสุรนารี กองทัพภาคที่ ๒ ได้ร่วมกันจัดขึ้น เป็นประจำทุกปี เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ตระหนักและให้ความสำคัญแก่โบราณสถานเกิดความรักความหวงแหนมรดกของชาติ ซึ่งตั้งอยู่ตามแนวชายแดนไทย-กัมพูชา และอยู่บนพื้นแผ่นดินไทย เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวกลุ่มปราสาทตาเมือน ๓ หลังให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายมากขึ้น โดยมีกิจกรรมประกอบพิธีบวงสรวงสักการะปราสาทตาเมือน พิธีสงฆ์ พระพุทธรูป พิธีรดน้ำขอพรประธานในพิธีเนื่องในวันสงกรานต์ พร้อมร่วมเที่ยวชมปราสาทตาเมือนธม และนิทรรศการของส่วนราชการ การจำหน่ายสินค้าโอท็อป ของดีอำเภอพนมดงรัก การแสดงศิลปดนตรีพื้นบ้าน และการแสดงดนตรี

๔.๓ ผลการพัฒนาเส้นทางทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๔.๓.๑ ผลการศึกษาเส้นทางทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า

จากการศึกษาข้อมูลด้านเอกสารพบว่า แนวคิดเกี่ยวกับเส้นทางทางท่องเที่ยวได้เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานแล้วจากการสืบค้นข้อมูลในเบื้องต้นได้พบว่า การจัดระบบการเดินทางท่องเที่ยวของชาวตะวันตกนั้นเกิดขึ้นประมาณสมัยอาณาจักรที่ยิ่งใหญ่ คืออาณาจักรเปอร์เซีย เอสซีเรีย กรีก อียิปต์ และโรมันการเดินทางได้ถูกนำมาใช้โดยกองทหารหรือกลุ่มพ่อค้า และผู้แทนรัฐบาลต่าง ๆ ในอดีตเป็นเหตุผลสำคัญ รวมทั้งเพื่อการติดต่อคมนาคมระหว่างรัฐบาลกลางกับอาณานิคมต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลออกไป

นอกจากนี้การเดินทางยังมีความจำเป็นสำหรับพวกช่างศิลป์และสถาปนิก ที่ถูกเรียกมาใช้จากดินแดนห่างไกล เพื่อการออกแบบและก่อสร้างพระราชวังที่ยิ่งใหญ่ดงามหรือหลุมศพขนาดมหึมาของกษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่ ในขณะที่เดียวกันการเดินทางยังช่วยทำให้เกิดมีการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน ที่สำคัญๆ เช่นถนน ลำคลอง ผู้จัดบันทึกระยะทาง สถานีไปรษณีย์ หลักบอกระยะทาง บ่อน้ำหรืออ่างน้ำดื่ม ในสถานที่พักและร้านอาหาร ซึ่งมีอยู่ตามเส้นทาง ในยุคของอาณาจักรกรีกโบราณ มนุษย์เดินทางไปชมการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก ซึ่งเป็นการแข่งขันกีฬาที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่ต้องการใช้สถานที่พักและบริการอาหารอย่างดี เป็นจำนวนมากไว้คอยบริการ ยุคนี้เริ่มมีการใช้เงินในการแลกเปลี่ยนสินค้าบ้างแล้ว ทำให้สะดวกในการแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการต่าง ๆ เป็นต้น

สมัยอาณาจักรบาบิโลน (Babylonian Kingdom) และอาณาจักรอียิปต์ (Egyptian Kingdom) มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑวัตถุโบราณวัตถุ (Historic Antiquities) ๒,๖๐๐ ปีมาแล้วในอาณาจักรบาบิโลน มีการจัดงานเทศกาลทางด้านศาสนา มีการสำรวจพบหลักฐานจากข้อความที่นักเดินทางเขียนไว้ที่ผนัง หรือสิ่งก่อสร้าง การเดินทางของคนทั่วไปในทางบกมักนิยมใช้ ลา ล่อ อูฐ หรือเกวียน(Wagons) แต่สำหรับทหารหรือเจ้าหน้าที่รัฐมักนิยมใช้ ม้า หรือรถม้าสองล้อ (Chariots) เป็นพาหนะ

สมัยจักรวรรดิกรีกและจักรวรรดิโรมัน มีการปกครองเป็นแบบนครรัฐ (City State) ทำให้ไม่มีผู้นำสั่งการให้สร้างถนน จึงนิยมเดินทางด้วยเรือ การท่องเที่ยวสมัยนั้นมีทั้งเดินทางเพื่อแสวงหาความรู้ เนื่องจากสมัยกรีกนี้มีนักปราชญ์เป็นจำนวนมาก อาทิ อริสโตเติล พลาโต เป็นต้น การเดินทางเพื่อท่องเที่ยวดูการกีฬา โดยเฉพาะในกรุงเอเธนส์สมัยกรีกมีการแข่งขันกีฬาโอลิมปิกโบราณให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวชมการแข่งขันด้วย สมัยนี้จึงมีการสร้างที่พักแรมเป็นห้องนอนแคบ ๆ เกิดขึ้นตามเส้นทางเพื่อให้ นักท่องเที่ยวได้เข้าพักหลับนอนด้วย

ในสมัยโรมัน ได้รวบรวมจักรวรรดิกรีกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรและได้นำเอาวัฒนธรรม ธรรมเนียม ความหรูหราต่าง ๆ ไปพัฒนาเป็นแบบโรมัน เป็นสมัยที่มีการท่องเที่ยวรุ่งเรืองที่สุดในยุคโบราณ จนมีนักวิชาการปัจจุบัน กล่าวว่า “ แม้ว่าชาวโรมันจะมีไซไซติแรกที่เดินทางไปเยี่ยมชมสถานที่ต่าง ๆ เพื่อความเพลิดเพลินก็ตาม แต่ชาวโรมันก็เป็นชนชาติแรกที่แท้จริงที่สร้างวัฒนธรรมการท่องเที่ยวระบบมวลชนเป็นครั้งแรก” (Mass Tourism) ชาวโรมันนิยมเดินทางไปชมความสำเร็จของวิทยาการของกรีก อนุสาวรีย์ต่าง ๆ รูปแกะสลัก ตลอดจนงานเทศกาล โครงสร้างพื้นฐานถูกสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบ ทั้งถนนหนทาง ที่พักแรม (Inns) ร้านอาหาร การรักษาความปลอดภัย เป็นต้น

สมัยกลางหรือยุคมืด (Middle Age or Dark Age) ประมาณ ค.ศ.๕๐๐-๑๕๐๐ เป็นช่วงที่เศรษฐกิจตกต่ำ ศาสนาเข้ามามีบทบาทในการกำหนดการดำเนินชีวิตของผู้คน วันหยุด (Holy Days) เริ่มเข้ามามีบทบาทมากขึ้น คนชั้นกลางและชั้นสูงนิยมเดินทางไปแสวงบุญ ในระยะทางไกลในเมืองต่าง ๆ ตามหลักฐานที่ปรากฏเป็นนิทานเรื่อง Canterbury's tales เป็นต้น

ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการ (Renaissance) ลักษณะสำคัญของการท่องเที่ยวในยุคนี้ คือ เกิดการพัฒนาทางการค้า ผู้คนเริ่มใฝ่รู้เกี่ยวกับเรื่องของยุโรปสมัยก่อน โดยเฉพาะชาวอังกฤษที่ร่ำรวยนิยมส่งบุตรชายออกเดินทางไปต่างประเทศพร้อมกับผู้สอนประจำตัว (Travelling Tutors) เป็นระยะเวลา ๓ ปี เรียกว่าแกรนด์ทัวร์ (Grand Tour) โดยมีจุดมุ่งหมายที่ประเทศ อิตาลี อาจเรียกแกรนด์ทัวร์ว่า เป็นการท่องเที่ยวเพื่อการศึกษาก็ได้

สมัยคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ สังคมเริ่มเปลี่ยนจากเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม เกิด

การล่าอาณานิคมขึ้น ที่พักแรมได้รับการพัฒนามาตามลำดับ กลายมาเป็นโรงแรม แทนที่ ต่าง ๆ การโยกย้ายถิ่นฐาน ไปยังดินแดนใหม่ ๆ นอกยุโรป อาทิ ไป อเมริกา มีการพัฒนาประดิษฐ์เครื่องจักรไอน้ำกับเรือกลไฟแบบกังหันข้างผสมใบ ทำให้เกิดการเดินทางได้เร็วขึ้น มีการพัฒนากิจการรถไฟและในปี ค.ศ. ๑๘๔๑ โทมัส คูก (Thomas Cook) ได้จัดนำเที่ยวทางรถไฟแบบครบวงจรเป็นครั้งแรกที่อังกฤษ ในขณะที่ เฮนรี เวลส์ ก็จัดกิจการนำเที่ยวขึ้นในอเมริกาเช่นกันยุคศตวรรษที่ ๒๐ การท่องเที่ยวยังคงขยายตัวต่อเนื่อง ความสะดวกสบายมีมากขึ้น ทั้งการเดินทาง ที่พักแรม เงินตรา เอกสารการเดินทาง ผู้คนหันมานิยมเดินทางด้วยรถยนต์ส่วนตัวมากขึ้นทำให้การเดินทางด้วยรถไฟลดน้อยลง พัฒนาของอุตสาหกรรมการบิน ที่เริ่มขึ้นในยุโรป ปี ค.ศ. ๑๙๑๙ และเริ่มขนส่งผู้โดยสาร ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ผู้คนได้ออกเดินทางท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมสถานที่สำคัญทางการสงคราม อาทิ หาดนอร์ม็องดีที่ฝรั่งเศส ๑๙ เป็นต้น สำหรับในเอเชียโดยเฉพาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งรวมถึงดินแดนของประเทศไทยด้วยในสมัยโบราณเรียกดินแดนส่วนนี้ว่าสุวรรณภูมิ เป็นแหล่งหลอมรวมทางวัฒนธรรมที่สำคัญ ๒กระแสหลักคือ อินเดียและจีน วัฒนธรรมอินเดียเกิดจากพ่อค้าอินเดียเข้ามาติดต่อค้าขาย พร้อมกับนำวัฒนธรรมและ

ศาสนาของตนมาเผยแพร่และตั้งถิ่นฐานอยู่ในดินแดนแถบนี้ด้วย หนังสือ Les Etats hindouises แปลเป็นไทยว่า “รัฐที่ได้รับวัฒนธรรมอินเดีย” ของ เซเดส์ ได้แสดงให้เห็นว่าการเผยแพร่วัฒนธรรมอินเดียนั้นเกิดจากการเพิ่มปริมาณการค้าระหว่างอินเดียกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๕ นิคมการค้าของชาวอินเดียเกิดขึ้นตามเมืองท่าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อน ณ เมืองท่าเหล่านี้ ทำให้กลุ่มนักบวชและพราหมณ์ชาวอินเดียมีโอกาสเข้ามาเผยแพร่วัฒนธรรมของตน และตั้งถิ่นฐานได้โดยสะดวกในเวลาต่อมา^{๕๖} กลุ่มพราหมณ์ ได้สอนหลักวิชาต่าง ๆ ให้คนพื้นเมือง เช่นการเมือง การค้า กฎหมาย เกษษกรรม วิชาคำนวณ โหราศาสตร์ ปรัชญา ศาสนาวรรณคดี ศิลปะ และวิชาการทำเสน่ห์^{๕๗} เป็นต้น ได้ทำให้เกิดรูปแบบทางการเมืองการปกครองขึ้นแก่ภูมิภาคนี้อย่างกว้างขวาง อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดีย แผ่ขยายครอบคลุมพื้นที่สุวรรณภูมิในแถบอินโดจีนในอดีตทั้งหมด และช่วงเวลานั้นก็ได้ปรากฏอาณาจักรหนึ่งขึ้นในประวัติศาสตร์ ชื่อว่า “ฟูนัน” จดหมายเหตุจีนได้ระบุว่าอาณาจักรฟูนันนี้มีอายุอยู่ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ ๖-๑๑ โดยร่วมยุคสมัยเดียวกับอาณาจักรอมราวดีในอินเดีย^{๕๘} มีอิทธิพลครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางรวมทั้งแถบชุมชนอุทอง จังหวัดสุพรรณบุรี จุดนี้เป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญสำหรับเป็นเส้นทางติดต่อระหว่างฟูนันกับอินเดีย โดยมีแม่น้ำด้านทิศตะวันตกสายสำคัญที่ใช้เป็นเส้นทางคมนาคม ได้แก่ แม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีนมีปากน้ำแยกเป็น ๒ ทาง คือ ที่บริเวณจังหวัดสุพรรณบุรี และที่จังหวัดอ่างทองและสิงห์บุรี แม่น้ำทั้งสองนี้เป็นเส้นทางสัญจรติดต่อกับประเทศพม่าและอ่าวเบงกอลได้ด้วยเหตุนี้อุทอง ในจังหวัดสุพรรณบุรี จึงเป็นเมืองสำคัญในการเดินทางติดต่อระหว่างอินเดียกับฟูนัน^{๕๙}

ฟูนันเป็นอาณาจักรยุคแรกในประวัติศาสตร์ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้^{๖๐} ซึ่งมีร่องรอยของความเจริญรุ่งเรือง เป็นอาณาจักรที่ครองความยิ่งใหญ่ในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาในภาคกลาง ลุ่มน้ำโขง และยังมีอิทธิพลไปจนสุดแหลมมลายู มีอายุอยู่ยาวนานนับถึง ๔ ศตวรรษ^{๖๑} สอดคล้องกับจดหมายเหตุของจีนสมัยราชวงศ์เหลียง (พ.ศ. ๑๐๔๕ - ๑๑๐๑) ได้บันทึกเรื่องราวราชทูตจีนเดินทางไปฟูนันในช่วงปีพุทธศักราช ๗๙๓ โดยได้บันทึกว่า พระเจ้าพินมันแห่งฟูนันยกกองทัพเรือข้ามอ่าวไทยไปปราบอาณาจักร

^{๕๖} ดี.จี.อี.ฮอลล์.วรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะแปล,ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร เล่ม ๑, (พิมพ์ครั้งที่ ๓,กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๙.

^{๕๗} บริบาลบุรีภัณฑ์,หลวง.ชูนนุญโบราณคดี, (กรุงเทพมหานคร: เขษมบรรณกิจ, ๒๕๐๓), หน้า ๑๗๑.

^{๕๘} สุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์,๒๕๒๘), หน้า ๓.

^{๕๙} พิริยะ ไกรฤกษ์.ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๒๒๑.

^{๖๐} เริงวุฒิ มิตรสุริยะ, “อุษาคเนย์” ประวัติศาสตร์อาเซียน ฉบับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิชั่นพีเพรส จำกัด, ๒๕๕๗). หน้า ๘๓.

^{๖๑} น. ณ ปากน้ำ.ศิลปะแห่งอาณาจักรไทยโบราณ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,๒๕๒๐), หน้า ๒๑๙.

อีก ๑๐ กว่าแห่ง รวมทั้งต้นซุน หลังจากนั้นทรงโจมตีอาณาจักรจันทลิน^{๖๒} ช่วงแห่งการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของพูนันนั้นเป็นช่วงแห่งความรุ่งเรือง เพราะได้รับวัฒนธรรมและศาสนาจากอินเดีย มีกษัตริย์บางพระองค์ของพูนันสืบเชื้อสายมาจากอินเดีย ด้วยเหตุนี้เองจึงทำให้รูปแบบทางศิลปะของพูนันส่วนใหญ่อยู่ภายใต้อิทธิพลของศิลปะอินเดีย ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบพูนันปรากฏอยู่ในรูปแบบโบราณสถานของประเทศกัมพูชาในสมัยก่อนพระนครซึ่งยังคงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบัน^{๖๓}

ดังนั้นพูนันคืออาณาจักรยิ่งใหญ่ที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านวัฒนธรรมในยุคนั้นซึ่งส่งต่อให้กับอาณาจักรทวารวดี ศรีวิชัย ลพบุรี สุโขทัย ล้านนา อโยธยา เป็นต้น ในเวลาต่อมา สำหรับในงานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดชุมชนสำหรับศึกษาไว้ ๔ แห่งคือ ๑) ชุมชนรอบปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๒) ชุมชนรอบปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๓) ชุมชนรอบปราสาทภูมิโปน ตำบลตม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ และ ๔) ชุมชนรอบกลุ่มปราสาท ตาเมื่อน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งจะได้กล่าวถึงในรายละเอียดต่อไป

ประวัติและความเป็นมาของปราสาทที่ปรากฏอยู่ในจังหวัดสุรินทร์จากการศึกษาเอกสารทางวิชาการพบว่า คำว่า “ปราสาท”^{๖๔} (Prasada) มาจากรากศัพท์ภาษาสันสกฤต หมายถึง อาคารที่มีส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ” หรือ “เรือนธาตุ” และมีหลังคาเป็นชั้นซ้อนกันหลายชั้นเรียกว่า “เรือนชั้น” หลังคาแต่ละชั้นนั้น เป็นการย่อส่วนของปราสาท โดยนำมาซ้อนกันในรูปของสัญลักษณ์ แทนความหมายของเรือนฐานันดรสูง อันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเทวดา ดังนั้น ปราสาทจึงหมายถึง อาคารที่เป็นศาสนสถาน เพื่อประดิษฐานรูปเคารพ และการทำพิธีกรรมทางศาสนา ไม่ใช่พระราชมณเฑียร อันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ด้วยเหตุนี้จึงมีความแตกต่างในเรื่องของวัสดุ กล่าวคือปราสาทที่เป็นศาสนสถานนั้น สร้างด้วยวัสดุ ที่มั่นคงแข็งแรงประเภทอิฐหรือหิน ส่วนพระราชมณเฑียร ที่ประทับของพระมหากษัตริย์ สร้างด้วยไม้ทั้งสิ้น

“ปราสาทขอม” หมายถึง อาคารทรงปราสาทที่สร้างขึ้นในวัฒนธรรมขอม หรือเขมรโบราณ เพื่อใช้เป็นศาสนสถานในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งในศาสนาฮินดู และพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ส่วนคำว่า “ปราสาทขอมในประเทศไทย” นั้น หมายถึง อาคารทรงปราสาทในวัฒนธรรมขอม ที่พบในดินแดนไทยในปัจจุบัน ซึ่งดินแดนเหล่านี้ครั้งหนึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรขอม รวมทั้งบางส่วนได้มีการรับอิทธิพลทางศาสนา และงานศิลปกรรมขอมมาสร้าง โดยคนในท้องถิ่น แต่เดิมมักเรียก

^{๖๒} อ่างแล้ว, ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย, หน้า ๑๘๗.

^{๖๓} อ่างแล้ว, ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิสดาร เล่ม ๑, หน้า ๓๖

^{๖๔} สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,(ออนไลน์) แหล่งที่มา <http://kanchanapisek.or.th/kpb/sub/book/book.php?book=๓๐&chap=๓&page=๓๐-๓-infodetail๐๑.html>

งานศิลปะของวัฒนธรรมขอมในประเทศไทยว่า “ศิลปะลพบุรี” เนื่องจากเชื่อว่า เมืองลพบุรี เคยเป็นเมืองศูนย์กลางของขอมในประเทศไทย ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๘ และมีลักษณะของงานศิลปกรรมบางอย่าง ที่แตกต่างจากศิลปะขอม แต่ในปัจจุบันนิยมเรียกว่า “ศิลปะขอมที่พบในประเทศไทย” เพราะเป็นคำรวมที่ครอบคลุมพื้นที่และระยะเวลามากกว่า กล่าวคือ พื้นที่ของประเทศไทย ที่รับวัฒนธรรมขอมอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๘

นิคม มุสิกคามะกล่าวว่า “ปราสาท เป็นชื่อเรียกสถาปัตยกรรมประเภทหนึ่งของศิลปะขอม โดยเป็นอาคารที่มีเรือนยอดซ้อนกันหลายชั้น และมีห้องครรภคฤหะภายในนั้น ซึ่งได้รับอิทธิพลจากงานสถาปัตยกรรมของอินเดียทางใต้ โดยเรียกตามภาษาสันสกฤตว่า “ปราสาท” (Prasada) อันเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพที่สำคัญในศาสนา และมีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ โดยมียอดรูปโดมอยู่ข้างบนหลังคาแต่ละชั้นมีรูปจำ ลองอาคารตั้งประดับอยู่ด้วยเหตุผลดังกล่าวคำว่า “ปราสาท” ในที่นี้จึงหมายถึงอาคารที่สร้างขึ้น เพื่อเป็นศาสนสถานเท่านั้นมิได้เกี่ยวข้องกับพระราชมนเทียร อันเป็นสถานที่ประทับของพระมหากษัตริย์ดังเช่นความหมายที่เคยเข้าใจ”^{๖๕} สุภัทรดิศ ดิศกุล กล่าวว่า “จากการบันทึกของจิวตาวนกล่าวว่าพวกขอมนับถือศาสนาฮินดูและศาสนาพุทธซึ่งรับมาจากอินเดีย ทั้งสองศาสนาต่างเชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด ศาสนาฮินดู เป็นศาสนาที่ยุ้งยากและเชื่อในเทพเจ้าหลายองค์ แต่มีลัทธิใหญ่ ๆ อยู่ ๒ ลัทธิคือ ไศวนิกาย กับไวษณพนิกายในขณะที่พุทธศาสนาก็แบ่งออกเป็น ๒ นิกาย คือเถรวาท หรือหินยาน และอาจารย์วาทหรือมหายานซึ่งเป็นฐานความเชื่อในการสร้างศาสนสถานหรือที่เรียกว่า “ปราสาท”^{๖๖} ดังนั้น ปราสาทที่สร้างขึ้นจึงเป็นการจำลองจักรวาลและดินแดนแห่งเทพเจ้าเพื่อให้เป็นที่ประทับของเหล่าเทพเมื่อยามเสด็จลงสู่พื้นดินโดยประดิษฐานรูปเคารพไว้ในห้องกลางศาสนสถานหรือที่เรียกว่า “ห้องครรภคฤหะ”ซึ่งมักจะอยู่ตรงปราสาทประธานเสมอ

อาคารทรงปราสาทที่ใช้เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมนั้น มีที่มาจากอินเดีย กล่าวคือ ชาวอินเดียได้สร้างปราสาทขึ้น เพื่อประดิษฐานรูปเคารพทางศาสนา เรียกว่า เทวาลัย โดยสร้างเป็นอาคารที่มีหลังคาซ้อนชั้นขึ้นไปหลายชั้น แต่ละชั้นมีการ ประดับอาคารจำลอง สามารถแยกออกเป็น ๒ สายวัฒนธรรม ได้แก่ อินเดียภาคเหนือ เรียกว่า “ทรงศิขร” (สิ-ชะ-ระ) คือ ปราสาทที่มีหลังคารูปโค้งสูง ส่วนในอินเดียภาคใต้ เรียกว่า “ทรงวิมาน” คือ ปราสาทที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นมักประดับอาคารจำลองจากรูปแบบของปราสาทขอม ในระยะแรกเชื่อกันว่า ได้รับอิทธิพลของทรงศิขร จากอินเดียภาคเหนือ ส่วนทรงวิมานนั้น ส่งอิทธิพลมายังศิลปะขวา ต่อมาภายหลังช่างขอมได้นำเอารูปแบบทั้ง ๒ สายวัฒนธรรม มาผสมผสานกัน จนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น รูปแบบงานสถาปัตยกรรมเขมรส่วนใหญ่เป็นเทวาลัยในศาสนาฮินดู ที่เรียกกันว่าปราสาท อันหมายถึง อาคารที่ตั้งอยู่บนฐานสูงและ

^{๖๕} นิคม มุสิกคามะ, **ประวัติศาสตร์โบราณคดีกัมพูชา**, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๖), หน้า ๕๖.

^{๖๖} สุภัทรดิศ ดิศกุล, **ศิลปะขอม**, (กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๙), หน้า ๙๕.

มีหลายชั้น ซึ่งเป็นอาคารที่ประทับของกษัตริย์และเทพเจ้า^{๖๗} ในวัฒนธรรมฮินดูมีกฎ ๒ ข้อกำกับการออกแบบศาสนสถานคือ^{๖๘} หลักการออกแบบและเกณฑ์การออกแบบ หลักการออกแบบจะใช้วัสดุบุรุษมณฑลเป็นแบบแผนในการออกแบบ หรือเป็นยันต์ทางสถาปัตยกรรม โดยมีจุดพินทุอยู่ศูนย์กลางยันต์ อันเป็นจุดกำเนิดการสร้างสรรค์จักรวาล ส่วนเกณฑ์การออกแบบคือการพิจารณาถึงการเลือกทำเลที่ตั้ง การออกแบบแผนผังและรูปทรงพิธีกรรมและคติความเชื่อในงานสถาปัตยกรรม และโครงสร้างการก่อสร้างและการตกแต่ง

การสร้างอาคารทรงปราสาทมาจากคติความเชื่อของชาวอินเดียที่ว่า เทพเจ้าทั้งหลายสถิตอยู่ ณ เขาพระสุเมรุ อันเป็นแกนกลางของจักรวาล ซึ่งอยู่บนสวรรค์ การสร้างปราสาทจึงเปรียบเสมือนการจำลองเขาพระสุเมรุมายังโลกมนุษย์ เพื่อเป็นที่สถิตของเทพเจ้า และมีการสร้างรูปเคารพของเทพเจ้าขึ้นเพื่อประดิษฐานไว้ภายใน โดยตัวปราสาทมีสัญลักษณ์ต่างๆ ที่ใช้แทนความหมายของเขาพระสุเมรุ เช่น มีปราสาทประธานตรงกลาง มีปราสาทบริวารล้อมรอบ ถัดออกมามีสระน้ำ และกำแพงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง การที่ทำหลังคาปราสาทเป็นเรือนซ้อนชั้นก็หมายถึง สวรรค์หรือวิมานของเทพเทวดานั้นเอง ด้วยเหตุที่เป็นการจำลองจักรวาลมาไว้บนโลกมนุษย์ และเป็นที่สถิตของเทพเจ้า จึงต้องมีระเบียบกฎเกณฑ์ ตามที่กำหนดไว้ในคัมภีร์ทางศาสนาอย่างเคร่งครัด ตัวปราสาทจึงมีขนาดใหญ่โต และใช้เวลาก่อสร้างยาวนาน เฉลิม ยงบุญเกิด กล่าวว่า^{๖๙} “คติในการสร้างปราสาทเชื่อว่า จักรวาล (โลก) ประกอบด้วยทวีปต่างๆ ๕ ทวีป โดยมีชมพูทวีปเป็นศูนย์กลางและมีเขาพระสุเมรุอยู่ในตำแหน่ง

แกนกลางของจักรวาล การออกแบบสร้างศาสนสถานนั้นผู้ออกแบบต้องพยายามสื่อให้เห็นถึงการติดต่อกันระหว่างมนุษย์กับเทพเจ้าเบื้องบน”

ด้วยเหตุที่ปราสาทขอมคือศูนย์กลางของจักรวาล ดังนั้นตัวปราสาทและเขตศาสนสถานจึงถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ และใช้ในความหมายที่เป็นศูนย์กลางของเมืองหรือชุมชน ปราสาทเป็นที่ประดิษฐานรูปเคารพ และใช้ทำพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งในศาสนาฮินดูจะมีพราหมณ์เป็นผู้ทำพิธี เช่น การสร้งน้ำรูปเคารพที่อยู่ภายในห้องครรภคฤหะ น้ำที่สร้งแล้วจะไหลออกมาทางท่อน้ำเรียกว่า ท่อโสมสูตร ซึ่งต่อออกมาภายนอกตัวปราสาท เพื่อที่ชาวบ้านจะได้นำน้ำศักดิ์สิทธิ์นี้ไปใช้ นอกเหนือจากปราสาทที่เป็น

^{๖๗} พิริยะ ไกรฤกษ์,อารยธรรมไทย พื้นฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะเล่ม ๑ ศิลปะก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙, หน้า ๑๓๓ อ้างถึงใน นางสาวศศิธร จันทรใจ “การศึกษาคติการออกแบบปราสาทหินพิมาย อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา,วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต,(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร,๒๕๔๕).

^{๖๘} อนุวิทย์ เจริญศุภกุล,ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย: ในส่วนของงานสถาปัตยกรรมหิน” เอกสารวิชาการในการประชุมด้านประวัติศาสตร์ศิลปะเนื่องในวาระเฉลิมฉลองสัมพันธภาพ ๑๐๐ ปี ไทย – ญี่ปุ่น เสนอที่อินเตอร์เนชันแนลโตเกียว

^{๖๙} เฉลิม ยงบุญเกิด,บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ, (กรุงเทพมหานคร : พมณศ ปรินทร์ตั้ง เซ็นเตอร์,๒๕๔๓),หน้า ๓๓.

ศูนย์กลางของชุมชนแล้ว การสร้างสระน้ำและบาราย (สระน้ำขนาดใหญ่) ก็เป็นส่วนหนึ่งของปราสาท เพื่อเป็นอ่างเก็บน้ำ สำหรับชุมชน ในการอุปโภคบริโภค ดังนั้น การสร้างปราสาทจึงเป็นภาระสำคัญของพระมหากษัตริย์ ที่เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว ต้องสร้างขึ้น เพื่ออุทิศให้แก่บรรพบุรุษ หรือให้แก่พระองค์เอง และสร้างบารายให้แก่ประชาชน การสร้างปราสาทที่มีขนาดใหญ่จึงแสดงให้เห็นถึงบุญบารมี และพระราชอำนาจของกษัตริย์แต่ละพระองค์ด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าปราสาทขอมมีประวัติความเป็นมาอันยาวนานมีส่วนเกี่ยวข้องกับขอมโบราณมีคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ ในการวิจัยเรื่อง การศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ชุมชนปราสาทขอมไว้ ๔ แห่งสำหรับศึกษาวิจัยดังนี้

๔.๓.๑.๑ เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทศีขรภูมิ

ปราสาทศีขรภูมิ หรือปราสาทระแงง^{๗๐} ตั้งอยู่ข้างวัดบ้านปราสาท บ้านปราสาท ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทหลังนี้เป็นปราสาทที่งดงามที่สุดในจังหวัดสุรินทร์ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระจิตาทั้ง ๓ (มี หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล เป็นต้น) ได้เดินทางมาเยือนเมื่อ มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๔๗๒ (นับอย่างใหม่ต้องปี พ.ศ. ๒๔๗๓) และได้ถูกรวมเข้ากับอุทยานประวัติศาสตร์กลุ่มปราสาทตาเมือนและปราสาทศีขรภูมิ

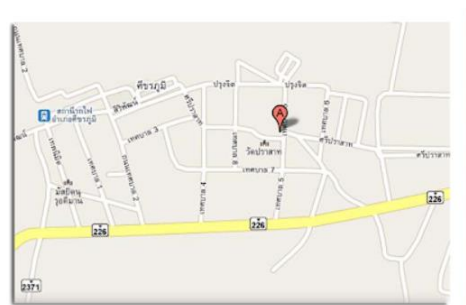
จากลักษณะทางศิลปกรรม สันนิษฐานว่าสร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นศาสนสถานในลัทธิไศวนิกาย และในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ มีการบูรณะเพิ่มเติมที่องค์ปราสาทแถวหลังฝั่งทิศใต้ เป็นแบบศิลปะล้านช้าง และยังมีจารึกอักษรธรรมปรากฏอยู่ ณ ปราสาทหลังนี้

ปราสาทศีขรภูมิ มีลักษณะเป็นปราสาทหมู่ ๕ องค์ เป็นปราสาทก่ออิฐไม่สอปูน ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน โดยตัวฐานก่อด้วยศิลาแลงกว้าง ๒๕ เมตร ยาว ๒๖ เมตร สูง ๑.๕ เมตร โดยมีคูน้ำกว้าง ๑๒๕ เมตร ล้อมรอบสามด้าน โดยเว้นด้านตะวันออกอันเป็นทางเข้าไว้ปราสาทประธานสูงประมาณ ๓๒ เมตร ทับหลังเป็นภาพพระศิวนาฏราชสิภร ทรงพ้อนรำอยู่เหนือเกียรติมุข ภายใต้วงโค้งลายท่อนมาลัย ซึ่งสลักเป็นภาพพระคเณศ พระพรหม พระวิษณุ และพระอุมาโดยทับหลังซึ่งนับเป็นทับหลังที่มีความสวยงามและสมบูรณ์ที่สุดชิ้นหนึ่งของเมืองไทย บริเวณเสากรอบประตูสลักเป็นรูปนางอัปสรถือดอกบัว และทวารบาลยืนกุมกระบอง ซึ่งนางอัปสรที่ปราสาทศีขรภูมินี้มีลักษณะคล้ายกับนางอัปสรที่ปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา ซึ่งไม่พบที่ปราสาทศิลปะเขมรโบราณแห่งใดอีกเลยในประเทศไทย พบที่ปราสาทศีขรภูมิเพียงแห่งเดียวเท่านั้น

^{๗๐}ปราสาทศีขรภูมิ,(ออนไลน์) แหล่งที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki>,เข้าถึงเมื่อ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๖๒.

ปราสาทศีขรภูมิตั้งอยู่ใจกลางอำเภอศีขรภูมิ ในเขตตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เริ่มก่อตั้งบ้านเมืองมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. ๒๒๙๕ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โดยมี "เซียงไชย" เป็นหัวหน้าผู้ปกครอง ซึ่งต่อมาภายหลังได้ประกอบความดีความชอบในการปกครองราษฎรให้ได้อยู่เย็นเป็นสุข จึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "ขุนไชยสุริยง" กองนอก และได้รับเลื่อนเป็น "หลวงไชยสุริยง" กองนอก ตามลำดับ ชาวอำเภอศีขรภูมิจึงถือว่า "หลวงไชยสุริยง" (เซียงไชย) เป็นเจ้าเมืองศีขรภูมิคนแรก และเป็นผู้ดูแลการต่อกรวางรากฐานการปกครองและการพัฒนาในด้านต่างๆ เพื่อประโยชน์สุขของชาวอำเภอศีขรภูมิจวบมาจนปัจจุบัน ต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ ขึ้นครองราชสมบัติ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๒ เจ้าเมืองสังขะได้กราบบังคมทูลขอยกบ้านกุดไผท หรือบ้านจารพัตขึ้นเป็นเมือง (ตำบลจารพัตในปัจจุบัน) โปรดเกล้าให้เป็นเมือง "ศีขรภูมิพิสัย" ให้หลวงไชยสุริยง "พระศีขรมานูรักษ์" เป็นเจ้าเมือง ต่อมาได้ย้ายที่ทำการมาตั้งที่บ้านโคกตะเคียนริมทางหลวงแผ่นดินที่ตัดใหม่ในท้องที่บ้านปราสาท ตำบลยางในขณะนั้น สร้างเป็นที่ทำการอำเภอชั่วคราว ครั้นถึงฤดูฝนปรากฏว่าน้ำจากทุ่งกุดไผทท่วมถึงจึงพิจารณาย้ายที่ทำการไปตั้งที่โคกอนันต์ (บ้านอนันต์ ตำบลยาง ตรงโรงเรียนบ้านอนันต์ ในปัจจุบัน) ตั้งที่ว่าการอำเภอถาวรตรงนั้นตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ซึ่งเป็นสมัยแรกของการปกครองท้องที่ จนถึง ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงย้ายมาตั้งที่บ้านระแงงที่มีการคมนาคมสะดวกมีรถไฟวิ่งผ่าน จึงเป็นที่ตั้งอำเภอศีขรภูมิในปัจจุบันนี้ ชื่อกุดไผท ศีขรภูมิพิสัย จึงค่อยๆ เลือนหายไปจากความทรงจำของผู้คน กระทั่งกรมสามัญศึกษาได้มาตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาที่อำเภอศีขรภูมิ จึงได้ตั้งชื่อโรงเรียนว่า "ศีขรภูมิพิสัย" และชื่อของกุดไผทก็นำมาใช้เป็นชื่อของโรงเรียน "กุดไผทประชาสรรค์" ในตำบลกุดหวาย อำเภอศีขรภูมิ ในปัจจุบัน ต่อมาคำว่า "พิสัย" หายไปคงเหลือแต่คำว่า "อำเภอศีขรภูมิ" ซึ่งหมายถึงเมืองที่เป็นที่ราบสูงหรือภูเขา

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาสภาพจริงของชุมชนปราสาทศีขรภูมิในปัจจุบัน พบว่าปราสาทศีขรภูมิตั้งอยู่ในพื้นที่ของตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิจังหวัดสุรินทร์ สภาพปราสาทมีความสมบูรณ์ในระดับหนึ่ง เพราะได้รับการบูรณะจากกรมศิลปากร จัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศมาเยี่ยมชมอยู่เป็นจำนวนมากต่อปี ตัวปราสาทตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองสุรินทร์ ๓๔ กิโลเมตร ตามเส้นทางหมายเลข ๒๒๖ โดยอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอไปอีก ๑ กิโลเมตรอยู่บ้านปราสาท ตำบลระแงง ห่างจากที่ว่าการอำเภอศีขรภูมิ ๕๐๐ เมตร สร้าง ขึ้นตามรูปแบบศิลปกรรมเขมรโบราณ ตรงกับศิลปะสมัยบาปวนต่อเนื่องถึงสมัยนครวัด ช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ เพื่อเป็นศาสนสถานของศาสนา ฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ที่นับถือพระศิวะและพระอิศวร เป็นเทพเจ้าสูงสุด จนถึงราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒-๒๓ ปราสาทศีขรภูมิได้ถูกตัดแปลงให้เป็นวัดในศาสนา พุทธนิกายหินยาน แผนผังหลักของปราสาท คือ ตัวปราสาทหันหน้า ไปทางทิศ

ตะวันออก ประกอบด้วย ปราสาทอิฐ ๕ หลัง ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน โดยมีปราสาท ประฐานอยู่ตรงกลาง และมีปราสาทบริวารอยู่โดย รอบทั้งสี่มุม ปราสาทแต่ละหลังมีลักษณะเหมือนกัน คือ ตัวปราสาทก่อสร้างด้วยอิฐ หินทราย และศิลาแลง มีบันไดทางขึ้นและประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกเพียงด้านเดียว นอกจากนี้ยังพบ บัวยอดปราสาท สลักด้วยหินทราย มีลักษณะเป็นรูปดอกบัวบานขนาดใหญ่ สำหรับประดับยอดบนสุดของปราสาท ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ บริเวณโคนต้นโพธิ์ด้านหน้าปราสาทศิขรภูมิ

การเดินทาง

ในการเดินทางเพื่อไปเยี่ยมชมหรือไปศึกษาปราสาทศิขรภูมินั้นสามารถเดินทางได้ทั้งรถยนต์ส่วนตัว รถไฟและรถโดยสารสาธารณะ เส้นทางการเดินทางมีดังนี้

เส้นทางหลัก

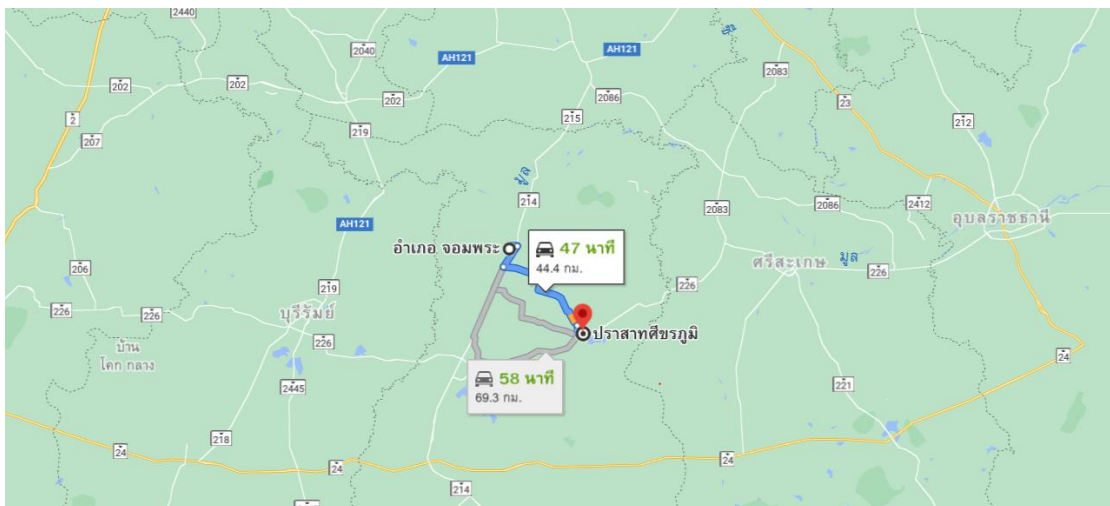
รถยนต์ส่วนตัว ใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๒๖ ไปทางจังหวัดศรีสะเกษ ตรงไปประมาณ ๑๖ กม. จะถึงสี่แยกเข้า อ. ศิขรภูมิ ให้ขับตรงไปผ่าน ชกส. จนมาถึงสวนอาหารตำหนักเสนา เลี้ยวซ้ายไปเล็กน้อย จะมีทางแยกซ้ายมือให้เลี้ยวเข้าไปอีกราว ๑ กม. ถึงบริเวณที่ตั้งปราสาทอยู่ซ้ายมือ

รถประจำทาง ขึ้นรถบัสสี่ล้อ (สุรินทร์-ศรีสะเกษ) ลงรถที่ปากทาง แล้วต่อมอเตอร์ไซค์รับจ้างไปอีก ๑ กม.

รถไฟ มีขบวนรถไฟหลายเที่ยว ลงที่สถานีศิขรภูมิ แล้วต่อมอเตอร์ไซค์รับจ้าง

เส้นทางรอง

รถยนต์ส่วนตัวใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๑๔ ถึงอำเภोजอมพระเลี้ยวซ้ายถนนหมายเลข ๒๓๓๔ ระยะทางประมาณ ๔๔ กิโลเมตร ถึงปราสาทศิขรภูมิ

บริเวณใกล้ปราสาทศิขรภูมิมีร้านขายสินค้าให้บริการแก่นักท่องเที่ยวอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งสินค้าที่เป็นของกินและของใช้ ร้านอาหารและเครื่องดื่มมีให้บริการอยู่ในบริเวณรอบองค์ปราสาท หน่วยงานองค์การบริหารส่วนจังหวัด และอำเภอศิขรภูมิกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้จัดงานสืบสานตำนานพันปีปราสาทศิขรภูมิในช่วงเดือนพฤศจิกายนเป็นประจำทุกปี ในอำเภอศิขรภูมินอกจากปราสาทศิขรภูมิยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่อยู่ใกล้กับปราสาทศิขรภูมิเช่น

ปราสาทบ้านอนันต์ อำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ อยู่ห่างจากปราสาทศิขรภูมิประมาณ ๓.๕ กิโลเมตร ปราสาทบ้านอนันต์ หรือ บ้านอนาร์ ตั้งอยู่ภายในวัดบ้านอนันต์ ริมทางหลวง

แผ่นดินหลายเลข ๒๒๖ (สุรินทร์-ศรีสะเกษ) บ้านอนันต์ ตำบลยาง อำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เป็นปราสาทขนาดเล็กก่อด้วยอิฐไม่สอปูน ตั้งอยู่บ้านฐานศิลาแลงรูปสี่เหลี่ยม มีประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออกเพียงประตูเดียว กรอบประตูทำจากหินทราย เสาประดับกรอบประตูไม่มีลวดลายสลักไว้ ส่วนอีกสามด้านทำเป็นประตูหลอก ด้านหน้าปราสาทมีทับหลังศิลปะปาปวน

ประดับกรอบประตูไม่มีลวดลายสลักไว้ ส่วนอีกสามด้านทำเป็นประตูหลอก ด้านหน้าปราสาทมีทับหลังศิลปะปาปวนตกอยู่ชั้นหนึ่ง มีสภาพหักครึ่ง ปราสาทอยู่ในสภาพทรุดโทรม

๔.๓.๑.๒ เส้นทางท่องเที่ยวชมชนปราสาทข่างปี

ปราสาทข่างปี เป็นอโรคยศาล หรืออโรคยศาลา หรือโรงพยาบาล หนึ่งในจำนวน ๑๐๒ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรขอมโบราณ โปรดให้สร้างขึ้น ตั้งอยู่ที่บ้านข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอสี่พระยา จังหวัดสุรินทร์มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยศิลาแลง และ

หินทราย ตั้งแต่ปี ๒๕๕๓ กรมศิลปากร ได้ทำการบูรณะปราสาทข่างปี พบโบราณวัตถุจำนวนมาก ส่วนหนึ่งนำไปเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ อีกส่วนหนึ่งเก็บรักษาไว้ที่วัดบ้านข่างปี

ชุมชนบ้านข่างปีในอดีตเคยเป็นชุมชนเขมรโบราณ เท่าที่พบโบราณสถานสำคัญในหมู่บ้าน คือ ปราสาทข่างปี ซึ่งในภาษาเขมร เรียกว่า ปราสาทเจียงแปบ เป็นสถาปัตยกรรมแบบขอมโบราณ สันนิษฐาน

ว่าก่อสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งเป็นโบราณสถานที่ก่อสร้างรุ่นเดียวกับปราสาทศีขรภูมิ และปราสาทพิมาย ปราสาทข่างปี เป็นอโรคยศาล ประกอบด้วย องค์ปราสาทประธานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลงและหินทราย ที่มุมทิศตะวันออกเฉียงใต้มีอาคารขนาดเล็กรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าที่เรียกว่าบรรณาลัย มีกำแพงล้อมรอบ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีสระน้ำขนาดเล็กกรุด้วยศิลาแลง คำว่า อโรคยศาล หมายถึง สถานที่ซึ่งเป็นที่รักษาพยาบาล รักษาตัวของคนเจ็บป่วย โดยมีการสร้างอาคารไม้ไว้ด้านนอกองค์ปราสาท ส่วนการรักษาจะมีการส่งผู้มิวิชากรแพทย์แผนโบราณและตัวยามาจากเมืองใหญ่ๆ เช่น นครวัด ในประเทศกัมพูชา เมืองพิมาย และเมืองละโว้ ภายในองค์ปราสาทจะมีที่ประดิษฐานพระโพธิสัตว์ ไว้บวงสรวง เคารพบูชา ซึ่งเชื่อว่าการรักษาผู้ป่วยนั้นแม้เพียงได้สัมผัสรูปประติมากรรมของพระองค์ก็จะทำให้หายได้ ปราสาทข่างปี (เจียงแปบ) ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานของชาติตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

จากข้อมูลโบราณสถานดังกล่าวที่ตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้านข่างปี จึงเชื่อได้ว่าบ้านข่างปีเป็นชุมชน

เขมร(ขอม)โบราณ ที่อพยพเข้ามาอยู่ในอาณาจักรนี้ เป็นเวลาหลายร้อยปีแล้ว ซึ่งต่อมามีการผสมผสานวัฒนธรรมและเชื้อชาติระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทำให้คนที่อาศัยอยู่ในบ้านชางปี เรียกตัวเองว่า ขะแมร์ ลือ หรือ เขมรบน และเรียก เขมรที่อาศัยอยู่ในประเทศกัมพูชาว่า ขะแมร์กร้อม หรือ เขมรต่ำ ซึ่งคงมาจากสภาพภูมิประเทศของประเทศไทยที่มีผืนดินสูงลาดต่ำไปทางประเทศกัมพูชา เมื่อสมัยก่อนประมาณ ๖๐ ปีที่แล้ว พวกบ้านชางปี ยังเคยพากันไปหาเครื่องรางของขลังในประเทศกัมพูชา โดยการเดินเท้าและนั่งเกวียน ตามเส้นทางลงที่ช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ การลงไปในเขตเขมรต่ำทางลงจากภูเขาลาดมาก ต้องคลานลงไป บางแห่งทางหักเหมือนข้อศอก ป่าไม้รกมาก มีสัตว์ป่ามากมาย สภาพหมู่บ้านเขาก็เหมือนทางบ้านเรา พี่น้องบางคนเขาก็ไปมีลูกเมียอยู่ที่นั่น

ชื่อหมู่บ้านชางปี เป็นชื่อที่ทางราชการตั้งขึ้นให้ตรงกับคำเรียกชื่อหมู่บ้านของคนเขมรเดิมว่า เสราะ เจียงแป็ย คำว่า เสราะ แปลว่า หมู่บ้าน ส่วนคำว่า เจียงแป็ย ในภาษาเขมรแปลได้หลายความหมาย ถ้าแยก เจียง แปลว่า ชาง แป็ย แปลว่า ปี หรือ รวมเป็นคำเดียวกัน เจียงแป็ย แปลว่า ชางชื่อแป็ย เมื่อนำมาเขียนเป็นภาษาไทย คำว่า แป็ย ออกเสียงยากเลยเพี้ยนเป็นคำว่า ปี ซึ่งสะดวกสำหรับคนไทยอ่านออกเสียง แต่ก็ทำให้เกิดปัญหาต่อประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านในภายหลัง ตามข้อสันนิษฐานจากโบราณสถาน คือ ปราสาทชางปี หรือ ปราสาทเจียงแป็ย ชื่อหมู่บ้านน่าจะเรียกตามชื่อช่างที่สร้างปราสาทที่ชื่อ ชางแป็ย(ชางปี) จะมีคนบางส่วนในปัจจุบันคือว่าชื่อบ้านชางปี น่าจะมาจากชื่อช่างปั้นหม้อดิน ที่ชื่อปี เพราะช่วงประมาณ ๓๐ ปีที่แล้วมีการปั้นหม้อดินในบริเวณริมห้วยหมู่บ้านชางปี จากการเล่าขานว่าบ้านชางปี ที่มีตาปี เป็นช่างปั้นหม้อ ไห ถ้วย ชาม กระจุกที่มีฝีมือและสวยงาม จากการค้นพบโดยบังเอิญจากการปรับปรุงแปลงนาใกล้ปราสาท และสระน้ำ ด้านทิศตะวันตก เตาเผาที่เปิดแล้วในสมัยนั้นแต่ยังพบเศษ ไห กระจุกเคลือบรูปช้าง กระจุกต่างๆแตกหักเสียหายเป็นจำนวนมากมีเศษอิฐ ที่ก่อเป็นเตาจำนวน ๔-๕ เตาเรียงกัน จากทิศตะวันออก ปางทิศตะวันตก เป็นหลักฐานสำคัญมีช่างปั้นหม้อจริง ตามประวัติของหมู่บ้านในอดีตมีการแลกเปลี่ยนค้าขาย ติดต่อกับหมู่บ้านต่างๆ จากการค้นพบ จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่าบ้านชางปี แต่ข้อสันนิษฐานนี้มีน้ำหนักมากเท่ากับชื่อช่างที่สร้างปราสาท เพราะองค์ปราสาทมีมาก่อนชื่อช่างปั้นหม้อดินหลายร้อยปี

คนในหมู่บ้านชางปี เป็นคนเขมรพื้นเมืองเดิมที่อาศัยอยู่นานแล้วตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย สันนิษฐานว่า หมู่บ้านนี้มีคนมาอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่นานมาแล้วนับร้อยๆปี เพราะเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่สุด แต่คงมีจำนวนไม่มากนัก ต่อมาก็มีการอพยพจากถิ่นอื่นมาอยู่ที่นี่และสืบเชื้อสายกันต่อๆมา ทำให้มีคนจำนวนมากขึ้น มีนามสกุลสำคัญที่เป็นตระกูลใหญ่ในหมู่บ้านชางปี ได้แก่ แสงงาม หล่อแหลม ทองหล่อ โต๊ะงาม กองแก้ว และมีตระกูลคนเชื้อสายจีนที่อพยพมาจากประเทศจีนในประมาณสมัยรัชกาลที่ ๕ อยู่ ๑ ตระกูล คือ แซ่จิ่ง แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น เนตรอุดมสุข แต่รุ่นลูกหลานของตระกูลนี้ กลายเป็นคนวัฒนธรรมเขมรตามชาวบ้านส่วนใหญ่ในปัจจุบัน

ต่อมาหมู่บ้านช่างปีได้มีคนมาอาศัยอยู่มากขึ้น และชุมชนรอบๆ บริเวณหมู่บ้านช่างปีเริ่มมีเพิ่มขึ้น กลายเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงกัน ทางราชการจึงตั้งหมู่บ้านช่างปีให้เป็นชื่อตำบลช่างปี ปัจจุบันตำบลช่างปีมีหมู่บ้านในเขตปกครอง จำนวน ๑๔ หมู่บ้าน

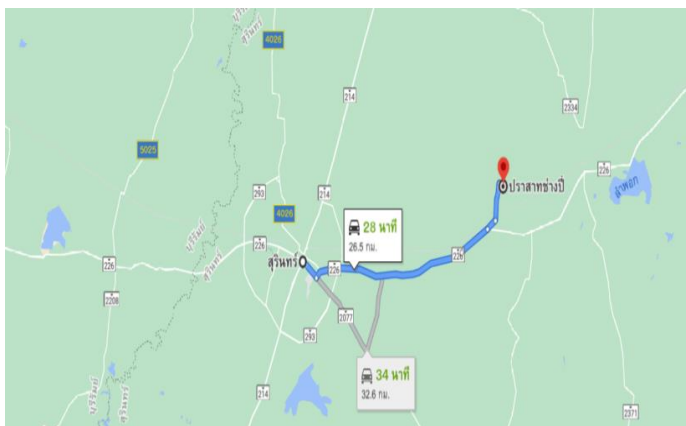
การเดินทาง

ในการเดินทางมาเพื่อท่องเที่ยวที่ปราสาทช่างปี มีเส้นทางการเดินทางดังนี้

เส้นทางหลัก

การเดินทางมาปราสาทช่างปี ให้ใช้เส้นทางหมายเลข ๒๒๖ สายสุรินทร์ - ศรีสะเกษ เมื่อเข้าเขตอำเภอศีขรภูมิประมาณกิโลเมตรที่ ๑๙ แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าไปประมาณ ๑ กิโลเมตร เจอทางแยกให้เลี้ยวขวาไปอีก ๒.๕ กิโลเมตร พอถึงวัดช่างปีให้เลี้ยวขวาไปประมาณ ๖๕๐ เมตร ปราสาทช่างปีอยู่ทางด้านขวามือไม่ติดถนน ต้องขับเข้าไปประมาณ ๑๕๐ เมตร สถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียงกับปราสาทช่างปีประกอบด้วย

วัดช่างปี ตั้งอยู่ที่ บ้านช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ระยะทางจากตัวเมืองสุรินทร์ ถึงบ้านช่างปี ประมาณ ๒๔ กิโลเมตร รถตู้โดยสาร สายสุรินทร์ - ศรีสะเกษ และรถตู้โดยสาร สายสุรินทร์ - รัตนบุรี ผ่านถนนทางหลวงหมายเลข ๒๒๖ ลงบริเวณหน้าปากทาง และนั่งรถรับจ้างเข้ามาที่หมู่บ้านระยะทาง ๒ กิโลเมตร

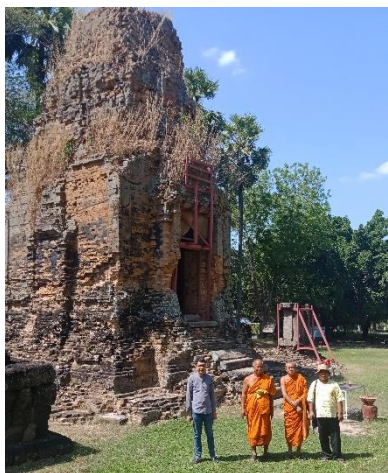

๔.๓.๑.๓ เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทภูมิโปน

ปราสาทภูมิโปน ตั้งอยู่ที่บ้านภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทประกอบด้วยโบราณสถาน ๔ หลัง คือ ปราสาทก่อด้วยอิฐ ๓ หลังและศิลาแลง ๑ หลัง ตั้งเรียงกันในแนวเหนือ-ใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก โดยปราสาทหลังที่ ๑ ปราสาทประธาน เป็นปราสาทอิฐหลังใหญ่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุด ก่อด้วยอิฐไม่สอปูนแบบศิลปะขอมรุ่นเก่า มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีบันได ประตูทางเข้าด้านตะวันออกเพียงด้านเดียว มียอดหลังคาลดหลั่นเป็นชั้น ๆ ปัจจุบันเหลือเพียง ๓ ชั้น มีเสาประดับกรอบประตู ใต้หน้าบันเหนือทับหลังขึ้นไปสลักรูปใบไม้มีวน แบบศิลปะอินเดีย สมัยหลังคุปตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓) ซึ่งรูปแบบและเทคนิคการก่อสร้างปราสาทประธานเทียบได้กับปราสาทขอมสมัยก่อนพระนคร ร่วมสมัยกับปราสาทที่อยู่

ด้านทิศเหนือสุด (ปราสาทหลังที่ ๔ ตามแผนผังปราสาท) สันนิษฐานว่าปราสาทนี้ น่าจะสร้างเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย นอกจากนี้ยังค้นพบศิลาจารึกอักษรปัลลวะ-สันสกฤต ๑ ชิ้น มีใช้ในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓ ซึ่งสอดคล้องกับอายุของรูปแบบศิลปะของปราสาท นับว่าเก่าแก่ที่สุดของไทย

ปราสาทภูมิโปนถือว่าเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณหรือชุมชนโบราณที่มีระบบการปกครองแบบเมือง สังเกตได้จากบริเวณรอบ ๆ ปราสาทพบคูกำแพงเมือง เชื่อนดินโบราณ และสระน้ำ โดยเฉพาะน้ำเป็นระบบชลประทานถูกออกแบบมา มีจำนวน ๕ แห่ง ได้แก่ สระลำเจียก สระตา สระกนาล สระตราว และสระปรือ ปัจจุบันพื้นที่ชุมชนโบราณเป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านภูมิโปน นอกจากนี้ปราสาทภูมิโปนยังเชื่อมโยงเป็นตำนานเรื่องเล่าขานท้องถิ่น ตำนานปราสาทภูมิโปน “ เนียง ต้อย ทม ” ในตำนานกล่าวถึงกษัตริย์ขอมองค์หนึ่งได้สร้างเมืองลับไว้กลางป่าชื่อว่า “ปราสาทภูมิโปน” ต่อมาเมื่อเมืองหลวงเกิดความไม่สงบ มีข้าศึกมา

ประชิดเมือง กษัตริย์ขอมจึงส่งพระธิดาพร้อมไพร่พลจำนวนหนึ่งมาหลบซ่อนลี้ภัยที่ภูมิโปน พระธิดาองค์นั้นพระนามว่า พระนางศรีจันทร์ หรือ เนียง ต้อย ทม ในภาษาเขมร แปลว่า พระนางที่มีหน้าอกงามหรือพระนางนมใหญ่ ด้วยความงามของนางที่เลื่องลือไปทั่ว จึงเป็นที่หมายปองของพระราชาเมืองต่าง ๆ ที่ต้องการพระนางมาเป็นพระชายา จึงเกิดศึกชิงนางขึ้น เกิดเป็นโศกนาฏกรรมและทำให้บุรุษล้มตายเพราะนางมาก สุดท้ายพระนางศรีจันทร์ได้ตกไปเป็นมเหสีของกษัตริย์แห่งนครนายพราน (เวียงจันทน์ เมืองหลวงสมัยอาณาจักรพูนันในอดีต) ก่อนนางจะจากไปได้ขอไปอาบน้ำที่สระลำเจียก และปลูกต้นลำเจียกไว้กอหนึ่ง พร้อมกับอธิษฐานว่า ถ้าพระนางยังไม่กลับมาที่ภูมิโปน ขอให้ต้นลำเจียกอย่าได้ออกดอกอีกเลย ปัจจุบันสระลำเจียกยังคงมีต้นลำเจียกกอใหญ่หลายต้นและยังไม่มีดอกมาจนถึงทุกวันนี้

จากตำนานเป็นที่มาของชื่อปราสาท คำว่า ภูมิ ในภาษาเขมร แปลว่าหมู่บ้าน หรือดินแดน คำว่า โปน แปลว่าซ่อนตัวไม่ให้ใครหาพบ รวมกันจึงหมายถึงเมืองลี้ลับ หรือที่ซ่อนรวบรวมกองทัพ ปัจจุบันตำนาน เนียง ต้อย ทม ยังคงเล่าขานเรื่อยมา กลายเป็นส่วนหนึ่งของปราสาทภูมิโปนและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่จัดแสดงขึ้นทุกปี ผ่านการแสดงแสง สี เสียง ใน “งานประเพณีสืบสานตำนานปราสาทภูมิโปน” ณ บริเวณปราสาทภูมิโปน ตำบลตม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ เพื่อเผยแพร่ให้ปราสาทภูมิโปนเป็นที่รู้จักมากขึ้น

การเดินทาง

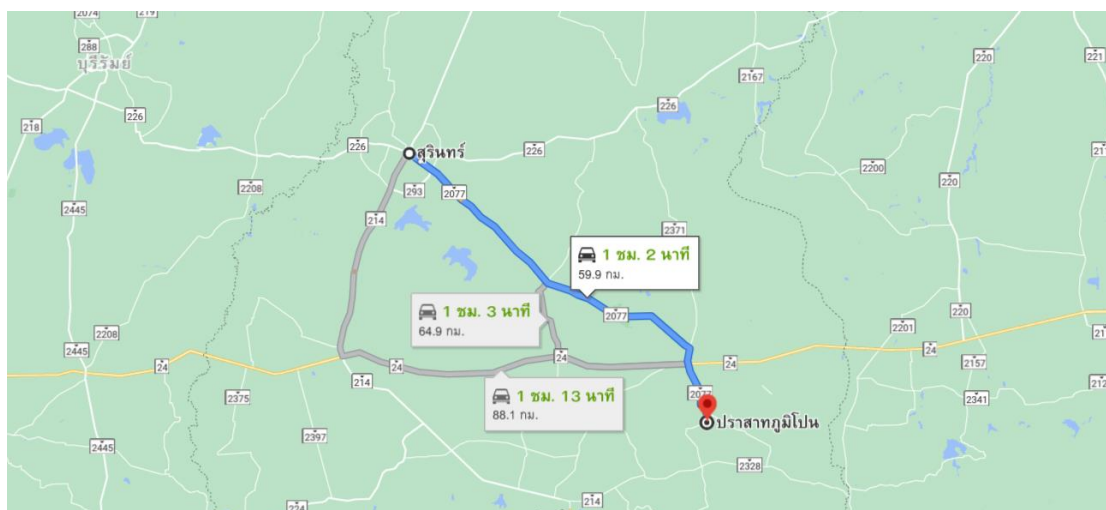
การเดินทางไปปราสาทภูมิโพนนั้นสามารถเดินทางจากตัวจังหวัดสุรินทร์ซึ่งเป็นเส้นทางหลักหรือจะใช้เส้นทางรองโดยเมื่อเดินทางมาจากประโคนชัยใช้เส้นทางประโคนชัยเดชอุดมก็ได้ รายละเอียดมีดังนี้

เส้นทางหลัก

การเดินทาง ใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๐๗๗ (สายสุรินทร์-สังขะ) ระยะทาง ๔๙ กิโลเมตร จากแยกอำเภอสังขะเข้าทางหลวงหมายเลข ๒๑๒๔ (สังขะ- บัวเขต) จนถึงบ้านภูมิโพนอีก ๑๐ กิโลเมตร จะเห็นปราสาทอยู่ริมถนนด้านซ้ายมือ

เส้นทางรอง

การเดินทางใช้เส้นทางหลวงหมายเลข ๒๑๔ (เส้นโชคชัย-เดชอุดม) ระยะทาง ๖๔ กิโลเมตรจากแยกอำเภอสังขะเข้าทางหลวงหมายเลข ๒๑๒๔ (สังขะ- บัวเขต) จนถึงบ้านภูมิโพนอีก ๑๐ กิโลเมตร จะเห็นปราสาทอยู่ริมถนนด้านซ้ายมือ

สถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียงปราสาทภูมิโพน ประกอบด้วย

๑) ปราสาทยายเหงา ปราสาทยายเหงา เป็นศาสนสถาน แบบขอม ที่ประกอบด้วยปราสาทค์ ๒ องค์ ตั้งอยู่เรียงกัน ในแนว ทิศเหนือ-ใต้ หันหน้า ไปทาง ทิศตะวันออก องค์ปราสาทค์ก่อด้วยอิฐ ตั้งอยู่บน

ฐานศิลาแลง มีการแกะสลักอิฐ เป็นลวดลาย เช่น ที่กรอบหน้าบัน เป็นรูปมกร (สัตว์ผสม ระหว่างสิงห์ ช้าง และปลา) คาบขนาด ๕ ศีयर

จากลักษณะ แผนผังของอาคาร ปราสาทายเหงา น่าจะประกอบด้วย ปรangk ๓ องค์ ตั้งเรียงกัน แต่ปัจจุบัน เหลือเพียง ๒ องค์เท่านั้น ภายในบริเวณปราสาท พบกลีบขนุนยอดปรangk เสาประดับกรอบประตู ฯลฯ แกะสลักจากหินทราย จัดแสดงไว้ อย่างเป็นระเบียบ บริเวณด้านหน้าปราสาท

ปราสาทายเหงาตั้งอยู่ที่ บ้านพุนทราย ตำบลบ้านชบ อำเภอสังขะ ห่างจาก ที่ว่าการอำเภอ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ประมาณ ๔ กิโลเมตร อยู่ริมถนน สายโชคชัย - เดชอุดม (ทางหลวงหมายเลข ๒๔) ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ ๑๘๘ - ๑๙๐ จะมีป้าย บอกรทาง จากถนนใหญ่เข้าไป เป็นทางคอนกรีต ปนทรายประมาณ ๘๐๐ เมตร

๒) ปราสาทตามอญ ตั้งอยู่ในบ้านปราสาท หมู่ที่ ๓ ตำบลบัวเขต อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ จากคำบอกเล่าได้ความว่าผู้ก่อสร้างปราสาทคือ ตามอญหรือตามอย โดยสร้างเพื่อเป็นสถานที่ประดิษฐานสิ่งเคารพบูชาตามความเชื่อทางศาสนา และอีกความเชื่อหนึ่งซึ่งเป็นที่มาของปราสาทตามอญ เชื่อว่าในสมัยที่เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ได้ยกทัพไปตีเมืองเวียงจันทร์ ประเทศลาว ได้ยกทัพผ่านมาในบริเวณนี้ และได้กวาดต้อนเอาผู้คนชาวลาวมาด้วย และในเวลาดังกล่าวมีข้าราชการชั้นเชื้อพระวงศ์ของลาวที่ถูกกวาดต้อนมาเกิดเจ็บป่วยและเสียชีวิต จึงได้มีการก่อสร้างปราสาทเพื่อแสดงความเคารพต่อผู้ที่เสียชีวิต ซึ่งจะเห็นได้ว่าองค์ปราสาทมีลักษณะแบบลาวผสมอยู่

ข้อมูลทั่วไปขององค์ปราสาทเป็นปราสาทที่มีลักษณะเป็นปรangkก่ออิฐองค์เดียว ทรงสี่เหลี่ยม มีขนาด ๒.๖๕ เมตร ผนังทึบ มีประตูทางด้านเดียว คือทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ซุ้มประตูสลักลาย หลังคา คงเหลือเพียงสามซุ้ม แต่เดิมตั้งอยู่บนฐานก่ออิฐและมีบันไดด้านหน้าเป็นศิลาแลง แต่ปัจจุบันบริเวณบันไดมีดินกลบทับ จากข้อสันนิษฐานของหน่วยงานด้านโบราณคดี คือกรมศิลปากร ที่ได้ขึ้นทะเบียนปราสาทแห่งนี้เป็นโบราณสถานให้ความเห็นว่า องค์ปราสาทได้รับการก่อสร้างในช่วงต้นสมัยรัตนโกสินทร์

ปัจจุบัน เทศบาลตำบลบัวเขตได้จัดงบประมาณในการปรับปรุงภูมิทัศน์โดยรอบ และจัดกิจกรรมงานประเพณีสืบสานวัฒนธรรมปราสาทตามอญขึ้นประจำต่อเนื่องในทุกปี (ประมาณเดือน เมษายน ของทุกปี)

ที่ตั้ง

บ้านปราสาท หมู่ที่ ๓ ตำบลบัวเขต อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์

การเดินทาง ระยะทางจากจังหวัดสุรินทร์ประมาณ ๖๓ กิโลเมตร

๓) วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าไม้ สลับกับเทือกเขา เหมาะสำหรับ การท่องเที่ยวเชิงศาสนา ในแต่ละปีจะมีทั้งนักท่องเที่ยวทั่วไป นักท่องเที่ยวแสวงบุญ หรือมีผู้ปฏิบัติธรรม เป็นหมู่คณะ เข้ามาเป็นจำนวนมาก วัดจึงจำเป็นต้องมีระบบบริหารจัดการ เพื่ออำนวยความสะดวก ทั้ง ด้านการท่องเที่ยว และการปฏิบัติธรรม จึงมีแนวคิดการบริหารจัดการให้วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยวทาง ศาสนาขึ้น

พระราชวิสุทธิมณี (เยื้อน ชันติพล) เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ (ธรรมยุต) จำพรรษาอยู่ที่วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร ได้ทำหน้าที่เผยแพร่พระพุทธศาสนาอบรมสั่งสอนธรรมะและ ศาสนสถานที่สำคัญ ไว้รองรับผู้มาปฏิบัติธรรมด้วยบรรยากาศสถานที่ร่มรื่นมีทัศนียภาพที่งดงามทำให้เป็นที่นิยม มี นักท่องเที่ยวและผู้จิตศรัทธาเดินทางมายัง วัดเขาศาลาอตุลฐานะจาโร อย่างต่อเนื่อง พุทธอุทยาน วัด เขาศาลาอตุลฐานะจาโร ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ตั้งอยู่ในพื้นที่ ประมาณ ๑๐,๘๕๖ ไร่ ซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้, สมุนไพรหายากและสัตว์ป่ามีสภาพแวดล้อมเงียบสงบร่มเย็นเหมาะกับการศึกษาปฏิบัติธรรมและท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สำคัญยิ่งปี พ.ศ.๒๕๓๖กรมป่าไม้ได้ประกาศให้เป็นเขต พุทธอุทยานดำเนินโครงการส่งเสริมพระพุทธศาสนาเพื่ออนุรักษ์ป่าไม้และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

ในปี พ.ศ. ๒๕๓๖ กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ในสมัยนั้น (ปัจจุบัน กรมป่าไม้ อยู่ใน สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม) ได้ประกาศบริเวณพื้นที่ป่าเป็นเขตพุทธอุทยาน ให้ ดำเนินโครงการส่งเสริมพระพุทธศาสนา เพื่ออนุรักษ์ป่าไม้และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ตามความคิดริเริ่มของ พลเอกเชษฐา ฐานะจาโร เมื่อครั้งดำรงตำแหน่ง ผบ.กกล.สุรนารี โดยมี เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช ทรงรับเป็นองค์อุปถัมภ์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

สิ่งที่น่าสนใจภายในวัด ประกอบด้วย

๑) รอยพระพุทธบาท: มีการแกะสลักเป็นรอยพระพุทธบาท ขนาดใหญ่ ขนาดยาว ๓๒๐ เมตร และกว้าง ช่วงปลายนิ้ว ๑๕๐ เมตร ช่วงสันเท้า ๗๐ ซม. ภายในฝ่าพระบาทแกะเป็นตารางขนาด ๘ ซม. มีรูปสัตว์นานาชนิดอยู่ในตาราง

๒) อุโมงค์พญานาค: นักท่องเที่ยวสามารถเดินลอดอุโมงค์เพื่อเดินขึ้นไปบนวัดได้

๓) องค์พระนาคปรกขนาดใหญ่: พระพุทธรูปนาคปรก องค์ใหญ่มีศาลาขนาดสองข้างใกล้หน้า

ผา

๔) เฝิงหินตั้งเทินกันบนคอคอดที่ริมหน้าผา เหมือนพระธาตุอินทร์แขวน

บนหน้าผา มีวิวทิวทัศน์ให้ดูสวยงามมาก มีก้อนหินซ้อนเทินกันหมิ่นเหม่รูปทรงแปลกๆ ที่นักถ่ายภาพไม่ควรพลาด เมื่อถ่ายภาพจุใจแล้ว ก็ให้ย้อนลงไปดูแผ่นก้อนหินสลักรอยพระพุทธรูปเป็นฝีมือของขอมโบราณ

การเดินทางจากจังหวัดสุรินทร์ ไปตามถนนสุรินทร์-สังขะ หมายเลข ๒๐๗๗ ต่อไปที่อำเภอบัวเชด ไปถึงวัดเขาศาลาฯ ระยะทางรวม ๘๐ กม.

๔.๓.๑.๔ เส้นทางท่องเที่ยวชมชนปราสาทตาเมือน

กลุ่มปราสาทตาเมือนตั้งอยู่ในช่องเขาตาเมือน (หรือช่องเขาตาเมียง) เทือกเขาพนมดงรัก ในเขตบ้านหนองคันนาสามัคคี หมู่ ๘ ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เป็นปราสาทที่รวมกลุ่มปราสาทตาเมือน ซึ่งประกอบด้วยปราสาทหินสามหลัง เรียงลำดับจากขนาดใหญ่ไปขนาดเล็ก คือปราสาทตาเมือนธม ปราสาทตาเมือนโต๊ด และปราสาทตาเมือน มาเป็นอุทยานประวัติศาสตร์กลุ่มปราสาทตาเมือน

กลุ่มปราสาทตาเมือนธม ตั้งอยู่ที่บ้านหนองคันนาสามัคคี ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ตามรายทางสู่เมืองพระนครของขอม ในอดีตยังไม่มีใครรับรู้ในเรื่องพรมแดนต่างประเทศ มีแต่เพียงแนวทิศเขาดงเร็ก เป็นพรมแดนธรรมชาติที่กั้นผู้คนสองดินแดนไว้ คนโบราณมีการ ใช้เส้นทางผ่าช่องเขาที่มีอยู่ตลอดแนว ในบางช่องเขามีการสร้างปราสาทหินขนาดเล็ก เช่น ช่องสายตะกุ่มีปราสาทบายแบก แต่สำหรับที่ช่องตาเมือนหรือตาเมียงนี้มีลักษณะพิเศษคือ มีปราสาทหินสามหลังอยู่ใกล้ๆกัน เรียงลำดับจากขนาดใหญ่ไปขนาดเล็ก เรียกว่ากลุ่มปราสาทตาเมือน โดยปราสาทแต่ละหลังมีขนาดและประโยชน์ที่ใช้สอยแตกต่างกันไป

ปราสาทตาเมือนธม เป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่ม ตัวปราสาทอยู่บนเนินเขาสร้างคร่อมโขดหินธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์ในรูปของสยมภูศิวลึงค์ และเป็นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม อยู่ใกล้ดินแดนเขมรมากที่สุด ปราสาทแห่งนี้หันหน้าไปทางทิศใต้ ผิดแผกจากแห่งอื่นซึ่งมักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก คงจะรับกับเส้นทางที่มาจากเขมรต่ำผ่านมาทางช่องทางตาเมือนนี้ ปราสาทตาเมือนธม ซึ่งแปลตรงกับภาษาเขมรว่า ใหญ่ นอกจากนี้ยังมีอาคารอื่น คือปราสาทก่อด้วยหินทรายสองหลัง อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน บรรณาลัยศิลาแลงสองหลัง และนอกระเบียงคดทางทิศเหนือมีสระน้ำขนาดเล็กสองสระ

เนื่องจากปราสาทแห่งนี้อยู่ใกล้เขตชายแดน การเที่ยวชมจึงควรอยู่เฉพาะภายในเขตปราสาทเท่านั้น ไม่ควรเดินออกไปไกลจากแนวต้นไม้รอบปราสาทเพราะพื้นที่นี้ยังไม่ปลอดภัยนัก

ปราสาทตาเมือนโต๊ด อยู่ห่างจากปราสาทตาเมือนธม ประมาณ ๗๕๐ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง มีกำแพงล้อมรอบและมีสระน้ำขนาดเล็กอยู่ทางทิศเหนือหนึ่งสระ โดยเชื่อว่าปราสาทแห่งนี้เป็นอโรคยาศาลรักษาพยาบาลของชุมชนหรือตามรายทางที่เป็นเส้นทางคมนาคม ซึ่งนิยมสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ปราสาทตาเมือน(บายกริม)อยู่ห่างจากปราสาทตาเมือนโต๊ดประมาณ ๓๙๐ เมตร เป็นปราสาทที่เล็กที่สุด ก่อด้วยศิลาแลง มีลักษณะเป็นห้องยาว เชื่อว่าเป็นธรรมศาลา คือที่พักสำหรับคนเดินทาง

กลุ่มปราสาทตาเมือนนี้นับได้ว่าเป็นกลุ่มปราสาทที่มีความสมบูรณ์ในด้านของการอำนวยความสะดวก แก่ผู้คนที่ใช้เส้นทางผ่านช่องเขา ซึ่งไม่ปรากฏในที่อื่น การที่มีกลุ่มปราสาทตาเมือนตั้งอยู่ในบริเวณนี้เป็นประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นว่า ในอดีตเส้นทางช่องเขาตาเมือนนี้คงจะมีชุมชนหรือเป็นเส้นทางผ่านช่องเขาสำคัญของภูมิภาค

สถานที่ท่องเที่ยวใกล้เคียงปราสาทตาเมือนประกอบด้วย

๑) **ปราสาทตาควาย** หรือปราสาทตาวาย หรือในภาษาเขมรเรียกว่า ปราสาททรอเบย (เขมร: **ប្រាសាទតាក្របី** ปราสาทตากฺรปี) ตั้งอยู่บริเวณช่องตาควาย ในเขตบ้านไทยนิยมพัฒนา หมู่ ๑๗ ตำบลบักได อำเภอนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เป็นปราสาทหินศิลาแลง ตั้งทางด้านทิศตะวันออกของปราสาทตาเมือนธม ห่างไปประมาณ ๑๒ กิโลเมตร

ปราสาทตาควายตั้งอยู่บนสันเขาห่างจากหน้าผาสูงประมาณ ๑๐ เมตร ของเทือกเขาพนมดงรัก เป็นปราสาทจตุรมุข ตั้งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ผังของปราสาทเป็นรูปกากบาท ส่วนฐานต่ำ ส่วนล่างสุดก่อด้วยศิลาแลง ส่วนบนก่อด้วยศิลาทรายทั้งหมด หลังคาห้องครรภคฤหะ ก่อเป็นทรงพุ่มยอดปรางค์ ซ้อนลดหลั่นกันขึ้นไป ๕ ชั้น ส่วนหลังคามุขก่อเป็นรูปประทุน จรดหน้าบันทั้ง ๔ ด้าน ภายในห้องมีประติมากรรม ลักษณะคล้ายสวายยมภูวลึงค์ ๑ ชิ้น

นักประวัติศาสตร์คาดการณ์จากรูปทรงของตัวปราสาท ว่าปราสาทนี้น่าจะสร้างในช่วงปลายสมัยนครวัด ต่อตอนต้นสมัยบาเยน ระหว่างรัชกาลพระเจ้าสุริยวรมันที่ ๒ ถึงพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗

ปราสาทตาวายตั้งอยู่บนพื้นที่ค่อนข้างห่างไกล ต้องเดินเท้าเป็นระยะ ๓-๔ กิโลเมตร

เนื่องจากกลุ่มปราสาทนี้ตั้งอยู่ในเขตชายแดนประเทศไทย และเคยเป็นเขตอันตราย เพื่อความสะดวกและปลอดภัยในการเดินทางเข้าชม ควรติดต่อหน่วยตำรวจตระเวนชายแดนที่ตั้งด่านอยู่ที่หมู่บ้าน

การเดินทาง

การเดินทางไปชมกลุ่มปราสาทตาเมือน สะดวกที่สุดคือการเดินทางไปด้วยรถยนต์ส่วนตัว ส่วนรถยนต์สาธารณะนั้นไม่ค่อยมีให้บริการ ซึ่งสามารถเดินทางได้ดังนี้

เส้นทางหลัก

การเดินทางจากจังหวัดสุรินทร์ไปทางอำเภอปราสาทตามทางหลวงหมายเลข ๒๑๔ จนมาถึงทางแยกตัดกับทางหลวงหมายเลข ๒๔ ให้เลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๔ จนถึงสามแยกบริเวณนิคมปราสาท ให้เลี้ยวซ้าย ไปตามป้ายบอกทางไปอำเภอยางชุมน้อย ตามทางหลวงหมายเลข ๒๓๙๗ จนมาถึงแยกบริเวณ อบต. แนนมุต ให้เลี้ยวขวา ไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๒๔ จนพบป้ายบอกทางไปกลุ่มปราสาทตาเมือน ให้เลี้ยวซ้ายไปอีกเล็กน้อยจนถึงแยกบ้านตาเมียง จะพบทางที่มีป้ายบอกไป ฉก. ตชด. ๑๖ เลี้ยวไปตามถนนเส้นนี้(๒๔๐๗)ตรงมาเรื่อยๆ จนพบห้าแยกเลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๔๐๗ ผ่านบ้านหนองคันนา ใช้ทางตรงมาเรื่อยๆจนพบทางแยก จะพบปราสาทตาเมือนก่อน ใกล้เคียงกันนั้นมีหน่วยตระเวนชายแดนคุ้มครองนักท่องเที่ยว ควรติดต่อเจ้าหน้าที่ก่อนเพื่อความปลอดภัยในการเที่ยวชมปราสาท

เส้นทางรอง

การเดินทางจากจังหวัดบุรีรัมย์ไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข ๒๑๙ ที่จะไปบ้านกรวด จนมาถึงแยกที่ตัดกับทางหลวงหมายเลข ๒๒๔ บริเวณนิคมปราสาท อำเภอบ้านกรวด เลี้ยวซ้ายเข้าทางหลวงหมายเลข ๒๒๔ จนถึงแยกบ้านตาเมียง แล้วไปตามเส้นทางเช่นเดียวกับข้างต้น

๔.๓.๒ ผลการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่าจากการศึกษาเพื่อตอบโจทย์วิจัยข้อนี้ที่ผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีความเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมกับจังหวัดใกล้เคียงเช่นนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและอุบลราชธานี **เส้นทางท่องเที่ยวเส้นที่ ๑** เริ่มต้นจากปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำในจังหวัดบุรีรัมย์ จากนั้นเดินทางใช้ถนนหมายเลข ๒๔ ไปเที่ยวชมปราสาทตาเมือน ที่อำเภอยางชุมน้อย ตลาดช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ จากนั้นไปเที่ยวชมปราสาทเขาพระวิหารในจังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้เส้นทางหลักคือถนนหมายเลข ๒๔ แล้วไปท่องเที่ยวที่จังหวัดอุบลราชธานี **เส้นทางท่องเที่ยวเส้นที่ ๒** เริ่มต้นจากปราสาทหินพิมายในจังหวัดนครราชสีมา จากนั้นเดินทางเข้าสู่จังหวัดบุรีรัมย์ เที่ยวชมมัสยิดช้างและเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์ เดินทางเข้าจังหวัดสุรินทร์ ชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ ไหว้หลวงพ่อบุญชูที่วัดบูรพาราม เดินทางต่อไปที่

ปราสาทข่างปี และปราสาทศิขรภูมิ ตามลำดับ ออกจากอำเภอศีขรภูมิจะเดินทางไปปราสาทสระกำแพงใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษเลยก็ได้โดยใช้ถนนหมายเลข ๒๒๖ เป็นหลัก หรือจะแวะไปเที่ยวชมปราสาทภูมิโปน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ก็ได้ จากนั้นจึงใช้เส้นทางหมายเลข ๒๔ เดินทางไปปราสาทเขาพระวิหาร ในจังหวัดศรีสะเกษ และเดินทางไปจังหวัดอุบลราชธานีตามลำดับ

นอกจากเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมดังกล่าวแล้ว ถ้าจะเที่ยวศึกษาเรื่องปราสาทขอมเฉพาะในจังหวัดสุรินทร์ สามารถเริ่มต้นที่ในตัวเมืองสุรินทร์โดยไปที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ก่อน ตั้งอยู่ที่ถนนสุรินทร์-ปราสาท หมู่ที่ ๑๓ ตำบลเจียง มีการจัดแสดงเป็น ๔ ส่วน คือ อาคารที่ ๑ เป็นโถงทางเข้าและทางเดิน อาคารที่ ๒ เป็นส่วนการศึกษา ประกอบด้วย ห้องประชุม ห้องกิจกรรม ห้องรับรอง ห้องสมุด อาคารที่ ๓ เป็นอาคารจัดแสดงและสำนักงาน ประกอบด้วย ห้องนิทรรศการถาวร ห้องนิทรรศการชั่วคราว ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ อาคารที่ ๔ เป็น

คลังพิพิธภัณฑสถาน ประกอบด้วย เนื้อหาการจัดแสดงในห้องนิทรรศการ ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ กรมศิลปากรได้รับความร่วมมือจากผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นช่วยค้นคว้าและรวบรวม แบ่งออกเป็น ๕ เรื่อง คือ ธรรมชาติวิทยา โบราณคดี ประวัติศาสตร์เมืองชาติพันธุ์วิทยา และมรดกดีเด่นประจำจังหวัด โดยจัดแสดงในอาคารที่ ๓ ดังนี้ ชั้นล่าง จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมชาติวิทยาในด้านต่างๆ ประวัติศาสตร์ โบราณคดีตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงสมัยกรุงศรีอยุธยา ประวัติศาสตร์เมืองตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา จนถึงปัจจุบัน และมรดกดีเด่นในเรื่องการเลี้ยงช้าง ชั้นบน จัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับชาติพันธุ์ของชาวไทยเชื้อสายเขมร ชาวไทยเชื้อสายลาว ชาวไทยเชื้อสายกวย และชาวไทยโคราช ที่มีถิ่นอาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ และมรดกดีเด่นในงานหัตถกรรมและศิลปะการแสดงพื้นบ้านในด้านต่างๆ ทางพิพิธภัณฑสถานมีเจ้าหน้าที่คอยให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานโดยเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากนั้นจึงเดินทางไปท่องเที่ยวปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่ง บนเส้นทางที่กล่าวมาแล้ว

นอกจากเส้นทางการท่องเที่ยวตามที่กล่าวมาแล้วที่มิวายยังได้ศึกษาและนำเสนอเส้นทางสำหรับผู้ที่สนใจมาเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ตามเส้นทางที่พระเพ็ญ บุญญาทิพย์^{๗๑} หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาตินำเสนอไว้คือเส้นทางการท่องเที่ยวตามความสำคัญของปราสาทประกอบด้วย ปราสาทภูมิโปน-ปราสาทศิขรภูมิ-ปราสาทข่างปี-กลุ่มปราสาทตาเมือน-ปราสาทตาควาย - ปราสาทบ้านปราสาท-ปราสาทจอมพระ-ปราสาทยายเหงา-ปราสาทบ้านไพล-ปราสาทหมื่นชัยและปราสาทเบง แต่การเดินทาง

^{๗๑}พระเพ็ญ บุญญาทิพย์, สัมภาษณ์, หัวหน้าพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์, ๒ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ท่องเที่ยวปราสาทตามเส้นทางนี้จะต้องเสียเวลามากเพราะการเดินทางไม่ได้ไปสายเดียวกัน ต้องเดินทางกลับไปกลับมาเพราะปราสาทที่กล่าวมาอยู่ทั่วจังหวัดสุรินทร์ เส้นทางสายนี้เหมาะสำหรับผู้สนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และความสำคัญของปราสาทเท่านั้น

๔.๓.๓ ผลการพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

พบว่า จากการศึกษาเอกสารการลงพื้นที่สำรวจสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อตอบโจทย์วิจัยข้อนี้ สามารถนำมาจัดทำเป็นคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์โดยสรุปได้ดังนี้ จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยขอมโบราณเรื่องอำนาจ ตามคำขวัญจังหวัดสุรินทร์ที่ว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม” จังหวัดสุรินทร์มีปราสาทที่เป็นมรดกตกทอดจากขอมโบราณภายในเขตจังหวัดสุรินทร์เป็นจำนวนมาก เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้แก่จังหวัดสุรินทร์และประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณปราสาทมีอาชีพมีงานทำ จังหวัดสุรินทร์จึงเป็นจังหวัดที่น่าเที่ยวเพราะนอกจากจะมีปราสาทขอมแล้ว จังหวัดสุรินทร์ยังมีช้าง มีผ้าไหมที่สวยงามและมีการทำเกษตรอินทรีย์ที่มีชื่อเสียงระดับโลกตามวิสัยทัศน์ของแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสุรินทร์ ๔ ปี (๒๕๖๑-๒๕๖๔) ที่ว่า “เมืองเกษตรอินทรีย์ท่องเที่ยววิถีชุมชน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี” กล่าวโดยเฉพาะการท่องเที่ยวชมปราสาทที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์นั้น จุดแรกที่ขอแนะนำให้ไปก่อนที่จะเดินทางไปชมปราสาทของจริงคือ **พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดสุรินทร์** ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งอยู่ที่ถนนสุรินทร์-ปราสาท หมู่ที่ ๑๓ ตำบลเนินยาง มีการจัดแสดงเป็น ๔ ส่วน คือ อาคารที่ ๑ เป็นโถงทางเข้าและทางเดิน อาคารที่ ๒ เป็นส่วนการศึกษา ประกอบด้วย ห้องประชุม ห้องกิจกรรม ห้องรับรอง ห้องสมุด อาคารที่ ๓ เป็นอาคารจัดแสดงและสำนักงาน ประกอบด้วย ห้องนิทรรศการถาวร ห้องนิทรรศการชั่วคราว ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ อาคารที่ ๔ เป็นคลังพิพิธภัณฑที่จัดแสดงเกี่ยวกับประวัติจังหวัดสุรินทร์และปราสาทขอมที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ จากนั้นจึงเดินทางไปเที่ยวปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เสร็จจากการเที่ยวชมปราสาทข่างปีแล้วจึงเดินทางไปเที่ยวชมปราสาทภูมิโปน ตำบลตมอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ออกจากปราสาทภูมิโปนแล้วเดินทางต่อไปที่ปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ตามเส้นทางการท่องเที่ยวที่กล่าวมานี้สามารถเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัวได้ครบทั้ง ๔ ปราสาทภายในระยะเวลา ๑ วัน

๔.๔ การวิเคราะห์การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จากข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือประกอบด้วย แบบบันทึกจากเอกสาร และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง การลงสังเกต การสัมภาษณ์ ผลการวิเคราะห์เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ได้ทำการวิเคราะห์จากข้อมูลผลการวิจัย ดังนี้

๔.๔.๑ การวิเคราะห์เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

การวิเคราะห์เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ไว้ ๔ แห่งคือ ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทช่างปี่ ปราสาทภูมิโปนและปราสาทตาเมือน มีประเด็นวิเคราะห์ ๔ ประเด็นได้แก่ ๑) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๒) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทช่างปี่ ตำบลช่างปี่ อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๓) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ๔) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ดังนี้

๔.๔.๑.๑ วิเคราะห์เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ อำเภอศีขรภูมิจังหวัดสุรินทร์

จากหลักฐานเอกสารและข้อมูลภาคสนาม พบว่าการเดินทางไปปราสาทศีขรภูมิจากในตัวเมืองจังหวัดสุรินทร์ใช้เส้นทางหมายเลข๒๒๖ ระยะทางประมาณ ๓๐ กิโลเมตร ปราสาทศีขรภูมิเป็นปราสาทที่มีความสวยงามแห่งหนึ่งในจังหวัดสุรินทร์ จากการที่คณะวิจัยลงพื้นที่ปราสาทศีขรภูมิเห็นว่าเป็นปราสาทที่มีความพร้อมในการท่องเที่ยวบริเวณรอบปราสาทเป็นชุมชนอำเภอศีขรภูมิ มีร้านค้าจำหน่ายสินค้าเช่นร้านขายของฝากร้านอาหารมีแหล่งบริการนักท่องเที่ยว บริเวณรอบองค์ปราสาทและตัวปราสาทได้รับการดูแลอย่างดีจากกรมศิลปากรมีเจ้าหน้าที่คอยให้คำแนะนำเกี่ยวกับปราสาทศีขรภูมิ นอกจากนี้ปราสาทศีขรภูมิได้จัดงานตำนานปราสาทพันปีศีขรภูมิมีกิจกรรมออกร้านจำหน่ายสินค้ากิจกรรมการแสดงแสงสีเสียงปราสาทศีขรภูมิในช่วงเดือนพฤศจิกายนของทุกปี ซึ่งเป็นงานที่จัดในช่วงเดียวกันกับงานแสดงช้างสุรินทร์ ในช่วงนี้จะมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมปราสาทศีขรภูมิมากเป็นพิเศษ ถึงอย่างนั้นคณะผู้วิจัยเห็นว่าในช่วงที่มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวปราสาทศีขรภูมิเป็นจำนวนมาก ทำให้สถานที่จอดรถไม่เพียงพอ ทำให้การจราจรติดขัดในช่วงมีเทศกาลถือว่าเป็นจุดอ่อนของปราสาทศีขรภูมิ การเดินทางมาเที่ยวชมปราสาทศีขรภูมินักท่องเที่ยวยังสามารถไปเที่ยวชมปราสาทช่างปี่ได้อีกเพราะเดินทางด้วยเส้นทาง ๒๒๖ เช่นเดียวกันปราสาทศีขรภูมิถือเป็นสัญลักษณ์ของอำเภอศีขรภูมิและจังหวัดสุรินทร์ ตราประจำจังหวัดสุรินทร์นั้นจะเป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างอยู่ด้านหน้าปราสาทศีขรภูมิ

๔.๔.๑.๒ วิเคราะห์เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ คณะวิจัยพบว่าการเดินทางมาเที่ยวชมปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ใช้เส้นทางหมายเลข ๒๒๖ เช่นเดียวกับปราสาทศีขรภูมิ แต่ถ้าเดินทางมาจากตัวเมืองจังหวัดสุรินทร์จะถึงทางแยกเข้าปราสาทข่างปีประมาณกิโลเมตรที่ ๑๙ ถ้ามาจากทางจังหวัดสุรินทร์ให้เลี้ยวซ้ายเข้าไปจะมีป้ายบอกทางไปเรื่อยๆ จนถึงปราสาทข่างปี ถ้ามาจากทางจังหวัดศรีสะเกษให้เลี้ยวขวาปราสาทข่างปีเป็นศาสนสถานในศาสนาพุทธนิกายมหายานเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นอารามศาล หรือศาสนสถานพยาบาลแห่งหนึ่งในจำนวน ๑๐๒ แห่งที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรขอมได้สร้างขึ้น ปัจจุบันนี้องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์และองค์การบริหารส่วนตำบลข่างปีได้จ้างงานสืบสานตำนานปราสาทข่างปี ซึ่งจะจัดในช่วงต้นเดือนเมษายนของทุกปี ในชุมชนปราสาทข่างปีเป็นชุมชนนวัตวิถีนักท่องเที่ยวเมื่อเดินทางมาเที่ยวชมปราสาทข่างปีแล้วยังได้เที่ยวชมชุมชนจุดเด่นอย่างหนึ่งในชุมชนปราสาทข่างปีคือการผลิตสินค้าที่ทำจากดินเผาและหมู่บ้านเกษตรอินทรีย์ จุดที่คณะวิจัยเห็นว่าป็นจุดอ่อนอย่างหนึ่งของปราสาทข่างปีคือการเดินทางมาเที่ยวชมปราสาทข่างปีต้องมีรถส่วนตัวเท่านั้นจึงจะเดินทางมาได้โดยสะดวก

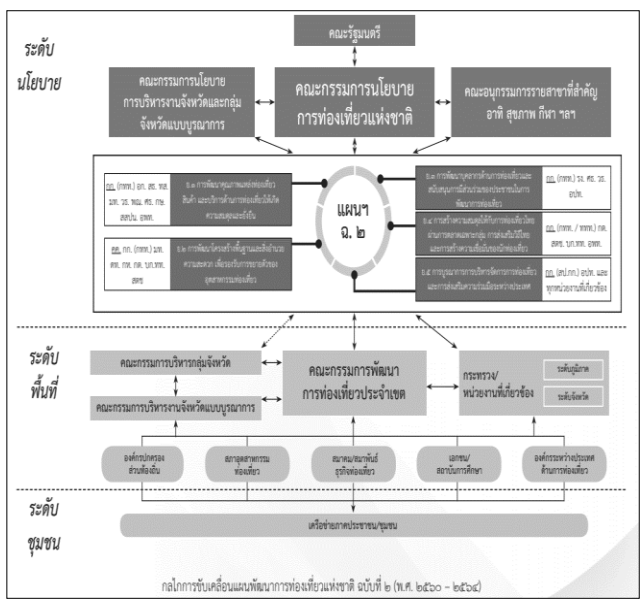
๔.๔.๑.๓ วิเคราะห์เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ คณะผู้วิจัยพบว่าการเดินทางมาเที่ยวปราสาทภูมิโปนต้องใช้รถส่วนตัวเท่านั้น การเดินทางถ้าเดินทางจากตัวเมืองสุรินทร์ใช้เส้นทางสุรินทร์-สังขะ หมายเลข ๒๐๗๗ ระยะทางประมาณ ๔๙ กิโลเมตร จากนั้นใช้เส้นทางหมายเลข ๒๑๒๔ สังขะ-บัวเขต ตรงไปจนถึงชุมชนบ้านภูมิโปนระยะทางประมาณ ๑๐ กิโลเมตร ปราสาทภูมิโปนถือว่าเป็นปราสาทที่มีความเก่าแก่ที่สุดในจังหวัดสุรินทร์ จุดเด่นของชุมชนปราสาทภูมิโปนคือเรื่องเล่าตำนานเนียงเดาธรรม ซึ่งเป็นตำนานเก่าแก่ควบคู่มากับปราสาทภูมิโปน ทำให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลดมจัดกิจกรรมประเพณีปราสาทพันปีเนียงเดาธรรมในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีเป็นกิจกรรมที่สนับสนุนการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน ทำให้ปราสาทภูมิโปนเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว ตามที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ปราสาทภูมิโปนพบว่านอกจากการมาเที่ยวชมปราสาทภูมิโปนแล้วนักท่องเที่ยวสามารถเดินทางไปเที่ยวอุทยานเขาศาลาอตุลเถรที่อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ นอกจากนี้ชุมชนปราสาทภูมิโปนยังเป็นชุมชนนวัตวิถี นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมการทำเกษตรอินทรีย์ในชุมชนได้ นอกจากนี้นักท่องเที่ยวยังสามารถเดินทางไปเที่ยวชมปราสาทยายเหงาและปราสาทบ้านจารย์ที่อยู่อำเภอสังขะได้ คณะผู้วิจัยเห็นว่าจุดอ่อนของปราสาทภูมิโปนคือการเดินทางที่ไม่มีรถยนต์สาธารณะต้องใช้รถยนต์ส่วนตัวหรือเหมารถมาเท่านั้น ซึ่งการเดินทางในการเที่ยวชมปราสาทในจังหวัดสุรินทร์โดยส่วนมากก็ต้องใช้รถส่วนตัว นอกจากนี้กิจกรรมต่างๆ ในชุมชนก็ยังถือว่ามีน้อยต้องมาท่องเที่ยวในช่วงที่จัดกิจกรรมเช่นกิจกรรมการบวงสรวงปราสาทซึ่งแต่ละแห่งจัดบวงสรวงในเวลาที่ไม่ตรงกัน

๔.๔.๑.๔ วิเคราะห์เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตาเมือนตั้งอยู่ที่บ้านหนองคันนาสามัคคี ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทตาเมือนธมเป็นปราสาทที่อยู่ติดกับชายแดนไทยกัมพูชา เป็นปราสาทที่อยู่เชิงเขาพนมดงรักซึ่งเป็นภูเขาที่กั้นระหว่างประเทศไทยกับประเทศกัมพูชา ในสมัยโบราณการเดินทางผ่านแดนระหว่างสองประเทศส่วนมากใช้ช่องทางที่เป็นเส้นทางผ่าช่องเขาที่มีอยู่ตลอดแนว บริเวณปราสาทตาเมือนมีช่องผ่านแดนตามธรรมชาติเรียกว่าช่องตาเมียง และในบริเวณช่องตาเมียงนี้มีการสร้างปราสาทขนาดเล็กไว้เรียกว่ากลุ่มปราสาทตาเมือน โดยปราสาทแต่ละหลังมีขนาดและประโยชน์ใช้สอยแตกต่างกันไป ปราสาทตาเมือนธมเป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่ม ในปัจจุบันการเดินทางเข้ามาเที่ยวชมองค์ปราสาทตาเมือนธมต้องขออนุญาตจากทางราชการเพราะเป็นปราสาทที่อยู่ในเขตแนวชายแดน จากการที่คณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และโฟกัสกรุปกับชุมชนบ้านหนองคันนาและผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลพบว่าองค์การบริหารส่วนตำบลและองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ได้จัดกิจกรรมร่วมกันในช่วงเดือนเมษายนของทุกปีคือกิจกรรมบวงสรวงปราสาทตาเมือนธมและกิจกรรมแรลลี่ท่องเที่ยวชมปราสาทตาเมือนและท่องเที่ยวชมหมู่บ้านนวัตวิถี คณะผู้วิจัยพบว่าชุมชนปราสาทตาเมือนโดยเฉพาะในเขตตำบลตาเมียงและอำเภอพนมดงรัก นอกจากจะมีจุดเด่นในเรื่องการท่องเที่ยวชมปราสาทขอมแล้วชุมชนยังมีสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจอีก เช่น การเที่ยวสวนอินทผลัม การเที่ยวหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงและการเดินทางไปเที่ยวตลาดช่องจอมในเขตอำเภอกาบเชิง ซึ่งสามารถเดินทางไปได้โดยสะดวก

๔.๔ ผลการศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๔.๔.๑ ศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ กำหนดให้รัฐมีหน้าที่สำคัญในการอนุรักษ์ คุ้มครอง ดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุศิลปวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อันถือเป็นสมบัติที่สำคัญของชาติ โดยบัญญัติไว้ว่า มาตรา ๕๐ (๘) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๖๐ บัญญัติว่า “ประชาชนมีหน้าที่ให้ความร่วมมือและสนับสนุนอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรม” และมาตรา ๕๗ (๑) ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ บัญญัติว่า “รัฐต้องอนุรักษ์ ปันฟู และส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและจารีตประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และจัดให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้ใช้สิทธิและมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้วย” นอกจากนี้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพุทธศักราช ๒๕๖๐ แล้วรัฐบาลได้มีการตรากฎหมายหลายฉบับที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการและการอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของประเทศ เช่น

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) โดยมีกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม เป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายดังกล่าวโดยบัญญัติว่า มาตรา ๑๔ ทวิ ตามพระราชบัญญัติโบราณสถานโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) บัญญัติว่า “มาตรา ๑๔ ทวิ เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์และการจัดทำทะเบียนโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุที่มีอายุตั้งแต่สมัยอยุธยาขึ้นไป ให้อธิบดีมีอำนาจประกาศในราชกิจจานุเบกษากำหนดให้เขตท้องที่ใดเป็นเขตสำรวจโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุนั้น โดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองแจ้งปริมาณรูปพรรณและสถานที่เก็บรักษาโบราณวัตถุ หรือศิลปวัตถุนั้นต่ออธิบดีตามหลักเกณฑ์วิธีการและเงื่อนไขที่อธิบดีกำหนด พระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๒ และพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๔๒) ที่ให้อำนาจหน้าที่แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการบริหารจัดการและอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ภายในเขตพื้นที่ความรับผิดชอบของตนโดยบัญญัติว่า มาตรา ๖๗ ตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๓ พ.ศ. ๒๕๔๒) บัญญัติว่าภายใต้บังคับแห่งกฎหมายองค์การบริหารส่วนตำบลมีหน้าที่ต้องทำในส่วนขององค์การบริหารส่วนตำบล ดังต่อไปนี้ (๘) บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น รวมถึงพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่ห้ามมหาวิทยาลัยเป็นสถานศึกษาและวิจัย มีวัตถุประสงค์ให้การศึกษาวิจัยส่งเสริม และให้บริการทางวิชาการพระพุทธศาสนาแก่พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์รวมทั้งการทะนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

ตารางแผนภูมิที่ ๔.๓ กลไกการขับเคลื่อนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ

จากแผนภูมิที่ ๔.๑ แสดงให้เห็นว่าคณะรัฐมนตรีซึ่งเป็นกลไกรัฐสูงสุดกำกับควบคุมระดับนโยบาย โดยอาศัยคณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ คณะกรรมการนโยบายการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ คณะอนุกรรมการรายสาขาที่สำคัญ อาทิ สุขภาพ กีฬา ฯลฯ วางกรอบนโยบายไว้ในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๖๐ - ๒๕๖๔) กำหนดเป็น ๕ ยุทธศาสตร์หลัก โดยการระดมแนวคิดจากส่วนงานหรือคณะกรรมการต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว เช่น กก.(กทท.) อก. สธ. ทส. มท. วธ. พณ. กษ. ศธ. สสปน. อพท. เป็นต้น จากนั้นเชื่อมโยงประสานกับหน่วยงานระดับพื้นที่ ที่มีคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวประจำเขต เป็นแกนกลางเชื่อมโยงเครือข่ายระดับพื้นที่ เช่น คณะกรรมการบริหารกลุ่มจังหวัด คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ กระทรวง/ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งระดับภูมิภาคและระดับจังหวัด เป็นต้น และเครือข่ายระดับพื้นที่เหล่านี้ ก็เชื่อมโยงกับระดับชุมชนอันเป็นเครือข่ายภาคประชาชนหรือชุมชน โดยอาศัยยุทธศาสตร์ในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) เป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างเครือข่ายดังกล่าว จะเห็นว่าโครงสร้างเครือข่ายดังกล่าวมีลักษณะเป็นแบบปิรามิดกระจายจากบนลงล่างตามระบบราชการเป็นสำคัญโดยมีชุมชนเป็นฐานล่างสุด จึงจัดเป็นสภาพเครือข่ายตามเขตปกครอง จากแผนภูมิเบื้องต้น สะท้อนให้เห็นเครือข่ายความเชื่อมโยงกรอบแนวคิดด้านการท่องเที่ยว ตั้งแต่บนลงล่าง ล่างขึ้นบน โดยแบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ “ระดับนโยบาย ระดับพื้นที่ และระดับชุมชน”^{๗๒} ดังนี้

๔.๑.๑.๑ กลไกตามเขตปกครองระดับนโยบาย จากแผนภูมิทำให้ทราบว่ากลไกการท่องเที่ยวทั้ง ๓ ระดับ คือ ระดับนโยบาย ระดับพื้นที่ และระดับชุมชน มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โดยมีแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ๕ ยุทธศาสตร์เป็นแกนกลาง ถ้าวิเคราะห์ตามแผนผังดังกล่าวจะพบว่าในระดับนโยบายและระดับพื้นที่เป็นเครือข่ายภาครัฐและเอกชน ซึ่งมีเครือข่ายการทำงานร่วมหลายส่วนงาน ดังเช่นในระดับนโยบาย ประกอบด้วย คณะรัฐมนตรี คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ คณะกรรมการนโยบายการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ คณะอนุกรรมการรายสาขาที่สำคัญ อาทิ สุขภาพ กีฬา ฯลฯ รวมถึงคณะกรรมการที่รับผิดชอบยุทธศาสตร์ตามแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) ทั้ง ๕ ยุทธศาสตร์ คือ ๑) ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน มีหน่วยงานหรือคณะกรรมการต่างๆ ๒) ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ๓) ยุทธศาสตร์การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว ๔) ยุทธศาสตร์การสร้างสมดุลให้กับการท่องเที่ยวไทยผ่านการตลาดเฉพาะกลุ่ม การส่งเสริมวิถีไทยและการสร้างความเชื่อมั่นของ

^{๗๒} คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒, หน้า ๔๒.

นักท่องเที่ยว ๕) ยุทธศาสตร์การบูรณาการการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ

ตามยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาในแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ซึ่งมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวระดับปานกลาง “ถูกจัดเป็นกลุ่มที่เปราะบางหลักทางการท่องเที่ยว คือ จังหวัดนครราชสีมา และกลุ่มเมืองท่องเที่ยวรอง คือ จังหวัดอุบลราชธานี บุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ”^{๗๓} ควรกระตุ้นหรือสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมร่วมกันในหลายมิติ เช่น ด้านการบริหารจัดการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดการกิจกรรมมหกรรมสินค้า ฯลฯ ดังที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดกิจกรรมหมู่บ้านภาคอีสาน รวบรวมตัวตนของชาวอีสาน ผ่านวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม งานประเพณี อาหาร ในงานเทศกาลเที่ยวเมืองไทย ครั้งที่ ๓๘ ปี ๒๕๖๑ โดยวัฒนธรรมอีสานใต้แสดงในหัวข้อ “เส้นทางท่องเที่ยวตามรอยอารยธรรมขอม”^{๗๔} หรือ “๓ จังหวัดอีสานใต้สุรินทร์ บุรีรัมย์ และ ศรีสะเกษ จับมือสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม”^{๗๕} การเกิดขึ้นของ “ชมรม CBT อีสานใต้”^{๗๖} ซึ่งเริ่มจัดตั้งในปี พ.ศ.๒๕๖๑ รวมชุมชนในเครือข่าย ๕ จังหวัด เป็นภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอีสานใต้ เพื่อรองรับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของกระทรวงการท่องเที่ยว ที่กำหนดเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ประกอบด้วยจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี โดยได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ทำการศึกษาโครงการและวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบ ร่วมกับภาคีเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ทั้งนี้เพื่อประสานความร่วมมือและให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกเครือข่าย พัฒนาบุคลากรให้มีศักยภาพ สร้างตลาดนักท่องเที่ยว สร้างภูมิคุ้มกันให้การท่องเที่ยวยั่งยืน ให้ชุมชนทำรายได้เข้าสู่ชุมชนการท่องเที่ยวอีสานใต้อย่างยั่งยืนต่อไป กิจกรรมดังกล่าวยึดโยงกับอารยธรรมวนันท์มืองแหวก ซึ่งถือเป็นแก่นภูมิปัญญาพื้นฐานอีสานใต้ เป็นตัวอย่างหนึ่งในแนวทางดังกล่าว

๔.๑.๑.๒ กลไกตามเขตปกครองระดับพื้นที่ มีคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวประจำเขตเป็นแกนกลางเชื่อมโยงคณะกรรมการบริหารชุดต่างๆ เข้าด้วยกัน ได้แก่ คณะกรรมการบริหารกลุ่มจังหวัด คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ กระทรวง/ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งระดับภูมิภาคและระดับจังหวัด เชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สมาคม/สมาพันธ์ ธุรกิจท่องเที่ยว เอกชน/สถาบันการศึกษา องค์กรระหว่างประเทศด้านการท่องเที่ยว เพื่อ

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๗๔} Cool Isan เทศกาลเที่ยวเมืองไทย ครั้งที่ ๓๘, <https://www.wongnai.com/news/cool-isan-thailand-tourism-festival-๒๐๑๘?ref>.

^{๗๕} <https://www.sanook.com/news/๘๕๒๔๔๓/>

^{๗๖} จิรภิญญา สมลังกา, ชุมชนการท่องเที่ยว ๕ จังหวัด ร่วมจัดตั้งชมรม CBT อีสานใต้, สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดศรีสะเกษ.

สนับสนุนส่งเสริมให้ระดับชุมชนสร้างหรือพัฒนาเครือข่ายภาคประชาชน/ชุมชนให้เกิดความมั่นคงเข้มแข็ง มีตัวอย่างข้อมูลเชิงเอกสารที่กล่าวถึงบทบาทหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งระดับภูมิภาคและระดับจังหวัด เช่น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) มียุทธศาสตร์สำคัญที่นำมาเป็นแนวทางในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ในยุทธศาสตร์ที่ ๙ ที่ว่า “ยกระดับยกระดับการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรม อารยธรรมขอม ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และกีฬาสู่นานาชาติ...(๑) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรมในทุกพื้นที่ ท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง...ท่องเที่ยวเชิงกีฬาในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา ท่องเที่ยวธรรมชาติในจังหวัดชัยภูมิ เลย นครราชสีมา อุบลราชธานี...ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อให้สามารถท่องเที่ยวได้ทั้งปี รวมทั้งพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงในลักษณะเครือข่ายเพื่อกระจายนักท่องเที่ยวจากเมืองหลักไปสู่เมืองรอง ชุมชนและท้องถิ่น”^{๗๗} และ “(๒) พัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน...โดยเร่งพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวแบบเชื่อมโยงพื้นที่และเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวระหว่างภาคเอกชนกับชุมชนและท้องถิ่น”^{๗๘} และแผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลการดำเนินงานที่เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านและภายในจังหวัดว่า “ส่งเสริมและพัฒนาการค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน และประเทศในกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจ... ส่งเสริมการจัดงานแสดงช้างจังหวัดสุรินทร์... พัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชื่อมโยงอาเซียนและสากล...ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน งบประมาณ...บาท”^{๗๙} และในข้อมูลชุดเดียวกันก็สะท้อนจุดอ่อนในการเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านว่า “จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม เป็นช่องทางสำคัญในการเชื่อมโยงการค้าชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกยังไม่ได้มีการพัฒนาให้สามารถรองรับการค้าที่มีมูลค่าเพิ่มขึ้นทุกปี...ข้อกำหนดด้านนโยบาย กฎหมาย ระเบียบของประเทศเพื่อนบ้านที่ค่อนข้างยุ่งยาก ซับซ้อน ยังไม่เป็นมาตรฐานสากล ไม่เอื้ออำนวยต่อการค้า การลงทุนและการท่องเที่ยว”^{๘๐} เป็นต้น จากตัวอย่างข้อมูลเอกสาร ๒ ชุดเบื้องต้นทำให้ทราบเครือข่ายตามเขตปกครองระดับพื้นที่ ที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับระดับนโยบายและระดับชุมชน ตามกลไกการขับเคลื่อนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒

^{๗๗} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔), หน้า ๑๗๔.

^{๗๘} สำนักงานนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔), หน้า ๑๗๔.

^{๗๙} แผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๕(ฉบับทบทวน ๒๕๖๓), หน้า ๓๓-๓๖.

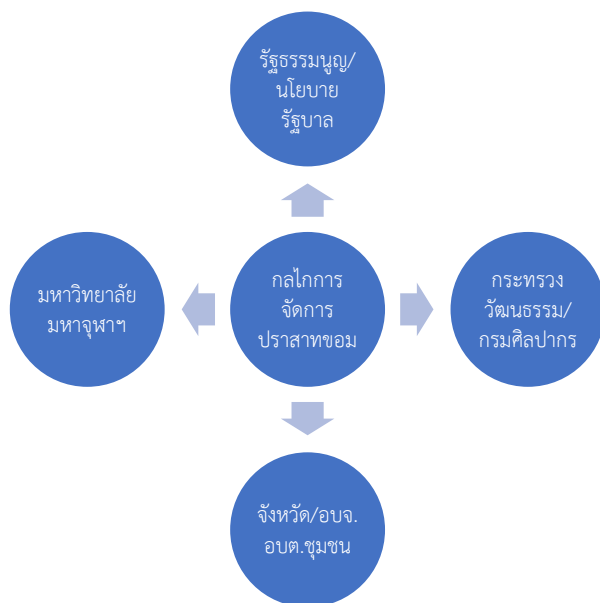
^{๘๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

ในการดูแลรักษาและส่งเสริมกิจกรรมของชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ พิพิธภัณฑสถานทำงานร่วมกันกับหน่วยงานในจังหวัดและประสานงานกับหน่วยงานเขตพื้นที่ชุมชนในการให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลปราสาท การเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ชุมชนปราสาทขอมจะจัดกิจกรรมเกี่ยวกับปราสาทขอมเช่นการจัดบวงสรวงปราสาทขอมในชุมชนของตนเองเช่นปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทภูมิโปน เป็นต้น ชุมชนจะทำหนังสือขออนุญาตทางพิพิธภัณฑสถานซึ่งพิพิธภัณฑสถานก็อนุญาตให้ตามประสงค์และส่งเจ้าหน้าที่เข้าไปร่วมงานทำให้เกิดการทำงานร่วมกันระหว่างพิพิธภัณฑสถานและชุมชน” ในประเด็นนี้ ธวัชชัย รัตนสงคราม^{๘๗} นายกองค้บริหารส่วนตำบลตาเมียง ซึ่งดูแลเขตพื้นที่ปราสาทตาเมือนใต้ให้ข้อมูลไว้ว่า “ปราสาทตาเมือนอยู่ในพื้นที่บ้านหนองคันนา ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เป็นพื้นที่ดูแลของตำบลตาเมียง ซึ่งทางผู้บริหารตำบลได้จัดกิจกรรมบวงสรวงองค์ปราสาทและจัดกิจกรรมเยี่ยมเยียนปราสาทตาเมือน ในการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งจะต้องทำหนังสือขออนุญาตทางจังหวัดและทางพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์อย่างดีให้จัดกิจกรรมได้ การจัดกิจกรรมดังกล่าวทำให้ได้ประชาสัมพันธ์ปราสาทตาเมือนแก่นักท่องเที่ยวชุมชนได้จำหน่ายสินค้าและได้ทำกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมนี้จัดทำทุกปีในช่วงเดือนเมษายนหรือช่วงสงกรานต์แต่ตอนนี้หยุดมา ๒ ปีแล้วเนื่องจากสถานการณ์การระบาดของไวรัสโควิด ๑๙” นอกจากนี้จากการที่ทีมวิจัยได้เดินทางลงพื้นที่เพื่อสำรวจปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่งและได้สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านให้ข้อมูลตรงกันว่า “กลไกการจัดการการท่องเที่ยวปราสาทขอมมีการทำงานร่วมกันตามนโยบายของรัฐบาล นโยบายของจังหวัดสุรินทร์ ในการดูแลรักษาองค์ปราสาทการจะจัดกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งในบริเวณปราสาทต้องขออนุญาตอย่างเป็นทางการ ซึ่งส่วนมากก็จะได้รับการอนุญาตและจัดกิจกรรมได้

ปราสาทขอมถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของประเทศ เป็นภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนที่ได้รังสรรค์ไว้ เป็นแหล่งความรู้ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ได้เป็นอย่างดี กลไกในการจัดการปราสาทขอมซึ่งถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาตินั้น มีตั้งแต่การเขียนไว้ในรัฐธรรมนูญ เป็นนโยบายของรัฐบาล ด้วยการดูแลของกรมศิลปากร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติซึ่งเป็นหน่วยงานที่ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อให้การดูแล อนุรักษ์ บำรุงรักษาปฏิสังขรณ์โบราณสถานโบราณวัตถุตลอดถึงหน่วยงานระดับจังหวัดเช่นองค์การบริหารส่วนจังหวัดและหน่วยงานระดับพื้นที่เช่นองค์การบริหารส่วนตำบลและชุมชนหมู่บ้าน

^{๘๗} ธวัชชัย รัตนสงคราม, สัมภาษณ์, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๖๔.

แผนภูมิที่ ๔.๔ แสดงกลไกการจัดการปราสาทขอม

จากแผนภูมิที่ ๔.๒ แสดงให้เห็นถึงกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งประกอบด้วย ๑) รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ กำหนดให้รัฐมีหน้าที่สำคัญในการอนุรักษ์ คุ้มครอง ดูแลโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อันถือเป็นสมบัติที่สำคัญของชาติ ๒) พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ (แก้ไขเพิ่มเติม ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕) โดยมีกรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม เป็นหน่วยงานภาครัฐที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ๓) องค์การบริหารส่วนจังหวัดและองค์การบริหารส่วนตำบล และชุมชนซึ่งมีหน้าที่ในการสนับสนุนส่งเสริม การดูแลรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ๔) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีพันธกิจในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ,รศ.ดร.^{๘๘} ผู้ช่วยอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ได้กล่าวถึงประเด็นพันธกิจของมหาวิทยาลัยกับเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ไว้ว่า “มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ตระหนักถึงความสำคัญของปราสาทขอมสุรินทร์ว่าเป็นแหล่งข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์และคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยให้การสนับสนุนด้านข้อมูลและองค์ความรู้เกี่ยวกับปราสาทขอมแก่บุคคลภายนอกและนิสิตในมหาวิทยาลัย ในการเรียนการสอนได้บูรณาการรายวิชาเข้ากับการเดินทางไปศึกษาสถานที่จริงของปราสาทขอมแต่ละแห่งในจังหวัดสุรินทร์ นอกจากนี้ยังจัดเครือข่ายด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์กับวิทยาลัยสงฆ์ของมหาจุฬาฯในอีสานใต้เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน”

^{๘๘} ทวีศักดิ์ ทองทิพย์,รศ.ดร.สัมภาษณ์,ผู้ช่วยอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์,๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๔.

(๑) กลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทศิขรภูมิ

จากการที่ทีมนักวิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับปราสาทศิขรภูมิและกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทศิขรภูมิมีรายละเอียดดังนี้

ปราสาทศิขรภูมิ หรือปราสาทระแงง^{๘๙} ตั้งอยู่ข้างวัดบ้านปราสาท บ้านปราสาท ตำบลระแงง อำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทหลังนี้เป็นปราสาทที่งดงามที่สุดในจังหวัดสุรินทร์ โดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระธิดาทั้ง ๓ (มี หม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล เป็นต้น) ได้เดินทางมาเยือนเมื่อ มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๔๗๒ (นับอย่างใหม่ต้องปี พ.ศ. ๒๔๗๓) และได้ถูกรวมเข้ากับอุทยานประวัติศาสตร์กลุ่มปราสาทตาเมือนและปราสาทศิขรภูมิ

จากลักษณะทางศิลปกรรม สันนิษฐานว่าสร้างราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เป็นศาสนสถานในลัทธิไศวนิกาย และในพุทธศตวรรษที่ ๒๒ มีการบูรณะเพิ่มเติมที่องค์ปราสาทแลวหลังฝั่งทิศใต้ เป็นแบบศิลปะล้านช้าง และยังมีจารึกอักษรธรรมปรากฏอยู่ ณ ปราสาทหลังนี้

ปราสาทศิขรภูมิ มีลักษณะเป็นปราสาทหมู่ ๕ องค์ เป็นปราสาทก่ออิฐไม่สอปูน ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน โดยตัวฐานก่อด้วยศิลาแลงกว้าง ๒๕ เมตร ยาว ๒๖ เมตร สูง ๑.๕ เมตร โดยมีคูน้ำกว้าง ๑๒๕ เมตร ล้อมรอบสามด้าน โดยเว้นด้านตะวันออกอันเป็นทางเข้าไว้ปราสาทประธานสูงประมาณ ๓๒ เมตร ทับหลังเป็นภาพพระศิวนาฏราชสิภร ทรงพ้อนรำอยู่เหนือเกียรติมุข ภายใต้วงโค้งลายท่อนมาลัย ซึ่งสลักเป็นภาพพระคเณศ พระพรหม พระวิฆณุ และพระอุมาโดยทับหลังซึ่งนับเป็นทับหลังที่มีความสวยงามและสมบูรณ์ที่สุดชิ้นหนึ่งของเมืองไทย บริเวณเสากรอบประตูสลักเป็นรูปนางอัปสรถือดอกบัว และทวารบาลยืนกุมกระบอง ซึ่งนางอัปสรที่ปราสาทศิขรภูมินี้มีลักษณะคล้ายกับนางอัปสรที่ปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา ซึ่งไม่พบที่ปราสาทศิลปะเขมรโบราณแห่งใดอีกเลยในประเทศไทย พบที่ปราสาทศิขรภูมิเพียงแห่งเดียวเท่านั้น

ปราสาทศิขรภูมิตั้งอยู่ใจกลางอำเภอศิขรภูมิ ในเขตตำบลระแงง อำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เริ่มก่อตั้งบ้านเมืองมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. ๒๒๙๕ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย โดยมี "เชียงไชย" เป็นหัวหน้าผู้ปกครอง ซึ่งต่อมาภายหลังได้ประกอบความดีความชอบในการปกครองราษฎรให้ได้อยู่เย็นเป็นสุข จึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น "ขุนไชยสุริยง" กองนอก และได้รับเลื่อนเป็น "หลวงไชยสุริยง" กองนอก ตามลำดับ ชาวอำเภอศิขรภูมิจึงถือว่า "หลวงไชยสุริยง" (เชียงไชย) เป็น

^{๘๙}ปราสาทศิขรภูมิ,(ออนไลน์) แหล่งที่มา https://th.wikipedia.org/wiki/เข้าถึงเมื่อ_๒๗_ธันวาคม_๒๕๖๒.

เจ้าเมืองศีขรภูมิคนแรก และเป็นผู้ค้ำชูการต่อกรวางรากฐานการปกครองและการพัฒนาในด้านต่างๆ เพื่อประโยชน์สุขของชาวอำเภอศีขรภูมิจวบมาจนปัจจุบัน ต้นสมัยรัชกาลที่ ๕ ขึ้นครองราชสมบัติ ประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๒ เจ้าเมืองสังขะได้กราบบังคมทูลขอยกบ้านกุดไผท หรือบ้านจางรพัตขึ้นเป็นเมือง (ตำบลจางรพัตในปัจจุบัน) โปรดเกล้าให้เป็นเมือง "ศีขรภูมิพิสัย" ให้หลวงไชยสุริยง "พระศีขรมานุรักษ์" เป็นเจ้าเมือง ต่อมาได้ย้ายที่ทำการมาตั้งที่บ้านโคกตะเคียนริมทางหลวงแผ่นดินที่ตัดใหม่ในท้องที่บ้านปราสาท ตำบลยางในขณะนั้น สร้างเป็นที่ทำการอำเภอชั่วคราว ครั้นถึงฤดูฝนปรากฏว่าน้ำจากทุ่งกุดไผทท่วมถึงจึงพิจารณาย้ายที่ทำการไปตั้งที่โคกอนันต์ (บ้านอนันต์ ตำบลยาง ตรงโรงเรียนบ้านอนันต์ ในปัจจุบัน) ตั้งที่ว่าการอำเภอถาวรตรงนั้นตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ซึ่งเป็นสมัยแรกของการปกครองท้องที่ จนถึง ปี พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงย้ายมาตั้งที่บ้านระแงงที่มีการคมนาคมสะดวกมีรถไฟวิ่งผ่าน จึงเป็นที่ตั้งอำเภอศีขรภูมิในปัจจุบันนี้ ชื่อกุดไผท ศีขรภูมิพิสัย จึงค่อยๆ เลือนหายไปจากความทรงจำของผู้คน กระทั่งกรมสามัญศึกษาได้มาตั้งโรงเรียนมัธยมศึกษาที่อำเภอศีขรภูมิ จึงได้ตั้งชื่อโรงเรียนว่า "ศีขรภูมิพิสัย" และชื่อของกุดไผทก็นำมาใช้เป็นชื่อของโรงเรียน "กุดไผทประชาสรรค์" ในตำบลกุดหวาย อำเภอศีขรภูมิ ในปัจจุบัน ต่อมาคำว่า "พิสัย" หายไปคงเหลือแต่คำว่า "อำเภอศีขรภูมิ" ซึ่งหมายถึงเมืองที่เป็นที่ราบสูงหรือภูเขา

๑) ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาสภาพความเป็นจริงของปราสาทศีขรภูมิในปัจจุบัน ทีมผู้วิจัยพบว่า ปราสาทศีขรภูมิตั้งอยู่ในชุมชนเมืองในเขตตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ สภาพชุมชนมีความเจริญและมีประชากรอยู่หนาแน่น การคมนาคมเพื่อไปชมปราสาทศีขรภูมิมีความสะดวกสามารถเดินทางด้วยรถส่วนตัวและรถไฟ ทีมผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้น การสัมภาษณ์ สังเกตและวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนปราสาทศีขรภูมิเพื่อวิเคราะห์ขีดความสามารถความพร้อมของชุมชนเพื่อนำไปสู่การวางแผนการพัฒนาโครงการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ

ตารางที่ ๔.๕ การวิเคราะห์ SWOT ขีดความสามารถและข้อจำกัดด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้านการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทศีขรภูมิ

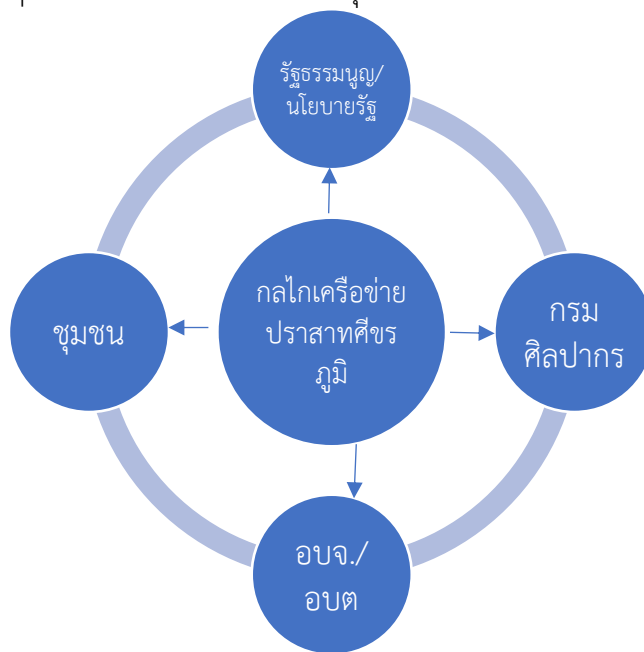
จุดแข็ง	จุดอ่อน
๑. ชุมชนมีความพร้อมด้านการท่องเที่ยว มีสินค้าโอท็อปวางจำหน่ายด้านหน้าปราสาท ๒. ชุมชนมีความรู้ด้านการท่องเที่ยวและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้แก่นักท่องเที่ยวได้ ๓. เส้นทางการเดินทางเข้าไปชมปราสาทอยู่ในสภาพดี ๔. ชุมชนมีร้านให้บริการอาหารและเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยวด้วยราคาที่ยุติธรรม ๕. มีการจัดงานท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิทุกปี	๑. ถ้ามีนักท่องเที่ยวเข้ามาเป็นจำนวนมากจะมีปัญหาเรื่องสถานที่จอดรถ

ข้อจำกัด/อุปสรรค	โอกาส
๑. มีปัญหาด้านสถานที่จอดรถเมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเป็นจำนวนมาก ๒. ห้องน้ำมีจำนวนน้อย	๑. มีหน่วยงาน อบจ.อบต.ให้การสนับสนุน ๒. ได้รับการโปรโมทจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

จากตารางที่ ๔.๑ แสดงให้เห็นถึงจุดแข็งจุดอ่อนข้อจำกัดและอุปสรรค โอกาสของชุมชนการท่องเที่ยวเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ ซึ่งทีมผู้วิจัยจะได้นำไปปรับปรุงและพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิต่อไป

๒) กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ

ปราสาทศีขรภูมิอยู่ในการดูแลของกรมศิลปากร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนตำบลระแงงและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กิจกรรมที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดองค์การบริหารส่วนตำบล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดร่วมกับชุมชนปราสาทศีขรภูมิคือการจัดกิจกรรมสืบสานตำนานพันปีปราสาทศีขรภูมิ ซึ่งได้จัดกิจกรรมส่งเสริมเสียงการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิในช่วงเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเป็นช่วงที่จังหวัดสุรินทร์จัดกิจกรรมการแข่งขันทัวร์นาเมนต์

แผนภูมิที่ ๔.๖ แสดงกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ

จากแผนภูมิที่ ๔.๖ แสดงถึงกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ ซึ่งประกอบด้วยกลไกที่ถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ หน่วยงานภาครัฐซึ่งประกอบด้วยกรมศิลปากร จังหวัด

สุรินทร์หน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลเรื่องนี้เป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนจังหวัดและองค์การบริหารส่วนตำบล และชุมชนโดยรอบปราสาทศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์

จากการที่ทีมวิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อสำรวจบริเวณปราสาทศีขรภูมิได้พบว่าปราสาทศีขรภูมิ ตั้งอยู่ท่ามกลางชุมชนบริเวณรอบองค์ปราสาท เป็นปราสาทที่มีความสมบูรณ์สวยงามแห่งหนึ่งในจังหวัดสุรินทร์ ปกติแล้วปราสาทศีขรภูมิจะมีนักท่องเที่ยวทั้งในเขตจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียงเดินทางมาชมความงามและซื้อสินค้าจากร้านที่ตั้งอยู่ข้างหน้าองค์ปราสาท แต่ช่วงที่ทีมวิจัยลงพื้นที่นั้นเป็นช่วงที่มีการระบาดของไวรัสโควิด ๑๙ ทำให้ไม่ค่อยมีนักท่องเที่ยว นายราชัย ดวงใจ^{๙๐} กำนันตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิไว้ว่า “ปราสาทศีขรภูมิได้ชื่อว่าเป็นปราสาทที่มีความสวยงามในจังหวัดสุรินทร์ ทุกปีทางจังหวัดโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัด (อบจ) และองค์การบริหารส่วนตำบลระแงงและชุมชนในอำเภอศีขรภูมิได้จัดงาน “สืบสานตำนานพันปีปราสาทศีขรภูมิทุกปี โดยจัดในช่วงเดียวกันกับการจัดงานช้างสุรินทร์ ในงานมีการแสดงแสงสีเสียง การออกร้านจำหน่ายสินค้าโอท็อปของชุมชน องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์เป็นผู้ให้งบในการจัดการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยร่วมจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวทั้งในจังหวัดและนอกจังหวัดทำให้แต่ละปีมีนักท่องเที่ยวที่ปราสาทศีขรภูมิเป็นจำนวนมาก แต่ช่วงนี้มีเหตุการณ์ระบาดของไวรัสโควิด ๑๙ ทำให้นักท่องเที่ยวน้อยลง แต่ปกติแล้วจะมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมองค์ปราสาทและซื้อสินค้าที่มีวางจำหน่ายด้านหน้าองค์ปราสาทเป็นจำนวนมาก”

(๒) กลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทข่างปี

จากการที่ทีมนักวิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับปราสาทข่างปี ชุมชนปราสาทข่างปี มีรายละเอียดดังนี้

๑) ประวัติปราสาทข่างปี

ปราสาทข่างปี เป็นอโรคยศาล หรืออโรคยศาลา หรือโรงพยาบาล หนึ่งในจำนวน ๑๐๒ แห่ง ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรขอมโบราณ โปรดให้สร้างขึ้น ตั้งอยู่ที่บ้านข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์มีอายุในราวพุทธศตวรรษที่ ๑๘ มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยศิลาแลง และหินทราย ตั้งแต่ปี ๒๕๕๓ กรมศิลปากร ได้ทำการบูรณะปราสาทข่างปี พบโบราณวัตถุจำนวนมาก ส่วนหนึ่งนำไปเก็บรักษาไว้ ที่พิพิธภัณฑ์สถาน

^{๙๐}ราชัย ดวงใจ,สัมภาษณ์,กำนันตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์,๒๒ พฤศจิกายน ๒๕๖๔.

แห่งชาติ สุรินทร์ อีกส่วนหนึ่งเก็บรักษาไว้ที่วัดบ้านช่างปี

ชุมชนบ้านช่างปีในอดีตเคยเป็นชุมชนเขมรโบราณ เท่าที่พบโบราณสถานสำคัญในหมู่บ้าน คือ ปราสาทช่างปี ซึ่งในภาษาเขมร เรียกว่า ปราสาทเจียงแป็ย เป็นสถาปัตยกรรมแบบขอมโบราณ สันนิษฐานว่าก่อสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ซึ่งเป็นโบราณสถานที่ก่อสร้างรุ่นเดียวกับปราสาทศีขรภูมิ และปราสาทพิมาย ปราสาทช่างปี เป็นอโรคยาศาล

ประกอบด้วย องค์ปราสาทประธานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ก่อด้วยศิลาแลงและหินทราย ที่มุมทิศตะวันออกเฉียงใต้มีอาคารขนาดเล็กกรุปลีเหลี่ยมผืนผ้าที่เรียกว่าบรรณาลัย มีกำแพงล้อมรอบ ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือมีสระน้ำขนาดเล็กกรุด้วยศิลาแลง คำว่า อโรคยาศาล หมายถึง สถานที่ซึ่งเป็นที่รักษาพยาบาล รักษาตัวของคนเจ็บป่วย โดยมีการสร้างอาคารไม้ไว้ด้านนอกองค์ปราสาท ส่วนการรักษาจะมีการส่งผู้มีวิชาการแพทย์แผนโบราณและตัวยามาจากเมืองใหญ่ๆ เช่น นครวัด ในประเทศกัมพูชา เมืองพิมาย และเมืองละโว้ ภายในองค์ปราสาทจะมีที่ประดิษฐานพระโพธิสัตว์ ivaบวงสรวง เคารพบูชา ซึ่งเชื่อว่า การรักษาผู้ป่วยนั้นแม้เพียงได้สัมผัสรูปประติมากรรมของพระองค์ก็จะทำให้หายได้ ปราสาทช่างปี (เจียงแป็ย) ได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานของชาติตามประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๕๒ ตอนที่ ๗๕ วันที่ ๘ มีนาคม ๒๔๗๘

๒) ชุมชนปราสาทช่างปี

จากข้อมูลโบราณสถานดังกล่าวที่ตั้งอยู่ในบริเวณหมู่บ้านช่างปี จึงเชื่อได้ว่าบ้านช่างปีเป็นชุมชนเขมร(ขอม)โบราณ ที่อพยพเข้ามาอยู่ในอาณาเขตนี้ เป็นเวลาหลายร้อยปีแล้ว ซึ่งต่อมามีการผสมผสานวัฒนธรรมและเชื้อชาติระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ทำให้คนที่อาศัยอยู่ในบ้านช่างปี เรียกตัวเองว่า ขะแมร์ลือ หรือ เขมรบน และเรียก เขมรที่อาศัยอยู่ในประเทศกัมพูชาว่า ขะแมร์กร้อม หรือ เขมรต่ำ ซึ่งคงมาจากสภาพภูมิประเทศของประเทศไทยที่มีผืนดินสูงลาดต่ำไปทางประเทศกัมพูชา เมื่อสมัยก่อนประมาณ ๖๐ ปีที่แล้ว พวกบ้านช่างปี ยังเคยพากันไปหาเครื่องรางของขลังในประเทศกัมพูชา โดยการเดินเท้าและนั่งเกวียน ตามเส้นทางลงที่

ช่องจอม อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ การลงไปในเขตเขมรต่ำทางลงจากภูเขาลาดมาก ต้องคลานลงไป บางแห่งทางหักเหมือนข้อศอก ป่าไม้รกมาก มีสัตว์ป่ามากมาย สภาพหมู่บ้านเขาก็เหมือนทางบ้านเรา พี่น้องบางคนเขาก็ไปมีลูกเมียอยู่ที่นั่น

ชื่อหมู่บ้านช่างปี เป็นชื่อที่ทางราชการตั้งขึ้นให้ตรงกับคำเรียกชื่อหมู่บ้านของคนเขมรเดิมว่า เสราะเจียงแป็ย คำว่า เสราะ แปลว่า หมู่บ้าน ส่วนคำว่า เจียงแป็ย ในภาษาเขมรแปลได้หลายความหมาย ถ้าแยก เจียง แปลว่า ช่าง แป็ย แปลว่า ปี หรือ รวมเป็นคำเดียวกัน เจียงแป็ย แปลว่า ช่างชื่อแป็ย เมื่อนำมาเขียนเป็นภาษาไทย คำว่า แป็ย ออกเสียงยากเลยเพี้ยนเป็นคำว่า ปี ซึ่งสะดวกสำหรับคนไทยอ่านออกเสียง แต่ก็ทำให้เกิดปัญหาต่อประวัติศาสตร์ของหมู่บ้านในภายหลัง ตามข้อสันนิษฐานจากโบราณสถานคือ ปราสาทช่างปี หรือ ปราสาทเจียงแป็ย ชื่อหมู่บ้านน่าจะเรียกตามชื่อช่างที่สร้างปราสาทที่ชื่อ ช่างแป็ย (ช่างปี) จะมีคนบางส่วนในปัจจุบันคือว่าชื่อบ้านช่างปี น่าจะมาจากชื่อช่างปั้นหม้อดิน ที่ ชื่อปี เพราะช่วงประมาณ ๓๐ ปีที่แล้วมีการปั้นหม้อดินในบริเวณริมห้วยหมู่บ้านช่างปี จากการเล่าขานว่าบ้านช่างปี ที่มีตาปี เป็นช่างปั้นหม้อ ไห ถ้วย ชาม กระจุกที่มีฝีมือและสวยงาม จากการค้นพบโดยบังเอิญ จากการปรับปรุงแปลงนาใกล้ปราสาท และสระน้ำ ด้านทิศตะวันตก เต่าเผาที่เปิดแล้วในสมัยนั้นแต่ยังพบเศษ ไห กระจุกเคลือบรูปช้าง กระจุกต่างๆแตกหักเสียหายเป็นจำนวนมากมีเศษอิฐ ที่ก่อเป็นเต่าจำนวน ๔-๕ เต่าเรียงกัน จากทิศตะวันออก ปางทิศตะวันตก เป็นหลักฐานสำคัญมีช่างปั้นหม้อจริง ตามประวัติของหมู่บ้านในอดีตมีการแลกเปลี่ยนค้าขาย ติดต่อกับหมู่บ้านต่างๆ จากการค้นพบ จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านช่างปี แต่ข้อสันนิษฐานนี้มีน้ำหนักมากเท่ากับชื่อช่างที่สร้างปราสาท เพราะองค์ปราสาทมีมาก่อนชื่อช่างปั้นหม้อดินหลายร้อยปี

คนในหมู่บ้านช่างปี เป็นคนเขมรพื้นเมืองเดิมที่อาศัยอยู่นานแล้วตั้งแต่รุ่นปู่ย่าตายาย สันนิษฐานว่า หมู่บ้านนี้มีคนมาอาศัยตั้งบ้านเรือนอยู่นานมาแล้วนับร้อยๆปี เพราะเป็นหมู่บ้านเก่าแก่ที่สุด แต่คงมีจำนวนไม่มากนัก ต่อมาก็มีการอพยพจากถิ่นอื่นมาอยู่ที่นี้และสืบเชื้อสายกันต่อๆมา ทำให้มีคนจำนวนมากขึ้น มีนามสกุลสำคัญที่เป็นตระกูลใหญ่ในหมู่บ้านช่างปี ได้แก่ แสงงาม หล่อแหลม ทองหล่อ โต๊ะงาม กองแก้ว และมีตระกูลคนเชื้อสายจีนที่อพยพมาจากประเทศจีนในประมาณสมัยรัชกาลที่ ๕ อยู่ ๑ ตระกูล คือ แซ่จิ้ง แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นเนตรอุดมสุข แต่รุ่นลูกหลานของตระกูลนี้ กลายเป็นคนวัฒนธรรมเขมรตามชาวบ้านส่วนใหญ่ในปัจจุบัน

ต่อมาหมู่บ้านช่างปีได้มีคนมาอาศัยอยู่มากขึ้น และชุมชนรอบๆ บริเวณหมู่บ้านช่างปีเริ่มมีเพิ่มขึ้น กลายเป็นหมู่บ้านใกล้เคียงกัน ทางราชการจึงตั้งหมู่บ้านช่างปีให้เป็นชื่อตำบลช่างปี ปัจจุบันตำบลช่างปีมีหมู่บ้านในเขตปกครอง จำนวน ๑๔ หมู่บ้าน

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาสภาพความเป็นจริงของปราสาทข่าในปีในปัจจุบัน ทีมผู้วิจัยพบว่า ปราสาทข่าตั้งอยู่ในชุมชนเมืองในเขตตำบลข่า อำเภอศีขรภูมิ สภาพชุมชนมีความเจริญและมีประชากรอยู่หนาแน่น การคมนาคมเพื่อไปชมปราสาทข่าที่มีความสะดวกสามารถเดินทางด้วยรถส่วนตัวเท่านั้น ทีมผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้น การสัมภาษณ์ สังเกตและวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน ปราสาทข่าเพื่อวิเคราะห์ขีดความสามารถความพร้อมของชุมชนเพื่อนำไปสู่การวางแผนการพัฒนา กลไกการท่องเที่ยวปราสาทข่า

ตารางที่ ๔.๗ การวิเคราะห์ SWOT ขีดความสามารถและข้อจำกัดด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้านการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทข่า

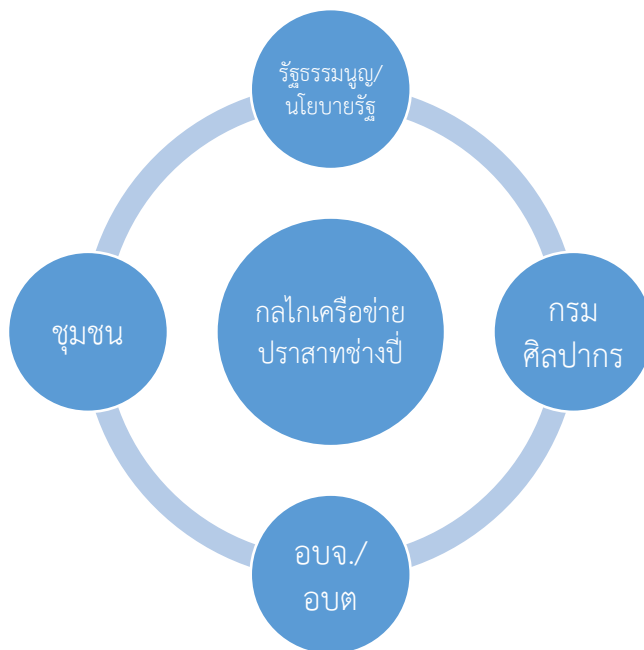
จุดแข็ง	จุดอ่อน
๑.ชุมชนมีความพร้อมด้านการท่องเที่ยว มีการจัดเป็นชุมชนนวัตวิถี ๒.ชุมชนมีความรู้ด้านการท่องเที่ยวและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้แก่นักท่องเที่ยวได้ ๓. เส้นทางการเดินทางเข้าไปชมปราสาทอยู่ในสภาพดี ๔. ชุมชนมีร้านให้บริการด้านที่พักโฮมสเตย์ หมู่บ้านเกษตรอินทรีย์อาหารและเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยวด้วยราคาที่ยุติธรรม ๕.มีการจัดงานท่องเที่ยวปราสาทข่าประจำปี	๑.การเดินทางไปชมปราสาทต้องไปด้วยรถยนต์ส่วนตัว ไม่มีรถยนต์สาธารณะให้บริการ ๒.ป้ายบอกทางยังมีน้อย
ข้อจำกัด/อุปสรรค	โอกาส
๑.มีปัญหาด้านสถานที่จอดรถเมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเป็นจำนวนมาก ๒.ไม่มีห้องน้ำในบริเวณปราสาท ๓. พื้นที่ในบริเวณปราสาทยังไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร	๑.มีหน่วยงาน อบจ.อบต.ให้การสนับสนุน ๒.ได้รับการโปรโมทจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ๓.ชุมชนมีกิจกรรมการท่องเที่ยวชมหมู่บ้านนวัตวิถี การจัดพื้นที่เกษตรอินทรีย์ภายในชุมชน

จากตารางที่ ๔.๒ แสดงให้เห็นถึงจุดแข็งจุดอ่อนข้อจำกัดและอุปสรรค โอกาสของชุมชนการท่องเที่ยวปราสาทข่า ซึ่งทีมผู้วิจัยจะได้นำไปปรับปรุงและพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนการท่องเที่ยวปราสาทข่าต่อไป

๓) กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทข่า

ปราสาทข่าอยู่ในการดูแลของกรมศิลปากร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนตำบลข่าและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กิจกรรมที่องค์กร

บริหารส่วนจังหวัดองค์กรบริหารส่วนตำบล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดร่วมกับชุมชนปราสาทข่างปีคือการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทข่างปีในช่วงต้นเดือนมีนาคมของทุกปี นอกจากนี้เที่ยวชมปราสาทข่างปีแล้วชุมชนยังได้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนนวัตวิถีตำบลข่างปี

แผนภูมิที่ ๔.๘ แสดงกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทข่างปี

(๓) กลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน

ทีมนักวิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับปราสาทภูมิโปน ชุมชนปราสาทภูมิโปนมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑)ประวัติปราสาทภูมิโปน

ปราสาทภูมิโปน ตั้งอยู่ที่บ้านภูมิโปน ตำบลมออำเภอสงขลา จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทประกอบด้วยโบราณสถาน ๔ หลัง คือ ปราสาทก่อด้วยอิฐ ๓ หลังและศิลาแลง ๑ หลัง ตั้งเรียงกันในแนวเหนือ-ใต้ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก โดยปราสาทหลังที่ ๑ ปราสาทประธาน เป็นปราสาทอิฐหลังใหญ่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุด ก่อด้วยอิฐไม่สอปูนแบบศิลปะขอมรุ่นเก่า มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มี

บันได ประตูทางเข้าด้านตะวันออกเพียงด้านเดียว มียอดหลังคาลดหลั่นเป็นชั้น ๆ ปัจจุบันเหลือเพียง ๓ ชั้น มีเสาประดับกรอบประตู ใต้หน้าบันเหนือทับหลังขึ้นไปสลักรูปใบไม้มีวน แบบศิลปะอินเดีย สมัยหลังคุปตะ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓) ซึ่งรูปแบบและเทคนิคการก่อสร้างปราสาทประธานเทียบได้กับปราสาทขอมสมัยก่อนพระนคร ร่วมสมัยกับปราสาทที่อยู่ด้านทิศเหนือสุด (ปราสาทหลังที่ ๔ ตามแผนผังปราสาท) สันนิษฐานว่าปราสาทนี้ น่าจะสร้างเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ลิทธิไศวนิกาย นอกจากนี้ยังค้นพบศิลาจารึกอักษรปัลลวะ-สันสกฤต ๑ ชั้น มีใช้ในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๓ ซึ่งสอดคล้องกับอายุของรูปแบบศิลปะของปราสาท นับว่าเก่าแก่ที่สุดของไทย

ปราสาทภูมិโปนถือว่าเป็นแหล่งอารยธรรมโบราณหรือชุมชนโบราณที่มีระบบการปกครองแบบเมือง สังเกตได้จากบริเวณรอบ ๆ ปราสาทพบคูกำแพงเมือง เชื้อดินโบราณ และสระน้ำ โดยเฉพาะน้ำเป็นระบบชลประทานถูกออกแบบมา มีจำนวน ๕ แห่ง ได้แก่ สระลำเจียก สระตา สระนาล สระตราว และสระปรือ ปัจจุบันพื้นที่ชุมชนโบราณเป็นที่ตั้งของชุมชนบ้านภูมิโปน นอกจากนี้ปราสาทภูมิโปนยังเชื่อมโยงเป็นตำนานเรื่อง

เล่าขานท้องถิ่น ตำนานปราสาทภูมิโปน “เนียง ค็อย ธม” ในตำนานกล่าวถึงกษัตริย์ขอมองค์หนึ่งได้สร้างเมืองลับไว้กลางป่าชื่อว่า “ปราสาทภูมิโปน” ต่อมาเมื่อเมืองหลวงเกิดความไม่สงบ มีข้าศึกมาประชิดเมือง กษัตริย์ขอมจึงส่งพระธิดาพร้อมไพร่พลจำนวนหนึ่งมาหลบซ่อนลี้ภัยที่ภูมิโปน พระธิดาองค์นั้นพระนามว่า พระนางศรีจันทร์ หรือ เนียง ค็อย ธม ในภาษาเขมร แปลว่า พระนางที่มีหน้าอกงามหรือพระนางนมใหญ่ ด้วยความงามของนางที่เลื่องลือไปทั่ว จึงเป็นที่หมายปองของพระราชามือต่าง ๆ ที่ต้องการพระนางมาเป็นพระชายา จึงเกิดศึกชิงนางขึ้น เกิดเป็นโศกนาฏกรรมและทำให้บุรุษล้มตายเพราะนางมาก

สุดท้ายพระนางศรีจันทร์ได้ตกไปเป็นมเหสีของกษัตริย์แห่งนครนายพราน (เวยาธปุระ เมืองหลวงสมัยอาณาจักรพูนันในอดีต) ก่อนนางจะจากไปได้ขอไปอาบน้ำที่สระลำเจียก และปลุกต้นลำเจียกไว้กอหนึ่ง

พร้อมทั้งอธิษฐานว่า ถ้าพระนางยังไม่กลับมาที่ภูมิโปน ขอให้ต้นลำเจียกอย่าได้ออกดอกอีกเลย ปัจจุบันสระลำเจียกยังคงมีต้นลำเจียกกอใหญ่หลายต้นและยังไม่มีดอกมาจนถึงทุกวันนี้

จากตำนานเป็นที่มาของชื่อปราสาท คำว่า ภูมि ในภาษาเขมร แปลว่าหมู่บ้าน หรือดินแดน คำว่า โปน แปลว่า ซ่อนตัวไม่ให้ใครหาพบ รวมกันจึงหมายถึงเมืองลึกลับ หรือที่ซ่อนรวบรวมกองทัพ ปัจจุบันตำนาน เนียง ค็อย ธม ยังคงเล่าขานเรื่อยมา กลายเป็นส่วนหนึ่งของปราสาทภูมิโปนและ

วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นที่จัดแสดงขึ้นทุกปี ผ่านการแสดงแสง สี เสียง ใน “งานประเพณีสืบสานตำนานปราสาทภูมิโปน” ณ บริเวณปราสาทภูมิโปน ตำบลม อำเภอสงขลา จังหวัดสุรินทร์ เพื่อเผยแพร่ให้ปราสาทภูมิโปนเป็นที่รู้จักมากขึ้น

๒) ชุมชนปราสาทภูมิโปน

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาสภาพความเป็นจริงของปราสาทภูมิโปนในปัจจุบัน ทีมผู้วิจัยพบว่าปราสาทภูมิโปนตั้งอยู่ในชุมชนเมืองในเขตตำบลม อำเภอสงขลา สภาพชุมชนมีความเจริญและมีประชากรอยู่หนาแน่น การคมนาคมเพื่อไปชมปราสาทภูมิโปนมีความสะดวกสามารถเดินทางด้วยรถส่วนตัวเท่านั้น ทีมผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้น การสัมภาษณ์ สังเกตและวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนปราสาทภูมิโปนเพื่อวิเคราะห์ขีดความสามารถความพร้อมของชุมชนเพื่อนำไปสู่การวางแผนการพัฒนาภาคการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน

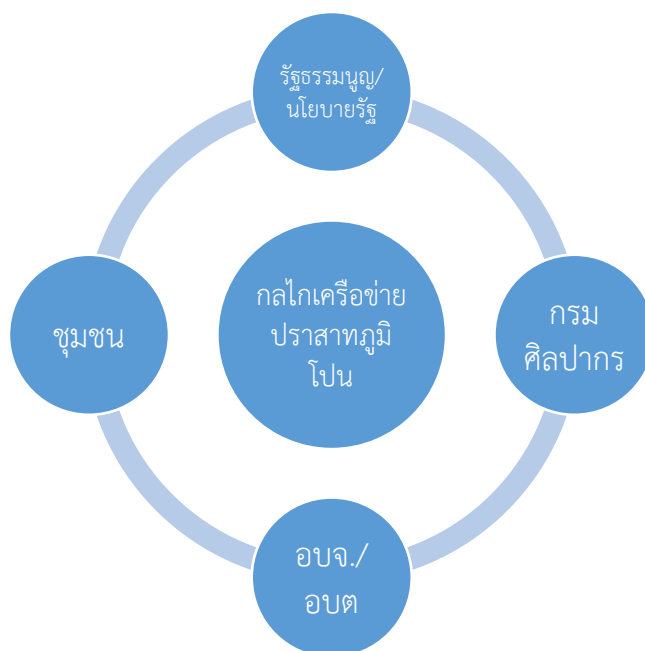
ตารางที่ ๔.๙ การวิเคราะห์ SWOT ขีดความสามารถและข้อจำกัดด้านการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้านการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทภูมิโปน

จุดแข็ง	จุดอ่อน
๑. ชุมชนมีความพร้อมด้านการท่องเที่ยว มีการจัดเป็นชุมชนนวัตวิถี ๒. ชุมชนมีความรู้ด้านการท่องเที่ยวและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้แก่นักท่องเที่ยวได้ ๓. เส้นทางการเดินทางเข้าไปชมปราสาทอยู่ในสภาพดี ๔. ชุมชนมีร้านให้บริการด้านที่พักโฮมสเตย์ หมู่บ้านเกษตรอินทรีย์อาหารและเครื่องดื่มแก่นักท่องเที่ยวด้วยราคาที่ยุติธรรม ๕. มีการจัดงานท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปนทุกปี	๑. การเดินทางไปชมปราสาทต้องไปด้วยรถยนต์ส่วนตัว ไม่มีรถยนต์สาธารณะให้บริการ ๒. ป้ายบอกทางยังมีน้อย
ข้อจำกัด/อุปสรรค	โอกาส
๑. มีปัญหาด้านสถานที่จอดรถเมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเป็นจำนวนมาก ๒. หอพักให้บริการยังมีจำนวนน้อย ๓. พื้นที่ในบริเวณปราสาทยังไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร	๑. มีหน่วยงาน อบจ.อบต.ให้การสนับสนุน ๒. ได้รับการโปรโมทจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ๓. ชุมชนมีกิจกรรมการท่องเที่ยวชมหมู่บ้านนวัตวิถี การจัดพื้นที่เกษตรอินทรีย์ภายในชุมชน

จากตารางที่ ๔.๒ แสดงให้เห็นถึงจุดแข็งจุดอ่อนข้อจำกัดและอุปสรรค โอกาสของชุมชนการท่องเที่ยวเที่ยวปราสาทภูมิโปน ซึ่งทีมผู้วิจัยจะได้นำไปปรับปรุงและพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปนต่อไป

(๓) กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน

ปราสาทภูมิโปนอยู่ในการดูแลของกรมศิลปากร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนตำบลม และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กิจกรรมที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดองค์การบริหารส่วนตำบล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดร่วมกับชุมชนปราสาทภูมิโปนคือการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปนในช่วงต้นเดือนเมษายนของทุกปี นอกจากนี้เที่ยวชมปราสาทภูมิโปนแล้วชุมชนยังได้มีเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนวิถีตำบลม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

แผนภูมิที่ ๔.๑๐ แสดงกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทข้างปี

(๔) กลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือนธม

ทีมนักวิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับปราสาทตาเมือน ชุมชนปราสาทตาเมือน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑) ประวัติปราสาทตาเมือน

กลุ่มปราสาทตาเมือนตั้งอยู่ในช่องเขาตาเมือน (หรือช่องเขาตาเมียง) เทือกเขาพนมดงรัก ในเขตบ้านหนองคันนาสามัคคี หมู่ ๘ ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ เป็นปราสาทที่รวมกลุ่มปราสาทตาเมือน ซึ่งประกอบด้วยปราสาทหินสามหลัง เรียงลำดับจากขนาดใหญ่ไปขนาดเล็ก คือ

ปราสาทตาเมือนธม ปราสาทตาเมือนโต๊ด และปราสาทตาเมือน มาเป็นอุทยานประวัติศาสตร์กลุ่มปราสาทตาเมือน

กลุ่มปราสาทตาเมือนธม ตั้งอยู่ที่บ้านหนองคันนาสามัคคี ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ตามรายทางสู่เมืองพระนครของขอม ในอดีตยังไม่มีความรู้ในเรื่องพรมแดนต่างประเทศ มีแต่เพียงแนวทิศเขาตงเร็ก เป็นพรมแดนธรรมชาติที่กั้นผู้คนสองดินแดนไว้ คนโบราณมีการ ใช้เส้นทางผ่าช่องเขาที่มีอยู่ตลอดแนว ในบางช่องเขามีการสร้างปราสาทหินขนาดเล็ก เช่น ช่องสายตะกุ่มีปราสาทบายแบก แต่สำหรับที่ช่องตาเมือนหรือตาเมียงนี้มีลักษณะพิเศษคือ มีปราสาทหินสามหลังอยู่ใกล้ๆกัน เรียงลำดับจากขนาดใหญ่ไปขนาดเล็ก เรียกว่ากลุ่มปราสาทตาเมือน โดยปราสาทแต่ละหลังมีขนาดและประโยชน์ที่ใช้สอยแตกต่างกันไป

ปราสาทตาเมือนธม เป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่สุดในกลุ่ม ตัวปราสาทอยู่บนเนินเขาสร้างคร่อมโขดหินธรรมชาติที่ศักดิ์สิทธิ์ในรูปของสยมภูศิวลึงค์ และเป็นที่สำหรับประกอบพิธีกรรม อยู่ใกล้ดินแดนเขมรมากที่สุด ปราสาทแห่งนี้หันหน้าไปทางทิศใต้ ผิดแผกจากแห่งอื่นซึ่งมักจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก คงจะรับกับเส้นทางที่มาจากเขมรต่ำผ่านมาทางช่องทางตาเมือนนี้ ปราสาทตาเมือนธม ซึ่งแปลตรงกับภาษาเขมรว่า ใหญ่ นอกจากนี้ยังมีอาคารอื่น คือปราสาทก่อด้วยหินทรายสองหลัง อยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และตะวันตกเฉียงเหนือของปราสาทประธาน บรรณาลัยศิลาแลงสองหลัง และนอกระเบียงคดทางทิศเหนือมีสระน้ำขนาดเล็กสองสระ

เนื่องจากปราสาทแห่งนี้อยู่ใกล้เขตชายแดน การเที่ยวชมจึงควรอยู่เฉพาะภายในเขตปราสาทเท่านั้น ไม่ควรเดินออกไปไกลจากแนวต้นไม้รอบปราสาทเพราะพื้นที่นี้ยังไม่ปลอดภัยนัก

ปราสาทตาเมือนโต๊ด อยู่ห่างจากปราสาทตาเมือนธม ประมาณ ๗๕๐ เมตร ก่อด้วยศิลาแลง มีกำแพงล้อมรอบและมีสระน้ำขนาดเล็กอยู่ทางทิศเหนือหนึ่งสระ โดยเชื่อว่าปราสาทแห่งนี้เป็นอโรคยาศาลรักษาพยาบาลของชุมชนหรือตามรายทางที่เป็นเส้นทางคมนาคม ซึ่งนิยมสร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่

๗

ปราสาทตาเมือน(บายกริม)อยู่ห่างจากปราสาทตาเมือนโต๊ดประมาณ ๓๙๐ เมตร เป็นปราสาทที่เล็กที่สุด ก่อด้วยศิลาแลง มีลักษณะเป็นห้องยาว เชื่อว่าเป็นธรรมศาลา คือที่พักสำหรับคนเดินทาง กลุ่มปราสาทตานี้นับได้ว่าเป็นกลุ่มปราสาทที่มีความสมบูรณ์ในด้านของการอำนวยความสะดวกแก่ผู้คนที่ใช้เส้นทางผ่านช่องเขา ซึ่งไม่ปรากฏในถิ่นอื่น การที่มีกลุ่มปราสาทตาเมือนตั้งอยู่ใน

บริเวณนี้เป็นประจักษ์พยานที่แสดงให้เห็นว่า ในอดีตเส้นทางช่องเขาตานี้คงจะมีชุมชนหรือเป็นเส้นทางผ่านช่องเขาสำคัญของภูมิภาค

๒) ชุมชนปราสาทตาเมือน

จากการลงพื้นที่เพื่อศึกษาสภาพความเป็นจริงของปราสาทตาเมือนในปัจจุบัน ทีมผู้วิจัยพบว่าปราสาทตาเมือนตั้งอยู่ในชุมชนในเขตตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ สภาพชุมชนมีความเจริญและมีประชากรอยู่หนาแน่น แต่ตัวปราสาทตั้งอยู่ในเขตชายแดนไทยกัมพูชา ห่างจากชุมชนตำบลตาเมียงพอสมควร การคมนาคมเพื่อไปชมปราสาทตาเมือนมีความสะดวกสามารถเดินทางด้วยรถส่วนตัวเท่านั้น ทีมผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลเบื้องต้น การสัมภาษณ์ สังเกตและวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนปราสาทตาเมือนเพื่อวิเคราะห์ขีดความสามารถความพร้อมของชุมชนเพื่อนำไปสู่การวางแผนการพัฒนาโครงการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน

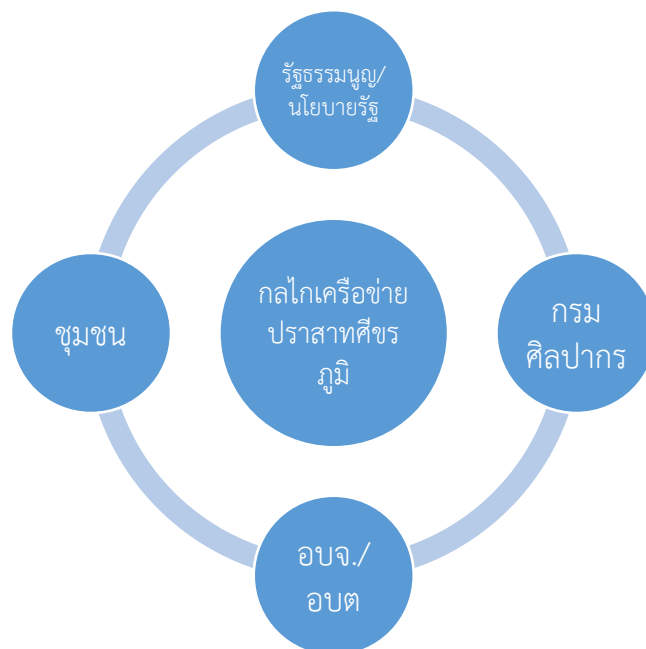
**ตารางที่ ๔.๑๑ การวิเคราะห์ SWOT ชีตความสามารถและข้อจำกัดด้านการจัดการ
ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมด้านการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทตาเมือน**

จุดแข็ง	จุดอ่อน
๑. ชุมชนมีความพร้อมด้านการท่องเที่ยว มีการจัดเป็นชุมชนนวัตวิถี ๒. ชุมชนมีความรู้ด้านการท่องเที่ยวและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้แก่นักท่องเที่ยวได้ ๓. เส้นทางการเดินทางเข้าไปชมปราสาทอยู่ในสภาพดี	๑. การเดินทางไปชมปราสาทต้องไปด้วยรถยนต์ส่วนตัว ไม่มีรถยนต์สาธารณะให้บริการ ๒. ป้ายบอกทางยังมีน้อย ๓. ชุมชนไม่มีร้านค้าให้บริการในบริเวณปราสาทที่พักที่เป็นโฮมสเตย์ในชุมชนมีน้อย
ข้อจำกัด/อุปสรรค	โอกาส
๑. มีปัญหาด้านสถานที่จอดรถเมื่อมีนักท่องเที่ยวมาเป็นจำนวนมาก ๒. ท้องน้ำให้บริการยังมีจำนวนน้อย ๓. พื้นที่ในบริเวณปราสาทยังไม่ได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร ๔. อยู่ในเขตชายแดนไทยกัมพูชา มีข้อจำกัดด้านความปลอดภัย	๑. มีหน่วยงานอบต.ให้การสนับสนุน ๒. ได้รับการโปรโมทจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

จากตารางที่ ๔.๒ แสดงให้เห็นถึงจุดแข็งจุดอ่อนข้อจำกัดและอุปสรรค โอกาสของชุมชนการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน ซึ่งทีมผู้วิจัยจะได้นำไปปรับปรุงและพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือนต่อไป

๓) กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน

ปราสาทตาเมือนอยู่ในการดูแลของกรมศิลปากร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติและองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนตำบลตาเมียง และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย กิจกรรมที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดองค์การบริหารส่วนตำบล การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดร่วมกับชุมชนปราสาทตาเมือนคือการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน โดยมีมีโครงการมัคคุเทศก์น้อยซึ่งสำหรับนำนักท่องเที่ยวที่ต้องการเที่ยวชมปราสาทตาเมือน

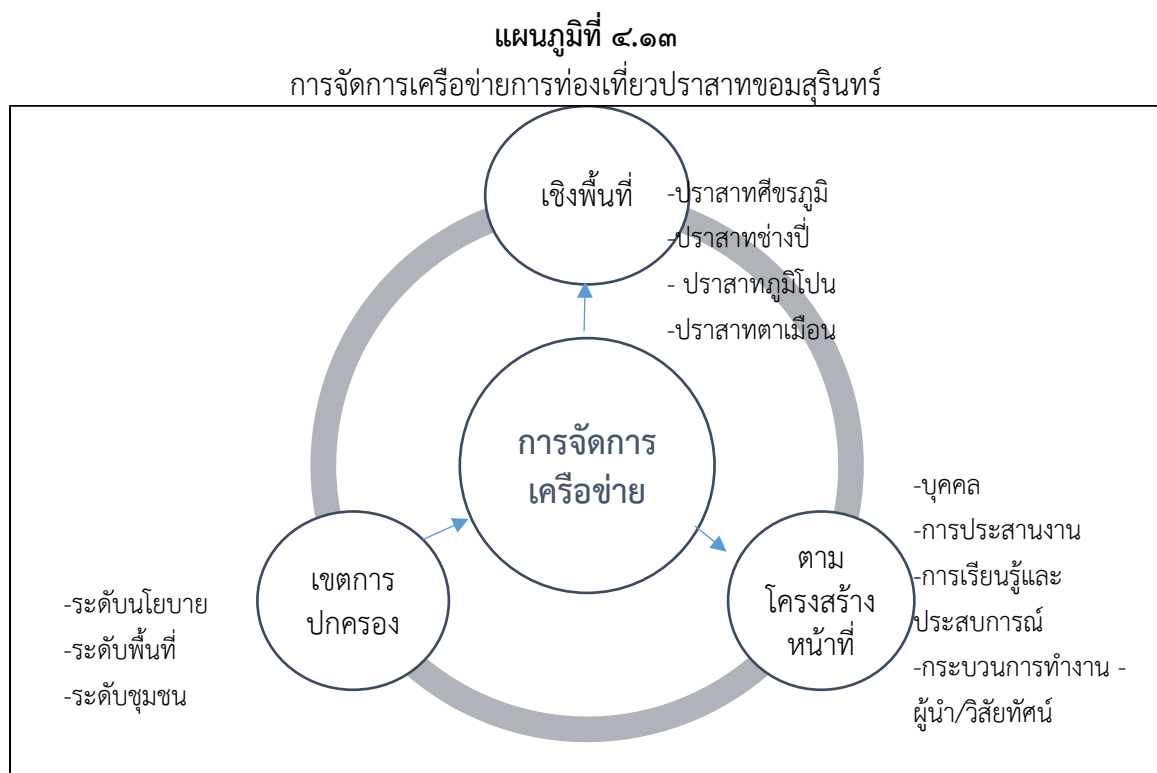
แผนภูมิที่ ๔.๑๒ แสดงกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน

๔.๔.๒ ผลการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
พบว่าผลการศึกษภาคสนามเพื่อตอบใจทวิวิจัยเกี่ยวกับแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากจังหวัดสุรินทร์ โดยการสังเกต การสัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มของคณะผู้วิจัยเอง กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ นักวิชาการด้านการท่องเที่ยว พระสงฆ์ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว จำนวน ๒๕ รูป/คน ในเขตพื้นที่วิจัย ๔ แห่ง คือ พื้นที่ชุมชนปราสาทศิขรภูมิ อำเภอสือขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ พื้นที่ชุมชนปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอสือขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ พื้นที่ปราสาทภูมิโปน ตำบลตม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์และพื้นที่ชุมชนปราสาทตามีออน บ้านหนองคันทนา อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ผลศึกษาข้อมูลภาคสนามได้ข้อสรุป ดังนี้

๔.๔.๒.๑ สภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์

ผลการศึกษาเชิงเอกสารเพื่อตอบใจทวิวิจัยเกี่ยวกับสภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งจากข้อมูลด้านเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง เช่นคู่มือสร้างและพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน คู่มือตรวจประเมินมาตรฐานแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ โครงการจัดทำแผนยุทธศาสตร์นำเที่ยว-มัคคุเทศก์ แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙ – ๒๕๖๓ แผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวอาเซียน พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๘ (ASEAN Tourism Strategic Plan) การบูรณาการเพื่อขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. ๒๕๕๘-๒๕๖๐ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบสอง พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔ แผนปฏิบัติการ

พัฒนาการท่องเที่ยวภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชีวิตลุ่มแม่น้ำโขง พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔ ยุทธศาสตร์กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ฉบับที่ ๔ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) แผนปฏิบัติการของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๒ จากการศึกษาสภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวทางชุมชนปราสาทขอม จังหวัดสุรินทร์ คณะผู้วิจัยได้นำเอาการแบ่งเครือข่ายตาม “คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน”^{๙๑} ผสมกับแนวคิดของ “พระมหาสุทิตย อากาศโร”^{๙๒} มาเป็นกรอบในการศึกษาค้นคว้าวิจัย จากข้อมูลเอกสารและข้อมูลภาคสนามกำหนดประเด็นวิเคราะห์ได้ ๓ ประเด็นหลัก ได้แก่ ๑) สภาพเครือข่ายเชิงพื้นที่ : ชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ ๒) สภาพเครือข่ายเขตการปกครอง : ระดับนโยบาย ระดับพื้นที่ ระดับชุมชน และ ๓) สภาพเครือข่ายตามโครงสร้างหน้าที่: ด้านบุคคล ด้านการประสานงาน ด้านการเรียนรู้และประสบการณ์ ด้านกระบวนการทำงาน และด้านผู้นำ/วิสัยทัศน์ เขียนเป็นแผนภูมิ ดังนี้

^{๙๑} สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, คู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน, ๒๕๕๐, หน้า ๖๑.

^{๙๒} พระมหาสุทิตย อากาศโร, เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ, หน้า ๘๕.

จากแผนภูมิที่ ๔.๒ แสดงให้เห็นถึงการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ โดยมีกลไกที่เป็นตัวขับเคลื่อนการท่องเที่ยว ๓ ด้านคือ ๑) การแบ่งสภาพเครือข่ายเชิงพื้นที่ประกอบด้วยเขตพื้นที่ติดต่อกัน ๔ คือ ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ อำเภอสีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ชุมชนปราสาทข่าปี อำเภอสีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ชุมชนปราสาทภูมิโปน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ และชุมชนปราสาทตาเมือน อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ๒) แบ่งสภาพเครือข่ายตามเขตการปกครองประกอบด้วยประเด็นย่อย ได้แก่ ระดับนโยบาย ระดับพื้นที่ และระดับชุมชน ๓) การแบ่งสภาพเครือข่ายตามลักษณะงาน ประกอบด้วยประเด็นย่อย ได้แก่ การทำงานร่วมกันด้านบุคคล ด้านการประสานงาน ด้านการเรียนรู้และประสบการณ์ ด้านกระบวนการทำงาน และด้านผู้นำหรือวิสัยทัศน์ ซึ่งในแต่ละประเด็นหลักนั้น มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๔.๔.๒.๑.๑ การจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมตามเขตปกครองและระดับนโยบาย

ในงานวิจัยนี้หมายถึงเครือข่ายการท่องเที่ยวภายในประเทศที่มีความเชื่อมโยงกันจากส่วนกลางลงสู่ภูมิภาคตามโครงสร้างของระบบราชการ จัดได้ ๓ ระดับ คือ ระดับนโยบาย ระดับพื้นที่ และระดับชุมชน มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน โดยมีแผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยว ๕ ยุทธศาสตร์เป็นแกนกลาง ถ้าวิเคราะห์ตามแผนผังดังกล่าวจะพบว่าในระดับนโยบายและระดับพื้นที่เป็นเครือข่ายภาครัฐและเอกชน ซึ่งมีเครือข่ายการทำงานร่วมหลายส่วนงาน ดังเช่นในระดับนโยบาย ประกอบด้วย คณะรัฐมนตรี คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ คณะกรรมการนโยบายการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ คณะอนุกรรมการรายสาขาที่สำคัญ อาทิ สุขภาพ กีฬา ฯลฯ รวมถึงคณะกรรมการที่รับผิดชอบยุทธศาสตร์ตามแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) ทั้ง ๕ ยุทธศาสตร์ คือ ๑) ยุทธศาสตร์การพัฒนาคูณภาพแหล่งท่องเที่ยวสินค้าและบริการด้านการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน มีหน่วยงานหรือคณะกรรมการต่างๆ ๒) ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ๓) ยุทธศาสตร์การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว ๔) ยุทธศาสตร์การสร้างสมดุลให้กับการท่องเที่ยวไทยผ่านการตลาดเฉพาะกลุ่ม การส่งเสริมวิถีไทย และการสร้างความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยว ๕) ยุทธศาสตร์การบูรณาการการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ

ตามยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาในแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ซึ่งมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวระดับปานกลาง “ถูกจัดเป็นกลุ่มที่เป็นเมืองหลักทางการท่องเที่ยว คือ จังหวัดนครราชสีมา และกลุ่มเมืองท่องเที่ยวรอง คือ จังหวัดอุบลราชธานี บุรีรัมย์ สุรินทร์ และศรีสะเกษ

เกษ”^{๙๓} ควรกระตุ้นหรือสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมร่วมกันในหลายมิติ เช่น ด้านการบริหารจัดการ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดกิจกรรมมหรหรมสินค้า ฯลฯ ดังที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจัดกิจกรรมหมู่บ้านภาคอีสาน รวบรวมตัวตนของชาวอีสาน ผ่านวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรม งานประเพณี อาหาร ในงานเทศกาลเที่ยวเมืองไทย ครั้งที่ ๓๘ ปี ๒๕๖๑ โดยวัฒนธรรมอีสานได้แสดงในหัวข้อ “เส้นทางท่องเที่ยวตามรอยอารยธรรมขอม”^{๙๔} หรือ “๓ จังหวัดอีสานใต้สุรินทร์ บุรีรัมย์ และ ศรีสะเกษ จับมือสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม”^{๙๕} การเกิดขึ้นของ “ชมรม CBT อีสานใต้”^{๙๖} ซึ่งเริ่มจัดตั้งในปี พ.ศ.๒๕๖๑ รวมชุมชนในเครือข่าย ๕ จังหวัด เป็นภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอีสานใต้ เพื่อรองรับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของกระทรวงการท่องเที่ยว ที่กำหนดเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ประกอบด้วยจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และจังหวัดอุบลราชธานี โดยได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ทำการศึกษาโครงการและวางแผนการทำงานอย่างเป็นระบบ ร่วมกับภาคีเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ทั้งนี้เพื่อประสานความร่วมมือและให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกเครือข่าย พัฒนาบุคลากรให้มีศักยภาพ สร้างตลาดนักท่องเที่ยว สร้างภูมิคุ้มกันให้การท่องเที่ยวยั่งยืน ให้ชุมชนทำรายได้เข้าสู่ชุมชนการท่องเที่ยวอีสานใต้อย่างยั่งยืนต่อไป กิจกรรมดังกล่าวยึดโยงกับอารยธรรมวานมัญองแหวก ซึ่งถือเป็นแก่นภูมิปัญญาพื้นฐานอีสานใต้ เป็นตัวอย่างหนึ่งในแนวทางดังกล่าว

๔.๔.๒.๑.๒ การจัดการเครือข่ายตามเขตปกครองระดับพื้นที่ มีคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวประจำเขต เป็นแกนกลางเชื่อมโยงคณะกรรมการบริหารชุดต่างๆ เข้าด้วยกัน ได้แก่ คณะกรรมการบริหารกลุ่มจังหวัด คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการ กระทรวง/หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งระดับภูมิภาคและระดับจังหวัด เชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สภาอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สมาคม/สมาพันธ์ ธุรกิจท่องเที่ยว เอกชน/สถาบันการศึกษา องค์กรระหว่างประเทศด้านการท่องเที่ยว เพื่อสนับสนุนส่งเสริมให้ระดับชุมชนสร้างหรือพัฒนาเครือข่ายภาคประชาชน/ชุมชนให้เกิดความมั่นคงเข้มแข็ง มีตัวอย่างข้อมูลเชิงเอกสารที่กล่าวถึงบทบาทหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งระดับภูมิภาคและระดับจังหวัด เช่น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) มียุทธศาสตร์สำคัญที่นำมาเป็นแนวทางในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ในยุทธศาสตร์ที่ ๙

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๙๔} Cool Isan เทศกาลเที่ยวเมืองไทย ครั้งที่ ๓๘, <https://www.wongnai.com/news/cool-isan-thailand-tourism-festival-๒๐๑๘?ref>.

^{๙๕} <https://www.sanook.com/news/๘๕๒๔๔๓/>

^{๙๖} จิรภิญญา สมลิ่งกา, ชุมชนการท่องเที่ยว ๕ จังหวัด ร่วมจัดตั้งชมรม CBT อีสานใต้, สำนักงานประชาสัมพันธ์จังหวัดศรีสะเกษ.

ที่ว่า “ยกระดับยกระดับการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรม อารยธรรมขอม ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และกีฬาสู่นานาชาติ...(๑) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรมในทุกพื้นที่ ท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง...ท่องเที่ยวเชิงกีฬาในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา ท่องเที่ยวธรรมชาติในจังหวัดชัยภูมิ เลย นครราชสีมา อุบลราชธานี... ส่งเสริม

๔.๒.๒ แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จากข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือประกอบด้วย แบบบันทึกจากเอกสาร และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง การลงพื้นที่สังเกต การสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์เพื่อนำเสนอเป็นผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยดังนี้

๔.๒.๒.๑ แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมด้านบุคคล

จากการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสารข้อมูลภาคสนามโดยการสังเกตและสัมภาษณ์ พบความอ่อนแอทางองค์ความรู้เกี่ยวกับปราสาทขอมของชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ส่วนในระดับนโยบายด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอมได้มีการจัดทำมาตรฐานและ กระบวนการรับรองมาตรฐานการกำหนดแนวทางเกี่ยวกับการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และการยกระดับคุณภาพด้านทรัพยากรมนุษย์หรือบุคคลในด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอม ควรมีการพัฒนาบุคคลที่มีความรู้เกี่ยวกับปราสาทขอม แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในระดับพื้นที่ในด้านบุคคล จากการสังเกตสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามพบว่าแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ได้มีการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยวปราสาทขอม ควรมีการพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวโดยอิงอาศัยกับแนวทางการพัฒนาของภาครัฐและนโยบายรวมถึงมาตรการที่ปรากฏในแผนการท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัด จากสภาพเบื้องต้นในงานวิจัยจึงเสนอแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในระดับบุคคล ดังนี้ ๑) ททท.จังหวัด การท่องเที่ยวโดยชุมชน CBT คณะสงฆ์จังหวัด ร่วมมือกันจัดกิจกรรมเสริมสร้างองค์ความรู้กระตุ้นภูมิปัญญาด้านการท่องเที่ยวให้แก่พระสงฆ์ภายในอารามกลุ่มเครือข่ายการท่องเที่ยว ๒) ภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติการและสนับสนุนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้าน ให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจน

๔.๒.๒.๒ แนวทางเสริมสร้างการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านการประสานงาน ภาครัฐได้กระจายอำนาจหรือสร้างเครือข่ายลงไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศ โดยคณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวได้กำหนดเขตพัฒนาการท่องเที่ยวที่ประกาศในราชกิจจานุเบกษาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๘ เป็นครั้งแรกจำนวน ๕ เขตพัฒนาการท่องเที่ยว คือ “เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมล้านนา เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเลตะวันออก เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ เขตพัฒนาการท่องเที่ยวฝั่งทะเล

ตะวันตก และเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอันดามัน”^{๙๗} ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๕๙ ได้ประกาศเพิ่มขึ้นอีก ๓ เขต คือ “เขตพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชีวิตลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง เขตพัฒนาการท่องเที่ยวมรดกโลกด้านวัฒนธรรม และเขตพัฒนาการท่องเที่ยววิถีชีวิตลุ่มแม่น้ำโขง”^{๙๘} รวมเป็น ๘ เขตพัฒนาการท่องเที่ยวของไทย ต่อมาได้มีการเพิ่ม ๑๒ เมืองต้องห้ามพลาต และ ๑๒ เมืองต้องห้ามพลาต พลัส ตลอดถึงเขตพื้นที่เศรษฐกิจและเมืองชายแดนให้ครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ มีข้อมูล “ความเชื่อมโยงระหว่างยุทธศาสตร์ต่างๆ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๒”^{๙๙} ทำให้ทราบถึงความเกี่ยวข้องระหว่างยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ดังนี้ (๑) ยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ซึ่งมียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว ๓ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ ๒ ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ยุทธศาสตร์ที่ ๕ ด้านการสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ยุทธศาสตร์ที่ ๖ ด้านการบริหารจัดการภาครัฐ (๒) แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ ซึ่งมียุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องด้านการท่องเที่ยว คือ ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจและแข่งขันได้อย่างยั่งยืน (๓) แผนการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ ซึ่งมียุทธศาสตร์การท่องเที่ยวทั้งหมด ๕ ยุทธศาสตร์ ซึ่งได้กล่าวไว้แล้ว (๔) แผนยุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยว พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔ ซึ่งมียุทธศาสตร์พัฒนาการท่องเที่ยว ๔ ยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ที่ ๑ ส่งเสริมและพัฒนาห่วงโซ่อุปทานทางการท่องเที่ยวแบบบูรณาการอย่างยั่งยืน ยุทธศาสตร์ที่ ๒ การพัฒนาการจัดการด้านการท่องเที่ยวแบบองค์รวม ยุทธศาสตร์ที่ ๓ การยกระดับองค์กรและระบบงานสู่ความเป็นเลิศ ยุทธศาสตร์ที่ ๔ การขับเคลื่อนด้วยเทคโนโลยีและระบบดิจิทัล และ (๕) แผนงานผลิต/โครงการ ซึ่งมีแผนงานหรือโครงการด้านการท่องเที่ยว ๓ แผนงานหลัก ได้แก่ แผนงานพื้นฐานด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ที่มุ่งผลิต ๓ ประการ คือ ผลิตที่ ๑ มาตรฐานบริการและแหล่งท่องเที่ยว ผลิตที่ ๒ การอนุญาตการประกอบธุรกิจนำเที่ยว มัคคุเทศก์ ผู้นำเที่ยว และการถ่ายทำภาพยนตร์ต่างประเทศในประเทศไทย และผลิตที่ ๓ การให้บริการด้านการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัย แผนงานบูรณาการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว กีฬา และวัฒนธรรม มี ๓ โครงการ คือ โครงการที่ ๑ โครงการส่งเสริมและสร้างประสิทธิภาพด้านการท่องเที่ยว โครงการที่ ๒ โครงการส่งเสริมและพัฒนาเพื่อยกระดับคุณภาพสินค้าและบริการ โครงการที่ ๓ โครงการพัฒนาระบบความปลอดภัยและอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว และแผนงานบุคลากรภาครัฐ (ด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขันของประเทศ) ข้อมูลทั้งหมดเป็นชุด

^{๙๗} คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวประจำเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้, **แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว ภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓**, (มปป, ๒๕๕๘) หน้า ๕.

^{๙๘} กรมการท่องเที่ยว, **แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔**, หน้า ๒๘.

^{๙๙} กรมการท่องเที่ยว, **แผนปฏิบัติการราชการกรมการท่องเที่ยว ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๒**, (มปป, ๒๕๖๒) หน้า ๔.

ความรู้ที่สะท้อนการดำเนินงานการท่องเที่ยวภาครัฐที่วางแนวทางตั้งแต่ระดับกว้างสุดจนกระทั่งแคบสุด ในภาคปฏิบัติการ สำหรับการประสานงานระดับพื้นที่และระดับชุมชนในภูมิภาคอีสานใต้ยังขาดความ มั่นคงเข้มแข็ง แม้จะมีการมีรายงานการศึกษาว่า “ในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้มีจำนวน องค์กร สมาคม ชมรม กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสร้างความร่วมมือในเครือข่ายวิสาหกิจทางการท่องเที่ยวขึ้นมา จำนวนมาก”^{๑๐๐} หรือมีการริเริ่ม “CBT” มาแล้วก็ยังไม่ปรากฏผลเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน

๔.๒.๒.๓ แนวทางเสริมสร้างการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านการเรียนรู้และประสบการณ์

แม้ว่าชุมชนท่องเที่ยวปราสาทขอมยังไม่มี ความมั่นคงเข้มแข็งมากนัก เพราะเพิ่งเป็นช่วงของการเริ่มต้น แต่ ก็มีข้อมูลที่สะท้อนถึงความพยายามที่จะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันดังข้อมูลในภาคปฏิบัติการพบว่า “๓ จังหวัดอีสานใต้ สุรินทร์ บุรีรัมย์ และ ศรีสะเกษ จับมือสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม”^{๑๐๑} โดยคณะนักวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ได้จัดขึ้นเพื่อสร้างเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์และสร้าง ความตระหนักให้กับผู้ประกอบการ ให้เห็นถึงความสำคัญของการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายทางธุรกิจ เพื่อให้ พื้นที่และแหล่งท่องเที่ยวของ ๓ จังหวัดอีสานใต้ เพิ่มระดับความสนใจแก่นักท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้จะมี การจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายวิสาหกิจการท่องเที่ยวนำร่องขึ้นก่อน จากนั้นจะขยายผลให้เกิดเครือข่าย ครอบคลุมทั้ง ๓ จังหวัด โดยใช้จุดนำร่องเป็นต้นแบบ (กิจกรรมดังกล่าวมีพัฒนาการไปไกลแค่ไหน จะได้ ตามศึกษาสืบค้นต่อไป) อีกกลุ่มคือ “ชมรม CBT อีสานใต้”^{๑๐๒} ซึ่งเริ่มจัดตั้งในปี พ.ศ.๒๕๖๑ รวมชุมชน ในเครือข่าย ๕ จังหวัด เป็นภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอีสานใต้ เพื่อรองรับ แผนพัฒนาการท่องเที่ยวของกระทรวงการท่องเที่ยว ที่กำหนดเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสาน ใต้ประกอบด้วยจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานี โดยได้รับการ สนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ทำการศึกษาโครงการและวางแผนการทำงานอย่างเป็น ระบบร่วมกับภาคีเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ทั้งนี้เพื่อ ประสานความร่วมมือและให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิกเครือข่าย พัฒนาบุคลากรให้มี ศักยภาพ สร้างตลาดนักท่องเที่ยว สร้างภูมิคุ้มกันให้การท่องเที่ยวยั่งยืน ให้ชุมชนทำรายได้เข้าสู่ชุมชนการ ท่องเที่ยวอีสานใต้อย่างยั่งยืนต่อไป แหล่งข้อมูลอีกแห่งคือ “การท่องเที่ยวโดยชุมชนอีสานใต้”^{๑๐๓} ซึ่ง มี การร่วมจัดงานระหว่างวันที่ ๒๗-๒๘ สิงหาคม ๒๕๖๑ ภายในงานได้จัดให้มี การแสดงนิทรรศการงานวิจัย และนิทรรศการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานกว่า ๒๐ ชุมชน ในเขต

^{๑๐๐} คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว, แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓, หน้า ๑๔.

^{๑๐๑} <https://www.sanook.com/news/๘๕๒๔๔๓/>

^{๑๐๒} จิรภิญญา สมลังกา, ชุมชนการท่องเที่ยว ๕ จังหวัด ร่วมจัดตั้งชมรม CBT อีสานใต้, สำนักงาน ประชาสัมพันธ์จังหวัดศรีสะเกษ.

^{๑๐๓} การท่องเที่ยวโดยชุมชนอีสานใต้. <https://www.facebook.com/prnrru/videos/>

พื้นที่จังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ และอุบลราชธานี กิจกรรมกระทบไหล่นักวิจัย เกี่ยวกับการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยว ข้อมูลทั้งสองแห่งสะท้อนภาพขององค์กรเครือข่ายในเขตพื้นที่อีสานใต้ได้ค่อนข้างชัดเจน ข้อมูลสำคัญอีกแห่งหนึ่งได้จากการลงสำรวจข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นที่ หมู่บ้านธารปราสาท จังหวัดนครราชสีมา พบว่ามีเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนที่อิสระจากรัฐซึ่งก่อตั้ง และดำเนินการมาหลายปีแล้ว ความเคลื่อนไหวด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่อีสานใต้จาก ระดับนโยบายลงสู่ระดับพื้นที่และยังถึงระดับชุมชน เห็นได้จาก รมว.ท่องเที่ยวและกีฬาของพื้นที่จังหวัด บุรีรัมย์ ในปี พ.ศ.๒๕๕๘ ดังข้อมูลที่ว่า “รมว.ท่องเที่ยวและกีฬาของพื้นที่บุรีรัมย์ร่วมหารือส่วนราชการ ท้องถิ่น ภาคชุมชน และภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวเขตภาคอีสานตอนล่าง เพื่อกำหนดแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองหลักเชื่อมโยงกลุ่มเมืองท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ๕ จังหวัด พร้อมจัดทำร่างยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติการการท่องเที่ยวระยะยาว ๓ ปี”^{๑๐๔} ต่อมาทำให้เกิดแผนพัฒนาการท่องเที่ยวภายในเขต พัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙ – ๒๕๖๓ เป็นรูปธรรมชัดเจน ส่งผลให้เกิดกระแส การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้กระตือรือร้น แต่จะเกิดมรรคผลมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ เงื่อนไขหลายประการ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้สรุปแผนปฏิบัติการส่งเสริมการท่องเที่ยว ประจำปี ๒๕๖๒ ในด้านการตลาดในประเทศว่า “แผนส่งเสริมการท่องเที่ยวตลาดในประเทศ...กำหนด เป้าหมายรายได้โดยภูมิภาคภาคกลาง ภาคใต้ ภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามลำดับ”^{๑๐๕} จากข้อมูลนี้ชี้ให้เห็นว่าการประชาสัมพันธ์และการตลาดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังมี ความน่าสนใจในอันดับท้ายสุด อะไรคือจุดดึงดูดหรือจุดขายให้ผู้คนสนใจในภูมิภาคนี้ก็ยังต้องเสาะ แสวงหากันต่อไป

๔.๒.๒.๔ แนวทางเสริมสร้างการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านกระบวนการทำงาน ใน แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓ ได้หยิบยกเอาประเด็นการ ประสานการทำงานของภาครัฐ เอกชน ท้องถิ่น และภูมิภาคมาเป็นประเด็นสำคัญเพื่อการพัฒนาขีด ความสามารถในการ แข่งขันทางการท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้ และได้วางตำแหน่งทางการท่องเที่ยวของ จังหวัดในเขตอารยธรรมอีสานใต้ ๘ ประเด็นหลัก คือ “(๑) แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เป็นมรดกโลก (๒) แหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์อารยธรรมขอม (๓) ภูมิปัญญาเรื่องใหม่ (๔) ประตูดูประเทศเพื่อน บานลาว เวียดนาม และกัมพูชา (๕) วิถีชีวิตผองไชง (๖) เมืองท่องเที่ยวกีฬา (๗) วิถีชีวิต กลุ่มชาติพันธุ์ และ (๘) บรรพชีวิน ซากดึกดำบรรพ์ และแหล่งโบราณคดี”^{๑๐๖} ในแผนปฏิบัติการดังกล่าวได้เสนอแนะ เชิงนโยบายเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวว่า “ควรมีนโยบายในการบูรณาการแผนพัฒนาการท่องเที่ยวในแต่ละ

^{๑๐๔} MGR Online, <https://mgronline.com/local/detail/>, ๑๒ ก.พ. ๒๕๕๘.

^{๑๐๕} การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.). สรุปแผนปฏิบัติการส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำปี ๒๕๖๒, หน้า ๓.

^{๑๐๖} คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว, แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว, หน้า ๑๖.

จังหวัดในพื้นที่เขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้...สามารถเชื่อมโยงเครือข่ายภาคีด้านการท่องเที่ยวเพื่อใช้ในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ให้ประสบผลสำเร็จได้เป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ”^{๑๐๗} จากข้อมูลเบื้องต้นแสดงให้เห็นภาคนโยบายมีแผนการ นโยบายทิศทางยุทธศาสตร์ต่างๆ พร้อมสรรพ เหลือเพียงว่าจะขับเคลื่อนอย่างไรให้ชุมชนตลอดถึงวัดพระสงฆ์ต้นต้วตระหนักรู้ความเป็นเจ้าของทรัพยากรการท่องเที่ยว เพราะส่วนใหญ่ยังติดในกรอบความคิดว่าโบราณสถานทั้งหลายเป็นของสงวนสำหรับรัฐ เข้าไปยุ่งเกี่ยวแล้วจะมีความผิด จึงขาดการเรียนรู้ที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิภาพ

๔.๒.๒.๕ แนวทางเสริมสร้างการท่องเที่ยวปราสาทขอมด้านผู้นำ/วิสัยทัศน์ ยุทธศาสตร์และแนวทางการพัฒนาในแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ มีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจน คือ “การท่องเที่ยวแห่งวิถีชีวิตอีสานใต้รวมสมัย เชื่อมโยง ลาว กัมพูชา และเวียดนาม”^{๑๐๘} จากวิสัยทัศน์ดังกล่าว นอกจากจะสะท้อนทิศทางการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวในภูมิภาคนี้โดยตรงแล้ว ยังส่งผลต่อวัตถุประสงค์สำคัญ คือ (๑) การส่งเสริมตลาดนักท่องเที่ยวคุณภาพทั้งในและต่างประเทศ เจาะกลุ่มตลาดนักท่องเที่ยวจากประเทศเพื่อนบ้าน คือ ลาว เวียดนาม และกัมพูชาในการเดินทางท่องเที่ยวในเขตอารยธรรมอีสานใต้ และสร้างกิจกรรมทางการตลาดเพื่อเพิ่มวันพักเฉลี่ยของนักท่องเที่ยว (๒) เพื่อเชื่อมโยงเมืองท่องเที่ยวหลักและเมืองท่องเที่ยวรองในเขตอารยธรรมอีสานใต้ และการเชื่อมโยงนอกเขตอารยธรรมอีสานใต้ และยังส่งผลต่อเป้าหมาย ประเด็นยุทธศาสตร์ ตลอดถึงแผนงานและโครงการสำคัญ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ได้แก่ “โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน : หมู่บ้านท่องเที่ยววัฒนธรรมใหม่ โครงการสำรวจวัดสำคัญ จัดทำเส้นทางท่องเที่ยววัดเก่าแก่ของจังหวัดที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ของเขตพัฒนาการท่องเที่ยว โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยววิถีพุทธและเกจอาจารย์ในเขตอีสานใต้”^{๑๐๙} และโครงการที่เกี่ยวข้องด้านเครือข่ายเชื่อมโยงกับประชาคมอาเซียน ได้แก่ “โครงการเสริมกระตุ้นการพัฒนาความร่วมมือด้านการท่องเที่ยว ของเขตอีสานใต้เชื่อมโยงประเทศเพื่อนบ้าน โครงการสร้างเครือข่ายท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้านเพื่อให้เกิดเวทีความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวของภาครัฐ เอกชน และเส้นทางท่องเที่ยวใหม่ๆ และโครงการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวชายแดนของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้”^{๑๑๐} หลักฐานเหล่านี้ชี้ชัดว่าในระดับผู้นำหรือระดับรัฐหรือด้านวิสัยทัศน์รวมถึงแผนการกระทั่วยุทธศาสตร์ต่างๆ ตลอดถึงเครื่องมือ คู่มือสำหรับปฏิบัติการด้านการขับเคลื่อนพัฒนาเครือข่ายค่อนข้างที่จะมีความพร้อมบริบูรณ์ สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ทันที

^{๑๐๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๑๐๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘-๔๙.

^{๑๑๐} คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยว, แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวฯ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓, หน้า ๕๐-๕๑.

เพียงแต่ความตื่นตัวของชุมชนด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนในพื้นที่อีสานทั้ง ๒ คลัสเตอร์ยังไม่เกิดขึ้นเต็มที่ ยังอยู่ในช่วงของการเริ่มต้นเท่านั้น จะอย่างไรก็ตาม สภาพดังกล่าวก็ถือว่าเป็นการเริ่มต้นที่ดีมีทิศทางชัดเจน แม้จะยังไม่เกิดมรรคผลที่เป็นรูปธรรม เหมือนภูมิภาคอื่นที่มีความสำเร็จไปก่อนหน้านี้ จะอย่างไรก็ตาม ก็ยังเป็นทิศทางที่ดีและมีหลายภาคส่วนเริ่มให้ความสนใจการท่องเที่ยวในระดับชุมชนมากขึ้น ข้อมูลด้านผู้นำเป็นที่สังเกตว่าผู้บริหารการท่องเที่ยวระดับพื้นที่ในอารยธรรมอีสานได้เป็นสุภาพสตรีเป็นส่วนใหญ่ เช่น ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดสุรินทร์นายกสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษและประธานเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นต้น จากการลงสำรวจข้อมูลภาคสนามของสภาพเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดศรีสะเกษพบว่า ได้กำลังพัฒนาก้าวตามให้ทันเพื่อนในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ดังมีข้อมูลว่า “ดร.กัลยาณี ธรรมจารีย์ นายกสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษและประธานเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนนำคณะกรรมการและสมาชิกของสมาคมเดินทางไปร่วมงาน “มหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์ ครั้งที่ ๕๘” ประจำปี ๒๕๖๑ โดยมี นางธมลวรรณ เจริญวงศ์พิสิฐ ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดสุรินทร์ และคณะ ให้การต้อนรับและนำคณะเยี่ยมชมการจัดงานในครั้งนี้” และในการนี้ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจังหวัดสุรินทร์ ได้นำคณะสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษ เดินทางไปที่หมู่บ้านเครื่องเงินตำบลเขวาสินรินทร์และหมู่บ้านท่าสว่าง เพื่อศึกษาดูงานชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถีสุรินทร์ ส่งเสริมการท่องเที่ยว สร้างรายได้ให้ชุมชนอย่างยั่งยืน เพื่อจะได้นำกลับไปเป็นแนวทางในพัฒนาชุมชนท่องเที่ยว OTOP ของจังหวัดศรีสะเกษ ต่อไป (เป็นที่สังเกตว่ากลุ่มไหนที่ชอบสร้างภาพ สร้างข่าว ใช้สื่อประชาสัมพันธ์ มักมีผลงานที่ไม่ค่อยโดดเด่น...) มีข้อมูลความเคลื่อนไหวในระดับจังหวัดอย่างต่อเนื่องดังข่าวที่ว่า “ศรีสะเกษหนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ชายแดน”^{๑๑๑} สรุปความได้ว่าปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๒ จังหวัดศรีสะเกษจัด “กิจกรรมสร้างการรับรู้เตรียมความพร้อมรองรับการท่องเที่ยว เชื่อมโยงเขตพื้นที่เมืองชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน” ภายใต้โครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ชายแดน โดยมีรองผู้ว่าราชการจังหวัดศรีสะเกษท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดศรีสะเกษ นายกสมาคมส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษ ฯลฯ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชน หลายจังหวัดร่วมให้การต้อนรับและร่วมรับฟัง ก่อนหน้านั้นมีการเปิดการอบรมตามโครงการส่งเสริมศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของจังหวัดศรีสะเกษ ประจำปี พ.ศ.๒๕๖๑ กิจกรรม “อบรมพัฒนาศักยภาพบุคลากรและเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว” นอกจากนี้ได้มีการจัดประชุมแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นด้านการตลาดท่องเที่ยว ร่วมกับจังหวัดอุบลราชธานี อำนาจเจริญ และยโสธร เพื่อรับทราบแนวทางการส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยว ความเคลื่อนไหวด้านการท่องเที่ยวใน

^{๑๑๑} สยามรัฐออนไลน์, ศรีสะเกษหนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ชายแดน, <<https://siamrath.co.th/n/๖๖๔๗๖>>, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

จังหวัดกลุ่มเครือข่าย การจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงในกลุ่มจังหวัด “ราชธานีเจริญศรีโสธร”^{๑๑๒} หวังการจัดการท่องเที่ยวจังหวัดมีประสิทธิภาพมากขึ้นจากข้อมูลเบื้องต้นสะท้อนให้เห็นว่า การท่องเที่ยวจังหวัดศรีสะเกษกำลังดำเนินการปรับฐานรากด้านการท่องเที่ยวให้มีพัฒนาการที่มั่นคงเข้มแข็ง กิจกรรมเชิงการท่องเที่ยวในภาคชุมชนจริงๆ ยังไม่เป็นที่ปรากฏเด่นชัดนัก ทั้งที่แหล่งท่องเที่ยวและศักยภาพของชุมชนก็ไม่แตกต่างไปจากจังหวัดในเขตอีสานใต้ด้วยกันมากนัก โดยเฉพาะความเป็นแหล่งอารยธรรมขอมโบราณ และกลุ่มชาติพันธุ์ แต่หากยังใส่ใจให้ความสำคัญในระดับเพียงพิธีเปิด-ปิดก็ยังยากที่จะประสบความสำเร็จ เมื่อเทียบกับจังหวัดสุรินทร์แล้วกลุ่มผู้ดำเนินการเป็นบุคลากรภายในชุมชน เมื่อกระทำการได้สำเร็จหน่วยงานรัฐในจังหวัด และสถาบันการศึกษาก็เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมในผลงาน

๔.๔.๓ ผลการประยุกต์ใช้กระบวนการสร้างเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า จากเหตุการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด ๑๙ ทำให้ทีมวิจัยไม่สะดวกในการลงพื้นที่เพื่อศึกษาและทำกิจกรรมเกี่ยวกับการวิจัยที่กำหนดไว้ การประยุกต์ใช้กระบวนการสร้างเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์จึงยังไม่สมบูรณ์ในด้านการจัดกิจกรรมประยุกต์ใช้เครือข่าย จึงทำได้แค่การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเท่านั้น ในการประยุกต์กระบวนการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ทีมผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นไว้ดังนี้

(๑) การประยุกต์ใช้กระบวนการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมด้านบุคคล จากการศึกษาและลงพื้นที่ของทีมวิจัย

(๑.๑) การประยุกต์ใช้กระบวนการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านการประสานงาน จากการสังเกตและสัมภาษณ์ภาคสนามพบว่า “การท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์มีหลายรูปแบบ และมีความโดดเด่นเฉพาะตัวหลายอย่าง ดังที่นายศึกษา สุวรรณธาดา ผู้อำนวยการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์ให้ข้อมูลว่า “สุรินทร์ชูการท่องเที่ยวที่มีอัตลักษณ์โดดเด่น คือ งานช้าง ผ้าไหม กลุ่มปราสาทขอมโบราณ เกษตรอินทรีย์ ซึ่งการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด มีการประสานงานอย่างใกล้ชิดในการจัดกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน เพราะนี่เป็นศูนย์กลางการประสานงานหลัก”^{๑๑๓} ในส่วนการท่องเที่ยวปราสาทขอม การประสานของชุมชน พิชัย สิงห์ชัย ให้ทัศนะว่า “เครือข่ายท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน เป็นการรวมเครือข่ายการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมภายในตำบลไว้ครบถ้วน ได้แก่กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กับการท่องเที่ยวชมปราสาท การจัดกิจกรรมบวงสรวงปราสาทภูมิโปนประจำปี”^{๑๑๔} สำนักงาน

^{๑๑๒} นสพ.โคราชคนอีสาน ปีที่ ๔๓ ฉบับที่ ๒๔๗๓ วันจันทร์ที่ ๑๑ - วันศุกร์ที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์, นายศึกษา สุวรรณธาดา ผู้อำนวยการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์, เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๔.

^{๑๑๔} พิชัย สิงห์ชัย, สัมภาษณ์, ผู้ประสานงานการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔ (ออนไลน์)

พัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์ ท่านได้ให้ข้อมูลด้านการประสานงานระหว่างเครือข่ายเพิ่มเติมว่า “สภาพการมีอยู่ของเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนในจังหวัดสุรินทร์มี การท่องเที่ยวจังหวัดช่วยในการขับเคลื่อน มีการประชุมสรุปและวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวภายในจังหวัดทุก ๆ ๔ เดือนการมีอยู่ของเครือข่ายค่อนข้างชัดเจนในการส่งต่อนักท่องเที่ยวผ่านเครือข่ายการท่องเที่ยว ” จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นรูปธรรมชัดเจนว่าเครือข่ายชุมชนในการท่องเที่ยวปราสาทมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ถึงกันหมด นั่นคือมีการส่งต่อกลุ่มนักท่องเที่ยวระหว่างจังหวัดสู่จังหวัด หรือจากเครือข่ายสู่เครือข่าย และยังมีลักษณะบริหารจัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกันด้วยการประชุมทุก ๔ เดือนอีกด้วย

(๑.๒) การประยุกต์ใช้กระบวนการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมด้านการเรียนรู้และประสบการณ์ จากการลงสัมภาษณ์ภาคสนามนางสาวนภาพร ผ่านไชย เจ้าหน้าที่ตำรวจกองกำกับการท่องเที่ยวประจำจังหวัดสุรินทร์ ให้ข้อมูลว่า “ในฝ่ายของตำรวจการท่องเที่ยวประจำจังหวัด นอกจากดูแลประสานความเรียบร้อยต่อนักท่องเที่ยวแล้วยังทำหน้าที่ในการจัดกิจกรรมอบรมให้กับประชาชนในชุมชนในการดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยแก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวดำเนินการอย่างต่อเนื่อง และหลายชุมชน”^{๑๑๕} ถือเป็น การและเปลี่ยนแปลงเรียนรู้ประสบการณ์ร่วมกันของชุมชน โดยมีฝ่ายตำรวจการท่องเที่ยวจังหวัดเป็นแม่ข่ายหลัก จัดหาวิทยากรกำหนดหลักสูตร สถานที่ ฯลฯ ในการฝึกอบรมเพื่อสร้างตำรวจการท่องเที่ยวชุมชนให้กับชุมชน นอกจากนี้ยังจากการสังเกตภาคสนามพบว่าที่ตำบลท่าสว่างนอกจากจะมีผ้าไหมเป็นตัวชูโรงแล้ว ยังมีชุมชนบ้านสำโรงที่อยู่ชานเมือง เป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรมชุมชนต้นแบบ โดยมีผู้ใหญ่พิรวัส คิคกล้า ผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง บริหารหมู่บ้านเป็นศูนย์กลางการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ได้หลายมิติ ในพื้นที่ดังกล่าวนี้ ธวัชชัย รัตนสงคราม นายกบริหารส่วนตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “ตำบลตาเมียงมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน โดยจัดการบวงสรวงการจัดแรลลี่การท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน จัดจำหน่ายสินค้าของชุมชนในบริเวณปราสาทตาเมือน ซึ่งมีบริบทที่แวดล้อมไปด้วยต้นไม้ธรรมชาติที่จะสร้างเป็นเส้นทางภูมิปัญญา โดยสร้างเครือข่ายภาคประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการเป็นผู้ผลิตผักปลอดสารพิษเพื่อป้อนเข้าสู่ตลาด จัดกิจกรรมตลาดผักปลอดสารพิษเพื่อยกระดับการท่องเที่ยวที่ดีต่อไป”^{๑๑๖} จากข้อมูลที่กล่าวมาทั้งหมดชี้ให้เห็นตัวอย่างเครือข่ายการท่องเที่ยวด้านการเรียนรู้และประสบการณ์ ของจังหวัดสุรินทร์ได้ในระดับหนึ่ง

^{๑๑๕} สัมภาษณ์, นางสาวนภาพร ผ่านไชย เจ้าหน้าที่ตำรวจกองกำกับการท่องเที่ยวประจำจังหวัดสุรินทร์, เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๔.

^{๑๑๖} อ้างแล้ว ธวัชชัย รัตนสงคราม, เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๔..

(๑.๓) การประยุกต์ใช้กระบวนการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านกระบวนการทำงาน นิคม ลนขุนทด^{๑๑๗} คณบดีคณะอุตสาหกรรมมหาวิทาลัยราชภัฏสุรินทร์ ให้ความเห็นเกี่ยวกับการทำงานของเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า “การรวมตัวกันของภาคการท่องเที่ยวทั้ง ๔ ภาคเพื่อผลักดันแนวนโยบายการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีเก้าอี้ในระดับจังหวัดสำหรับการทำงานของการท่องเที่ยวระดับชุมชนของแต่ละจังหวัดเพื่อสะท้อนการทำงานด้านชุมชนในด้านการท่องเที่ยว และคาดหวังในอนาคตควรมีกระทรวงการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อมีอิสระในการบริหารจัดการ เพราะมองเห็นว่า การท่องเที่ยวสามารถพัฒนาคนของชาติได้ มีการพัฒนาต่อยอดอีกหลากหลายมิติเพื่อดึงศักยภาพการท่องเที่ยวที่จะสามารถมีเครือข่ายที่เข้มแข็งที่สามารถก่อตั้งเป็นกระทรวงการท่องเที่ยว” จากที่ทราบกันแล้วว่าเดิมนั้นนโยบายแผนการหรือยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวเป็นงานของภาครัฐโดยสิ้นเชิง เครือข่ายที่มั่นคงเข้าแข่งก็เป็นไปในรูปแบบการเชื่อมโยงภายในสายงานระหว่างหน่วยงานของรัฐ ดังที่นายศึกษา สุวรรณธาดา ผู้อำนวยการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์ให้ทัศนะว่า “งานท่องเที่ยวในจังหวัดเราทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเชื่อมโยงกิจกรรมเครือข่ายการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน มิใช่ผู้ไปดำเนินการเอง หน่วยงาน ททท.ในระดับจังหวัดทำหน้าที่เป็นฝ่ายสนับสนุนให้แนวทางหรือเป็นนโยบายหรือเป็นผู้เข้าร่วมดำเนินการ”^{๑๑๘} ต่อเมื่อกระแสเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน เป็นทางเลือกใหม่เพิ่มขึ้นและกำลังเป็นที่สนใจในยุคปัจจุบัน ทำให้การเชื่อมโยงประสานระหว่างหน่วยงานรัฐกับภาคประชาชนมีความเข้มข้นมากขึ้น จากเดิมที่ทุกสิ่งอย่างการท่องเที่ยวถูกกำหนดโดยภาครัฐ เมื่อมีเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทำให้ในภาคประชาชนเข้ามามีส่วนในการกำหนดนโยบาย ทิศทาง ยุทธศาสตร์ หรือวิธีการทำงานร่วมกันมากขึ้น จิรายุ ทรัพย์สิน^{๑๑๙} ได้กล่าวถึงประเด็นการประยุกต์การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม จังหวัดสุรินทร์ไว้ว่า “ในส่วนของมหาวิทาลัยทั้งมหาวิทาลัยราชภัฏสุรินทร์ มหาวิทาลัยราชมงคลสุรินทร์และมหาจุฬาลงกรณมหาวิทาลัยสุรินทร์ ควรมีการประยุกต์การทำงานวิจัยร่วมกันแลกเปลี่ยนข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมร่วมกัน จะทำให้เกิดการตื่นตัวในการทำงานด้านการท่องเที่ยวของจังหวัด เพราะทั้ง ๓ มหาวิทาลัยต่างมีจุดเด่นในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชน ปราสาทและด้านวัฒนธรรมประเพณี ถ้ามีการร่วมกันจัดทำเครือข่ายจะเป็นการดีมาก”

^{๑๑๗} นิคม ลนขุนทด, ผศ.ดร.สัมพันธ์, คณบดีคณะอุตสาหกรรม, มหาวิทาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๓ ธันวาคม ๒๕๖๔

^{๑๑๘} อ้างแล้ว นายศึกษา สุวรรณธาดา, เมื่อวันที่ ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๔.

^{๑๑๙} จิรายุ ทรัพย์สิน, รศ.ดร.สัมพันธ์, มหาวิทาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๑๑ ธันวาคม ๒๕๖๔ (ออนไลน์)

๔.๔ การวิเคราะห์กลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จากข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือประกอบด้วย แบบบันทึกจากเอกสาร และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง การลงสังเกต การสัมภาษณ์ ผลการวิเคราะห์กลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ได้ทำการวิเคราะห์จากข้อมูลผลการวิจัยในด้านกลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวการประยุกต์ใช้กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยว ดังนี้

๔.๔.๑ การวิเคราะห์กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

การวิเคราะห์กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ไว้ ๓ แห่งคือ ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทข่างปี ปราสาทภูมิโปนและปราสาทตาเมือน มีประเด็นวิเคราะห์ ๓ ประเด็น ได้แก่ กลไกเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม ระดับนโยบาย กลไกการท่องเที่ยวปราสาทขอม ระดับพื้นที่ และกลไกเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ระดับชุมชน ดังนี้

(๑) กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม จังหวัดสุรินทร์ ระดับนโยบาย จากหลักฐานเอกสารและข้อมูลภาคสนาม พบว่าการมีอยู่ของเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์มีการดำเนินการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับกับระดับพื้นที่และระดับชุมชน จากการวิเคราะห์พบว่าในระดับนโยบายและระดับพื้นที่เป็นเครือข่ายภาครัฐและเอกชน ซึ่งมีเครือข่ายการทำงานร่วมหลายส่วนงาน ดังเช่นในระดับนโยบาย ประกอบด้วย คณะรัฐมนตรี คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ คณะกรรมการนโยบายการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ คณะอนุกรรมการรายสาขาที่สำคัญ อาทิ สุขภาพ กีฬา ฯลฯ รวมถึงคณะกรรมการที่รับผิดชอบยุทธศาสตร์ตามแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔) ทั้ง ๕ ยุทธศาสตร์ คือ ๑) ยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวสินค้า และบริการด้านการท่องเที่ยวให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน มีหน่วยงานหรือคณะกรรมการต่างๆ ๒) ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อรองรับการขยายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ๓) ยุทธศาสตร์การพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว ๔) ยุทธศาสตร์การสร้างสมดุลให้กับการท่องเที่ยวไทยผ่านการตลาดเฉพาะกลุ่ม การส่งเสริมวิถีไทยและการสร้างความเชื่อมั่นของนักท่องเที่ยว ๕) ยุทธศาสตร์การบูรณาการการบริหารจัดการการท่องเที่ยวและการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศ หากทุกอย่างดำเนินการไปตามแผนนี้ ก็สามารถคาดหวังถึงทิศทางการท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์ เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวในอาเซียนได้ในอนาคต ตามแผน “ส่งเสริมการพัฒนาจุดหมายปลายทางการท่องเที่ยวและเส้นทางระดับอนุภูมิภาคของอาเซียนเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีส่วน

ร่วม” เริ่มในปี พ.ศ. ๒๕๕๙ และตามกรอบระยะเวลา ๕ ปีแรกนั้นเป็นช่วงดำเนินการตามความร่วมมือคู่มือเจรจา ในปี พ.ศ. ๒๕๖๔ จึงสามารถสรุปจัดเตรียมรายงานว่าด้วยการบูรณาการ/ความร่วมมือจุดหมายปลายทาง/เส้นทางในระดับภูมิภาค หลังจากนั้นจึงเข้าสู่กระบวนการควบคุมดูแลการดำเนินการตามความร่วมมือต่าง ๆ พบว่ามีการการท่องเที่ยวชายแดนเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน ซึ่งมีกลุ่มเครือข่ายชาวกูย ๓ ประเทศ คือ ไทย ลาว กัมพูชา ประชุมและร่วมกิจกรรมทุกปีและ ” จากการลงสังเกตภาคสนามและข้อมูลเบื้องต้นสะท้อนเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์และการเชื่อมโยงวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของกลุ่มประเทศเพื่อนบ้านอยู่เสมอ มีข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน ดังนี้ “สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์จัดโครงการส่งเสริมและสนับสนุนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ เมืองชายแดน จังหวัดสุรินทร์ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๒ กิจกรรมที่ ๑ สร้างการรับรู้ เตรียมความพร้อมรองรับการท่องเที่ยวเชื่อมโยงเขตพื้นที่เมืองชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน กิจกรรมที่ ๒ ส่งเสริมการท่องเที่ยวเพื่อสร้างศักยภาพให้แก่ พื้นที่เมืองชายแดนให้เกิดเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ในพื้นที่ลักษณะ ASEAN Connect โดยเชิญกลุ่มธุรกิจท่องเที่ยวทั้งในประเทศและได้มีการเชิญกลุ่มธุรกิจจากประเทศเพื่อนบ้านเข้าร่วมกิจกรรม ในระดับนโยบายการท่องเที่ยวอีสานได้ประกอบด้วย คณะกรรมการนโยบายการบริหารงานจังหวัดและกลุ่มจังหวัดแบบบูรณาการ คณะอนุกรรมการรายสาขาที่สำคัญ อาทิ สุขภาพ กีฬา ฯลฯ รวมถึงคณะกรรมการที่รับผิดชอบยุทธศาสตร์ตามแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) ในระดับมียุทธศาสตร์ค่อนข้างชัดเจน เหลือเพียงการผลักดันลงสู่ภาคปฏิบัติ และการบริหารจัดการในแนวราบ มิใช่แนวตั้งตามระบบราชการทั่วไป คือ ลงไปคลุกถึงพื้นที่ตั้งที่รัฐมนตรีบางท่านดำเนินการมาแล้ว ซึ่งลักษณะการปฏิบัติหน้าที่แบบถึงลูกถึงคนจะทำให้เป็นมิตรกับชุมชน สร้างชุมชนให้มีพลังได้ขับเคลื่อนการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(๒) กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ระดับพื้นที่ กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในระดับพื้นที่ พบว่ามีการพัฒนาเขตการพัฒนาการท่องเที่ยวปราสาทขอมอันเนื่องมาจากนโยบายจากส่วนกลาง ดังจะพบในเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมระดับพื้นที่ที่ผู้วิจัยได้เลือกเพื่อทำการเก็บข้อมูลวิจัยครั้งนี้คือ ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ชุมชนปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ชุมชนปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์และชุมชนปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ จากการวิเคราะห์พบว่าในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔) มียุทธศาสตร์สำคัญที่นำมาเป็นแนวทางในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ในยุทธศาสตร์ที่ ๙ ที่ว่า “ยกระดับยกระดับการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรม อารยธรรมขอม ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และกีฬาสู่นานาชาติ...(๑) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรมในทุกพื้นที่ ท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง...ท่องเที่ยวเชิงกีฬา

ในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา ท่องเที่ยวธรรมชาติในจังหวัดชัยภูมิ เลย นครราชสีมา อุบลราชธานี...ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อให้สามารถท่องเที่ยวได้ทั้งปี รวมทั้งพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงในลักษณะเครือข่ายเพื่อกระจายนักท่องเที่ยวจากเมืองหลักไปสู่เมืองรอง ชุมชนและท้องถิ่น”^{๑๒๐} และ “(๒) พัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวทั่วประเทศเพื่อนบ้าน...โดยเร่งพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวแบบเชื่อมโยงพื้นที่และเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวระหว่างภาคเอกชนกับชุมชนและท้องถิ่น”^{๑๒๑} และแผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลการดำเนินงานที่เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านและภายในจังหวัดว่า “ส่งเสริมและพัฒนาค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน และประเทศในกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจ...ส่งเสริมการจัดงานแสดงช้างจังหวัดสุรินทร์... พัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชื่อมโยงอาเซียนและสากล...ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน งบประมาณ...บาท”^{๑๒๒} และในข้อมูลชุดเดียวกันก็สะท้อนจุดอ่อนในการเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านว่า “จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม เป็นช่องทางสำคัญในการเชื่อมโยงการค้าชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกยังไม่ได้รับการพัฒนาให้สามารถรองรับการค้าที่มีมูลค่าเพิ่มขึ้นทุกปี...ข้อกำหนดด้านนโยบาย กฎหมาย ระเบียบของประเทศเพื่อนบ้านที่ค่อนข้างยุ่งยาก ซับซ้อน ยังไม่เป็นมาตรฐานสากล ไม่เอื้ออำนวยต่อการค้า การลงทุนและการท่องเที่ยว”^{๑๒๓} เป็นต้น จากตัวอย่างข้อมูลเอกสาร ๒ ชุดเบื้องต้นทำให้ทราบเครือข่ายตามเขตปกครองระดับพื้นที่ ที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับระดับนโยบายและระดับชุมชน ตามกลไกการขับเคลื่อนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ สรุปความได้ว่า หน่วยงานภาครัฐ เอกชนในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ให้การสนับสนุนการรวมกลุ่มเครือข่ายอุตสาหกรรมท่องเที่ยวทั้งในลักษณะของนโยบายและการปฏิบัติ ทำใหม่คณะกรรมการ กลุ่มสมาคมชมรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องของในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว ทั้งในระดับจังหวัด อำเภอและท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวจำนวนมาก แต่ขาดการประสานความร่วมมือกันระหว่างกลุ่มหรือเครือข่าย แต่ละเครือข่ายยังทำงานตามหน้าที่(Function) ของตนเอง ขาดการบูรณาการการพัฒนาการท่องเที่ยวให้ไปในทิศทางและเป้าหมายเดียวกัน การทำงานจะเป็นลักษณะ ต่างคนต่างทำ ที่ผานมายังพบว่า นโยบายในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยมากจะมาจากระดับบนหรือสวนกลางมากกว่ามาจากความต้องการของคนท้องถิ่นอย่างแท้จริง ทำให้ขาดกระบวนการมีส่วนร่วมและเมื่อพิจารณาระดับของการประสานความร่วมมือกันทางธุรกิจในเครือข่ายวิสาหกิจท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยว

^{๑๒๐} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔), หน้า ๑๗๔.

^{๑๒๑} สำนักนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔), หน้า ๑๗๔.

^{๑๒๒} แผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๕(ฉบับทบทวน ๒๕๖๓), หน้า ๓๓-๓๖.

^{๑๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

อารยธรรมอีสานใต้แล้วนั้น ยังมีการดำเนินงานในระดับน้อยมาก ทำให้ขาดความเชื่อมโยงในวงโซ่อุปทานและการประสานประโยชน์อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้การพัฒนาการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เป็นแบบแยกกันทำ และมีลักษณะของการแข่งขันและแย่งชิงทรัพยากร อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า ในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวปราสาทขอมมีจำนวน องค์กร สมาคม ชมรม กลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสร้างความร่วมมือในเครือข่ายวิสาหกิจทางการท่องเที่ยวขึ้นมาจำนวนมาก สำหรับสถาบันการศึกษาในพื้นที่ปราสาทขอมทั้งในระดับอาชีวศึกษาและระดับมหาวิทยาลัยที่เปิดสอนหลักสูตรด้านการท่องเที่ยวและการโรงแรมมีอยู่หลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ นอกจากนี้ยังมีข้อมูลเพิ่มเติมว่า ประเด็นสำคัญเพื่อพิจารณาเพื่อการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันทางการท่องเที่ยว ประเด็นการพัฒนาแบบเชื่อมโยงกันในคลัสเตอร์ท่องเที่ยวของเขตพัฒนาการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และนอกเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ตลอดจนการเชื่อมโยงกันในอาเซียน และหน่วยงานระดับสากล จากข้อมูลเบื้องต้นดังกล่าวทำให้สภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนอีสานใต้ไม่เติบโตเข้มแข็งเท่าที่ควร ทั้งที่มีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่หลากหลายมีเส้นทางที่เชื่อมโยงถึงกันได้สะดวก อย่างไรก็ตามยังพบว่ามียุทธศาสตร์สำคัญที่นำมาเป็นแนวทางในการจัดทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด ในยุทธศาสตร์ที่ ๙ ที่ว่า ยกระดับยกระดับการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรม อารยธรรมขอม ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ และกีฬาสู่นานาชาติ... (๑) ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงประเพณีวัฒนธรรมในทุกพื้นที่ ท่องเที่ยวอารยธรรมขอมในพื้นที่กลุ่มจังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง...ท่องเที่ยวเชิงกีฬาในพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ ศรีสะเกษ นครราชสีมา ท่องเที่ยวธรรมชาติในจังหวัดชัยภูมิ เลย นครราชสีมา อุบลราชธานี...ส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อให้สามารถท่องเที่ยวได้ทั้งปี รวมทั้งพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงในลักษณะเครือข่ายเพื่อกระจายนักท่องเที่ยวจากเมืองหลักไปสู่เมืองรอง ชุมชนและท้องถิ่น และ (๒) พัฒนาเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับประเทศเพื่อนบ้าน...โดยเร่งพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวแบบเชื่อมโยงพื้นที่และเชื่อมโยงกิจกรรมการท่องเที่ยวระหว่างภาคเอกชนกับชุมชนและท้องถิ่น และแผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลการดำเนินงานที่เชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านและภายในจังหวัดว่า ส่งเสริมและพัฒนาค้ากับประเทศเพื่อนบ้าน และประเทศในกลุ่มความร่วมมือทางเศรษฐกิจ...ส่งเสริมการจัดงานแสดงช้างจังหวัดสุรินทร์... พัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเชื่อมโยงอาเซียนและสากล...ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์และวัฒนธรรมเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน งบประมาณ...บาท และในข้อมูลชุดเดียวกันก็สะท้อนจุดอ่อนในการเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้านว่า จุดผ่านแดนถาวรช่องจอม เป็นช่องทางสำคัญในการเชื่อมโยงการค้าชายแดนกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกยังไม่ได้รับการพัฒนาให้สามารถรองรับการค้าที่มีมูลค่าเพิ่มขึ้นทุกปี...ข้อกำหนดด้านนโยบาย กฎหมายระเบียบของประเทศเพื่อนบ้านที่ค่อนข้างยุ่งยาก ซับซ้อน ยังไม่เป็นมาตรฐานสากล ไม่เอื้ออำนวยต่อการค้า การลงทุนและการท่องเที่ยว เป็นต้น จากตัวอย่างข้อมูลเอกสารชุดเบื้องต้นทำให้ทราบเครือข่าย

ตามเขตปกครองระดับพื้นที่ ที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กับระดับนโยบายและระดับชุมชน ตามกลไกการขับเคลื่อนแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ ข้อมูลและข้อเท็จจริงของสภาพที่กล่าวมามีความสอดคล้องกับข้อมูลการสังเกตภาคสนามของคณะผู้วิจัย ซึ่งประเด็นปัญหาดังกล่าวรัฐควรเอาใจใส่ในการจัดการปัญหาเป็นพิเศษ เพราะเป็นช่องทางเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับนครวัฒนธรรมแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงระดับโลก ถ้าสามารถดำเนินการได้ตามนโยบายดังกล่าวจะทำให้การท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวปราสาทของในจังหวัดใกล้เคียงและประเทศใกล้เคียงได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(๓) กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ระดับชุมชน ในการศึกษากลไกการจัดการเครือข่ายในระดับชุมชนได้แบ่งเนื้อหาตามเขตพัฒนาการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๔ แห่ง คือ ๑) กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวระดับชุมชนปราสาทศีขรภูมิพบว่า ในอำเภอศีขรภูมิ มีแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นชุมชนปราสาทขอมที่ได้รับความนิยม ๒ แห่ง คือปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ และ ๒) กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทข่างปี ตำบลข่างปี อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ทั้ง ๒ แห่ง ผู้วิจัยกำหนดเป็นแหล่งศึกษาด้านกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ เพราะเป็นเครือข่ายที่มีความเข้มแข็งเป็นระบบ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมอย่างชัดเจน ๓) กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมชุมชนปราสาทภูมิโปน ตำบลม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ ๔) กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ จากการวิเคราะห์กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง ๔ ชุมชนที่ผู้วิจัยกำหนดไว้พบว่า ในแต่ละกลุ่มมีกลุ่มชาติพันธุ์ ๓ กลุ่มหลัก คือ เขมร ลาว กูย พบว่ามีการเชื่อมโยงลักษณะเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมของกลุ่มต่างๆ คือ ๑) กลุ่มชุมชนปราสาทศีขรภูมิ และกลุ่มชนปราสาทข่างปี มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มชุมชนปราสาทศีขรภูมิ กับการจัดแสดงช้างซึ่งเป็นงานประจำของจังหวัดสุรินทร์ โดยมีการจัดแสดงแสงสีเสียงปราสาทพันปีศีขรภูมิเชื่อมโยงกับการจัดแสดงช้างและการจัดแสดงแสงสีเสียงในงานช้างสุรินทร์เป็นประจำทุกปี นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางมาชมการแสดงช้างและการแสดงแสงสีเสียงในงานช้างจากนั้นเดินทางไปเที่ยวงานแสงสีเสียงปราสาทพันปีศีขรภูมิได้ ซึ่งงานแสดงช้างและการแสดงแสงสีเสียงปราสาทศีขรภูมิจะจัดเป็นประจำทุกปีในช่วงต้นเดือน พฤศจิกายนของทุกปี กลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปนพบว่าที่ปราสาทภูมิโปน ตำบลม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์มีการจัดกิจกรรมบวงสรวงปราสาทพันปีเนียง เคาะธมในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์และองค์การบริหารส่วนตำบลมจัดกิจกรรมนี้ร่วมกันกับชุมชนตำบลม ในส่วนของกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือนก็ได้มีการจัดกิจกรรมบวงสรวงปราสาทตาเมือนและจัดกิจกรรมแรลลี่เที่ยวปราสาทตาเมือนและการออกร้านจำหน่ายสินค้าของชุมชนในอำเภอพนมดงรักและประเทศกัมพูชาในบริเวณปราสาทตาเมือนในช่วงเดือนเมษายนของทุกปี จะเห็นได้ว่ากลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยว

ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีการทำงานที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ตั้งแต่ระดับนโยบายระดับหน่วยงานของรัฐกับชุมชน

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยยังได้พบว่านอกจากกลไกการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ยังสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในจังหวัดสุรินทร์ได้อีก เช่น กลุ่มชาติพันธุ์กวย มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่าง กลุ่มชาวกวยอาเจียง(ช้าง) อำเภอนาทม ชาวกวยบ้านตะเคียน อำเภอสำโรงทับ จังหวัดสุรินทร์ และกวยอำเภอปรางกู จังหวัดศรีสะเกษ (๒) กลุ่มชาติพันธุ์เขมร มีเครือข่ายเชื่อมโยงกันระหว่าง กลุ่มชาวบ้านสำโรงโคกเพชร กลุ่มผ้าไหมตำบลท่านสว่าง อำเภอมือเมือง และกลุ่มค้าขายปะเก้อม อำเภอเขวาสินรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ผู้วิจัยยังได้พบว่าเมื่อแนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชนเริ่มเป็นกระแสการท่องเที่ยวที่มีความน่าสนใจมากขึ้น เพราะมีหลักการที่สร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน คือ “การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน” และการท่องเที่ยวปราสาทขอมโดยชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ได้ก่อตัวขึ้นเมื่อสองสามปีที่ผ่านมา แต่ก็ยังอยู่ในช่วงต้น และยังไม่เข้มแข็งมากนักเมื่อเทียบกับชุมชนภาคเหนือและภาคใต้ ดังที่พจนา สวนศรี ได้สะท้อนมุมมองเกี่ยวกับพัฒนาการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในภาคอีสานว่า “กระบวนการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนภาคอีสานยังขาดความชัดเจนด้านรูปแบบ เนื้อหาสาระ และหลักการพื้นฐานเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในลักษณะเช่นนี้ รวมถึงการมีชุมชนตัวอย่างที่เป็นต้นแบบจำนวนจำกัดเมื่อเทียบกับภาคอื่นๆ” ซึ่งมุมมองดังกล่าวสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ของคณะผู้วิจัยที่มีข้อมูลภาคสนามยืนยันได้ว่าเครือข่ายชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ยังขาดการเชื่อมโยงที่เป็นระบบ แต่จากการที่มีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลาไม่หยุดนิ่งดังที่สุพจน์ โสฬสให้ข้อมูลว่า CBT อีสานได้มีการประชุมกันทุก ๔ เดือนเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อพัฒนาเครือข่ายร่วมกัน หรือดังที่มีข้อมูลว่าการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์ ประชุมเครือข่ายด้านการท่องเที่ยว เพื่อหาแนวทางการประชาสัมพันธ์ส่งเสริมการท่องเที่ยวพร้อมการปรับปรุงพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่โดยในปี ๒๕๕๘ เป็นปีท่องเที่ยววิถีไทย” ตามนโยบายพระราชรัฐ “จัดกิจกรรมเสริมสร้างความเข้าใจการท่องเที่ยวโดยชุมชน เขตพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ภายใต้หัวข้อท่องเที่ยวโดยชุมชน หลายหัวใจแต่เป้าหมายเดียวกัน”

๔.๔.๒ การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ มีประเด็นวิเคราะห์ ๖ ประเด็น ได้แก่ แนวทางการเสริมสร้างการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านบุคลากร แนวทางการเสริมสร้างการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านการประสานงาน แนวทางการเสริมสร้างการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านการเรียนรู้และประสบการณ์ แนวทางการเสริมสร้างการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านกระบวนการทำงาน แนวทางการเสริมสร้างการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านแนวร่วม และแนวทางการเสริมสร้างการท่องเที่ยวปราสาทขอมด้านผู้นำ ดังนี้

(๑) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม ในจังหวัดสุรินทร์ด้านบุคคล ในระดับจังหวัดพบว่าภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติการและสนับสนุนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้าน ให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจนมีแนวทางในการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในด้านบุคคลนั้นควรการจัดตั้งคณะกรรมการการขับเคลื่อนต่าง ๆ ที่ปรากฏในยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวปราสาทขอมล้วนแล้วแต่ขับเคลื่อนด้วยบุคลากรแทบทั้งสิ้นดังนั้นการเร่งผลักดันให้ยุทธศาสตร์ทั้งหลายได้มีบทบาทผ่านการปฏิบัติจักเป็นแนวทางในการพัฒนาด้านบุคลากรทางการท่องเที่ยวอย่างดียิ่ง ระดับพื้นที่ในด้านบุคคล จากการสังเกตสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามพบว่าแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในด้านบุคคล ได้มีการกำหนดแนวทางการขับเคลื่อน ได้กล่าวถึงแนวทางในการพัฒนาการพัฒนาศักยภาพด้านทรัพยากรมนุษย์และสร้างเครือข่ายในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเพื่อยกระดับภาคการท่องเที่ยวสู่การท่องเที่ยวปราสาทขอม และในเป้าหมายของการพัฒนาบุคลากรด้านการท่องเที่ยวเครือข่ายการท่องเที่ยวในเขต พัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในระดับชุมชน จากการสังเกตสัมภาษณ์ข้อมูลภาคสนามพบว่าแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในระดับชุมชนด้านบุคคล ควรมีการพัฒนาบุคลากรทางการท่องเที่ยวโดยอิงอาศัยกับแนวทางการพัฒนาของภาครัฐและนโยบายรวมถึงมาตรการที่ปรากฏในแผนการท่องเที่ยวในแต่ละจังหวัดที่เป็นแนวทางการพัฒนาร่วมกันของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมซึ่งจะส่งผลให้มีการพัฒนาตัวบุคลากรที่เกี่ยวข้องเพื่อป้อนเข้าสู่กลไกของงานอย่างเป็นระบบต่อไป

ประเด็นเกี่ยวกับบุคคลที่นำมาวิเคราะห์ คือความอ่อนแอทางองค์ความรู้ของกลุ่มชุมชนในบริเวณรอบปราสาทขอมทั้งพระสงฆ์และประชาชนผู้อยู่ในเขตเป็นแหล่งท่องเที่ยว ควรได้รับการเอาใจใส่เพราะเมื่อพระสงฆ์และประชาชนไม่สามารถมีความรู้เกี่ยวกับศาสนวัตถุทั้งที่เป็นปราสาทขอมและศาสนวัตถุภายในวัด ย่อมสร้างคุณค่าและความหมายที่ละเอียดลึกซึ้งไม่ได้ การท่องเที่ยวก็จะมี ความหมายเพียงผ่านๆ ตรงกันข้าม หากบุคลากรทั้งพระสงฆ์และประชาชนสามารถอธิบายศาสนวัตถุได้ บูรณาการเชื่อมโยงองค์ความรู้เข้ากันได้ย่อมสร้างศรัทธา เพิ่มคุณค่าการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมได้ลึกซึ้ง ไม่ติดอยู่เพียงมูลค่าในมิติของเศรษฐกิจเท่านั้น มิเช่นนั้น การท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมก็จะเป็นเพียงสินค้าอย่างหนึ่งเท่านั้น การพัฒนาพระสงฆ์ในวัดที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวให้มีความรอบรู้เกี่ยวแหล่งท่องเที่ยวสำคัญภายในวัดจึงเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็น

(๒) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ในด้านการประสานงาน แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมพบว่ามีความต้องการบริหารจัดการดำเนินงานของเครือข่ายความร่วมมือโดยมีการ ประสานงานผ่านองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนตำบลและชุมชนหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังมีการประสานงานผ่านพิพิธภัณฑสถานจังหวัดสุรินทร์เพื่อขอใช้พื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมภายในบริเวณปราสาท

ขอมแต่ละแห่ง ในด้านการประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่าย พบว่าแนวทางการประสานความร่วมมือระหว่างเครือข่ายจะเป็นไปในรูปแบบการเชื่อมโยงระหว่างเครือข่ายที่อยู่โดยรอบของสถานที่ที่ตั้ง โดยได้รับการสนับสนุนด้านความรู้วิชาการและการจัดอบรมด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการเผยแพร่ข้อมูล แหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมทางศาสนาและวัฒนธรรมของพื้นที่ต่อสาธารณะ เช่นจากสำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัด พัฒนาชุมชนจังหวัด สถานศึกษาในจังหวัด และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่ให้ความช่วยเหลือด้านข้อมูลด้านวิชาการ ด้านการฝึกอบรม และงบประมาณเพื่อดำเนินการในกิจกรรมของชุมชน แต่และแห่งในแต่ละจังหวัด ความร่วมมือประสานระหว่างเครือข่ายชุมชน จะเป็นไปในรูปแบบการให้ข้อมูลและการส่งต่อนักท่องเที่ยวเป็นหลัก มี แนวทางในการเสริมสร้างความร่วมมือประสานระหว่างเครือข่ายควรมีกลุ่มนักประชาสัมพันธ์ของทุก ๆ เครือข่ายจับมือร่วมประสานกิจกรรมและวางแผนการดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวในลักษณะที่มีความร่วมมือกันทุกฝ่าย ซึ่งผลจากการลงภาคสนามแสดงให้เห็นว่า วัดหรือสถานที่ทางศาสนาเช่นปราสาทโบราณ พระพุทธรูปโบราณเก่าแก่สำคัญประจำชุมชนจะเป็นศูนย์รวมของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่ควรสร้างให้วัดมีบทบาทในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวมากกว่าที่ปรากฏที่วัดเป็นเพียงสถานที่เก็บหรือรักษาสีของโบราณล้ำค่าเท่านั้นแต่ในด้านศาสนาหรือบทบาทของพระภิกษุที่มีต่อนักท่องเที่ยวในด้านการเผยแพร่หลักธรรมคำสอนที่ยังมีน้อยเกินไป

ผู้วิจัยเห็นว่า กุญแจดอกสำคัญเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชุมชนคือการมองเห็นคุณค่าทรัพยากรการท่องเที่ยวภายในชุมชนตนเอง ดังนั้นการสร้างความรู้ ความภูมิใจในภูมิปัญญาถิ่นจึงเป็นสิ่งควรได้รับการกระตุ้นให้เกิดความตระหนักรู้ และปลูกฝังในเบื้องต้น ให้มีความมั่นคงมาจากภายใน จากนั้นค่อยขยายเชื่อมโยงออกไปยังกลุ่มอื่น ชุมชนอื่น การประสานงานที่ออกมาจากจิตสำนึกรับผิดชอบร่วมกันจักเป็นการประสานงานที่ยั่งยืนมั่นคง อยู่เหนือความคิดได้เปรียบเสียเปรียบ มุ่งให้เกิดความดีงาม ความมั่นคงเข้มแข็งของชุมชน มิใช่การประสานสัมพันธ์หรือคบค้าสมาคมเพียงแค่ผลประโยชน์ การประสานดังกล่าวจึงสมกับการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างแท้จริง

(๓) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมด้านการเรียนรู้และประสบการณ์ แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมพบว่าภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติและการสนับสนุนการเชื่อมโยงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้รูปแบบระบบทิศทางและการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวระดับจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้านให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจนมีแนวทางในการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมที่สามารถเห็นผลได้ ในระดับจังหวัดจากการลงภาคสนามคณะผู้วิจัยได้ศึกษา แนวทางที่พบยุทธศาสตร์ที่ปรากฏในแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ นำสู่การปฏิบัติได้จริงทุกมิติที่เกี่ยวข้องเชื่อว่าอนาคตจะเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการท่องเที่ยวและอื่น ๆ ตามมาอย่างมากมายที่จะช่วยสนับสนุนเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ที่จะสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้อีกไม่น้อยการศึกษาพบว่าหน่วยงานระดับจังหวัด และหน่วยงานระดับชุมชนมีการประสานความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดนั้นยังอิงอาศัยกันและกัน ผ่านกิจกรรมเช่น การบวงสรวงปราสาทขอมของแต่ละแห่ง กิจกรรมการ

แลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมเป็นต้นโดยมีการเชื่อมโยงในรูปแบบเฉพาะกิจ เช่นกิจกรรมระหว่างสำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์เชื่อมโยงไปยังองค์การบริหารส่วนตำบลศีขรภูมิเพื่อจัดกิจกรรมแสวงเสาะปราสาทพันปีศีขรภูมิ ด้านการนำกิจกรรมกีฬาจักรยาน ปั่นผ่านเส้นทางหนึ่งช่องสองแผ่นดินของชุมชนปราสาทตาเมือนในช่วงเดือนเมษายน เป็นต้นซึ่งแนวทางในการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทควรอวย่างยิ่งที่จะต้องเร่งรัดดำเนินการเพื่อรองรับตลาดการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ที่ประเทศไทยในจังหวัดใกล้เคียงกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีศักยภาพมีองค์ประกอบด้านการท่องเที่ยวที่มีคุณค่ามีความน่าสนใจอยู่หลาย ๆ จังหวัดเช่นการท่องเที่ยวแนวแรลลี่ของปราสาทตาเมือนในจังหวัดสุรินทร์ที่มีจุดสนใจคือการจัดกิจกรรมร่วมกันของสองประเทศเป็นต้นหากระหว่างประเทศมีการเชื่อมโยงกันสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวในรูปแบบต่าง ๆ ร่วมกันเชื่อมั่นว่าเศรษฐกิจด้านการท่องเที่ยวจะมีทิศทางที่ดีขึ้น หรือ ในระดับพื้นที่และระดับชุมชน พบว่า มีกระบวนการทำงานร่วมกันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฝึกอบรม ศึกษาดูงาน ภายใต้กรอบแนวทางการขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ได้แก่ นครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี) ภายใต้การดำเนินโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ซึ่งดำเนินการโดยรับแนวนโยบายจากภาครัฐและร่วมวางแผนไปสู่การปฏิบัติเป็นลำดับไป ในระดับชุมชนพบว่า ทุกชุมชนที่ได้รับข้อมูลมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่หลายระดับ เช่นจากภายในชุมชนสู่สมาชิกจากชุมชนหนึ่งไปยังชุมชนใกล้เคียงและจากชุมชนห่างไกลมีการศึกษาดูงาน มีการฝึกอบรมเพิ่มพูนทักษะความรู้ด้านการนำเสนอและด้านการสร้างสรรค์แหล่งท่องเที่ยวที่เป็นของตนในรูปแบบที่หลากหลาย ผ่านการประสานความร่วมมือทั้งภาครัฐ เอกชน สถานศึกษาในจังหวัดและเครือข่ายที่มีรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่คล้ายกัน เช่น หมู่บ้านนวัตวิถี หรือหมู่บ้านท่องเที่ยวโอท็อป โดยภาพรวมยังพบว่าเครือข่ายการท่องเที่ยวในอีสานใต้ยังมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้อมูลระหว่างชุมชนค่อนข้างน้อย ดังนั้น ในงานวิจัยนี้จึงเสนอแนวทางพัฒนาด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์เครือข่ายชุมชนในอีสานใต้ควรมีกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ฝึกอบรม ศึกษาดูงานภายใต้กรอบแนวทางการขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ให้มากยิ่งขึ้น ในแต่ละพื้นที่ควรกิจกรรมตามรูปแบบสร้างตำรวจชุมชน น่าจะเป็นทางออกที่ดีสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างเครือข่าย

(๔) การวิเคราะห์แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ด้านกระบวนการทำงาน ในระดับจังหวัดพบว่า ๑) มีแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอมที่วางเป็นยุทธศาสตร์ไว้อย่างชัดเจนคือแนวทางของยุทธศาสตร์ที่ปรากฏในแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ เมื่อนำแผนแนวทางเป้าหมายและรูปแบบการดำเนินการลงสู่การปฏิบัติตามกระบวนการที่ถูกยกสร้างขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมมีความเชื่อมั่นว่าแนวทางทั้งหลายที่จะมีการนำไปปฏิบัตินั้นจะต้องผ่านกระบวนการที่ทำงานด้านการประสานงานมีกระบวนการตรวจสอบบริหารจัดการได้เป็นอย่างดียิ่งแนวทางเพื่อการพัฒนายกระดับขีดความสามารถด้านการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมดังได้ปรากฏในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวกระบวนการติดตามและตรวจสอบเป็นเรื่องสำคัญมีความโปร่งใสในการนำงบประมาณลงสู่ภาคปฏิบัติและรับรู้รับทราบทิศทาง

ดำเนินการได้ในทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องเพื่อการขับเคลื่อนนโยบายการท่องเที่ยวสู่กระบวนการนำไปปฏิบัติได้จริงและมีประสิทธิภาพ ในระดับพื้นที่ พบว่า ๑) มีกระบวนการสร้างเครือข่ายด้านการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวในระดับพื้นที่และมีกระบวนการประสานงานบริหารจัดการได้อย่างมีรูปธรรมผ่านคณะทำงานที่ตั้งขึ้นเช่น โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือนธม โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิผ่านการจัดกิจกรรมส่งเสริมปราสาทพันปี โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทข่างปีผ่านกิจกรรมการบวงสรวงปราสาทในช่วงเดือนเมษายนและโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปนผ่านกิจกรรมปราสาทขอมพันปีเนียงเตาะธม มีรูปแบบและแนวทางการพัฒนา มีเป้าหมายกรอบเวลาในการดำเนินงานอย่างชัดเจนในระดับชุมชน พบว่า ๑) กระบวนการทำงานของชุมชนจะสอดคล้องประสานจากหน่วยงานภายในพื้นที่คือ องค์การบริหารส่วนตำบล พัฒนาชุมชน สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัด สถานศึกษาในจังหวัด และวัดที่อยู่ที่เป็นที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยว โดยการกำกับติดตามดูแลของตัวแทนหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวจากหน่วยงานรัฐ เช่นสำนักงานท่องเที่ยวจังหวัดเป็นต้น ตลอดจนการรวมตัวของคนในชุมชนร่วมกันเสนอและร่วมกันจัดตั้งแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนที่ตนมี กระบวนการทำงานระหว่างเครือข่ายในระดับที่สูงขึ้นของชุมชนเช่นการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารของแหล่งท่องเที่ยวจะอาศัยการประชาสัมพันธ์ของการท่องเที่ยวจังหวัดการท่องเที่ยวในพื้นที่และสื่อสังคมออนไลน์ในการประชาสัมพันธ์ กระบวนการทำงานของระดับชุมชนด้านการท่องเที่ยวศาสนาและวัฒนธรรมจึงไม่ซับซ้อนเพราะเป็นไปในลักษณะผู้ปฏิบัติถ่ายทอดองค์ความรู้แนะนำแหล่งท่องเที่ยว ให้บริการและร่วมดูแลรักษา

คณะผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นสำคัญของการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ คือ ขาดความรู้ด้านรูปแบบ และเนื้อหา การทำงานที่ต่างคนต่างทำขาดการรวมตัว ประเด็นนี้อาจเริ่มต้นจากการแสวงหาชุมชนต้นแบบ เพื่อเป็นแนวในการบริหารจัดการที่ดี ดังเช่น แนวทางการบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์กับองค์การบริหารส่วนตำบลศีขรภูมิเพื่อจัดกิจกรรมท่องเที่ยวปราสาทขอมร่วมกับการจัดงานแสดงช้างในจังหวัดสุรินทร์ จะทำให้นักท่องเที่ยวสนใจมาท่องเที่ยวปราสาทขอมในช่วงมาเที่ยวชมงานแสดงของช้าง เพราะจะทำให้การท่องเที่ยวปราสาทขอมน่าสนใจมากยิ่งขึ้น ประการต่อมาหน่วยงานภาครัฐควรให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาดูแลทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นแหล่งโบราณสถานร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ โดยกำหนดบทบาทที่ชัดเจน และมีการฝึกอบรมพัฒนาความรู้สร้างความตระหนักถึงคุณค่าและความหมายของแหล่งท่องเที่ยวในทุกมิติ ให้มีช่องทางการแสดงความเป็นเจ้าของต่อทรัพยากรท่องเที่ยวชุมชน ประการต่อมากระบวนการทำงานของชุมชนท่องเที่ยวควรสอดคล้องประสานจากหน่วยงานภายในพื้นที่ คือ องค์การบริหารส่วนตำบล พัฒนาชุมชน สำนักงานการท่องเที่ยวจังหวัด สถานศึกษาในชุมชน และวัดที่อยู่ที่เป็นที่ตั้งของแหล่งท่องเที่ยวโดยเฉพาะปราสาทขอม โดยใช้คู่มือท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นเครื่องมือดำเนินงาน ซึ่งจำเป็นต้องมีศึกษาคู่มือดังกล่าวจึงจะสามารถประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และที่สำคัญไม่ควรละเลยกลุ่มพระภิกษุในวัดแหล่งท่องเที่ยวทางจิตใจหรือผู้นำทางศาสนา ซึ่งท่านเหล่านี้เป็นมัคคุเทศก์ที่สำคัญ ที่สังคมไทยให้ความเคารพนับถือ และองค์กรคณะสงฆ์เองควรปรับตัวเพื่อร่วมมือกับชุมชนพัฒนาวัดเพื่อยกระดับการท่องเที่ยวชุมชนทางศาสนาให้เกิด

ประโยชน์ทั้งต่อชุมชนและวัดจะทำให้การท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์มีความสมบูรณ์คือเที่ยววัดเยี่ยมชมปราสาท เดินตลาดเที่ยวชมหมู่บ้านวิถี

(๕) การวิเคราะห์แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ด้านผู้นำ วิสัยทัศน์ นโยบาย ยุทธศาสตร์ ในระดับจังหวัดโครงสร้างการบริหารด้านผู้นำพบว่า ๑) มีการวางแนวทางในยุทธศาสตร์นโยบายวิสัยทัศน์ใน แผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งนำโดยผู้ว่าราชการจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด ผ่านคณะกรรมการด้านต่าง ๆ ดังที่ปรากฏในแผนยุทธศาสตร์ แนวทางที่จะส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์สามารถรับนโยบายจากแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าวมาปฏิบัติเป็นช่องทางที่จะสร้างกลไกการท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียงตลอดถึงระดับอาเซียนได้อย่างดี

ในระดับพื้นที่ สำนักงานท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดที่จะรับนโยบายจากภาครัฐและสร้างยุทธศาสตร์ เป้าหมาย วางนโยบาย กำหนดยุทธศาสตร์เพื่อนำสู่การปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างศักยภาพภายในจังหวัดต่อไป ผ่านองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง พบว่า ๑) แนวทางดังกล่าวเป็นสิ่งที่ปรากฏมีอยู่แล้วในจังหวัดมีท่องเที่ยวประจำจังหวัดกำกับดูแล มีการมอบหมายถ่ายโอนภารกิจการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ที่ตนดูแล เช่นแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวปราสาทศิขรภูมิ ปราสาทขางปี ปราสาทภูมิโปน ของจังหวัดสุรินทร์ หากแนวทางการพัฒนานี้สามารถต่อยอดเป็นการดำเนินนโยบายระดับพื้นที่สู่การเชื่อมโยงไปยังจังหวัดใกล้เคียงเช่นจังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดศรีสะเกษเป็นต้นและเชื่อมโยงไปยังประเทศเพื่อนบ้านได้เชื่อมั่นว่ารูปแบบการท่องเที่ยวของเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์จะเกิดขึ้นได้ไม่ยากเย็นและเป็นช่องทางที่ควรดำเนินการเป็นอย่างยิ่ง จากการที่ลงพื้นที่พบว่า มีรถยนต์ส่วนบุคคลของพี่น้องชาวกัมพูชาข้ามมาจับจ่ายใช้สอยและท่องเที่ยวถึงตัวจังหวัดทั้งบุรีรัมย์สุรินทร์และเชื่อว่าจังหวัดอื่น ๆ ในเส้นทางที่ไปได้มักท่องเที่ยวต่างชาติประเทศเพื่อนบ้านเรากลุ่มนี้และจะมีกลุ่มต่อไปอีกไม่มีที่สิ้นสุดจะต้องเห็นช่องทางการท่องเที่ยวในประเทศไทยและในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ต้องเป็นแม่แกนหลักในการสร้างกระแสการรับรู้ด้านเส้นทางแหล่งท่องเที่ยวและข้อมูลการท่องเที่ยวทั้งที่พักการเดินทางเป็นต้นสู่นักท่องเที่ยวชาวต่าง ชาติกลุ่มนี้และทุก ๆ กลุ่มจากหลากหลายประเทศที่จะเดินทางมายังไทย

ระดับชุมชน แผนการจัดการแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ทั้งด้านปราสาทขอมด้านศาสนาและวัฒนธรรมตลอดจนวิถีชุมชน มีการรับนโยบายจากหน่วยงานรัฐและนำลงสู่การปฏิบัติผ่านงบประมาณและการสนับสนุนด้านวิชาการและบุคลากรจากภาครัฐในการเข้าร่วมเรียนรู้และจัดการแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่มีในชุมชนให้เกิดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและสร้างเป็นจุดท่องเที่ยวที่น่าสนใจของชุมชน สร้างรายได้และเปิดเป็นแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมหรือรูปแบบอื่นๆ ที่มีความหลากหลายได้มากที่สุดแนวทางเสริมสร้างการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประชาคมอาเซียนด้านด้านผู้นำ วิสัยทัศน์ นโยบาย ยุทธศาสตร์ต้องมีผู้นำที่เป็นนักคิดนักพัฒนาเพราะในชุมชนหากผู้นำไม่ขยับผู้ตามซึ่งเป็นชาวบ้านชาวไร่ชาวนาก็ไม่มีโอกาสได้รับรู้รับทราบนโยบายด้านการจัดการแหล่งธรรมชาติปราสาทโบราณต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่ของตน

ไม่มีทางที่จะจัดการดำเนินการอะไรได้เองเพราะงานท่องเที่ยวโดยมากต้องอ้างอิงอำนาจและนโยบายของรัฐเช่นบางสถานที่ท่องเที่ยวต้องพึ่งพิงกรมศิลปากรเป็นต้นดังนั้น ขับเคลื่อนแหล่งท่องเที่ยวได้ดีที่สุดต้องมี ต้องได้ต้องหาผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ ที่มองเห็นคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวที่ตนมี จึงจะผลักดันต่อไปได้

จากข้อมูลเอกสารหรือทฤษฎีและตัวอย่างการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวเพียงพอที่จะพัฒนาการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ไปสู่ความสำเร็จได้ เหลือเพียงภาครัฐผลักดันกิจกรรมต่างๆ ที่กำหนดในยุทธศาสตร์หรือทิศทางการท่องเที่ยวในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจน นำไปสู่การปฏิบัติได้จริง เจ็อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งคือในชุมชนปราสาทขอมในแต่ละแห่ง ต้องสร้างความเข้มแข็งด้วยการร่วมมือระหว่างรัฐ สถาบันการศึกษา ธุรกิจการท่องเที่ยวเอกชน โดยยึดชุมชนเป็นแกนกลาง ลดระดับขั้นตอนระเบียบแบบแผนของระบบราชการลง มุ่งไปที่ความเข้มแข็งของชุมชนโดยตรง และการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์จะไปไม่ถึงไหนหากผู้นำเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนขาดการศึกษาทิศทางนโยบายรัฐหรือคู่มือการท่องเที่ยวโดยชุมชนจนเกิดความเข้าใจ หรือไม่สามารณนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดผลอย่างแท้จริง โดยสรุปกุญแจสำคัญที่นำไปสู่ความสำเร็จขึ้นอยู่กับผู้นำ วิสัยทัศน์ นโยบาย ยุทธศาสตร์เป็นสำคัญ

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๕.๑ สรุปวิเคราะห์องค์ความรู้

จากผลการวิเคราะห์การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนฐานรากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” ผู้วิจัยได้วิเคราะห์องค์ความรู้จากการวิจัย ได้ดังนี้

๔.๕.๑.๑ องค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑) ประวัติความเป็นมาของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากหลักฐานโบราณคดีที่ขุดพบในพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์ยังพบแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ของชุมชนโบราณยุคโลหะตอนปลายเป็นจำนวนมากแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ศาสนา เศรษฐกิจ และการปกครอง และปราสาทหินที่เก่าแก่ที่สุดและมากที่สุดในประเทศไทย ที่สร้างมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “อาณาจักรเจนละ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์พบว่ามีจำนวน ๓๙ แห่ง ใน ๑๕ อำเภอ ที่ปรากฏว่ามีปราสาทขอมตั้งอยู่ ได้แก่ อำเภอเมืองสุรินทร์ อำเภอกาบเชิง อำเภอปราสาท อำเภอบัวเขต อำเภอศีขรภูมิ อำเภอจอมพระ อำเภอท่าตูม อำเภอสังขะ อำเภอพนมดงรัก อำเภอโนนนารายณ์ อำเภอรัตนบุรี อำเภอเขวาสินรินทร์ อำเภอลำดวน อำเภอสำโรงทาบ และอำเภอสนม ซึ่งในแต่ละแห่งมีสภาพของตัวอาคารและพื้นที่ๆ แตกต่างกัน บางแห่งสภาพค่อนข้างสมบูรณ์

แต่ก็มีหลายแห่งที่สภาพของปราสาทได้ชำรุดอย่างมากและยังไม่มีการบูรณะ ปราสาทขอมบางแห่งมีเพียงเศษหินศิลาแลงและชิ้นส่วนไม้ที่ขึ้นที่สามารถบ่งบอกได้ว่าเป็นโบราณสถาน

๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษาพบว่าปราสาทขอมมีจำนวน ๑๒ แห่งเท่านั้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และชุมชน สนับสนุนให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ปราสาทขอม โดยนิยมจัดในรูปแบบของการบวงสรวง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการแสดงแสง สี เสียง เล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาและตำนานที่เกี่ยวกับปราสาทขอมในแต่ละพื้นที่ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่กำหนดจัดขึ้นตามกรอบระยะเวลา เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมาท่องเที่ยวจึงต้องมาในช่วงที่มีการจัดกิจกรรมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่านั้น เพราะกิจกรรมที่สามารถทำได้ในพื้นที่ชุมชนปราสาทขอมมีกิจกรรมที่จำกัด ซึ่งสามารถทำได้เพียงการถ่ายภาพคู่กับปราสาท การศึกษาประวัติของปราสาทแห่งนั้นๆ และมีบางแห่งที่สามารถเลือกซื้อสินค้าที่มาจากในบริเวณปราสาทได้ ซึ่งปราสาทขอมทั้ง ๑๒ นั้นได้แก่ ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทข่างปี ปราสาทบ้านอนันต์ ปราสาทภูมิโปน ปราสาทบ้านจารย์ ปราสาทหมื่นชัย ปราสาทตาเมือนธม ปราสาทตาควาย ปราสาทเบง ปราสาทยายเหงา ปราสาทตามอญ ปราสาทตระเปียงเตีย เป็นต้น ที่สามารถต่อยอดกิจกรรมในพื้นที่และสร้างเศรษฐกิจในชุมชนต่อไป

๓) การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากข้อจำกัดในหลายๆด้านทั้งพื้นที่ และความสมบูรณ์ของตัวปราสาทขอมเอง ส่งผลให้ความน่าสนใจของตัวปราสาทขอมมีน้อยลง การจัดการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ยังคงเป็นหน่วยงานหลักคือสำนักศิลปากรที่ ๑๐ (นครราชสีมา) กรมศิลปากร เป็นเจ้าของพื้นที่ในการบริหารจัดการและจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นในพื้นที่ แต่ด้วยจำนวนของปราสาทขอมทั้งที่ขึ้นทะเบียนแล้วและยังไม่ขึ้นทะเบียนมีประมาณ ๓๙ แห่งนั้น ก็เกินขีดความสามารถของสำนักศิลปากรที่ ๑๐ (นครราชสีมา) กรมศิลปากร บางแห่งจึงได้มอบหมายหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีขีดความสามารถในการช่วยบำรุงรักษาและสามารถมาช่วยในการบริหารจัดการขึ้นต้นเพื่อดูแลพื้นที่ปราสาทขอม จากข้อจำกัดข้างต้น ในจังหวัดสุรินทร์จึงมีปราสาทขอมเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้นที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวชั้นนำของจังหวัดได้ ซึ่งก็มีข้อจำกัดในหลายๆด้าน เช่น สถานที่ตั้งที่อยู่ห่างไกล สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว การบริการในพื้นที่ปราสาท เป็นต้น โดยปราสาทขอมที่มีศักยภาพโดดเด่นประกอบไปด้วย กลุ่มปราสาทตาเมือน ปราสาทตาควาย ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทภูมิโปน ปราสาทบ้านพลวง ปราสาททง ปราสาทบ้านไพล ปราสาทยายเหงา ที่ยังคงความสวยงามและสมบูรณ์อยู่ หากได้รับการพัฒนาต่อจะได้รับความสนใจจากกลุ่มนักท่องเที่ยวเฉพาะที่มีความสนใจเกี่ยวกับปราสาทขอม ซึ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวเหล่านี้คือกลุ่มเฉพาะที่มีจำนวนไม่มากนัก

๔.๕.๑.๒ องค์ความรู้ด้านการพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑) องค์ความรู้ด้านต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ แบ่งออกเป็น ๒ ชุดองค์ความรู้ คือ ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) ทุนทางสังคมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ :

จังหวัดสุรินทร์ซึ่งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นจังหวัดที่มีทุนทางสังคมทั้งมี ๕ รูปแบบ คือ (๑) จิตวิญญาณ: แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มใหญ่ คือ (๑.๑) *กลุ่มความเชื่อหรือศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นฐาน* คือ เป็นกลุ่มที่มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น งานเข้าพรรษา, ออกพรรษา, ทำบุญตักบาตรเนื่องในเทศกาลต่าง ๆ, ประเพณีทำบุญอุทิศให้กับบรรพบุรุษในวันสารท เรียกว่า “จ๋ายแซนโฆนตา” และนอกจากนี้ยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรง เช่น ประเพณีการขึ้นเขาสวาย การทำบุญกระดุกบรรพบุรุษ การก่อเจดีย์ทราย ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น (๑.๒) *กลุ่มความเชื่อท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน* ซึ่งเป็นต้นทุนด้านจิตวิญญาณอีกแบบหนึ่ง อันประกอบไปด้วย (๑) ความเชื่อเรื่องผี (คมอจ) - ผีฟ้า, ผีเมือง/หลักเมือง/ตาละมิง, ผีบรรพบุรุษ, ผีบ้าน/ผีเรือน, ผีเจ้าที่เจ้าทาง (พระภูมิ), ผีที่สิงในสิ่งของและสัตว์ เช่น ผีป่าช้า (บ่วงบาศ) ผีอาหะ (ตะกวดบ้านตริ่ม) ผีปอบ (ทมิฬ) เป็นต้น (๒) ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ (๓) ความเชื่อเรื่องครุกำเนิด (๔) ความเชื่อเรื่องขวัญ และ (๕) พิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดอยู่ในกลุ่มความเชื่อ เช่น พิธีกรรมทำนายน (โบล), พิธีเข้าทรง (โกลมมัวต) เป็นต้น (๒) *ทุนทางปัญญา* : ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงช้างหรือเรียกว่าคชศาสตร์, ความรู้เกี่ยวกับการสร้างปราสาทขอม, ความรู้ด้านการทำการเกษตร, ความรู้ด้านการวางผังเมือง, ความรู้ด้านการทำเครื่องปั้นดินเผา เช่นที่ชุมชนบ้านปราสาทขางปี เป็นต้น นอกจากนี้ ก็ยังมีภูมิปัญญาที่สืบทอดจากรักปราสาทขอมต่าง ๆ เช่น จารึกปราสาทศีขรภูมิ จารึกปราสาทตาเมือนธม ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ เป็นต้น (๓) *ทรัพยากรมนุษย์*: บรรพบุรุษกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของตนเอง จังหวัดสุรินทร์นี้ ...มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ของเผ่าสุรินทร์ ที่มีเอกลักษณ์ เช่น ลาว กูย เขมร ที่มีวัฒนธรรมการกิน การแต่งกาย วิถีชีวิต ภาษาที่ต่างกัน... ซึ่งในจังหวัดสุรินทร์นี้มีกลุ่มชาติพันธุ์ ๔ กลุ่มหลัก คือ (๑) *กลุ่มชาติพันธุ์กวย-กูย* หรือส่วยก็เชี่ยวชาญด้านการคล้องช้าง เรียกว่า คชศาสตร์ (๒) *กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย* หรือ กลุ่มชาวขอม (กรอม-คแมร (เขมรโบราณ) - กัมพูชา มีความเชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาในการรักษาโรคตามแพทย์แผนไทยโบราณ และมีภูมิปัญญาด้านทอผ้าไหม เป็นต้น (๓) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว (เลี้ยว) (๔) กลุ่มชนชาวจาม และนอกจากนี้ก็มีทรัพยากรมนุษย์ร่วมสมัยเช่น ทางคณะสงฆ์ ก็ประกอบไปด้วย (๑) พระราชวุฒาจารย์ (ตุลย์ อตุโล) (๒) พระพรหมวชิรโมลี, ดร. (ทองอยู่ ญาณวิสุทโธ)

เป็นต้น ทางบ้านเมืองประกอบไปด้วย (๑) พระสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง (เชียงใหม่) ผู้สร้างเมืองสุรินทร์ นายเสนอ มุลศาสตรสาทร อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น (๔) *ทูนทาง ทรัพยากรธรรมชาติ* : เป็นจังหวัดที่มีที่ราบ สำหรับปลูกข้าวหอมมะลิ กระทั่งได้ชื่อว่าเป็นจังหวัดเกษตรอินทรีย์ และนอกจากนี้ก็มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งน้ำ มีแม่น้ำที่สำคัญไหลผ่าน คือ แม่น้ำมูล, แม่น้ำชี และมีแหล่งน้ำที่สำคัญหลายแห่ง เช่น ห้วยเสนง, ห้วยลำพอก, ห้วยทับทัน เป็นต้น รวมทั้งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ติดชายแดนกัมพูชา โดยมีเทือกเขาพนมดงรัก (Phanom Dong Rak) ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นจุดเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยกับชาวกัมพูชา เพื่อเพิ่มมูลค่าด้านเศรษฐกิจอีกด้วย...เป็นทิวเขาหินทรายจะอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดสุรินทร์ โดยมีจุดเริ่มต้นจากช่องตะโก ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างอำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว กับอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ทอดแนวยาวไปทางทิศตะวันออกเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรกัมพูชา โดยทิวเขาจะทอดแนวมานพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ จนถึงจังหวัดอุบลราชธานีเป็นที่สุดทิวเขา ซึ่งบริเวณนี้เป็นเส้นแบ่งเขตแดนของราชอาณาจักรไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิวเขานี้มีความยาวประมาณ ๕๔๔ กิโลเมตร มีช่องเขา ๗๗ ช่องเขา... ภูเขาสวย (พนมสวย) ที่ประดิษฐาน “พระพุทธรูปสุรินทรมงคล” ปางประทานพร และเป็นที่บรรจุอัฐิพระราชาครูอาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล) นอกจากนี้ ก็ยังมีทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ มีไม้สำคัญได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้พลวง ไม้มะค่า ไม้พะยอม ไม้ประดู่แดง เป็นต้น ...สนสองใบ สนสามใบ เป็นต้น และ (๕) *ทูนโภคทรัพย์* คือ ปราสาทขอม ซึ่งเป็นมรดกที่บรรพบุรุษของชาวสุรินทร์ได้ร่วมกันสร้างซึ่ง มีปราสาทขอมในเขตอีสานใต้ของประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งแห่งมรดกทางวัฒนธรรมแห่งอารยธรรมขอมปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เหล่านี้ เป็นรูปแบบด้านสถาปัตยกรรมศิลปกรรมการคติในการก่อสร้างที่แตกต่างกันไปตามยุคตามสมัย สำหรับ การแบ่งยุคสมัยศิลปะขอมนั้น และนอกจากองค์ปราสาทขอมแล้ว ก็ยังมีปรากฏประติมากรรมรูปเคารพที่ปรากฏอยู่ในปราสาทขอมเช่น พระอวโลกิเตศวร, พระวัชรพร, พระวัชรสัตว์ เป็นต้น

(๒) *ทูนทางวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์* พบว่า สุรินทร์เป็นจังหวัดเก่าแก่ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นทางศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิต มีงานหัตถกรรมการทอผ้าไหมที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นของคนชาติพันธุ์ไทยลาว, ไทยเขมร และไทยกวย ที่อยู่ร่วมกันภายใต้สภาพแวดล้อมเดียวกันโดยมีแม่น้ำมูล และลำน้ำสายย่อยอีกหลายสายหล่อเลี้ยงชีวิต สิ่งที่เป็นเครื่องผูกโยงคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขนั้นคือ ประเพณีและวัฒนธรรม โดยภาพรวมแล้วคนสุรินทร์มีคนที่องถิ่นอยู่ ๓ กลุ่ม และพูดภาษาต่างกันอยู่ ๓ ภาษา คือ ภาษาเขมรถิ่นไทย ภาษาส่วย และภาษาลาว ประชากรที่พูดภาษาต่างกันทั้งหมดนี้มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความสามัคคี แต่ละกลุ่มชนต่างก็ได้รักษาวัฒนธรรม ประเพณี ภาษาของตนไว้เป็นอย่างดี ถือเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของจังหวัดสุรินทร์ ด้านประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์ คือ ประเพณีบวชนาคช้าง งานประเพณีขึ้นเขาสวย งานช้างและกาชาดสุรินทร์ ประเพณีแซนโฎนตา กันตริ้ม การกวนข้าวทิพย์ การแต่งงาน หรือแซนการ์ กะโน้ปติงตอง เรือมอันเร

หรือลุดอันเร เรือมตรต เรือมอಾಯ โซง สะบ้ำ ลิเกเขมร มโหรี เจริง และเจริญเบริน เป็นต้น และ พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ ก็ได้แสดงทรรศนะเอาไว้ว่า ทูทางวัฒนธรรมของชาวจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่...ประเพณีที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ชาว กูย ก็มีแกลมอ...ชาวลาวก็มีการทำบายศรี ส่วนชาวเขมร ก็มีประเพณีการแซนโฌนตา เป็นต้น ศิลปวัฒนธรรมเผ่าชาติพันธุ์ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน ของเผ่าสุรินทร์ที่แตกต่างกัน ดังนั้น เพื่อให้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์ ได้ปรากฏเด่นชัด และเป็นที่ยอมรับของสังคมว่า จังหวัดสุรินทร์นี้เป็นจังหวัดที่มีอารยธรรมอันเก่าแก่ควรแก่การสืบสารและอนุรักษ์ ดังมีการประกาศในพระราชบัญญัติ ส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.๒๕๕๙ มาตรา ๔ ได้ระบุไว้ว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งเสริมและรักษาตามพระราชบัญญัตินี้ต้องมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้ (๑) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา (๒) ศิลปะการแสดง (๓) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล (๔) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (๕) ช่างฝีมือดั้งเดิม (๖) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว และ (๗) ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ในประเด็นนี้ กระทรวงวัฒนธรรมได้ประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติในเขตพื้นที่ การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอีสานใต้ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๖๒ และในส่วนของจังหวัดสุรินทร์นั้น มีภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชี ๙ รายการ ดังต่อไปนี้ (๑) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ จำนวน ๓ รายการ คือ คชศาสตร์ชาวกูย, เจริง, กันตรึม ซึ่งได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ (๒) พ.ศ.๒๕๕๖ จำนวน ๒ รายการ คือ ประเทืองสุรินทร์, ภาษาเขมรถิ่นไทย ได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ (๓) พ.ศ.๒๕๕๘ จำนวน ๑ รายการ ภาษากูย-กวย* ได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ (๔) พ.ศ.๒๕๖๐ จำนวน ๑ รายการ คือ กะโน้งติงตอง ซึ่งได้รายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับจังหวัด และในปี พ.ศ.๒๕๖๒ จำนวน ๒ รายการ คือ รำตริต และ มะมัวต ซึ่งได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ

สรุปความได้ว่า ทูทางสังคมและทูทางวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นั้น แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ (๑) วัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible culture) ซึ่งมีลักษณะเป็นวัตถุที่จับต้องได้ และ (๒) วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible culture) ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจ และทูทางสังคมและวัฒนธรรมเหล่านี้ ก็สามารถนำมาเอามาสร้างมูลค่าเพิ่มได้

๔.๕.๑.๒ องค์ความรู้ด้านการพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัด

สุรินทร์

การสร้างสินค้าจากต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดสุรินทร์ มีทั้งที่ยังคงรักษาอยู่อย่างกระจัดกระจายและถูกทำให้ลดจำนวนลงอย่างมาก สินค้ามีการจัดจำหน่ายในชุมชนปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่ง ยังไม่เป็นจุดสนใจของ

นักท่องเที่ยว รวมทั้งรูปแบบผลิตภัณฑ์ ก็ยังไม่มีหลากหลาย ทั้งมีราคาสูงและด้อยคุณภาพ สาเหตุเนื่องจากตลาดชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ยังไม่เป็นที่สนใจของนักลงทุนเท่าที่ควร และนักท่องเที่ยวยังมีไม่มากพอหากเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ ในประเทศไทย ดังนั้น ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปราสาทขอมนั้น คือ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีปราสาทขอมซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นฐานคติทางความคิด โดยผู้วิจัยได้แบ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทุนวัฒนธรรมปราสาทขอม โดยแบ่งสินค้าใน ๓ รูปแบบ คือ

(๑) **ตราสัญลักษณ์สินค้า:** ตราสัญลักษณ์สินค้าหรือโลโก้ (Logo) ของแต่ละชุมชนปราสาท โดยมีลวดลายจากปราสาทขอม ที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมนำมาออกแบบเป็นตราสัญลักษณ์ โดยคำนึงถึงความโดดเด่น และมีกลิ่นอายของอารยธรรมขอม ช่วยทำให้เป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยว

(๒) **กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหม:** จังหวัดสุรินทร์เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมจำนวนมาก มีลวดลายที่หลากหลาย และจังหวัดสุรินทร์ ได้ประกาศให้ลายผ้าไหมประจำจังหวัดจำนวน ๗ ลาย แต่เนื่องจากโดยทั่วไปแล้วผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีการผลิตเป็นจำนวนมาก แต่ยังคงไม่เป็นที่สนใจให้กับท่องเที่ยวเท่าที่ควร คือ กล่องบรรจุภัณฑ์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหมประจำชุมชนปราสาทขอม ๔ ชุมชน โดยใช้ฐานคติทุนทางวัฒนธรรมคือ องค์กรปราสาทขอม เป็นต้นแบบการออกแบบ

(๓) **แก้วน้ำลายปราสาทขอม:** สินค้าหนึ่งที่ยังไม่มีการวางขายตามร้านตลาดในชุมชนปราสาทขอม และร้านขายของที่ระลึกในจังหวัดสุรินทร์ นั่นคือ แก้วน้ำใสแต่มีลวดลายปราสาทขอมที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันเป็นทุนที่ทรงคุณค่า คู่ควรแก่การอนุรักษ์ และการสืบสานพัฒนาต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม (๓.๑) **แก้วน้ำลายเส้นปราสาทขอมศิขรภูมิ:** ใช้รูปร่างอัสระถืดดอกบัวพร้อมนกแก้วที่มีปรากฏในองค์ปราสาทมาเป็นลวดลายประดับแก้วน้ำ และลายเส้นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ (๓.๒) **แก้วน้ำลายเส้นปราสาทช่างปี:** ใช้ลายเส้นปราสาทช่างปี และตราลายเส้นสีทองเข้มเป็นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ (๓.๓) **แก้วน้ำลายเส้นปราสาทภูมิโปน:** ใช้ลายเส้นของดอกผักกูดที่เป็นลายขอมโบราณที่ปรากฏในหน้าบันทางเข้าองค์ปราสาทภูมิโปนและซุ้มประตู พร้อมด้วยตราลายเส้นสีทองเป็นตราสัญลักษณ์ และกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ และ (๓.๔) **แก้วน้ำลายเส้นปราสาทตาเมือน:** ใช้ลายเส้นของปราสาทตาเมือนธมเป็นสัญลักษณ์ และตราลายเส้นสีทองเข้มเป็นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์

๔.๕.๑.๓ องค์ความรู้ด้านการพัฒนารูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทตาเมือน อำเภอพนมดงรักนี้ แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มหลัก ตามแนวคิดที่ปรากฏในการทบทวนวรรณกรรม คือ

(๑) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism)-CBT ใน ๔ ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย

๑) **ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ:** มีรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว ๔ แบบ ประกอบด้วย (๑) *ซ็อบปิงตลาดชุมชน แวะซื้อกาละแม* :ของฝากขึ้นชื่อจากอำเภาศีขรภูมิ และของอร่อยแห่งจังหวัดสุรินทร์ กาละแมสดคุณภาพระดับประเทศ มีขายหลายเจ้าในตลาดศีขรภูมิ ที่แนะนำมากๆ คือตราปราสาทเดี่ยว เป็นหนึ่งในเจ้าดั้งเดิม ได้รับรางวัลการันตีมากมาย รวมทั้งออกรายการทีวีมาแล้วหลายช่องที่เด็ดของกาละแมศีขรภูมิ ตราปราสาทเดี่ยว คือทำสดใหม่ทุกวัน ไม่ใช้วัตถุกันเสียใดๆ ไบตองรีดด้วยเตารีดใช้ถ่านแบบดั้งเดิมทำให้มีกลิ่นหอมเป็นเอกลักษณ์ มีวิธีกินเก๋ๆ คือแกะออกมาแล้วดมกลิ่นไบตองให้ติดจมูกเสียก่อน จากนั้นค่อยงับกะละแมเข้าปาก หวาน มัน เหนียวนุ่มหนึบกำลังดี (๒) *แวะชิม ผักกาดหวาน...ตำนานการเกษตรสู่คำขวัญจังหวัดสุรินทร์* : หัวผักกาด หรือ หัวไชโป้ว คือพืชพื้นเมือง ของเอเชีย นิยมปลูกกันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย ก็ตาม แต่ในขณะเดียวกัน ที่จังหวัดสุรินทร์ เรามีของขึ้นชื่อจนติดคำขวัญของจังหวัดสุรินทร์ จึงได้มีการส่งเสริมการปลูกหัวผักกาดเพื่อส่งให้กับโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากหัวผักกาดเป็นที่ต้องการของโรงงานอย่างมาก และเป็นที่ต้องการของตลาดโลก เพราะรสชาติที่ถูกปากทั้งคนไทย และคนต่างชาติ จึงมีออเดอร์จำนวนมาก (๓) *เที่ยวตลาดนัดรัศมีศีขรภูมิ* : นักท่องเที่ยวที่มาเยือนชุมชนปราสาทศีขรภูมิ มีโอกาสในการเดือนเลือกซื้อสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่นำมาจำหน่ายนั้น เป็นของดีมีคุณภาพจากแหล่งชุมชน กลุ่มผู้ผลิตผู้ประกอบการ OTOP กลุ่มเครือข่ายองค์กรสตรี กลุ่มสัมมาชีพและกลุ่มเครือข่ายโคกหนองนาในพื้นที่อำเภาศีขรภูมิ นอกจากนี้ยังมีการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรจากโครงการ “สุรินทร์รุ่งเรืองสู่เมืองเกษตรอินทรีย์” และเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่และถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีพื้นเมืองของอำเภาศีขรภูมิอันเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น อีกทั้งยังมีการนำเสนอวิถีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ตามนโยบายของจังหวัดสุรินทร์โดยจำหน่ายสินค้า ณ บริเวณ ลานหน้าองค์ปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภาศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ โดยเปิดจำหน่ายสินค้า ณ บริเวณลานหน้าองค์ปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภาศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ทุกวันเสาร์ ไปตลอดปี และเป็นช่องเลือกเพื่อทางรอดในยุคปัจจุบัน และ (๔) *เช้าที่ฟักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ณ ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ* : นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ด้วยการลุกทำบุญตักบาตรเช้า และเยี่ยมชมกิจกรรม/รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตลอดเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ณ ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ

๒) **ชุมชนปราสาทข่างปี:** มีรูปแบบกิจกรรม แบบ ๗ ประกอบด้วย (๑) *สืบสานตำนานงานปั้นหม้อ* กิจกรรมปั้นหม้อที่สืบทอดมาแต่โบราณ ร่วมชมการสาธิตวิธีการปั้นหม้อและทดลองปั้นรูปแบบต่าง ๆ เรียนรู้วิธีการปั้นหม้อ สนุกสนาน และตื่นตากับการปั้นหม้อในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีการสอนทั้งการปั้นด้วยเครื่องและปั้นด้วยมือ (๒) *เตาโบราณบ้านข่างปี* กิจกรรมเยี่ยมชมเตาเผาโบราณ ที่ถูกค้นพบในบริเวณชุมชนข่างปี ชมเตาเผาแบบโบราณ และวิธีการเผาเครื่องปั้นดินเผา โดยเตาเผานี้เป็น

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้รู้ว่าบริเวณนี้เป็นบริเวณของช่างปั้นในสมัยโบราณ (๓) *อันหอมสะเล็ก* *โดงจองใจ* : อันหอมสะเล็กโดงจองใจ หรือข้าวต้มมัดด้วยใบมะพร้าว เป็นชื่อขนมโบราณที่ใช้ในพิธีมงคลต่าง ๆ เรียนรู้วิถีชุมชน วิธีการทำข้าวต้มมัดด้วยใบมะพร้าวและวิธีต้มให้สุก เป็นหนึ่งในเมนูที่หาทานได้ยากในปัจจุบัน ด้วยกรรมวิธีที่ต้องพิถีพิถันและใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติมากมาย ส่วนผสมหลักนั้น ทำมาจากข้าวเหนียว กะทิและน้ำตาล ห่อด้วยใบมะพร้าว โดยข้าวต้มสามารถใส่กล้วย ถั่ว หรือ หมู ได้ตามที่ชื่นชอบ พร้อมกับรับประทานขนมที่คุณทำเองพร้อมห่อกลับบ้าน (๔) *หลุมนี้มีรักพักใจ*: หลุมนี้มีรักพักใจ เป็นกิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้วิถีการทำขนมครกสูตรโบราณ และขนมครกแบบใหม่เป็นหน้าต่าง ๆ เช่น ข้าวโพด เผือก มัน เป็นต้น โดยเป็นขนมครกสูตรโบราณต่าง ๆ รับประทานขนมที่คุณทำเองพร้อมห่อกลับบ้าน (๕) *ประดิษฐ์เตยหอม ผูกรักปั้นใจ*: กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการทำดอกไม้จากใบเตยในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสามารถ ยืดอายุและความหอมของใบเตยได้ พร้อมนำใบเตยประดิษฐ์ที่คุณทำเองกลับบ้านโดยใบเตยสามารถมีอายุอยู่ได้เป็นอาทิตย์ด้วยวิถีมูมิปัญญาชาวบ้าน (๖) *ฐานแปรรูปข้าวอินทรีย์* : รูปแบบกิจกรรมนี้เป็นรูปแบบฐานแปรรูปข้าวอินทรีย์ ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับการแปรรูปข้าวอินทรีย์ที่ชาวบ้านปลูกเอง นอกจากจะได้เรียนรู้แล้ว ก็มีการสาธิตการแปรรูปข้าวให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมอีกด้วย หากสนใจตัวผลิตภัณฑ์ นักท่องเที่ยวก็สามารถสั่งซื้อได้ และ (๗) *เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น*: นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ ด้วยการลุกทำบุญตักบาตรเช้า และเยี่ยมชมกิจกรรม/รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตลอดเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ณ ชุมชนปราสาทช่างปี

๓) ชุมชนปราสาทภูมิโปน: มีรูปแบบกิจกรรม ๖ รูปแบบ ประกอบด้วย (๑) *ปั่นใจให้ภูมิโปน* : โปรแกรมปั่นจักรยานหรือนั่งซาเล้ง เพื่อชมบริบทของชุมชนโบราณเมืองภูมิโปน เรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านสิ่งปลูกสร้าง สิ่งแวดล้อม และหลักภูมิศาสตร์ต่าง ๆ ของภูมิโปนสัมผัสวิถีชุมชนและเรียนรู้การทำผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยประกอบไปด้วยสามเส้นทาง (๒) *นายล่ออังกอกระโอบ*: นายล่ออังกอกระโอบ เป็นภาษาเขมร แปลว่า ข้าวสวยและข้าวสารหอม เป็นกิจกรรมสาธิตการตำข้าวและหุงข้าวแบบโบราณพร้อมเยี่ยมชมโรงสีข้าวของชุมชนภูมิโปน เรียนรู้วิถีชีวิต สนุกสนานกับการตำข้าวและเรียนรู้การหุงข้าวแบบโบราณกับชาวชุมชน โดยข้าวสารที่ได้ตำและหุงในจุดนี้จะนำไปรับประทานต่อในมือกลางวันและรับข้าวสารที่ระลึก ๑ กิโลกรัม กลับบ้าน (๓) *หัตถกรรมสวยด้วยมือคุณ*: โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการทำพวงกุญแจและกระเป๋าตลอดโลกร้อนด้วยมือคุณเอง โดยวัสดุที่นำมาใช้ คือ ผ้าไหม และเศษผ้าไหมมาจากการตัดเสื้อเพื่อเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมรับกระเป๋าและพวงกุญแจที่คุณทำกับมือกลับบ้านได้เลย นอกจากนี้ยังมีบริการอาหารว่างเช้าและอาหารกลางวัน ๑ มื้อ และสามารถเลือกซื้อผลิตภัณฑ์แปรรูปผ้าไหมหลากหลายอย่างเป็นของที่ระลึกและใช้เองได้ (๔) *น้ำพริกถ้วยใหม่สดในกว่าเดิม* : โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการตำน้ำพริกแบบโบราณด้วยครกใหญ่ที่ทำจาก (ตะบัลหม) แบบสองคนตำหรือสามคนตำ สามารถเลือกได้ว่าจะเรียนรู้วิธีการตำน้ำพริกต่าง ๆ อาทิ

เช่น น้ำพริกแคบหมู น้ำพริกไก่ เป็นต้น พร้อมกับประทานน้ำพริกฝีมือตัวเองเป็นอาหารกลางวัน และสามารถนำกลับบ้านได้ (๕) *รูปแบบการท่องเที่ยวที่พักร่องน้องสะอื้น* : โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้วิธีการเลี้ยงกบ ขยายพันธุ์ จากผู้รู้และมีประสบการณ์โดยตรง ชมการบรรยายวิถีขยายพันธุ์ การดูแลจนถึงการจัดจำหน่าย ประมงจากกบสนุกสนานกับการจับกบ และรับประทานอาหารกลางวันกับเมนู “ใครทำอะไรบ้าง?” เมนูกบยัดไส้สูตรโบราณที่เป็นเมนูและนำที่ตัวเอง (๖) *จักสานสำราญใจ* : กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้และสนุกสนานกับวิธีการสานของเล่นเด็ก เครื่องประดับของตกแต่งต่าง ๆ จากใบตาล ใบมะพร้าว และสานของใช้ต่าง ๆ ด้วยไม้ไผ่ในแบบโบราณและสามารถเลือกซื้อของใช้ ของที่ระลึกจากการจักสานในแบบต่าง ๆ กลับบ้านได้ (๗) *สวนจินจู* : โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน เที่ยวชมสวนจินจู สนุกสนานกับการเก็บผัก เก็บมะนาวเลี้ยงวัว ให้อาหาร หมู ปลา และไก่ ปลูกผักสวนครัว สวนฝรั่ง บนเนื้อที่ ๒ ไร่กว่า ๆ เรียนรู้การเกษตรแบบผสมผสานปลูกพืชและทำปศุสัตว์บนพื้นที่เดียวกันที่เกื้อกูลกันตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมพิทักษ์อินทรีย์ สัมผัสวิถีชีวิตของคนในชุมชน รับประทานอาหารพื้นบ้านแต่ละฤดูกาล และสามารถเลือกซื้อผัก มะนาว ปลอดภัยและอื่น ๆ ตามฤดูกาลกลับบ้าน (๘) *กิจกรรมปลูกตาลเนียงดือฮทม* : โปรแกรมวิถีชุมชน เรียนรู้การทำสบู่และการบูรหอมจากวัตถุดิบธรรมชาติ ลงมือทำเอง ตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย โดยสบู่ที่ใช้มีหลากหลายสีและทำมาจากวัตถุดิบธรรมชาติ เช่น กากกาแฟ ขมิ้น น้ำผึ้ง เป็นต้น เรียนรู้ประวัติและเรื่องเล่า ตำนานรักเนียงดือฮทมที่มาของชื่อสบู่ พร้อมรับสบู่และการบูรหอมกลับบ้านได้เลย และ (๙) *เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น* : นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ด้วยการลุกทำบุญตักบาตรเช้า และเยี่ยมชมกิจกรรม/รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตลอดเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ณ ชุมชนปราสาทภูมิโปน

๔) **ชุมชนปราสาทตาเมือน** : มีรูปแบบกิจกรรม ๔ แบบ ประกอบด้วย (๑) *การท่องเที่ยวตลาดนัด ๒ ประเทศ-ไทย/กัมพูชา* : ปราสาทตาเมือน ตั้งอยู่ ณ พรมแดนที่ติดต่อกันระหว่างประเทศไทยและประเทศกัมพูชา ในทุกวันหยุดเสาร์-อาทิตย์จะมีการเปิดตลาดนัด ๒ ประเทศ เพื่อเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชาวไทยและชาวกัมพูชา ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสถึงวิถีชุมชน ด้วยการเดินท่องเที่ยวเยี่ยมชมผลิตภัณฑ์สินค้าที่มีวางจำหน่ายทั้งจากฝั่งประเทศไทย และฝั่งประเทศกัมพูชา (๒) *รูปแบบกิจกรรมขับรถแรลลี่ชมวิถีชุมชนกลุ่มปราสาทตาเมือน* : นักท่องเที่ยวสามารถใช้รถยนต์ส่วนบุคคล รถมอเตอร์ไซด์ หรือรถทางโครงการ ร่วมขับแบบแรลลี่เยี่ยมชมทั้งอารยธรรมปราสาทของทั้ง ๔ แห่งในกลุ่มปราสาทตาเมือน และวิถีชุมชนที่ตั้งอยู่ชายแดนไทย-กัมพูชา ด้วยบรรยากาศที่อบอุ่นมิตรไมตรีทั้ง ๒ ประเทศ (๓) *รูปแบบโครงการยุวมัคคุเทศก์* : โครงการที่จาก อบต.ตาเมียง และคุณครูที่ช่วยกันหนุนสร้าง “ยุวมัคคุเทศก์” เพื่อบ้านเกิดเมืองนอน ในการเข้าไปช่วยแบ่งเบาภาระเจ้าหน้าที่ทหารที่บริเวณปราสาทตาเมือนธม แม้ไม่ได้ช่วยดูแลรักษาอิปไตในพื้นที แต่อย่างน้อยได้ช่วยในการเป็นไกด์นำเที่ยวแนะนำและเล่าถึงประวัติความเป็นมาขององค์ปราสาทตาเมือนธม ให้นักท่องเที่ยวได้ฟัง แทนที่ๆทหาร ซึ่งเด็ก ๆ

กลุ่มนี้เอง ก็เต็มใจและมีความภาคภูมิใจมาก ที่ได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระให้กับพี่ๆทหารที่เหน็ดเหนื่อยเพื่อพวกเขา ช่วยปกป้องบ้านเกิดเมืองนอนให้พวกเขาได้หลับอย่างอุ่นสบายจนถึงวันนี้ และยังมีใจที่ได้มีส่วนรับใช้ชาติด้วยส่วนหนึ่ง ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้รับการบรรยายทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชน จากเหล่านักเรียน “ยุวมัคคุเทศก์” จากโรงเรียนบ้านหนองคันนาและใกล้เคียง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนและส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของนักเรียนในพื้นที่ ปราสาทขอมด้วย และ (๔) รูปแบบกิจกรรมเข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ณ ชุมชนปราสาทตาเมือน: นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน เพื่อได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน

(๒) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ใน ๔ ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัด สุรินทร์ ประกอบด้วย

๑) ปราสาทศิขรภูมิ: มีรูปแบบกิจกรรม ๒ แบบ ประกอบด้วย (๑) *ไหว้ปราสาทตำนานพันปี:* ปราสาทศิขรภูมิมีชื่อว่า “ปราสาทระแงง” ซึ่งตั้งตามชื่อตำบล เชื่อกันว่าสร้างขึ้นในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ด้วยสถาปัตยกรรมขอมโบราณแบบนครวัด จากหลักฐานที่ปรากฏทำให้สันนิษฐานได้ว่า สถานที่แห่งนี้เดิมเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดูที่บูชาพระศิวะผู้สร้างโลก เมื่อมาถึงบริเวณปราสาทศิขรภูมิ ปราสาทหินสีแดงถูกล้อมด้วยคูน้ำตั้งเด่นตระหง่านชวนให้สะดุดตามาก บนฐานหินศิลาแลงสูงหนึ่งเมตรประกอบด้วยปราสาท ๕ องค์ ปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงกลางก่อด้วยอิฐขัดมันไม่สอปูน มีปราสาทบริวารล้อมรอบ ๔ มุม ชมลวดลายที่ปรากฏนั้นเป็นรูป “ศิวะนาฏราช” ในท่วงท่าร่ายรำอ่อนช้อยโดยมีเทพอีก ๔ องค์ร่วมบรรเลงอันได้แก่ พระคเณศ พระพรหม พระวิฆณุ และนางปารพตี (นางอุมา) ซึ่งเป็นนมเหยื่อของพระศิวะ รวมถึงเหล่าเทวดา ฤๅษี หงษ์ และสัตว์อีกหลายชนิด ถัดจากหน้าบรรณลงมาที่ซุ้มประตูเราจะได้เห็นเสาหินทรายจำหลักสลักเป็นรูป “นางอัปสรถือดอกบัว” หันหน้าทักทายผู้มาเยือนอยู่ทั้งสองด้าน ส่วนด้านข้างเป็นจำหลักสลักลายรูป “ทวารบาลยืนกุมกระบอง” ที่สำคัญรูปสลักนางอัปสรนี้หลงเหลือให้พบเห็นที่ปราสาทศิขรภูมิเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยเท่านั้น นักท่องเที่ยวจะได้โดยลทับหลัง กับรูปสลักนางอัปสรที่เป็นที่ที่สุดของประเทศด้วยตาตัวเองแบบนี้ ปราสาทศิขรภูมิ เปิดทำการทุกวันตั้งแต่เวลา ๐๗.๓๐-๑๘.๐๐ น. ค่าธรรมเนียม: คนไทย ๑๐ บาท ต่างชาติ ๕๐ บาท และสามารถเข้าร่วมชมได้ทั้งปี

(๒) *สืบสานประเพณีไทย ร่วมใจตักบาตรหน้าปราสาทศิขรภูมิ :* กิจกรรมนี้จัดขึ้นในทุกวันเสาร์ เวลา ๐๗.๐๐ น. ณ ลานด้านหน้าองค์ปราสาทศิขรภูมิ โดยสภาวัฒนธรรมอำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เป็นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีฐานคิดมาจากทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์ประเพณีอันดีงามให้คงอยู่ในสังคมไทยสืบไป ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชน และประชาชนทั่วไปได้มีโอกาสทำบุญ ไกล่ชิดพระพุทธศาสนา เข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนทางศาสนาและสามารถนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งนักท่องเที่ยวที่มาเยือน จะได้รับรับบุญด้วยการร่วมทำบุญตักบาตร ข้าว อาหารแห้งมาถวายพระ เพื่อสร้างกุศลให้กับตนเอง และสัมผัสอารยธรรมขอม ณ ลานปราสาทศิขรภูมิ ทำบุญตักบาตรหน้าองค์ปราสาทศิขรภูมิ ในเช้าวันเสาร์ทุกสัปดาห์

๒) ปราสาทช่างปี: มีรูปแบบกิจกรรม แบบ ๔ ประกอบด้วย (๑) *ต้องมนต์ศิลาขอม* : เริ่มต้นโปรแกรมด้วยการเยี่ยมชมปราสาทช่างปี ซึ่งเป็นปราสาทอโรคยาศาล หรือ โรงพยาบาลสมัยโบราณ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรขอมโบราณ โดยสามารถเช่าจักรยานปั่นเพื่อชมบริบทของชุมชนโบราณช่างปี เรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านสิ่งปลูกสร้าง สิ่งแวดล้อม วัตถุโบราณสัมผัสวิถีชุมชนและเรียนรู้การทำผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยประกอบไปด้วยเส้นทาง (๒) *วัตถุโบราณตำนานหลัง*: เยี่ยมชมวัตถุโบราณที่ขุดขึ้นจากปราสาทช่างปีและบริเวณโดยรอบ นำโดยกลุ่มเยาวชนมัคคุเทศก์น้อยในพื้นที่ จำนวนวัตถุโบราณที่ถูกค้นพบในบริเวณชุมชนช่างปีนั้นมีมากที่สุดในบริเวณอีสานใต้ เรียนรู้ประวัติศาสตร์และอารยธรรมขอม พร้อมชื่นชมความงามของศิลปะโบราณ ชมหอระฆัง วัดบ้านช่างปี และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (๓) *หนุ่มสาวร่วมรักปักษะนา*: กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการเล่นพื้นบ้านระหว่างชายหญิง ในสมัยโบราณเวลางานประเพณี เช่น ประเพณีสงกรานต์ หนุ่มสาวมาทำบุญก็จะมาร่วมตัวกันเล่นสบ้า ถ้าฝ่ายไหนชนะก็จะมีการเขกหัวเข้ากัน เป็นการเล่นที่หนุ่มสาวสมัยโบราณเล่นเพื่อสานสัมพันธ์กันอย่างสนุกสนานเพราะช่วงเวลาที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโยนลูกสบ้าก็จะมีเสียงทำ และเสียงเชียร์อย่างครื้นเครงสนุกสนาน และ (๔) *วิธีข้าวสารตำนานเจียงแป๊ะ*: กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการเล่นพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณระหว่างเด็ก ๆ หรือหนุ่มสาวที่มาทำบุญที่วัด เป็นการเล่นโบราณที่หาชมได้ยาก

๓) ปราสาทภูมิโปน: มีรูปแบบกิจกรรม แบบ ๔ ประกอบด้วย (๑) *สืบสานตำนานพันปี* ต้อนรับนักท่องเที่ยว ณ ลานวัฒนธรรม หน้าปราสาทภูมิโปน ชมปราสาทขอมโบราณกว่า ๑,๐๐๐ ปี เก้าแก่ที่สุดในประเทศไทย กราบสักการะ ขอพร รวมทั้งได้สืบสารตำนานเนียงเดาะทม (๒) *ประเพณี“ปะอ็อกเปรี๊ยะแค* งานประเพณี “ปะอ็อกเปรี๊ยะแค” บูชาพระจันทร์วันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นเทศกาลที่จัดเป็นทุนทางวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นสุนทร ซึ่งจัดขึ้นเพื่อเป็นการเลี้ยงทำขวัญปลาอาหารในปีถัดไป ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวจะได้เข้าร่วมพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ เต็มไปด้วยมนต์หลังด้วยกลิ่นอายของอารยธรรมขอม ซึ่งจะสร้างประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างไม่รู้จักลืม คงไม่ลืม (๓) *ลำเจียก มัดใจ* โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้การทำขนมไทยโบราณ “ปะการ่าเจก” ขนมไทยที่มีความเชื่อมโยงกับตำนานของศาสนสถานโบราณปราสาทภูมิโปน เรียนรู้ประวัติ ตำนาน ของขนมชนิดนี้ โดยมีความเกี่ยวข้องกับดอกลำเจียกในตำนาน ด้วยอัตลักษณ์ของขนมมาจากรูปลักษณะหน้าตา และผิวสัมผัสของขนมที่ทำมาจากเกสรดอกลำเจียก ผสมกับรสชาติที่หอมอร่อยและกระบวนการทำที่แสนสนุกแบบดั้งเดิม จึงเป็นกิจกรรมที่ได้ทั้งความรู้และความสนุก และ (๔) *ชมแสง สี เสียง ตำนานเนียงเดาะทม*: ตำนานเนียงเดาะทม หรือ เนียง ต้อฮ ทม มีว่า ที่สระลำเจียก ห่างจากตัวปราสาทไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๒๐๐ เมตร มีกลุ่มต้นลำเจียกขึ้นเป็นพุ่มๆ ต้นลำเจียกที่สระน้ำแห่งนี้ไม่เคยมีดอกเลย ในขณะที่ต้นอื่นๆนอกสระต่างก็มีดอกปกติ ความผิดปกติของต้นลำเจียกที่สระลำเจียกหน้าปราสาท เป็นที่มาของตำนานปราสาทภูมิโปนการสร้างเมืองและการลี้ภัยของราชิดาขอม กษัตริย์ขอมองค์หนึ่งได้สร้างเมืองลับไว้กลางป่าใหญ่ชื่อว่าปราสาทภูมิโปน ต่อมาเมื่อเมืองหลวงเกิดความไม่สงบ มีข้าศึกมาประชิดเมือง กษัตริย์ขอมจึงส่งพระ

ราชธิดาพร้อมไพร่พลจำนวนหนึ่งมาหลบซ่อนลี้ภัยที่ภูมิลำเนา พระราชธิดานั้นมีพระนามว่าพระนางศรีจันทร์หรือ เนิยง ต้อย ทม แต่คนทั่วไปมักเรียกนางว่าพระนางนมใหญ่

๔) ปราสาทตาเมือน: มีรูปแบบกิจกรรม ๒ แบบ คือ (๑) *เยี่ยมชมปราสาทตาเมือน* พระศิวัช (พระอิศวร) ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู และ (๒) *ร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อปราสาทตาเมือน* ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ของชาวไทยและชาวกัมพูชา

๔.๕.๑.๓ องค์ความรู้ด้านการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑) เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง ๔ แห่งตามที่คณะผู้วิจัยได้กำหนดไว้คือ เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทข่างปี เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทภูมิลำเนาและเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน จากข้อมูลเอกสาร การลงพื้นที่สัมภาษณ์สังเกตการวิเคราะห์ข้อมูลคณะผู้วิจัยสรุปเป็นองค์ความรู้จากการวิจัยคือเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์สามารถเชื่อมโยงเป็นเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมกับจังหวัดใกล้เคียงเช่นบุรีรัมย์และจังหวัดนครราชสีมาได้และเส้นทางท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ จังหวัดร้อยเอ็ด ยโสธร มุกดาหารจนถึงนครพนมได้ และเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ เชื่อมโยงถึงจังหวัดศรีสะเกษและจังหวัดอุบลราชธานีและข้ามไปปราสาทวัดพูที่ประเทศสาธารณประชาชนลาวได้ นอกจากนี้ยังสามารถข้ามแดนไปเที่ยวชมปราสาทจากจังหวัดสุรินทร์และเที่ยวชมปราสาทในประเทศกัมพูชาคือปราสาทนครวัดนครธมได้

๒) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นอกจากจะสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวปราสาทขอมกับจังหวัดใกล้เคียงแล้ว นักท่องเที่ยวยังสามารถท่องเที่ยวชมปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์โดยสามารถกำหนดเป็นโปรแกรมการท่องเที่ยวโดยใช้การท่องเที่ยวชมปราสาทขอมเป็นแกนกลางจากนั้นขยายเป็นเส้นทางท่องเที่ยวตามโปรแกรมวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ได้

๔.๕.๑.๔ องค์ความรู้ด้านกลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑) กลไกการจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์แต่ละระดับเป็น ดังนี้ กลไกการจัดการเครือข่ายในระดับจังหวัด ได้มีการคือ (๑) การดำเนินการระหว่างหน่วยงานของรัฐระดับจังหวัดโดย (๒) มีการกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การดำเนินงานไว้ในแผนทุกระดับ (๓) มีการดำเนินการบ้างแล้วในบางพื้นที่ เช่น กิจกรรมแสดงแสงสีเสียงปราสาทศีขรภูมิในช่วงงานแสดงช้างสุรินทร์ การบวงสรวง

ปราสาทขอมพันปีเนียงเตาะธมปราสาทภูมิโปน กิจกรรมแรลลี่เที่ยวปราสาทตาเมือนและมหารรมสินค้า สัจจร กิจกรรมกินปั้นเที่ยวสองแผ่นดิน เป็นต้น (๔) มีการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการกีฬา เศรษฐกิจ ศาสนาและวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์กับประเทศกัมพูชา กลไกการจัดการเครือข่ายระดับพื้นที่ได้แก่ (๑) มีการเชื่อมโยงกันในระดับเขตพื้นที่ในชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ เชื่อมโยงเครือข่ายการท่องเที่ยวงานแสดงช้างสุรินทร์กับการท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ (๒) มีเครือข่ายการท่องเที่ยวเชื่อมโยงถึงกันระหว่างหน่วยงานรัฐและเอกชนภายใต้ ททท. กทท. กทจ. ดำรงท่องเที่ยว วัฒนธรรมจังหวัด ชุมชน สมาคมการท่องเที่ยวกลไกการจัดการเครือข่ายในระดับชุมชน ในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ (๑) มีความพร้อมในหลายๆด้านคือ ด้านบุคคล ด้านการประสาน ด้านการเรียนรู้และประสบการณ์ ด้านกระบวนการทำงาน ด้านการมีแนวร่วม และด้านวิสัยทัศน์ของผู้นำ (๒) ความเชื่อมโยงเครือข่ายในระดับพื้นที่ (๓) มีความร่วมมือกันเป็นแกนหลักในการกำหนดกรอบและวิธีการดำเนินงานตลอดถึงพัฒนา ศักยภาพการท่องเที่ยวด้านต่าง ๆ ให้กับเครือข่ายระดับชุมชน

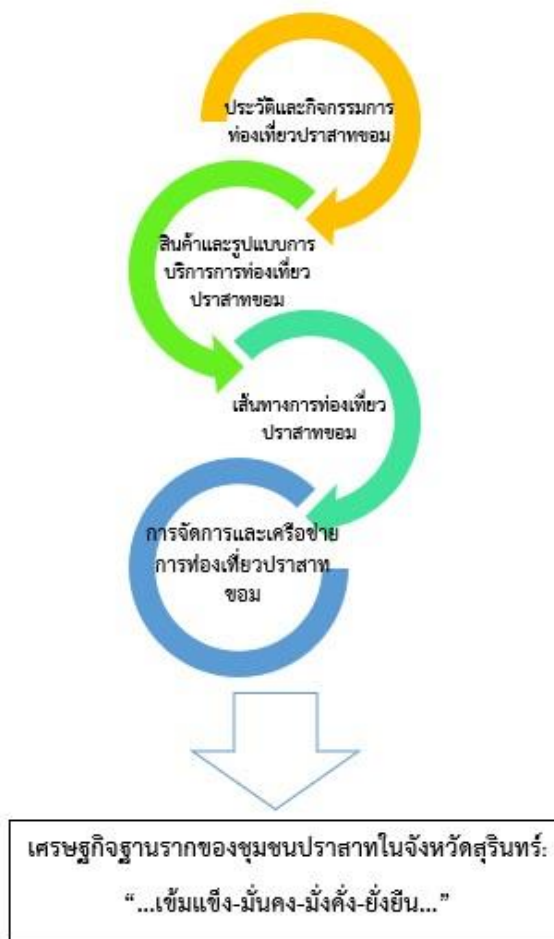
๒) แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ แต่ละระดับเป็นดังนี้ แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ระดับ นโยบาย (๑) ภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติการ (๒) สนับสนุนการ เชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับจังหวัดกับประเทศเพื่อนบ้าน ให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจนมากขึ้น แนวทาง เสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ในระดับพื้นที่ (๑) การท่องเที่ยว ระดับจังหวัดควรให้การสนับสนุนงบประมาณในการจัดการด้านต่าง ๆ ให้ต่อเนื่อง (๒) ระดับพื้นที่หรือ จังหวัดต้องเป็นแกนกลางในการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์กับจังหวัด ใกล้เคียงและขยายไปสู่ประเทศเพื่อนบ้าน (๓) พัฒนาบุคลากรให้เพียงพอต่องานด้านการบริการนบริบท ต่าง ๆ (๔) ให้อิสระต่อพัฒนาการของชมรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน (CBT) อีสาน แนวทาง เสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ในระดับชุมชน (๑)ควรมีกิจกรรม สร้างความตระหนักรู้ด้านการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมสำหรับพระสงฆ์และผู้นำชุมชน (๒) ควรเพิ่ม ความถี่ในการร่วมมือของชุมชนและภาครัฐร่วมอบรมและแลกเปลี่ยนความรู้การบริหารจัดการ (๓) กำหนด เป้าหมายร่วมกันวางกลยุทธ์ในการทำงาน (๔)พัฒนาบุคลากร ให้เกิดความมั่นคงเข้มแข็งของเครือข่าย

๓) ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัด สุรินทร์ ดังนี้ ระดับจังหวัดหรือนโยบาย พบว่า (๑) กลไกเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์แต่ละระดับการรวมตัวกันและความเป็นอิสระต่อกันของเครือข่าย (๒) แต่ละระดับเช่น ระดับชุมชนมีการขยายผลการท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น (๓) แต่ละระดับมีการและเปลี่ยนเรียนรู้และ

ประสบการณ์ร่วมกัน (๔)การดำเนินการของทั้งสามด้านนี้อยู่ในช่วงการเริ่มต้น (๕) ด้านกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชนต่าง ๆ และความร่วมมือในการสร้างคุณภาพการบริการดำเนินการได้ดีในบางพื้นที่ (๖) ด้านความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน โดยภาพรวม ยังขาดความมั่นคงเข้มแข็ง ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ระดับพื้นที่ พบว่า (๑) มีการรวมตัวกันและความเป็นอิสระต่อกันของเครือข่าย (๒) มีการขยายผลการท่องเที่ยวไปยังพื้นที่อื่น (๓) มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน ผลการวิเคราะห์การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ระดับชุมชน พบว่า (๑) กิจกรรมความร่วมมือกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชนอื่นยังไม่เป็นรูปธรรม (๒) มีการจัดกิจกรรมแนะนำแหล่งท่องเที่ยว ที่ประสบความสำเร็จเป็นแม่บทในการดำเนินการของแต่ละแหล่งท่องเที่ยว (๓) มีการพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกันแต่ยังอยู่ในรูปแบบที่ต่างคนต่างทำ (๔) ควรสร้างกิจกรรมให้เกิดความตื่นรู้ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยว ซึ่งจากแนวทางดังกล่าวจะส่งผลให้เครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีความมั่นคงเข้มแข็งในอนาคต

ดังที่กล่าวมา การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ สามารถเขียนเป็นแผนภูมิภาพได้ ดังรายละเอียดของแผนภูมิภาพที่ ๔.๑ ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ ๔.๑๔: รูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
ที่มา: ผู้วิจัย

๔.๕.๒ รูปแบบการพัฒนา “ปราสาทขอม-โมเดล (Prasat Khmer -Model)”

จากการสังเคราะห์องค์ความรู้การวิจัย เรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” ผู้วิจัยขอเสนอเป็นโมเดลในการพัฒนาพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ คือ “ปราสาทขอม-โมเดล (Prasat Khmer -Model)” อันประกอบด้วย

- (๑) P = Prosperity คือ ความสำเร็จ ความรุ่งเรือง ความเจริญก้าวหน้า
- (๒) R = Responsibility คือ ความรับผิดชอบต่อตนเองสังคมและส่วนรวม
- (๓) A = Accomplishment คือ การบรรลุเป้าหมาย
- (๔) S = Speech คือ สัมมาวาจา การสื่อสารเชิงสร้างสรรค์
- (๕) A = Achievement คือ ความสำเร็จ
- (๖) T = Treasure คือ ทรัพย์สมบัติ มีคุณค่า
- (๗) K = Knowledge คือ การมีองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นพัฒนาสู่สากล
- (๘) H = Honesty คือ ความซื่อสัตย์ต่อลูกค้า และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกภาคส่วน
- (๙) M = Morality คือ ยึดหลักสัมมาชีพในการดำเนินธุรกิจ
- (๑๐) E = E-commerce คือ สร้างรูปแบบและช่องทางการค้าขายในโลกอินเทอร์เน็ต
- (๑๑) R = Resource คือ ทรัพยากร สิ่งที่เป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

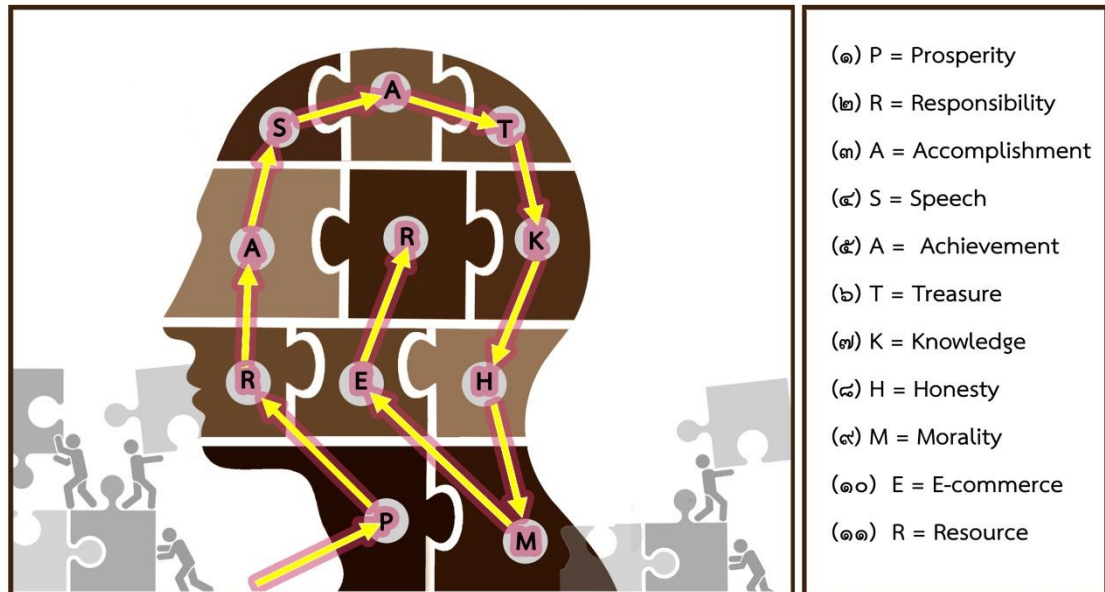
ตารางที่ ๔.๑๕ รายละเอียดของ “Prasat Khmer-Model” มีดังต่อไปนี้

ที่	Prasat Khmer-Model	รายละเอียด
๑	P = Prosperity	ความสำเร็จ ความรุ่งเรือง ความเจริญก้าวหน้า
๒	R = Responsibility	ความรับผิดชอบต่อตนเองสังคมและส่วนรวม
๓	A = Accomplishment	การบรรลุเป้าหมาย
๔	S = Speech	สัมมาวาจา การสื่อสารเชิงสร้างสรรค์
๕	A = Achievement	ความสำเร็จ
๖	T = Treasure	ทรัพย์สมบัติ มีคุณค่า
๗	K= Knowledge	การมีองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นพัฒนาสู่สากล
๘	H = Honesty	ความซื่อสัตย์ต่อลูกค้า และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกภาคส่วน
๙	M = Morality	ยึดหลักสัมมาชีพในการดำเนินธุรกิจ
๑๐	E = E-commerce	สร้างรูปแบบและช่องทางการค้าขายในโลกอินเทอร์เน็ต
๑๑	R = Resource	ทรัพยากร สิ่งที่เป็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรม

จากประเด็นดังกล่าว สามารถเขียนเป็นแผนภาพไดอะแกรม ได้ดังนี้

รูปแบบการพัฒนา “ปราสาทขอม-โมเดล (Prasat Khmer -Model)”

“การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์”

รูปภาพที่ ๔.๑๖: รูปแบบการพัฒนา “ปราสาทขอม-โมเดล (Prasat Khmer-Model)

“การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

ที่มา: ผู้วิจัย

บทที่ ๕

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” มีวัตถุประสงค์ ๔ ประเด็น คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๒) เพื่อพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๓) เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๔) เพื่อศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ โดยใช้รูปแบบการวิจัยแบบปฏิบัติการ (Action Research) และการออกแบบการวิจัยแบบพัฒนา (Research and Development) โดยศึกษาข้อมูลจากการศึกษาเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง และจากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑๙๘ รูป/คนและ ใช้วิธีการพรรณนาวิเคราะห์ จึงขอสรุปผลการวิจัย การอภิปรายผล และข้อเสนอแนะในครั้งต่อไป ตามลำดับดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ สรุปผลการวิจัยวัตถุประสงค์ที่ ๑ การศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

การศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ แบ่งการสรุปผลเป็น ๓ หัวข้อตามวัตถุประสงค์ของโครงการย่อยที่ ๑ คือ ๑) ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๓) การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งสรุปผลได้ดังนี้

๑) ประวัติความเป็นมาของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ จากหลักฐานโบราณคดีที่ขุดค้นพบ และที่ปรากฏในพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์ยังพบแหล่งอารยธรรมเก่าแก่ของชุมชนโบราณยุคโลหะตอนปลายเป็นจำนวนมาก อันแสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองทั้งศิลปกรรม สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม ศาสนา เศรษฐกิจ และการปกครอง มีคูเมืองสามชั้น และปราสาทหินที่เก่าแก่ที่สุดและมากที่สุดในประเทศไทย ที่สร้างมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “อาณาจักรเจนละ” แห่งที่ราบลุ่มตอนกลางของแม่น้ำมูลโดยเป็นศูนย์กลางการติดต่อค้าขายและการประกอบศาสนกิจระหว่าง ดินแดนภาคตะวันตกและที่ลุ่มต่ำด้านทิศใต้และทิศตะวันออกเฉียงใต้ของ

เพื่อที่เขาพนมดงรัก จนกระทั่งสมัยอยุธยาตอนปลายได้มีการอพยพของชนหลายเผ่าที่แตกต่างกันเข้ามาตั้งชุมชนขึ้นใหม่ โดยมีชนเผ่า “ส่วย กวย กวย” เป็นกลุ่มแรก และต่อมาจึงมีชนกลุ่มอื่น เช่น เขมร ลาว ไทย และจีน ตามมาในยุคหลัง จึงทำให้จังหวัดสุรินทร์มีทั้งศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่หลากหลายและอารยธรรมที่อาจผสมผสานกันในบางเรื่อง แต่ที่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ไว้ได้จนถึงปัจจุบันคือ “การเลี้ยงช้าง” ที่ชนชาวส่วยมีความชำนาญตั้งแต่การจับช้างป่า ในอดีตการเลี้ยงช้างและการฝึกช้างเพื่อใช้งานและการศึกสงคราม ทำให้จังหวัดสุรินทร์มีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก จึงได้ส่งเสริมให้มีประเพณี เทศกาลงานช้าง จังหวัดสุรินทร์ไปพร้อมๆ กับการส่งเสริมการท่องเที่ยวในงานประเพณีที่สำคัญที่นักท่องเที่ยวไม่ควรพลาด เช่น ประเพณีขึ้นเขาพนมสวาย งานบวชนาคช้าง งานมหกรรมแห่เทียนพรรษาและตักบาตรบหลังช้าง การทอผ้าไหมยกทองที่ขึ้นชื่อลือชาว่าเป็นผ้าไหมที่สวยงามเป็นหนึ่งในแดนสยาม และการผลิตเครื่องเงิน ประคำอันเลื่องชื่อ การเดินทางท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์จึงเสมือนการเดินทางตามรอย “เส้นทางอารยธรรม” ยุคก่อนประวัติศาสตร์สมัยโลหะตอนปลายสู่ยุครุ่งเรืองแห่งอาณาจักรเจนละที่เรียกว่า “สุรินทร์ ถิ่นปราสาท” จนถึงยุคปัจจุบันที่มอบมรดกให้ชาวสุรินทร์ “ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอมงามพร้อมวัฒนธรรม” ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์พบว่ามีจำนวน ๓๙ แห่ง ใน ๑๕ อำเภอ ที่ปรากฏว่ามีปราสาทขอมตั้งอยู่ ได้แก่ อำเภอเมืองสุรินทร์ อำเภอกาบเชิง อำเภอปราสาท อำเภอบัวเขต อำเภอศีขรภูมิ อำเภอจอมพระ อำเภอท่าตูม อำเภอสังขะ อำเภอพนมดงรัก อำเภอโนนารายณ์ อำเภอรัตนบุรี อำเภอเขวาสินรินทร์ อำเภอลำดวน อำเภอสำโรงทาบ และอำเภอสนม ซึ่งในแต่ละแห่งมีสภาพของตัวอาคารและพื้นที่ ๆ แตกต่างกัน บางแห่งสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ และได้รับการบูรณะแล้วมีความสวยงาม แต่ก็มีหลายแห่งที่สภาพของปราสาทได้ชำรุดอย่างมากและยังไม่มี การบูรณะ ปราสาทขอมบางแห่งมีแค่เพียงเศษหินศิลาแลงและชิ้นส่วนไม่กี่ชิ้นที่สามารถบ่งบอกได้ว่าเป็นโบราณสถาน

๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า ในจังหวัดสุรินทร์มีปราสาทขอมอยู่ ๓๙ แห่งที่พบว่ายังคงสภาพความเป็นปราสาทโบราณอยู่ และมีจำนวน ๑๒ แห่งเท่านั้นที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน และชุมชน ได้สนับสนุนให้มีกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ปราสาทขอม โดยปราสาทขอมทั้ง ๑๒ แห่งที่ได้รับการส่งเสริมทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชนเพื่อจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับปราสาท โดยนิยมจัดในรูปแบบของการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และการแสดงแสง สี เสียง เล่าเรื่องราวประวัติความเป็นมาและตำนานที่เกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในแต่ละพื้นที่ โดยปราสาทขอมทั้ง ๑๒ แห่ง มีกิจกรรม ดังนี้ ๑) ปราสาทศีขรภูมิ มีงานที่เกี่ยวข้องดังนี้ งานแสดง แสง สี เสียง ตำนานพันปี ปราสาทศีขรภูมิ งานประเพณีลอยกระทง งานสืบสานประเพณีไทย ร่วมใจใส่บาตร หน้าปราสาทศีขรภูมิ และงานกิจกรรมอื่นๆ เช่น งานถลุงข้าว และกิจกรรมพิเศษที่จัดขึ้นในโอกาสต่าง ๆ เนื่องด้วยปราสาทศีขรภูมิเป็นปราสาทขอมที่มีความสวยงามที่สุดของสุรินทร์ ๒) ปราสาทช่วงปี มีงานแสดง แสง สี เสียง ปราสาทช่วงปี และงานบวงสรวงที่จัดขึ้นทุกปี รวมทั้งได้มีการโปรโมทเรื่องพระอาทิตย์ตกลอดช่องประตูของปราสาท ซึ่งมีความคล้ายกับปราสาทหินพนมรุ้งในจังหวัดบุรีรัมย์ ๓) ปราสาทบ้านอนันต์ มีการจัดงานแสดง แสง สี เสียง ปราสาทบ้านอนันต์ มีการบวงสรวงตัวปราสาทขอมเช่นเดียวกัน

๔) *ปราสาทภูมิโปน* เป็นอีกหนึ่งปราสาทที่มีกิจกรรมตลอดทั้งปี งานหลัก คือ งานแสดง แสง สี เสียง ปราสาทภูมิโปน งานประเพณีลอยกระทง งานกิจกรรมอื่นๆที่ใช้พื้นที่ปราสาท เช่น งานรวมกลุ่มผู้สูงอายุ งานต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองที่สำคัญมักจะใช้พื้นที่ของปราสาทในการจัดกิจกรรม ๕) *ปราสาทบ้านจารย์* ๖) *ปราสาทหมื่นชัย* ๗) *ปราสาทตาเมือนธม* ๘) *ปราสาทตาควาย* ๙) *ปราสาทเบง* ๑๐) *ปราสาทยายเหงา* ๑๑) *ปราสาทตามอญ* และ ๑๒) *ปราสาทตระเปียงเตีย* จะมีงานแสดง แสง สี เสียง และการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกันทุกปราสาท โดยมีงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ ๆ เป็นที่ตั้งของตัวปราสาทขอม ซึ่งมีการกำหนดการจัดกิจกรรมแบบนี้ในทุกปี

๓) การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า ในด้านการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอม จากข้อจำกัดในหลาย ๆ ด้านทั้งพื้นที่ และความพร้อมของตัวปราสาทขอมเอง ส่งผลให้ความน่าสนใจของตัวปราสาทขอมมีน้อยลง การจัดการท่องเที่ยวในแต่ละพื้นที่ยังคงเป็นหน่วยงานหลัก คือ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ (นครราชสีมา) กรมศิลปากร เป็นเจ้าของพื้นที่ในการบริหารจัดการและจัดหาสิ่งอำนวยความสะดวกให้เกิดขึ้นในพื้นที่ แต่ด้วยจำนวนของปราสาทขอมทั้งที่ขึ้นทะเบียนแล้ว และยังไม่ขึ้นทะเบียนมีประมาณ ๓๙ แห่งนั้น ก็เกินขีดความสามารถของสำนักศิลปากรที่ ๑๐ (นครราชสีมา) กรมศิลปากร บางแห่งจึงได้มอบหมายหน่วยงานองค์การปกครองในท้องถิ่นที่มีขีดความสามารถในการช่วยบำรุงรักษาและสามารถมาช่วยในการบริหารจัดการขั้นต้น เพื่อดูแลพื้นที่ปราสาทขอม จากข้อจำกัดที่ได้กล่าวมาข้างต้น ในจังหวัดสุรินทร์ มีปราสาทขอมเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้นที่มีศักยภาพในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวชั้นนำของจังหวัดได้ ซึ่งก็มีข้อจำกัดในหลาย ๆ ด้าน เช่น ด้านสถานที่ตั้งที่อยู่ห่างไกล สิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยว การบริการในพื้นที่ปราสาท เป็นต้น ล้วนส่งผลต่อภาพลักษณ์สถานที่ท่องเที่ยวปราสาทขอม โดยปราสาทขอมที่มีศักยภาพโดดเด่นประกอบไปด้วยกลุ่มปราสาทตาเมือน ปราสาทตาควาย ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทภูมิโปน ปราสาทบ้านพลวง ปราสาททง ปราสาทบ้านไพล ปราสาทยายเหงา ที่ยังคงความสวยงามและสมบูรณ์อยู่ หากได้รับการพัฒนาต่อจะได้รับความสนใจจากกลุ่มนักท่องเที่ยวเฉพาะที่มีความสนใจเกี่ยวกับปราสาทขอม ซึ่งกลุ่มนักท่องเที่ยวเหล่านี้คือกลุ่มเฉพาะที่มีจำนวนไม่มาก เพราะการมาท่องเที่ยวปราสาทก็จะมีกิจกรรมการเดินชมปราสาทชิมซบประวัติความเป็นมา จะไม่ค่อยมีกิจกรรมอื่นให้ทำในพื้นที่ปราสาทขอมเท่าที่ควร จึงเป็นจุดที่ต้องร่วมกันคิดกับชุมชนให้มีงานสร้างสรรค์อื่น ๆ อันจะดึงดูดการท่องเที่ยวปราสาทขอมให้มีความนิยมขึ้นได้

๕.๑.๒ สรุปผลการศึกษาวัตถุประสงค์ที่ ๒ การพัฒนาสินค้าและรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

การพัฒนาสินค้าและรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ แบ่งการสรุปผลเป็น ๓ หัวข้อตามวัตถุประสงค์ของโครงการย่อยที่ ๒ คือ ๑) ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๒) การพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

และ ๓) การพัฒนารูปแบบการบริหารการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งสรุปผลได้ ดังนี้

(๑) ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

พบว่า คำว่า ภูมิปัญญา หมายถึง แบบแผนการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าแสดงถึงความเฉลียวฉลาดของบุคคล และสังคม ซึ่งได้สั่งสมและปฏิบัติสืบต่อกันมา ดังนั้น ภูมิปัญญาจะเป็นทรัพยากรบุคคลหรือทรัพยากรความรู้ก็ได้ นอกจากนี้ ความรู้ที่น่าสนใจในด้านอื่น ๆ ที่ถือว่าเป็นภูมิปัญญา ได้แก่ จารีต ประเพณี ภาษาวรรณกรรม สถาปัตยกรรม ดนตรี นาฏศิลป์ และการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งเสริมและรักษาตามพระราชบัญญัตินี้ต้องมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้ ๑) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา ๒) ศิลปะการแสดง ๓) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล ๔) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล ๕) ช่างฝีมือดั้งเดิม ๖) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว และ ๗) ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ดังนั้น ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ แบ่งออกเป็น ๒ ชุดองค์ความรู้ คือ ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑.๑) ทุนทางสังคมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ :

จังหวัดสุรินทร์ซึ่งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เป็นจังหวัดที่มีทุนทางสังคมทั้งหมด ๕ รูปแบบ คือ (๑) จิตวิญญาณ: แบ่งออก ๒ กลุ่มใหญ่ คือ (๑.๑) *กลุ่มความเชื่อหรือศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นฐาน* คือ เป็นกลุ่มที่มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น งานเข้าพรรษา, ออกพรรษา, ทำบุญตักบาตรเนื่องในเทศกาลต่าง ๆ, ประเพณีทำบุญอุทิศให้กับบรรพบุรุษในวันสารท เรียกว่า “งัยแซนโกลนตา” และนอกจากนี้ก็ยังมียะเพณีสี่ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยตรง เช่น ประเพณีการขึ้นเขาสวาย การทำบุญกระดุกบรรพบุรุษ การก่อเจดีย์ทราย ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น (๑.๒) *กลุ่มความเชื่อท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน* ซึ่งเป็นต้นทุนด้านจิตวิญญาณอีกแบบหนึ่ง อันประกอบไปด้วย (๑) ความเชื่อเรื่องผี (คมอจ) - ผีฟ้า, ผีเมือง/หลักเมือง/ตาละมิง, ผีบรรพบุรุษ, ผีบ้าน/ผีเรือน, ผีเจ้าที่เจ้าทาง (พระภูมิ), ผีที่สิงในสิ่งของและสัตว์ เช่น ผีป่าช้า (บ่วงบาศ) ผีอาหะ (ตะกวดบ้านตริ้ม) ผีปอบ (ทมิฬ) เป็นต้น (๒) ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ (๓) ความเชื่อเรื่องครุกำเนิด (๔) ความเชื่อเรื่องขวัญ และ (๕) พิธีกรรมต่าง ๆ ที่จัดอยู่ในกลุ่มความเชื่อ เช่น พิธีกรรมทำนาย (โบล), พิธีเข้าทรง (โกลมมัวต) เป็นต้น (๒) *ทุนทางปัญญา* : ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงช้างหรือเรียกว่าคชศาสตร์, ความรู้เกี่ยวกับการสร้างปราสาทขอม, ความรู้ด้านการทำการเกษตร, ความรู้ด้านการวางผังเมือง, ความรู้ด้านการทำเครื่องปั้นดินเผา เช่นที่ชุมชนบ้านปราสาทช่างปี เป็นต้น นอกจากนี้ ก็ยังมีภูมิปัญญาที่สืบทอดจากรีกปราสาทขอมต่าง ๆ เช่น จารึกปราสาทศีขรภูมิ จารึกปราสาทตาเมือนธม ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่

เป็นต้น (๓) *ทรัพยากรมนุษย์*: บรรพบุรุษกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของตนเอง จังหวัดสุรินทร์นี้ ....มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ของเผ่าสุรินทร์ ที่มีเอกลักษณ์ เช่น ลาว กูย เขมร ที่มีวัฒนธรรมการกิน การแต่งกาย วิถีชีวิต ภาษาที่ต่างกัน... ซึ่งในจังหวัดสุรินทร์นั้นก็มีกลุ่มชาติพันธุ์ ๔ กลุ่มหลัก คือ (๑) *กลุ่มชาติพันธุ์กวย-กูย* หรือส่วยก็เชี่ยวชาญด้านการคล้องช้าง เรียกว่า คชศาสตร์ (๒) *กลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นไทย* หรือ กลุ่มชาวขอม (กรอม-คแมร (เขมรโบราณ) - กัมพูชา มีความเชี่ยวชาญด้านภูมิปัญญาในการรักษาโรคตามแพทย์แผนไทยโบราณ และมีภูมิปัญญาด้านทอผ้าไหม เป็นต้น (๓) กลุ่มชาติพันธุ์ลาว (เลี้ยว) (๔) กลุ่มชนชาวจาม และนอกจากนี้ก็ยังมีทรัพยากรมนุษย์ร่วมสมัยเช่น ทางคณะสงฆ์ ก็ประกอบไปด้วย (๑) พระราชวุฒาจารย์ (ดูลย์ อดุล) (๒) พระพรหมวชิรโมลี, ดร. (ทองอยู่ ญาณวิสุโท) เป็นต้น ทางบ้านเมืองประกอบไปด้วย (๑) พระสุรินทร์ภักดีศรีนครนรงค์จางวาง (เชียงใหม่) ผู้สร้างเมืองสุรินทร์ นายเสนอ มุลศาสตรสาทร อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น (๔) *ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ* : เป็นจังหวัดที่มีที่ราบ สำหรับปลูกข้าวหอมมะลิ กระทั่งได้ชื่อว่าเป็นจังหวัดเกษตรอินทรีย์ และนอกจากนี้ก็มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งน้ำ มีแม่น้ำที่สำคัญไหลผ่าน คือ แม่น้ำมูล, แม่น้ำชี และมีแหล่งน้ำที่สำคัญหลายแห่ง เช่น ห้วยเสนง, ห้วยลำพอก, ห้วยทับทัน เป็นต้น รวมทั้งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ติดชายแดนกัมพูชา โดยมีเทือกเขาพนมดงรัก (Phanom Dong Rak) ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นจุดเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยกับชาวกัมพูชา เพื่อเพิ่มมูลค่าด้านเศรษฐกิจอีกด้วย...เป็นทิวเขาหินทรายจะอยู่ทางตอนใต้ของจังหวัดสุรินทร์ โดยมีจุดเริ่มต้นจากช่องตะโก ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างอำเภอตาพระยา จังหวัดสระแก้ว กับอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ทอดแนวยาวไปทางทิศตะวันออกเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างราชอาณาจักรไทยและราชอาณาจักรกัมพูชา โดยทิวเขาจะทอดแนวจนถึงพื้นที่จังหวัดบุรีรัมย์ จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดศรีสะเกษ จนถึงจังหวัดอุบลราชธานีเป็นที่สุดทิวเขา ซึ่งบริเวณนี้เป็นเส้นแบ่งเขตแดนของราชอาณาจักรไทยกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิวเขานี้มีความยาวประมาณ ๕๔๔ กิโลเมตร มีช่องเขา ๗๗ ช่องเขา... ภูเขาสวย (พนมสวย) ที่ประดิษฐาน “พระพุทธรูปสุรินทร์มงคล” ปางประทานพร และเป็นที่บรรจุอัฐิพระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อดุล) นอกจากนี้ ก็ยังมีทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ มีไม้สำคัญได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้พลวง ไม้มะค่า ไม้พะยอม ไม้ประดู่แดง เป็นต้น ...สนสองใบ สนสามใบ เป็นต้น และ (๕) *ทุนโคกทรัพยากร* คือ ปราสาทขอม ซึ่งเป็นมรดกที่บรรพบุรุษของชาวสุรินทร์ได้ร่วมกันสร้างซึ่ง มีปราสาทขอมในเขตอีสานใต้ของประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งแห่งมรดกทางวัฒนธรรมแห่งอารยธรรมขอมปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เหล่านี้ เป็นรูปแบบด้านสถาปัตยกรรมศิลปกรรมการคติในการก่อสร้างที่แตกต่างกันไปตามยุคตามสมัย สำหรับ การแบ่งยุคสมัยศิลปะขอมนั้น และนอกจากองค์ปราสาทขอมแล้ว ก็ยังมีปรากฏประติมากรรมรูปเคารพที่ปรากฏอยู่ในปราสาทขอมเช่น พระอวโลกิเตศวร, พระวัชรพร, พระวัชรสัตว์ เป็นต้น

(๑.๒) **ทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์** พบว่า สุรินทร์เป็นจังหวัดเก่าแก่ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นทางศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิต มีงานหัตถกรรมการทอผ้าไหมที่สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นของคนชาติพันธุ์ไทยลาว, ไทยเขมร และไทยกวย ที่อยู่ร่วมกันภายใต้สภาพแวดล้อมเดียวกันโดยมีแม่น้ำมูลและลำน้ำสายย่อยอีกหลายสายหล่อเลี้ยงชีวิต สิ่งที่เป็นเครื่องผูกโยงคนในชุมชนให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขนั้นคือ ประเพณีและวัฒนธรรม โดยภาพรวมแล้วคนสุรินทร์มีคนที่ท้องถิ่นอยู่ ๓ กลุ่ม และพูดภาษาต่างกันอยู่ ๓ ภาษา คือ ภาษาเขมรถิ่นไทย ภาษาส่วย และภาษาลาว ประชากรที่พูดภาษาต่างกันทั้งหมดนี้มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความสามัคคี แต่ละกลุ่มชนต่างก็ได้รับการพัฒนาวัฒนธรรม ประเพณี ภาษาของตนไว้เป็นอย่างดี ถือเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของจังหวัดสุรินทร์ ด้านประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์ คือ ประเพณีบวชนาคช้าง งานประเพณีขึ้นเขาสวาย งานช้างและกาชาดสุรินทร์ ประเพณีแซนโถงตา กันตริ้ม การกวนข้าวทิพย์ การแต่งงาน หรือแซนการ์ กะโน้บติงตอง เรือมอันเร หรือลูตอันเร เรือมตรด เรือมอายย โซง สะบ้า ลิกเขมร มโหรี เจริียง และเจริญเบริน เป็นต้น และ พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ ก็ได้แสดงทรรศนะเอาไว้ว่า ทุนทางวัฒนธรรมของชาวจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่...ประเพณีที่แตกต่างกันของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ชาวกวย ก็มีแกลมอ...ชาวลาวก็มีการทำบายศรี ส่วนชาวเขมร ก็มีประเพณีการแซนโถงตา เป็นต้น ศิลปวัฒนธรรมเผ่าชาติพันธุ์ สถาปัตยกรรม โบราณสถาน ของเผ่าสุรินทร์ที่แตกต่างกัน ดังนั้น เพื่อให้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมในจังหวัดสุรินทร์ ได้ปรากฏเด่นชัด และเป็นที่ยอมรับของสังคมว่า จังหวัดสุรินทร์นี้เป็นจังหวัดที่มีอารยธรรมอันเก่าแก่ควรแก่การสืบสารและอนุรักษ์ ดังมีการประกาศในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม พ.ศ.๒๕๕๙ มาตรา ๔ ได้ระบุไว้ว่า มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการส่งเสริมและรักษาตามพระราชบัญญัตินี้ต้องมีลักษณะอย่างหนึ่งอย่างใด ดังต่อไปนี้ (๑) วรรณกรรมพื้นบ้านและภาษา (๒) ศิลปะการแสดง (๓) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม ประเพณี และเทศกาล (๔) ความรู้และการปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล (๕) ช่างฝีมือดั้งเดิม (๖) การเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว และ (๗) ลักษณะอื่นตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ในประเด็นนี้ กระทรวงวัฒนธรรมได้ประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติในเขตพื้นที่การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมอีสานใต้ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๕๒-๒๕๖๒ และในส่วนของจังหวัดสุรินทร์นั้น มีภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชี ๙ รายการ ดังต่อไปนี้ (๑) ในปี พ.ศ ๒๕๕๕ จำนวน ๓ รายการ คือ คชศาสตร์ชาวกวย, เจริียง, กันตริ้ม ซึ่งได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ (๒) พ.ศ.๒๕๕๖ จำนวน ๒ รายการ คือ ประเทืองสุรินทร์, ภาษาเขมรถิ่นไทย ได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ (๓) พ.ศ.๒๕๕๘ จำนวน ๑ รายการ ภาษากวย-กวยได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ (๔) พ.ศ.๒๕๖๐ จำนวน ๑ รายการ คือ กะโน้

บติงตอง ซึ่งได้รายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับจังหวัด และในปี พ.ศ.๒๕๖๒ จำนวน ๒ รายการ คือ รำตรืต และ มะมั่วต ซึ่งได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ สรุปความได้ว่า ทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นั้น แบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ (๑) วัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible culture) ซึ่งมีลักษณะเป็นวัตถุที่จับต้องได้ และ (๒) วัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible culture) ซึ่งเป็นเรื่องของจิตใจ และทุนทางสังคมและวัฒนธรรมเหล่านี้ ก็สามารถนำมาเอามาสร้างมูลค่าเพิ่มได้

(๒) การพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า มีการนำเอาต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมมาสร้างเป็นมูลค่าเพิ่ม โดยอาศัยปราสาทขอมเป็นฐานแนวคิดในการพัฒนาสินค้า และรูปแบบการท่องเที่ยวในรูปแบบที่หลากหลาย ทั้งนี้เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มบนฐานแห่งเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้น การสร้างสินค้าจากต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นในจังหวัดสุรินทร์ มีทั้งที่ยังคงรักษาอยู่อย่างกระจัดกระจายและถูกทำให้ลดจำนวนลงอย่างมาก สินค้ามีการจัดจำหน่ายในชุมชนปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่ง ยังไม่เป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยว รวมทั้งรูปแบบผลิตภัณฑ์ ก็ยังไม่มีหลากหลาย ทั้งมีราคาถูกและด้อยคุณภาพ สาเหตุเนื่องจากตลาดชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ยังไม่เป็นที่สนใจของนักลงทุนเท่าที่ควร และนักท่องเที่ยวยังมีไม่มากพอ หากเทียบกับภูมิภาคอื่น ๆ ในประเทศไทย ดังนั้น ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปราสาทขอมนั้น คือ การพัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีปราสาทขอมซึ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นฐานคติทางความคิด โดยผู้วิจัยได้แบ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทุนวัฒนธรรมปราสาทขอม โดยแบ่งสินค้าใน ๓ รูปแบบ คือ

(๑) ตราสัญลักษณ์สินค้า: ตราสัญลักษณ์สินค้าหรือโลโก้ (Logo) ของแต่ละชุมชนปราสาท โดยมีลวดลายจากปราสาทขอม ที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมนำมาออกแบบเป็นตราสัญลักษณ์ โดยคำนึงถึงความโดดเด่น และมีกลิ่นอายของอารยธรรมขอม ช่วยทำให้เป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยว

(๒) กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหม: จังหวัดสุรินทร์เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมจำนวนมาก มีลวดลายที่หลากหลาย และจังหวัดสุรินทร์ ได้ประกาศให้ลายผ้าไหมประจำจังหวัดจำนวน ๗ ลาย แต่เนื่องจากโดยทั่วไปแล้วผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีการผลิตเป็นจำนวนมาก แต่ยังคงไม่เป็นจุดสนใจให้กับนักท่องเที่ยวเท่าที่ควร คือ กล่องบรรจุภัณฑ์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหมประจำชุมชนปราสาทขอม ๔ ชุมชน โดยใช้ฐานคติทุนทางวัฒนธรรมคือ องค์กรปราสาทขอม เป็นต้นแบบการออกแบบ

(๓) แก้วน้ำลายปราสาทขอม: สินค้าหนึ่งที่ยังไม่มีการวางขายตามร้านตลาดในชุมชนปราสาทขอม และร้านขายของที่ระลึกในจังหวัดสุรินทร์ นั่นคือ แก้วน้ำใส่แต่มีลวดลายปราสาทขอมที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันเป็นทุนที่ทรงคุณค่า คู่ควรแก่การอนุรักษ์ และการสืบสานพัฒนาต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม (๓.๑) แก้วน้ำลายเส้นปราสาทขอมศิขรภูมิ: ใช้รูปนางอัปสรถือดอกบัวพร้อม

นกแก้วที่มีปรากฏในองค์ปราสาทมาเป็นลวดลายประดับแก้วน้ำ และลายเส้นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ (๓.๒) *แก้วน้ำลายเส้นปราสาทช่างปี*: ใช้ลายเส้นปราสาทช่างปี และตราลายเส้นสีทองเข้มเป็นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ (๓.๓) *แก้วน้ำลายเส้นปราสาทภูมิโปน*: ใช้ลายเส้นของดอกผักกูดที่เป็นลายขอมโบราณที่ปรากฏในหน้าบันทางเข้าองค์ปราสาทภูมิโปนและซุ้มประตู พร้อมด้วยตราลายเส้นสีทองเป็นตราสัญลักษณ์ และกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ และ (๓.๔) *แก้วน้ำลายเส้นปราสาทตาเมือน*: ใช้ลายเส้นของปราสาทตาเมือนธมเป็นสัญลักษณ์ และตราลายเส้นสีทองเข้มเป็นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์

๓) การพัฒนารูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทตาเมือน อำเภอพนมดงรักนี้ แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่มหลัก ตามแนวคิดที่ปรากฏในการทบทวนวรรณกรรม คือ

(๑) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism)-CBT ใน ๔ ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย

๑) **ชุมชนปราสาทศิขรภูมิ**: มีรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว ๔ รูปแบบประกอบด้วย (๑) *ซ้อปึงตลาดชุมชน แวะซื้อกาละแม* :ของฝากขึ้นชื่อจากอำเภอศิขรภูมิ และของอร่อยแห่งจังหวัดสุรินทร์ กาละแมสดคุณภาพระดับประเทศ มีขายหลายเจ้าในตลาดศิขรภูมิ ที่แนะนำมากๆ คือตราปราสาทเดียว เป็นหนึ่งในเจ้าดั้งเดิม ได้รับรางวัลการันตีมากมาย รวมทั้งออกรายการทีวีมาแล้วหลายช่อง ที่เด็ดของกาละแมศิขรภูมิ ตราปราสาทเดียว คือทำสดใหม่ทุกวัน ไม่ใช่วัตถุกันเสียใดๆ ไบตองรีดด้วยเตารีดใช้ถ่านแบบดั้งเดิมทำให้มีกลิ่นหอมเป็นเอกลักษณ์ มีวิธีกินเก๋ๆ คือแกะออกมาแล้วดมกลิ่นไบตองให้ติดจมูกเสียก่อน จากนั้นค่อยงับกะละแมเข้าปาก หวาน มัน เหนียวนุ่มหนึบกำลังดี (๒) *แวะชิม ผักกาดหวาน...ตำนานการเกษตรสู่คำขวัญจังหวัดสุรินทร์* : หัวผักกาด หรือ หัวไชโป้ว คือพืชพื้นเมือง ของเอเชีย นิยมปลูกกันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย ก็ตาม แต่ในขณะเดียวกัน ที่จังหวัดสุรินทร์ เรามีของขึ้นชื่อจนติดคำขวัญของจังหวัดสุรินทร์ จึงได้มีการส่งเสริมการปลูกหัวผักกาดเพื่อส่งให้กับโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากหัวผักกาดเป็นที่ต้องการของโรงงานอย่างมาก และเป็นที่ต้องการของตลาดโลก เพราะรสชาติที่ถูกปากทั้งคนไทย และคนต่างชาติ จึงมีออเดอร์จำนวนมาก (๓) *เที่ยวตลาดนัดรัศมีศิขรภูมิ* : นักท่องเที่ยวที่มาเยือนชุมชนปราสาทศิขรภูมิ มีโอกาสในการเดือนเลือกซื้อสินค้าและผลิตภัณฑ์ที่นำมาจำหน่ายนั้น เป็นของดีมีคุณภาพจากแหล่งชุมชน กลุ่มผู้ผลิตผู้ประกอบการ OTOP กลุ่มเครือข่ายองค์กรสตรี กลุ่มสัมมาชีพและกลุ่มเครือข่ายโคกหนองนาในพื้นที่อำเภอศิขรภูมิ นอกจากนี้ยังมีการจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรจากโครงการ “สุรินทร์รุ่งเรืองสู่เมืองเกษตรอินทรีย์” และเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่และ

ถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรม และประเพณีพื้นเมืองของอำเภอศีขรภูมิอันเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นอีกทั้งยังมีการนำเสนอสาธิตวิธีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน ตามนโยบายของจังหวัดสุรินทร์โดยจำหน่ายสินค้า ณ บริเวณ ลานหน้าองค์ปราสาทศีขรภูมิตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ โดยเปิดจำหน่ายสินค้า ณ บริเวณลานหน้าองค์ปราสาทศีขรภูมิ ตำบลระแงง อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ทุกวันเสาร์ ไปตลอดปี และเป็นช่องเลือกเพื่อทางรอดในยุคปัจจุบัน และ (๔) *เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ณ ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ* : นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ ด้วยการลุกทำบุญตักบาตรเช้า และเยี่ยมชมกิจกรรม/รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตลอดเส้นทาง การท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ณ ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ

๒) ชุมชนปราสาทช้างปี: มีรูปแบบกิจกรรม ๗ รูปแบบ ประกอบด้วย (๑) *สืบสานตำนานงานปั้นหม้อ* กิจกรรมปั้นหม้อที่สืบทอดมาแต่โบราณ ร่วมชมการสาธิตวิธีการปั้นหม้อและทดลองปั้นรูปแบบต่าง ๆ เรียนรู้วิธีการปั้นหม้อ สนุกสนาน และตื่นตื้นตันกับการปั้นหม้อในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีการสอนทั้งการปั้นด้วยเครื่องและปั้นด้วยมือ (๒) *เตาโบราณบ้านช้างปี* กิจกรรมเยี่ยมชมเตาเผาโบราณ ที่ถูกค้นพบในบริเวณชุมชนช้างปี ชมเตาเผาแบบโบราณ และวิธีการเผาเครื่องปั้นดินเผา โดยเตาเผานี้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้รู้ว่าบริเวณนี้เป็นบริเวณของช่างปั้นในสมัยโบราณ (๓) *อันหอมสะเล็กโดงจ่องใจ* : อันหอมสะเล็กโดงจ่องใจ หรือข้าวต้มมัดใบมะพร้าว เป็นชื่อขนมโบราณที่ใช้ในพิธีมงคลต่าง ๆ เรียนรู้วิถีชุมชน วิธีการทำข้าวต้มมัดด้วยใบมะพร้าวและวิธีต้มให้สุก เป็นหนึ่งในเมนูที่หาทานได้ยากในปัจจุบัน ด้วยกรรมวิธีที่ต้องพิถีพิถันและใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติมากมาย ส่วนผสมหลักนั้น ทำมาจากข้าวเหนียว กะทิและน้ำตาล ห่อด้วยใบมะพร้าว โดยข้าวต้มสามารถใส่กล้วย ถั่ว หรือ หนุ ได้ตามที่ชื่นชอบ พร้อมกับรับประทานขนมที่คุณทำเองพร้อมห่อกลับบ้าน (๔) *หลุมนี้มีรักพักใจ*: หลุมนี้มีรักพักใจ เป็นกิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้วิธีการทำขนมครกสูตรโบราณ และขนมครกแบบใหม่เป็นหน้าต่าง ๆ เช่น ข้าวโพด เผือก มัน เป็นต้น โดยเป็นขนมครกสูตรโบราณต่าง ๆ รับประทานขนมที่คุณทำเองพร้อมห่อกลับบ้าน (๕) *ประดิษฐ์เตยหอม ผู้รักปั้นใจ*: กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการทำดอกไม้จากใบเตยในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสามารถ ยืดอายุและความหอมของใบเตยได้ พร้อมนำใบเตยประดิษฐ์ที่คุณทำเองกลับบ้านโดยใบเตยสามารถมีอายุอยู่ได้เป็นอาทิตย์ด้วยวิถีมุมปัญญาชาวบ้าน (๖) *ฐานแปรรูปข้าวอินทรีย์* : รูปแบบกิจกรรมนี้เป็นรูปแบบฐานแปรรูปข้าวอินทรีย์ ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้เกี่ยวกับการแปรรูปข้าวอินทรีย์ที่ชาวบ้านปลูกเอง นอกจากจะได้เรียนรู้แล้ว ก็มีการสาธิตการแปรรูปข้าวให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมอีกด้วย หากสนใจตัวผลิตภัณฑ์ นักท่องเที่ยวก็สามารถสั่งซื้อได้ และ (๗) *เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น*:

นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ ด้วยการลุกทำบุญตักบาตรเช้า และเยี่ยมชมกิจกรรม/รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตลอดเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ณ ชุมชนปราสาทข่างปี

๓) ชุมชนปราสาทภูมิโปน: มีรูปแบบกิจกรรม ๖ รูปแบบ ประกอบด้วย (๑) *ปั่นใจให้ภูมิโปน* : โปรแกรมปั่นจักรยานหรือนั่งซาเล้ง เพื่อชมบริบทของชุมชนโบราณเมืองภูมิโปน เรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านสิ่งปลูกสร้าง สิ่งแวดล้อม และหลักภูมิศาสตร์ต่าง ๆ ของภูมิโปนสัมผัสวิถีชุมชนและเรียนรู้การทำผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยประกอบไปด้วยสามเส้นทาง (๒) *นายลอออังกอกระโอบ*: บายลอออังกอกระโอบ เป็นภาษาเขมร แปลว่า ข้าวสวยและข้าวสารหอม เป็นกิจกรรมสาธิตการทำข้าวและหุงข้าวแบบโบราณพร้อมเยี่ยมชมโรงสีข้าวของชุมชนภูมิโปน เรียนรู้วิถีชีวิต สนุกสนานกับการทำข้าวและเรียนรู้การหุงข้าวแบบโบราณกับชาวชุมชน โดยข้าวสารที่ได้ตำและหุงในจุดนี้จะนำไปรับประทานต่อในมือกลางวันและรับข้าวสารที่ระลึก ๑ กิโลกรัม กลับบ้าน (๓) *หัตถกรรมสวยด้วยมือคุณ*: โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการทำพวงกุญแจและกระเป๋าตลอดโลกร้อนด้วยมือคุณเอง โดยวัสดุที่นำมาใช้ คือ ผ้าไหม และเศษผ้าไหมมาจากการตัดเสื้อเพื่อเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พร้อมรับกระเป๋าและพวงกุญแจที่คุณทำกับมือกลับบ้านได้เลย นอกจากนี้ยังมีบริการอาหารว่างช่วงเช้าและอาหารกลางวัน ๑ มื้อ และสามารถเลือกซื้อผลิตภัณฑ์แปรรูปผ้าไหมหลากหลายอย่างเป็นของที่ระลึกและใช้เองได้ (๔) *น้ำพริกถ้วยใหม่สดในกว่าเดิม* : โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการตำน้ำพริกแบบโบราณด้วยครกใหญ่ที่ทำจาก (ตะปล้ำทม) แบบสองคนตำหรือสามคนตำ สามารถเลือกได้ว่าจะเรียนรู้วิธีการตำน้ำพริกต่าง ๆ อาทิ เช่น น้ำพริกแคบหมู น้ำพริกไก่ เป็นต้น พร้อมกับประทานน้ำพริกฝีมือตัวเองเป็นอาหารกลางวัน และสามารถนำกลับบ้านได้ (๕) *รูปแบบการท่องเที่ยวที่ฟ้าร้องน้องสะอื่น* : โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้วิธีการเลี้ยงกบ ขยายพันธุ์ จากผู้รู้และมีประสบการณ์โดยตรง ชมการบรรยายวิถีขยายพันธุ์ การดูแลจนถึงการจัดจำหน่าย ประเมินจากกบสนุกสนานกับการจับกบ และรับประทานอาหารกลางวันกับเมนู “ใครทำเธอต้อง?” เมนูกบยัดไส้สูตรโบราณที่เป็นเมนูและนำที่ตัวเอง (๖) *จักสานสำราญใจ*: กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้และสนุกสนานกับวิธีการสานของเล่นเด็ก เครื่องประดับของตกแต่งต่าง ๆ จากใบตาล ใบมะพร้าว และสานของใช้ต่าง ๆ ด้วยไม้ไผ่ในรูปแบบโบราณและสามารถเลือกซื้อของใช้ของที่ระลึกจากการจักสานในรูปแบบต่าง ๆ กลับบ้านได้ (๗) *สวนจินจู* : โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน เที่ยวชมสวนจินจู สนุกสนานกับการเก็บผัก เก็บมะนาวเลี้ยงวัว ให้อาหาร หมู ปลา และไก่ ปลูกผักสวนครัว สวนฝรั่ง บนเนื้อที่ ๒ ไร่กว่า ๆ เรียนรู้การเกษตรแบบผสมผสานปลูกพืชและทำปศุสัตว์บนพื้นที่เดียวกันที่เกื้อกูลกันตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมพิกสุจินโฮมสเตย์ สัมผัสวิถีชีวิตของคนในชุมชน รับประทานอาหารพื้นบ้านแต่ละฤดูกาล และสามารถเลือกซื้อพืชผัก มะนาว ปลอดภัยและอื่น ๆ ตามฤดูกาลกลับบ้าน (๘)

กิจกรรมสบู์ลูกตาลเนียงคือฮทม :โปรแกรมวิถีชุมชน เรียนรู้การทำสบู่และการบูรหอมจากวัตถุดิบธรรมชาติ ลงมือทำเอง ตั้งแต่ขั้นตอนแรกจนถึงขั้นตอนสุดท้าย โดยสบู่ที่ใช้มีหลากหลายสีและทำมาจากวัตถุดิบธรรมชาติ เช่น กากกาแฟ ขมิ้น น้ำผึ้ง เป็นต้น เรียนรู้ประวัติและเรื่องเล่า ตำนานรักเนียงคือฮทมที่มาของชื่อสบู่ พร้อมรับสบู่และการบูรหอมกลับบ้านได้เลย และ (๙) *เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น*: นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ ด้วยการลุกทำบุญตักบาตรเช้า และเยี่ยมชมกิจกรรม/รูปแบบการท่องเที่ยวอื่น ๆ ตลอดเส้นทางการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ณ ชุมชนปราสาทภูมิโพน

๔) **ชุมชนปราสาทตาเมือน**: มีรูปแบบกิจกรรม ๔ แบบ ประกอบด้วย (๑) *การท่องเที่ยวตลาดนัด ๒ ประเทศ-ไทย/กัมพูชา*: ปราสาทตาเมือน ตั้งอยู่ ณ พรมแดนที่ติดต่อกันระหว่างประเทศไทยและประเทศกัมพูชา ในทุกวันหยุดเสาร์-อาทิตย์จะมีการเปิดตลาดนัด ๒ ประเทศ เพื่อเป็นจุดแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชาวไทยและชาวกัมพูชา ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสถึงวิถีชุมชน ด้วยการเดินท่องเที่ยวเยี่ยมชมผลิตภัณฑ์สินค้าที่มีวางจำหน่ายทั้งจากฝั่งประเทศไทย และฝั่งประเทศกัมพูชา (๒) *รูปแบบกิจกรรมขับรถแรลลี่ชมวิถีชุมชนกลุ่มปราสาทตาเมือน*: นักท่องเที่ยวสามารถใช้รถยนต์ส่วนบุคคล รถมอเตอร์ไซด์ หรือรถทางโครงการ ร่วมขับแบบแรลลี่เยี่ยมชมทั้งอารยธรรมปราสาทของทั้ง ๔ แห่งในกลุ่มปราสาทตาเมือน และวิถีชุมชนที่ตั้งอยู่ชายแดนไทย-กัมพูชา ด้วยบรรยากาศที่อบอุ่นมิตรไมตรีทั้ง ๒ ประเทศ (๓) *รูปแบบโครงการยุวมัคคุเทศก์*: โครงการดีๆจาก อบต.ตาเมียง และคุณครูที่ช่วยกันหนุนสร้าง “ยุวมัคคุเทศก์” เพื่อบ้านเกิดเมืองนอน ในการเข้าไปช่วยแบ่งเบาภาระเจ้าหน้าที่ทหารที่บริเวณปราสาทตาเมือนธม แม้ไม่ได้ช่วยดูแลรักษาอิปไตยในพื้นที่ แต่อย่างน้อยได้ช่วยในการเป็นไกด์นำเที่ยวแนะนำและเล่าถึงประวัติความเป็นมาขององค์ปราสาทตาเมือนธม ให้นักท่องเที่ยวได้ฟัง แทนที่ๆทหาร ซึ่งเด็กๆกลุ่มนี้เอง ก็เต็มใจและมีความภาคภูมิใจมาก ที่ได้มีส่วนร่วมในการช่วยเหลือแบ่งเบาภาระให้กับพี่ๆทหารที่เหน็ดเหนื่อยเพื่อพวกเขา ช่วยปกป้องบ้านเกิดเมืองนอนให้พวกเขาได้หลับอย่างอุ่นสบายจนถึงวันนี้ และยังภูมิใจที่ได้มีส่วนรับใช้ชาติด้วยส่วนหนึ่ง ซึ่งนักท่องเที่ยวจะได้รับการบรรยายทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม วิถีชุมชน จากเหล่านักเรียน “ยุวมัคคุเทศก์” จากโรงเรียนบ้านหนองคันทนาและใกล้เคียง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนและส่งเสริมการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของนักเรียนในพื้นที่ปราสาทขอมด้วย และ (๔) *รูปแบบกิจกรรมเข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ณ ชุมชนปราสาทตาเมือน*: นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน เพื่อสัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน

(๒) **รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม** ใน ๔ ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย

๑) ปราสาทศิขรภูมิ: มีรูปแบบกิจกรรม ๒ รูปแบบประกอบด้วย (๑) *ไหว้ปราสาท* *ตำนานพันปี:* ปราสาทศิขรภูมิมีชื่อว่า “ปราสาทระแงง” ซึ่งตั้งตามชื่อตำบล เชื่อกันว่าสร้างขึ้นในสมัย พุทธศตวรรษที่ ๑๗ ด้วยสถาปัตยกรรมขอมโบราณแบบนครวัด จากหลักฐานที่ปรากฏทำให้สันนิษฐานได้ว่า สถานที่แห่งนี้เดิมเป็นเทวสถานในศาสนาฮินดูที่บูชาพระศิวะผู้สร้างโลก เมื่อมาถึงบริเวณปราสาทศิขรภูมิ ปราสาทหินสีแดงถูกล้อมด้วยคูน้ำตั้งเด่นตระหง่านชวนให้สะดุดตามาก บนฐานหินศิลาแลงสูงหนึ่ง เมตรประกอบด้วยปราสาท ๕ องค์ ปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงกลางก่อด้วยอิฐขัดมันไม่สอปูน มีปราสาทบริวาร ล้อมรอบ ๔ มุม ชมลวดลายที่ปรากฏนั้นเป็นรูป “ศิวนาฏราช” ในท่วงท่าร่ายรำอ่อนช้อยโดยมีเทพอีก ๔ องค์ร่วมบรรเลงอันได้แก่ พระคเณศ พระพรหม พระวิฆณุ และนางปารพตี (นางอุมา) ซึ่งเป็นมเหสีของ พระศิวะ รวมถึงเหล่าเทวดา ฤๅษี หงษ์ และสัตว์อีกหลายชนิด ถัดจากหน้าบรรณลงมาที่ซุ้มประตูเราจะได้เห็นเสาหินทรายจำหลักสลักเป็นรูป “นางอัปสรถือดอกบัว” หันหน้าทักทายผู้มาเยือนอยู่ทั้งสองด้าน ส่วนด้านข้างเป็นจำหลักสลักลายรูป “ทวารบาลยืนกุมกระบอง” ที่สำคัญรูปสลักนางอัปสรนี้หลงเหลือให้พบเห็นที่ปราสาทศิขรภูมิเพียงแห่งเดียวในประเทศไทยเท่านั้น นักท่องเที่ยวจะได้ได้ยลทักหลัง กับรูปสลักนางอัปสรที่เป็นที่สุดของประเทศด้วยตาตัวเองแบบนี้ ปราสาทศิขรภูมิ เปิดทำการทุกวันตั้งแต่เวลา ๐๗.๓๐-๑๘.๐๐ น. ค่าธรรมเนียม: คนไทย ๑๐ บาท ต่างชาติ ๕๐ บาท และสามารถเข้าร่วมชมได้ทั้งปี

(๒) *สืบสานประเพณีไทย ร่วมใจต่อกับบาตรหน้าปราสาทศิขรภูมิ :* กิจกรรมนี้จัดขึ้นทุกวันเสาร์ เวลา ๐๗.๐๐ น. ณ ลานด้านหน้าองค์ปราสาทศิขรภูมิ โดยสภาวัฒนธรรมอำเภอศิขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เป็นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีฐานคิดมาจากทุนทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมและอนุรักษ์ ประเพณีอันดีงามให้คงอยู่ในสังคมไทยสืบไป ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชน และประชาชนทั่วไปได้มีโอกาส ทำบุญ ไกล่ชิดพระพุทธศาสนา เข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนทางศาสนาและสามารถนำไปปรับใช้ใน ชีวิตประจำวันได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ซึ่งนักท่องเที่ยวที่มาเยือน จะได้ร่วมรับบุญด้วยการร่วมทำบุญตัก บาตร ข้าว อาหารแห้งมาถวายพระ เพื่อสร้างกุศลให้กับตนเอง และสัมผัสอารยธรรมขอม ณ ลาน ปราสาทศิขรภูมิ ทำบุญตักบาตรหน้าองค์ปราสาทศิขรภูมิ ในเช้าวันเสาร์ทุกสัปดาห์

๒) ปราสาทช่างปี: มีรูปแบบกิจกรรม ๔ รูปแบบ ประกอบด้วย (๑) *ต้องมนต์ศิลา* *ขอม* :เริ่มต้นโปรแกรมด้วยการเยี่ยมชมปราสาทช่างปี ซึ่งเป็นปราสาทอโรคยาศาล หรือ โรงพยาบาลสมัย โบราณ สมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ แห่งอาณาจักรขอมโบราณ โดยสามารถเช่าจักรยานปั่นเพื่อชมบริบท ของชุมชนโบราณช่างปี เรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านสิ่งปลูกสร้าง สิ่งแวดล้อม วัตถุโบราณสัมผัสวิถีชุมชนและ เรียนรู้การทำผลิตภัณฑ์ของชุมชน โดยประกอบไปด้วยเส้นทาง (๒) *วัตถุโบราณตำนานคลัง:* เยี่ยมชมวัตถุ

โบราณที่ขุดขึ้นจากปราสาทข่างปีและบริเวณโดยรอบ นำโดยกลุ่มเยาวชนมัคคุเทศก์น้อยในพื้นที่ จำนวน วัตถุประสงค์ที่ถูกต้องพบในบริเวณชุมชนข่างปีนั้นมีมากที่สุดในบริเวณอีสานใต้ เรียนรู้ประวัติศาสตร์และอารยธรรมขอม พร้อมชื่นชมความงามของศิลปะโบราณ ชมหอระฆัง วัดบ้านข่างปี และพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร (๓) *หนุ่มสาวร่วมรักปักสะพาน*: กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการเล่นพื้นบ้านระหว่างชายหญิง ในสมัยโบราณเวลางานประเพณี เช่น ประเพณีสงกรานต์ หนุ่มสาวมาทำบุญก็จะมาร่วมตัวกันเล่นสบ้า ถ้าฝ่ายไหนชนะก็จะมีการเชกหัวเข้ากัน เป็นการเล่นที่หนุ่มสาวสมัยโบราณเล่นเพื่อสานสัมพันธ์กันอย่างสนุกสนานเพราะช่วงเวลาที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโยนลูกสบ้าก็จะมีเสียงทำ และเสียงเชียร์อย่างครื้นเครงสนุกสนาน และ (๔) *วิธีข้าวสารตำนานเจียงแป๊ะ*: กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการเล่นพื้นบ้านที่สืบทอดกันมาตั้งแต่โบราณระหว่างเด็ก ๆ หรือหนุ่มสาวที่มาทำบุญที่วัด เป็นการเล่นโบราณที่หาชมได้ยาก

๓) ปราสาทภูมิโปน: มีรูปแบบกิจกรรม ๔ รูปแบบประกอบด้วย (๑) *สืบสานตำนานพันปี* ต้อนรับนักท่องเที่ยว ณ ลานวัฒนธรรม หน้าปราสาทภูมิโปน ชมปราสาทขอมโบราณกว่า ๑,๐๐๐ ปี เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย กราบสักการะ ขอพร รวมทั้งได้สืบสารตำนานเจียงเดาหม (๒) *ประเพณี“ปะอ็อกเปรี๊ยะแค* งานประเพณี “ปะอ็อกเปรี๊ยะแค” บูชาพระจันทร์วันเพ็ญเดือน ๑๒ เป็นเทศกาลที่จัดเป็นทุนทางวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรถิ่นสุรินทร์ ซึ่งจัดขึ้นเพื่อเป็นการเสี่ยงทายข้าวปลาอาหารในปีถัดไป ทั้งนี้ นักท่องเที่ยวจะได้เข้าร่วมพิธีอันศักดิ์สิทธิ์ เต็มไปด้วยมนต์ขลังด้วยกลิ่นอายของอารยธรรมขอม ซึ่งจะสร้างประสบการณ์ให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างไม่รู้จักลืม คงไม่ลืม (๓) *ลำเจียกมัดใจ* โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้การทำขนมไทยโบราณ “ปะการ่าเจก” ขนมไทยที่มีความเชื่อมโยงกับตำนานของศาสนสถานโบราณปราสาทภูมิโปน เรียนรู้ประวัติ ตำนาน ของขนมชนิดนี้ โดยมีความเกี่ยวข้องกับดอกลำเจียกในตำนาน ด้วยอัตลักษณ์ของขนมมาจากรูปลักษณะหน้าตา และผิวสัมผัสของขนมที่ทำมาจากเกสรดอกลำเจียก ผสมกับรสชาติที่หอมอร่อยและกระบวนการทำที่แสนสนุกแบบดั้งเดิม จึงเป็นกิจกรรมที่ได้ทั้งความรู้และความสนุก และ (๔) *ชมแสง สี เสียง ตำนานเจียงเดาหม*: ตำนานเจียงเดาหม หรือ เนียง ต้อฮ ทม มีว่า ที่สระลำเจียก ห่างจากตัวปราสาทไปทางทิศตะวันออกประมาณ ๒๐๐ เมตร มีกลุ่มต้นลำเจียกขึ้นเป็นพุ่มๆ ต้นลำเจียกที่สระน้ำแห่งนี้ไม่เคยมีดอกเลย ในขณะที่ต้นอื่นๆนอกสระต่างก็มีดอกปกติ ความผิดปกติของต้นลำเจียกที่สระลำเจียกหน้าปราสาท เป็นที่มาของตำนานปราสาทภูมิโปนการสร้างเมืองและการลี้ภัยของราชิดาขอม กษัตริย์ขอมองค์หนึ่งได้สร้างเมืองลับไว้กลางป่าใหญ่ชื่อว่าปราสาทภูมิโปน ต่อมาเมื่อเมืองหลวงเกิดความไม่สงบ มีข้าศึกมาประชิดเมือง กษัตริย์ขอมจึงส่งพระราชิดาพร้อมไพร่พลจำนวนหนึ่งมาหลบซ่อนลี้ภัยที่ภูมิโปน พระราชิดานั้นมีพระนามว่าพระนางศรีจันทร์หรือ เนียง ต้อฮ ทม แต่คนทั่วไปมักเรียกนางว่าพระนางนมใหญ่

๔) ปราสาทตาเมือน: มีรูปแบบกิจกรรม ๒ รูปแบบแบบ คือ (๑) *เยี่ยมชมปราสาทตาเมือน* พระศิวะ (พระอิศวร) ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู และ (๒) *ร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อปราสาทตาเมือน* ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ของชาวไทยและชาวกัมพูชา

๕.๑.๓ สรุปผลการศึกษาวัตถุประสงค์ที่ ๓ การศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

การศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ แบ่งการสรุปผลเป็น ๓ หัวข้อตามวัตถุประสงค์ของโครงการย่อยที่ ๓ คือ ๑) เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๒) การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๓) การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งสรุปผลได้ดังนี้

๑) เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทของและชุมชนปราสาทของที่มีวิสัยกำหนดไว้ในงานวิจัยนี้คือเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอม ๔ แห่งในจังหวัดสุรินทร์ คือ ๑) เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทศีขรภูมิ อำเภอสีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๒) เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอสีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ๓) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษาเอกสารและลงพื้นที่สังเกตและสัมภาษณ์พบว่า จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีแหล่งอารยธรรมขอมขอมโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่งในอีสานใต้ โดยเฉพาะปราสาทขอมซึ่งเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ คุณค่าทางด้านศิลปวัฒนธรรมและคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้เกิดเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาศาสนาและวัฒนธรรมคือที่สำหรับใช้สัญจรเที่ยวไปมาของมนุษย์ เพื่อการพักผ่อนหย่อนใจในระยะเวลาสั้น ๆ จากสถานที่หนึ่งไปยังอีกสถานที่หนึ่ง โดยเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมมีความเชื่อมโยงกับสภาพทั่วไปของแหล่งท่องเที่ยว เช่น สาธารณูปโภคพื้นฐาน สิ่งปลูกสร้าง สถานที่และสิ่งแวดล้อม มีความเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา เช่น ศาสดาหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ เส้นทางท่องเที่ยวปราสาท ๔ แห่งที่กำหนดไว้ในงานวิจัยนี้ประกอบด้วย

(๑) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิ ในการเดินทางเพื่อไปเยี่ยมชมหรือไปศึกษาปราสาทศีขรภูมินั้นสามารถเดินทางได้ทั้งรถยนต์ส่วนตัว รถไฟและรถโดยสารสาธารณะ เส้นทางเดินทางมีดังนี้ *เส้นทางหลัก* รถยนต์ส่วนตัว ใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๒๖ ไปทางจังหวัดศรีสะเกษ ตรงไปประมาณ ๑๖ กม. จะถึงสี่แยกเข้า อ. ศีขรภูมิ ให้ขับตรงไปผ่าน ธกส. จนมาถึงสวนอาหารดำเนินเสนา เลี้ยวซ้ายไปเล็กน้อย จะมีทางแยกซ้ายมือให้เลี้ยวเข้าไปอีกราว ๑ กม. ถึงบริเวณที่ตั้งปราสาทอยู่ซ้ายมือ รถประจำทาง ขึ้นรถบัสสี่ล้อ (สุรินทร์-ศรีสะเกษ) ลงรถที่ปากทาง แล้วต่อมอเตอร์ไซค์รับจ้างไปอีก ๑ กม. รถไฟ มีขบวนรถไฟหลายเที่ยว ลงที่สถานีศีขรภูมิ แล้วต่อมอเตอร์ไซค์รับจ้าง *เส้นทางรอง* รถยนต์ส่วนตัวใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๑๔ ถึงอำเภอจอมพระเลี้ยวซ้ายถนนหมายเลข ๒๓๓๔ ระยะทางประมาณ ๔๔ กิโลเมตร ถึงปราสาทศีขรภูมิ

(๒) เส้นทางท่องเที่ยวปราสาทช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอสีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ ในการเดินทางมาเพื่อท่องเที่ยวที่ปราสาทช่างปี มีเส้นทางเดินทางดังนี้ *เส้นทางหลัก* การ

เดินทางมาปราสาทช่วงปี ให้ใช้เส้นทางหมายเลข ๒๒๖ สายสุรินทร์ – ศรีสะเกษ เมื่อเข้าเขตอำเภอศีขรภูมิประมาณกิโลเมตรที่ ๑๙ แล้วเลี้ยวซ้ายเข้าไปประมาณ ๑ กิโลเมตร เจอทางแยกให้เลี้ยวขวาไปอีก ๒.๕ กิโลเมตร พอถึงวัดช่วงปีให้เลี้ยวขวาไปประมาณ ๖๕๐ เมตร ปราสาทช่วงปีอยู่ทางด้านขวามือไม่ติดถนน ต้องขับเข้าไปประมาณ ๑๕๐ เมตร การเดินทางไปชมปราสาทช่วงปี นักท่องเที่ยวเดินทางโดยรถส่วนตัว สะดวกกว่ารถโดยสารประจำทาง

(๓) เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน ตำบลม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ การเดินทางไปปราสาทภูมิโปนนั้นสามารถเดินทางจากตัวจังหวัดสุรินทร์ซึ่งเป็นเส้นทางหลักหรือจะใช้เส้นทางรองโดยเมื่อเดินทางมาจากประโคนชัยใช้เส้นทางประโคนชัยเดชอุดมก็ได้ รายละเอียดมีดังนี้ *เส้นทางหลัก* การเดินทาง ใช้ทางหลวงหมายเลข ๒๐๗๗ (สายสุรินทร์-สังขะ) ระยะทาง ๔๙ กิโลเมตร จากแยกอำเภอสังขะเข้าทางหลวงหมายเลข ๒๑๒๔ (สังขะ- บัวเขต) จนถึงบ้านภูมิโปนอีก ๑๐ กิโลเมตร จะเห็นปราสาทอยู่ริมถนนด้านซ้ายมือ *เส้นทางรอง* การเดินทางใช้เส้นทางหลวงหมายเลข ๒๑๔ (เส้นโคกชัย-เดชอุดม) ระยะทาง ๖๔ กิโลเมตรจากแยกอำเภอสังขะเข้าทางหลวงหมายเลข ๒๑๒๔ (สังขะ- บัวเขต) จนถึงบ้านภูมิโปนอีก ๑๐ กิโลเมตร จะเห็นปราสาทอยู่ริมถนนด้านซ้ายมือ

(๔) เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ การเดินทางไปชมกลุ่มปราสาทตาเมือน สะดวกที่สุดคือการเดินทางไปด้วยรถยนต์ส่วนตัว ส่วนรถยนต์สาธารณะนั้นไม่ค่อยมีให้บริการ ซึ่งสามารถเดินทางได้ดังนี้ *เส้นทางหลัก* การเดินทางจากจังหวัดสุรินทร์ไปทางอำเภอปราสาทตามทางหลวงหมายเลข ๒๑๔ จนมาถึงทางแยกตัดกับทางหลวงหมายเลข ๒๔ ให้เลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๔ จนถึงสามแยกบริเวณนิคมปราสาท ให้เลี้ยวซ้าย ไปตามป้ายบอกทางไปอำเภอพนมดงรัก ตามทางหลวงหมายเลข ๒๓๙๗ จนมาถึงแยกบริเวณ อบต. แฉงมุด ให้เลี้ยวขวา ไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๒๔ จนพบป้ายบอกทางไปกลุ่มปราสาทตาเมือน ให้เลี้ยวซ้ายไปอีกเล็กน้อยจนถึงแยกบ้านตาเมียง จะพบทางที่มีป้ายบอกไป ฉก. ตชด. ๑๖ เลี้ยวไปตามถนนเส้นนี้ (๒๔๐๗)ตรงมาเรื่อยๆ จนพบห้าแยกเลี้ยวขวาไปตามทางหลวงหมายเลข ๒๔๐๗ ผ่านบ้านหนองคันทา ใช้ทางตรงมาเรื่อยๆจนพบทางแยก จะพบปราสาทตาเมือนก่อน ใกล้ๆกันนั้นมีหน่วยตระเวนชายแดนคุ้มครองนักท่องเที่ยว ควรติดต่อเจ้าหน้าที่ก่อนเพื่อความปลอดภัยในการเที่ยวชมปราสาท *เส้นทางรอง* การเดินทางจากจังหวัดบุรีรัมย์ไปตามเส้นทางหลวงหมายเลข ๒๑๙ ที่จะไปบ้านกรวด จนมาถึงแยกที่ตัดกับทางหลวงหมายเลข ๒๒๔ บริเวณนิคมปราสาท อำเภอบ้านกรวด เลี้ยวซ้ายเข้าทางหลวงหมายเลข ๒๒๔ จนถึงแยกบ้านตาเมียง แล้วไปตามเส้นทางเช่นเดียวกับข้างต้น

๒) การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ คือ การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษาเพื่อตอบโจทย์วิจัยข้อนี้

ทีมผู้วิจัยเห็นว่าการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีความเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและวัฒนธรรมกับจังหวัดใกล้เคียงเช่นนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและอุบลราชธานี *เส้นทางท่องเที่ยวเส้นที่ ๑* เริ่มต้นจากปราสาทพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำในจังหวัดบุรีรัมย์ จากนั้นเดินทางใช้ถนนหมายเลข ๒๔ ไปเที่ยวชมปราสาทตาเมือน ที่อำเภอพนมดงรัก ตลาดช่องจอม จังหวัดสุรินทร์ จากนั้นไปเที่ยวชมปราสาทเขาพระวิหารในจังหวัดศรีสะเกษ โดยใช้เส้นทางหลักคือถนนหมายเลข ๒๔ แล้วไปท่องเที่ยวที่จังหวัดอุบลราชธานี *เส้นทางท่องเที่ยวเส้นที่ ๒* เริ่มต้นจากปราสาทหินพิมายในจังหวัดนครราชสีมา จากนั้นเดินทางเข้าสู่จังหวัดบุรีรัมย์ เที่ยวชมสนามช้างและเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์ เดินทางเข้าจังหวัดสุรินทร์ ชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ ไหว้หลวงพ่อบุระชัยที่วัดบูรพาราม เดินทางต่อไปที่ปราสาทข่างปี และปราสาทศิขรภูมิ ตามลำดับ ออกจากอำเภอศิขรภูมิจะเดินทางไปปราสาทสระกำแพงใหญ่ในจังหวัดศรีสะเกษเลยก็ได้โดยใช้ถนนหมายเลข ๒๒๖ เป็นหลัก หรือจะแวะไปเที่ยวชมปราสาทภูมิโพน อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ก็ได้ จากนั้นจึงใช้เส้นทางหมายเลข ๒๔ เดินทางไปปราสาทเขาพระวิหารในจังหวัดศรีสะเกษ และเดินทางไปจังหวัดอุบลราชธานีตามลำดับ

๓) การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

ได้แก่ การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จากการศึกษาเอกสารการลงพื้นที่สำรวจสังเกตและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักเพื่อตอบโจทย์วิจัยข้อนี้ สามารถนำมาจัดทำเป็นคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์โดยสรุปได้ดังนี้ จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีพัฒนาการมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยขอมโบราณเรื่องอำนาจ ตามคำขวัญจังหวัดสุรินทร์ที่ว่า “*สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม*” จังหวัดสุรินทร์มีปราสาทที่เป็นมรดกตกทอดจากขอมโบราณภายในเขตจังหวัดสุรินทร์เป็นจำนวนมาก เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ให้แก่จังหวัดสุรินทร์และประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณปราสาทมีอาชีพมีงานทำ จังหวัดสุรินทร์จึงเป็นจังหวัดที่น่าเที่ยวเพราะนอกจากจะมีปราสาทขอมแล้ว จังหวัดสุรินทร์ยังมีช้าง มีผ้าไหมที่สวยงามและมีการทำเกษตรอินทรีย์ที่มีชื่อเสียงระดับโลกตามวิสัยทัศน์ของแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาสุรินทร์ ๔ ปี (๒๕๖๑-๒๕๖๔) ที่ว่า “*เมืองเกษตรอินทรีย์ ท่องเที่ยววิถีชุมชน ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี*” กล่าวโดยเฉพาะการท่องเที่ยวชมปราสาทที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์นั้น จุดแรกที่ขอแนะนำให้ไปก่อนที่จะเดินทางไปชมปราสาทของจริงคือ *พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดสุรินทร์* ซึ่งเป็นสถานที่ตั้งอยู่ที่ถนนสุรินทร์-ปราสาท หมู่ที่ ๑๓ ตำบลเนินยาง มีการจัดแสดงเป็น ๔ ส่วน คือ อาคารที่ ๑ เป็นโถงทางเข้าและทางเดิน อาคารที่ ๒ เป็นส่วนการศึกษา ประกอบด้วย ห้องประชุม ห้องกิจกรรม

ห้องรับรอง ห้องสมุด อาคารที่ ๓ เป็นอาคารจัดแสดงและสำนักงาน ประกอบด้วย ห้องนิทรรศการถาวร ห้องนิทรรศการชั่วคราว ห้องทำงานเจ้าหน้าที่ อาคารที่ ๔ เป็นคลังพิพิธภัณฑ์ที่จัดแสดงเกี่ยวกับประวัติ จังหวัดสุรินทร์และปราสาทขอมที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ จากนั้นจึงเดินทางไปเที่ยวปราสาทข่งปี ตำบล ข่งปี อำเภอสี่ขงภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เสร็จจากการเที่ยวชมปราสาทข่งปีแล้วจึงเดินทางไปเที่ยวชม ปราสาทภูมิโปน ตำบลตมอำเภอสงขะ จังหวัดสุรินทร์ ออกจากปราสาทภูมิโปนแล้วเดินทางต่อไปที่ ปราสาทตาเมือน ตำบลตาเมียง อำเภอนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์ ตามเส้นทางท่องเที่ยวที่กล่าวมานี้ สามารถเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัวได้ครบทั้ง ๔ ปราสาทภายในระยะเวลา ๑ วัน

๕.๑.๔ สรุปผลการศึกษาวัตถุประสงค์ที่ ๔ การศึกษากลไกการจัดการและเครือข่าย การท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ มีผลสรุปการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

การศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์ แบ่งการสรุปผลเป็น ๓ หัวข้อตามวัตถุประสงค์ของโครงการย่อยที่ ๔ คือ ๑) การศึกษา กลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๒) ผลการเสริมสร้าง เครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๓) สรุปผลการประยุกต์ใช้ กระบวนการสร้างเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งสรุปผลได้ดังนี้

๑) การศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์ พบว่า จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีแหล่งอารยธรรมขอมขอมโบราณที่สำคัญแห่งหนึ่งใน อีสานใต้ โดยเฉพาะปราสาทขอมซึ่งเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ชาติพันธุ์ คุณค่า ทางด้านศิลปวัฒนธรรมและคุณค่าทางด้านเศรษฐกิจ กลไกที่ขับเคลื่อนการท่องเที่ยวปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์ประกอบด้วย รัฐธรรมนูญนโยบายของรัฐบาลที่สนับสนุนส่งเสริมการอนุรักษ์และการ ท่องเที่ยวสถานที่โบราณสถานและการท่องเที่ยวชุมชน กรมศิลปากรโดยพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์ เป็นแหล่งข้อมูลในการให้ความรู้เกี่ยวกับโบราณสถานโบราณวัตถุและข้อมูลเกี่ยวกับปราสาทขอม ในจังหวัดสุรินทร์ และเป็นหน่วยงานที่คอยดูแลรักษาบูรณะปฏิสังขรณ์ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์เป็นหน่วยงานที่สนับสนุนส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ สนับสนุนงบประมาณให้ชุมชนจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเช่นกิจกรรมบวงสรวงปราสาทขอม กิจกรรมจัด แสดงแสงสีเสียงปราสาทสี่ขงภูมิและปราสาทภูมิโปน องค์การบริหารส่วนตำบลระแงง ตำบลข่งปี ตำบล ตมและตำบลตาเมียงเป็นหน่วยงานในพื้นที่ปราสาทขอมเป็นกลไกในการขับเคลื่อนพลังชุมชนปราสาท ขอมในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่ง นอกจากนี้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ยังเป็นกลไกในการให้ความรู้เกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์แก่นิสิตในมหาวิทยาลัยและบุคคลภายนอกมหาวิทยาลัย เพื่อเป็นแรงกระตุ้นในการศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับปราสาทขอมและกระตุ้นการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๒) ผลการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในงานวิจัยนี้ประกอบด้วยชุมชนปราสาทขอม ๔ แห่งคือ ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทช่างปี่ ปราสาทภูมิโปนและปราสาทตาเมือน ซึ่งได้มีการแบ่งประเด็นในการศึกษาไปด้วยประเด็นด้านต่าง ๆ ๕ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้านบุคคล ๒) ด้านการประสานงานระหว่างเครือข่าย ๓) ด้านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์ระหว่างเครือข่าย ๔) ด้านกระบวนการทำงาน ๕) ด้านผู้นำวิสัยทัศน์ นโยบายและยุทธศาสตร์ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้ *การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม จังหวัดสุรินทร์ ด้านบุคคล* แนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในด้านบุคคล ภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติการ ในแผนยุทธศาสตร์ทุกระดับมีการวางตัวและรับผิดชอบแล้ว เช่น ระดับนโยบายผู้รับผิดชอบเป็นรัฐมนตรีการท่องเที่ยวและกีฬาเป็นต้น ระดับพื้นที่ในด้านบุคคล พบว่าแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ทั้ง ๔ แห่งที่กำหนดไว้ ได้กำหนดตัวบุคคลที่จะให้รายละเอียดเกี่ยวกับการท่องเที่ยวชมปราสาทขอม แนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม จังหวัดสุรินทร์ ระดับชุมชนในด้านบุคคล พบว่าแนวทางการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในระดับชุมชน ด้านบุคคล ในแต่ละแห่งชุมชนได้เตรียมบุคคลในการให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวไว้ในชุมชน *การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านการเรียนรู้และประสบการณ์* ควรมีการผลักดันนโยบายภาครัฐที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติการและสนับสนุนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง ให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจนมีแนวทางในการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดอีสานใต้ นำสู่การปฏิบัติได้จริงทุกมิติที่เกี่ยวข้องเชื่อว่าอนาคตจะเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านการท่องเที่ยวและอื่น ๆ ตามมาอย่างมากมายที่จะช่วยสนับสนุนเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมที่จะสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจจาก การศึกษาพบว่าระหว่างจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดใกล้เคียงสามารถสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมร่วมกันได้ เช่นจากจังหวัดสุรินทร์เดินทางไปเที่ยวปราสาทหินพนมรุ้ง ปราสาทเมืองต่ำที่จังหวัดบุรีรัมย์ และปราสาทหินพิมายที่จังหวัดนครราชสีมาได้ จากจังหวัดสุรินทร์สามารถเดินทางไปเที่ยวปราสาทสระกำแพงใหญ่และปราสาทเขาพระวิหารที่จังหวัดศรีสะเกษต่อไปจนถึงผาแต้มในจังหวัดอุบลราชธานีได้ จากจังหวัดสุรินทร์สามารถเดินทางไปท่องเที่ยวภูพระโกนา ภูสันตรัตนในจังหวัดร้อยเอ็ดได้ จะเห็นได้ว่าการประสานความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวในระดับประเทศนั้นยังอิงอาศัยจังหวัดที่อยู่ในเขตรอยต่อในการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยว

ทางศาสนาและวัฒนธรรม ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับชุมชน พบว่า มีกระบวนการทำงานร่วมกันและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ผูกอบรม ศึกษาดูงานภายใต้กรอบแนวทางการขับเคลื่อนเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ ในระดับชุมชนพบว่า ทุกชุมชนที่ได้รับข้อมูลมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อยู่หลาย ผ่านการประสานความร่วมมือทั้งภาครัฐ เอกชน สถานศึกษาในจังหวัดและเครือข่ายที่มีรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมที่คล้ายกัน เช่น หมู่บ้านนวัตวิถี หรือหมู่บ้านท่องเที่ยวโอท็อป การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านผู้นำ ในระดับจังหวัดโครงสร้างการบริหารด้านผู้นำ พบว่ามีการวางแผนทางในยุทธศาสตร์นโยบายวิสัยทัศน์ในแผนยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ สามารถรับนโยบายจากแผนยุทธศาสตร์ดังกล่าวมาปฏิบัติเป็นช่องทางที่จะสร้างกลไกการท่องเที่ยวในระดับจังหวัดได้อย่างดียิ่ง ในระดับพื้นที่ พบว่ามีแนวทางที่ผู้นำในแต่ละระดับเช่นท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดที่จะรับนโยบายจากภาครัฐและสร้างยุทธศาสตร์ เป้าหมาย วางนโยบาย กำหนดทิศทางเพื่อนำสู่การปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างศักยภาพด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอมให้เกิดขึ้นของเครือข่ายการท่องเที่ยวภายในจังหวัดต่อไป และยังพบว่า แนวทางดังกล่าวเป็นสิ่งที่ปรากฏมีอยู่แล้วในทุก ๆ ยุทธศาสตร์ของจังหวัดมีท่องเที่ยวประจำจังหวัดกำกับดูแล มีการมอบหมายถ่ายโอนภารกิจการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ที่ตนดูแล เช่นแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวปราสาทศีขรภูมิที่มีการจัดงานแสดงแสงสีเสียงปราสาทขอมพันปีที่ปราสาทศีขรภูมิ ควบคู่ไปกับการจัดแสดงช้างของจังหวัดสุรินทร์ การจัดงานประเพณีสืบสานปราสาทภูมิโปนที่อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ โดยการสนับสนุนงบประมาณและการสนับสนุนด้านวิชาการและบุคลากรจากภาครัฐในการเข้าร่วมเรียนรู้และจัดการแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ที่มีในชุมชนให้เกิดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและสร้างเป็นจุดท่องเที่ยวที่น่าสนใจของชุมชน มีกิจกรรมสร้างความตระหนักรู้ด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๓) สรุปผลการประยุกต์ใช้กระบวนการสร้างเครือข่ายของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า เนื่องจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด ๑๙ ทำให้มีผลกระทบต่อการลงทุนที่ของทิมวิจัย การประยุกต์ใช้กระบวนการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจึงสรุปตามเครือข่ายที่มีอยู่เดิมเท่านั้น จากการศึกษาสภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ด้านการรวมตัวกันและความเป็นอิสระของเครือข่าย การขยายผลการท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น การเรียนรู้และประสบการณ์ร่วมกัน ทั้งสามด้านนี้อยู่ในช่วงการเริ่มต้น สำหรับด้านกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชนต่าง ๆ และความร่วมมือในการสร้างคุณภาพการบริการ ดำเนินการได้ดีในบางพื้นที่ ส่วนด้านความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพ ตลอดถึงการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน ยังมีความตื่นตัวน้อย โดยภาพรวมสภาพของเครือข่ายการท่องเที่ยว ยังขาดความมั่นคงเข้มแข็ง ส่วนแนวทางเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ด้านการรวมตัวกันและความ

เป็นอิสระของเครือข่าย การขยายผลการท่องเที่ยวไปยังชุมชนอื่น การเรียนรู้และประสบการณ์ร่วมกัน ควรประยุกต์กิจกรรมให้เกิดความร่วมมือมากยิ่งขึ้น สำหรับด้านกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกับชุมชน ต่างๆ และความร่วมมือในการสร้างคุณภาพการบริการ ควรประยุกต์จัดกิจกรรมนำแหล่งท่องเที่ยว ปราสาทขอม ที่ประสบความสำเร็จเป็นแม่บทเช่นปราสาทศีขรภูมิ ส่วนด้านความร่วมมือในการพัฒนา บุคลากรการท่องเที่ยวให้มีศักยภาพ ตลอดถึงการบริหารจัดการและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวร่วมกัน ควรสร้างกิจกรรมให้เกิดความตื่นรู้ด้านเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม จากแนวทางดังกล่าวจะส่งผล ให้เครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมมีความมั่นคงเข้มแข็งในอนาคต ในอีกประเด็นคือพระสงฆ์ที่อยู่ ภายในวัดขาดความรู้พื้นฐานแหล่งท่องเที่ยวภายในวัด จะมีวิธีใดปรับเปลี่ยนหรือสร้างแรงจูงใจให้พระสงฆ์ ตื่นตัว ตระหนักคุณค่าแห่งองค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น เพราะพระสงฆ์คือมีคฤหัสถ์สำคัญที่มีพลัง มากที่สุดภายในวัด และจากการลงภาคสนามพบพระสงฆ์จำนวนไม่น้อยที่มีความรู้ความสามารถในการ เป็นมัคคุเทศก์ ทำอย่างไรจะสร้างเครือข่ายกลุ่มพระสงฆ์ด้านนี้ได้ จากการศึกษาโดยลงพื้นที่สำรวจและ สัมภาษณ์ชุมชนปราสาทขอมพบว่าความจริงทรัพยากรการท่องเที่ยวในจังหวัดสุรินทร์มีเป็นจำนวนมากใน ทุกมิติ ไม่แพ้จังหวัดอื่นๆ ในประเทศไทย เพียงแต่การบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวยังไม่เข้มแข็ง ดังนั้น กระแสการสร้างและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน บนหลักการสำคัญที่ว่า “ชุมชนมี ความตระหนักและเห็นความจำเป็นในการเป็นเครือข่าย หาพันธมิตรแลกเปลี่ยนข้อมูล รวมกลุ่มเป็น เครือข่ายในการทำงาน กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ ยุทธศาสตร์ โครงสร้างการทำงาน แผนงาน กิจกรรม พัฒนาขีดความสามารถ ระบบสื่อสาร แลกเปลี่ยนเรียนรู้สรุปบทเรียน ติดตามประเมินผล ร่วมกัน” นับเป็นทางออกสำคัญให้กับปัญหาความร่วมมือระหว่างรัฐกับชุมชน

๕.๒ อภิปรายผล

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ สามารถอภิปรายผล การศึกษา ตามประเด็นที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

๕.๒.๑ อภิปรายผลวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ การศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการ ท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑) ประวัติความเป็นมาของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

การศึกษาประวัติปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ได้ศึกษารูปแบบและศิลปะการ ก่อสร้าง และใช้การเรียกชื่อศิลปะอย่างเดียวกับศิลปะขอมในประเทศกัมพูชาเป็นหลัก ซึ่งในการกำหนด อายุของปราสาทขอมนั้นได้แบ่งออกเป็น ๒ สมัยใหญ่ๆ ได้แก่ สมัยก่อนเมืองพระนคร (พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๔) และสมัยเมืองพระนคร (พุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๘) และแบ่งออกเป็นสมัยย่อยเรียกเป็นชื่อศิลปะ

แบบต่างๆ จากการสัมภาษณ์ ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์ ได้กล่าวถึงปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ไว้ว่า ปราสาทในสุรินทร์มีความโดดเด่นมาก โดยเฉพาะปราสาทตาเมือนธมซึ่งเป็นปราสาทขนาดใหญ่ที่ยังไม่ได้รับการบูรณะอย่างจริงจัง และมีสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ ทั้งนี้ปราสาทในจังหวัดสุรินทร์ มีอยู่จำนวน ๑๓ แห่งที่ยังมีความสมบูรณ์และสามารถต่อยอดไปสู่การท่องเที่ยวได้อย่างจริงจัง แต่ก็มีปัญหาเรื่องงบประมาณที่ไม่เพียงพอต่อการปรับปรุงพื้นที่ปราสาท ซึ่งจะต้องจัดลำดับความสำคัญ ซึ่งจำนวนปราสาททั้ง ๑๓ แห่งที่เป็นที่นิยมในการเข้าไปศึกษาประวัติความเป็นมาและท่องเที่ยว ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทช่างปี่ ๓) ปราสาทบ้านอนันต์ ๔) ปราสาทภูมิโปน ๕) ปราสาทบ้านจารย์ ๖) ปราสาทหมื่นชัย ๗) กลุ่มปราสาทตาเมือน ๘) ปราสาทตาควาย ๙) ปราสาทเบง ๑๐) ปราสาทยายเหงา ๑๑) ปราสาททชนง ๑๒) ปราสาทบ้านพลวง ๑๓) ปราสาทบ้านไพล และสามารถแบ่งยุคสมัยของปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ เป็น ๒ สมัยด้วยกัน ดังนี้ (๑) สมัยก่อนเมืองพระนคร จากการวิจัยพบว่าปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีปราสาทอยู่ ๒ แห่งที่มีการกำหนดให้อยู่ในยุคสมัยก่อนเมืองพระนคร นั่นคือปราสาทภูมิโปน ที่ถูกจัดอันดับให้เป็นปราสาทที่มีความเก่าแก่มากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศไทย และมีความสมบูรณ์ อีกแห่งคือปราสาทโอทะเล้น ซึ่งเหลือแค่เพียงซากปรักหักพังของพื้นที่ปราสาทกลางอ่างเก็บน้ำบ้านโอทะเล้น ปราสาทภูมิโปน อยู่ที่ตำบลดม อำเภอสังขะ เชื่อกันว่า เป็นหลักฐานทางสถาปัตยกรรมขอมสมัยก่อนเมืองพระนครที่เก่าที่สุดในประเทศไทย ที่ยังเหลือหลักฐานอยู่ จัดเป็นศิลปะแบบสมโบร์ไพรกุกต่อไพรกเมง ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ - ๑๓ โดยดูจากระบบโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมที่มีแบบแผนของศิลปะขอม ก่อนเมืองพระนคร เช่น การมีเสาประดับมุม ซึ่งต่างจากสมัยหลังเมืองพระนครที่มีการเพิ่มมุม รวมทั้งมีการประดับปราสาทจำลองตรงส่วนของเหนือกรอบประตูแต่ละด้าน และที่มุมหลังคาในแต่ละชั้น ในขณะที่สมัยหลังเมืองพระนครจะเปลี่ยนจากปราสาทจำลอง มาเป็นบันแถลงแล้ว นอกจากนี้การประดับทับหลังที่มีส่วนวงโค้งรูปเกือกม้ากับหน้าบัน ก็เป็นงานในลักษณะที่ใกล้เคียงกับศิลปะของประเทศอินเดีย รวมทั้งลวดลายที่หน้าบันที่เหลืออยู่ ก็มีความสัมพันธ์อย่างมากกับศิลปะทวารวดีในภาคกลาง และในอินเดียสมัยคุปตะ ที่ปราสาทภูมิโปนยังพบอาคารขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในแผนผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า และทับหลังชิ้นสำคัญชิ้นหนึ่ง ที่แสดงลวดลายสิงห์ ที่มีปากเป็นนก มีวงโค้ง ๔ วงประดับรูปเหรียญ ๓ วง อันเป็นลักษณะของทับหลัง ศิลปะแบบสมโบร์ไพรกุกต่อไพรกเมง เป็นหลักฐานสำคัญ ในการกำหนดอายุศาสนสถานแห่งนี้ ปราสาทโอทะเล้น ตั้งอยู่ที่หมู่ ๓ บ้านโอทะเล้น ตำบลจรัส อำเภอบัวเขต จังหวัดสุรินทร์ ปราสาทโอทะเล้นหรือที่ชาวบ้านเรียกว่าปราสาทตะเปียงรุณ เป็นปราสาทที่อยู่บริเวณกลางอ่างเก็บน้ำทำนบ ซึ่งอยู่ติดกับชายแดนไทย-กัมพูชา โดยต้องเดินเท้าเข้าไประยะทางกว่า ๑ กิโลเมตร ก็จะพบซากปรักหักพังของชิ้นส่วนปราสาทที่ยังพอเหลือเค้าโครง ตัวปราสาท ๓ องค์ สร้างอยู่เคียงคู่กันเป็นปราสาทเก่าแก่ เดิมปราสาทมีความสูงกว่า ๑ เมตร ช่วงเวลาน้ำหลากก็จะจมน้ำหายไป เวลาช่วงหน้าแล้งน้ำลด ชิ้นส่วนปราสาทถึงจะโผล่ขึ้นมาให้เห็น ปราสาทแห่งนี้สันนิษฐานว่าเป็นศิลปะขอมแบบกำพองพระ แห่งที่ ๒ ที่ค้นพบในประเทศไทย ราวสมัยปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ หรือประมาณ ๑,๓๐๐ - ๑,๒๕๐ ปีที่แล้ว สรุปความได้ว่าทั้ง ๒ ปราสาทได้สร้างความพิเศษอย่างมากให้กับนักการศึกษาในด้านโบราณคดี ศิลปะและรูปแบบในการก่อสร้างซึ่งหาชมได้ยาก

และเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญในด้านการท่องเที่ยว โดยเฉพาะปราสาทภูมิโปนที่มีความสมบูรณ์มากที่สุด สามารถสร้างเม็ดเงินจากการท่องเที่ยวชุมชนได้ดี มีการเอาใจใส่ในเรื่องประวัติความเป็นมาของปราสาทแห่งนี้และมีตำนานที่สามารถต่อยอดไปสู่การสร้างกิจกรรมในพื้นที่ปราสาทด้วย (๒) สมัยเมืองพระนคร จากการวิจัยสามารถรวบรวมปราสาทในสมัยพระนครได้ทั้งสิ้น ๒๖ แห่ง ซึ่งทั้ง ๒๖ แห่งนี้ มีความสมบูรณ์และไม่สมบูรณ์ แตกต่างกันไป ซึ่งปราสาททั้ง ๒๖ แห่งนี้ได้กระจายอยู่ในอำเภอต่างๆ ทั่วทั้งจังหวัดสุรินทร์ โดยปราสาทขอมทั้ง ๒๖ แห่งนี้ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทช้างปี ๓) ปราสาทสังข์ศิลป์ชัย ๔) ปราสาทยายเหงา ๕) ปราสาทบ้านพลวง ๖) ปราสาทบ้านไพล ๗) ปราสาททง ๘) ปราสาทอังกัญโพธิ์ ๙) ปราสาทโอรंगा ๑๐) ปราสาทเขพนมสวย ๑๑) ปราสาทบ้านเนินง ๑๒) ปราสาทบ้านอนันต์ ๑๓) ปราสาทนางบัวตูม ๑๔) ปราสาทโนนแท่น ๑๕) ปราสาทตาเมือน ๑๖) ปราสาทตาเมือนตุ๊จ ๑๗) ปราสาทตาเมือนธม ๑๘) ปราสาทตาควาย ๑๙) ปราสาทจอมพระ ๒๐) ปราสาทตระเปียงบัวลั้งก์ ๒๑) ปราสาทบ้านสนม ๒๒) ปราสาทวัดโพธิ์ศรีธาตุ ๒๓) ปราสาทวัดบ้านหนองหิน ๒๔) ปราสาทเบง ๒๕) ปราสาทหมอนเจริญ และ ๒๖) ปราสาทเขม ปราสาทในสมัยเมืองพระนครนี้ จำนวน ๒๖ แห่งนั้น ได้กระจายอยู่ในอำเภอต่างๆในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ดังนี้ ๑) อำเภอสังขะ ๒) อำเภอปราสาท ๓) อำเภอเมืองสุรินทร์ ๔) อำเภอศีขรภูมิ ๕) อำเภอท่าตูม ๖) อำเภอพนมดงรัก ๗) อำเภอจอมพระ ๘) อำเภอกาบเชิง ๙) อำเภอสนม ๑๐) อำเภอลำดวน และ ๑๑) อำเภอรัตนบุรี กล่าวโดยสรุป ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอยู่ทั่วทั้งอาณาบริเวณพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีจำนวนมากถึง ๒๘ แห่ง และสามารถจำแนกอายุของปราสาทขอมแต่ละแห่งโดยแบ่งเป็น ๒ ช่วงระยะเวลา คือ สมัยก่อนเมืองพระนคร จำนวน ๒ แห่ง และสมัยเมืองพระนครจำนวน ๒๖ แห่ง รวม ๒๘ แห่ง ส่วนปราสาทที่เหลือนั้น จากการสัมภาษณ์ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุรินทร์ ได้ให้คำตอบว่าปราสาทที่เหลือจาก ๒๖ แห่งนั้น เป็นปราสาทที่สร้างขึ้นและมีศิลปะแบบล้านช้าง และแบบอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น แทรกตัวอยู่ในพื้นที่ต่างๆทั่วทั้งจังหวัดสุรินทร์ เช่น ปราสาทตามอญ อำเภอบัวเชด ปราสาททอง ปราสาทแก้ว อำเภอเขวาสินรินทร์ ปราสาทสังแก ปราสาทวัดกลางสังขะ อำเภอสังขะ เจดีย์เก่าอำเภอลำดวน เป็นต้น ซึ่งไม่นับเข้าเป็นปราสาทขอม

๒) กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

การจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมที่รองรับการเข้ามาท่องเที่ยวของนักท่องเที่ยวที่ต้องการเข้ามาเยี่ยมชมปราสาทขอมของจังหวัดสุรินทร์ สามารถรวบรวมประเภทในการจัดกิจกรรมออกเป็น ๔ กิจกรรมหลักด้วยกัน ดังนี้ (๑) *กิจกรรมศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปะของปราสาทขอม* จากการลงพื้นที่สำรวจปราสาทขอมทั้ง ๑๓ แห่งที่มีศักยภาพในการส่งเสริมกิจกรรมการท่องเที่ยวและเป็นที่ยอมรับของนักท่องเที่ยวอยู่แล้ว พบว่าชุมชนยังขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมศึกษาประวัติศาสตร์และศิลปะของปราสาทขอม โดยกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ทำกิจกรรมนี้ เป็นกลุ่มนักศึกษา/สถานศึกษา ตามมาด้วยนักท่องเที่ยวทั่วไป ซึ่งถ้าเป็นหน่วยงานด้านสถานศึกษา ส่วนใหญ่ได้เตรียมวิทยากรมาให้ความรู้ซึ่งได้รับความร่วมมือกับพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุรินทร์ ในการให้ความรู้ด้าน

ประวัติศาสตร์และศิลปะ ซึ่งชุมชนยังไม่มีทำให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์และศิลปะ โดยยังขาดชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งในการทำกิจกรรมด้านนี้ถ้าสามารถให้ชุมชนบอกเล่าเรื่องราวและลวดลายศิลปะของปราสาทขอมในพื้นที่ชุมชนของตนเองได้ก็จะสร้างความรักความภาคภูมิใจในท้องถิ่นได้ด้วย ทั้งนี้พบว่าปราสาทขอมทั้ง ๑๓ แห่ง มีบางแห่งที่ยังขาดข้อมูลป้ายประชาสัมพันธ์ถึงประวัติศาสตร์ของปราสาทเหล่านั้น ทำให้นักท่องเที่ยวที่มาแล้วขาดข้อมูลที่ครบถ้วน และบางป้ายก็มีสภาพที่ชำรุดต้องดำเนินการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้ใช้งานได้ต่อไป (๒) *กิจกรรมการถ่ายภาพคู่ปราสาทขอม* การถ่ายภาพตามสถานที่ท่องเที่ยวถือเป็นกิจกรรมที่มีทุกสถานที่ท่องเที่ยว ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ก็เช่นเดียวกัน เนื่องด้วยลวดลายและศิลปะที่พบในตัวปราสาทแต่ละแห่งที่มีความสวยงามและโดดเด่น และความสะอาดสบายด้านเทคโนโลยีในปัจจุบันที่ตอบสนองเรื่องการถ่ายรูปและเผยแพร่ได้โดยง่าย ส่งผลต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ปราสาทที่ไม่มีกิจกรรมให้เป็นตัวเลือกในการท่องเที่ยวมากนัก หนึ่งในนั้นคือการถ่ายภาพที่สามารถทำได้เลยด้วยตนเองและเป็นที่ยอมรับที่สุดเมื่อได้เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ปราสาท ข้อจำกัดอย่างหนึ่งคือด้วยกิจกรรมในพื้นที่ปราสาทที่แทบไม่มีให้ทำ ทำให้กิจกรรมการถ่ายภาพโดยนักท่องเที่ยวเองจึงเป็นกิจกรรมหลักที่สามารถทำได้เลย ซึ่งกิจกรรมนี้หน่วยงานและชุมชนสามารถต่อยอดไปสู่การถ่ายภาพเพื่อส่งร่วมประกวดชิงรางวัลได้ แต่จากการวิจัยพบว่าที่ผ่านมาไม่มีกิจกรรมการประกวดภาพถ่ายที่เกี่ยวกับปราสาทขอมน้อยมาก มีจัดขึ้นเพียงไม่กี่แห่ง เช่น ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทภูมิโปน และปราสาทช่างปี่ เป็นต้น ซึ่งกลุ่มชุมชนสามารถร่วมกันจัดกิจกรรมการถ่ายภาพนี้ให้เป็นที่นิยมได้โดยอาศัยความร่วมมือของชุมชนและท้องถิ่นที่มีปราสาทเป็นแหล่งท่องเที่ยว และปราสาทขอมก็ต้องมีความสมบูรณ์ของตัวปราสาทด้วยในระดับหนึ่ง (๓) *กิจกรรมการเลือกซื้อผลิตภัณฑ์จากชุมชนปราสาทขอม* จากการลงพื้นที่ที่ปราสาทขอมพบว่า ผลิตภัณฑ์ชุมชนมีมากมายหลายประเภท และล้วนแล้วมีชื่อเสียง แต่ด้วยจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมปราสาทขอมมีไม่สม่ำเสมอ และอาจไม่มีเลยในบางครั้ง ก็เป็นเหตุผลที่ชุมชนเองก็ไม่สามารถนำผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นมาจำหน่ายให้นักท่องเที่ยวได้ และการมีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์ก็เกิดยากขึ้นด้วย เพราะเมื่อผลิออกมาแล้ว การเดินทางเข้ามาของนักท่องเที่ยวที่ไม่สม่ำเสมอส่งผลต่อผู้ประกอบการ และชุมชนเองก็ไม่สามารถต่อยอดไปถึงการนำนักท่องเที่ยวร่วมกิจกรรมการทำผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่น ซึ่งจากการสังเกตการณ์พบว่า ปราสาทศีขรภูมิเป็นปราสาทที่มีนักท่องเที่ยวเข้าเยี่ยมชมมากที่สุด ตามมาด้วยปราสาทภูมิโปน กลุ่มปราสาทตาเมือน ปราสาทตาควาย และปราสาทบ้านพลวง ปราสาทยายเหงา และปราสาทช่างปี่ ปราสาทที่มีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชนในพื้นที่คือปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทภูมิโปน และปราสาทช่างปี่ นอกนั้นในพื้นที่ปราสาทไม่มีการจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากชุมชน (๔) *กิจกรรมที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดขึ้น* องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดสุรินทร์ มีส่วนอย่างมากที่ช่วยขับเคลื่อนกิจกรรมหลักในพื้นที่ปราสาทขอม แต่เป็นกิจกรรมที่กำหนดขึ้นตามระยะเวลา การจะมาท่องเที่ยวให้ตรงตามที่มีกิจกรรมที่จัดขึ้นจึงเป็นช่วงสั้นๆที่นักท่องเที่ยวต้องรีบมาตามวันเวลาเพื่อให้ทันกับกิจกรรมที่จัดขึ้น โดยกิจกรรมเด่นที่นิยมจัดขึ้นในพื้นที่ปราสาทขอม ได้แก่ ๑) กิจกรรมชมการแสดง แสง สี เสียง ๒) กิจกรรมลอยกระทงในพื้นที่ปราสาท ๓) กิจกรรมสืบสานประเพณี

ไทย ร่วมใจใส่บาตร ๔) กิจกรรมบวงสรวงปราสาท เป็นต้น ซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นตามกรอบระยะเวลาเท่านั้น หากนักท่องเที่ยวทั่วไปมาไม่ตรงการจัดกิจกรรมก็ถือว่าพลาดโอกาสในการร่วมกิจกรรมดังกล่าว

ดังนั้น โดยภาพรวมแล้วกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ปราสาทขอม พบว่า ผู้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ มีความคิดเห็นว่ากิจกรรมที่มีอยู่ในปัจจุบันไม่ตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยว เมื่อพิจารณา รายชื่อ พบว่า เน้นความสำคัญในด้านการนำเสนอแหล่งท่องเที่ยวแบบใหม่ “นวัตกรรมชุมชน” คือ ชุมชนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม และเป็นผู้สามารถได้รับผลประโยชน์จากการท่องเที่ยว อาทิ ผลิตภัณฑ์ชุมชน อาหาร ขนมโบราณ เมนูอาหารดั้งเดิม และการแสดงชุมชน ด้วย ดังนั้นในรูปแบบการท่องเที่ยวแบบใหม่ จึงมีการจัดลำดับรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวของพื้นที่ ได้ดังนี้ ๑) การจัดรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวแบบผสมผสาน เพิ่มเติมกิจกรรมโดยชุมชน และนักท่องเที่ยวได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ๒) รูปแบบการท่องเที่ยว นอกจากปราสาทโบราณ สามารถจัดกิจกรรมปั่นจักรยาน ตามพื้นที่ท่องเที่ยวอื่นๆ รอบปราสาทได้ ๓) รูปแบบเพิ่มกิจกรรมในปราสาทขอม เช่น รอบการแสดงศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณี และการรำรำ ของชุมชน เพื่อให้เกิดการดึงดูด มากกว่าที่เป็นอยู่ ดังนั้น ที่สำคัญปราสาทขอมโบราณ เป็นโบราณสถาน อันเก่าแก่ เป็นแหล่งที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว มาเป็นระดับต้นๆ และระดับรองลงมาจะเป็นกิจกรรมเสริม ที่จัดให้มีโปรแกรมพื้นที่ปราสาท และจะเป็นการร่วมกิจกรรมของนักท่องเที่ยวในรูปแบบต่างๆได้ด้วย สิ่งเหล่านี้สามารถเป็นแนวทาง ทิศทางในการพัฒนาเสริมของกิจกรรมการท่องเที่ยวของพื้นที่ปราสาทขอมได้

๓) การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จากการศึกษาในการลงพื้นที่ปราสาทแต่ละแห่ง พบว่าปราสาทบางแห่งมีสภาพที่ไม่สามารถนำมาพัฒนาคือมีสภาพเป็นซากปรักหักพัง บางแห่งยังไม่สำรวจและบูรณะ พื้นที่เข้าถึงได้ยาก ห่างไกลชุมชน และมีปราสาทขอมเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้นที่ชุมชนเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่เพื่อบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวสามารถเชื่อมโยงการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๑๓ แห่ง ดังจะได้นำเสนอ ดังนี้ (๑) ด้านการบริหารพื้นที่ปราสาทขอม พื้นที่ปราสาทขอม มีการบริหารจัดการพื้นที่โดยมีเจ้าของพื้นที่คือ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ (นครราชสีมา) กรมศิลปากร เป็นหน่วยงานหลักที่ดูแลพื้นที่ทั้งในด้านงบประมาณ และความรับผิดชอบหลัก แต่เนื่องด้วยงบประมาณที่มีจำกัดของหน่วยงานที่ดูแลเฉพาะ จึงมีการมอบงานบางส่วนให้กับหน่วยงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแต่ละพื้นที่ ๆ มีศักยภาพในการดูแลโดยเฉพาะในเรื่องความสะอาดของพื้นที่ การตัด

แต่กึ่งไม้ ซึ่งสามารถดำเนินการดูแลได้ดีกว่า ด้วยหน่วยงานหลักนอกจากงบประมาณที่มีจำกัดแล้วด้านบุคลากรเองก็มีจำนวนจำกัดเช่นเดียวกัน การบริหารพื้นที่ปราสาทขอมจึงมีบางแห่งที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทอย่างมากในการกำหนดพื้นที่ต่างๆในตัวปราสาทและอาณาบริเวณ โดยทุกครั้งที่มีการดำเนินการจะต้องทำหนังสือแจ้งประสานกับหน่วยงานที่เป็นเจ้าของพื้นที่ทุกครั้งคือสำนักศิลปากรที่ ๑๐ (นครราชสีมา) กรมศิลปากร หากพื้นที่ปราสาทขอมได้รับการดูแลทั้งในเรื่องความสะอาดและการปรับปรุงสถานที่ให้สวยงามอยู่เสมอก็เป็นอีกแนวทางที่จะช่วยส่งเสริมให้การท่องเที่ยวเติบโตขึ้นด้วย (๒) *ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและความสะอาด* ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ยังขาดการบำรุงรักษาและเพิ่มเติมสิ่งแวดล้อมหลายด้าน โดยเฉพาะในเรื่องห้องน้ำห้องสุขา มีปราสาทที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้นที่มีการก่อสร้างห้องน้ำห้องสุขารองรับนักท่องเที่ยว ผู้อำนวยการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานสุรินทร์ ได้ให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ปราสาทขอมไว้ว่า ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์หลายแห่งไม่มีป้ายประชาสัมพันธ์ ทำให้นักท่องเที่ยวเข้าไปในพื้นที่ปราสาทลำบาก และยังขาดความพร้อมเรื่องห้องน้ำห้องสุขาในการต้อนรับนักท่องเที่ยว จึงจำเป็นที่จะต้องประสานกับหน่วยงานของรัฐในจังหวัดสุรินทร์เพื่อขอสนับสนุนงบประมาณ ทั้งจากสำนักงานจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด เป็นต้น ควรมีบทบาทเข้ามาสนับสนุนสิ่งแวดล้อมมากขึ้นด้วย โดยก่อนหน้านี้มีสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดที่เข้าไปติดตั้งป้ายบอกทางเข้าปราสาทขอม ทั้งนี้พื้นที่ปราสาทบางแห่งยังขาดระบบไฟฟ้าเพื่อใช้ประโยชน์อีกด้วย และ (๓) *ด้านสวัสดิภาพและความปลอดภัย* การเดินทางมาท่องเที่ยวยังพื้นที่ปราสาทขอม ต้องศึกษาเส้นทางก่อนเพื่อวางแผน เนื่องจากสถานที่บางแห่งค่อนข้างอยู่ลับตาชุมชน และไม่มีคนดูแลสถานที่ที่สามารถเดินทางมาท่องเที่ยวได้แต่อาจต้องมากันหลายคนเพื่อความปลอดภัยเช่น ปราสาทโอทะลัน ปราสาทเบง ปราสาทหมื่นชัย เป็นต้น ปราสาทที่มีคนดูแลประจำและมีการจำหน่ายตั๋วเข้าชมด้วย คือ ปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทบ้านพลวง ทั้ง ๒ แห่งนี้มีการเก็บค่าเข้าชม และมีเจ้าหน้าที่ประจำจุดทั้ง ๒ จุดนี้ อีกแห่งคือปราสาทภูมิโพนที่เจ้าหน้าที่คอยดูแลพื้นที่ต่อเนื่อง ด้านปราสาทในแนวชายแดนเทือกเขาพนมดงรัก คือ กลุ่มปราสาทตาเมือน และปราสาทตาควาย มีทหารที่ประจำการในแนวชายแดนคอยอำนวยความสะดวกและรักษาความปลอดภัยตลอดการเข้าท่องเที่ยว ส่วนปราสาทนอกเหนือจากนี้โดยส่วนมากอยู่ในแหล่งชุมชน อยู่ในพื้นที่ของวัดและมีประชาชนโดยรอบที่อยู่ใกล้ชิดปราสาท และมีความปลอดภัยเมื่อเข้าไปท่องเที่ยว เช่นที่ปราสาทนางบัวตูม ปราสาทหนองหิน ปราสาทจอมพระ ปราสาททง ปราสาทบ้านไพล ปราสาทสังข์ศิลป์ชัย ปราสาทยายเหงา เป็นต้น การเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ปราสาทขอมจึงต้องวางแผนการเดินทางให้ชัดเจนเพื่อประหยัดในเรื่องค่าน้ำมันเชื้อเพลิงและความปลอดภัยกรณีที่ต้องเข้าท่องเที่ยวในพื้นที่ปราสาทขอมที่ห่างไกลชุมชน และ (๔) *ด้านการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่น* การประสานความร่วมมือกันของหน่วยงานอื่นที่เข้ามาช่วยในเรื่องกิจกรรมการท่องเที่ยว ชุมชนปราสาทขอม มีหลายหน่วยงานทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน ที่พยายามร่วมกันพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมให้มีการพัฒนาขึ้น มีการประสานความร่วมมือกันระหว่างกรมศิลปากรกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับจังหวัดในการอนุมัติงบประมาณเข้ามามีส่วนร่วมช่วยในการกระตุ้นการ

ท่องเที่ยวในพื้นที่ โดยเฉพาะในด้านการประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวปราสาทขอม ซึ่งมีสำนักงานจังหวัดสุรินทร์ สำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์ ภาคเอกชนสมาคมส่งเสริมการท่องเที่ยวสุรินทร์ สมาคมผู้ประกอบการโรงแรม ซึ่งเมื่อมีกิจกรรมที่ต้องอาศัยการประสานความร่วมมือทุกหน่วยงานได้ให้ความร่วมมือด้วยดี แต่มีข้อจำกัดเรื่องงบประมาณที่จะนำมาพัฒนาสาธารณูปโภค-สาธารณูปการ และสิ่งอำนวยความสะดวกในพื้นที่ปราสาทขอมค่อนข้างลำบาก เนื่องจากต้องขออนุญาตกรมศิลปากรให้อนุมัติเสียก่อน ซึ่งค่อนข้างใช้เวลาในการดำเนินการนาจึงเสียโอกาสในการพัฒนาพื้นที่ปราสาทไปค่อนข้างมาก และหน่วยงานหลักที่ดำเนินการพัฒนาจึงเป็นกรมศิลปากรเองที่จะดำเนินการตามลำดับความสำคัญของสถานที่นั้นๆ เป็นหลัก

ดังนั้น โดยภาพรวมแล้ว การจัดการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า ผู้ที่ให้การสัมภาษณ์ส่วนใหญ่ จะให้ความสำคัญกับสถานที่เก่าแก่และศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ปราสาทมาเป็นลำดับต้นๆ จะให้ความสำคัญของชุมชนมาเป็นส่วนช่วยเสริมในการจัดการการท่องเที่ยว จากการสัมภาษณ์^๑ นายทศ แม่นผล (ผู้นำชุมชนของปราสาท) ได้กล่าวว่า ด้านการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวของปราสาทโดยรวม เป็นที่สนใจแก่นักท่องเที่ยว แต่ยังขาดงบประมาณ เพื่อการพัฒนารูปแบบการแสดงให้เห็นต่อยอดได้มากกว่าเดิม สามารถเป็นที่ดึงดูดนักท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมภายในแหล่งท่องเที่ยว การให้บริการในปัจจุบัน การจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมปราสาท การรับรองด้านการท่องเที่ยว การให้บริการอาหารและเครื่องดื่ม การเดินทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบัน จัดให้มีในพื้นที่ปราสาทช่วงกิจกรรม และงานประจำปี ส่วนการเดินทางไปสู่แหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบัน พบว่า จากการสัมภาษณ์ส่วนให้คำตอบแบบเดียวกัน ให้คำตอบในด้านระบบคมนาคม การเข้าชมในปัจจุบันมีความสะดวกมากกว่าหลายสิบปีก่อนมาก มีถนนลาดยางเข้าถึงได้สะดวกกว่าเดิมมาก มีการให้บริการร้านค้า อาหาร เครื่องดื่ม ตามรายทางที่เข้าสู่สถานที่แหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมก็มีมาก และให้บริการได้ เป็นอาหารท้องถิ่น และการขายของที่ระลึกมักเป็นผลิตภัณฑ์จากชุมชน เป็นต้น แต่เมื่อพิจารณาป้ายบอกทางเข้าปราสาท เพื่อให้ทราบว่า มีปราสาทขอมอยู่ในจุดนั้น ปรากฏว่ายังขาดป้ายบอกทางเข้าตัวปราสาทขอม ทั้งนี้โดยภาพรวมทั้ง ๑๓ ปราสาท คือ ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทขางปี ๓) ปราสาทบ้านอนันต์ ๔) ปราสาทภูมิโปน ๕) ปราสาทบ้านจารย์ ๖) ปราสาทหมื่นชัย ๗) กลุ่มปราสาทตาเมือน ๘) ปราสาทตาควาย ๙) ปราสาทเบง ๑๐) ปราสาทยายเหงา ๑๑) ปราสาททะนง ๑๒) ปราสาทบ้านพลวง ๑๓) ปราสาทบ้านไพล กล่าวได้ว่า มีความสะดวกขั้นพื้นฐาน ในด้านห้องน้ำห้องสุขา ร้านอาหาร ร้านขายเครื่องดื่ม ป้ายบอกทาง ที่รองรับนักท่องเที่ยว และมีความปลอดภัยทั้งในชีวิตและทรัพย์สินด้วย

^๑ สัมภาษณ์ นายทศ แม่นผล, ผู้นำชุมชน, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑

๕.๒.๒ อภิปรายผลวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ การพัฒนาสินค้าและรูปแบบการท่องเที่ยวชุมชน ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

(๑) ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และมีความเจริญรุ่งเรืองในอดีต มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน และเป็นจังหวัดที่มีต้นทุนทางวัฒนธรรม ด้านอารยธรรมขอมจากอดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับ **สุริยา คลังฤทธิ์**^๒ ที่ได้กล่าวว่า สุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาพร้อมกับมีร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองในอดีตจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่พบในปัจจุบัน คือ ปราสาทต่าง ๆ นักวิชาการได้สันนิษฐานว่า เมืองสุรินทร์น่าจะสร้างขึ้นราว ๒,๐๐๐ ปี สมัยที่ขอมเรืองอำนาจพร้อมกับพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ ยังเป็นดินแดนและร่องรอยแห่งอารยธรรมขอมแต่โบราณ และยุคแห่งอาณาจักรพระนคร ถือว่าเป็นศูนย์กลางอำนาจและการปกครอง ดังนั้น จากการศึกษาพบว่าจังหวัดสุรินทร์มีต้นทุนทางสังคมใน ๕ รูปแบบ คือ (๑) จิตวิญญาณ: แบ่งออก ๒ กลุ่มใหญ่ คือ (๑.๑) *กลุ่มความเชื่อหรือศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นฐาน* คือ เป็นกลุ่มที่มีพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง (๑.๒) *กลุ่มความเชื่อท้องถิ่นที่เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน* (๒) *ทุนทางปัญญา* : ได้แก่ ความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงช้างหรือเรียกว่า คชศาสตร์, ความรู้เกี่ยวกับการสร้างปราสาทขอม, ความรู้ด้านการทำการเกษตร, ความรู้ด้านการวางผังเมือง, ความรู้ด้านการทำเครื่องปั้นดินเผา เช่นที่ชุมชนบ้านปราสาทขางปี เป็นต้น ภูมิปัญญาการทอผ้าไหมมัดหมี่ เป็นต้น (๓) *ทรัพยากรมนุษย์*: บรรพบุรุษกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านของตนเอง จังหวัดสุรินทร์มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ของเผ่าสุรินทร์ ที่มีเอกลักษณ์ เช่น ลาว กูย เขมร ที่มีวัฒนธรรมการกิน การแต่งกาย วิถีชีวิต ภาษาที่ต่างกัน (๔) *ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ* : มีที่ราบสำหรับปลูกข้าวหอมมะลิ มีแม่น้ำที่สำคัญไหลผ่าน คือ แม่น้ำมูล, แม่น้ำชี และมีแหล่งน้ำที่สำคัญหลายแห่ง เช่น ห้วยเสนง, ห้วยลำพอก, ห้วยทับทัน เป็นต้น รวมทั้งเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ติดชายแดนกัมพูชา โดยมีเทือกเขาพนมดงรัก (Phnom Dong Rak) ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นจุดเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยกับชาวกัมพูชา ภูเขาสวาย (พนมสวาย) ที่ (๕) *ทุนโคศรัภย์* คือ ปราสาทขอม ซึ่งเป็นมรดกที่บรรพบุรุษของชาวสุรินทร์ได้ร่วมกันสร้างซึ่ง มีปราสาทขอมในเขตอีสานใต้ของประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งแห่งมรดกทางวัฒนธรรมแห่งอารยธรรมขอม ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เหล่านี้ ปราสาทขอมแล้ว ก็ยังมีปรากฏประติมากรรมรูปเคารพที่ปรากฏอยู่ในปราสาทขอมเช่น พระอวโลกิเตศวร, พระวัชรพร, พระวัชรสัตว์ เป็นต้น ในส่วนของทุนทางวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์พบว่า สุรินทร์เป็นจังหวัดเก่าแก่ที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นทางศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ระหว่าง พ.ศ.

^๒ สุริยา คลังฤทธิ์. “อัตลักษณ์ภูมิปัญญาลวดลายผ้าไหมพื้นเมืองกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเมืองสุรินทร์”. วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๒: ๑๒๗-๑๓๖.

๒๕๕๒-๒๕๖๒ และในส่วนของจังหวัดสุรินทร์นั้น มีภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ได้รับการประกาศขึ้นบัญชี ๙ รายการ ดังต่อไปนี้ (๑) ในปี พ.ศ. ๒๕๕๕ จำนวน ๓ รายการ คือ คชศาสตร์ชาวกูย, เจริญ, กันตรึม ซึ่งได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ (๒) พ.ศ. ๒๕๕๖ จำนวน ๒ รายการ คือ ประเทียมสุรินทร์, ภาษาเขมรถิ่นไทย ได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ (๓) พ.ศ. ๒๕๕๘ จำนวน ๑ รายการ ภาษากูย-กวย* ได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ (๔) พ.ศ. ๒๕๖๐ จำนวน ๑ รายการ คือ กะโนบติงตอง ซึ่งได้รายการเบื้องต้นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับจังหวัด และในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ จำนวน ๒ รายการ คือ รำตรีต และ มะมั่วต ซึ่งได้รับประกาศขึ้นบัญชีมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมระดับชาติ จากข้อค้นพบที่ได้กล่าวมาทำให้ทราบได้ว่า จังหวัดสุรินทร์นี้ เป็นจังหวัดที่มีความหลากหลาย โดดเด่นทั้งการท่องเที่ยวอารยธรรมขอม ที่มีความโดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งสอดคล้องกับข่าวขวัญ คุณวุฒิ ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ขีดความสามารถทางการแข่งขันด้านการตลาดการท่องเที่ยวของนครชัยบุรีนทร์” ว่า นครชัยบุรีนทร์มีความโดดเด่นด้านอารยธรรมขอม แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ หมู่บ้านเลี้ยงช้าง การท่องเที่ยวกีฬา ซึ่งสอดคล้องกับ **พระมหาดวงศ์ศักดิ์ เสสปัญโญ**^๓ ศึกษาวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมการเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในล้านนา” ที่ได้กล่าวว่า การบริหารจัดการองค์ความรู้ของแหล่งท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ...เป็นการศึกษาถึงการนำเอาความรู้ และความเข้าใจในการทำงานร่วมกันของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งกระจัดกระจายในตัวบุคคลหรือในเอกสารมาเก็บรวบรวมและเรียบเรียงเพื่อเป็นประโยชน์ให้กับผู้ประกอบการให้สามารถเข้าถึงความรู้และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ ตลอดจนพัฒนาระบบการทำงานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

(๒) การพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

การพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า มีการนำเอาต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมมาสร้างเป็นมูลค่าเพิ่ม ซึ่งสอดคล้องกับ **พระครูวัชรสุวรรณาท และคณะ**^๔ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การผลิตภัณฑท์ท้องถิ่น: คุณค่าอัตลักษณ์และการสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น” ที่พบว่า ผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมในแต่ละชุมชนท้องถิ่นนั้น มีทั้งที่ยังคงรักษา

^๓ พระมหาดวงศ์ศักดิ์ เสสปัญโญ, “นวัตกรรมการเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในล้านนา”. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑, หน้า ก.

^๔ พระครูวัชรสุวรรณาท และคณะ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การผลิตภัณฑท์ท้องถิ่น: คุณค่าอัตลักษณ์และการสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น” รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒, หน้า ข.

ไว้แต่อยู่อย่างกระจัดกระจาย และที่ถูกต้องทำให้ลดจำนวนลงอย่างมาก โดยเฉพาะการลดจำนวนของต้นตาล ในท้องถิ่นต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการโยกย้ายเรือนออกไปอยู่ที่อื่น ๆ ส่วนบางส่วนถูกทิ้งร้าง และ ส่วนบางส่วนถูกปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงเพื่อตอบสนองความต้องการตามวิถีชีวิตที่ทันสมัยจนก่อให้เกิด ปัญหาด้านการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและเอกลักษณ์ของผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น เนื่องจากการพัฒนาของวัสดุ และเทคโนโลยีที่ทันสมัยมากขึ้น ทำให้งานช่างไม้ตาลที่เป็นภูมิปัญญาสำคัญในการผลิตผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นของ ไทยไม่ได้รับการพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่อง และกำลังสูญหายไปในบางท้องถิ่น สามารถมีบทบาทในการ สืบสารและพัฒนาทางด้านนี้เพื่อเป็นส่วนในการพัฒนาและวัฒนธรรมตาลเมืองเพชรที่เป็นมรดกทาง วัฒนธรรมให้สืบเนื่องต่อไปนั้น ดังนั้น ในส่วนของจังหวัดสุรินทร์นั้น ทูทางวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่าของ การผลิตสินค้าของชุมชนปราสาทขอม ก็ควรอาศัยปราสาทขอมเป็นฐานแนวคิดในการพัฒนาสินค้าและ รูปแบบการท่องเที่ยวในรูปแบบที่หลากหลาย ดังนั้น ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ปราสาทขอมนั้น คือ การ พัฒนาผลิตภัณฑ์ที่มีปราสาทขอมซึ่งเป็นทูทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนเป็นฐานคติทางความคิด โดย ผู้วิจัยได้แบ่งผลิตภัณฑ์ เพื่อพัฒนาและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทูทางวัฒนธรรมปราสาทขอม โดยแบ่งสินค้าใน ๓ รูปแบบ คือ (๑) *ตราสัญลักษณ์สินค้า*: ตราสัญลักษณ์สินค้าหรือโลโก้ (Logo) ของแต่ละชุมชนปราสาท โดยมีลวดลายจากปราสาทขอม ที่เป็นทูทางวัฒนธรรมนำมาออกแบบเป็นตราสัญลักษณ์ โดยคำนึงถึง ความโดดเด่น และมีกลิ่นอายของอารยธรรมขอม ช่วยทำให้เป็นจุดสนใจของนักท่องเที่ยว (๒) *กล่องบรรจุ ผลิตภัณฑ์ผ้าไหม*: จังหวัดสุรินทร์เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมจำนวนมาก มีลวดลายที่หลากหลาย สอดคล้องกับ **เกษรภรณ์ สุพรรณฝ้าย^๕ และคณะ** ที่ได้ศึกษา เรื่อง “จิตกรรมร่วมสมัยจากลวดลายสีสันผ้าไหมทอมือ กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรจังหวัดสุรินทร์” ผลการศึกษาพบว่า รูปแบบลวดลายผ้าทอมือของกลุ่มชาติพันธุ์ ไทยเขมรจังหวัดสุรินทร์ มีรูปแบบการสร้างลวดลายอยู่ ๒ ลักษณะ ประกอบด้วย ๑) ลวดลายโครงสร้าง ใช้เทคนิคการทอแบบขัดลายออกมาเป็นทัศนธาตุ เป็นลายจุด ลายเส้น ลายตารางสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก ลาย ตารางสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ๒) ลายมัดหมี่ ใช้เทคนิคการสร้างลายด้วยมัด เป็นลายเส้น เป็นลายเส้นตั้ง ผสานเส้น เป็นลายรูปร่างขนมเปียกปูน ลายเส้นอิสระ และลายเส้นสร้างสรรค์ที่แสดงเรื่องราวทาง วัฒนธรรม ส่วนสีสันผ้าทอมือของมี ๖ ลักษณะ คือ ความเข้มของสี ๑) การใช้สีเอกรงค์ ได้แก่ ลายขอ ลายกุญแจ การใช้สีส่วนร่วม ได้แก่ ลายโฮล ลายช้าง ๒) การใช้สีกลมกลืน ได้แก่ ลายก้านแหง ลายโคม ๓) การใช้สีเลื่อมพราย ได้แก่ ลายกะเอ็ด ๔) การใช้จุดเด่นจากสี ได้แก่ ลายไก่ ๕) และ ๖) การใช้สีขัดกัน ได้แก่ ลายแมงมุม ลายนกยูง ลายม้า จากประเด็นดังกล่าวนี้เอง จังหวัดสุรินทร์ จึงได้ประกาศให้ลายผ้า

^๕ เกษรภรณ์ สุพรรณฝ้าย และคณะ. “จิตกรรมร่วมสมัยจากลวดลายสีสันผ้าไหมทอมือกลุ่มชาติพันธุ์ไทย เขมรจังหวัดสุรินทร์” วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๒, ๒๐๑๗ : ๑๒๙-๑๔๐.

ไหมประจำจังหวัดจำนวน ๗ ลาย แต่เนื่องจากโดยทั่วไปแล้วผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีการผลิตเป็นจำนวนมาก แต่ยังคงไม่เป็นจุดสนใจให้กับท่องเที่ยวเท่าที่ควร คือ กล่องบรรจุภัณฑ์ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหมประจำชุมชนปราสาทขอม ๔ ชุมชน โดยใช้ฐานคติทางวัฒนธรรมคือ องค์กรปราสาทขอม เป็นต้นแบบการออกแบบ และ (๓) *แก้วน้ำลายปราสาทขอม*: สินค้าหนึ่งที่ยังไม่มีการวางขายตามร้านค้าในตลาดในชุมชนปราสาทขอม และร้านขายของที่ระลึกในจังหวัดสุรินทร์ นั่นคือ แก้วน้ำใส่แต่มีลวดลายปราสาทขอม ที่บ่งบอกถึงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอันเป็นทุนที่ทรงคุณค่า คู่ควรแก่การอนุรักษ์ และการสืบสานพัฒนาต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม (๓.๑) *แก้วน้ำลายเส้นปราสาทขอมศิขรภูมิ*: ใช้รูปนางอัปสรถือดอกบัวพร้อมนกแก้วที่มีปรากฏในองค์ปราสาทมาเป็นลวดลายประดับ แก้วน้ำ และลายเส้นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ (๓.๒) *แก้วน้ำลายเส้นปราสาทขางปี*: ใช้ลายเส้นปราสาทขางปี และตราลายเส้นสีทองเข้มเป็นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ (๓.๓) *แก้วน้ำลายเส้นปราสาทภูมิโปน*: ใช้ลายเส้นของดอกผักกูดที่เป็นลายขอมโบราณที่ปรากฏในหน้าบันทางเข้าองค์ปราสาทภูมิโปนและซุ้มประตู พร้อมด้วยตราลายเส้นสีทองเข้มเป็นตราสัญลักษณ์ และกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ และ (๓.๔) *แก้วน้ำลายเส้นปราสาทตาเมือน*: ใช้ลายเส้นของปราสาทตาเมือนธมเป็นสัญลักษณ์ และตราลายเส้นสีทองเข้มเป็นตราสัญลักษณ์ พร้อมกล่องบรรจุผลิตภัณฑ์

ดังที่กล่าวมาการผลิตสินค้าหรือสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ ก็เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่ชุมชนฐานรากปราสาทขอมมี และเป็นการสร้างเศรษฐกิจชุมชนบนฐานของทุนทางวัฒนธรรม ทั้งนี้ชุมชนฐานรากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ก็ควรสร้างเครือข่ายการผลิตสินค้าของชุมชน ทั้งนี้ ก็เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ข้อดีและข้อด้อย เพื่อนำมาพัฒนาและต่อยอด ขยายผลให้กับชุมชนของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ **พระครูสุจิตตวิวัฒน์ และคณะ** ที่ทำการวิจัยเรื่อง “ศึกษานวัตกรรมผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบ จังหวัดจันทบุรี” ซึ่งได้กล่าวว่า การสร้างนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงพุทธโดยใช้ภูมิปัญญา พบว่า มีการสร้างนวัตกรรมผลิตภัณฑ์ชุมชนขึ้นมาใหม่ร่วมกับภาคีเครือข่าย (กลุ่มผู้ประกอบการอัญมณี) เช่น เครื่องประดับกำไลข้อมือ แหวน ต่างหู จี้ และการนำผลิตภัณฑ์เดิมที่เป็นที่นิยมมาดัดแปลงใหม่ เพื่อเพิ่มมูลค่าให้สูงขึ้น เช่น กระจเป่าถี้อ กล่องใส่แว่นตา นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ชุมชนเชิงพุทธก่อให้เกิดความพึงพอใจในผลิตภัณฑ์ที่เป็นรูปแบบใหม่ ๆ ของวิสาหกิจชุมชนมาก เพราะเป็นผลิตภัณฑ์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะในท้องถิ่น เป็นงานฝีมือของชาวบ้านที่มีความปราณีต ละเอียดและสวยงาม^๖ และคงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นด้วย

๖ พระครูสุจิตตวิวัฒน์ และคณะ. “นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบ จังหวัดจันทบุรี”. *รายงานการวิจัย*. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒, หน้า ข.

(๓) การพัฒนารูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัด

สุรินทร์

การพัฒนารูปแบบการบริการการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นั้น เป็นการนำเอาทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนรอบปราสาทขอมมาสร้างกิจกรรมหรือการท่องเที่ยวในหลากหลายรูปแบบ ซึ่งทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นั้นมีความเป็นอัตลักษณ์เอกลักษณ์ของชุมชน ซึ่งสามารถนำมาสร้างและส่งเสริมรูปแบบการท่องเที่ยวได้ การนำเอาทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมมาพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวนี้ เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นอัตลักษณ์เอกลักษณ์เฉพาะชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ **พระมหาดุรงค์ศักดิ์ เสสปัญโญ**^๗ ศึกษาวิจัยเรื่อง “นวัตกรรมการเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในล้านนา” ที่ได้กล่าวว่า รูปแบบการใช้นวัตกรรมการทางศิลปะ คือ การนำเอาอัตลักษณ์เอกลักษณ์ของชุมชนมาเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยใช้ศิลปะ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา ดังนั้น รูปแบบการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นั้น มีความหลากหลายในรูปแบบการท่องเที่ยว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทหรือความชอบของนักท่องเที่ยวว่าจะชอบทัศนศาสตร์ไปท่องเที่ยวแบบไหน ซึ่งสอดคล้องกับ **ทวิศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะ** ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้” ซึ่งพบว่า แหล่งท่องเที่ยวในเขตภาคอีสานตอนใต้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เป็นที่รู้จักกันของนักท่องเที่ยวทั่วไป มีความเชื่อมโยงกับศาสนาและวัฒนธรรม ด้านศาสนา มีกิจกรรมท่องเที่ยวเชื่อมโยงกับองค์ประกอบของศาสนา คือ พระพุทธรูปหรือรูปเคารพ ศาสนธรรม ศาสนบุคคล ศาสนสถาน และศาสนพิธีกรรม ด้านวัฒนธรรม มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับประเพณีของวัฒนธรรม คือ วัตถุธรรม วัฒนธรรมทางวัตถุ คติธรรม วัฒนธรรมเป็นหลักการดำเนินชีวิต เนติธรรม วัฒนธรรมเกี่ยวกับกฎหมาย และสธรรม วัฒนธรรมมารยาททางสังคม^๘

ดังนั้น จากข้อค้นพบในการวิจัยเพื่อการพัฒนาูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์นั้น ในแต่ละชุมชนปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่งแบ่งรูปแบบการท่องเที่ยวออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ ๓.๑) รูปแบบการท่องเที่ยวโดยชุมชนปราสาทขอม: (๑) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism)-CBT ใน ๔ ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย ๑) ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ: มีรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว ประกอบด้วย *ซ้อปปีงตลาดชุมชน แวะซื้อกอละแม* :ของฝากขึ้นชื่อจากอำเภอศีขรภูมิ และของอร่อยแห่งจังหวัดสุรินทร์ *แวะชิมผักกาดหวาน...ตำนานการเกษตรสู่คำขวัญจังหวัดสุรินทร์* : หัวผักกาด หรือ หัวไชโป้ว คือพืชพื้นเมืองของเอเชีย *เที่ยวตลาดนัดรัศมีศรีขรภูมิ* : เลือกซื้อสินค้าและผลิตภัณฑ์จากแหล่งชุมชน กลุ่มผู้ผลิต

^๗ พระมหาดุรงค์ศักดิ์ เสสปัญโญ, “นวัตกรรมการเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในล้านนา”. รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑, หน้า ก.

^๘ ทวิศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะ, “การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้”. รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐, หน้า ข.

ผู้ประกอบการ OTOP กลุ่มเครือข่ายองค์กรสตรี กลุ่มสัมมาชีพและกลุ่มเครือข่ายโคกหนองนาในพื้นที่อำเภอศีขรภูมิ และ *เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ณ ชุมชนปราสาทศีขรภูมิ* : นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ๒) ชุมชนปราสาทช่างปี: มีรูปแบบกิจกรรมแบบ ๗ ประกอบด้วย *สืบสานตำนานงานปั้นหม้อ* กิจกรรมปั้นหม้อที่สืบทอดมาแต่โบราณ ร่วมชมการสาธิตวิธีการปั้นหม้อและทดลองปั้นรูปแบบต่าง ๆ เรียนรู้วิธีการปั้นหม้อ สนุกสนาน และตื่นตันท่ากับการปั้นหม้อในรูปแบบต่าง ๆ โดยมีการสอนทั้งการปั้นด้วยเครื่องและปั้นด้วยมือ *เตาโบราณบ้านช่างปี* กิจกรรมเยี่ยมชมเตาเผาโบราณ ที่ถูกค้นพบในบริเวณชุมชนช่างปี ชมเตาเผาแบบโบราณ และวิธีการเผาเครื่องปั้นดินเผา โดยเตาเผานี้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้รู้ว่าบริเวณนี้เป็นบริเวณของช่างปั้นในสมัยโบราณ *อันหอมสะเล็กโดงจงใจ* : อันหอมสะเล็กโดงจงใจ หรือข้าวต้มมัดใบมะพร้าว เป็นชื่อขนมโบราณที่ใช้ในพิธีมงคลต่าง ๆ เรียนรู้วิถีชุมชน *หลุมนี้มีรักพักใจ*: หลุมนี้มีรักพักใจ เป็นกิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้วิธีการทำขนมครบสูตรโบราณ และขนมครกแบบใหม่เป็นหน้าต่าง ๆ เช่น ข้าวโพด เผือกมัน เป็น *ประดิษฐ์เตยหอม ผู้รักปั้นใจ*: กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการทำดอกไม้จากใบเตยในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งสามารถ ยืดอายุและความหอมของใบเตยได้ *ฐานแปรรูปข้าวอินทรีย์* : รูปแบบกิจกรรมนี้เป็นรูปแบบฐานแปรรูปข้าวอินทรีย์ *เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น*: นักท่องเที่ยวจะได้มีโอกาสเข้าพัก ณ โฮมสเตย์ ของชาวบ้าน จะได้สัมผัสถึงวิถีชีวิตชุมชน ตั้งแต่ภาคเช้าตรู่ด้วยการลูกทำบุญตักบาตรเช้า ๓) ชุมชนปราสาทภูมิโปน: มีรูปแบบกิจกรรม ๖ รูปแบบ ประกอบด้วย *ปั้นใจให้ภูมิโปน* : โปรแกรมปั่นจักรยานเรียนรู้ประวัติศาสตร์ผ่านสิ่งปลูกสร้าง สิ่งแวดล้อม และหลักภูมิศาสตร์ต่าง ๆ สัมผัสวิถีชุมชนและ *นายล่ออังก่อกระโอบ*: แปลว่า ข้าวสวยและข้าวสารหอม เป็นกิจกรรมสาธิตการทำข้าวและหุงข้าวแบบโบราณพร้อมเยี่ยมชมโรงสีข้าวของชุมชนภูมิโปน *หัตถกรรมสวยด้วยมือคุณ*: โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการทำพวงกุญแจและกระเป๋าลดโลกร้อนด้วยมือคุณเอง โดยวัสดุที่นำมาใช้ คือ ผ้าไหม และเศษผ้าไหมมาจากการตัดเสื้อเพื่อเป็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม *น้ำพริกถ้วยใหม่สดในกว่าเดิม* : โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน สนุกสนานกับการทำน้ำพริกแบบโบราณด้วยครกใหญ่ที่ทำจาก (ตะแบลทม) แบบสองคนตำหรือสามคนตำ สามารถเลือกได้ว่าจะเรียนรู้วิธีการทำน้ำพริกต่าง *รูปแบบการท่องเที่ยวที่ ฟาร์มร่องน้ำองสะอื่น* :โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน เรียนรู้วิธีการเลี้ยงกบ *จักสานสำราญใจ*: กิจกรรมเรียนรู้วิถีชุมชน (๗) *สวนจินจุ* : โปรแกรมเรียนรู้วิถีชุมชน *กิจกรรมสปลูกตาลเนียงดีอหทม* : *เข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ๔*) ชุมชนปราสาทตาเมือน: มีรูปแบบกิจกรรม ประกอบด้วย *การท่องเที่ยวตลาดนัด ๒ ประเทศ-ไทย/กัมพูชา* *รูปแบบกิจกรรมขับรถแรลลี่ชมวิถีชุมชนกลุ่มปราสาทตาเมือน*: รูปแบบโครงการยุวมัคคุเทศก์ และ *รูปแบบกิจกรรมเข้าที่พักโฮมสเตย์อันอบอุ่น ณ ชุมชนปราสาทตาเมือน* (๒) รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ใน ๔ ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ: มีรูปแบบกิจกรรม ประกอบด้วย *ไหว้ปราสาทตำนานพันปี และ สืบสานประเพณีไทย ร่วมใจตักบาตรหน้าปราสาทศีขรภูมิ* : กิจกรรมนี้จัดขึ้นในทุกวันเสาร์ ๒) ปราสาทช่างปี: มีรูปแบบกิจกรรม แบบ ๔ ประกอบด้วย *ต้องมนต์ศิลา วัตถุโบราณตำนานขลัง หม่อมสาวร่วมรักปกสะนา และ วีรชีวีตตำนานเจียงแป๊ะ*: ๓) ปราสาทภูมิโปน: มีรูปแบบกิจกรรม ประกอบด้วย *สืบสานตำนานพันปี ประเพณี “ปะอ็อกเปรี๊ยะ*

แค ลำเจียก มัดใจ ชมแสง สี เสียง ตำนานเนียงเด้าทม ๔) ปราสาทตาเมือน: มีรูปแบบกิจกรรม เยี่ยมชม ปราสาทตาเมือน พระศิวะ (พระอิศวร) ซึ่งเป็นเทพเจ้าสูงสุดในศาสนาฮินดู และ ร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อ ปราสาทตาเมือน ในช่วงเทศกาลสงกรานต์ วันขึ้นปีใหม่ของไทยและชาวกัมพูชา การพัฒนารูปแบบ การท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ มุ่งเน้นพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวโดยใช้ปราสาทขอม ที่ตั้งอยู่ในชุมชนเป็นฐานของการจัดการท่องเที่ยว และแต่ละชุมชนได้กำหนดให้มีการท่องเที่ยวในรูปแบบ ที่หลากหลาย ทั้งในเชิงการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องกับข่าวขวัญ คุณวุฒิ ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ขีดความสามารถทางการแข่งขันด้านการตลาดการท่องเที่ยวของนครชัย บุรินทร์”ว่า มีการมุ่งเน้นพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวตามอารยธรรมขอม มีรูปแบบร้านอาหาร ที่พักที่ หลากหลาย ด้านโอกาส เทคโนโลยี มีการพัฒนามากขึ้น มีโอกาสสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวร่วมกัน ระหว่างจังหวัดและรัฐบาลมีโครงการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง และนอกจากนี้ การท่องเที่ยว เชิงธรรมชาติ การท่องเที่ยววัฒนธรรม การท่องเที่ยวเทศกาล กิจกรรม ประเพณีต่าง ๆ มีประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับเพื่อนบ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกัน คือ ประเทศกัมพูชา สอดคล้องกับข้อมูลการ ศึกษาวิจัยแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านข้างในอีสานใต้ ของสมาพร คล้ายวิเชียร และคณะ^๙ ว่าเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่โดดเด่นของวิถีชีวิต ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สามารถพัฒนาการท่องเที่ยวเชื่อมโยง กับประเทศกัมพูชาได้

๕.๒.๓ อภิปรายผลวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ เส้นทางท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมใน จังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

๑) จังหวัดสุรินทร์จัดได้ว่าเป็นจังหวัดที่มีความโดดเด่นทางด้านประวัติศาสตร์ ภาษา และศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นที่มีความเป็นตัวของตัวเอง ความเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์อย่างหนึ่ง ก็คือปราสาทขอม กล่าวเฉพาะปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอยู่หลายแห่งที่มีความงามและมีประวัติ ความเป็นมาที่ยาวนานบ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน การมาเที่ยวชม ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ทั้ง ๔ แห่งคือปราสาทศีขรภูมิ ปราสาทข่างปี ปราสาทภูมิโปนและปราสาท ตาเมือน จะทำให้ได้สัมผัสถึงความมีมนต์เสน่ห์ของจังหวัดสุรินทร์ ความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของจังหวัด สุรินทร์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของทวีศักดิ์ ทองทิพย์และคณะที่ทำวิจัยเรื่อง “ศาสนาและวัฒนธรรม : การใช้ประโยชน์จากอัตลักษณ์ของฐานทรัพยากรการท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์” กล่าวว่า “อัตลักษณ์ ทรัพยากรการท่องเที่ยวของหมู่บ้านท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ได้แก่หมู่บ้านข้าง ฝ้าไหม ประเทียม กลุ่ม ปราสาทขอม”

^๙ สมาพร คล้ายวิเชียรและคณะ, แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านข้างในอีสานใต้, กรุงเทพมหานคร: รายงานการวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๐, หน้า ข.

๒) การพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ เส้นทางการท่องเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีความเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกับจังหวัดใกล้เคียง ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นเส้นทางการท่องเที่ยวได้อย่างหลากหลายและเชื่อมโยงถึงกันเช่นเดินทางจากจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษและอุบลราชธานี หรือจากจังหวัด สุรินทร์เดินทางไปเที่ยวปราสาทที่จังหวัดร้อยเอ็ด ยโสธร มุกดาหาร หนองคาย นครพนมได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของพระมหาประสิทธิ์ แก้วศรีและคณะที่ได้ทำวิจัยเรื่อง “การออกแบบเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงอาชีวศึกษากรณีเส้นทางปราสาทขอมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง” ได้กล่าวว่า “เส้นทางการท่องเที่ยวเชิงอาชีวศึกษาปราสาทขอมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง เช่นปราสาทหินพิมาย-ปราสาทหินพนมรุ้ง-ปราสาทหินเมืองต่ำ-กลุ่มปราสาทตาเมือน-ผามออีแดง วัดไพรพัฒนา-ตลาดช่องจอม เป็นต้น

๓) การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวตามเส้นทางชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ การพัฒนาคู่มือการท่องเที่ยวเส้นทางชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ นอกจากจะมีประโยชน์ในการเที่ยวปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์แล้วยังได้นำเสนอสถานที่ท่องเที่ยวด้านอื่นที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ด้วยเช่น การเที่ยวไหว้พระที่ศักดิ์สิทธิ์เช่นหลวงพ่อบุระชีว์วัดบูรพาราม พระศรีอริยเมตไตรย วัดศาลาลอย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญในจังหวัด นอกจากนี้เส้นทางไปเที่ยวปราสาทขอมทั้ง ๔ แห่งในงานวิจัยนี้ ยังมีสถานที่ระหว่างทางที่น่าเที่ยวน่าศึกษาอีกเป็นจำนวนมาก การจัดทำคู่มือการท่องเที่ยวปราสาทขอมจึงมีประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง

๕.๒.๔ อภิปรายผลวัตถุประสงค์ข้อที่ ๔ การศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” ผลการวิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

๑) กลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ ผลการวิจัยพบว่า การดำเนินการระหว่างหน่วยงานของรัฐกับหน่วยงานท้องถิ่นและชุมชนการท่องเที่ยวมีกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การดำเนินงานไว้ในแผนทุกระดับ และมีการดำเนินการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมแหล่งโบราณสถานสำคัญในจังหวัดสุรินทร์ ชุมชนหมู่บ้านนวัตวิถี การจัดกิจกรรมแสดงแสงสีเสียงปราสาทศิขรภูมิควบคู่ไปกับการจัดแสดงของช้างสุรินทร์ การจัดกิจกรรมสืบสานตำนานปราสาทภูมิ

โปน กลไกในการจัดการท่องเที่ยวตามที่กล่าวมาทำให้เกิดการตื่นตัวการท่องเที่ยวชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ ส่วนเครือข่ายในการจัดการการท่องเที่ยวในงานวิจัยมุ่งเน้นกลุ่มเครือข่ายในท้องถิ่นและชุมชนเป็นหลัก ในลักษณะเครือข่ายแบบบูรณาการ และผู้วิจัยนำเอาการแบ่งเครือข่ายตามลักษณะภูมิศาสตร์มาเป็นกรอบตั้งประเด็นในการศึกษาค้นคว้าวิจัย คือ เครือข่ายในระดับชุมชน เครือข่ายระหว่างชุมชน และเครือข่ายระดับประเทศ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ให้แนวคิดเกี่ยวกับเกณฑ์ในการจัดประเภทและรูปแบบของเครือข่ายว่า เครือข่ายเชิงพื้นที่ เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ การแบ่งเครือข่ายเชิงพื้นที่จำแนกได้ ๒ ลักษณะ (๑) การแบ่งเครือข่ายตามระบบการปกครองของภาครัฐ เช่น เครือข่ายระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ เครือข่ายระดับจังหวัด เครือข่ายระดับภูมิภาค เครือข่ายระดับประเทศ เครือข่ายองค์กรระหว่างประเทศ เป็นต้น (๒) การแบ่งพื้นที่ตามความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ เช่น เครือข่ายลุ่มน้ำปิง เครือข่ายอ่าวปัตตานี เครือข่ายป่าเขาสก เป็นต้น เครือข่ายเชิงประเด็นกิจกรรม สามารถแบ่งลักษณะและโครงสร้างของเครือข่ายได้มากมาย ทั้งภาครัฐ เอกชนและประชาชน เช่น เครือข่ายป่าชุมชน เครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้าน เครือข่ายธนาคารหมู่บ้าน เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายสุขภาพ เป็นต้น เครือข่ายแบ่งตามโครงสร้างหน้าที่ ลักษณะและโครงสร้างเครือข่ายประเภทนี้ มีการก่อตัวตามภารกิจของกลุ่มผลประโยชน์ โดยกลุ่มผลประโยชน์อาจมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายเชิงพื้นที่และเครือข่ายประเด็นกิจกรรม ซึ่งอาจแบ่งได้ ๔ ภาคส่วนใหญ่ๆ ได้แก่ เครือข่ายภาครัฐ เครือข่ายภาคเอกชน เครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน และเครือข่ายภาคประชาชน ๒) องค์ประกอบสำคัญของเครือข่าย สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยวให้ข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบสำคัญของเครือข่ายไว้ ๓ ประการ คือ “มีการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน มีความร่วมมือ และเกิดประสิทธิภาพโดยรวม”

๒) การเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ พบว่า ในระดับประเทศภาครัฐควรผลักดันแผนหรือนโยบายที่มีอยู่แล้วลงสู่ภาคปฏิบัติการ และสนับสนุนการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวระดับจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง ให้เกิดเป็นรูปธรรมชัดเจน ในระดับพื้นที่ การท่องเที่ยวระดับจังหวัดควรให้การสนับสนุนงบประมาณ และเป็นแกนกลางในการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวทางปราสาทขอม พัฒนาบุคลากร ตลอดถึงให้อิสระต่อพัฒนาการของชมรมการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน (CBT) อีสานใต้ ในระดับชุมชน ควรมีกิจกรรมสร้างความตระหนักรู้ด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอม ผู้นำชุมชน ควรเพิ่มความถี่ในการร่วมมือของชุมชนและภาคี ร่วมอบรมและแลกเปลี่ยนความรู้ ตลอดถึงการบริหารจัดการ กำหนดเป้าหมายร่วมกัน วางกลยุทธ์ในการทำงาน พัฒนาบุคลากร ให้เกิดความมั่นคงเข้มแข็งของเครือข่าย สอดคล้องกับ สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว ในคู่มือเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน และ สอดคล้องกับ พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ในผลงานวิชาการเรื่อง เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ ความว่า กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายสำนักพัฒนาแหล่ง

ท่องเที่ยวและสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว ได้กำหนดรูปแบบ เนื้อหา ภาระกระบวนการสร้าง และ ตัวอย่างกิจกรรมพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ ๓ แนวทางด้วยกันคือ “เครือข่ายการเรียนรู้ เครือข่ายการทำงานในการเชื่อมโยงงานจากชุมชนสู่การตลาด และเครือข่ายการทำงานแบบบูรณาการ” ซึ่งในแต่ละเครือข่ายจะมีรูปแบบกระบวนการสร้างและพัฒนา และตัวอย่างกิจกรรมที่แตกต่างกันไป ซึ่งการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม สามารถประยุกต์เครือข่ายทั้ง ๓ รูปแบบมาใช้ให้เหมาะสมกับ บริบทของเครือข่ายได้ โดยเฉพาะเครือข่ายการทำงานแบบบูรณาการเหมาะที่จะนำมาเป็นแกนหลักใน การเสริมสร้างการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมระหว่างชุมชน นอกจากนี้สำนักพัฒนาแหล่ง ท่องเที่ยวและสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว ยังได้กำหนดยุทธศาสตร์และแผนการพัฒนาเครือข่าย (CBT) จำนวน ๖ ยุทธศาสตร์ด้วยกัน คือ “การพัฒนาคน/องค์กรเครือข่าย การพัฒนาแหล่ง/การพัฒนาบริการ การพัฒนาเชิงบูรณาการ การพัฒนาการประชาสัมพันธ์การตลาด การประสานงานเชิงนโยบาย และการหาทุน” พระมหาสุทิตย์ อากาศโร ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับ “กระบวนการทำงานของเครือข่าย บทบาท เครือข่ายในการทำงานร่วมกัน ผลสัมฤทธิ์ของความเป็นเครือข่าย และการก่อตัวและวงจรชีวิตของ เครือข่าย”

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุมชนฐานรากปราสาทขอมในจังหวัด สุรินทร์” ผู้วิจัยขอเสนอข้อเสนอแนะ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประเด็น ดังต่อไปนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อยุทธศาสตร์การพัฒนาดังนี้

๑) นโยบายเกี่ยวกับหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ สำนักงานจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหาร ส่วนจังหวัดสุรินทร์ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ สำนักงาน พัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์ และองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น สามารถนำองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ไปเป็นกรอบกำหนดแนวนโยบายในการพัฒนาชุมชน ปราสาทขอมให้เกิดความเข้มแข็งด้านการบริหารจัดการและองค์ความรู้เรื่องปราสาทขอม การกำหนด นโยบายในการวางแผนพัฒนาพื้นที่ปราสาทขอม อันจะนำไปสู่การยกระดับเศรษฐกิจของชุมชนให้เติบโต ได้ด้วยแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

๒) นโยบายเกี่ยวกับหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ สำนักงานจังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหาร ส่วนจังหวัดสุรินทร์ สำนักศิลปากรที่ ๑๐ นครราชสีมา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ สำนักงาน พัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์ สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์ และองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น สามารถนำองค์ความรู้จากงานวิจัยนี้ไปเป็นกรอบกำหนดแนวนโยบายในการพัฒนาสินค้าและ

รูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ โดยอาศัยทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรมอันมีชุมชนปราสาทขอมเป็นฐาน ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งด้านการบริหารจัดการและองค์ความรู้เรื่องปราสาทขอม การกำหนดนโยบายในการวางแผนพัฒนาพื้นที่ปราสาทขอม อันจะนำไปสู่การยกระดับเศรษฐกิจของชุมชนให้เติบโตได้ด้วยแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

๓) จากผลการวิจัยประเด็น การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” รัฐบาลและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายเพื่อสร้างและส่งเสริมการท่องเที่ยวปราสาทขอมที่มีอยู่ในประเทศไทยและในประเทศเพื่อนบ้าน เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอันจะเป็นผลต่อการพัฒนาอาชีพของประชาชนได้อย่างหลากหลาย

๔) จากผลการวิจัยประเด็นกลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ และการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมจังหวัดสุรินทร์ รัฐบาลและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายเพื่อสร้างและส่งเสริมเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ทั้งในระดับประเทศ ในระดับเขตพื้นที่ของแต่ละจังหวัด และในระดับชุมชนของแต่ละจังหวัด

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาชุมชนฐานรากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” ผู้วิจัยขอเสนอ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ ไว้ดังนี้

๑) ในแต่ละพื้นที่ของปราสาทขอม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรเร่งสำรวจความสมบูรณ์ของตัวปราสาทและพื้นที่ เพื่อให้เกิดการวางแผนในด้านงบประมาณจากท้องถิ่นด้วย เนื่องจากงบประมาณที่สำนักศิลปากรที่ ๑๐ ได้รับมานั้นไม่เพียงพอในการบริหารจัดการและบูรณะโบราณสถาน ซึ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งมีความสามารถในการดูแล โดยอาศัยองค์ความรู้เบื้องต้นจากสำนักศิลปากรที่ ๑๐ ในการเป็นที่เลี้ยง ซึ่งปราสาทขอมในพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์หลายแห่งก็มีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับผิดชอบบริหารจัดการพื้นที่และดูแลความสะอาด

๒) แต่ละพื้นที่ของชุมชนปราสาทขอม สามารถพัฒนาสินค้าที่ผลิตขึ้นโดยชุมชน และคนของชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการต่อยอดและสร้างคุณค่าเพิ่มจากสิ่งที่มีชุมชนมีความเป็นเอกลักษณ์ และเข้มแข็งโดยมีปราสาทขอมเป็นฐานในการเชื่อมโยง รวมทั้งนำไปสร้างเป็นการพัฒนารูปแบบการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในรูปแบบต่าง ๆ

๓) จากผลการวิจัย การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” จังหวัดสุรินทร์ ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดอีสานใต้ รัฐบาลและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาและผลกระทบ ๑) ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเด็นบุคลากรประจำแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนารวมถึง

วัฒนธรรมทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ ๒) ด้านความพร้อมในแง่สาธารณูปโภคพื้นฐานและสุขอนามัย รวมถึงการส่งเสริมให้มีแผนการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบสากลของสถานที่ท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๓) ด้านการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง จัดให้มีอุทยานปราสาทขอมและอุทยานการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมและมีการประชาสัมพันธ์ในสื่อที่หลากหลาย ๔) ด้านการสนับสนุนการจัดสภาพแวดล้อมและบริบทของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้เหมาะสม ๕) ด้านการส่งเสริมความเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมกับชุมชน รัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสร้างจุดเด่นหรืออัตลักษณ์ของสถานที่แต่ละแห่งให้ชัดเจน ๖) รัฐบาลและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมและสนับสนุนการกำหนดยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับภูมิภาคที่แสดงถึงความโดดเด่นด้านอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของตนเอง ๗) รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้ชัดเจนและเชื่อมโยงกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคอีสานใต้

๔) รัฐบาล และมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำผลการวิจัยประเด็นกลไกการจัดการและการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ไปสู่การปฏิบัติ กล่าวคือ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ควรกำหนดให้ในแต่ละพื้นที่ที่เป็นระดับจังหวัดจัดทำแผนการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการสร้างและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวทั้งในประเทศและในเขตพื้นที่ เพื่อนำสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงการติดตามประเมินผลการดำเนินงานเพื่อหาแนวทางแก้ไข และส่งเสริมต่อไป

๕) จากผลการวิจัยประเด็นการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม จังหวัดสุรินทร์ ผลกระทบ และยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์และจังหวัดอีสานใต้ รัฐบาลและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ควรกำหนดนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาและผลกระทบ ๑) ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเด็นบุคลากรประจำแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนามุ่งถึงวัฒนธรรมทั้งในแง่ปริมาณและคุณภาพ ๒) ด้านความพร้อมในแง่สาธารณูปโภคพื้นฐานและสุขอนามัยรวมถึงการส่งเสริมให้มีแผนการบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวอย่างเป็นระบบสากลของสถานที่ท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรม ๓) ด้านการจัดกิจกรรมของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง จัดให้มีอุทยานปราสาทขอมและอุทยาน

การท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมและมีการประชาสัมพันธ์ในสื่อที่หลากหลาย ๔) ด้านการสนับสนุนการจัดสภาพแวดล้อมและบริบทของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้เหมาะสม ๕) ด้านการส่งเสริมความเชื่อมโยงของแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมกับชุมชน รัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมถึงการสร้างจุดเด่นหรืออัตลักษณ์ของสถานที่แต่ละแห่งให้ชัดเจน ๖) รัฐบาลและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมและสนับสนุนการกำหนดยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับภูมิภาคที่แสดงถึงความโดดเด่นด้านอัตลักษณ์และเอกลักษณ์ของตนเอง ๗) รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมให้ชัดเจนและเชื่อมโยงกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคอีสานใต้

๖) รัฐบาล และมหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย และส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำผลการวิจัยประเด็นกลไกการจัดการและการเสริมสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม ไปสู่การปฏิบัติ กล่าวคือ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ควรกำหนดให้ในแต่ละพื้นที่ที่เป็นระดับจังหวัดจัดทำแผนการท่องเที่ยวที่ส่งเสริมการสร้างและพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวทั้งในประเทศและในเขตพื้นที่ เพื่อนำสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม รวมถึงการติดตามประเมินผลการดำเนินงานเพื่อหาแนวทางแก้ไข และส่งเสริมต่อไป

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อให้เป็นการพัฒนาด้านการสร้างองค์ความรู้ในด้านการวิจัย และเป็นการพัฒนาองค์ความรู้ด้านวิชาการ ผู้วิจัยยังเห็นว่าประเด็นอื่น ๆ อีกมากมายที่เกี่ยวข้องกับประเด็น “การพัฒนาชุมชนฐานรากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” และหากมีการศึกษาต่อยอด เพื่อพัฒนาองค์ความรู้ และเป็นการสร้างองค์ความรู้ส่งคืนให้กับท้องถิ่น ซึ่งเป็นชุมชนฐานรากในจังหวัดสุรินทร์ และภูมิภาคใกล้เคียง ผู้วิจัยขอเสนอแนะแนวทางและประเด็นหัวข้อสำหรับการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

๑. ด้านการศึกษาประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวปราสาทขอม มีดังนี้

๑) ควรมีการศึกษาโดยให้มีการพัฒนาองค์ความรู้เกี่ยวกับปราสาทขอมในแต่ชุมชนที่ปราสาทขอมตั้งอยู่ เพื่อสร้างหลักสูตรท้องถิ่นหรือมีกิจกรรมเสริมในสถานศึกษาที่สามารถให้นักเรียนและคนรุ่นใหม่เป็นแกนนำในการบรรยายให้ความรู้และแนะนำปราสาทขอมในชุมชนของตนเอง

๒) ควรศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยใช้ปราสาทขอมเป็นฐานในการพัฒนาและสร้างสรรค์มูลค่าทางเศรษฐกิจ ผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน

๒. ด้านการพัฒนาสินค้าและรูปแบบการท่องเที่ยวปราสาทขอม มีดังนี้

๑) การวิจัยและพัฒนาสินค้าในเส้นทางอารยธรรมขอมตามแนวเทือกเขาพนมดงรัก “นครชัยบุรีรินทร์”

๒) การวิจัยและพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวในเส้นทางอารยธรรมขอมตามแนวเทือกเขาพนมดงรัก “นครชัยบุรีรินทร์”

๓) การวิจัยและพัฒนา รูปแบบการท่องเที่ยวอารยธรรมขอมตามเส้นทางราชมรรคา: ไทย-กัมพูชา

๓. ด้านการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอม มีดังนี้

๑) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในเขตอีสานใต้

๒) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาไกด์นำเที่ยวด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประเทศเพื่อนบ้าน

๓) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความร่วมมือระหว่างรัฐกับชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวปราสาทขอมของชุมชน

๔) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นต่อการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในเขตอีสานใต้

๔. ด้านการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม มีดังนี้

๑) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับต้นแบบการสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในเขตอีสานใต้กับประเทศเพื่อนบ้าน

๒) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางพัฒนาไกด์นำเที่ยวด้านการท่องเที่ยวปราสาทขอมและการท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมของอีสานใต้กับประเทศเพื่อนบ้าน

๓) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความร่วมมือระหว่างรัฐกับชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวปราสาทขอมของชุมชน

๔) การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทองค์การบริหารส่วนท้องถิ่นต่อการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอม

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย

๑.๑ ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

๑.๒ ข้อมูลทุติยภูมิ

๑.๒.๑ หนังสือ

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. แนวทางการดำเนินงานนโยบายสานพลังประชารัฐในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ. กรุงเทพมหานคร: กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๖๐.

กรมการท่องเที่ยว, แผนปฏิบัติราชการกรมการท่องเที่ยว ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๖๒, มปป, ๒๕๖๒.

กรมการท่องเที่ยว, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวของประเทศ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔.

กรมศิลปากร, วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสุรินทร์,

กรุงเทพมหานคร : ศุภสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๒.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.). สรุปแผนปฏิบัติการส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำปี ๒๕๖๒.

กรวรรณ สังขกร. การท่องเที่ยววัฒนธรรมกับวิถีไทย. เชียงใหม่: การอบรมการพัฒนาความร่วมมือ

ระหว่างผู้ประกอบการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบนเส้นทาง P3A สถาบันวิจัยสังคม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๘.

คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ ๒,

คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวประจำเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้, แผนปฏิบัติการ

พัฒนาการท่องเที่ยว ภายในเขตพัฒนาการท่องเที่ยวอารยธรรมอีสานใต้ พ.ศ. ๒๕๕๙-

๒๕๖๓, ๒๕๕๘.

คณะกรรมการพัฒนาการท่องเที่ยวฯ. แผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยวฯ พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๓.

จังหวัดสุรินทร์. เส้นทางอารยธรรมมรดกล้ำค่าสุรินทร์, สำนักงานจังหวัดสุรินทร์ : ๒๕๕๖.

จริยญา สมลังกา. ชุมชนการท่องเที่ยว ๕ จังหวัด ร่วมจัดตั้งชมรม CBT อีสานใต้. สำนักงาน

ประชาสัมพันธ์จังหวัดศรีสะเกษ.

เฉลิม ยงบุญเกิด. บันทึกว่าด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีของเงินละ. กรุงเทพมหานคร : พจนานุกรม ปรีนทร์

.ตั้ง เซ็นเตอร์, ๒๕๔๓.

โชติกา วีระนะ, **เสน่ห์สุรินทร์**, สำนักงานจังหวัดสุรินทร์, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทกรังด์ปรีซ์
อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด, ๒๕๕๕.

ดาเรศ ชูยก, “ทุนทางสังคมกับนักพัฒนา”, **วารสารพัฒนาชุมชน**, (ปีที่ ๔๔ ฉบับที่ ๘ ประจำเดือน
สิงหาคม, ๒๕๔๘).

ดี.จี.อี.ฮอลล์.วรรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะแปล,ชาญวิทย์ เกษตรศิริ บรรณาธิการ

ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ-อุษาคเนย์ภาคพิศดาร เล่ม ๑, (พิมพ์
ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๔๙.

น. ณ ปากน้ำ. **ศิลปแห่งอาณาจักรไทยโบราณ**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๐.

นสพ.โคราชคนอีสาน ปีที่ ๔๓ ฉบับที่ ๒๔๗๓ วันจันทร์ที่ ๑๑ - วันศุกร์ที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๖๐.

นิคม มุสิกคามะ, **ประวัติศาสตร์โบราณคดีกัมพูชา**, กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๓๖.

นิรัส สุดสังข์, **การวิจัยออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม**, กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘.

บรรณ สวันตร์จัน, **พงศาวดารเมืองสุรินทร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, สุรินทร์: สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม,
๒๕๕๓.

ทวี ทิมขำ. **การพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘.

นิรัส สุดสังข์. **การวิจัยออกแบบผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘.

บรรณ สวันตร์จัน. **พงศาวดารเมืองสุรินทร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓, สุรินทร์: สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม,
๒๕๕๓.

บริษัทบุรีภัณฑ์, หลวง. **ชุมชนโบราณคดี**, กรุงเทพมหานคร: เขษมบรรณกิจ, ๒๕๐๓.

บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. **การพัฒนาและอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว**. (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพรส แอนด์
ดีไซน์ จำกัด, ๒๕๔๙.

ประมะ สตะเวทิน. “หน่วยที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับการสื่อสารเพื่อการพัฒนา” ใน **เอกสารการสอนชุด
สื่อสารเพื่อการพัฒนา หน่วยที่ ๑-๘**, บรรณาธิการโดย ปรีชญา เวสารัชช, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐,
นนทบุรี: สาขานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐.

ประเวศ วะสี. **ชุมชนเข้มแข็ง: ทุนทางสังคมของไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม
ธนาคารออมสิน, ๒๕๔๒.

พจนา สนวนศรี. **การท่องเที่ยวโดยชุมชน**. การประชุมเชิงวิชาการและการแลกเปลี่ยนเรื่อง “รายงานภาวะ
เศรษฐกิจท่องเที่ยว ฉบับที่ ๗” ๓ เมษายน ๒๕๖๐.

พร ประเสริฐราชกิจ. **รวมประวัติและสัญลักษณ์ ๗๖ จังหวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ: รวมสาส์น
(๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๓๗.

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี ป.ธ.๙). **พจนานุกรมไทย-บาลี**, กรุงเทพมหานคร: พจนานุกรม ไทย-
บาลี. กรุงเทพมหานคร: ปัญญุมิตร การพิมพ์.

พิริยะ ไกรฤกษ์. **ประวัติศาสตร์ศิลปะและโบราณคดีในประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร : บริษัท

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการบริหารจัดการชุมชน
การศึกษา, หน่วยที่ ๘-๑๕, นนทบุรี: คณะกรรมการผู้ผลิตชุดวิชาการบริหารจัดการชุมชน
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๔.

ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาส พระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕, กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊กส์ พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๕.

เริงวุฒิ มิตรสุริยะ, **“อุษาคเนย์” ประวัติศาสตร์อาเซียน ฉบับประชาชน**, กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิชั่น
พีรเพรส จำกัด, ๒๕๕๗.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**. เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาส พระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕, กรุงเทพมหานคร: นามมีบุ๊กส์ พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๕.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. **คู่มือการส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก”**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชนและสำนักสื่อสารการพัฒนา, ๒๕๕๙.

สนธยา พลศรี. **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์,
๒๕๔๗.

สมคิด แก้วทิพย์ และคณะ. การศึกษาสถานการณ์ ศักยภาพและข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก
กรณีศึกษาภาคเหนือ, **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยท้องถิ่น, ๒๕๖๒.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
แห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๖๔)**, กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๖๐.
สุภัทรดิศ ดิศกุล. **ศิลปะในประเทศไทย**, กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

_____ . **ศิลปะขอม**, กรุงเทพมหานคร : ครูสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๙.

_____ . **ประวัติเมืองพระนครของขอม**. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์เศศ พรินท์ติ้ง เซ็นเตอร์, ๒๕๔๓.

สุวัฒน์ กิขุนทด. “รวมพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก สร้างชุมชน “มั่งคั่ง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ใน **คู่มือ
การส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก”**. คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจ
ฐานราก บรรณาธิการ, กรุงเทพมหานคร: สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชน และสำนักงาน
สื่อสารการพัฒนา สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน), ๒๕๕๙.

สุวัฒน์ กิขุนทด. “รวมพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานราก สร้างชุมชน “มั่งคั่ง มั่งคั่ง และยั่งยืน” ใน **คู่มือ
การส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก”**.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. **คู่มือการส่งเสริมการพัฒนา “ระบบเศรษฐกิจฐานราก”**. กรุงเทพมหานคร: สำนักสนับสนุนขบวนการองค์กรชุมชนและสำนักสื่อสารการพัฒนา, ๒๕๕๙.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์. **ชุมชนคุณธรรมน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ขับเคลื่อน ด้วยพลังบวร บ้านภูมิโปน**. สุรินทร์: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์, มปป.

สำนักนายกรัฐมนตรี. **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐-๒๕๖๔)**.

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. **คู่มือ เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน** กรุงเทพฯ: สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว, ๒๕๕๐.

สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว, สำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, **คู่มือ เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน**, ๒๕๕๐.

สุพร ประเสริฐราชกิจ, **รวมประวัติและสัญลักษณ์ ๗๖ จังหวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๓๗.

ศิริพร สุเมธรัตน์, **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสุรินทร์**, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔.

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน), **องค์ความรู้ด้าน มรดกภูมิปัญญา ทางวัฒนธรรมอีสานใต้ เพื่อพัฒนาเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยว**.

กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพื้นที่พิเศษ ๒ (อพท.๒), ม.ป.ป.

อมรรัตน์ อนันต์วราพงษ์. **หลักการวิจัยเพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์ภูมิปัญญาไทย**. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

อนุวิทย์ เจริญศุกุล, **ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมในประเทศไทย: ในส่วนของงานสถาปัตยกรรมหิน” เอกสารวิชาการในการประชุมด้านประวัติศาสตร์ศิลปะเนื่องในวาระเฉลิมฉลองสัมพันธภาพ ๑๐๐ ปี ไทย – ญี่ปุ่น เสนอที่อินเตอร์เนชั่นแนลโตเกียว**

อัจฉรา ภาณรัตน์ และคณะ. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นและโครงการสถาบันนาร่องเครือข่ายภูมิปัญญา มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์**. (สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๕๘.

อัษฎางค์ ชมดี. **ร้อยเรื่อง เมืองสุรินทร์ (มัลย์ ๒)**. สุรินทร์: สำนักพิมพ์สุรินทร์สไมล์, ๒๕๕๒.

๑.๒.๒ วารสาร

เกษราภรณ์ สุพรรณฝ่าย และคณะ. “จิตรกรรมร่วมสมัยจากลวดลายสีเส้นผ้าไหมทอมือกลุ่มชาติพันธุ์ไทย เขมรจังหวัดสุรินทร์” **วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์**. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๒, ๒๐๑๗ : ๑๒๙-๑๔๐.

นลินทิพย์ พิมพ์กลัด และคณะ, “ศักยภาพสินค้าและบริการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กีฬาและ นันทนาการที่สามารถดึงดูดและเชื่อมโยงทางการท่องเที่ยวได้ของจังหวัดบุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ”. **วารสาร Veridian E-Journal, Silpakorn University**, ฉบับภาษาไทย สาขา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ ปีที่ ๑๑ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม-เมษายน ๒๕๖๑ : ๕๐๕.

นุชนารถ รัตนสุวรรณชัย. “กลยุทธ์การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”, **วารสารมนุษยศาสตร์**, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๑, ๒๕๕๔ : ๓๒.

บุหงา ชัยสุวรรณ, พรพรรณ ประจักษ์เนตร และกิริติ คชนทวา, “ปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดชายแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้”, **วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา**, ปีที่ ๒๗ ฉบับที่ ๕๓, มกราคม-เมษายน ๒๕๖๒: ๘๗-๘๘.

สมใจ อินทานนท์ และคณะ, “การจัดการโลจิสติกส์และการพัฒนารูปแบบแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านช้างจังหวัดสุรินทร์”, **วารสารช่อพะยอม**. ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม พ.ศ.๒๕๕๘): ๙๙.

สุรียา คลังฤทธิ์. “อัตลักษณ์ภูมิปัญญาสวดลายผ้าไหมพื้นเมืองกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเมืองสุรินทร์”. **วารสารศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้**, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๑ เดือนมกราคม – มิถุนายน ๒๕๖๒: ๑๒๗-๑๓๖.

อภิชา พรเจริญกิจกุล และคณะ, “การพัฒนารูปแบบการสร้างมูลค่าเพิ่มผลิตภัณฑ์ผ้าไหมทอมือตามแนวคิดเศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์ของชุมชนบ้านประทุน ตำบลแตล อำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์”, **วารสารการบริหารปกครอง (Governance Journal)**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๖๐): ๔๓๓.

อัจฉรา หลาวทอง, ภรณ์ หลาวทอง. ยุทธศาสตร์การพัฒนาคัลสเตอร์การท่องเที่ยวอารยธรรมขอมศรีบุรีรินทร์. **วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ฉบับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. ปีที่ ๙ ๒๐๑๗ (ฉบับพิเศษ): ๕๓.

๑.๒.๓ รายงานการวิจัย

ดำเกิง โถทอง และคณะ. “เส้นทางท่องเที่ยวสายอารยธรรมขอมในประเทศไทย กัมพูชา และลาว”.

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๗.

ประสงค์ ตันพิชัย และคณะ, “การศึกษาสถานการณ์ ศักยภาพ ต้นทุน และเงื่อนไขข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษา ภาคกลางตะวันตก,” **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๖๒.

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ และคณะ, “การศึกษาประวัติศาสตร์และเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาและวัฒนธรรมในอีสานใต้”. **รายงานการวิจัย**, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระครูวัชรสุวรรณาท และคณะ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การผลิตภัณฑท์ท้องถิ่น: คุณค่าอัตลักษณ์และการสร้างมูลค่าเพิ่มด้วยวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น” **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๒.

- พระครูสุจิตกิตติวัฒน์ และคณะ. “นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชน กลุ่มเสื่อบ้านท่าแฉลบ จังหวัดจันทบุรี”. **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, .
- พระมหาผดุงศักดิ์ เสสปัญโญ, “นวัตกรรมการเรียนรู้แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาใน ล้านนา”. **รายงานการวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๑.
- พระมหาถนอม อานนโท และคณะ, คุณค่าและอิทธิพลของกลุ่มปราสาทขอมที่มีต่อวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น จังหวัดบุรีรัมย์, **รายงานการวิจัย**, พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุทิพย์ อากาศโร (อบอุ่น), “รูปแบบการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวประเภทวัดในกรุงเทพมหานคร”, **รายงานการวิจัย**, กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาท่องเที่ยวและสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒.
- สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์ และคณะ. “การค้นหาด้านแบบ การต่อยอด และขยายผลความสำเร็จ การขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ ประจำปีงบประมาณ”, **รายงานฉบับสมบูรณ์**, กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๖๐.
- เทพประวิณ จันทร์แรง, “ศึกษาภาพและการอนุรักษ์โบราณสถานที่ปรากฏในคัมภีร์จามเทวีวงศ์”, **รายงานวิจัย**. **รายงานการวิจัย**, พระนครศรีอยุธยา: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมคิด แก้วทิพย์ และคณะ, การศึกษาสถานการณ์ศักยภาพและข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาภาคเหนือ. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**, (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ๒๕๖๒.
- สมคิด แก้วทิพย์ และคณะ, การศึกษาสถานการณ์ ศักยภาพและข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาภาคเหนือ, **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**, กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น, ๒๕๖๒.
- สมบัติ ประจัญสานต์, “ออกแบบผ้าไหมมัดหมี่ลายเรขศิลป์จากผืนผ้าของปราสาทขอมในเขตอีสานใต้ประเทศไทย”. **รายงานการวิจัย**. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๗.
- สมาพร คล้ายวิเชียรและคณะ, แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวหมู่บ้านช้างในอีสานใต้, กรุงเทพมหานคร: **รายงานการวิจัย**, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๕๐.
- สถาบันบัณฑิตพัฒนาบริหารศาสตร์ และคณะ. “การค้นหาด้านแบบ การต่อยอด และขยายผลความสำเร็จ การขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ ประจำปีงบประมาณ”, **รายงานฉบับสมบูรณ์**, กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๖๐.

๑.๒.๔ สารสนเทศเวิลด์ไวด์เว็บ (world Wide Web)

กรมการพัฒนาชนบท กระทรวงมหาดไทย, “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก”, ออนไลน์ แหล่งข้อมูล http://www.mahadthai.com/html/kan100_day/moi_5.htm, เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๑.

โกวิท โพธิสาร, “บทสัมภาษณ์ สันติภาพ ศิริวัฒน์ไพบุลย์: เคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากในอีสาน ต้องไม่ล้างผลาญฐานทรัพยากร”. (ออนไลน์) แหล่งข้อมูล <<https://waymagazine.org/local-economy-to-bio-hub/>,> เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๓.

ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ด้วยเกษตรแปรรูป “เศรษฐกิจฐานราก” ทางเลือกใหม่ประเทศไทย, กิจกรรมจัดทำองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบธุรกิจ งานพัฒนาองค์ความรู้สำหรับ SME (Knowledge Center) ปีงบประมาณ ๒๕๖๑, (ออนไลน์) แหล่งที่มา: <https://sme.go.th/upload/mod_download/download-20181005081823.pdf>, เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๖๓.

คดีการสร้างปราสาทขอม, แหล่งที่มา:

<https://www.sac.or.th/databases/archaeology/terminology/ปราสาทขอมในประเทศไทย-๐> [เมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๓].

ปราสาทขอม,(ออนไลน์),แหล่งที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/>,เข้าถึงเมื่อ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.

ปราสาทขอม,(ออนไลน์),แหล่งที่มา <http://daowareesukawong.blogspot.com/>เข้าถึงเมื่อ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ปราสาทขอม,(ออนไลน์),แหล่งที่มา <http://daowareesukawong.blogspot.com/>เข้าถึงเมื่อ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๒.

ปราสาทศีขรภูมิ, (ออนไลน์) แหล่งที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/>,เข้าถึงเมื่อ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๖๒.

ปราสาทศีขรภูมิ, (ออนไลน์) แหล่งที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/>,เข้าถึงเมื่อ ๒๗ ธันวาคม ๒๕๖๒.

ปราสาทขอม, (ออนไลน์),แหล่งที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/>,เข้าถึงเมื่อ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.

ปราสาทขอม, (ออนไลน์),แหล่งที่มา <https://th.wikipedia.org/wiki/>,เข้าถึงเมื่อ ๒๖ เมษายน ๒๕๖๒.

สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) “ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ด้วยเกษตรแปรรูป “เศรษฐกิจฐานราก” ทางเลือกใหม่ประเทศไทย, (ออนไลน์) แหล่งข้อมูล: <https://sme.go.th/upload/mod_download/download-20181005081823.pdf>, เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๓.

สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) “ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ด้วยเกษตรแปรรูป “เศรษฐกิจฐานราก” ทางเลือกใหม่ของประเทศไทย, (ออนไลน์) แหล่งข้อมูล:

<https://sme.go.th/upload/mod_download/download-20181005081823.pdf>.

เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๓.

สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (สสว.) “ขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชน ด้วยเกษตรแปรรูป “เศรษฐกิจฐานราก” ทางเลือกใหม่ของประเทศไทย, (ออนไลน์) แหล่งข้อมูล:

<https://sme.go.th/upload/mod_download/download-20181005081823.pdf>.

เข้าถึงเมื่อ ๓๑ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๓.

สยามรัฐออนไลน์, ศรีสะเกษหนูนการท่องเที่ยวในเขตพื้นที่ชายแดน,

<<https://siamrath.co.th/n/๖๖๔๗๖>>, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน,(ออนไลน์) แหล่งที่มา <<http://kanchanapisek.or.th/kp๖/sub/book/book.php?book=๓๐&chap=๓&page=๓๐-๓-infodetail๐๑.html>>

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์, “แผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๕ (ฉบับทบทวน

พ.ศ.๒๕๖๓)”, ออนไลน์ แหล่งข้อมูล < <http://www.surinpaو.org/>> เข้าถึงเมื่อ ๓๑

ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๓.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์, “แผนพัฒนาจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๕ (ฉบับทบทวน

พ.ศ.๒๕๖๓)”, ออนไลน์ แหล่งข้อมูล < <http://www.surinpaو.org/>> เข้าถึงเมื่อ ๓๑

ตุลาคม พ.ศ.๒๕๖๓.

อปท.TV นิวส์ สัมภาษณ์พิเศษนายจิรุตต์ อิศรางกูร ณอยุธยา, TCEB ขับเคลื่อนอุตสาหกรรมไม่ซ์ชุมชน

เชื่อมการประชุมสู่การท่องเที่ยวชุมชน (UnCut),

<<https://www.youtube.com/watch?v=๐๗ptokM๒fXs>>.

๑.๒.๕ สัมภาษณ์

กุลจิรา มั่นจิตร รองปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

จันจิรา กองแก้ว ผู้ประกอบการผ้าไหม ชุมชนช่างปี, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

จิตาภา งามเมืองปัก กลุ่มสัมมาชีพกาละแม, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

จิรายุ ทรัพย์สิน คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, สัมภาษณ์, ๑๑

เฉลิมชัย โสมยา เจ้าหน้าที่ดูแลจากกรมศิลปากร หน่วยที่ ๑๐ โคราชพิมาย, สัมภาษณ์, ๕ กุมภาพันธ์

๒๕๖๔.

เฉลียว ปิ่นเพชร ปราชญ์ท้องถิ่น, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

ชอบ สร้อยจิตร การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์, ๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ชอบ สร้อยจิตร, การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์, เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๔.

ณัชชา นิวแมน กลุ่มสมุนไพรร, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

ทต มั่นผล ประธาน OTOP นวัตวิถี, สัมภาษณ์, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, ผู้ช่วยอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์,
ทศ แม้นผล, ผู้นำชุมชน, สัมภาษณ์, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ธวัชชัย รัตนสงคราม, สัมภาษณ์, นายกองค้การบริหารส่วนตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก จังหวัดสุรินทร์,
๒๐ ธันวาคม ๒๕๖๔.

นภาพร ผ่านไชย เจ้าหน้าที่ตำรวจกองกำกับการท่องเที่ยวประจำจังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์, ๑๕
นวนลรา ทองหล่อ ชาวชุมชนช่างปี, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

นิคม ลนขุนทด คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, สัมภาษณ์, ๘ ธันวาคม
ประกอบ กล้าครบ ผู้ประกอบการขายขนมครก ชุมชนช่างปี, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

ประดิษฐ์ บุญคาน เจ้าหน้าที่ดูแลจากกรมศิลปากร หน่วยที่ ๑๐ โคราชพิมาย, สัมภาษณ์, ๕ กุมภาพันธ์
๒๕๖๔.

ประสงค์ ทองประ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์. สัมภาษณ์, ๑๖ มกราคม ๒๕๖๕.
ปาดิ์กัฐสภา กฤษณมิไลยกูล ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชน, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

พงษ์รัตน์ ปัดภัย ผู้ใหญ่บ้านตาตุม, สัมภาษณ์, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

พงษ์รัตน์ ปัดภัย รองประธาน OTOB นวัตวิถี, สัมภาษณ์, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

พรชัย มุ่งเจริญพร นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์, ๓ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

พรเพ็ญ บุญญาทิพย์ ตำแหน่ง ภัณฑารักษ์ชำนาญการ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์. สัมภาษณ์,
๒๕ ธันวาคม ๒๕๖๔.

พระครูสุเทพศีลวิบูลณ์ เจ้าอาวาสวัดเทพศรีอุดม, สัมภาษณ์, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

พระประเสริฐ ชวโณ เจ้าอาวาสวัดปราสาททอง หนองคันนา, สัมภาษณ์, ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

พระปลัดพุทธ ธรรมโพธิ์ รักษาการเจ้าอาวาสวัดปราสาท, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

พระมหาเจริญสุข คุณวีโร เจ้าอาวาสวัดศรีวิหารเจริญ, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

พระมหาเสาร์ สีหสุวณฺณปุโต, เจ้าอาวาสวัดพันชี, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

พระสุภาพ ปญญาธโร, วัดช่างปี, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

พิชัย สิงห์ชัย, ผู้ประสานงานการท่องเที่ยวปราสาทภูมิโปน ตำบลตม อำเภอสังขะ จังหวัด สุรินทร์,

ไพฑูรย์ พิณจทรัพย์ ราษฎรผู้ท้องถิ่น, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

มยุรี สุวรรณราช ปล้องค้การบริหารส่วนตำบลตาตุม, สัมภาษณ์, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

วเพ็ญศรี ทรงศรี การแสดงพื้นบ้าน, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

วรรณิ แนบทางดี, ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลตาเมียง, สัมภาษณ์, ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

วันเพ็ญ สำนักนิตย, นักวิชาการศึกษาค้การบริหารส่วนตำบลช่างปี, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

วาสนา ไชยพรรณนา, วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์. สัมภาษณ์, ๓๐ มกราคม ๒๕๖๕.

วีรชัย แขกริมย์, ประธานวิสาหกิจชุมชน, สัมภาษณ์, ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

ศาคินี ผ่องศรี, กลุ่มนักท่องเที่ยวและชื่นชอบการถ่ายภาพ, สัมภาษณ์, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

ศึกษา สุวรรณธาดา ผู้อำนวยการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์, สัมภาษณ์, ๑๘ พฤศจิกายน ๒๕๖๔.

สมบัติ ประจัญศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, สัมภาษณ์, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔.

สมบัติ สัมครสมาน มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, สัมภาษณ์, ๑๐ ธันวาคม ๒๕๖๔.

สวัต แซมโต ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านตาตุม, สัมภาษณ์, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

สาร ศรีเจริญ ประชาชนท้องถิ่น, สัมภาษณ์, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

สุชาร์ตน์ แสงอรุณ , ผู้อำนวยการสำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬา ททท.สำนักงานสุรินทร์, สัมภาษณ์ ๘
เอกสิทธิ์ สุวินัย, วัฒนธรรม ตำบลช่างปี, สัมภาษณ์, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๔.

๒.ภาษาอังกฤษ

D.Seers. “The Meaning of Developing.” Paper presented at the 11th World Conference of the Society for International Development, Delhi: November 1969.

Everett M. Rogers with Lynne L. Svenning. Modernization Among Peasants; **The Impact of Communication**. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969. **Oxford Advanced Learner’s Dictionary**, 8th Edition, Oxford University Press, 2010.

PRR. Shinha. “Towards a Definition of Development Communication.” **Paper presented at the Study Seminar and Development Communication**, organized by Asian Mass Communication Research and Information Centre, Singapore April 1976.

PRR. Shinha. “Towards a Definition of Development Communication.” **Paper presented at the Study Seminar and Development Communication organized by Asian Mass Communication Research and Information Centre**, Singapore April 1976.

ภาคผนวก

ภาคผนวก	เรื่อง
ภาคผนวก ก	หนังสือขอความอนุเคราะห์ข้อมูล
ภาคผนวก ข	รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants)
ภาคผนวก ค	เครื่องมือการวิจัย
ภาคผนวก ฅ	รูปภาพการทำวิจัย
ภาคผนวก ง	ต้นแบบสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
ภาคผนวก จ	ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากการวิจัย
ภาคผนวก ฉ	ประวัติผู้วิจัย

ภาคผนวก ก

หนังสือขอความอนุเคราะห์ข้อมูลหน่วยงานราชการ

ที่ อว ๘๐๔๗/ว๐๒๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์เลขที่ ๓๐๕ หมู่ ๘ ตำบลนอกเมือง
อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
๓๒๐๐๐ โทร. ๐-๔๔๑๔-๒๑๐๗

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

เจริญพร หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสุรินทร์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบตอบรับการอนุเคราะห์ข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการวิจัย จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ ตามสัญญาวิจัยเลขที่ ว.๐๑๗/๒๕๖๔ ในแผนงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” โดยมีวัตถุประสงค์ของแผนงานการวิจัย ดังนี้ (๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๒) เพื่อพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๓) เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ (๔) เพื่อศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๔ แห่ง ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทขางปี ๓) ปราสาทภูมิโปน และ ๔) ปราสาทตาเมือน

ดังนั้น เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ข้อมูลการวิจัยจากหน่วยงานท่าน ดังนี้ ๑) ข้อมูลเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ๒) ขอบความอนุเคราะห์ คณะผู้วิจัยถ่ายภาพโบราณวัตถุที่เนื่องด้วยปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๓) ข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จึงเจริญพรมาทือทราบ และพิจารณาให้การอนุเคราะห์สืบถัดไป

ขอเจริญพร

(พระครูวิริยปัญญาภวณฺเณ, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์

ผู้ประสานงาน: ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

โทร. ๐๘๖-๔๖๕-๔๑๙๕, E-mail: thanarat.mcusr@gmail.com

ที่ อว๘๐๔๗/ว ๐๒๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์
เลขที่ ๓๐๕ หมู่ ๘ ตำบลนอกเมือง
อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
๓๒๐๐๐ โทร. ๐-๔๔๑๔-๒๑๐๗

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่ข้อมูลการวิจัย

เจริญพร วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบตอบรับการอนุญาตเผยแพร่ข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการวิจัย จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำงบประมาณ ๒๕๖๔ ตามสัญญาวิจัยเลขที่ ว.๐๑๗/๒๕๖๔ ในแผนงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” โดยมีวัตถุประสงค์ของแผนงานการวิจัย ดังนี้ (๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๒) เพื่อพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๓) เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ (๔) เพื่อศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๔ แห่ง ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทช่างปี่ ๓) ปราสาทภูมิโพน และ ๔) ปราสาทตาเมือน

ดังนั้น เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงใคร่ขออนุญาตเผยแพร่ข้อมูลการวิจัยจากหน่วยงานท่าน ดังนี้ ๑) ข้อมูลเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๒) ข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และพิจารณาให้การอนุญาตให้สืบถัดไป

ขอเจริญพร

(พระครูวิริยปัญญาภินันท์, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์

ผู้ประสานงาน: ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

โทร. ๐๘๖-๔๖๕-๔๑๕๕, E-mail: thanarat.mcusr@gmail.com

ที่ อว ๘๐๔๗/ว๐๒๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์

เลขที่ ๓๐๕ หมู่ ๘ ตำบลนอกเมือง
อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
๓๒๐๐๐ โทร. ๐-๔๔๔๔-๒๑๐๗

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง ขออนุมัติขอพระราชทานข้อมูลการวิจัย

เจริญพร ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบตอบรับการอนุมัติขอพระราชทานข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการวิจัย จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ ตามสัญญาวิจัยเลขที่ ว.๐๑๗/๒๕๖๔ ในแผนงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” โดยมีวัตถุประสงค์ของแผนงานการวิจัย ดังนี้ (๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๒) เพื่อพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๓) เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ (๔) เพื่อศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๔ แห่ง ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทช่างปี่ ๓) ปราสาทภูมิโปน และ ๔) ปราสาทตาเมือน

ดังนั้น เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ข้อมูลการวิจัยจากหน่วยงานท่าน ดังนี้ ๑) ข้อมูลเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๒) ข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และพิจารณาให้การอนุมัติสัปดาห์ต่อไป

ขอเจริญพร

(พระครูวิริยปัญญาภิวฒน์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์

ผู้ประสานงาน: ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

โทร. ๐๘๖-๔๖๕-๔๑๙๕, E-mail: thanarat.mcusr@gmail.com

ที่ อว๘๐๔๗/ว ๐๒๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์เลขที่ ๓๐๕ หมู่ ๘ ตำบลนอกเมือง
อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
๓๒๐๐๐ โทร. ๐-๔๔๑๔-๒๑๐๗

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

เจริญพร พัฒนาชุมชนจังหวัดสุรินทร์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบตอบรับการอนุเคราะห์ข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการวิจัย จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ ตามสัญญาวิจัยเลขที่ ว.๐๑๗/๒๕๖๔ ในแผนงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” โดยมีวัตถุประสงค์ของแผนงานการวิจัย ดังนี้ (๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๒) เพื่อพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๓) เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ (๔) เพื่อศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๔ แห่ง ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทช้างปี ๓) ปราสาทภูมิโปน และ ๔) ปราสาทตาเมือน

ดังนั้น เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ข้อมูลการวิจัยจากหน่วยงานท่าน ดังนี้ ๑) ข้อมูลเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๒) ข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และพิจารณาให้การอนุเคราะห์สืบทอดไป

ขอเจริญพร

(พระครูวิริยปัญญาภววัฒน์, ผศ.ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์

ผู้ประสานงาน: ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

โทร. ๐๘๖-๔๖๕-๔๑๙๕, E-mail: thanarat.mcusr@gmail.com

ที่ อว๘๐๔๗/ว ๐๒๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์
เลขที่ ๓๐๕ หมู่ ๘ ตำบลนอกเมือง
อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
๓๒๐๐๐ โทร. ๐-๔๔๑๔-๒๑๐๗

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

เจริญพร ท้องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบตอบรับการอนุเคราะห์ข้อมูลการวิจัย จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ ได้รับอนุมัติให้ดำเนินการวิจัย จากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำงบประมาณ ๒๕๖๔ ตามสัญญาวิจัยเลขที่ ว.๐๑๗/๒๕๖๔ ในแผนงานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์” โดยมีวัตถุประสงค์ของแผนงานการวิจัย ดังนี้ (๑) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๒) เพื่อพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ (๓) เพื่อพัฒนาเส้นทางการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ (๔) เพื่อศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๔ แห่ง ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทข่างปี ๓) ปราสาทภูมิโปน และ ๔) ปราสาทตาเมือน

ดังนั้น เพื่อให้การวิจัยครั้งนี้ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ข้อมูลการวิจัยจากหน่วยงานท่าน ดังนี้ ๑) ข้อมูลเกี่ยวกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และ ๒) ข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

จึงเจริญพรมมาเพื่อทราบ และพิจารณาให้การอนุเคราะห์สืบถัดไป

ขอเจริญพร

(พระครูวิริยปัญญาวิวัฒน์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์

ผู้ประสานงาน: ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

โทร. ๐๘๖-๔๖๕-๔๑๙๕, E-mail: thanarat.mcusr@gmail.com

หนังสือขอความอนุเคราะห์ข้อมูลชุมชนรอบปราสาท

ที่ อว ๘๐๔๗/ว๐๒๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์ หมู่ที่ ๘ ตำบลนอกเมือง
อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๔๔ - ๑๔๒๑๐๖

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลการวิจัย

เจริญพร นายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลศีขรภูมิ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบกรอกข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร. ตำแหน่ง อาจารย์ประจำ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ และคณะได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ดำเนินการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ ตามหนังสือสัญญาที่ ว.๐๑๗/๒๕๖๔ MCU 800764017 เรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์, Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community in Surin Province” โดยคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๔ แห่ง ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทช่วงปี ๓) ปราสาททภูมิโปน และ ๔) ปราสาทตาเมือน

ดังนั้น เพื่อให้การวิจัยของคณะผู้วิจัย เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุวัตถุประสงค์ ในการนี้ วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ท่าน ได้ให้อนุเคราะห์การเก็บข้อมูลการวิจัย แต่คณะผู้วิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ทั้งนี้เพื่อใช้ประกอบการทำวิจัยสืบต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูวิริยปัญญาภินันท์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์

ผู้ประสานงานโครงการ: ดร.ธนรัฐ สะอาดเยี่ยม โทร. ๐๘๖-๔๖๕-๔๑๙๕

นายนิยม ก้านอินทร์ โทร. ๐๙๕-๐๐๓-๘๒๔๒

ที่ อว ๘๐๔๗/ว๐๒๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์ หมู่ที่ ๘ ตำบลนอกเมือง
อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๔๔ - ๑๔๒๑๐๖

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลการวิจัย

เจริญพร นายกองค้การบริหารส่วนตำบลช้างปี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบกรอกข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร. ตำแหน่ง อาจารย์ประจำ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ และคณะได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ดำเนินการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ ตามหนังสือสัญญาที่ ว.๐๑๗/๒๕๖๔ MCU 800764017 เรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์, Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community in Surin Province” โดยคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๔ แห่ง ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทช้างปี ๓) ปราสาทภูมิโปน และ ๔) ปราสาทตาเมือน

ดังนั้น เพื่อให้การวิจัยของคณะผู้วิจัย เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุวัตถุประสงค์ ในการนี้ วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ท่าน ได้ให้อนุเคราะห์การเก็บข้อมูลการวิจัย แต่คณะผู้วิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ทั้งนี้เพื่อใช้ประกอบการทำวิจัยสืบต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูวิริยปัญญาภินันท์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์

ผู้ประสานงานโครงการ: ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

โทร. ๐๘๖-๔๖๕-๔๑๕๕

นายนิยม ก้านอินทร์

โทร. ๐๙๕-๐๐๓-๘๒๔๒

ที่ อว ๘๐๔๗/ว๐๒๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์ หมู่ที่ ๘ ตำบลนอกเมือง
อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๔๔ - ๑๔๒๑๐๖

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง ขออนุมัติโครงการเก็บข้อมูลการวิจัย

เจริญพร นายกองค้การบริหารส่วนตำบลตม

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบกรอกข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร. ตำแหน่ง อาจารย์ประจำ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ และคณะได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ดำเนินการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ ตามหนังสือสัญญาที่ ว.๐๑๗/๒๕๖๔ MCU 800764017 เรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์, Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community in Surin Province” โดยคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๔ แห่ง ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทช่างปี ๓) ปราสาทภูมิโปน และ ๔) ปราสาทตาเมือน

ดังนั้น เพื่อให้การวิจัยของคณะผู้วิจัย เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุวัตถุประสงค์ ในการนี้ วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ท่าน ได้ให้อนุเคราะห์การเก็บข้อมูลการวิจัย แต่คณะผู้วิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ทั้งนี้เพื่อใช้ประกอบการทำวิจัยสืบต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูวิริยปัญญาภิวัฒน์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์

ผู้ประสานงานโครงการ: ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม
นายนิยม ก้านอินทร์

โทร. ๐๘๖-๔๖๕-๔๑๙๕

โทร. ๐๙๕-๐๐๓-๘๒๔๒

ที่ อว ๘๐๔๗/ว๐๒๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตสุรินทร์ หมู่ที่ ๘ ตำบลนอกเมือง
อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๐๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๔๔ - ๑๔๒๑๐๖

๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลการวิจัย

เจริญพร นายกองค้การบริหารส่วนตำบลตาเมียง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบกรอกข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ, รศ.ดร. ตำแหน่ง อาจารย์ประจำ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ และคณะได้รับอนุมัติจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้ดำเนินการวิจัยประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๔ ตามหนังสือสัญญาที่ ว.๐๑๗/๒๕๖๔ MCU 800764017 เรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์, Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community in Surin Province” โดยคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ในการวิจัย คือ ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ จำนวน ๔ แห่ง ประกอบด้วย ๑) ปราสาทศีขรภูมิ ๒) ปราสาทข่างปี ๓) ปราสาททภูมิโปน และ ๔) ปราสาทตาเมียง

ดังนั้น เพื่อให้การวิจัยของคณะผู้วิจัย เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุวัตถุประสงค์ ในการนี้ วิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์ จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ท่าน ได้ให้อนุเคราะห์การเก็บข้อมูลการวิจัย แต่คณะผู้วิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ทั้งนี้เพื่อใช้ประกอบการทำวิจัยสืบต่อไป

จึงเจริญพรมาเพื่อทราบ และหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดีเช่นเคย ขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระครูวิริยปัญญาภินันท์, ผศ.ดร.)

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์

ผู้ประสานงานโครงการ: ดร.ธนรัฐ สะอาดเอี่ยม

โทร. ๐๘๖-๔๖๕-๔๑๙๕

นายนิยม ก้านอินทร์

โทร. ๐๙๕-๐๐๓-๘๒๔๒

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key informants)

แบบฟอร์มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อประกอบการวิจัย
เรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
(Foundation Economic Development of Prasat Khmer Community in Surin Province)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

๑) ชุมชนปราสาทศิขรภูมิ

๑. ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตปราสาท

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายราชัย ดวงใจ	กำนัน	๐๙๗-๓๓๔๓๐๗๔	

๒. ผู้บริหารโบราณสถาน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางสาวพรเพ็ญ บุญญาทิพย์-	ภัณฑารักษ์ ชำนาญการ	พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สุรินทร์ / ๐๔๔-๕๑๓๒๗๔	-

๓. กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	พระปลัดพุทธ ธรรมโพโร	รักษาการเจ้า อาวาส	วัดปราสาท/ ๐๙๘-๑๕๑๓๑๐๐	พระภิกษุ
๒	นายอุทัย สมัครสมาน	-	-	คฤหัสถ์

๔. ผู้ประกอบการท่องเที่ยว

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางปานิตร์ฐามัสญา กฤษภูมิ ไชยกล	ประธาน	๐๖๕-๔๖๑๖๕๑๖	
๒	นางจิตาภา งามเมืองปัก	กลุ่มสัมมาชีพ กาละแม	-	เรียนรู้ดู งาน
๓	นางณัชชา นิวแมน	กลุ่มสมุนไพรม	-	เรียนรู้ดู งาน
๔	นางสาวเพ็ญศรี ทรงศรี	การแสดงพื้นบ้าน		

๕.กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถาน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางปานิตร์ฐามัสถยา กฤษภูมิ ไชยกล	ประธาน	๐๖๕-๔๖๑๖๕๑๖	วิสาหกิจ ชุมชนศูนย์ สุขภาพ แพทย์แผน ไทย
๒	นายประสาน กงจักร	ผู้ประกอบการ	-	
๓	นางพันทิพย์ นุตโร	ผู้ประกอบการ	๐๘๔-๘๓๒๖๕๘๑	

๖.กลุ่มวิสาหกิจชุมชน รอบปราสาทขอม

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางปานิตร์ฐามัสถยา กฤษภูมิ ไชยกล	ประธาน	๐๖๕-๔๖๑๖๕๑๖	วิสาหกิจ ชุมชนศูนย์ สุขภาพ แพทย์แผน ไทย
๒	นางสาวเพ็ญศรี ทรงศรี	รองประธาน๑	๐๖๒-๘๒๘๗๕๙๐	
๓	นางสาววารุณี บุญเรือง	รองประธาน๒	๐๖๔-๖๔๑๔๗๙๔	
๔	นางสาวรัศมี บุญเรือง	เลขานุการ	๐๘๗-๙๕๙๑๑๒๒๘	
๕	นางทุเรียน ขวัญเงิน	เหรัญญิก	๐๘๗-๘๗๖๖๕๒๕	
๖	นางณัชชา นิวแมน	ผู้ช่วยเหรัญญิก	๐๘๓-๔๙๕๔๗๔๒	
๗	นางนุชรี เพิ่มทรัพย์	ปฏิคม	๐๙๑-๗๘๗๕๔๘๒	
๘	นางสาวชนิกา สมในใจ	ผู้ช่วยเลขา	๐๖๓-๙๙๒๖๙๘๙	
๙	นางสมศรี ทองศรี	กรรมการ	๐๘๘-๔๗๘๕๘๕๐	
๑๐	นางเวียง เพชรเมืองฟ้า	กรรมการ	๐๘๐-๑๐๕๔๓๘๘	
๑๑	นางเพอะ จันทร์หอม	กรรมการ	-	
๑๒	นางอิง แสงศักดิ์	กรรมการ	๐๘๘-๑๓๔๕๖๓๑	
๑๓	นางเชียร วิศิษฎ์พงศ์	กรรมการ	๐๙๐-๘๙๔๖๙๖๕	
๑๔	นางปราณี ดวงใจ	กรรมการ	๐๙๐-๒๙๖๐๓๐๙	
๑๕	นางสุภากร นามโคตร	กรรมการ	๐๙๐-๒๙๖๐๓๐๙	
๑๖	นางจิตาภา งามเมืองปัก	กรรมการ	๐๙๘-๗๖๒๒๙๑๙	
๑๗	นางเบญจพร ดีทั่ว	กรรมการ	๐๙๘-๗๖๒๒๙๑๙	

๑๘	นางศิวัญญา ศิลากุล	กรรมการ	๐๘๒-๕๙๔๖๙๙๘	
๑๙	นางปิยวรรณ บุญเต็ม	กรรมการ	๐๖๑-๖๔๗๗๖๙๙	
๒๐				

๒) ชุมชนปราสาทช่างปี

๑.ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตปราสาท

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	น.ส.กุลจิรา มั่นจิตร	รองปลัด อบต. ช่างปี	๐๙๙-๑๑๗๙๙๖๕	รักษาการ นายก อบต.

๒.ผู้บริหารโบราณสถาน จำนวน ๒ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายเอกสิทธิ์ สุวินัย	วัฒนธรรม ต.ช่าง ปี	๐๘๑-๙๕๕๗๖๙๖	กอง การศึกษา ฯ
๒	น.ส.วันเพ็ญ สำนักนิตย	นักวิชาการศึกษา	๐๖๕-๑๘๖๓๘๗๙	

๓.กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน ๒ รูป / ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	พระสุภาพ ปัญญาโร	พระวัดช่างปี	๐๘๔-๘๒๓๗๗๕๓	พระ
๒	นายไพฑูรย์ พิณีทรัพย์	ปราชญ์ประจำ ตำบล	๐๙๓-๕๖๕๘๘๓๕	คฤหัสถ์

๔.ผู้ประกอบการท่องเที่ยว จำนวน ๔ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายไพฑูรย์ พิณีทรัพย์	ประธาน ผู้ประกอบการ ท่องเที่ยว	๐๙๓-๕๖๕๘๘๓๕	
๒	ครูเฉลียว ปิ่นเพชร	สมาชิก	๐๘๑-๘๗๘๖๙๖๔	
๓	นवलนรา ทองหล่อ	สมาชิก	๐๙๐-๒๔๖๘๓๖๙	
๔	พระประกอบชัย สุทธิญาโณ	สมาชิก	-	พระผู้ดูแล และให้

				ความรู้ เกี่ยวกับ วัตถุ โบราณใน วัด
--	--	--	--	---

๕.กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถาน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางจันจิรา กองแก้ว	-	๐๙๖-๒๔๖๘๘๓๘๑	ผ้าไหม
๒	นายไพฑูรย์ พิณีทรัพย์	-	๐๙๓-๕๖๕๕๘๘๓๕	เครื่องปั้นดินเผา
๓	นางนวลนรา ทองหล่อ	-	๐๙๐-๒๔๖๘๓๖๙	ผ้าไหม
๔	นางประกอบ กล้าครบ	-	๐๙๓-๓๒๗๒๕๕๙	ขนมครก

๖.กลุ่มวิสาหกิจชุมชน รอบปราสาทขอม

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางสมพร เซลล์เนอร์	ประธาน	๐๘๔-๘๓๖๐๑๔๑	ผ้าไหม
๒	นายสมบัติ เหล่าจำเริญ	รองประธาน	๐๙๐-๔๕๙๔๙๙๒	ผ้าไหม
๓	น.ส.กัญญิการ์ กองแก้ว	กรรมการ	๐๘๘-๓๕๖๖๓๘๙	ผ้าไหม
๔	นายไพฑูรย์ พิณีทรัพย์	กรรมการ	๐๙๓-๕๖๕๕๘๘๓๕	ผ้าไหม
๕	นางนวลนรา ทองหล่อ	กรรมการ	๐๙๐-๒๔๖๘๓๖๙	ผ้าไหม
๖	นางสงวนศักดิ์ แสงงาม	กรรมการ	๐๘๙-๙๔๖๙๓๗๗	ผ้าไหม
๗	นายเทิด แสงงาม	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๘	นางเหลือบ สุขวาสนะ	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๙	นางเคลือบ กองแก้ว	สมาชิก	๐๘๕-๗๗๒๒๑๘๔	ผ้าไหม
๑๐	นางพลิน ประแสสมโสม	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๑	นางเตย แสงงาม	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๒	นางพน แสงงาม	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๓	นางขวัญ บุตรดี	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๔	นางละอองดาว ละหุณิล	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๕	นางจรรยา โตะงาม	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๖	นางจันจิรา กองแก้ว	สมาชิก	๐๙๓-๔๒๑๓๘๓๓	ผ้าไหม
๑๗	นางบุญช่วย ฐิติตร	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๑๘	นางประกอบ กล้าครบ	สมาชิก	๐๙๓-๓๒๗๒๕๕๙	ผ้าไหม

๑๙	นายทอง คำอานา	สมาชิก	-	ผ้าไหม
๒๐	นางคลอน วิบูลย์	สมาชิก	-	ผ้าไหม

๓) ชุมชนปราสาทภูมิโปน

๑.ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตปราสาท จำนวน ๑ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	น.ส.มยุรี สุวรรณราช	ปลัด อบต.	๐๔๔-๐๖๐๓๔๖	

๒.ผู้บริหารโบราณสถาน จำนวน ๒ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายพงษ์รัตน์ ปัดภัย	ผู้ใหญ่บ้าน	๐๘๗-๒๒๕๖๑๐๔๓	
๒	นายสวัสดิ์ แซมโต	ผช.ผู้ใหญ่บ้าน	๐๘๑-๒๐๖๘๗๐๘๑	

๓.กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น จำนวน ๒ รูป / ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	พระครูสุเทพศีลวิบุรณ์	เจ้าอาวาสวัดเทพ ศรีอุดม	-	พระ
๒	นายสาร ศรีเจริญ	อาจารย์พิธี พราหมณ์	-	คฤหัสถ์

๔.ผู้ประกอบการท่องเที่ยว

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายทต มั่นผล	ประธานOTOP นวัตวิถี	๐๘๘-๓๔๒๔๙๗๙	
๒	นางรัตยา จินดาวงศ์	กรรมการ	๐๘๗-๒๔๒๐๐๙๘	
๓	นางสุจิน ยวนจิตร	กรรมการ	๐๘๒-๑๔๔๘๕๕๙	

๕.กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถาน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายทต มั่นผล	ประธานOTOP นวัตวิถี	๐๘๘-๓๔๒๔๙๗๙	ผ้าไหม
๒	นางรัตยา จินดาวงศ์	กรรมการ	๐๘๗-๒๔๒๐๐๙๘	ผ้าไหม
๓	นางสุจิน ยวนจิตร	กรรมการ	๐๘๒-๑๔๔๘๕๕๙	ผ้าไหม
๔	นางบุษรา ออกอู่	กรรมการ	๐๖๑-๐๓๒๐๓๑๙	ผ้าไหม

๖.กลุ่มวิสาหกิจชุมชน รอบปราสาทหอม

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายทต มั่นผล	ประธานOTOP นวัตวิถี	๐๘๘-๓๔๒๔๙๗๙	ผ้าไหม
๒	นายพงษ์รัตน์ ปัดภัย	รองประธาน	๐๘๗-๒๕๖๑๐๔๓	ผ้าไหม
๓	นางรัตยา จินดาวงศ์	กรรมการ	๐๘๗-๒๔๒๐๐๙๘	ผ้าไหม
๔	นางรพีพรรณ แก้วเจ้า	กรรมการ	๐๙๒-๙๐๓๔๙๗๕	ผ้าไหม
๕	น.ส.น้องนุช มั่นผล	กรรมการ	๐๖๑-๐๖๒๑๕๘๙	ผ้าไหม
๖	นางสุจิน ยวนจิตร	กรรมการ	๐๘๒-๑๔๔๘๕๕๙	ผ้าไหม
๗	นางประนม ดวงดี	กรรมการ	๐๙๒-๖๐๖๒๙๙๙	ผ้าไหม
๘	นางสมบัติ ยิ่งขึ้น	กรรมการ	๐๘๕-๔๔๓๔๒๒๗	ผ้าไหม
๙	นางบุษรา ออกอู่	กรรมการ	๐๖๑-๐๓๒๐๓๑๙	ผ้าไหม
๑๐	นายเจี๊ว แอกลง	กรรมการ	๐๘๐-๑๕๐๓๑๕๖	ผ้าไหม
๑๑	นายชลการ ราชรักษ์	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๑๒	นายสวัสดิ์ แซ่มโต	กรรมการ	๐๘๑-๐๖๘๗๐๘๑	ผ้าไหม
๑๓	นายช่วย แอกลง	กรรมการ	๐๘๗-๒๕๓๖๒๙๔	ผ้าไหม
๑๔	นายธนะพร มีแก้ว	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๑๕	นางเสาวนีย์ นุ่มนวลศรี	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๑๖	นางตุ ขาดิสันติกุล	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๑๗	นางรี ชาญเขียว	กรรมการ	๐๘๔-๙๘๓๐๘๗๙	ผ้าไหม
๑๘	นางเรื่อน จิตรสะอาด	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๑๙	นางสุคต มั่นผล	กรรมการ	-	ผ้าไหม
๒๐	นางวรรณณา ศรีเจริญ	กรรมการ	๐๘๓-๓๐๓๗๐๑๕	ผ้าไหม

๔) ชุมชนปราสาทตาเมือน

๑.ผู้ปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตปราสาท

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางวรรณณี แนบทางดี	ปลัด อบต.ตาเมียง	๐๘๑-๘๗๗๒๕๗๔	

๒.ผู้บริหารโบราณสถาน จำนวน ๒ ท่าน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายเฉลิมชัย โสมยา	เจ้าหน้าที่ดูแลจากกรมศิลปากร หน่วยที่ ๑๐ โคราชพิมาย	๐๘๕-๓๑๔๙๑๒๖	
๒	นายประดิษฐ์ บุญคาน	เจ้าหน้าที่ดูแลจากกรมศิลปากร หน่วยที่ ๑๐ โคราชพิมาย	-	

๓.กลุ่มนักปราชญ์ท้องถิ่น

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	พระประเสริฐ ชิวโณ	เจ้าอาวาสวัดปราสาททองหนองคันนา	-	พระ
๒	นายวีรชัย แขกรัมย์	ประธานวิสาหกิจชุมชน	๐๘๕-๕๑๖๔๒๙๓	คฤหัสถ์

๔.ผู้ประกอบการท่องเที่ยว

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายสยาม แส่นแก้ว	ผญ.หมู่ที่ ๕	๐๙๓-๕๖๓๖๙๕๒	ผู้แนะนำ ท่องเที่ยว ปราสาท ตาเมื่อน

๕.กลุ่มผู้ประกอบการขายของที่ระลึก ณ โบราณสถาน

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นางจันทร์ทิพย์ แขกรัมย์	บัญชีกลุ่ม	๐๙๘-๙๐๙๙๒๖๕	กล้วยฉาบ
๒	นางกานสดา สุขจิตร	กรรมการ	-	ไส้กรอก
๓	นางหนูเล็ก สุดตา	กรรมการ	-	ตะกร้า เชือกฟาง
๔	นางพะยอม หาญนีก	เลขากลุ่ม	๐๘๕-๕๑๖๔๒๙๓	ขนมไทย

๖.กลุ่มวิสาหกิจชุมชน รอบปราสาทขอม

ที่	รายนาม	ตำแหน่ง	ที่อยู่/เบอร์โทร	หมายเหตุ
๑	นายวีรชัย แขกรัมย์	ประธานวิสาหกิจ ชุมชนเกษตร อินทรีย์	๐๘๕-๕๑๖๔๒๙๓	เกษตร อินทรีย์
๒	นายสงวน หาญนีก	รองประธาน	-	
๓	นางจันทร์ทิพย์ แขกรัมย์	บัญชีกลุ่ม	๐๙๘-๙๐๙๙๒๖๕	
๔	นางพะยอม หาญนีก	เลขากลุ่ม	๐๘๕-๕๑๖๔๒๙๓	
๕	นางสีดา แขกรัมย์	กรรมการ	๐๙๕-๘๙๗๒๕๔๓	
๖	นางหนูเล็ก สุดตา	กรรมการ	-	
๗	นางสุลาวัลย์ โคตรบุปผา	กรรมการ	-	
๘	นางอุทน เชื่อมกลาง	กรรมการ	-	
๙	นายนงลักษณ์ ศรีเพชร	กรรมการ	-	
๑๐	นางสาวมवल โพธิ์แก้ว	สมาชิก	-	
๑๑	นายทำนอง เชื่อมกลาง	สมาชิก	-	
๑๒	นายวันชัย เปรียบนาบ	สมาชิก	-	
๑๓	นางหอม พริ้งเพราะ	สมาชิก	-	
๑๔	นายจิตร อัมปมาต	สมาชิก	-	

๑๕	นางฉลวย มงคล	สมาชิก	-	
๑๖	นายทอง เสาเกลียว	สมาชิก	-	
๑๗	นายสนุก สมบูรณ์	สมาชิก	-	
๑๘	นางพิมพ์ กิรัมย์	สมาชิก	-	
๑๙	นางประกายแก้ว ปะจะภูโต	สมาชิก	๐๘๒-๘๖๘๔๗๗๓	
๒๐	นางระเบียบ ต่อแก้ว	สมาชิก	-	

ภาคผนวก ค

เครื่องมือวิจัย

แผนงานวิจัย เรื่อง

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ ๑	นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม พัฒนาชุมชน และการท่องเที่ยว
แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ ๒	ผู้ประกอบการท่องเที่ยว, ผู้จำหน่ายสินค้าที่ระลึก, กลุ่มวิสาหกิจชุมชนของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์
แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ ๓	กลุ่มนักท่องเที่ยว

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ ๑

(สัมภาษณ์กลุ่ม: นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม พัฒนาชุมชน และการท่องเที่ยว)

เพื่อการวิจัย เรื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

(ส่วนผู้วิจัยเป็นผู้บันทึกการสัมภาษณ์)

ชื่อ-นามสกุล ของผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่งงานปัจจุบัน.....

สถานที่ในการทำงานปัจจุบัน.....

ตอนที่ ๒ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาที่สัมภาษณ์

๑. ประเด็นประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑.๑ ประเด็นด้านประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑. ปราสาทขอมในพื้นที่มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
๒. ที่ตั้งของปราสาทขอม
๓. สภาพพื้นที่ปัจจุบันของปราสาทขอมเป็นอย่างไร
๔. ปราสาทขอมเคยมีการสำรวจขุดค้นและบูรณะของกรมศิลปากรหรือไม่
๕. การคมนาคมสู่ปราสาทขอมเป็นอย่างไร
๖. ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาปราสาทขอมหรือไม่ หากมีเป็นรูปแบบใดบ้าง

๑.๒ ประเด็นการกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑. ในพื้นที่ปราสาทขอมมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวหรือไม่
๒. ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน
อย่างไร

๓. กิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมมีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการหรือไม่

๔. รูปแบบกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นอย่างไร

๕. ระยะเวลาในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

๖. กลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมมีใครบ้าง

๗. ท่านคิดว่าควรเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่ หากควรเพิ่มจะเพิ่มสิ่งใดเข้าไปในกิจกรรม

๘. ท่านมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่ อย่างไร

๑.๓ ประเด็นการจัดการการท่องเที่ยว

๑. ท่านมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการการท่องเที่ยวด้านใดบ้าง

- ( ) วางแผน ( ) จัดหางบประมาณ ( ) ดำเนินการ
 ( ) เป็นคณะกรรมการร่วม ( ) ผู้สังเกตการณ์
 ( ) อื่น ๆ เช่น

๒. การจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานใดบ้าง

- ( ) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ( ) สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด
 ( ) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ( ) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
 ( ) องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ( ) องค์กรเอกชน
 ( ) อื่น ๆ ระบุ.....

๓. ท่านอยากให้หน่วยงานใดเข้ามาสนับสนุนการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม เพราะเหตุใด

- ( ) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ( ) สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด
 ( ) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ( ) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
 ( ) องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ( ) องค์กรเอกชน
 ( ) อื่น ๆ ระบุ.....

๔. ในการจัดการการท่องเที่ยวที่ผ่านมามีปัญหาเกี่ยวกับอะไรที่ท่านคิดว่าเป็นปัญหาสำคัญที่สุด ?

๕. ในพื้นที่ปราสาทขอมมีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวหรือไม่ และสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวได้หรือไม่ อย่างไร

๖. ตามความคิดเห็นของท่าน การจัดการการท่องเที่ยวที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีความเหมาะสมหรือไม่ ถ้าจะทำให้ดีขึ้นควรต้องเพิ่มเติมสิ่งใด

๗. การมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมภายในปราสาทขอม ชุมชนมีการปรับตัวอย่างไรบ้างหรือไม่

๘. ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวปราสาทขอม เช่น มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ชมรมอนุรักษ์ การจำหน่ายสินค้า หรือไม่ อย่างไร

๙. สิ่งอำนวยความสะดวกที่ได้เตรียมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวมีอะไรบ้าง

๑๐. การท่องเที่ยวปราสาทขอมส่งผลทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่และอย่างไรบ้าง

๑๑. ในพื้นที่ชุมชนปราสาทขอมมีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมหรือไม่

๒. ประเด็นพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๒.๑ ประเด็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

- (๑) แนวคิดเรื่องนี้มีความเป็นมาอย่างไร
- (๒) คำจำกัดความเรื่องนี้ควรเป็นเช่นไร
- (๓) หลักการสำคัญของเรื่องนี้มีอะไรบ้าง
- (๔) ประเภทของทุนทางสังคมและวัฒนธรรมในเรื่องปราสาทขอมนี้มีอะไรบ้าง
- (๕) หากจะศึกษาในเรื่องนี้ควรจะศึกษาในประเด็นใดบ้าง
- (๖) ต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมจะนำไปใช้ประโยชน์ในด้านใดบ้าง

๒.๒ ประเด็นการพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

- (๑) ที่มาของแนวคิดเรื่องรูปแบบสินค้าจากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เป็นเช่นไร
- (๒) คำจำกัดความของการพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทขอมควรเป็นเช่นไร
- (๓) ผู้ที่คิดเรื่องนี้ เขามีหลักการสำคัญอย่างไรบ้าง
- (๔) ประเภทของสินค้าจากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง
- (๕) รูปแบบการพัฒนาสินค้าจากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ควรมีวิธีการไหนบ้าง
- (๖) การพัฒนาสินค้าจากปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีประโยชน์ในด้านใดบ้าง

๒.๓ ประเด็นการพัฒนารูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

(๑) ที่มาของแนวคิดเรื่องการพัฒนาารูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เป็นเช่นไร

(๒) คำจำกัดความของการพัฒนารูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์เป็นเช่นไร

(๓) ผู้ที่คิดเรื่องนี้ เขามีหลักการสำคัญอย่างไรบ้าง

(๔) ประเภทของรูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ในปัจจุบันมีอะไรบ้าง

(๕) การพัฒนารูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ควรมีรูปแบบไหนบ้าง

(๖) การพัฒนารูปแบบการบริการการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีประโยชน์ในด้านใดบ้าง

๓.ประเด็นการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

(๑) แหล่งท่องเที่ยวอื่นในชุมชนนอกจากปราสาทขอมมีหรือไม่

(๒) ในพื้นที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่ใกล้เคียง บ้างหรือไม่ ถ้ามี อยู่ที่ไหน เป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบไหน

(๓) มีผู้คนในชุมชนที่ดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวบ้างหรือไม่ เช่น โฮมสเตย์

(๔) ชุมชนมีการจัดเทศกาลการท่องเที่ยวเกี่ยวกับปราสาทขอมหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างอื่นไม่ เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใด

(๕) ชุมชนมีการจัดทำป้ายบอกเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในชุมชนหรือไม่

(๖) ชุมชนมีงานประเพณีท้องถิ่นที่เป็นที่รู้จักกว้างขวาง และเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหรือไม่

(๗) องค์กรใดในชุมชนที่มีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอม

(๘) ชุมชนมีศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อบริการสำหรับนักท่องเที่ยวหรือไม่

(๙) ชุมชนมีมาตรการในการดูแล อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวปราสาทขอมอย่างไร

(๑๐) ท่านมีข้อเสนอแนะเพื่อการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในชุมชนของท่านอย่างไร

๔.ประเด็นการศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

(๑) ชุมชนมีการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่

(๒) ชุมชนมีกลไกเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมอย่างไร

(๓) ชุมชนมีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมอย่างไรและรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นอย่างไร

(๔) ชุมชนมีการให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่ อย่างไร

(๕) ชุมชนมีการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นเช่นเป็นไกด์ท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวปราสาท
ขอมหรือไม่

(๖) ชุมชนมีระบบการจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอมอย่างไร

(๗) องค์กรใดในชุมชนที่มีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอม

(๘) ชุมชนมีศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อบริการสำหรับนักท่องเที่ยวหรือไม่

(๙) ชุมชนมีมาตรการในการดูแล อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวปราสาทขอม
อย่างไร

(๑๐) ท่านมีข้อเสนอแนะเพื่อการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในชุมชนของท่าน
อย่างไร

ตอนที่ ๓ ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะของผู้สัมภาษณ์ (ถ้ามี)

.....
.....
.....
.....

ลงชื่อ.....

(.....)

ผู้สัมภาษณ์

...../...../.....

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ ๒

(สัมภาษณ์กลุ่ม: ผู้ประกอบการท่องเที่ยว, ผู้จำหน่ายสินค้าที่ระลึก, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ของชุมชน
ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์)

เพื่อการวิจัย เรื่อง การพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาท
ขอมในจังหวัดสุรินทร์

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

(ส่วนผู้วิจัยเป็นผู้บันทึกการสัมภาษณ์)

ชื่อ-นามสกุล ของผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่งงานปัจจุบัน.....

สถานที่ในการทำงานปัจจุบัน.....

ตอนที่ ๒ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาที่สัมภาษณ์

๑.ประเด็นประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑.๑ ประเด็นด้านประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑. ปราสาทขอมในพื้นที่มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
๒. ที่ตั้งของปราสาทขอม
๓. สภาพพื้นที่ปัจจุบันของปราสาทขอมเป็นอย่างไร
๔. ปราสาทขอมเคยมีการสำรวจขุดค้นและบูรณะของกรมศิลปากรหรือไม่
๕. การคมนาคมสู่ปราสาทขอมเป็นอย่างไร
๖. ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาปราสาทขอมหรือไม่ หากมีเป็นรูปแบบใดบ้าง

๑.๒ ประเด็นการกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑. ในพื้นที่ปราสาทขอมมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวหรือไม่
๒. ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน
อย่างไร

๓. กิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมมีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการหรือไม่

๔. รูปแบบกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นอย่างไร

๕. ระยะเวลาในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

๖. กลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมมีใครบ้าง

๗. ท่านคิดว่าควรเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่ หากควรเพิ่มจะเพิ่มสิ่งใดเข้าไปในกิจกรรม

๘. ท่านมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่ อย่างไร

๑.๓ ประเด็นการจัดการการท่องเที่ยว

๑. ท่านมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการการท่องเที่ยวด้านใดบ้าง

- ( ) วางแผน ( ) จัดหางบประมาณ ( ) ดำเนินการ
 ( ) เป็นคณะกรรมการร่วม ( ) ผู้สังเกตการณ์
 ( ) อื่น ๆ เช่น

๒. การจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานใดบ้าง

- ( ) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ( ) สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด
 ( ) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ( ) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
 ( ) องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ( ) องค์กรเอกชน
 ( ) อื่น ๆ ระบุ.....

๓. ท่านอยากให้หน่วยงานใดเข้ามาสนับสนุนการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม เพราะเหตุใด

- ( ) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ( ) สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด
 ( ) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ( ) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
 ( ) องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ( ) องค์กรเอกชน
 ( ) อื่น ๆ ระบุ.....

๔. ในการจัดการการท่องเที่ยวที่ผ่านมามีปัญหาเกี่ยวกับอะไรที่ท่านคิดว่าเป็นปัญหาสำคัญที่สุด ?

๕. ในพื้นที่ปราสาทขอมมีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวหรือไม่ และสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวได้หรือไม่ อย่างไร

๖. ตามความคิดเห็นของท่าน การจัดการการท่องเที่ยวที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีความเหมาะสมหรือไม่ ถ้าจะทำให้ดีขึ้นควรต้องเพิ่มเติมสิ่งใด

๗. การมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมภายในปราสาทขอม ชุมชนมีการปรับตัวอย่างไรบ้างหรือไม่

๘. ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวปราสาทขอม เช่น มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ชมรมอนุรักษ์ การจำหน่ายสินค้า หรือไม่ อย่างไร

๙. สิ่งอำนวยความสะดวกที่ได้เตรียมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวมีอะไรบ้าง

๑๐. การท่องเที่ยวปราสาทขอมส่งผลทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่และอย่างไรบ้าง

๑๑. ในพื้นที่ชุมชนปราสาทขอมมีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมหรือไม่

๒. ประเด็นพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๒.๑ ประเด็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๒.๑.๑ ด้านต้นทุนทางสังคม ประกอบด้วย ๔ ด้าน

(๑) ทรัพยากรบุคคลที่สำคัญ และมีความเกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีใครบ้าง

(๒) หน่วยงานที่มีส่วนในการพัฒนาและส่งเสริมชุมชนฐานรากในปราสาทขอมในจังหวัด

สุรินทร์มีอะไรบ้าง

(๓) ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีภูมิปัญญาที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์เกี่ยวกับอารยธรรมขอมมีอะไรบ้าง

(๔) โบราณสถานปราสาทขอมมีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนฐานรากในด้านใดบ้าง

๒.๑.๒ ทุนทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย ๔ ด้าน

(๑) คติธรรมที่ปรากฏในชุมชนปราสาทขอมมีอะไรบ้างที่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนฐานราก

(๒) ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีรูปแบบการดำเนินชีวิตตามหลักกฎหมาย และจารีตประเพณีอันดีงามของคนในชุมชนฐานรากอย่างไรบ้าง

(๓) ชุมชนปราสาทขอมมีวิถีชีวิต และธรรมเนียมปฏิบัติที่เป็นประเพณีอันดีงามของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของคนในชุมชนฐานรากมีอะไรบ้าง

(๔) โบราณสถาน, โบราณวัตถุธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและศูนย์รวมจิตใจของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง

๒.๒ ประเด็นการพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๒.๑ สินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง

๒.๒ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมที่สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนมีอะไรบ้าง

๒.๓ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมมีบรรจุภัณฑ์ที่มีคุณภาพและเป็นเอกลักษณ์หรือไม่

- ๒.๔ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมมีปริมาณเพียงพอต่อนักท่องเที่ยวที่มาเยือนหรือไม่
- ๒.๕ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมมีคุณภาพและได้มาตรฐานหรือไม่
- ๒.๖ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมมีศูนย์จำหน่ายที่ชัดเจนสำหรับนักท่องเที่ยวหรือไม่
- ๒.๗ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมการรวมกลุ่มของหน่วยงานที่จำหน่ายของที่ระลึกหรือไม่
- ๒.๘ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมมีหน่วยงานราชการที่ให้การสนับสนุนการออกแบบและพัฒนาสินค้าอย่างต่อเนื่องหรือไม่ อย่างไร

๒.๓ ประเด็นการพัฒนารูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

- ๓.๑ สถาปัตยกรรม, ภูมิสถาปัตยกรรม และโบราณวัตถุที่เป็นสิ่งแสดงความสนใจให้กับท่องเที่ยวในชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง
- ๓.๒ สิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาและส่งเสริมในด้านใดบ้าง
- ๓.๓ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว, ป้ายบอกทาง, ป้ายนิเทศ, มัคคุเทศก์, เว็บไซต์ และสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชนปราสาทขอมเป็นอย่างไรบ้าง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาและส่งเสริมสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในด้านใดบ้าง
- ๓.๔ กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาและส่งเสริมในด้านใดบ้าง
- ๓.๕ การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ควรพัฒนาอย่างไรบ้าง

๓.ประเด็นการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

- (๑) แหล่งท่องเที่ยวอื่นในชุมชนนอกจากปราสาทขอมมีหรือไม่
- (๒) ในพื้นที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่ใกล้เคียง บ้างหรือไม่ ถ้ามี อยู่ที่ไหน เป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบไหน
- (๓) มีผู้คนในชุมชนที่ดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวบ้างหรือไม่ เช่นโฮมสเตย์
- (๔) ชุมชนมีการจัดเทศกาลการท่องเที่ยวเกี่ยวกับปราสาทขอมหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างอื่นไม่ เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใด
- (๕) ชุมชนมีการจัดทำป้ายบอกเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในชุมชนหรือไม่
- (๖) ชุมชนมีงานประเพณีท้องถิ่นที่เป็นที่รู้จักกว้างขวาง และเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหรือไม่
- (๗) องค์กรใดในชุมชนที่มีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอม
- (๘) ชุมชนมีศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อบริการสำหรับนักท่องเที่ยวหรือไม่

(๙) ชุมชนมีมาตรการในการดูแล อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวปราสาทขอมอย่างไร

(๑๐) ท่านมีข้อเสนอแนะเพื่อการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในชุมชนของท่านอย่างไร

๔.ประเด็นการศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

(๑) ชุมชนมีการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่

(๒) ชุมชนมีกลไกเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมอย่างไร

(๓) ชุมชนมีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมอย่างไรและรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นอย่างไร

(๔) ชุมชนมีการให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่ อย่างไร

(๕) ชุมชนมีการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นเช่นเป็นไกด์ท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่

(๖) ชุมชนมีระบบการจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอมอย่างไร

(๗) องค์กรใดในชุมชนที่มีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอม

(๘) ชุมชนมีศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อบริการสำหรับนักท่องเที่ยวหรือไม่

(๙) ชุมชนมีมาตรการในการดูแล อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวปราสาทขอมอย่างไร

(๑๐) ท่านมีข้อเสนอแนะเพื่อการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในชุมชนของท่านอย่างไร

ตอนที่ ๓ ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะของผู้สัมภาษณ์ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....

(.....)

สัมภาษณ์

...../...../.....

แบบสัมภาษณ์ ชุดที่ ๒

(สัมภาษณ์กลุ่ม: ผู้ประกอบการท่องเที่ยว, ผู้จำหน่ายสินค้าที่ระลึก, กลุ่มวิสาหกิจชุมชน ของชุมชน
ปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์)

เพื่อการวิจัย เรื่อง การพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาท
ขอมในจังหวัดสุรินทร์

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

(ส่วนผู้วิจัยเป็นผู้บันทึกการสัมภาษณ์)

ชื่อ-นามสกุล ของผู้ให้สัมภาษณ์.....

ตำแหน่งงานปัจจุบัน.....

สถานที่ในการทำงานปัจจุบัน.....

ตอนที่ ๒ เป็นข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาที่สัมภาษณ์

๑.ประเด็นประวัติศาสตร์และกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑.๑ ประเด็นด้านประวัติศาสตร์ของปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑. ปราสาทขอมในพื้นที่มีประวัติความเป็นมาอย่างไร
๒. ที่ตั้งของปราสาทขอม
๓. สภาพพื้นที่ปัจจุบันของปราสาทขอมเป็นอย่างไร
๔. ปราสาทขอมเคยมีการสำรวจขุดค้นและบูรณะของกรมศิลปากรหรือไม่
๕. การคมนาคมสู่ปราสาทขอมเป็นอย่างไร
๖. ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาปราสาทขอมหรือไม่ หากมีเป็นรูปแบบใดบ้าง

๑.๒ ประเด็นการกิจกรรมการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๑. ในพื้นที่ปราสาทขอมมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวหรือไม่
๒. ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน
อย่างไร

๓. กิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมมีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการหรือไม่

๔. รูปแบบกิจกรรมที่จัดขึ้นเป็นอย่างไร

๕. ระยะเวลาในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

๖. กลุ่มคนที่เข้าร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมมีใครบ้าง

๗. ท่านคิดว่าควรเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่ หากควรเพิ่มจะเพิ่มสิ่งใดเข้าไปในกิจกรรม

๘. ท่านมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่ อย่างไร

๑.๓ ประเด็นการจัดการการท่องเที่ยว

๑. ท่านมีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการการท่องเที่ยวด้านใดบ้าง

- ( ) วางแผน ( ) จัดหางบประมาณ ( ) ดำเนินการ
 ( ) เป็นคณะกรรมการร่วม ( ) ผู้สังเกตการณ์
 ( ) อื่น ๆ เช่น

๒. การจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานใดบ้าง

- ( ) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ( ) สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด
 ( ) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ( ) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
 ( ) องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ( ) องค์กรเอกชน
 ( ) อื่น ๆ ระบุ.....

๓. ท่านอยากให้หน่วยงานใดเข้ามาสนับสนุนการจัดการการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอม เพราะเหตุใด

- ( ) การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ( ) สำนักงานการท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด
 ( ) สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด ( ) สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
 ( ) องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ( ) องค์กรเอกชน
 ( ) อื่น ๆ ระบุ.....

๔. ในการจัดการการท่องเที่ยวที่ผ่านมามีปัญหาเกี่ยวกับอะไรที่ท่านคิดว่าเป็นปัญหาสำคัญที่สุด ?

๕. ในพื้นที่ปราสาทขอมมีศูนย์บริการนักท่องเที่ยวหรือไม่ และสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวได้หรือไม่ อย่างไร

๖. ตามความคิดเห็นของท่าน การจัดการการท่องเที่ยวที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีความเหมาะสมหรือไม่ ถ้าจะทำให้ดีขึ้นควรต้องเพิ่มเติมสิ่งใด

๗. การมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมภายในปราสาทขอม ชุมชนมีการปรับตัวอย่างไรบ้างหรือไม่

๘. ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวปราสาทขอม เช่น มัคคุเทศก์ท้องถิ่น ชมรมอนุรักษ์ การจำหน่ายสินค้า หรือไม่ อย่างไร

๙. สิ่งอำนวยความสะดวกที่ได้เตรียมเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวมีอะไรบ้าง

๑๐. การท่องเที่ยวปราสาทขอมส่งผลทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่และอย่างไรบ้าง

๑๑. ในพื้นที่ชุมชนปราสาทขอมมีการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมหรือไม่

๒. ประเด็นพัฒนาสินค้าและรูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๒.๑ ประเด็นต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๒.๑.๑ ด้านต้นทุนทางสังคม ประกอบด้วย ๔ ด้าน

(๑) ทรัพยากรบุคคลที่สำคัญ และมีความเกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีใครบ้าง

(๒) หน่วยงานที่มีส่วนในการพัฒนาและส่งเสริมชุมชนฐานรากในปราสาทขอมในจังหวัด

สุรินทร์มีอะไรบ้าง

(๓) ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีภูมิปัญญาที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์เกี่ยวกับอารยธรรมขอมมีอะไรบ้าง

(๔) โบราณสถานปราสาทขอมมีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนฐานรากในด้านใดบ้าง

๒.๑.๒ ทุนทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย ๔ ด้าน

(๑) คติธรรมที่ปรากฏในชุมชนปราสาทขอมมีอะไรบ้างที่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนฐานราก

(๒) ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีรูปแบบการดำเนินชีวิตตามหลักกฎหมาย และจารีตประเพณีอันดีงามของคนในชุมชนฐานรากอย่างไรบ้าง

(๓) ชุมชนปราสาทขอมมีวิถีชีวิต และธรรมเนียมปฏิบัติที่เป็นประเพณีอันดีงามของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของคนในชุมชนฐานรากมีอะไรบ้าง

(๔) โบราณสถาน, โบราณวัตถุธรรมที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวและศูนย์รวมจิตใจของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง

๒.๒ ประเด็นการพัฒนาสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๒.๑ สินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง

๒.๒ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมที่สร้างชื่อเสียงให้กับชุมชนมีอะไรบ้าง

๒.๓ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมมีบรรจุภัณฑ์ที่มีคุณภาพและเป็นเอกลักษณ์หรือไม่

- ๒.๔ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมมีปริมาณเพียงพอต่อนักท่องเที่ยวที่มาเยือนหรือไม่
- ๒.๕ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมมีคุณภาพและได้มาตรฐานหรือไม่
- ๒.๖ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมมีศูนย์จำหน่ายที่ชัดเจนสำหรับนักท่องเที่ยวหรือไม่
- ๒.๗ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมการรวมกลุ่มของหน่วยงานที่จำหน่ายของที่ระลึกหรือไม่
- ๒.๘ สินค้าในชุมชนปราสาทขอมมีหน่วยงานราชการที่ให้การสนับสนุนการออกแบบและพัฒนาสินค้าอย่างต่อเนื่องหรือไม่ อย่างไร

๒.๓ ประเด็นการพัฒนารูปแบบการบริการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

- ๓.๑ สถาปัตยกรรม, ภูมิสถาปัตยกรรม และโบราณวัตถุที่เป็นสิ่งแสดงความสนใจให้กับท่องเที่ยวในชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง
- ๓.๒ สิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาและส่งเสริมในด้านใดบ้าง
- ๓.๓ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว, ป้ายบอกทาง, ป้ายนิเทศ, มัคคุเทศก์, เว็บไซต์ และสิ่งอำนวยความสะดวกในชุมชนปราสาทขอมเป็นอย่างไรบ้าง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาและส่งเสริมสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการท่องเที่ยวชุมชนปราสาทขอมในด้านใดบ้าง
- ๓.๔ กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพัฒนาและส่งเสริมในด้านใดบ้าง
- ๓.๕ การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ควรพัฒนาอย่างไรบ้าง

๓.ประเด็นการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

- (๑) แหล่งท่องเที่ยวอื่นในชุมชนนอกจากปราสาทขอมมีหรือไม่
- (๒) ในพื้นที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่ใกล้เคียง บ้างหรือไม่ ถ้ามี อยู่ที่ไหน เป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบไหน
- (๓) มีผู้คนในชุมชนที่ดำเนินธุรกิจการท่องเที่ยวบ้างหรือไม่ เช่นโฮมสเตย์
- (๔) ชุมชนมีการจัดเทศกาลการท่องเที่ยวเกี่ยวกับปราสาทขอมหรือกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างอื่นไม่ เป็นการท่องเที่ยวรูปแบบใด
- (๕) ชุมชนมีการจัดทำป้ายบอกเส้นทางท่องเที่ยวปราสาทขอมในชุมชนหรือไม่
- (๖) ชุมชนมีงานประเพณีท้องถิ่นที่เป็นที่รู้จักกว้างขวาง และเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นหรือไม่
- (๗) องค์กรใดในชุมชนที่มีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอม
- (๘) ชุมชนมีศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อบริการสำหรับนักท่องเที่ยวหรือไม่

(๙) ชุมชนมีมาตรการในการดูแล อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวปราสาทขอมอย่างไร

(๑๐) ท่านมีข้อเสนอแนะเพื่อการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในชุมชนของท่านอย่างไร

๔.ประเด็นการศึกษากลไกการจัดการและเครือข่ายการท่องเที่ยวของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

(๑) ชุมชนมีการจัดตั้งเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่

(๒) ชุมชนมีกลไกเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมอย่างไร

(๓) ชุมชนมีการจัดกิจกรรมที่เหมาะสมสอดคล้องกับการท่องเที่ยวปราสาทขอมอย่างไรและรูปแบบของกิจกรรมการท่องเที่ยวเป็นอย่างไร

(๔) ชุมชนมีการให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่ อย่างไร

(๕) ชุมชนมีการฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรในท้องถิ่นเช่นเป็นไกด์ท้องถิ่นเพื่อการท่องเที่ยวปราสาทขอมหรือไม่

(๖) ชุมชนมีระบบการจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอมอย่างไร

(๗) องค์กรใดในชุมชนที่มีหน้าที่รับผิดชอบการจัดการท่องเที่ยวปราสาทขอม

(๘) ชุมชนมีศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อบริการสำหรับนักท่องเที่ยวหรือไม่

(๙) ชุมชนมีมาตรการในการดูแล อำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวปราสาทขอมอย่างไร

(๑๐) ท่านมีข้อเสนอแนะเพื่อการจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวปราสาทขอมในชุมชนของท่านอย่างไร

ตอนที่ ๓ ข้อสังเกต และข้อเสนอแนะของผู้สัมภาษณ์ (ถ้ามี)

.....

.....

.....

ลงชื่อ.....

(.....)

สัมภาษณ์

...../...../.....

ภาคผนวก ข
รูปภาพการทำวิจัย

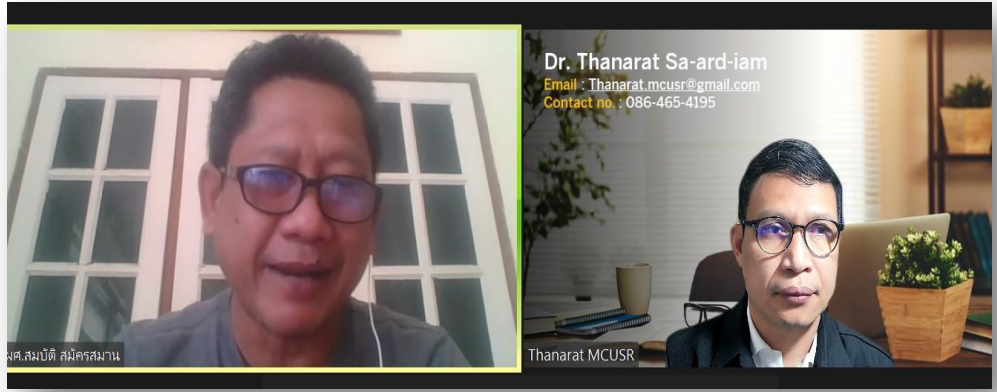
รูปภาพการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ

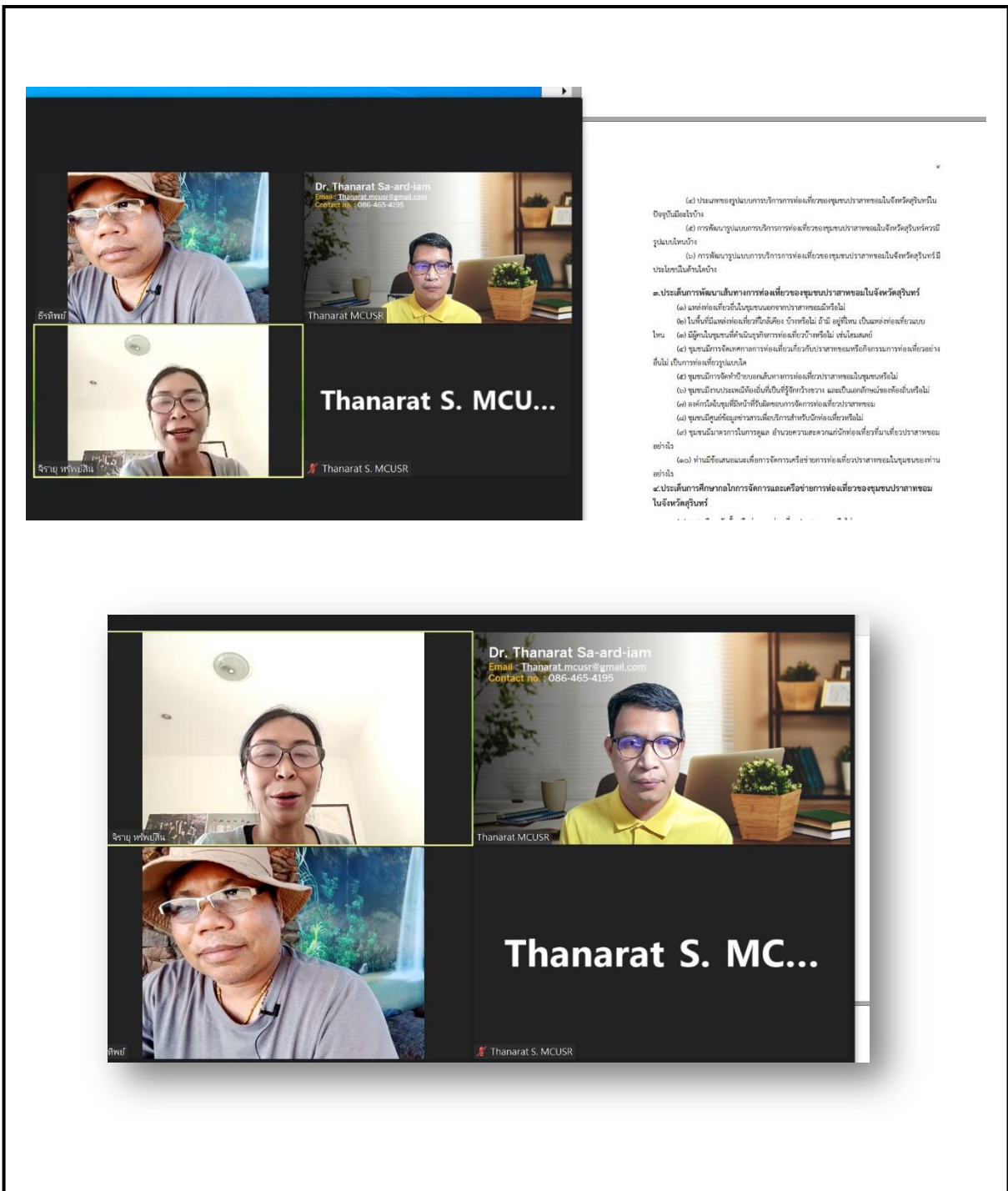
รูปภาพที่ *.* : คณะวิจัยสัมภาษณ์ นางสาวพรเพ็ญ บุญญาทิพย์ หัวหน้าพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์ เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๔ เวลา ๑๐.๐๐-๑๑.๓๐ น. ณ ห้องประชุมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ สุรินทร์ ตำบลเจนีง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์

รูปภาพที่ *.* : คณะวิจัยสัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิคม ลนขุนทด ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์ จากคณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๘ เดือน ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๔ เวลา ๑๐.๐๐ น. ณ สำนักงานตึกคณบดี คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ชั้น ๕ อาคาร ๓๖

รูปภาพที่ *.* : คณะวิจัยสัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์สมบัติ ประจัญสานต์ ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบและการท่องเที่ยว คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๔ เวลา ๑๔.๐๐ - ๑๕.๓๐ น. ด้วยระบบออนไลน์ Zoom Application

รูปภาพที่ *.* : คณะวิจัยสัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์จิรายุ ทรัพย์สิน ผู้เชี่ยวชาญด้านการสร้างเครื่องข่ายการท่องเที่ยว สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๔ เวลา ๑๐.๐๐ - ๑๑.๓๐ น. ด้วยระบบออนไลน์ Zoom Application

๑. ประเด็นต้นท่อนทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

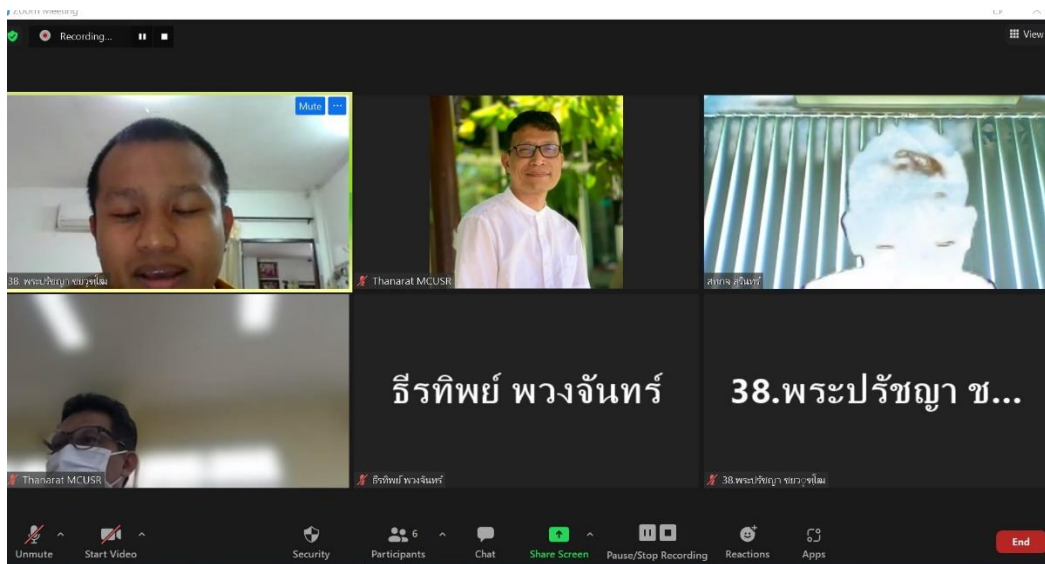
๑.๑ ด้านต้นท่อนทางสังคม ประกอบด้วย ๔ ด้าน

- (๑) ทรัพยากรบุคคลที่สำคัญ และมีความเกี่ยวข้องกับปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีใครบ้าง
- (๒) หน่วยงานที่มีส่วนในการพัฒนาและส่งเสริมชุมชนฐานรากในปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีอะไรบ้าง
- (๓) ชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์มีภูมิปัญญาที่โดดเด่นและเป็นเอกลักษณ์เกี่ยวกับอารยธรรมขอมมีอะไรบ้าง
- (๔) โบราณสถานปราสาทขอมมีประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชนฐานรากในด้านใดบ้าง

๑.๒ ท่อนทางวัฒนธรรม ประกอบด้วย ๔ ด้าน

- (๑) คติธรรมที่ปรากฏในชุมชนปราสาทขอมมีอะไรบ้างที่ส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

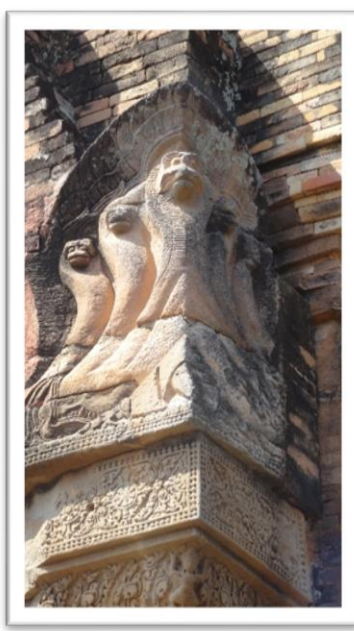
รูปภาพที่ *.* : คณะวิจัยสัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์สมบัติ ประจัญสานต์ ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบผลิตภัณฑ์และการท่องเที่ยว สาขาวิชาเทคโนโลยีสถาปัตยกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๔ เวลา ๑๔.๐๐- ๑๕.๓๐ น. ด้วยระบบออนไลน์ Zoom Application

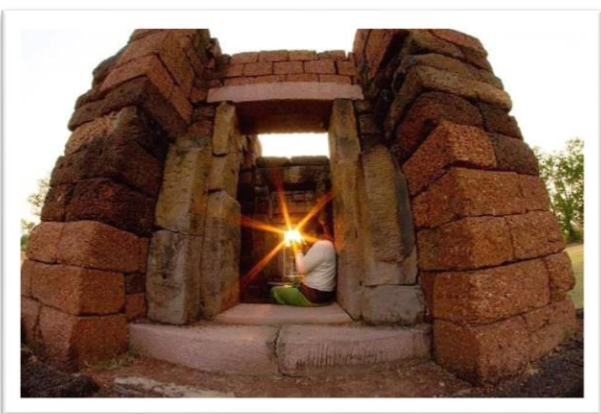
รูปภาพที่ *.* : คณะวิจัยสัมภาษณ์ นายชอบ สร้อยจิตร การท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัดสุรินทร์ สัมภาษณ์เมื่อวันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๔. ด้วยระบบออนไลน์ Zoom Application

รูปภาพการลงกิจกรรมภาคสนาม

๑. ชุมชนปราสาทขอมศรีขรภูมิ อ.ศรีขรภูมิ จ.สุรินทร์

๒.ชุมชนปราสาทขอมช่วงปี อ.ศิขรภูมิ จ.สุรินทร์

๓.ชุมชนปราสาทขอมภูมิโปน อ.สังขะ จ.สุรินทร์

๔.ชุมชนปราสาทขอมตาเมื่อน อ.พนมดงรัก จ.สุรินทร์

ภาคผนวก ง

ต้นแบบสินค้าของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์

๒. ต้นแบบสินค้าของชุมชนปราสาทขอม : ปราสาทข่างปี

ที่	รายการ	ต้นแบบ
๑	ตราสัญลักษณ์สินค้า	
๒	กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหม	
๓	แก้วน้ำลวดลายปราสาทขอม	

๔.ต้นแบบสินค้าของชุมชนปราสาทขอม : ปราสาทตาเมือน

ที่	รายการ	ต้นแบบ
๑	ตราสัญลักษณ์สินค้า	
๒	กล่องบรรจุผลิตภัณฑ์ผ้าไหม	
๓	แก้วน้ำลวดลายปราสาทขอม	

ผนวก จ

ผลผลิต ผลลัพธ์ และผลกระทบจากงานวิจัย

ผลผลิต (Output) จากงานวิจัย

ประเภทผลงานที่ได้รับ:

- ต้นแบบผลิตภัณฑ์
- ต้นแบบเทคโนโลยี
- กระบวนการใหม่
- องค์ความรู้
- การใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์
- การใช้ประโยชน์เชิงสาธารณะ
- การพัฒนากำลังคน
- ทรัพย์สินทางปัญญา
- บทความทางวิชาการ
- การประชุม/สัมมนาในระดับนานาชาติ
- การประชุม/สัมมนาในระดับชาติ

ระดับของผลงานที่ได้รับ:

- ระดับอุตสาหกรรม
- ระดับกึ่งอุตสาหกรรม
- ระดับภาคสนาม
- ระดับห้องปฏิบัติการ

รายละเอียดผลงาน:

ได้ชุดความรู้ (KM) เพื่อเป็นข้อมูลสารสนเทศ (Information) เกี่ยวกับเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ ร่วมกับหน่วยงานภาคีเครือข่ายในเขตพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ เช่น กรมพัฒนาชุมชน องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง ๔ แห่ง สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาในจังหวัดสุรินทร์และโรงเรียนในสังกัด โดยมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ เป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบทั้งนี้เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์พันธกิจและเอกลักษณ์ของมหาวิทยาลัยฯ ในด้านการจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาและบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ต่อสาธารณชน

จำนวนผลงาน:.....๑.....

หน่วยนับ:.....เรื่อง.....

ผลลัพธ์ (Outcome) ที่ได้ตลอดระยะเวลาโครงการ :

ชื่อผลลัพธ์: การเสริมสร้างสุขภาวะทางปัญญาวิถีพุทธ

ประเภท:

- เชิงปริมาณ
- เชิงคุณภาพ
- เชิงเวลา
- เชิงต้นทุน

รายละเอียด:

นำการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ไปบูรณาการในการจัดการศึกษาในรายวิชาที่จัดการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศาสนากับภูมิปัญญาไทย พุทธศาสนากับเศรษฐศาสตร์ นิเวศวิทยากับพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนากับสังคมสงเคราะห์ สุขภาวะองค์กรวิถีพุทธ ธรรมภาคปฏิบัติทุกระดับชั้น เป็นต้น และนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปเป็นข้อมูลชุดความรู้ (KM) ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ บทพื้นฐานของต้นทุนทางสังคมและต้นทุนทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์ ทั้งนี้เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลพื้นฐานในการศึกษาพระพุทธศาสนาและการบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ ทั้งนี้เพื่อเป็นการตอบโจทย์ในการจัดการศึกษาเพื่อสร้างนวัตกรรมโดยใช้พระพุทธศาสนาเป็นแกนกลาง ตามนโยบายของไทยแลนด์ ๔.๐ สืบต่อไป

ผลกระทบจากการดำเนินโครงการ:

- ผลกระทบทางเศรษฐกิจของประเทศ
- ผลกระทบต่อภาคการผลิตและธุรกิจที่เกี่ยวข้อง
- ผลกระทบต่อขีดความสามารถทาง วทน.
- ผลกระทบต่อการจ้างงาน
- ผลกระทบต่อสังคม
- ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม
- เพิ่มความสามารถการแข่งขันของเอกชนที่ร่วมโปรแกรม
- เพิ่มความสามารถในการแข่งขันของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
- สนับสนุนให้เกิดวิสาหกิจเริ่มต้น (Startup)

รายละเอียด:

(๑) นำผลการวิจัยไปให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ประโยชน์ คือ ภาครัฐและภาคเอกชน และหน่วยงานอื่น ๆ ที่มีภาระงานเกี่ยวข้องกับผู้ประกอบการในภาคส่วนต่าง ๆ ในจังหวัดสุรินทร์ และใกล้เคียง และสามารถนำผลการวิจัยนี้ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ บทพื้นฐานของต้นทุนทางสังคมและต้นทุนทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์ เช่น กิจกรรมนวัตวิถีชุมชน กิจกรรมจิตปัญญาวิถีพุทธ กิจกรรมชุมชนอุดมปัญญา กิจกรรมปราชญ์ชุมชน เป็นต้น

(๒) นำผลการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนปราสาทขอมในจังหวัดสุรินทร์ และหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยใช้มีหลักพุทธธรรมเป็นแกนกลางในการพัฒนาในทุกกิจกรรมและรูปแบบ เช่น กิจกรรมนวัตวิถีชุมชน กิจกรรมยุวมัคคุเทศก์ กิจกรรมชุมชนอุดมปัญญา กิจกรรมปราชญ์ชุมชน เป็นต้น

ประวัติคณะผู้วิจัย
ประวัติผู้วิจัย

๑. ประวัติหัวหน้าแผนงานวิจัย (สัดส่วน ๒๐ %)

ชื่อ-นามสกุล	พระครูปริยัติวิสุทธิคุณ Phrakhru Pariyatwisutthikhun, Assoc. Prof. Dr.
วัน เดือน ปีเกิด	๘ มกราคม ๒๔๙๘
สถานที่เกิด	๑๐๒/๑ หมู่ ๒ บ้านสระ ตำบลกันตวจระมวล อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๔๐ โทร.- มือถือ ๐๘๑-๘๗๖-๘๓๒๕
ที่อยู่ปัจจุบัน ที่ทำงาน	วัดโพธิ์พุทธอาราม ตำบลท่าตูม อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ อาคารพระพรหมบัณฑิต ห้องบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ- ราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัด สุรินทร์ ๓๒๐๐๐ โทร.๐๔๔-๕๑๔๐๙๓, ๐๔๔-๕๑๔๐๓๗ E-mail: watpoprajak@gmail.com
ประวัติการศึกษา	- พ.ศ.๒๕๓๑ พธ.บ. (การบริหารการศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย - พ.ศ.๒๕๓๔ M.A. (Philosophy) University of Madras, India - พ.ศ.๒๕๔๐ Ph.D. (Pali and Buddhism) Dr. Babasaheb Ambedkar Marathwada University, India
ผลงานวิจัยที่ผ่านมา	พ.ศ.๒๕๕๕ ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การศึกษารูปแบบและคุณค่าของเหตุผลในการสอนธรรม ของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อศรัทธาของประชาชน ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๕๗ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง คุณค่าและอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวิถี ชีวิตชุมชน “เขมร ลาว กูย” ลุ่มแม่น้ำมูล จังหวัดสุรินทร์ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ประวัติผู้วิจัย (สัดส่วน ๒๐ %)

ชื่อ-สกุล	: พระปรัชญา ชยวุฑโฒ (ถิ่นแถว)
วัน เดือน ปี เกิด	: วันอังคาร ที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ.๒๕๓๓
ภูมิลำเนา	: ๔๗/๑ ม.๓ ต.ดม อ.สังขะ จ.สุรินทร์
การบรรพชา	: วันที่ ๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๖ ณ พัทธสีมา วัดเทพศิรีอุดม ต.ดม อ.สังขะ จ.สุรินทร์
การอุปสมบท	: วันที่ ๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๕๓ ณ พัทธสีมา วัดเทพศิรีอุดม ตำบลดม อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์
การศึกษาฝ่ายธรรม	: พุทธศักราช ๒๕๕๐ สอบไล่ได้นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดหนองบัว : พุทธศักราช ๒๕๕๔ สอบไล่ได้บาลีประโยค ๑-๒ สำนักเรียนวัดหนองบัว
การศึกษาฝ่ายสามัญ	: พุทธศักราช ๒๕๔๖ ประถมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบ้านสนบ : พุทธศักราช ๒๕๔๙ มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนปริยัติโกศลวิทยา : พุทธศักราช ๒๕๕๒ มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนปริยัติโกศลวิทยา : พุทธศักราช ๒๕๕๗ พุทธศาสตรบัณฑิต คณะครุศาสตร์ สาขาวิชา สังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ : พุทธศักราช ๒๕๖๐ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต คณะครุศาสตร์ สาขาวิชา สังคมศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	: ๓๔๙ วัดหนองบัว ต.ในเมือง อ.เมืองสุรินทร์ จ.สุรินทร์ ๓๒๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘-๐๔๖๐-๙๐๒๕ E-mail : Tezer_129@hotmail.com
ผลงานวิจัยที่ผ่านมา	-

๓. ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย (สัดส่วน ๒๐ %)

ชื่อ-นามสกุล	ดร.ธนรัฐ สะอาดเยี่ยม Dr.Thanarat Sa-ard-iam
วัน เดือน ปีเกิด	๓ ตุลาคม ๒๕๒๑
สถานที่เกิด	๑๐๒/๑ หมู่ ๒ บ้านสระ ตำบลกันตวจระมวล อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๔๐ โทร.- มือถือ ๐๘๖-๔๖๕-๔๑๙๕
ที่อยู่ปัจจุบัน	๑๐๒/๑ หมู่ ๒ บ้านสระ ตำบลกันตวจระมวล อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ ๓๒๑๔๐ โทร.- มือถือ ๐๘๖-๔๖๕-๔๑๙๕
ที่ทำงาน	อาคารพระพรหมบัณฑิต ห้องบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ- ราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัด สุรินทร์ ๓๒๐๐๐ โทร.๐๔๔-๕๑๔๐๙๓, ๐๔๔-๕๑๔๐๓๗ E-mail: thanarat.mcusr@gmail.com
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ.๒๕๔๑	มัธยมศึกษาปีที่ ๖ โรงเรียนปริยัติบวรวิทยา (แผนกสามัญศึกษา) วัดพรหมสุรินทร์ อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัดสุรินทร์
พ.ศ.๒๕๔๖	พธ.บ.(สังคมศึกษา) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต สุรินทร์
พ.ศ.๒๕๔๖	ร.บ. (ทฤษฎีและเทคนิคทางรัฐศาสตร์) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
พ.ศ.๒๕๕๐	M.A. (Buddhist Studies), University of Delhi-India
พ.ศ.๒๕๕๑	M.Phil. (Buddhist Studies), University of Delhi-India
พ.ศ.๒๕๕๖	Ph.D. (Buddhist Studies), University of Jammu-India
ผลงานวิจัยที่ผ่านมา	
พ.ศ.๒๕๕๖	ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การบริหารจัดการองค์กรเพื่ออำนวยการรูปแบบการสอนธรรม ของพระสงฆ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทย ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๕๗	ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง สมุนไพรรักษาโรคพระพุทธรูป ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๖๐	หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การศึกษาแนวคิดเรื่องสัมมาชีพและความ รับผิดชอบในพระพุทธรูป ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัย พุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- พ.ศ.๒๕๖๐ ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างสัมมาชีพและกระบวนการสร้างความสุจริต และความรับผิดชอบต่อในการประกอบอาชีพของประชาชนในจังหวัดสุรินทร์ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- พ.ศ.๒๕๖๑ หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง พระพุทธศาสนากับการส่งเสริมการพัฒนาตนเอง ตามหลักการพัฒนาปัญญาภวณาของชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔.ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัย (สัดส่วน ๒๐ %)

ชื่อภาษาไทย	พระอธิการเวียง กิตติวัฒนโธ, ผศ.ดร.
Name in English	Phra Athikarn Weang Kittiwanno, Assist Prof. Dr.
ที่อยู่ปัจจุบัน	เลขที่ ๒๐๕ ซอยมิตรภาพ ๒๐ แขวง/ตำบลในเมือง เขต/อำเภอเมือง จังหวัดนครราชสีมา รหัสไปรษณีย์ ๓๐๐๐๐ โทร. ๐๘๖-๑๒๓-๕๖๒๘
ที่ทำงาน	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. ๒๕๓๙	พธ.บ.(การสอนสังคม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๔๔	M.A. (Pali Literature) Banaras Hindu University India
พ.ศ. ๒๕๔๙	Ph.D. (Pali & Buddhist Studies) Banaras Hindu University India
ผลงานวิจัยที่ผ่านมา	
พ.ศ.๒๕๕๗	ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง สมุนไพรในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๖๐	ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างสัมมาชีพและกระบวนการสร้างความสุจริต และความรับผิดชอบต่อในการประกอบอาชีพของประชาชนในจังหวัดสุรินทร์ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ.๒๕๖๐	หัวหน้าโครงการวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างสัมมาชีพของคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕. ประวัติผู้ร่วมโครงการวิจัย (สัดส่วน ๒๐ %)

ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	นายธีรทิพย์ พวงจันทร์ Theerathip Phuangjantra
วัน เดือน ปีเกิด	๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๑
สถานที่เกิด	๑๑๖ ม.๓ บ้านสำโรง ตำบลหนองสนิท อำเภोजอมพระ จังหวัดสุรินทร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	๒๑ ม.๑๕ บ้านระไซร์ ตำบลเนินยาง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ โทร.- มือถือ ๐๙๗-๓๓๔-๘๕๑๖ E-mail: theerathip.phu@mcu.ac.th
ที่ทำงาน	สาขาวิชาพระพุทธศาสนา อาคารพระพรหมบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมืองสุรินทร์ จังหวัด สุรินทร์ ๓๒๐๐๐ โทร.๐๔๔-๕๑๔๐๙๓, ๐๔๔-๕๑๔๐๓๗
ประวัติการศึกษา	<p>พ.ศ. ๒๕๔๔ ศศ.ม.(ปรัชญา) มหาวิทยาลัยขอนแก่น</p> <p>พ.ศ. ๒๕๓๙ พธ.บ. (บริหารรัฐกิจ) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์</p> <p>พ.ศ. ๒๕๓๕ ป.ธ. ๖ (ภาษาบาลี) แม่กองบาลีสนามหลวง</p> <p>พ.ศ. ๒๕๒๙ มัธยมอาชีวธรรมิกเอก อภิธรรมโชติกวิทยาลัย</p>
ผลงานวิจัยที่ผ่านมา	<p>พ.ศ.๒๕๖๐ ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง การเสริมสร้างสัมมาชีพของคนเลี้ยงช้างในจังหวัดสุรินทร์ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย</p> <p>พ.ศ.๒๕๖๑ ผู้ร่วมวิจัย เรื่อง พระพุทธศาสนากับการส่งเสริมการพัฒนาตนเอง ตามหลักการพัฒนาปัญญาภาวนาของชุมชนในจังหวัดสุรินทร์ ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย</p>